तैत्तिरीय

ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using XeLaTeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several LaTeX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (`http://www.aupasana.com/`).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from `http://sanskritdocuments.org/` and `https://sa.wikisource.org/`. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (`http://sanskritweb.de/`) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma.

See also `http://stotrasamhita.github.io/about/`

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १ 1

प्रथमः प्रश्नः . . . 1
द्वितीयः प्रश्नः . . . 29
तृतीयः प्रश्नः . . . 47
चतुर्थः प्रश्नः . . . 70
पञ्चमः प्रश्नः . . . 94
षष्ठमः प्रश्नः . . . 116
सप्तमः प्रश्नः . . . 142
अष्टमः प्रश्नः . . . 166

अष्टकम् २ 180

प्रथमः प्रश्नः . . . 180
द्वितीयः प्रश्नः . . . 200
तृतीयः प्रश्नः . . . 225
चतुर्थः प्रश्नः . . . 245

पञ्चमः प्रश्नः . . . 273
षष्ठमः प्रश्नः . . . 291
सप्तमः प्रश्नः . . . 328
अष्टमः प्रश्नः . . . 353

अष्टकम् ३ 383
प्रथमः प्रश्नः . . . 383
द्वितीयः प्रश्नः . . . 408
तृतीयः प्रश्नः . . . 439
चतुर्थः प्रश्नः . . . 467
पञ्चमः प्रश्नः . . . 473
षष्ठमः प्रश्नः . . . 485
सप्तमः प्रश्नः . . . 503
अष्टमः प्रश्नः . . . 549
नवमः प्रश्नः . . . 585

तैत्तिरीय आरण्यकम् 619
प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः . . . 619

द्वितीयः प्रश्नः . . . 665
तृतीयः प्रश्नः . . . 684
चतुर्थः प्रश्नः . . . 703
पञ्चमः प्रश्नः . . . 738
षष्ठः प्रश्नः . . . 777
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली . . . 795
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली . . . 803
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली . . . 810
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् . . . 816

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् 867

प्रथमः प्रश्नः . . . 867
द्वितीयः प्रश्नः . . . 884
तृतीयः प्रश्नः . . . 905

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म॒ सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। क्ष॒त्रꣳ सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। इष॒ꣳ॒ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। ऊर्ज॒ꣳ॒ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। र॒यिꣳ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। पुष्टि॒ꣳ॒ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। प्र॒जाꣳ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। प॒शून्थ्सन्ध॑त्तं॒ तान्मे॑ जिन्वतम्। स्तु॒तो॑ऽसि॒ जन॑धाः। दे॒वास्त्वा॑ शुक्र॒पाः प्रण॑यन्तु॥१॥

सु॒वीराः॑ प्र॒जाः प्र॑ज॒नय॒न्परी॑हि। शु॒क्रः शु॒क्रशो॑चिषा। स्तु॒तो॑ऽसि॒ जन॑धाः। दे॒वास्त्वा॑ मन्थि॒पाः प्रण॑यन्तु। सु॒प्र॒जाः प्र॒जाः प्र॑ज॒नय॒न्परी॑हि। म॒न्थी म॒न्थिशो॑चिषा। स॒ञ्ज॒ग्मा॒नौ दि॒व आपृ॑थि॒व्यायुः॑। सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। प्रा॒णꣳ सन्ध॑त्तं॒ तं मे॑ जिन्वतम्। अ॒पा॒नꣳ सन्ध॑त्तं॒ तं मे॑ जिन्वतम्॥२॥

व्या॒नꣳ सन्ध॑त्तं॒ तं मे॑ जिन्वतम्। चक्षुः॒ सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। श्रोत्र॒ꣳ॒ सन्ध॑त्तं॒

तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। वाचꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रꣳ स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ। कल्पयतं दैवीर्विशः। कल्पयतं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने च। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुना। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निर्द्वे च॥ (ब्रह्म क्षत्रं तदिषमूर्जꣳ रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्थ्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मे पशून्थ्सन्धत्तं तान्मे प्राणादित्रितये

तं मेऽन्यत्र तन्मौ)॥ [१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामेवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्यं एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्रोहान्रोहति। देवा वै भद्राः सन्तोऽग्निमाधित्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः सन्पापीयान्त्स्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अ॒र्य॒म्णो वा ए॒तन्नक्ष॑त्रम्। यत्पूर्वे॒ फल्गु॑नी। अ॒र्य॒मेति॒ तमा॑हु॒र्यो ददा॑ति। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। यः का॒मयेत भ॒गी स्या॒मिति॑। स उत्त॑रयोः॒ फल्गु॑न्योर॒ग्निमाद॑धीत। भग॑स्य॒ वा ए॒तन्नक्ष॑त्रम्। यदुत्त॑रे॒ फल्गु॑नी। भ॒ग्येव भ॑वति। का॒ल॒क॒ञ्जा वै नामासु॑रा आसन्॥९॥

ते सु॑व॒र्गाय॑ लो॒काया॒ग्निम॑चिन्वत। पुरु॑ष॒ इष्ट॑का॒मुपा॑दधा॒त्पुरु॑ष॒ इष्ट॑काम्। स इन्द्रो᳚ ब्राह्म॒णो ब्रुवा॑ण॒ इष्ट॑का॒मुपा॑धत्त। ए॒षा मे॑ चि॒त्रा नामेति॑। ते सु॑व॒र्गं लो॒कमा प्रारो॑हन्। स इन्द्र॒ इष्ट॑का॒माव॑हत्। तेऽवा॑कीर्यन्त। येऽवाकी᳚र्यन्त। त ऊर्णा॒वभ॑योऽभवन्। द्वावुद॑पतताम्॥१०॥

तौ दि॒व्यौ श्वाना॑वभवताम्। यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्थ्स्यात्। स चि॒त्राया॑म॒ग्निमाद॑धीत। अ॒व॒कीर्यै॒व भ्रातृ॑व्यान्। ओजो॒ बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मा॒त्मन्धत्ते॑। व॒सन्ता᳚ ब्राह्म॒णो᳚ऽग्निमाद॑धीत। व॒स॒न्तो वै ब्रा᳚ह्म॒णस्य॒र्तुः। स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॒धाय॑। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सी भ॑वति। मुखं॒ वा ए॒तद॑तू॒नाम्॥११॥

य॒द्व॑स॒न्तः। यो व॒सन्ता॒ऽग्निमा॑ध॒त्ते। मु॒ख्य॑ ए॒व भ॑वति। अथो॒ योनि॑मन्तमे॒वैन॒न् प्र॒जा॑त॒माध॑त्ते। ग्री॒ष्मे रा॑ज॒न्य॑ आद॑धीत। ग्री॒ष्मो वै रा॑ज॒न्य॑स्य॒र्तुः। स्व ए॒वैन॑मृ॒ताव॒धाय॑। इ॒न्द्रि॒या॒वी भ॑वति। श॒रदि॒ वैश्य॒ आद॑धीत। श॒रद्वै वैश्य॑स्य॒र्तुः॥१२॥

स्व ए॒वैन॑मृ॒ताव॒धाय॑। प॒शु॒मान्भ॑वति। न पू॒र्वयोः॒ फल्गु॑न्योर॒ग्निमाद॑धीत। ए॒षा वै ज॑घ॒न्या॑ रात्रिः॑ संवथ्स॒रस्य॑। यत्पू॒र्वे॒ फल्गु॑नी। पृ॒ष्टि॒त ए॒व स॑वथ्स॒रस्या॒ग्निमा॒धाय॑। पापी॑यान्भवति। उत्त॑रयो॒रा द॑धीत। ए॒षा वै प्र॑थ॒मा रात्रिः॑ संवथ्स॒रस्य॑। यदुत्त॑रे॒ फल्गु॑नी। मु॒ख॒त ए॒व स॑वथ्स॒रस्या॒ग्निमा॒धाय॑। वसी॑यान्भवति। अथो॒ खलु॑। य॒दैवैन॑ य॒ज्ञ उ॑प॒नमे॑त्। अथाद॑धीत। सैवास्यर्द्धिः॑॥१३॥

खल्वा॑धिथ्सन्त॒ फल्गु॑न्योर॒ग्निमाद॑धीतासन्नपतताम॒तूनां वैश्य॑स्य॒र्तुरुत्त॑रे॒ फल्गु॑नी॒ षट्च॑॥ [२]

उद्घ॑न्ति। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तदप॑हन्ति। अ॒पोऽवो॑क्षति॒ शान्त्यै॑। सिक॑ता॒ निव॑पति। ए॒तद्वा अ॒ग्नेर्वै॑श्वान॒रस्य॑ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व वै॑श्वान॒रमव॑ रुन्धे। ऊषा॒

निर्व॑पति। पुष्टि॒र्वा ए॒षा प्र॒जन॑नम्। यदूषाः᳚॥१४॥

पुष्ट्या॑मे॒व प्र॒जन॑ने॒ऽग्निमाध॑त्ते। अथो॑ सं॒ज्ञान॑ ए॒व। सं॒ज्ञान॒ꣳ॒ ह्ये॑तत्प॑शू॒नाम्। यदूषाः᳚। द्यावा॑पृथि॒वी स॒हास्ता᳚म्। ते वि॑य॒ती अ॑ब्रूताम्। अस्त्वे॒व नौ॑ स॒ह य॒ज्ञिय॒मिति॑। यद॒मुष्या॑ य॒ज्ञिय॒मासी᳚त्। तद॒स्याम॑दधात्। त ऊषा॑ अभवन्॥१५॥

यद॒स्या य॒ज्ञिय॒मासी᳚त्। तद॒मुष्या॑मदधात्। तद॒दश्च॒न्द्रम॑सि कृ॒ष्णम्। ऊषा᳚न्नि॒वप॑न्न॒दो ध्या॑येत्। द्यावा॑पृथि॒व्योरे॒व य॒ज्ञिये॒ऽग्निमाध॑त्ते। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। आ॒खू रू॒पं कृ॒त्वा। स पृ॑थि॒वीं प्रावि॑शत्। स ऊ॒तीः कु॑र्वा॒णः पृ॑थि॒वीमनु॒ सम॑चरत्। तदा॑खुकरी॒षम॑भवत्॥१६॥

यदा॑खुकरी॒षꣳ॑ सम्भा॒रो भव॑ति। यदे॒वास्य॒ तत्र॒ न्य॑क्तम्। तदे॒वाव॑ रुन्धे। ऊर्जं॒ वा ए॒तꣳ रस॑ं पृथि॒व्या उ॑प॒दीका॒ उद्दि॑हन्ति। यद्व॒ल्मीक᳚म्। यद्व॑ल्मीकव॒पा स॑म्भा॒रो भव॑ति। ऊर्ज॑मे॒व रस॑ं पृथि॒व्या अव॑ रुन्धे। अथो॒ श्रोत्र॑मे॒व। श्रोत्र॒ꣳ॒ ह्ये॑तत्पृ॑थि॒व्याः। यद्व॒ल्मीकः॑॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राभिनत्। ततो वै तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदꣳ स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्। सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स वराहो रूपं कृत्वोप न्यमज्जत्। स पृथिवीमध आर्च्छत्। तस्या उपहत्योदमज्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातः समवहत्। ताꣳ शर्कराभिरदृꣳहत्। शं वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणाꣳ शर्करत्वम्। यद्वराहविहतꣳ सम्भारो भवति। अस्यामेवाछम्बट्कारमग्निमाधत्ते। शर्करा भवन्ति धृत्यै॥२०॥

अथो शन्त्वाय। सरेता अग्निराधेय इत्याहुः। आपो वरुणस्य पत्नय आसन्।

ता अग्निरभ्यध्यायत्। ताः सम्भवत्। तस्य रेतः पराऽपतत्। तद्धिरण्यमभवत्। यद्धिरण्यमुपास्यति। सरेतसमेवाग्निमाधत्ते। पुरुष इन्वै स्वाद्रेतसो बीभत्सत इत्याहुः॥२१॥

उत्तरत उपास्यत्यबीभत्सायै। अति प्रयच्छति। आर्तिमेवाति प्रयच्छति। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे॥२२॥

देवा वा ऊर्जं व्यभजन्त। तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊर्ग्वा उदुम्बरः। यदौदुम्बरः सम्भारो भवति। ऊर्जमेवाव रुन्धे। तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्॥२३॥

यस्य पर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवाव रुन्धे। देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त। तत्पर्ण उपाशृणोत्। सुश्रवा वै नाम। यत्पर्णमयः सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवाव

रुन्धे। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा धक्ष्यतीति। तꣳ शम्याऽशमयत्॥२४॥

तच्छम्यै शमित्वम्। यच्छमीमयः सम्भारो भवति। शान्त्या अप्रदाहाय। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्। यद्वैकङ्कतः सम्भारो भवति। भा एवाव रुन्धे। सहृदयोऽग्निराधेय इत्याहुः। मरुतोऽद्भिरग्निमतमयन्। तस्य तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दन्। साऽशनिरभवत्। यदशनिहतस्य वृक्षस्य सम्भारो भवति। सहृदयमेवाग्निमा धत्ते॥२५॥

ऊषा अभवन्नभवद्वल्मीकोऽश्राम्यदप्रथयद्धृत्यै बीभथ्सत इत्याहू रुन्धे पर्णत्वमशमयदच्छिन्दꣳस्त्रीणि च॥ [३]

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरादेवैनमवरुध्या धत्ते। यद्द्वादशसु विक्रामेष्वा दधीत। परिमितमव रुन्धीत। चक्षुर्निमित आदधीत। इयद्द्वादश विक्रामा(३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धे। अनृतं वै वाचा वदति। अनृतं मनसा ध्यायति॥२६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अद्रा(३)गित्याह। अदर्शमिति। तथ्सत्यम्। यश्चक्षुर्निमिते-

ऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते। तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्। नास्य ब्राह्मणोऽनाश्वान्गृहे वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति। पशूनेवाव रुन्धे। दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति। एतस्मिन्वै लोके प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। अथो भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्। साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषाꣳ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। तेऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्ये॑षा॒ꣳ॒ श्रीर॑गात्। भ॒द्रा भू॒त्वा सु॑व॒र्गं लो॒कमे᳚ष्यन्ति। प्र॒जां तु न वे᳚त्स्यन्त॒ इति॑। यस्यै॒वम॒ग्निरा॑धी॒यते᳚। प्राच्य॑स्य॒ श्रीरे॑ति। भ॒द्रो भू॒त्वा सु॑व॒र्गं लो॒कमे॑ति। प्र॒जां तु न वि॑न्दते। साऽब्र॑वी॒दिडा॒ मनु᳚म्। तथा॒ वा अ॒हं तवा॒ग्निमाधा᳚स्यामि। यथा॒ प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मिथु॒नैर्ज॑नि॒ष्यसे᳚॥३१॥

प्रत्य॒स्मिँल्लो॒के स्था॒स्यसि॑। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं जे॒ष्यसीति॑। गार्ह॑पत्य॒मग्न॒ आद॑धात्। गार्ह॑पत्यं॒ वा अनु॑ प्र॒जाः प॒शव॑ः प्रजा॑यन्ते। गार्ह॑पत्येनै॒वास्मै᳚ प्र॒जां प॒शून्प्राज॑नयत्। अथा᳚न्वाहार्य॒पच॑नम्। ति॒र्यङ्ङि॑व॒ वा अ॒यं लो॒कः। अ॒स्मिन्ने॒व तेन॑ लो॒के प्रत्य॑तिष्ठत्। अथा॑ऽऽहव॒नीय᳚म्। तेनै॒व सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्य॑जयत्॥३२॥

यस्यै॒वम॒ग्निरा॑धी॒यते᳚। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मिथु॒नैर्जा॑यते। प्रत्य॒स्मिँल्लो॒के ति॑ष्ठति। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। यस्य॒ वा अय॑थादेवतम॒ग्निरा॑धी॒यते᳚। आ दे॒वता᳚भ्यो वृश्च्यते। पापी॑यान्भवति। यस्य॑ यथादेव॒तम्। न दे॒वता᳚भ्य॒ आवृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति॥३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्रामण्यो व्रतपते व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चाव रुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीज्जनिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नव च॥——[४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै स आर्ध्नोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह। एतद्वै वाचः सत्यम्। य एतेनाग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। अथो सत्यप्राशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति।

त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिराहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः सत्यꣳ सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा दधाति। पञ्चभिराहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्। ताभ्यो ज्योतिरुदगृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्गृह्णीयादु
ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्। तत्पराऽपतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

ज॒नि॒ष्यमा॑णानेव॒ प्रति॑नुदते। न्या॑हव॒नीयो॒ गार्ह॑पत्यमकामयत। निगार्ह॑पत्य आहव॒नीयम्᳚। तौ वि॒भाजं॒ नाश॑क्नोत्। सोऽश्वः॑ पूर्व॒वाड्भू॒त्वा। प्राञ्चं॒ पूर्व॒मुद॑वहत्। तत्पू᳚र्व॒वाहः॑ पूर्ववा॒ड्त्वम्। यदश्वं॑ पु॒रस्ता॒न्नय॑न्ति। विभ॑क्तिरे॒वैन॑यो॒ः सा। अथो॒ नाना॑वीर्यावे॒वैनौ॑ कुरुते॥४०॥

यदु॒पर्यु॑परि॒ शिरो॒ हरे᳚त्। प्रा॒णान् विच्छि॑न्द्यात्। अ॒धो॑ऽध॒ः शिरो॑ हरति। प्रा॒णानां᳚ गोपी॒थाय॑। इय॒त्यग्रे॑ हरति। अथेय॒त्यथेय॑न्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेवैनं॑ लो॒केषु॒ प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते। प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सो॑ऽबिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑॥४१॥

तस्य॑ त्रे॒धा म॑हि॒मानं॒ व्यौ॑हत्। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। यत्त्रे॒धाऽग्निरा॑धी॒यते᳚। म॒हि॒मान॑मे॒वास्य॒ तद्व्यू॑हति। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। पुन॒रा व॑र्तयति। म॒हि॒मान॑मे॒वास्य॒ सन्द॑धाति। प॒शुर्वा ए॒षः। यदश्वः॑। ए॒ष रु॒द्रः॥४२॥

यद॒ग्निः। यदश्व॑स्य प॒दे᳚ऽग्निमा॑द॒ध्यात्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यन्नाक्र॒मये᳚त्। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शवः॑ स्युः। पा॒र्श्व॒त आक्र॑मयेत्।

यथाऽऽहि॑तस्या॒ग्नेरङ्गा॑रा अभ्यव॒वर्ते॑रन्। अव॑रुद्धा अस्य प॒शवो॒ भव॑न्ति। न रु॒द्रायापि॑दधाति॥४३॥

त्रीणि॑ ह॒वीꣳषि॒ निर्व॑पति। वि॒राजं॑ ए॒व विक्रा᳚न्तं॒ यजं॑मा॒नोऽनु॒ विक्रं॑मते। अ॒ग्नये॒ पवं॑मानाय। अ॒ग्नये॑ पा॒वकाय॑। अ॒ग्नये॒ शुचं॑ये। यद॒ग्नये॒ पवं॑मानाय नि॒र्वपं॑ति। पु॒नात्ये॒वैन᳚म्। यद॒ग्नये॑ पा॒वकाय॑। पू॒त ए॒वास्मिं॑न्न॒न्नाद्यं॑ दधाति। यद॒ग्नये॒ शुचं॑ये। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒समे॒वास्मिं॑न्नु॒परि॑ष्टाद्दधाति॥४४॥

ए॒न॒मा॒हु॒व॒नीयं॑ धत्तेऽश्व॒त्वं व॑र्तयति कुरुत॒ इति॑ रु॒द्रो द॑धाति॒ यद॒ग्नये॒ शुचं॑य॒ एकं॑ च॥ [५]

दे॒वा॒सु॒राः संयं॑त्ता आसन्। ते दे॒वा विजं॒यमुं॑प॒यन्तः॑। अ॒ग्नौ वा॒मं व॒सु सं न्यं॑दधत। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्तीति॑। तद॒ग्निर्नोथ्सहं॑मशक्नोत्। तत् त्रे॒धा विन्यं॑दधात्। प॒शुषु॒ तृतीं॑यम्। अ॒प्सु तृतीं॑यम्। आ॒दि॒त्ये तृतीं॑यम्॥४५॥

तद्दे॒वा वि॒जित्यं॑। पु॒न॒रवां॑रुरुथ्सन्त। ते᳚ऽग्नये॒ पवं॑मानाय पु॒रो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पालं निरं॑वपन्। प॒शवो॒ वा अ॒ग्निः पवं॑मानः। यदे॒व प॒शुष्वासी᳚त्। तत्तेनावां॑रुन्धत। ते᳚ऽग्नयें॑

पा॒व॒काय॑। आपो॒ वा अ॒ग्निः पा॑व॒कः। यदे॒वाप्स्वासी᳚त्। तत्तेनाव॑रुन्धत॥४६॥

तें᳚ऽग्नये॒ शुच॑ये। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो᳚ऽग्निः शुचि॑ः। यदे॒वाऽऽदि॒त्य आसी᳚त्। तत्तेनाव॑रुन्धत। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। त॒नुवो॒ वावैता अ॑ग्न्या॒धेय॑स्य। आ॒ग्ने॒यो वा अ॒ष्टाक॑पालोऽग्न्या॒धेय॒मिति॑। यत्तं नि॒र्वपे᳚त्। नैतानि॑। यथा॒ऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गा॑नि। ता॒दृग॒ेव तत्। यदे॒तानि॑ नि॒र्वपे᳚त्। न तम्। यथाऽङ्गा॑नि॒ स्युः। नाऽऽत्मा। ता॒दृग॒ेव तत्। उ॒भया॑नि स॒ह नि॒रुप्या॑णि। य॒ज्ञस्य॑ सात्म॒त्वाय॑। उ॒भय॒ं वा ए॒तस्यै᳚न्द्रि॒यं वी॒र्य॑माप्यते॥४८॥

यो᳚ऽग्निमाध॒त्ते। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपा॒लमनु॒ निर्व॑पेत्। आ॒दि॒त्यं च॒रुम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॒मया॑तयामानौ। ये ए॒व दे॒वते॒ अया॑तयाम्नी। ताभ्या॑मे॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मव॑ रुन्धे। आ॒दि॒त्यो भ॑वति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति। धे॒न्वै वा ए॒तद्रेत॑ः॥४९॥

यदाज्य᳚म्। अ॒न॒डुह॑स्तण्डु॒लाः। मि॒थु॒नमे॒वाव॑ रुन्धे। घृ॒ते भ॑वति।

य॒ज्ञस्या᳚लूँक्षान्तत्वाय। च॒त्वार॑ आर्षे॒याः प्राश्ञ॑न्ति। दि॒शामे॒व ज्योती॑ंषि जुहोति। प॒शवो॒ वा ए॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑। ए॒ष रु॒द्रः। यद॒ग्निः॥५०॥

यथ्स॒द्य ए॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ नि॒र्वपे᳚त्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यन्नानु॑नि॒र्वपे᳚त्। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शव॑ः स्युः। द्वा॒द॒शसु॒ रात्री॒ष्वनु॒ निर्व॑पेत्। सं॒व॒थ्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वाद॑श॒ रात्र॑यः। सं॒व॒थ्स॒रेणै॒वास्मै॑ रु॒द्रꣳ शम॑यि॒त्वा। प॒शूनव॑ रुन्धे। यदेक॑मेकमे॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ नि॒र्वपे᳚त्॥५१॥

यथा॒ त्रीण्या॒वप॑नानि पू॒रये᳚त्। ता॒दृक्तत्। न प्र॒जन॑न॒मुच्छिꣳषेत्। एक॑ं नि॒रुप्य॑। उत्त॑रे॒ सम॑स्येत्। तृ॒तीय॑मे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छिꣳषति प्र॒जन॑नाय। तं प्र॒जया॑ प॒शुभि॒रनु॒ प्रजा॑यते। अथो॑ य॒ज्ञस्यै॒वैषाऽभिक्रा᳚न्तिः। र॒थ॒च॒क्रं प्रव॑र्तयति। म॒नु॒ष्य॒र॒थेनै॒व दे॑वर॒थं प्र॒त्यव॑रोहति॥५२॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्य॑मग्निहो॒त्राँ(३) न हो॑त॒व्या(३) मिति॑। यद्यजु॑षा जु॒हु॒यात्। अय॑थापूर्व॒माहु॑ती जुहुयात्। यन्न जु॑हु॒यात्। अ॒ग्निः परा॑ भवेत्। तू॒ष्णीमे॒व

होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामवरुद्ध्यै। अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। धेनुꣳ होत्रे। आशिष एवाव रुन्धे। अनड्वाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनड्वान्। वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्नि यज्ञस्याव रुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुद्ध्यै। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सर एव प्रति तिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै॥५५॥

आदित्ये तृतीयमफ्स्वासीत्तत्तेनावारुन्धत स्यादाप्यते रेतोऽग्निरेकमेकमेतानि हवीꣳषि निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥ [६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पच। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो

विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाँऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौँ। विराट्च स्वराट्च। ते माविशतां ते मां जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्ने शिवे तनुवौँ। सम्राट्चाभिभूश्च। ते माविशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौँ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा विशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौँ। प्रभ्वी च प्रभूतिश्च। ते मा विशतां ते मां जिन्वताम्। यास्ते अग्ने शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवस्त्रीणि च॥ [७]

इमे वा एते लोका अग्नयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्।

अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। तेनैवैनान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्। रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। राथन्तरो वा अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत उद्ध्रियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीयं आधीयमाने। बार्हतो वा असौ लोकः। अमुष्मिंन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराङैत्। तं वारवन्तीयेनावारयत। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्यैतेन श्येती अकुरुत। तच्छ्यैतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभिगायते। वारयित्वैवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेन श्येती कुरुते। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवैनमा धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिꣳसितोः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनꣳ सम्प्रियं

करोति। प॒शू॒नामहि॑ꣳसायै। छ॒र्दिस्तो॒काय॒ तन॑याय य॒च्छेत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा᳚स्ते। वात॑ः प्रा॒ण इत्य॑न्वाहार्य॒पच॑नम्॥६२॥

सप्रा॑णमे॒वै॒नमा ध॑त्ते। स्व॒दि॒तं तो॒काय॒ तन॑याय पि॒तुं प॒चेत्या॑ह। अन्न॑मे॒वास्मै᳚ स्वदयति। प्राची॒मनु॒ प्र॒दिशं॒ प्रेहि॑ वि॒द्वानित्या॑ह। विभ॑क्तिरे॒वैन॑यो॒ः सा। अथो॒ नाना॑वीर्यावे॒वैनौ॑ कुरुते। ऊर्जं॑ नो धेहि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पद॒ इत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा᳚स्ते। अ॒र्कश्चक्षुरित्या॑हव॒नीय᳚म्। अ॒र्को वै दे॒वाना॒मन्न᳚म्॥६३॥

अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। तेन॑ मे दीदि॒हीत्या॑ह। समि॑न्ध ए॒वैन᳚म्। आ॒न॒शे व्या॑नश॒ इति॒ त्रिरुदि॑ङ्गयति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेवैन॑ं लो॒केषु॒ प्रति॑ष्ठित॒मा ध॑त्ते। तत्तथा॒ न का॒र्य᳚म्। वीङ्गि॑त॒मप्र॑तिष्ठित॒मा द॑धीत। उ॒द्धृत्यै॒वाधाया॑भि॒मन्त्रिय॑ः। अवी᳚ङ्गितमे॒वैन॒ं प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते। वि॒राड्वं स्व॒राड्व॒ यास्ते॑ अग्ने शि॒वास्त॒नुव॒स्ताभि॒स्त्वाऽऽद॑ध॒ इत्या॑ह। ए॒ता वा अ॒ग्नेः शि॒वास्त॒नुव॑ः। ताभि॑रे॒वैन॒ꣳ॒ सम॑र्धयति। यास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुव॒स्ताभि॑र॒मुं ग॒च्छेति॑ ब्रूया॒द्यं द्वि॒ष्यात्। ताभि॑रे॒वैन॒ं परा॑भावयति॥६४॥

लोकोऽसृजतैनमाधत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥ [८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्नेर्यज्ञिया तनूः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्यमा चाजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अꣳशश्च भगश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या इन्द्रश्च विवस्वाꣳश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्दधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा ओदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्धा अदिती रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः। एतद्रेतः। यदाज्यम्।

यदाज्येन समिधोऽभ्यज्यादधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय। इयतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयतीर्भवन्ति। यज्ञपरुषा सम्मिताः। इयतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य। त्रिष्टुप्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। तꣳ संवथ्सरं गोपायेत्। संवथ्सरꣳ हि रेतो हितं वर्धते। यद्येनꣳ संवथ्सरे नोपनमेत्। समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न माꣳसमश्नीयात्। न

स्त्रियमुपेयात्॥ ७१॥

यन्मा॒ꣳसमश्नीयात्। यत्स्त्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्। नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पचति। आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्ब्राह्मणाः। तैरेव सन्त्वं गच्छति॥ ७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्वा सः। अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति। शल्कैस्ताꣳरात्रिमग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी निष्टपेत्। यथर्षभाय वाशिता न्यावच्छायति। तादृगेव तत्। अपोदूह्य भस्माग्निं मन्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राञ्चमुद्धरति। संवथ्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्निरित्याहुः। यः समिधोऽनाधायाग्निमाधत्त इति। ताः संवथ्सरे पुरस्तादादध्यात्। संवथ्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते। यदि संवथ्सरेऽनादध्यात्।

द्वा॒द॒श्यां᳚ पु॒रस्ता॒दाद॑ध्यात्। सं॒व॒थ्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वाद॑श॒ रात्र॑यः। सं॒व॒थ्स॒रमे॒वास्याहि॑ता भवन्ति। यदि॑ द्वा॒द॒श्यां᳚ नाद॒ध्यात्। त्र्य॒हे पु॒रस्ता॒दाद॑ध्यात्। आहि॑ता ए॒वास्य॑ भवन्ति॥ ७४॥

द्वि॒तीय॑मपचच्चतु॒र्थम॑पच॒ददि॑ती॒ रेतो॑ऽधत्त॒ सम्मि॑ता घृतव॑तीभि॒राद॑धाति राज॒न्य॑ः स्वस्य॒ छन्द॑सः प्रत्ययन॒स्त्वाये॑याद्गच्छति मन्थति॒ रात्र॑यश्च॒त्वारि॑ च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। स रिरि॑चा॒नो॑ऽमन्यत। स तपो॑ऽतप्यत। स आ॒त्मन्वी॒र्य॑मपश्यत्। तद॑वर्धत। तद॑स्मा॒थ्सह॑सो॒र्ध्वम॑सृज्यत। सा वि॒राड॑भवत्। तां दे॑वासु॒रा व्य॑गृह्णत। सो᳚ऽब्रवीत्प्र॒जाप॑तिः। मम॒ वा ए॒षा॥ ७५॥

दोहां॑ ए॒व यु॒ष्माक॒मिति॑। सा तत॒ः प्राच्युद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑ति॒ः पर्य॑गृह्णात्। अथ॑र्व पि॒तुं मे॑ गोपा॒येति॑। सा द्वि॒तीय॒मुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑ति॒ः पर्य॑गृह्णात्। नर्य॑ प्र॒जां मे॑ गोपा॒येति॑। सा तृ॒तीय॒मुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑ति॒ः पर्य॑गृह्णात्। श॒ꣳस्य॑ प॒शून्मे॑ गोपा॒येति॑॥ ७६॥

सा च॑तु॒र्थमुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑ति॒ः पर्य॑गृह्णात्। सप्र॑थ स॒भां मे॑ गोपा॒येति॑। सा प॑ञ्च॒ममुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑ति॒ः पर्य॑गृह्णात्। अहे॑ बुध्नि॒य॒ मन्त्र॑ं मे गोपा॒येति॑। अ॒ग्नीन् वाव सा तान्व्य॑क्रमत। तान्प्र॒जाप॑ति॒ः पर्य॑गृह्णात्। अथो॑ प॒ङ्क्तिमे॒व। प॒ङ्क्तिर्वा ए॒षा ब्रा᳚ह्म॒णे प्रवि॑ष्टा॥७७॥

ताम॒त्मनोऽधि॒ निर्मि॑मीते। यद॒ग्निरा॑धी॒यते᳚। तस्मा॑दे॒ताव॑न्तो॒ऽग्नय॒ आधी॑यन्ते। पाङ्क्त॑ं वा इ॒दꣳ सर्वम्᳚। पाङ्क्ते॑नै॒व पाङ्क्तꣳ॑ स्पृणोति। अथ॑र्व पि॒तु॑ं मे॑ गोपा॒येत्या॑ह। अन्न॑मे॒वैतेन॑ स्पृणोति। नर्य॑ प्र॒जां मे॑ गोपा॒येत्या॑ह। प्र॒जामे॒वैतेन॑ स्पृणोति। शꣳ॑स्य प॒शून्मे॑ गोपा॒येत्या॑ह॥७८॥

प॒शूने॒वैतेन॑ स्पृणोति। सप्र॑थ स॒भां मे॑ गोपा॒येत्या॑ह। स॒भामे॒वैतेनै᳚न्द्रि॒यꣳ॑ स्पृ॑णोति। अहे॑ बुध्नि॒य॒ मन्त्र॑ं मे गोपा॒येत्या॑ह। मन्त्र॑मे॒वैतेन॒ श्रियꣳ॑ स्पृणोति। यद॑न्वाहार्य॒पच॑नेऽन्वाहा॒र्य॑ पच॑न्ति। तेन॒ सो᳚ऽस्या॒भीष्ट॑ः प्री॒तः। यद्गार्ह॑पत्य॒ आज्य॑मधि॒श्रय॑न्ति॒ सम्पत्नी᳚र्या॒जय॑न्ति। तेन॒ सो᳚ऽस्या॒भीष्ट॑ः प्री॒तः। यदा॑हव॒नीये॒

जुह्वति॥७९॥

तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यथ्सभायां विजयन्ते। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नꣳ हरन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वे प्रीता अभीष्टा आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठेतैकमेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदाय गृहानेति। तादृगेव तत्। पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषां तत्। सा तत ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते। ऋध्नोत्येनेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याह जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥——[१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिरं इमे वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स रिरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दश॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दिव्यावथो शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यथ्सद्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमृध्नोत्येनेन॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अप पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्ज्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः। ऊषान्कृष्णमवतु कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञियमागमिष्ठाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सवीराः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरूचीः॥२॥

वम्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्। क्षुधोऽपहत्यै सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो

रसमाभरामि। यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टाᳪ सरिरस्य मध्ये। तस्येदं विहतमाभरन्तः। अच्छम्बद्धारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यज्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्यायतनाद्धि जातम्। पर्णं पृथिव्याः प्रथनᳪ हरामि। याभिरदृᳪहज्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य भर्त्रीम्। ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रᳪ हिरण्यम्। अद्भ्यः सम्भूतममृतं प्रजासु। तत्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदश्वत्थेऽतिष्ठः। संवत्सरं देवेभ्यो निलायं। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सवीराः। ऊर्जः पृथिव्या अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतवल्शो विरोह। त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तः। रायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया ह्रियमाणस्य यत्ते॥५॥

पर्णमपतत्तृतीयस्यै दिवोऽधि। सोऽयं पर्णः सोमपर्णाद्धि जातः। ततो हरामि सोमपीथस्यावरुद्ध्यै। देवानां ब्रह्मवादं वदतां यत्। उपाश्रृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि।

ततो मामाविंशतु ब्रह्मवर्चसम्। तथ्सम्भरꣳस्तदवरुन्धीय साक्षात्। ययां ते सृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापंतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमीꣳ शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते सृष्टस्य यतः। विकंङ्कतं भा आर्च्छज्जातवेदः। तया भासा सम्मितः। उरुं नो लोकमनु प्रभाहि। यत्ते तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दज्जातवेदः। मरुतोऽद्भिस्तंमयित्वा। एतत्ते तदशनेः सम्भरामि। सात्मा अग्ने सहृदयो भवेह। चित्रियादश्वत्थाथ्सम्भृता बृहत्यः॥७॥

शरीरमभि सꣳस्कृताः स्थ। प्रजापंतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः। तिस्रस्त्रिवृद्भिर्मिथुना प्रजात्यै। अश्वत्थाद्धव्यवाहाद्धि जाताम्। अग्नेस्तनूं यज्ञियाꣳ सम्भरामि। शान्तयोनिꣳ शमीगर्भम्। अग्नये प्रजनयितवै। यो अश्वत्थः शमीगर्भः। आरुरोह त्वे सचा। तं ते हरामि ब्रह्मणा॥८॥

यज्ञियैः केतुभिः सह। यं त्वा समभरञ्जातवेदः। यथाशरीरं भूतेषु न्यक्तम्। स सम्भृतः सीद शिवः प्रजाभ्यः। उरुं नो लोकमनुनेषि विद्वान्। प्रवेधसे कवये

मेध्या॑य। वचो॑ व॒न्दारु॑ वृष॒भाय॒ वृष्णे᳚। यतो॑ भ॒यमभ॑यं॒ तन्नो॑ अस्तु। अव॑ दे॒वान् य॑जे॒ हेड्या॑न्। स॒मिधा॒ऽग्निं दु॑वस्यत॥९॥

घृ॒तैर्बो॑धय॒ताति॑थिम्। आऽस्मि॑न् ह॒व्या जु॑होतन। उप॑ त्वाऽग्ने ह॒विष्म॑तीः। घृ॒ताची᳚र्यन्तु हर्यत। जु॒षस्व॑ स॒मिधो॒ मम॑। तं त्वा॑ स॒मिद्भि॑रङ्गिरः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा यविष्ठ्य। स॒मि॒ध्यमा॑नः प्रथ॒मो नु धर्म॑ः। सम॒क्तुभि॑रज्यते वि॒श्ववा॑रः॥१०॥

शो॒चिष्के॑शो घृ॒तनि॑र्णिक्पाव॒कः। सु॒य॒ज्ञो अ॒ग्निर्य॒जथा॑य दे॒वान्। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निर॒ग्निः। घृ॒तैः समि॑द्धो घृ॒तम॒स्यान्न᳚म्। घृ॒त॒प्रुष॑स्त्वा स॒रितो॑ वहन्ति। घृ॒तं पिब᳚न्थ्सु॒यजा॑ यक्षि दे॒वान्। आ॒यु॒र्दा अ॑ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒णः। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि। घृ॒तं पी॒त्वा मधु॒ चारु॒ गव्य᳚म्। पि॒तेव॑ पु॒त्रम॒भिर॑क्षतादि॒मम्॥११॥

त्वाम॑ग्ने समिधा॒नं य॑विष्ठ। दे॒वा दू॒तं च॑क्रिरे हव्य॒वाह᳚म्। उ॒रु॒ज्रय॑सं घृ॒तयो॑नि॒माहु॑तम्। त्वे॒षं चक्षु॑र्दधिरे चोद॒यन्व॑ति। त्वाम॑ग्ने प्र॒दिव॒ आहु॑तं घृ॒तेन॑। सु॒म्ना॒यव॑ः सुष॒मिधा॒ समी॑धिरे। स वा॑वृधा॒न ओष॑धीभिरुक्षि॒तः। उ॒रु ज्रया॑ꣳसि॒

पार्थि॑वा॒ विति॑ष्ठसे। घृ॒तप्र॑तीकं व ऋ॒तस्य॑ धू॒र्॒षद॑म्। अ॒ग्निं मि॒त्रं न स॑मिधा॒न ऋ॑ञ्जते॥१२॥

इन्धा॑नो अ॒क्रो वि॒दथे॑षु दीद्य॑त्। शु॒क्रव॑र्णा॒मुदु॑ नो यꣳसते॒ धिय॑म्। प्र॒जा अ॑ग्ने॒ सं॑वा॑सय। आशा॑श्च प॒शुभिः॑ स॒ह। रा॒ष्ट्राण्य॑स्मा॒ आधे॑हि। यान्या॑सन्थ्सवि॒तुः स॒वे। म॒ही वि॒श्पत्नी॒ सद॑ने ऋ॒तस्य॑। अ॒र्वाची॒ एत॑ धरुणे रयी॒णाम्। अ॒न्तर्व॑त्नी॒ जन्य॑ जा॒तवे॑दसम्। अ॒ध्व॒राणा॑ जनयथः पुरो॒गाम्॥१३॥

आरो॑हतं द॒शत॒ꣳ॒ शक्व॑री॒र्मम॑। ऋ॒तेना॑ग्न॒ आयु॑षा॒ वर्च॑सा स॒ह। ज्योग्जीव॑न्त॒ उत्त॑रामुत्तरा॒ꣳ॒ समा॑म्। दर्॒शम॒हं पू॒र्णमा॑सं य॒ज्ञं यथा॒ यजै॑। ऋत्वि॑यवती स्थो अ॒ग्निरे॑तसौ। गर्भं॑ दधाथा॒ं ते वा॑म॒हं द॑दे। तथ्स॒त्यं यद्वी॒रं बि॑भृथः। वी॒रं ज॑नयि॒ष्यथः॑। ते मत्प्रा॒तः प्रज॑निष्येथे। ते मा॒ प्रजा॑ते॒ प्रज॑नयि॒ष्यथः॑॥१४॥

प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॑ सु॒व॒र्गे लो॒के। अनृ॑ताथ्स॒त्यमुपै॑मि। मा॒नु॒षाद्दै॑व्य॒मुपै॑मि। दैवीं॒ वाच॑ यच्छामि। शल्कै॑र॒ग्निमि॑न्धा॒नः। उ॒भौ लो॒कौ स॑नेम॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र्

ऋ॒ध्वा। अति॑ मृ॒त्युं त॑राम्य॒हम्। जा॒तवे॑दो॒ भुव॑नस्य॒ रेतः॑। इ॒ह सिं॑ञ्च॒ तप॑सो॒ यज्ञं॑नि॒ष्यते᳚॥१५॥

अ॒ग्निम॑श्व॒त्थादधि॑ ह॒व्य॒वाहम्᳚। श॒मी॒ग॒र्भा॒ज्ज॒नय॒न्॒ यो म॑यो॒भूः। अ॒यं ते॒ योनि॑र्॒ऋ॒त्विय॑ः। यतो॑ जा॒तो अरो॑चथाः। तं जा॒नन्न॑ग्न॒ आरो॑ह। अथा॑ नो वर्धया र॒यिम्। अपे॑त॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तात॑ः। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अदा॑दि॒दं य॒मोऽव॒सान॑ं पृथि॒व्याः। अक्र॑न्नि॒मं पि॒तरो॑ लो॒कम॑स्मै॥१६॥

अ॒ग्नेर्भस्मा᳚स्य॒ग्नेः पुरी॑षमसि। सं॒ज्ञान॑मसि काम॒धर॑णम्। मयि॑ ते काम॒धर॑णं भूयात्। संवः॑ सृजामि॒ हृद॑यानि। सꣳसृ॑ष्टं॒ मनो॑ अस्तु वः। सꣳसृ॑ष्टः प्रा॒णो अ॑स्तु वः। सं या वः॑ प्रि॒यास्त॒नुव॑ः। सं प्रि॒या हृद॑यानि वः। आ॒त्मा वो॑ अस्तु॒ सम्प्रि॑यः। सम्प्रि॑यास्त॒नुवो॒ मम॑॥१७॥

कल्पे॑तां॒ द्यावा॑पृथि॒वी। कल्प॑न्ता॒माप॒ ओष॑धीः। कल्प॑न्ताम॒ग्नय॒ः पृथ॑क्। मम॒ ज्यैष्ठ्या॑य॒ सव्र॑ताः। ये᳚ऽग्नय॒ः सम॑नसः। अ॒न्त॒रा द्यावा॑पृथि॒वी। वास॑न्तिकावृ॒तू

अ॒भि कल्प॑मानाः। इन्द्र॑मिव दे॒वा अ॒भि सं वि॑शन्तु। दि॒वस्त्वा॑ वी॒र्ये॑ण। पृ॒थि॒व्यै म॑हि॒म्ना॥१८॥

अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ पोषे॑ण। स॒र्वप॑शु॒माद॑धे। अजी॑जनन्न॒मृत॒ं मर्त्या॑सः। अ॒स्रे॒माण॑ं त॒रणि॑ं वी॒डुज॑म्भम्। दश॒ स्वसा॑रो अ॒ग्रुव॑ः समी॒चीः। पुमा॑ꣳसं जा॒तम॒भि स॑ꣳरभन्ताम्। प्र॒जाप॑तेस्त्वा प्रा॒णेनाभि॒ प्राणि॑मि। पू॒ष्णः पोषे॑ण॒ मह्य᳚म्। दी॒र्घा॒यु॒त्वाय॑ श॒तशा॑रदाय। श॒तꣳ श॒रद्भ्य॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से॥१९॥

जी॒वात्वै पुण्या॑य। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॒तत्। ममा॑सि॒ योनि॒स्तव॒ योनि॑रस्मि। म॒मैव सन्व॒हं ह॒व्यान्य॑ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्जा॑तवेदः। प्रा॒णे त्वा॒ऽमृत॒माद॑धामि। अ॒न्ना॒द॒मन्ना॒द्या॑य। गो॒प्तार॒ं गुप्त्यै᳚। सु॒गा॒र्॒ह॒प॒त्यो वि॒दह॒न्नरा॑तीः। उ॒षस॒ः श्रेय॑सीः श्रेयसी॒र्दध॑त्॥२०॥

अग्ने॑ स॒पत्ना॑ꣳ अप॒ बाध॑मानः। रा॒यस्पोष॒मिष॒मूर्ज॒म॒स्मासु॑ धेहि। इ॒मा उ॒ मामुप॑तिष्ठन्तु॒ राय॑ः। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह संव॑सेय। इ॒हो इडा॑ तिष्ठतु विश्वरू॒पी।

मध्ये॒ वसो᳚र्दीदिहि जातवेदः। ओज॑से॒ बला॑य॒ त्वोद्य॑च्छे। वृष॑णे॒ शुष्मा॒यायु॑षे॒ वर्च॑से। स॒प॒त्न॒तूर॑सि वृ॒त्र॒तूः। यस्ते॑ दे॒वेषु॑ महि॒मा सु॑व॒र्गः॥२१॥

यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॑ प्रवि॑ष्टः। पुष्टि॒र्या ते॑ मनु॒ष्ये॑षु पप्र॒थे। तया॑ नो अग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। दि॒वः पृ॑थि॒व्याः पर्य॒न्तरि॑क्षात्। वाता᳚त्प॒शुभ्यो॒ अध्योष॑धीभ्यः। यत्र॑ यत्र जातवेदः सम्ब॒भूथ॑। ततो॑ नो अग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। प्राची॒मनु॑ प्र॒दिश॒ं प्रेहि॑ वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्निर्भवे॒ह। विश्वा॒ आशा॒ दीद्या॑नो॒ वि भा॑हि॥२२॥

ऊर्ज॑ नो धेहि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। अन्व॒ग्निरु॒षसा॒मग्र॑मख्यत्। अन्वहा॑नि प्रथ॒मो जा॒तवे॑दाः। अनु॒ सूर्य॑स्य पुरु॒त्रा च॑ र॒श्मीन्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी आत॑तान। विक्र॑मस्व म॒हाꣳ अ॑सि। वे॒दि॒षन्मानु॑षेभ्यः। त्रि॒षु लो॒केषु॑ जागृहि। यदि॒दं दि॒वो यद॒दः पृ॑थि॒व्याः। सं॒वि॒दा॒ने रोद॑सी सं ब॑भूवतुः॥२३॥

तयो᳚ः पृ॒ष्ठे सी॑दतु जा॒तवे॑दाः। श॒म्भूः प्र॒जाभ्य॑स्त॒नुवे᳚ स्यो॒नः। प्रा॒णं त्वा॒ऽमृत॒ आ द॑धामि। अ॒न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। गो॒प्तार॒ं गुप्त्यै᳚। यत्ते॑ शुक्र शु॒क्रं वर्चः॑ शु॒क्रा त॒नूः।

शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्य प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां जनिष्यमाणां च। अमृते सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्व पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो। अविषन्नः पितुं कृणु। शꣳस्य पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशफाश्च य इहाग्ने। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथ सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु। सर्वमायुरुपासताम्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय। यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूꣳषि। सा हि श्रीरमृता सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मृज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्।

ज्योतिंषा वो वैश्वानरेणोपंतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यंक्रामत्। विराट्थ्सृष्टा प्रजापंतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोंहद्रोहिणी। योनिंरग्नेः प्रतिंष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरूचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रंदाहाय बृहत्यौं ब्रह्मंणा दुवस्यत विश्ववांर इममृंञ्जते पुरोगां प्रजंनयिष्यथों जनिष्यतेंऽस्मै ममं महिम्ना वर्चसे दधंथ्सुवर्गो भांहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुंष्पदः सतां प्रजापंतेर्द्वे चं॥ [१]

नवैतान्यहांनि भवन्ति। नव वै सुंवर्गा लोकाः। यदेतान्यहांन्युपयन्तिं। नवस्वेव तथ्सुंवर्गेषुं लोकेषुं सत्रिणंः प्रतितिष्ठंन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परंः सामानः कार्या इत्यांहुः। अग्निष्टोमसंम्मितः सुवर्गो लोक इतिं। द्वादंशाग्निष्टोमस्यं स्तोत्राणिं। द्वादंश मासाः संवथ्सरः। तत्तन्न सूक्ष्यम्। उक्थ्यां एव संप्तदशाः परंः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानिं। पशूनामवंरुद्ध्यै। विश्वजिदभिजितांवग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परंः सामानः। ते सङ्स्तुंता विराजंमभि सम्पंद्यन्ते। द्वे चर्चावतिंरिच्येते। एकंया गौरतिंरिक्तः। एकयाऽऽयुंरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिंः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परꣳ राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहन्कार्यम्। बृहद्द्वितीये। वैरूपं तृतीये। वैराजं चतुर्थे। शाक्करं पञ्चमे। रैवतꣳ षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्थ्सन्तन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै सुवर्गो लोकः। बृहतैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिꣳशि नाम साम। माध्यं दिने पवमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः पराञ्चꣳ संवथ्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समश्ञुवते। अथ येऽमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। ते हैनꣳ स्वस्ति समश्ञुवते। एतद्वा अमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदु देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराङ्गृह्यन्ते पवमाने भवतीन्द्र एकं च॥ [२]

स॒न्तति॒र्वा ए॒ते ग्र॒हाः᳚। यत्प॒रः सामानः। वि॒षू॒वान्दि॑वाकी॒र्त्य᳚म्। यथा॒ शाला॑यै॒ पक्ष॑सी। ए॒वꣳ सं॑वथ्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी। यदे॒तेन गृ॒ह्येर॑न्। विषू॑ची संवथ्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी॒ व्यव॑स्रꣳसेयाताम्। आर्ति॒मार्च्छे॑युः। यदे॒ते गृ॒ह्यन्ते᳚। यथा॒ शाला॑यै॒ पक्ष॑सी मध्य॒मं व॒ꣳ॒शम॒भि सं॑मा॒यच्छ॑ति॥३३॥

ए॒वꣳ सं॑वथ्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी दिवाकी॒र्त्य॑म॒भि सं त॑न्वन्ति। नार्ति॒मार्च्छ॑न्ति। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शमह॑र्भवति। शु॒क्राग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते। प्रत्यु॑त्तब्ध्यै सय॒त्वाय॑। सौ॒र्य॑ ए॒तदह॑ः प॒शुराल॑भ्यते। सौ॒र्यो॑ऽतिग्रा॒ह्यो॑ गृह्यते। अह॑रे॒व रू॒पेण॒ सम॑र्धयन्ति। अथो॒ अह्न॑ ए॒वैष ब॒लिर्ह्रि॑यते। स॒प्तैतदह॑रतिग्रा॒ह्या॑ गृह्यन्ते॥३४॥

स॒प्त वै शी॑र्॒ष॒ण्याः᳚ प्रा॒णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शिर॑ः प्र॒जाना᳚म्। शी॒र्॒षन्ने॒व प्र॒जानां᳚ प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा᳚थ्स॒प्त शी॒र्॒षन्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। असु॑रान्परा॒भाव्य॑। स इ॒माँल्लो॒का॒न॒भ्य॑जयत्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भिजित आसीत्। तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वाऽभ्य॑जयत्। यद्वै᳚श्वकर्म॒णो गृ॒ह्यते᳚॥३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये वैश्वकर्मणं गृह्णते। आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो गृह्येते। विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति। तावाऽपराधात्संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते। तावुभौ सह महाव्रते गृह्येते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोर्लोकयोः प्रति तिष्ठन्ति। अर्क्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै॥३६॥

समायच्छन्त्यतिग्राह्या गृह्यन्ते गृह्णते संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पञ्च च॥ —— [३]

एकविꣳश एष भवति। एतेन वै देवा एकविꣳशेन। आदित्यमित उत्तमꣳ सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष इत एकविꣳशः। तस्य दशावस्तादहानि। दश परस्तात्। स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु लोकेष्वभितपन्नेति॥३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। पराचोऽतिपादादबिभयुः। तं छन्दोभिरदृꣳहन् धृत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवाचो-

ऽवपादादबिभयुः। तं पञ्चभी रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविꣳशेऽहन्पञ्च दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये गायत्रे। ते गायत्रीषूत्तरयोः पवमानयोः॥३८॥

महादिवाकीर्त्यꣳ होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्। भासोऽग्निष्टोमः। अथैतानि पराणि। परैर्वै देवा आदित्यꣳ सुवर्गं लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्पराणां परत्वम्। पारयन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि स्पराणि। स्परैर्वै देवा आदित्यꣳ सुवर्गं लोकमस्पारयन्। यदस्पारयन्। तथ्स्पराणाꣳ स्परत्वम्। स्पारयन्त्यैनꣳ स्पराणि। य एवं वेद॥३९॥

एति पवमानयोः स्पराणि पञ्च च॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषाꣳ संवथ्सरेऽनाप्तेऽथ। एकादशिन्याप्यते। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्नमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ते एवालभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यां धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं वथ्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अव रुन्धे। आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टꣳ शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अह्न एवैष बलिर्ह्रियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्ध्यै॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशव आलभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्ध्यै सप्त च॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूताना॑ रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। पञ्चवि॑शः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्वि॑शत्यर्धमासः संवथ्सरः। यद्वा एतस्मिꣳन्थ्संवथ्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं पञ्चवि॑शमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्नीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते। अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहित॑ हि शिरः। लोम छवीरस्थि। पराचा स्तुवन्ति। तस्मात्तथ्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वया॑स्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्गरीयः क्रियते॥४६॥

पञ्चविꣳश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः। एकविꣳशं पुच्छम्। द्विपदासु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी। सहोत्पतन्ति। एकैकामुच्छिꣳषन्ति। आत्मन्न् ह्यङ्गानि बद्धानि। न वा एतेन सर्वः पुरुषः॥४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्ग्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। यस्य तल्पसद्यमनभिजितꣴ स्यात्। स देवानाꣳ साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितꣴ स्यात्। स देवानाꣳ साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं पराजयते। प्रेङ्खे शꣳसति। महो वै प्रेङ्खः। महस एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये व्यायच्छन्त। तं देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्चं शूद्रश्चं चर्मकर्ते व्यायंच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमेंऽराथ्सुरिमे संभूतमंक्रन्नित्यंन्यतरो ब्रूंयात्। इम उंद्वासीकारिणं इमे दुंर्भूतमंक्रन्नित्यंन्यतरः। यदेवैषाꣳं सुकृतं या राद्धिंः। तदंन्यतरोंऽभि श्रींणाति। यदेवैषां दुष्कृतं याऽराद्धिंः। तदंन्यतरोऽपं हन्ति। ब्राह्मणः सं जंयति। अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृंव्यस्य संविंन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुंषो जयत्यजयञ्जयत्येकं च॥ [६]

उद्धन्यमांनं नवैतानि सन्तंतिरेकविꣳश एषोऽप्रंतिष्ठां प्रजापंतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमांनꣳ शोचिष्केशोऽग्नें सपत्नांनतिग्राह्यां वैश्वदेवमालंभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमांनꣳ संविंन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नीषोमयोस्तेजस्विनीस्तनूः सन्न्यदधत। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तेनाग्नीषोमावपाक्रामताम्। ते देवा विजित्य। अग्नीषोमावन्वैच्छन्। तेऽग्निमन्वविन्दन्नृतुषूथ्सन्नम्। तस्य विभक्तीभिस्तेजस्विनीस्तनूरवारुन्धत॥१॥

ते सोममन्वविन्दन्। तमघ्नन्। तस्य यथाऽभिज्ञाय तनूर्व्यगृह्णत। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। नानाऽऽग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। यदनाग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। व्यृद्धमेव तत्॥२॥

अनाग्नेयं वा एतत्क्रियते। यथ्समिधस्तनूनपातमिडो बर्हिर्यजति। उभावाग्नेयावाज्यभागौ स्याताम्। अनाज्यभागौ भवत इत्याहुः। यदुभावाग्नेयावन्वञ्चा[illegible]
अग्नये पवमानायोत्तरः स्यात्। यत्पवमानाय। तेनाऽऽज्यभागः। तेन सौम्यः।

बु॒ध॑न्वत्याग्ने॒यस्याऽऽज्य॑भागस्य पुरोऽनुवा॒क्या॑ भवति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्निर्व्य॑क्ताः पत्नीसंया॒जाना॒मृच॑ः स्युः। तेना॑ग्ने॒यꣳ सर्वं॑ भवति। ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनीं॑ दे॒वता॒मुपै॒तीत्या॑हुः। सैनं॑मीश्व॒रा प्र॒दह॒ इति॑। नेति॑ ब्रूयात्। प्र॒जन॑नं॒ वा अ॒ग्निः। प्र॒जन॑नमे॒वोपै॒तीति॑। कृ॒तय॑जुः सम्भृ॑तसम्भार॒ इत्या॑हुः॥४॥

न स॒म्भृत्याः॑ सम्भा॒राः। न यजु॑ः का॒र्य॑मिति॑। अथो॒ खलु॑। स॒म्भृत्या॑ ए॒व सं॑म्भा॒राः। का॒र्यं॑ यजु॑ः। पु॒न॒रा॒धेय॑स्य॒ सम॑ृद्ध्यै। तेनो॑पा॒ꣳ॒शु प्रच॑रति। एष्य॑ इव॒ वा ए॒षः। यत्पु॑नरा॒धेय॑ः। यथो॑पा॒ꣳ॒शु न॒ष्टमि॒च्छति॑॥५॥

ता॒दृगे॒व तत्। उ॒च्चैः स्वि॑ष्ट॒कृ॒तमु॒त्सृ॑जति। यथा॑ न॒ष्टं वि॒त्त्वा प्राहा॒यमिति॑। ता॒दृगे॒व तत्। ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनीं॑ दे॒वता॒मुपै॒तीत्या॑हुः। सैनं॑मीश्व॒रा प्र॒दह॒ इति॑। तत्तथा॒ नोपै॑ति। प्र॒या॒जा॒नू॒या॒जेष्वे॒व विभ॑क्तीः कुर्यात्। य॒था॒पू॒र्वमाज्य॑भागौ॒ स्याता॑म्। ए॒वं प॑त्नीसंया॒जाः॥६॥

तद्वै᳚श्वान॒रवं॑त्प्र॒जनं॑नवत्तर॒मुपै॒तीति॑। तदा॑हुः। व्यृं॑द्धं॒ वा ए॒तत्। अना᳚ग्नेयं॒ वा ए॒तत्क्रिं॑यत॒ इति॑। नेति॑ ब्रूयात्। अ॒ग्निं प्रं॑थ॒मं विभं॑क्तीनां यजति। अ॒ग्निमुं॑त्त॒मं पत्नीसंया॒जाना᳚म्। तेना᳚ग्ने॒यम्। तेन॒ समृं॑द्धं क्रियत॒ इति॑॥७॥

अ॒रु॒न्ध॒तैव त॒द्वंवति॒ सम्भृं॑तसम्भार॒ इत्या॑हुरि॒च्छति॑ पत्नीसंया॒जा नवं॑ च॥——————[१]

दे॒वा वै यथा॒दर्॒शं॑ य॒ज्ञानाहं॑रन्त। यो᳚ऽग्निष्टो॒मम्। य उ॒क्थ्यम्᳚। यो॑ऽतिरा॒त्रम्। ते स॒हैव सर्वे॑ वाज॒पेयं॑मपश्यन्। ते। अ॒न्यो᳚ऽन्यस्मै॒ नाति॑ष्ठन्त। अ॒हम॒नेनं॑ यजा॒ इति॑। ते᳚ऽब्रुवन्। आ॒जिम॒स्य धा॑वा॒मेति॑॥८॥

तस्मिं॑न्ना॒जिमं॑धावन्। तं बृह॒स्पति॒रुदं॑जयत्। तेना॑यजत। स स्वारा᳚ज्यमगच्छत्। तमिन्द्रो᳚ऽब्रवीत्। माम॒नेनं॑ याज॒येति॑। तेनेन्द्रं॑मयाजयत्। सोऽग्रं॑ दे॒वतां॑ना॒ पर्यै᳚त्। अगं॑च्छ॒थ्स्वारा᳚ज्यम्। अतिं॑ष्ठन्तास्मै॒ ज्यैष्ठ्यां॑य॥९॥

य ए॒वं वि॒द्वान् वां॑ज॒पेयें॑न॒ यजं॑ते। गच्छं॑ति॒ स्वारा᳚ज्यम्। अग्र॑ꣳ समा॒नानां॒ पर्ये॑ति। तिष्ठं॑न्तेऽस्मै॒ ज्यैष्ठ्यां॑य। स वा ए॒ष ब्रा᳚ह्म॒णस्यं॑ चै॒व रां॑ज॒न्यं॑स्य च य॒ज्ञः।

तं वा एतं वाजपेय इत्याहुः। वाजाप्यो वा एषः। वाजꣳ ह्येतेन देवा ऐप्सन्। सोमो वै वाजपेयः। यो वै सोमं वाजपेयं वेद॥१०॥

वाज्येवैनं पीत्वा भवति। आऽस्य वाजी जायते। अन्नं वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्यन्नम्। आऽस्यान्नादो जायते। ब्रह्म वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्ति ब्रह्मणाऽन्नम्। आऽस्य ब्रह्मा जायते॥११॥

वाग्वै वाजस्य प्रसवः। य एवं वेद। करोति वाचा वीर्यम्। ऐनं वाचा गच्छति। अपिवतीं वाचं वदति। प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वाजपेयमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यद्वाजपेयः॥१२॥

अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एता उज्जितीः प्रायच्छत्। ता वा एता उज्जितयो व्याख्यायन्ते। यज्ञस्य सर्वत्वाय। देवतानामनिर्भागाय। देवा वै ब्रह्मणश्चान्नस्य च शमलमपाघ्नन्। यद्ब्रह्मणः शमलमासीत्। सा गाथा नाराशꣳस्यभवत्। यदन्नस्य। सा सुरा॥१३॥

तस्माद्धायंतश्च मत्तस्यं च न प्रंतिगृह्यम्। यत्प्रंतिगृह्णीयात्। शमंलं प्रतिंगृह्णीयात्। सर्वा वा एतस्य वाचोऽवंरुद्धाः। यो वांजपेययाजी। या पृंथिव्यां याऽग्नौ या रंथन्तरे। याऽन्तरिंक्षे या वायौ या वांमदेव्ये। या दिवि याऽऽदित्ये या बृंहति। याऽप्सु यौषंधीषु या वनस्पतिंषु। तस्माँद्वाजपेययाज्यार्त्विंजीनः। सर्वा ह्यंस्य वाचोऽवंरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्यैष्ठ्यांय वेदं ब्रह्मा जांयते वाजपेयः सुराऽऽर्त्विंजीन् एकं च॥——[२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैँर्यज्ञस्य नावारुंन्धत। तदंतिग्राह्यैरतिगृह्यावांरुन्धत। तदंतिग्राह्यांणामतिग्राह्यत्वम्। यदंतिग्राह्यां गृह्यन्तेँ। यदेवान्यैर्ग्रहैँर्यज्ञस्य नावं रुन्धे। तदेव तैरंतिगृह्यावं रुन्धे। पञ्चं गृह्यन्ते। पाङ्क्तों यज्ञः। यावांनेव यज्ञः। तमाप्त्वाऽवं रुन्धे॥१५॥

सर्वे ऐन्द्रा भंवन्ति। एकधैव यजंमान इन्द्रियं दंधति। सप्तदंश प्राजापत्या ग्रहां गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापंतिः। प्रजापंतेराप्त्यैँ। एकंयर्चा गृंह्णाति। एकधैव यजंमाने

वीर्यं दधाति। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाꣳ सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिँल्लोके स्त्रियꣳ सम्भवति। वाजपेयाभिजितꣳ ह्यस्य॥१८॥

पूर्वे सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षꣳ सोमग्रहान्थ्सादयति। पश्चादक्षꣳ सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नꣳ सुरा। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवैनं व्यतिषजति॥१९॥

स॒म्पृच॑: स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृङ्क्तेत्या॑ह। अन्न॒ं वै भ॒द्रम्। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॒ꣳ॒ सꣳसृ॑जति। अन्न॑स्य॒ वा ए॒तच्छम॑लम्। यथ्सुरा॓। पा॒प्मेव॒ खलु॒ वै शम॑लम्। पा॒प्मना॒ वा ए॑नमे॒तच्छम॑लेन॒ व्यति॑षजति। यथ्सो॑मग्र॒हाꣳश्च॑ सुराग्र॒हाꣳश्च॑ व्यति॒षज॑ति। वि॒पृच॑: स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृ॒ङ्क्तेत्या॑ह। पा॒प्मनै॒वैन॒ꣳ॒ शम॑लेन॒ व्याव॑र्तयति॥२०॥

तस्मा॓द्वाजपेययाजी पू॒तो मेध्यो॑ दक्षि॒ण्य॑:। प्राङुद्द्र॑वति सोमग्र॒हैः। अ॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। प्र॒त्यङ्ख्सु॑राग्र॒हैः। इ॒मम॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। प्रति॑ष्ठन्ति सोमग्र॒हैः। याव॑दे॒व स॒त्यम्। तेन॑ सूयते। वा॒ज॒सृद्भ्य॑: सुराग्र॒हान् ह॑रन्ति। अनृ॑तेनै॒व विश॒ꣳ॒ सꣳसृ॑जति। हि॒र॒ण्य॒पा॒त्रं मधो॓: पू॒र्णं द॑दाति। म॒ध॒व्यो॑ऽसा॒नीति॑। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॒ उप॑ हरति। ए॒क॒धैव यज॑मान॒ आयु॒स्तेजो॑ दधाति॥२१॥

आ॒त्वाऽव॑ रुन्धे॒ सोम॒ः शम॑लं॒ यथ्सुरा॒ ह्य॑स्यैन॒ं व्यति॑षजति॒ व्याव॑र्तयति सृजति च॒त्वारि॑ च॥——[३]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। नाग्नि॑ष्टो॒मो नोक्थ्य॑:। न षो॑ड॒शी नाति॑रा॒त्रः। अथ॒ कस्मा॓द्वाज॒पेये॒ सर्वे॑ यज्ञक्र॒तवोऽव॑रुध्यन्त॒ इति॑। प॒शुभि॒रिति॑ ब्रूयात्। आ॒ग्ने॒यं

पशुमालभते। अग्निष्टोममेव तेनाव रुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्पशुभिरेवाव रुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन। प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यं षोडशिनः स्तोत्रेण। वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥२३॥

सुवर्गं लोकं षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ आरोहत्यतिरात्रेण। नाकं रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेज एवाऽऽत्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन। इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचं सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वशया। सप्तदश प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेराप्त्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रजापतिः समृद्ध्यै। तान्पर्यग्निकृतानुत्सृजति। मरुतो यज्ञमजिघांसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं

वशामालभत। तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्थ्संज्ञपयेत्। मरुत एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति। एकदेवत्या हि। एते। अथो एकधेव यजमाने वीर्यं दधाति। नैवारेण सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपिदधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिर्हि वाक्। अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वां वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति षट् च॥ [४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः। यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं कर्माणि करोति। सवनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा

अन्न॑ꣳ स्वदयति॥२७॥

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न॒ इति॒ रथ॑मु॒पाव॑हरति॒ विजि॑त्यै। वाज॑स्य॒ नु प्र॑स॒वे मा॒तर॑ं म॒हीमित्या॑ह। यच्चै॒वेयम्। यच्चा॒स्यामधि॑। तद॒वाव॑ रुन्धे। अथो॒ तस्मि॑न्ने॒वोभये॒-ऽभिषि॑च्यते। अ॒प्स्व॑न्तर॒मृत॑म॒प्सु भे॑ष॒जमित्यश्वा॑ँन्पल्पूलयति। अ॒प्सु वा अश्व॑स्य॒ तृतीय॒ं प्रवि॑ष्टम्। तद॑नु॒वेन॒न्वव॑प्लवते। यद॒प्सु प॑ल्पू॒लय॑ति॥२८॥

यद॒वास्या॒प्सु प्रवि॑ष्टम्। तद॒वाव॑ रुन्धे। ब॒हु वा अश्वो॑ऽमे॒ध्यमुप॑गच्छति। यद॒प्सु प॑ल्पू॒लय॑ति। मेध्या॑ने॒वैना॑ँन्करोति। वा॒युर्वा॒ त्वा॒ मनु॑र्वा॒ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा ए॒तं दे॒वता॒ अग्रे॒ अश्व॑मयुञ्जन्। ताभि॑रे॒वैना॑न् युनक्ति। स॒वस्योज्जि॑त्यै। यजु॑षा युनक्ति॒ व्यावृ॑त्त्यै॥२९॥

अपा॑ँन्नपादाशुहेम॒न्निति॒ सम्मा॑ँर्ष्टि। मेध्या॑ने॒वैना॑ँन्करोति। अथो॒ स्तौत्ये॒वैना॑ना॒जिꣳ सं॑रिष्य॒तः। वि॒ष्णु॒क्र॒मान्क्र॑मते। विष्णु॑रे॒व भू॒त्वेमा॑ँल्लो॒काना॒भिज॑यति। वै॒श्व॒दे॒वो वै रथ॑ः। अ॒ङ्कौ न्य॒ङ्कावभितो॒ रथ॒ं यावित्या॑ह। या ए॒व दे॒वता॒ रथे॒ प्रवि॑ष्टाः। ताभ्य॑ं

एव नमस्करोति। आत्मनोऽनार्त्यै। अशमरथं भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं वेद॥३०॥

स्वदयति पल्पूलयति व्यावृत्त्या अनार्त्यै द्वे च॥ [५]

देवस्याहꣳ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुज्जयति। देवस्याहꣳ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकꣳ रुहेयमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षिष्ठं नाकꣳ रोहति। चात्वाले रथचक्रं निमितꣳ रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवेष्टयति। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वाजिनाꣳ साम गायते। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। वाचो वर्ष्म देवेभ्योऽपाक्रामत्। तद्वनस्पतीन्प्राविशत्। सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति। या दुन्दुभौ। तस्माद्दुन्दुभिः सर्वा वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्त्समाघ्नन्ति। परमा वा एषा

वाक्॥३२॥

या दुन्दुभौ। परमयैव वाचाऽवरां वाचमव रुन्धे। अथो वाच एव वर्ष्म यजमानो- ऽव रुन्धे। इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्याह। एष वा एतर्हीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुज्जयति। सप्तदश प्रव्याधानाजिं धावन्ति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। अर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसीत्याह। अग्निर्वा अर्वा। वायुः सप्तिः। आदित्यो वाजी। एताभिरेवास्मै देवताभिर्देवरथं युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति॥३४॥

वाजिनो वाजं धावत काष्ठां गच्छतेत्याह। सुवर्गो वै लोकः काष्ठा। सुवर्गमेव लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति। य आजिं धावन्ति। प्राञ्चो धावन्ति। प्राङिव हि सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दाꣳसि। छन्दोभिरेवैनान्थ्सुवर्गं लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा ए॒ते᳚ऽस्माल्लो॒काच्च्य॑वन्ते। य आ॒जिं धाव॑न्ति। उदं॑ च॒ आव॑र्तन्ते। अ॒स्मादे॒व तेन॑ लो॒कान्न॑यन्ति। र॒थ॒वि॒मो॒च॒नीयं॑ जुहोति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। आ मा॒ वाज॑स्य प्रस॒वो ज॑गम्या॒दित्या॑ह। अन्नं॒ वै वाजः॑। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। य॒था॒लो॒कं वा ए॒त उज्ज॑यन्ति। य आ॒जिं धाव॑न्ति॥३६॥

कृ॒ष्ण॑लं कृष्णलं वाज॒सृद्भ्य॒ः प्रय॑च्छति। यमे॒व ते वाजं॑ लो॒कमु॒ज्जय॑न्ति। तं परि॒क्रीयाव॑ रुन्धे। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॒ उप॑हरति। ए॒क॒धैव यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। दे॒वा वा ओष॑धीष्वा॒जिम॑युः। ता बृह॒स्पति॒रुद॑जयत्। स नी॒वा॒रान्निर॑वृणीत। तन्नी॒वारा॑णां नीवार॒त्वम्। नै॒वा॒रश्च॒रुर्भ॑वति॥३७॥

ए॒तद्वै दे॒वानां᳚ पर॒मम॒न्नम्᳚। यन्नी॒वाराः᳚। प॒र॒मेणै॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्ये॒नाव॑रम॒न्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। स॒प्तद॑शशरावो भवति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै᳚। क्षी॒रे भ॑वति। रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। स॒र्पिष्वा᳚न्भवति मेध्य॒त्वाय॑। बा॒र्ह॒स्प॒त्यो वा ए॒ष दे॒वत॑या॥३८॥

यो वाजपेयेन यजते। बार्हस्पत्य एष चरुः। अश्वान्त्सरिष्यतः सस्तुषश्चाव घ्रापयति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तमेवाव रुन्धे। अजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते वाजं लोकमिन्द्रियं दुन्दुभयं उज्जयन्ति। तमेवाव रुन्धे॥३९॥

अभिजयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥——[६]

तार्प्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनꣳ समर्धयति। दर्भमयं परिधापयति। पवित्रं वै दर्भाः। पुनात्येवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुत्सते। यो वाजपयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्दर्भमयं परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावरुद्ध्यै। जाय एहि सुवो रोहावेत्याह। पत्निया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भो-ऽनवच्छित्त्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। तूपरश्चतुरश्रिर्भवति। गौधूमं चषालम्। न वा एते व्रीहयो न यवाः। यद्गोधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्ध्यै। अथो अमुमेवास्मै लोकमन्नवन्तं करोति।

वासो॑भिर्वेष्टयति। ए॒ष वै यज॑मानः। यद्यूप॑ः। स॒र्व॒दे॒व॒त्यं॑ वास॑ः। सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भि॒ः सम॑र्धयति। अथो॑ आ॒क्रम॑णमे॒व तथ्से॒तुं यज॑मानः कुरुते। सु॒व॒र्गस्यं॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। द्वाद॑श वाजप्रस॒वीया॑नि जुहोति॥४२॥

द्वाद॑श॒ मासा᳚ः संवथ्स॒रः। सं॒व॒थ्स॒रमे॒व प्री॑णाति। अथो॑ संवथ्स॒रमे॒वास्मा॒ उप॑दधाति। सु॒व॒र्गस्यं॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। द॒शभि॒ः कल्पै॑ रोहति। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। नाभि॑र्दश॒मी। प्रा॒णाने॒व य॑थास्था॒नं क॑ल्पयि॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। ए॒ताव॒द्वै पुरु॑षस्य॒ स्वम्॥४३॥

याव॑त्प्रा॒णाः। याव॑दे॒वास्यास्ति॑। तेन॑ स॒ह सु॑व॒र्गं लो॒कमे॑ति। सुव॑र्दे॒वा॒ꣳ अ॑ग॒न्मेत्या॑ह। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कमे॑ति। अ॒मृता॑ अभू॒मेत्या॑ह। अ॒मृत॑मिव॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। प्र॒जाप॑तेः प्र॒जा अ॑भू॒मेत्या॑ह। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अ॒यं लो॒कः। अ॒स्मादे॒व तेन॑ लो॒कान्नैति॑॥४४॥

सम॒हं प्र॒जया॒ सं मया᳚ प्र॒जेत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा᳚स्ते। आ॒स॒पु॒टैर्घ्न॑न्ति। अन्न॒ं

वा इ॒यम्। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॒ꣳ॒ सम॑र्धयन्ति। ऊषै᳚र्घ्नन्ति। ए॒ते हि सा॒क्षादन्न᳚म्। यदूषाः᳚। सा॒क्षादे॒वैन॑म॒न्नाद्ये॑न॒ सम॑र्धयन्ति। पु॒रस्ता᳚त्प्र॒त्यञ्च॑ᳲ घ्नन्ति॥४५॥

पु॒रस्ता॒द्धि प्र॑ती॒ची॒न॒मन्न॑म॒द्यते᳚। शी॒र्॒ष॒तो घ्न॑न्ति। शी॒र्॒ष॒तो ह्यन्न॑म॒द्यते᳚। दि॒ग्भ्यो घ्न॑न्ति। दि॒ग्भ्य ए॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्य॒मव॑रुन्धते। ई॒श्व॒रो वा ए॒ष परा᳚ङ्प्र॒दघ॑ः। यो यू॒प॒ꣳ॒ रोह॑ति। हिर॑ण्यम॒ध्यव॑रोहति। अ॒मृत॒ं वै हिर॑ण्यम्। अ॒मृत॒ꣳ॒ सु॒व॒र्गो लो॒कः॥४६॥

अ॒मृत॑ ए॒व सु॑व॒र्गे लो॒के प्रति॑ तिष्ठति। श॒तमा॑नं भवति। श॒ताय॑ुः पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। पुष्ट्यै॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यद॒जा। त्रिः सं॒व॒थ्स॒रस्या॒न्यान्प॒शून्परि॒ प्रजा॑यते। ब॒स्ता॒जि॒नम॒ध्यव॑ रोहति। पुष्ट्या॑मे॒व प्र॒जन॑ने॒ प्रति॑ तिष्ठति॥४७॥

प॒रि॒धा॒पय॑ति गो॒धूमा॑ जुहोति॒ स्वं नैति॑ प्र॒त्यञ्च॑ᳲ घ्नन्ति लो॒को नव॑ च॥——[७]

स॒प्तान्न॑हो॒मा॒ञ्जु॑होति। स॒प्त वा अन्ना॑नि। याव॑न्त्ये॒वान्ना॑नि। तान्ये॒वाव॑ रुन्धे। स॒प्त ग्रा॒म्या ओष॑धयः। स॒प्ता॒र॒ण्याः। उ॒भयी॑षा॒मव॑रुद्ध्यै। अन्न॑स्यान्नस्य जुहोति।

अन्न॑स्यान्न॒स्याव॑रुद्ध्यै। यद्वा॑जपेयया॒ज्यन॑वरुद्धस्याश्नी॒यात्॥४८॥

अव॑रुद्धेन॒ व्यृ॑ध्येत। सर्व॑स्य समव॒दाय॑ जुहोति। अन॑वरुद्ध॒स्याव॑रुद्ध्यै। औदु॑म्बरेण स्रु॒वेण॑ जुहोति। ऊर्ग्वा अन्न॑मुदु॒म्बर॑ः। ऊ॒र्ज ए॒वान्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैन॒ं ब्रह्म॑णा दे॒वता॑भिर॒भिषि॑ञ्चति। अन्न॑स्यान्नस्या॒भिषि॑ञ्चति। अन्न॑स्यान्न॒स्याव॑रुद्ध्यै॥४९॥

पु॒रस्ता᳚त्प्र॒त्यञ्च॑म॒भिषि॑ञ्चति। पु॒रस्ता॒द्धि प्र॑ती॒ची॒न॒मन्न॑म॒द्यते᳚। शी॒र्॒ष॒तो॑ऽभिषि॑ञ्चति। शी॒र्॒ष॒तो ह्यन्न॑म॒द्यते᳚। आ मुखा॑द॒न्वव॑स्रावयति। मु॒ख॒त ए॒वास्मा॑ अ॒न्नाद्य॑ं दधाति। अ॒ग्नेस्त्वा॒ साम्रा᳚ज्येना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह। ए॒ष वा अ॒ग्नेः स॒वः। तेनै॒वैन॑म॒भिषि॑ञ्चति। इन्द्र॑स्य त्वा॒ साम्रा᳚ज्येना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह॥५०॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्ने॒तेन॑ दधाति। बृह॒स्पते᳚स्त्वा॒ साम्रा᳚ज्येना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वाना॒ं बृह॒स्पति॑ः। ब्रह्म॑णै॒वैन॑म॒भिषि॑ञ्चति। सो॒म॒ग्र॒हाꣳश्चा॑वदानी॒यानि॑ च॒र्त्विग्भ्य॒ उप॑हरन्ति। अ॒मु॒मे॒व तैर्लो॒कमन्न॑वन्तं करोति। सु॒रा॒ग्र॒हाꣳश्चा॑नवदानी॒यानि॑ च

वाजसृद्भ्यः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभयीष्वेवाभिषिच्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्ध्यै। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। वाजवतीभिर्माध्यंदिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनꣳ श्रियै गमयति॥५२॥

अश्नीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्या इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसृतः शिपिस्त्रीणि च॥——[८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते। द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते। भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति वै तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमैवैतेन गच्छति। पृथिविषदं

त्वाऽन्तरिक्ष॒स॒दमित्या॑ह। ए॒षामे॒वैतेन॑ लो॒काना॑ꣳ सूयते। तस्मा᳚द्वाजपेययाजी न कश्च॒न प्र॒त्यव॑रोहति। अपी॑व॒ हि दे॒वता॑नाꣳ सू॒यते᳚॥५४॥

ना॒क॒स॒दमित्या॑ह। य॒दा वै वसी॑या॒न्भव॑ति। नाक॑मग॒न्निति॒ वै तमा॑हुः। नाक॑मे॒वैतेन॑ गच्छति। ये ग्रहाः᳚ पञ्चज॒नीना॒ इत्या॑ह। प॒ञ्च॒ज॒नाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। अ॒पाꣳ रस॒मुद्व॑यस॒मित्या॑ह। अ॒पामे॒वैते॒न॒ रस॑स्य सूयते। सूर्य॑रश्मिꣳ स॒माभृ॑त॒मित्या॑ह सशु॒क्र॒त्वाय॑॥५५॥

ग॒च्छ॒ति॒ सू॒यत॒ नव॑ च॥ [९]

इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। असु॑रान्परा॒भाव्य॑। सो॑ऽमावा॒स्यां᳚ प्रत्याग॑च्छत्। ते पि॒तरः॑ पूर्वे॒द्युराग॑च्छन्। पि॒तॄन् य॒ज्ञो॑ऽगच्छत्। तं दे॒वाः पुन॑रयाचन्त। तमे᳚भ्यो॒ न पुन॑रददुः। ते᳚ऽब्रुव॒न्वर॑ं वृणामहै। अथ॑ व॒ः पुन॑र्दास्यामः। अ॒स्मभ्य॑मे॒व पू᳚र्वे॒द्युः क्रिय॑ाता॒ इति॑॥५६॥

तमे᳚भ्य॒ः पुन॑रददुः। तस्मा᳚त्पि॒तृभ्य॑ः पूर्वे॒द्युः क्रिय॑ते। यत्पि॒तृभ्य॑ः पूर्वे॒द्युः क॒रोति॑।

पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहैष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनैन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्याक्षत। य एवं वेद। अभि द्वितीयां जायामश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितृन्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः

पि॒तरो॒ऽनु प्रपिं॑पते। स॒कृ॒दा॒च्छि॒न्नं ब॒र्॒हिर्भ॑वति। स॒कृदिं॑व॒ हि पि॒तरः॑। त्रिर्निदं॑धाति। तृ॒तीये॒ वा इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। ताने॒व प्रीं॑णाति। परा॒ङावं॑र्तते॥६०॥

ह्री॒का॒ हि पि॒तरः॑। ओष्मणो᳚ व्या॒वृत॒ उपा᳚स्ते। ऊ॒ष्मभा॑गा॒ हि पि॒तरः॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। प्राश्या (३) न्न प्राश्या (३) मिति॑। यत्प्रा᳚श्ञी॒यात्। जन्य॒मन्नं॑मद्यात्। प्र॒मायु॑कः स्यात्। यन्न प्रा᳚श्ञी॒यात्। अहं॑विः स्यात्॥६१॥

पि॒तृभ्य॒ आवृं॑श्च्येत। अ॒व॒घ्रेयं॑मे॒व। तन्नेव॒ प्राशि॑तं॒ नेवाप्रा॑शितम्। वी॒रं वा॒ वै पि॒तरः॑ प्रयन्तो॒ हरं॑न्ति। वी॒रं वा॑ ददति। द॒शां छिं॑नत्ति। हरं॑णभागा॒ हि पि॒तरः॑। पि॒तॄने॒व नि॒रवं॑दयते। उत्तं॑र॒ आयुं॑षि॒ लोमं॑ छिन्दीत। पि॒तॄणाꣳ᳚ ह्येत॑र्हि॒ नेदी॑यः॥६२॥

नमं॑स्करोति। न॒म॒स्का॒रो हि पिं॑तॄणाम्। नमो॑ वः पितरो॒ रसा॑य। नमो॑ वः पितर॒ शुष्मा॑य। नमो॑ वः पितरो जी॒वाय॑। नमो॑ वः पितरः स्व॒धायै᳚। नमो॑ वः पितरो म॒न्यवे᳚। नमो॑ वः पितरो घो॒राय॑। पितं॑रो॒ नमो॑ वः। य ए॒तस्मिँ॑ल्लो॒के स्थ॥६३॥

यु॒ष्माꣳ᳚स्तेऽनु॑। यें᳚ऽस्मिँ॑ल्लो॒के। मां तेऽनु॑। य ए॒तस्मिँ॑ल्लो॒के स्थ। यू॒यं तेषा॒ं वसिं॑ष्ठा

भूयास्त। येँऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां वसिष्ठो भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्पितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययर्चा पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरैति। न प्रमायुको भवति। पितृलोके वा एतद्यजमानश्चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं तत उन्नेतुमर्हतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययर्चा पुनरैति। प्रजापतिरेवैनं तत उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥६५॥

इत्यश्नुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥[१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्यैर्ग्रहैँर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावित्रं देवस्याहं तार्प्यꣳ सप्तान्नंहोमान्नृषदं त्वेन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा दर्श॥१०॥

देवासुरा वाज्येवैनं तस्माँद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्ध्या इन्द्रियमेवास्मिन् ह्लीका हि पितरः पञ्चषष्टिः॥६५॥

देवासुरा यजमानः॥

हरिंः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उ॒भये॒ वा ए॒ते प्र॒जाप॑ते॒रध्य॑सृज्यन्त। दे॒वाश्चासु॑राश्च। तान्न व्य॑जानात्। इ॒मे᳚ऽन्य इ॒मे᳚ऽन्य इति॑। स दे॒वा॒न्ँ॒ शून॑करोत्। ता॒नभ्य॑षुणोत्। तान्प॒वित्रे॑णापुनात्। तान्प॒रस्ता᳚त्प॒वित्र॑स्य॒ व्य॑गृह्णात्। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्॥१॥

दे॒वता॒ वा ए॒ता यज॑मानस्य गृ॒हे गृ॑ह्यन्ते। यद्ग्रहाः᳚। वि॒दुरे॑नं दे॒वाः। यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ ए॒ते ग्रहा॑ गृ॒ह्यन्ते᳚। ए॒षा वै सोम॒स्याऽऽहु॑तिः। यदु॑पा॒ꣳ॒शुः। सोमे॑न दे॒वा꣡ꣳ स्तर्प॑या॒णीति॒ खलु॒ वै सोमे॑न यजते। यदु॑पा॒ꣳ॒शुं जु॒होति॑। सोमे॑नै॒व तद्दे॒वा꣡ꣳ स्तर्पयति। यद्ग्रहा᳚ जु॒होति॑॥२॥

दे॒वा ए॒व तद्दे॒वान्ग॑च्छन्ति। यच्च॑म॒सां जु॒होति॑। तेनै॒वानु॑रूपे॒ण यज॑मानः सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। किं न्वे॑तदग्रं॑ आसी॒दित्या॑हुः। यत्पात्रा॒णीति॑। इ॒यं वा ए॒तदग्रं॑ आसीत्। मृ॒न्मया॑नि॒ वा ए॒तान्या॑सन्। तैर्दे॒वा न व्या॒वृत॑मगच्छन्। त ए॒तानि॑ दा॒रु॒मया॑णि॒

पात्रा᳚ण्यपश्यन्। तान्य॑कुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्या॒वृत॑मगच्छन्। यद्दा॑रु॒मया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति। व्या॒वृत॑मे॒व तैर्यज॑मानो गच्छति। यानि॑ दारु॒मया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति। अ॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। यानि॑ मृ॒न्मया॑नि। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। काश्चत॑स्रः स्था॒लीर्वा॒य॒व्याः᳚ सोम॒ग्रह॑णी॒रिति॑। दे॒वा वै पृश्नि॑मदुह्रन्॥४॥

तस्या॑ ए॒ते स्तना॑ आसन्। इ॒यं वै पृश्निः॑। ताम॑दि॒त्या आ॑दित्यस्था॒ल्या चत॑ष्पदः प॒शून॑दुह्रन्। यदा॑दित्यस्था॒ली भव॑ति। चत॑ष्पद ए॒व तया॑ प॒शून् यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तामिन्द्र॑ उक्थ्यस्था॒ल्येन्द्रि॒यम॑दुहत्। यदु॑क्थ्यस्था॒ली भव॑ति। इ॒न्द्रि॒यमे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां विश्वे॑ दे॒वा आ᳚ग्रयणस्था॒ल्योर्ज॑मदुह्रन्। यदा᳚ग्रयणस्था॒ली भव॑ति॥५॥

ऊर्ज॑मे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां म॑नु॒ष्या᳚ ध्रुवस्था॒ल्याऽऽयु॑रदुह्रन्। यद्ध्रु॑वस्था॒ली भव॑ति। आयु॑रे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। स्था॒ल्या गृ॒ह्णाति॑।

वायव्येन जुहोति। तस्मादन्येन पात्रेण पशून्दुहन्ति। अन्येन प्रतिगृह्णन्ति। अथो व्यावृतमेव तद्यजमानो गच्छति॥६॥

ग्रहत्वं ग्रहा जुहोत्यकुर्वतादुह्नन्नाग्रयणस्थाली भवति नव च॥——[१]

युवꣳ सुराममश्विना। नमुचावासुरे सचा। विपिपाना शुभस्पती। इन्द्रं कर्मस्वावतम्। पुत्रमिव पितरावश्विनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा दꣳसनाभिः। यत्सुराम् व्यपिबः शचीभिः। सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहाव्यग्ने हविरास्येते। स्रुचीव घृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाजसनिꣳ रयिमस्मे सुवीरम्। प्रशस्तं धेहि यशसं बृहन्तम्। यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्षणः। वशा मेषा अवसृष्टास आहुताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसे। हृदा मतिं जनय चारुमग्नये। नाना हि वां देवहितꣳ सदो मितम्। मा सꣳसृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिꣳसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टꣳ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। द्वे स्रुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवनꣳ समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण गायत्रछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सन्राज्यो वा सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यंजे राज्यायैकं च॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्तिं वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्त। यदोषधीरप्यसरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पय एवाऽऽत्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्भिरेवैनदाप्नोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तꣳ सꣳसृजति। उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यद्दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य सꣳसृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक्क होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धुतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक्क होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्रिते श्वाऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादाय। इदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वꣳसयन्नुद्रवेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव यज्ञꣳ सन्तनोति। भस्मना पदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥ [३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। निगार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबध्य पुरस्ताद्धरेत्।

अथा॒ग्निम्। अथा᳚ग्निहो॒त्रम्। यद्धिर॑ण्यं पु॒रस्ता॒द्धर॑ति। ज्योति॒र्वै हिर॑ण्यम्। ज्योति॑रे॒वैन॒ं पश्य॒न्नुद्ध॑रति। यद॒ग्निं पूर्व॒ꣳ॒ हर॒त्यथा᳚ग्निहो॒त्रम्॥१७॥

भा॒ग॒धेये॑नै॒वैन॒ं प्रण॑यति। ब्रा॒ह्म॒ण आ॑र्॒षे॒य उद्ध॑रेत्। ब्रा॒ह्म॒णो वै सर्वा॑ दे॒वताः᳚। सर्वा॑भिरे॒वैन॑ं दे॒वता॑भि॒रुद्ध॑रति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमु॑प॒साद्यातमि॑तोरासीत। व्र॒तमे॒व ह॒तमनु॑ म्रियते। अन्त॒ं वा ए॒ष आ॒त्मनो॑ गच्छति। यस्ताम्य॑ति। अन्त॑मे॒ष य॒ज्ञस्य॑ गच्छति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ॒ सूर्यो॒ऽभि नि॒म्रोच॑ति॥१८॥

पुनः॑ स॒मन्य॑ं जुहोति। अन्ते॑नै॒वान्त॑ं य॒ज्ञस्य॒ निष्क॑रोति। वरु॑णो॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञं गृ॑ह्णाति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ॒ सूर्यो॒ऽभि नि॒म्रोच॑ति। वा॒रु॒णं च॒रुं निर्व॑पेत्। तेनै॒व य॒ज्ञं निष्क्री॑णीते। नि वा ए॒तस्या॑ऽऽहव॒नीयो॒ गार्॒ह॑पत्यं कामयते। नि गार्॒ह॑पत्य आहव॒नीयम्᳚। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ॒ सूर्यो॒ऽभ्यु॑देति॑। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तमाज्य॑ं पु॒रस्ता᳚द्धरेत्॥१९॥

अथा॒ग्निम्। अथा᳚ग्निहो॒त्रम्। यदाज्य॑ं पु॒रस्ता॒द्धर॑ति। ए॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम॑।

यदाज्य᳚म्। प्रि॒ये॒णै॒वैनं॒ धाम्ना॒ सम॑र्धयति। यद॒ग्निं पूर्व॒ꣳ॒ हर॒त्यथा᳚ग्निहो॒त्रम्। भा॒ग॒धेयें॑नै॒वैनं॒ प्रण॑यति। ब्रा॒ह्म॒ण आ॑र्॒षे॒य उद्ध॑रेत्। ब्रा॒ह्म॒णो वै सर्वा॑ दे॒वता᳚ः॥२०॥

सर्वा॑भिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भि॒रुद्ध॑रति। परा॑ची॒ वा ए॒तस्मै᳚ व्यु॒च्छन्ती॒ व्यु॑च्छति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ॒ सूर्यो॒ऽभ्यु॑देति॑। उ॒षाः के॒तुना॑ जुषताम्। य॒ज्ञं दे॒वेभि॑रिन्वि॒तम्। दे॒वेभ्यो॒ मधु॑मत्तम॒ꣳ॒ स्वाहेति॑ प्र॒त्यङ्ङि॒षद्याज्येन॑ जुहुयात्। प्र॒तीची॑मे॒वास्मै॒ विवा॑सयति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमु॑प॒साद्यातमि॑तोरासीत। व्र॒तमे॒व ह॒तमनु॑ म्रियते। अन्त॒ं वा ए॒ष आ॒त्मनो॑ गच्छति॥२१॥

यस्ताम्य॑ति। अन्त॑मे॒ष य॒ज्ञस्य॑ गच्छति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ॒ सूर्यो॒ऽभ्यु॑देति॑। पुन॑ः स॒मन्य॑ं जुहोति। अन्ते॑नै॒वान्त॑ं य॒ज्ञस्य॒ निष्क॑रोति। मि॒त्रो वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञं गृ॑ह्णाति। यस्या॒ग्निमनु॑द्धृत॒ꣳ॒ सूर्यो॒ऽभ्यु॑देति॑। मै॒त्रं च॒रुं निर्व॑पेत्। तेनै॒व य॒ज्ञं निष्क्री॑णीते। यस्या॑ऽऽहव॒नीयेऽनु॑द्वाते॒ गार्॑हपत्य उ॒द्वाये᳚त्॥२२॥

यदा॑हव॒नीय॒मनु॑द्वाप्य॒ गार्॑हपत्य॒ं मन्थे᳚त्। विच्छि॑न्द्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्।

य॒द्वै य॒ज्ञस्य॑ वास्त॒व्यं॑ क्रि॒यते᳚। तद॑नु रु॒द्रो॑ऽव॒चर॑ति। यत्पूर्व॑मन्वव॒स्येत्। वा॒स्त॒व्य॑म॒ग्निमु॒पासी॑त। रु॒द्रो᳚ऽस्य प॒शून्घातु॑कः स्यात्। आ॒ह॒व॒नीय॑मु॒द्वाप्य॑। गार्ह॑पत्यं मन्थेत्॥२३॥

इ॒तः प्र॑थ॒मं ज॑ज्ञे अ॒ग्निः। स्वाद्योने॒रधि॑ जा॒तवे॑दाः। स गा॑यत्रि॒या त्रि॒ष्टुभा॒ जग॑त्या। दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हतु प्रजा॒नन्निति॑। छन्दो॑भिरे॒वैन॒ꣳ॒ स्वाद्योने॒ः प्रज॑नयति। गार्ह॑पत्यं मन्थति। गार्ह॑पत्य॒ं वा अन्वाहि॑ताग्नेः प॒शव॒ उप॑ तिष्ठन्ते। स यदु॒द्वाय॑ति। तद॑नु प॒शवो॒ऽप॑ क्रामन्ति। इ॒षे र॒य्यै र॑मस्व॥२४॥

सह॑से द्यु॒म्नाय॑। ऊ॒र्जेऽपत्या॒येत्या॑ह। प॒शवो॒ वै र॒यिः। प॒शूने॒वास्मै॑ रमयति। सा॒र॒स्व॒तौ त्वोथ्सौ॒ समि॑न्धाता॒मित्या॑ह। ऋ॒ख्सा॒मे वै सा॑रस्व॒तावु॒थ्सौ᳚। ऋ॒ख्सा॒माभ्या॑मे॒वैन॒ꣳ॒ समि॑न्धे। स॒म्राड॑सि वि॒रा॒डसीत्या॑ह। र॒थ॒न्त॒रं वै स॒म्राट्। बृ॒हद्वि॒राट्॥२५॥

ताभ्या॑मे॒वैन॒ꣳ॒ समि॑न्धे। वज्रो॒ वै च॒क्रम्। वज्रो॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञं विच्छि॑नत्ति।

यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदꣳ हि ते। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततान। तत्र रयिष्ठामनु सं भरैतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वेणैवास्य यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्ने सप्रथा असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञꣳ सन्तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतꣳ स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनड्वान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्ध्यै॥२७॥

हरत्यथाग्निहोत्रं निम्रोचति हरेद्देवता गच्छत्युद्वायेन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नव च (नि वै पूर्वं त्रीणि निम्रोचति दर्भेण यद्धिरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युषाः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वै मन्थेदुद्धरेत्॥)॥ [४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यंदिनꣳ सवनं कामयमानो-ऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्।

स॒न्धीव॒ खलु॒ वा ए॒तत्। यथ्सव॑नस्याति॒रिच्य॑ते। यद्धय॑द्वतीषु कु॒र्वन्ति॑। स॒न्धेः शान्त्यै᳚। गा॒य॒त्रꣳ साम॑ भवति पञ्चद॒शः स्तोम॑ः। तेनै॒व प्रा॑तः सव॒नान्न॑यन्ति॥२८॥

म॒रुत्व॑तीषु कुर्वन्ति। तेनै॒व माध्यं॑दिना॒थ्सव॑ना॒न्न॑यन्ति। होतु॑श्चम॒समनून्न॑यन्ते। होताऽनु॑ शꣳसति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒माद॑धाति। यस्य॒ माध्यं॑दिने॒ सव॑ने॒ सोमो॑ऽति॒रिच्य॑ते। आ॒दि॒त्यं तृ॑तीयसव॒नं का॒मय॑माना॒ऽभ्यति॑रिच्यते। गौ॒रि॒वी॒तꣳ साम॑ भवति। अति॑रिक्त॒ं वै गौरि॑वी॒तम्। अति॑रिक्त॒ं यथ्सव॑नस्याति॒रिच्य॑ते॥२९॥

अति॑रिक्तस्य॒ शान्त्यै᳚। बण्म॒हाꣳ अ॑सि सूर्येति॑ कुर्वन्ति। यस्यै॒वाऽऽदि॒त्यस्य॒ सव॑नस्य॒ कामे॑नाति॒रिच्य॑ते। तेनै॒वैन॒ं कामे॑न॒ सम॑र्धयन्ति। गौ॒रि॒वी॒तꣳ साम॑ भवति। तेनै॒व माध्यं॑दिना॒थ्सव॑ना॒न्न॑यन्ति। स॒प्त॒द॒शः स्तोम॑ः। तेनै॒व तृ॑तीयसव॒नान्न॑यन्ति। होतु॑श्चम॒समनून्न॑यन्ते। होताऽनु॑ शꣳसति॥३०॥

म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒माद॑धाति। यस्य॑ तृतीयसव॒ने सोमो॑ऽति॒रिच्ये॑त। उ॒क्थ्यं॑ कुर्वीत। यस्यो॒क्थ्ये॑ऽति॒रिच्ये॑त। अ॒ति॒रा॒त्रं कु॑र्वीत। यस्या॑तिरा॒त्रे॑ऽति॒रिच्य॑ते। तत्त्वै

दुष्प्रज्ञानम्। यजमानं वा एतत्पशव आसादयन्ति। बृहत्साम भवति। बृहद्वा इमाँल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहतैवास्मै पशून्दाधार। शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पुष्टम्। पुष्टयैवैन ँ समर्धयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनुश ँसति। मध्यत एव यज्ञ ँ समादधाति॥३१॥

यन्ति सवनस्यातिरिच्यते श ँसति दाधाराष्टौ च॥ [५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि स ँसुनुतः। यौ द्वौ स ँसुनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं वा एते स ँसुन्वतोर्निर्बप्सति। पूर्वेणोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयान्भवति। एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्। आभ्यामेवैनमन्तरेति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्व॑स्माद्वि॒त्ताद्वे॒द्या᳚त्। अ॒भि॒व॒र्तो ब्र॑ह्मसा॒मं भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिवृ॑त्त्यै। अ॒भि॒जिद्भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। वि॒श्व॒जिद्भ॑वति। विश्व॑स्य॒ जित्यै᳚। यस्य॒ भूया॑ꣳसो यज्ञक्र॒तव॒ इत्या॑हुः। स दे॒वता॑ वृ॒ङ्क्त इति॑। यद्य॑ग्निष्टो॒मः सोमः॑ प॒रस्ता॒थ्स्यात्॥३४॥

उ॒क्थ्यं॑ कुर्वीत। यद्यु॒क्थ्यः॑ स्यात्। अ॒ति॒रा॒त्रं कु॑र्वीत। य॒ज्ञ॒क्र॒तुभि॑रे॒वास्य॑ दे॒वता॑ वृङ्क्ते। यो वै छन्दो॑भिरभि॒भव॑ति। स स॑ꣳसुन्व॒तोर॒भिभ॑वति। सं॒वे॒शाय॑ त्वोपवे॒शाय॒ त्वेत्या॑ह। छन्दा॑ꣳसि॒ वै सं॒वे॒श उ॑पवे॒शः। छन्दो॑भिरे॒वास्य॒ छन्दा॑ꣳस्य॒भिभ॑वति। इ॒ष्टर्गो॒ वा ऋ॒त्विजा॑मध्व॒र्युः॥३५॥

इ॒ष्टर्गः॒ खलु॒ वै पूर्वो॒ऽर्ष्टुः क्षी॑यते। प्राणा॑पानौ मृत्योर्मा॑ पा॒तमित्या॑ह। प्रा॒णा॒पा॒नयो॑रे॒व श्र॑यते। प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासि॒ष्टमित्या॑ह। नैनं॑ पु॒राऽऽयु॑षः प्राणापा॒नौ ज॑हितः। आर्ति॒ वा ए॒ते निय॑न्ति। येषा᳚ दीक्षि॒ताना᳚ प्र॒मीय॑ते। तं यद॑व॒वर्जे॑युः। क्रू॒र॒कृता॑मिवैषां लो॒कः स्या᳚त्। आह॑र दे॒हेति॑ ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय। सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः। यथ्स्तुतमननुशस्तमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती मार्जालीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीना कीर्तयेत्। उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥ ३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै ह्नुवते। त्रिः परियन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं धुवते। अग्न आयूंषि पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामैषां सोमः स्यात्। आयुरेवाऽऽत्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥ ३८॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरन्त्रीणि च॥ [६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमप क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति। त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून् वीर्यं यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमप क्रामन्ति। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां

दीक्षि॒ताना॑म॒ग्निरु॒द्वाय॑ति॥३९॥

यदा॑हव॒नीय॑ उ॒द्वायेँ॑त्। यत्तं मन्थेँ॑त्। विच्छिं॑न्द्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। यदा॑हव॒नीय॑ उ॒द्वायेँ॑त्। आग्नीँ॑ध्राद॒दुद्ध॑रेत्। यदाग्नीँ॑ध्र उ॒द्वायेँ॑त्। गार्ह॑पत्या॒दुद्ध॑रेत्। यद्गार्ह॑पत्य उ॒द्वायेँ॑त्। अत॑ ए॒व पुन॑र्मन्थेत्॥४०॥

अत्र॒ वाव स निल॑यते। यत्र॒ खलु॒ वै निली॑नमुत्त॒मं पश्य॑न्ति। तदे॑नमिच्छन्ति। यस्मा॒द्दारो॑रु॒द्वायेँ॑त्। तस्या॒रणी॑ कुर्यात्। क्रु॒मु॒कमपि॑ कुर्यात्। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यत्क्रु॑मु॒कः। प्रि॒यये॒वैनं॑ त॒नुवा॒ सम॑र्धयति। गार्ह॑पत्यं मन्थति॥४१॥

गार्ह॑पत्यो॒ वा अ॒ग्नेर्योनिः॑। स्वाद्ऺवैन॒ं योनेँ॑र्जनयति। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति। यस्य॒ सोम॑ उप॒दस्येँ॑त्। सु॒वर्ण॒ꣳ॒ हिर॑ण्यं द्वे॒धा वि॒च्छिद्य॑। ऋ॒जी॒षेँऽन्यदा॑धूनु॒यात्। जु॒हु॒याद॒न्यत्। सोम॑मे॒वाभि॑षु॒णोति॑। सोम॑ जुहोति। सोम॑स्य॒ वा अ॑भिषू॒यमा॑णस्य प्रि॒या त॒नूरुद॑क्रामत्॥४२॥

तथ्सु॒वर्ण॒ꣳ॒ हिर॑ण्यमभवत्। यथ्सु॒वर्ण॒ꣳ॒ हिर॑ण्यं कु॒र्वन्ति॑। प्रि॒यये॒वैनं॑ त॒नुवा॒

स॒मर्ध॑यन्ति। यस्याक्री॑त॒ꣳ॒ सोम॑मप॒हरे॑युः। क्री॒णी॒या॒देव। सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः। यस्य॑ क्री॒तम॑प॒हरे॑युः। आ॒दा॒राꣴश्च॑ फाल्गु॒नानि॑ चा॒भिषु॑णुयात्। गा॒य॒त्री यꣳ सोम॒माह॑रत्। तस्य॒ योऽꣳशुः प॒राऽप॑तत्॥४३॥

त आ॑दा॒रा अ॑भवन्। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। तस्य॑ व॒ल्कः परा॑ऽपतत्। तानि॑ फाल्गु॒नान्य॑भवन्। प॒शवो॒ वै फा॑ल्गु॒नानि॑। प॒शव॒ः सोमो॒ राजा॑। यदा॑दा॒राꣴश्च॑ फाल्गु॒नानि॑ चाभिषु॒णोति॑। सोम॑मे॒व राजा॑नम॒भिषु॑णोति। शृ॒तेन॑ प्रातः सव॒ने श्री॑णीयात्। द॒ध्ना म॒ध्यं दि॑ने॥४४॥

नी॒त॒मि॒श्रेण॑ तृतीयसव॒ने। अ॒ग्नि॒ष्टो॒मः सोम॑ः स्याद्रथन्त॒रसा॑मा। य ए॒वर्त्विजो॑ वृ॒ताः स्यु॒ः। त ए॑नं याजयेयुः। एका॒ गां दक्षि॑णां दद्या॒त्तेभ्य॑ ए॒व। पुन॒ः सोम॑ं क्रीणीयात्। य॒ज्ञेन॒ैव तद्य॒ज्ञमि॑च्छति। सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः। सर्वा॑भ्यो॒ वा ए॒ष दे॒वता॑भ्य॒ः सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मान॒माग॑ुरते। यः स॒त्राया॑गु॒रते॑। ए॒ताव॒ान्खलु॒ वै पुरु॑षः। याव॑दस्य वि॒त्तम्। स॒र्व॒वे॒द॒सेन॑ यजेत। सर्व॑पृष्ठोऽस्य॒ सोम॑ः स्यात्। सर्वा॑भ्य

एव देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्यं आत्मानं निष्क्रीणीते॥४५॥

उद्वायंति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्पराऽपंतन्मध्यन्दिंन आगुरते पश्चं च॥ —— [७]

पवमानः सुवर्जनः। पवित्रेण विचर्षणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनन्तु मा देवजनाः। पुनन्तु मनवो धिया। पुनन्तु विश्वं आयवः। जातवेदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि मा। शुक्रेण देव दीद्यत्। अग्ने क्रत्वा क्रतूꣳ रनु॥४६॥

यत्ते पवित्रमर्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां देव सवितः। पवित्रेण सवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बह्वीस्तनुवो वीतपृष्ठाः। तया मदन्तः सधमाद्येषु। वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्॥४७॥

वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनेषिरो मयोभूः। द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः। ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्। बृहद्भिः सवितस्तृभिः। वर्षिष्ठैर्देव मन्मभिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा। येन देवा अपुनत। येनाऽऽपो दिव्यं कशः। तेन दिव्येन ब्रह्मणा॥४८॥

इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे। यः पा॑वमा॒नीर॒ध्येति॑। ऋषि॑भि॒ः सम्भृ॑त॒ꣳ॒ रस᳚म्। सर्व॒ꣳ॒ स पू॒तम॑श्नाति। स्व॒दि॒तं मा॑त॒रिश्व॑ना। पा॒व॒मा॒नीर्यो अ॒ध्येति॑। ऋषि॑भि॒ः सम्भृ॑त॒ꣳ॒ रस᳚म्। तस्मै॒ सर॑स्वती दुहे। क्षी॒रꣳ स॒र्पिर्मधू॑द॒कम्। पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः॥४१॥

सु॒दुघा॒ हि पय॑स्वतीः। ऋषि॑भि॒ः सम्भृ॑तो॒ रस॑ः। ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृतꣳ॑ हि॒तम्। पा॒व॒मा॒नीर्दि॑शन्तु नः। इ॒मं लो॒कमथो॑ अ॒मुम्। कामा॒न्थ्सम॑र्धयन्तु नः। दे॒वीर्दे॒वैः स॒माभृ॑ताः। पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः। सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुत॑ः। ऋषि॑भि॒ः सम्भृ॑तो॒ रस॑ः॥५०॥

ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृतꣳ॑ हि॒तम्। येन॑ दे॒वाः प॒वित्रे॑ण। आ॒त्मान॑ं पु॒नते॒ सदा᳚। तेन॑ स॒ह॒स्र॑धारेण। पा॒व॒मा॒न्यः पु॑नन्तु मा। प्रा॒जा॒प॒त्यं प॒वित्र᳚म्। श॒तोद्या॑मꣳ हिर॒ण्मय᳚म्। तेन॑ ब्रह्म॒विदो॑ व॒यम्। पू॒तं ब्रह्म॑ पुनीमहे। इन्द्र॑ः सुनी॒ती स॒ह मा॑ पुनातु। सोम॑ः स्व॒स्त्या वरु॑णः स॒मीच्या᳚। य॒मो राजा᳚ प्रमृ॒णाभि॑ः पुनातु मा। जा॒तवे॑दा मो॒र्जय॑न्त्या पुनातु॥५१॥

अनु॑ रयी॒णां ब्रह्म॑णा स्व॒स्त्यय॑नीः सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुत॒ ऋषि॑भि॒ः सम्भृ॑तो॒ रस॑ः पुनातु॒ त्रीणि॑ च॥ [८]

प्र॒जा वै स॒त्रमा॑सत॒ तप॒स्तप्य॑माना॒ अजु॑ह्वतीः। दे॒वा अ॑पश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमु॒पोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेना॑र्धमा॒स ऊर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॑दर्धमा॒से दे॒वा इ॑ज्यन्ते। पि॒तरो॑ऽपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमु॒पोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ मा॒स्यूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॑न्मा॒सि पि॒तृभ्यः॑ क्रियते। म॒नु॒ष्या॑ अपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्॥५२॥

तमु॒पोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ द्व॒यीमूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॒द्द्विरह्नो॑ मनु॒ष्ये᳚भ्य॒ उप॑ह्रियते। प्रा॒तश्च॑ सा॒यं च॑। प॒शवो॑ऽपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमु॒पोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ त्र॒यीमूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॒त्त्रिरह्नः॑ प॒शवः॒ प्रेर॑ते। प्रा॒तः स॑ङ्ग॒वे सा॒यम्। असु॑रा अपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्॥५३॥

तमु॒पोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ संवथ्स॒र ऊर्ज॒मवा॑रुन्धत। ते दे॒वा अ॑मन्यन्त। अ॒मी वा इ॒दम॑भूवन्। यद्व॒यꣳ स्म इति॑। त ए॒तानि॑ चातुर्मा॒स्यान्य॑पश्यन्। तानि॒ निर॑वपन्। तैरे॒वैषां॑ तामूर्ज॑मवृञ्जत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः॥५४॥

यद्यजंते। यामे॒व दे॒वा ऊर्ज॑म॒वारुं॑न्धत। तान्तेनावं॑ रुन्धे। यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोतिं। यामे॒व पि॒तर॒ ऊर्ज॑म॒वारुं॑न्धत। तान्तेनावं॑ रुन्धे। यदावस॒थेऽन्न॒ꣳ॒ हरंन्ति। यामे॒व मं॑नु॒ष्यां ऊर्ज॑म॒वारुं॑न्धत। तान्तेनावं॑ रुन्धे। यद्दक्षिंणा॒ं ददाति॥५५॥

यामे॒व प॒शव॒ ऊर्ज॑म॒वारुं॑न्धत। तान्तेनावं॑ रुन्धे। यच्चांतुर्मा॒स्यैर्यजंते। यामे॒वासुं॑रा॒ ऊर्ज॑म॒वारुं॑न्धत। तान्तेनावं॑ रुन्धे। भवंत्या॒त्मनाँ। परास्य॒ भ्रातृं॑व्यो भवति। वि॒राजो॒ वा ए॒षा विक्राँन्तिः। यच्चांतुर्मा॒स्यानिं। वै॒श्व॒दे॒वेना॒स्मिँल्लो॒के प्रत्यंतिष्ठत्। व॒रु॒ण॒प्र॒घा॒सैर॒न्तरिंक्षे। सा॒क॒मे॒धैर॒मुष्मिँ॑ल्लो॒के। ए॒ष ह॒ त्वावैतथ्सर्वं॑ भवति। य ए॒वं वि॒द्वाꣳ॒श्चांतुर्मा॒स्यैर्यजंते॥५६॥

म॒नु॒ष्यां अपश्यञ्चम॒सं घृतस्यं पू॒र्णꣳ॒ स्व॒धामसुंरा अपश्यञ्चम॒सं घृतस्यं पू॒र्णꣳ॒ स्व॒धामसुंरा॒ ददाँत्यतिष्ठच्च॒त्वारिं च॥——[९]

अ॒ग्निर्वाव सं॑वथ्स॒रः। आ॒दि॒त्यः परिवथ्स॒रः। च॒न्द्रमां इदावथ्स॒रः। वा॒यु॒रंनुवथ्स॒रः। यद्वैँश्वदे॒वे॒न॒ यजंते। अ॒ग्निमे॒व तथ्संवथ्स॒रमाँप्नोति। तस्माँद्वैश्वदे॒वे॒न॒ यजंमानः। सं॒व॒थ्स॒रीणाꣳ॒ स्व॒स्तिमाशाँस्त॒ इत्याशांसीत। यद्वंरुणप्रघा॒सैर्यजंते।

आ॒दि॒त्यमे॒व तत्प॑रिवथ्स॒रमा᳚प्नोति॥५७॥

तस्मा᳚द्वरुणप्रघा॒सैर्यज॑मानः। प॒रि॒व॒थ्स॒रीणा॑ᳫँ स्व॒स्तिमाशा᳚स्त॒ इत्याशा॑सीत। यथ्सा॑कमे॒धैर्यज॑ते। च॒न्द्रम॑समे॒व तदि॑दावथ्स॒रमा᳚प्नोति। तस्मा᳚थ्साकमे॒धैर्यज॑मानः। इ॒दा॒व॒थ्स॒रीणा॑ᳫँ स्व॒स्तिमाशा᳚स्त॒ इत्याशा॑सीत। यत्पि॑तृय॒ज्ञेन॒ यज॑ते। दे॒वाने॒व तद॒न्वव॑स्यति। अथ॒वा अ॑स्य वा॒युश्चा॑नुवथ्स॒रश्चाप्री॑ता॒वुच्छ्रि॑ष्येते। यच्छु॑नासी॒रीये॑ण॒ यज॑ते॥५८॥

वा॒युमे॒व तद॑नुवथ्स॒रमा᳚प्नोति। तस्मा᳚च्छुनासी॒रीये॑ण॒ यज॑मानः। अ॒नु॒व॒थ्स॒रीणा॑ᳫँ स्व॒स्तिमाशा᳚स्त॒ इत्याशा॑सीत। सं॒व॒थ्स॒रं वा ए॒ष ई᳚प्स॒तीत्या॑हुः। यश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑त॒ इति॑। ए॒ष ह॒ त्वै सं॑वथ्स॒रमा᳚प्नोति। य ए॒वं वि॒द्वाᳫँ॑श्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑ते। विश्वे॑ दे॒वाः सम॑यजन्त। तेँ᳚ऽग्निमे॒वाय॑जन्त। त ए॒तं लो॒कम॑जयन्॥५९॥

यस्मि॑न्न॒ग्निः। यद्वै᳚श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्न॒ग्निः। अ॒ग्नेरे॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। य॒दा वै᳚श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। अथ॑ संवथ्स॒रस्य॑ गृ॒हप॑तिमाप्नोति।

यदा संवथ्सरस्यं गृहपंतिमाप्नोतिं। अथं सहस्रयाजिनंमाप्नोति। यदा संहस्रयाजिनंमाप्नोतिं॥६०॥

अथं गृहमेधिनंमाप्नोति। यदा गृंहमेधिनंमाप्नोतिं। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवंति। अथ गौर्भवति। एषा वै वैंश्वदेवस्य मात्रां। एतद्वा एतेषांमवमम्। अतोंतो वा उत्तंराणि श्रेयाꣳसि भवन्ति। यद्विश्वें देवाः समयंजन्त। तद्वैंश्वदेवस्यं वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथांऽऽदित्यो वरुंणꣳ रांजानं वरुणप्रघासैरंयजत। स एतं लोकमंजयत्। यस्मिंन्नादित्यः। यद्वंरुणप्रघासैर्यजंते। एतमेव लोकं जंयति। यस्मिंन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुंज्यमुपैंति। यदांदित्यो वरुंणꣳ राजांनं वरुणप्रघासैरयंजत। तद्वंरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दाꣳसि साकमेधैरंयजत॥६२॥

स एतं लोकमंजयत्। यस्मिꣳश्चन्द्रमां विभातिं। यथ्सांकमेधैर्यजंते। एतमेव

लोकं जयति। यस्मिँश्चन्द्रमा विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष ह त्वै साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्त्साकमेधैर्यजते। यत्सोमश्च राजा छन्दांसि च समैधन्त॥६३॥

तत्साकमेधानाꣳ साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्। यस्मिन्नृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नृतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति। ततो वै ता अप्रथन्त। य एवं विद्वाꣳस्त्र्यम्बकैर्यजते। प्रथते प्रजया पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनꣳ शुनासीरीयेणायजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र चातुर्मास्ययाजी मीयता (३)

न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्ता प्रमीयते। वसन्तो भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वर्षासु वर्षाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा संवथ्सरमप्येति। संवथ्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥६६॥

परिवथ्सरमाप्नोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्थ्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्वꣳ साकमेधैरयजत समैधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहेमन्तस्त्रीणि च॥ [१०]

उभये युवꣳ सुराममुदस्थान्नि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पवमानः प्रजा वै सत्रमासताग्निर्वाव संवथ्सरो दश॥१०॥

उभये वा उदस्थाथ्सर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वथ गृहमेधिनꣳ षट्थ्षष्टिः॥६६॥

उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्नेः कृत्ति॑काः। शु॒क्रं प॒रस्ता॒ज्ज्योति॑र॒वस्ता᳚त्। प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी। आपः॑ प॒रस्ता॒दोष॑धयो॒ऽवस्ता᳚त्। सोम॑स्येन्व॒का वित॑तानि। प॒रस्ता॒द्वय॑न्तो॒ऽवस्ता᳚त्। रु॒द्रस्य॑ बा॒हू। मृ॒ग॒यवः॑ प॒रस्ता᳚द्विक्षा॒रो॑ऽवस्ता᳚त्। अदि॑त्यै॒ पुन॑र्वसू। वातः॑ प॒रस्ता॑दा॒र्द्रम॒वस्ता᳚त्॥१॥

बृ॒ह॒स्पते᳚स्ति॒ष्यः॑। जुह्व॑तः प॒रस्ता॒द्यज॑माना अ॒वस्ता᳚त्। स॒र्पाणा॑माश्रे॒षाः। अ॒भ्या॒गच्छ॑न्तः प॒रस्ता॑दभ्या॒नृत्य॑न्तो॒ऽवस्ता᳚त्। पि॒तृ॒णां म॒घाः। रु॒दन्तः॑ प॒रस्ता॑दपभ्र॒॒ꣳशो॑ऽवस्ता᳚त्। अ॒र्य॒म्णः पूर्वे॒ फल्गु॑नी। जा॒या प॒रस्ता॑दृष॒भो॑ऽवस्ता᳚त्। भग॒स्योत्त॑रे। व॒ह॒तवः॑ प॒रस्ता॒द्वह॑माना अ॒वस्ता᳚त्॥२॥

दे॒वस्य॑ सवि॒तुर्ह॒स्तः॑। प्र॒स॒वः प॒रस्ता᳚थ्स॒निर॒वस्ता᳚त्। इन्द्र॑स्य चि॒त्रा। ऋ॒तं प॒रस्ता᳚थ्स॒त्यम॒वस्ता᳚त्। वा॒योर्नि॑ष्ट्या᳚ व्र॒तति॑ः। प॒रस्ता॒दसि॑द्धिर॒वस्ता᳚त्।

इ॒न्द्रा॒ग्नि॒योर्विशा॑खे। यु॒गानि॑ प॒रस्ता᳚त्कृ॒षमा॑णा अ॒वस्ता᳚त्। मि॒त्रस्या॑नूरा॒धाः। अ॒भ्या॒रो॒हत्प॒रस्ता॑द॒भ्यारू॑ढम॒वस्ता᳚त्॥ ३॥

इन्द्र॑स्य रोहि॒णी। शृ॒णत्प॒रस्ता᳚त्प्रतिशृ॒णद॒वस्ता᳚त्। निर्ऋ॑त्यै मूल॒वर्ह॑णी। प्र॒ति॒भ॒ञ्जन्तः॑ प॒रस्ता᳚त्प्रतिशृ॒णन्तो॒ऽवस्ता᳚त्। अ॒पां पूर्वा॑ अषा॒ढाः। वर्चः॑ प॒रस्ता॒थ्समि॑ति॒रवस्ता᳚त्। विश्वे॑षां दे॒वाना॒मुत्त॑राः। अ॒भि॒जय॑त्प॒रस्ता॑द॒भिजि॑तम॒वस्ता᳚त्। विष्णोः᳚ श्रो॒णा पृ॒च्छमा॑नाः। प॒रस्ता॒त्पन्था॑ अ॒वस्ता᳚त्॥ ४॥

वसू॑ना॒ꣳ॒ श्रवि॑ष्ठाः। भू॒तं प॒रस्ता॒द्भूति॑र॒वस्ता᳚त्। इन्द्र॑स्य श॒तभि॑षक्। वि॒श्वव्य॑चाः प॒रस्ता᳚द्विश्वक्षि॑ति॒रवस्ता᳚त्। अ॒जस्यैक॑पद॒ः पूर्वे᳚ प्रोष्ठप॒दाः। वै॒श्वा॒न॒रं प॒रस्ता᳚द्वैश्वावस॒वम॒वस्ता᳚त्। अहे᳚र्बु॒ध्निय॒स्योत्त॑रे। अ॒भि॒षि॒ञ्चन्तः॑ प॒रस्ता॑दभिषु॒ण्वन्तो॒-ऽवस्ता᳚त्। पू॒ष्णो रे॒वती᳚। गावः॑ प॒रस्ता᳚द्व॒त्सा अ॒वस्ता᳚त्। अ॒श्विनो॑रश्व॒युजौ᳚। ग्रामः॑ प॒रस्ता॒थ्सेना॒ऽवस्ता᳚त्। य॒मस्या॑प॒भर॑णीः। अ॒प॒कर्ष॑न्तः प॒रस्ता॑दप॒वह॑न्तो॒ऽवस्ता᳚त्। पू॒र्णा प॒श्चाद्यत्ते॑ दे॒वा अद॑धुः॥ ५॥

यत्पुण्य॒॑ नक्ष॑त्रम्। तद्बट्कु॑र्वीतोपव्यु॒षम्। य॒दा वै सूर्य॑ उ॒देति॑। अथ॒ नक्ष॑त्र॒ नैति॑। याव॑ति॒ तत्र॒ सूर्यो॒ गच्छेँ॑त्। यत्र॑ जघ॒न्य॑ पश्येँ॑त्। ताव॑ति कुर्वीत यत्का॒री स्यात्। पु॒ण्या॒ह ए॒व कु॑रुते। ए॒वꣳ ह॒ वै य॒ज्ञेषु॑ च श॒तद्यु॑म्नं च मा॒त्थ्स्यो निर॑वसाय॒यां च॑कार॥६॥

यो वै न॑क्ष॒त्रिय॑ प्र॒जाप॑ति॒ वेद॑। उ॒भयो॑रेनं लो॒कयो॑र्विदुः। हस्त॑ ए॒वास्य॒ हस्त॑ः। चि॒त्रा शिर॑ः। निष्ट्या॒ हृद॑यम्। ऊ॒रू विशा॑खे। प्र॒ति॒ष्ठाऽनू॑रा॒धाः। ए॒ष वै न॑क्ष॒त्रिय॑ः प्र॒जाप॑तिः। य ए॒वं वेद॑। उ॒भयो॑रेनं लो॒कयो॑र्विदुः॥७॥

अ॒स्मिꣳश्चा॒मुष्मिꣳश्च। यां का॒मये॑त दुहि॒तर॑ प्रि॒या स्या॒दिति॑। तां निष्ट्या॑यां दद्यात्। प्रि॒यैव भ॑वति। नेव॒ तु पुन॒राग॑च्छति। अ॒भि॒जिन्ना॒म नक्ष॑त्रम्। उ॒परि॑ष्टादषा॒ढाना॑म्। अ॒वस्ताँ॑च्छ्रो॒णायै॑। दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वास्तस्मि॒न्नक्ष॑त्रे॒ऽभ्य॑जयन्॥८॥

य॒द॒भ्यज॑यन्। तद॑भि॒जितो॑ऽभिजि॒त्त्वम्। यं का॒मये॑तानपज॒य्यं जये॒दिति॑। तमे॒तस्मि॒न्नक्ष॑त्रे यातयेत्। अ॒न॒प॒ज॒य्यमे॒व जय॑ति। पा॒पप॑राजितमि॒व तु। प्र॒जाप॑तिः प॒शून॑सृजत। ते नक्ष॑त्रं नक्षत्र॒मुपा॑तिष्ठन्त। ते स॒मावन्त ए॒वाभ॑वन्। ते रे॒वती॒मुपा॑तिष्ठन्त॥९॥

ते रे॒वत्या॒ं प्राभ॑वन्। तस्मा᳚द्रे॒वत्या᳚ं पशू॒नां कु॑र्वीत। यत्किं चा᳚र्वा॒ची॒न॒ꣳ सोमा᳚त्। प्रैव भ॑वन्ति। स॒लि॒लं वा इ॒दम॑न्त॒रासी᳚त्। यदत॑रन्। तत्तार॑काणां तारक॒त्वम्। यो वा इ॒ह यज॑ते। अ॒मुꣳ स लो॒कं न॑क्षते। तन्नक्ष॑त्राणां नक्षत्र॒त्वम्॥१०॥

दे॒व॒गृ॒हा वै नक्ष॑त्राणि। य ए॒वं वेद॑। गृ॒ह्ये॑व भ॑वति। यानि॒ वा इ॒मानि॑ पृथि॒व्याश्चि॒त्राणि॑। तानि॒ नक्ष॑त्राणि। तस्मा॑दश्ली॒लना॑मꣳश्चि॒त्रे। नाव॑स्ये॒न्न य॑जेत। यथा॑ पापा॒हे कु॑रु॒ते। ता॒दृगे॒व तत्। दे॒व॒न॒क्ष॒त्राणि॒ वा अ॒न्यानि॑॥११॥

य॒म॒न॒क्ष॒त्राण्य॒न्यानि॑। कृत्ति॑काः प्रथ॒मम्। विशा॑खे उत्त॒मम्। तानि॑ देवनक्ष॒त्राणि॑। अ॒नू॒रा॒धाः प्र॑थ॒मम्। अ॒प॒भर॑णीरुत्त॒मम्। तानि॑ यमनक्ष॒त्राणि॑। यानि॑ देवनक्ष॒त्राणि॑।

तानि दक्षिणेन परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामराथ्स्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तज्ज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवर्हणी। यन्नासहन्त। तदषाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छतमभिषज्यन्। तच्छतभिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त। अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैवं वेदोभयोरेनं लोकयोर्विदुरजयन्रेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणद्यमनक्षत्राणि त्रीणि च॥—[२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनꣳ सङ्गवात्। ततो देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति। यत्प्रतीचीनꣳ सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्ष्णिष्ठं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यं दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्। प्राचीनꣳ सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविꣳशो नक्षत्राणाम्। समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। यच्च परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वान्थ्संवथ्सरं व्रतं चरति। संवथ्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। आग्नेयी

रात्रिः॑। ऐ॒न्द्रमहः॑। तान्येका॑दश। आ॒दि॒त्यो द्वा॑द॒शः। य ए॒वं वि॒द्वान्थ्सं॑वथ्स॒रं॑ व्र॒तं चर॑ति। सं॒व॒थ्स॒रे॒णै॒वास्य॑ व्र॒तं गु॒प्तं भ॑वति॥१८॥

स॒ङ्ग॒वाथ्षो॑ड॒शिनं॒ निर॑मिमत॒ तत्तदात्त॑वीर्यं॒ निर्मा॒र्गो व॑देद्भवति समा॒नस्याह्नः॒ पञ्च॒ पुण्या॑नि॒ नक्ष॑त्राण्य॒ष्टौ च॑॥ [३]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। कति॒ पात्रा॑णि य॒ज्ञं व॑ह॒न्तीति॑। त्रयो॑द॒शेति॑ ब्रूयात्। स यद्ब्रू॑यात्। कस्तानि॒ निर॑मिमी॒तेति॑। प्र॒जाप॑ति॒रिति॑ ब्रूयात्। स यद्ब्रू॑यात्। कु॒त॒स्तानि॒ निर॑मिमी॒तेति॑। आ॒त्मन॒ इति॑। प्रा॒णा॒पा॒नाभ्या॑मे॒वोपा॒ꣳ॒श्वन्तर्या॒मौ निर॑मिमीत॥१९॥

व्या॒नादु॑पा॒ꣳ॒शुसव॑नम्। वा॒च ऐ॑न्द्रवा॒यवम्। द॒क्ष॒क्र॒तुभ्यां॑ मैत्रावरु॒णम्। श्रोत्रा॑दाश्वि॒नम्। चक्षु॑षः शु॒क्राम॒न्थिनौ॑। आ॒त्मन॑ आग्रय॒णम्। अङ्गे॑भ्य उ॒क्थ्यम्॑। आयु॑षो ध्रु॒वम्। प्र॒ति॒ष्ठाया॑ ऋतुपा॒त्रे। य॒ज्ञं वाव तं प्र॒जाप॑ति॒र्निर॑मिमीत। स निर्मि॑तो॒ नाध्रि॑यत॒ सम॑म्लीयत। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिरपिवा॒पान॑पश्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स य॒ज्ञमप्य॑वपत्। यद॑पिवा॒पा भव॑न्ति। य॒ज्ञस्य॒ धृत्या॒ अस॑म्लयाय॥२०॥

उ॒पा॒ꣳ॒श्व॒न्त॒र्या॒मौ निर॑मिमीतामिमीत॒ षट्च॑॥ [४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चन। ऋते समुद्र आहितः। ऋते भूमिरियꣳश्रिता। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं तथ्सत्यम्। तद्व्रतं तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२१॥

यद्घर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरीशान ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं तथ्सत्यम्। तद्व्रतं तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२२॥

यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निवर्तयत्योषधीः। अग्निरीशान ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये।

सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं तथ्सत्यम्। तद्व्रतं तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२३॥

एकं मासमुदसृजत्। परमेष्ठी प्रजाभ्यः। तेनाभ्यो मह आवहत्। अमृतं मर्त्याभ्यः। प्रजामनु प्र जायसे। तदु ते मर्त्यामृतम्। येन मासा अर्धमासाः। ऋतवः परिवथ्सराः। येन ते ते प्रजापते। ईजानस्य न्यवर्तयन्। तेनाहमस्य ब्रह्मणा। निवर्तयामि जीवसे। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं तथ्सत्यम्। तद्व्रतं तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सहाभिवर्तय उष्णिहा राध्यासं न्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारि च। (ऋतमेव षोडश। यद्घर्मो यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं चतुर्विंशतिः)॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत। तदसुरा अकुर्वत। तेऽसुरा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथोपपक्षौ। ततस्तेऽवाञ्च आयन्। पराऽभवन्।

यस्यैवं वपन्ति। अवाङेति॥२५॥

अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योऽपश्यन्। त उपपक्षावग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथ केशान्। ततस्तेऽभवन्। सुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वपन्ति। भवत्यात्मना। अथो सुवर्गं लोकमेति॥२६॥

अथैतन्मनुर्वप्त्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत। अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजया पशुभिः। यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते संवथ्सरे व्यायच्छन्त। तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत वरुणराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। साकमेधैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत सोमराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। या संवथ्सर उपजीवाऽऽसीत्। तामेषामवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य ए॒वं वि॒द्वाꣳश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑ते। भ्रातृ॑व्यस्यै॒व मा॒सो वृ॒क्त्वा। शी॒र्॒षं नि च॑
व॒र्तय॑ते॒ परि॑ च। यैषा सं॑वथ्स॒र उ॑पजी॒वा। वृ॒ङ्क्ते तां भ्रातृ॑व्यस्य। क्षु॒धाऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यः॒
परा॑ भवति। लो॒हि॒ता॒य॒से॒न॒ नि व॑र्तयते। यद्वा इ॒मा॒म॒ग्निर्॒ऋ॒तावाग॑ते निव॒र्तय॑ति।
ए॒तद्॒वैनाꣳ॑ रू॒पं कृ॒त्वा निव॑र्तयति। सा त॒तः श्वश्वो॒ भूय॑सी॒ भव॑न्त्येति॥२९॥

प्र जा॑यते। य ए॒वं वि॒द्वाँल्लो॑हिताय॒सेनं॑ निव॒र्तय॑ते। ए॒तद्॒व रू॒पं कृ॒त्वा नि
व॑र्तयते। स त॒तः श्वश्वो॒ भूया॒न्भव॑न्नेति। प्रैव जा॑यते। त्रे॒ण्या शं॑ल॒ल्या नि व॑र्तयेत।
त्रीणि॑ त्रीणि॒ वै दे॒वाना॑मृ॒द्धानि॑। त्रीणि॒ छन्दाꣳ॑सि। त्रीणि॒ सव॑नानि। त्रय॑ इ॒मे
लो॒काः॥३०॥

ऋ॒ध्यामे॒व तद्वी॒र्य॑ ए॒षु लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठति। यच्चा॑तुर्मास्यया॒ज्याँत्मनो॒ नाव॒द्येत्।
दे॒वेभ्य॒ आवृ॑श्च्येत। च॒तृ॒षु च॑तृषु॒ मासे॑षु नि व॑र्तयेत। प॒रोक्षं॑मे॒व तद्दे॒वेभ्य॑ आ॒त्मनो-
ऽव॑द्य॒त्यनाँव्रस्काय। दे॒वाना॒ं वा ए॒ष आनी॑तः। यश्चा॑तुर्मास्यया॒जी। य ए॒वं वि॒द्वान्नि
च॑ व॒र्तय॑ते॒ परि॑ च। दे॒वता॑ ए॒वाप्ये॑ति। नास्य॑ रु॒द्रः प्र॒जां प॒शू॒नभि म॑न्यते॥३१॥

एत्येत्ययुञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥ [६]

आयुषः प्राणꣳ सन्तनु। प्राणादपानꣳ सन्तनु। अपानाद्व्यानꣳ सन्तनु। व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रꣳ सन्तनु। श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचꣳ सन्तनु। वाच आत्मानꣳ सन्तनु। आत्मनः पृथिवीꣳ सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षꣳ सन्तनु। अन्तरिक्षाद्दिवꣳ सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षꣳ सन्तनु द्वे च॥ [७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कुतः। जघान नवतीर्नव। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्गाथिनो बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत। इन्द्र इद्धर्योः सचा। सम्मिश्ल आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्यꣳ रोहयद्दिवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र वाजेषु नो अव। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उ॒ग्र उ॒ग्राभि॑रू॒तिभिः॑। तमिन्द्रं॑ वाजयामसि। म॒हे वृ॒त्राय॒ हन्त॑वे। स वृषा॑ वृष॒भो भु॑वत्। इन्द्र॒ः स दाम॑ने कृ॒तः। ओजि॑ष्ठ॒ः स बले॑ हि॒तः। द्यु॒म्नी श्लो॒की स सो॒म्यः॑। गि॒रा वज्रो॒ न सम्भृ॑तः। सब॑लो॒ अन॑पच्युतः। व॒व॒क्षुरु॒ग्रो अस्तृ॑तः॥३५॥

बृहच्चास्तृ॑तः॥ [८]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। स प्र॒जाप॑ति॒रिन्द्रं॑ ज्ये॒ष्ठं पु॒त्रमप॒ न्य॑धत्त। नेदे॑न॒मसु॑रा॒ बली॑याꣳसोऽहन॒न्निति॑। प्र॒ह्रादो॑ ह॒ वै का॑याध॒वः। वि॒रोच॑न॒ꣳ॒ स्वं पु॒त्रमप॒ न्य॑धत्त। नेदे॑नं दे॒वा अ॑हन॒न्निति॑। ते दे॒वाः प्र॒जाप॑तिमुपस॒मेत्यो॑चुः। नारा॒जक॑स्य यु॒द्धम॑स्ति। इन्द्र॒मन्विं॑च्छा॒मेति॑। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छन्॥३६॥

तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒र्नान्व॑विन्दन्। तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छन्। तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दन्। तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। एष्ट॑यो ह॒ वै नाम॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। तस्मा॑ ए॒तमा॑ग्नावैष्ण॒वमेका॑दशकपालं दीक्ष॒णीय॒ं निर॑वपन्। तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। तान्प॑त्नीसंया॒जान्त॒ उपा॑नयन्॥३७॥

ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। ते प्रा॑य॒णीय॑म॒भि स॒मारो॑हन्। तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। ताञ्छ॒य्य्वँन्त॒ उपा॑नयन्। ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। त आ॑ति॒थ्यम॒भि स॒मारो॑हन्। तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। तानिडाँ॒न्त॒ उपा॑नयन्। ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। तस्मा॑दे॒ता ए॒तद॑न्ता॒ इष्ट॑य॒ः सन्ति॑ष्ठन्ते॥३८॥

ए॒वꣳ हि दे॒वा अकु॑र्वत। इति॑ दे॒वा अ॑कुर्वत। इत्यु॒ वै म॑नु॒ष्याः॑ कुर्वते। ते दे॒वा ऊ॑चुः। यद्वा इ॒दमु॒च्चैर्य॒ज्ञेन॒ चरा॑म। तन्नोऽसु॑राः पा॒प्माऽनु॑विन्दन्ति। उ॒पा॒ꣳ॒शू॑प॒सदा॑ चराम। तथा॒ नोऽसु॑राः पा॒प्मा नानु॑वेथ्स्य॒न्तीति॑। त उ॑पा॒ꣳ॒शूप॒सद॑मतन्वत। ति॒स्र ए॒व सा॑मिधे॒नीर॒नूच्य॑॥३९॥

स्रु॒वेणा॑घा॒रमा॒घार्य॑। ति॒स्रः परा॑ची॒राहु॑तीर्हु॒त्वा। स्रु॒वेणो॑प॒सद॑ जु॒हवां॑ चक्रुः। उ॒ग्रं वचो॒ अपा॑वधीन्त्वे॒षं वचो॒ अपा॑वधी॒ꣳ॒ स्वाहेति॑। अ॒श॒न॒या॒पि॒पा॒से ह॒ वा उ॒ग्रं वच॑ः। एनं॑श्च॒ वैर॑हत्यं च त्वे॒षं वच॑ः। ए॒तꣳ ह॒ वाव तच्च॑तुर्धाविहि॒तं पा॒प्मानं॑ दे॒वा अप॑जघ्निरे। तथो॑ ए॒वैतदे॑वं॒विद्यज॑मानः। ति॒स्र ए॒व सा॑मिधे॒नीर॒नूच्य॑। स्रु॒वेणा॑घा॒रमा॒घार्य॑॥४०॥

तिस्रः परांचीराहुंतीर्हुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपांवधीन्त्वेषं वचो अपांवधीꣳ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनंश्च वैरंहत्यं च त्वेषं वचः। एतमेव तच्चंतुर्धाविहितं पाप्मानं यजंमानोऽपं हते। तेऽभिनीयैवाहः पशुमाऽलंभन्त। अह्न एव तद्देवा अवंर्तिं पाप्मानं मृत्युमपंजघ्निरे। तेनांभिनीयेंव रात्रेः प्राचंरन्। रात्रिंया एव तद्देवा अवंर्तिं पाप्मानं मृत्युमपंजघ्निरे॥४१॥

तस्मांदभिनीयैवाहः पशुमा लंभेत। अह्न एव तद्यजंमानोऽवंर्तिं पाप्मानं भ्रातृंव्यानपं नुदते। तेनांभिनीयेंव रात्रेः प्रचंरेत्। रात्रिंया एव तद्यजंमानोऽवंर्तिं पाप्मानं भ्रातृंव्यानपं नुदते। स एष उंपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यंः पशुरा लंभ्यते। द्वयं वा अस्मिँल्लोके यजंमानः। अस्थिं च माꣳसं चं। अस्थिं चैव तेनं माꣳसं च यजंमानः सꣳस्कुंरुते। ता वा एताः पञ्चं देवताः। अग्नीषोमांवग्निर्मित्रावरुंणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजंमानः। त्वङ्माꣳसꣳ स्नावाऽस्थिं मज्जा। एतमेव तत्पंञ्चधाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुंञ्चति। भेषजतांयै निर्वरुणत्वायं। तꣳ

स॒प्तभि॒श्छन्दो॑भिः प्रा॒तर॑ह्वयन्। तस्मा॒॑थ्स॒प्त च॑तुरु॒त्तरा॑णि॒ छन्दा॑ꣳसि प्रातरनुवा॒के-ऽनू॒॑च्यन्ते। तमे॒तयो॑पस॒मेत्योपा॑सीदन्। उपा॒॑स्मै गायता नर॒ इति॑। तस्मा॑दे॒तया॑ बहिष्पवमा॒न उ॑प॒सद्यः॑॥४३॥

ऐ॒च्छ॒न्न॒न॒य॒ꣳ॒स्ति॒ष्ठ॒न्ते॒ऽनूच्यानूच्यं॑ स्रु॒वेणा॑घा॒रमा॒घार्य॒ रात्रि॑या ए॒व तद्दे॒वा अव॑र्तिं पा॒प्मान॑ं मृ॒त्युमप॑जघ्निरे मि॒त्रावरु॑णौ॒ नव॑ च (दे॒वा यज॑मानो दे॒वा दे॒वा यज॑मानो॒ यज॑मान॒ः प्राच॑र॒ं प्रच॑रे॒दाल॑भ॒न्ताल॑भेत मृ॒त्युमप॑जघ्निरे॒ भ्रातृ॑व्यान्॥)॥——[९]

स स॑मु॒द्र उ॑त्तर॒तः प्राज्व॑लद्भू॒म्य॒न्तेन॑। ए॒ष वाव स स॑मु॒द्रः। यच्चात्वा॑लः। ए॒ष उ॑वे॒व स भू॒॑म्य॒न्तः। यद्वे॒॑द्य॒न्तः। तदे॒तत्त्रि॑श॒लं त्रि॑पूरु॒षम्। तस्मा॒त्तं त्रि॑वित॒स्तं ख॑नन्ति। स सु॑वर्णरज॒ताभ्या॒॑ं कु॒शीभ्यां॒ परि॑गृहीत आसीत्। तं यद॒स्या अध्य॒जन॑यन्। तस्मा॑दादि॒त्यः॥४४॥

अथ॒ यथ्सु॑वर्णरज॒ताभ्या॒॑ं कु॒शीभ्यां॒ परि॑गृहीत॒ आसी॒॑त्। साऽस्य॑ कौशि॒कता॒॑। तं त्रि॒वृता॒ऽभि प्रास्तु॑वत। तं त्रि॒वृताऽद॑दत। तं त्रि॒वृताऽह॑रन्। याव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्रा॒॑। तं प॑ञ्चद॒शेना॒भि प्रास्तु॑वत। तं प॑ञ्चद॒शेनाद॑दत। तं प॑ञ्चद॒शेनाह॑रन्। याव॑ती पञ्चद॒शस्य॒ मात्रा॒॑॥४५॥

तꣳ स॑प्तद॒शेना॒भि प्रास्तु॑वत। तꣳ स॑प्तद॒शेनाद॑दत। तꣳ स॑प्तद॒शेनाह॑रन्। याव॑ती सप्तद॒शस्य॒ मात्रा᳚। तस्य॑ सप्तद॒शेन॑ ह्रि॒यमा॑णस्य॒ तेजो॒ हरो॑ऽपतत्। तमे॑कवि॒ꣳ॒शेना॒भि प्रास्तु॑वत। तमे॑कवि॒ꣳ॒शेनाद॑दत। तमे॑कवि॒ꣳ॒शेनाह॑रन्। याव॑त्येकवि॒ꣳ॒शस्य॒ मात्रा᳚। ते यत्त्रि॒वृता᳚ स्तु॒वते᳚॥४६॥

त्रि॒वृतै॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते। तं त्रि॒वृतै॒व ह॑रन्ति। याव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्रा᳚। अ॒ग्निर्वै त्रि॒वृत्। याव॒द्वा अ॒ग्नेर्दह॑तो धू॒म उ॒देत्यानु॑ व्येति॑। ताव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्रा᳚। अ॒ग्नेरे॒वैन॒ं तत्। मात्रा॒ꣳ॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता᳚ गमयन्ति। अथ॒ यत्प॑ञ्चद॒शेन॑ स्तु॒वते᳚। प॒ञ्च॒द॒शेनै॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते॥४७॥

तं प॑ञ्चद॒शेनै॒व ह॑रन्ति। याव॑ती पञ्चद॒शस्य॒ मात्रा᳚। च॒न्द्रमा॒ वै प॑ञ्चद॒शः। ए॒ष हि प॑ञ्चद॒श्याम॑पक्षी॒यते᳚। प॒ञ्च॒द॒श्यामा॑पू॒र्यते᳚। च॒न्द्रम॑स ए॒वैन॒ं तत्। मात्रा॒ꣳ॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता᳚ गमयन्ति। अथ॒ यथ्स॑प्तद॒शेन॑ स्तु॒वते᳚। स॒प्त॒द॒शेनै॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते। तꣳ स॑प्तद॒शेनै॒व ह॑रन्ति॥४८॥

यावती सप्तदशस्य मात्रा। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्राꣳ सायुज्यꣳ सलोकतां गमयन्ति। अथ यदेकविꣳशेन स्तुवते। एकविꣳशेनैव तद्यजमानमाददते। तमेकविꣳशेनैव हरन्ति। यावत्येकविꣳशस्य मात्रा। असौ वा आदित्य एकविꣳशः। आदित्यस्यैवैनं तत्॥४९॥

मात्राꣳ सायुज्यꣳ सलोकतां गमयन्ति। ते कुश्यौ। व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्। रजता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तथ्सुवर्णां कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां कुशीमनुसंविशति। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनꣳ स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं नाचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्रा स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवैनं तद्विंशति चत्वारि च॥[१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः। कतमानि तानि ज्योतीꣳषि। य एतस्य स्तोमा

इति॑। त्रि॒वृत्प॑ञ्चद॒शः स॑प्तद॒श ए॑कवि॒ꣳ॒शः॥५१॥

ए॒तानि॒ वाव तानि॒ ज्योती॑ꣳषि। य ए॒तस्य॒ स्तोमाः᳚। सो᳚ऽब्रवीत्। स॒प्त॒द॒शेन॑ ह्रि॒यमा॑णो॒ व्य॑लेशिषि। भि॒षज्य॑त॒ मेति॑। तम॒श्विनौ॑ धा॒नाभि॑रभिषज्यताम्। पू॒षा क॑र॒म्भेण॑। भार॑ती परिवा॒पेण॑। मि॒त्रावरु॑णौ पय॒स्य॑या। तदा॑हुः॥५२॥

यद॒श्विभ्यां᳚ धा॒नाः। पू॒ष्णः क॑र॒म्भः। भार॑त्यै परिवा॒पः। मि॒त्रावरु॑णयोः पय॒स्याऽथ॑। कस्मा॑द॒तेषा॑ꣳ ह॒विषा॒मिन्द्र॑मे॒व य॑ज॒न्तीति॑। ए॒ता ह्ये॑नं दे॒वता॒ इति॑ ब्रूयात्। ए॒तैर्ह॒विर्भि॒रभि॑षज्य॒ꣳ॒स्तस्मा॒दिति॑। तं वस॑वो॒ऽष्टाक॑पालेन प्रातः सव॒ने॑-ऽभिषज्यन्। रु॒द्रा एका॑दशकपालेन॒ माध्यं॑ दिने॒ सव॑ने। विश्वे॑ दे॒वा द्वाद॑शकपालेन तृतीयसव॒ने॥५३॥

स यद॒ष्टाक॑पालान्प्रातः सव॒ने कु॒र्यात्। एका॑दशकपाला॒न्माध्यं॑ दिने॒ सव॑ने। द्वाद॑शकपालाꣳ॒स्तृतीयसव॒ने। विलो॑म॒ तद्य॒ज्ञस्य॑ क्रियेत। एका॑दशकपाला॒नेव प्रा॑तः सव॒ने कु॑र्यात्। एका॑दशकपाला॒न्माध्यं॑ दिने॒ सव॑ने। एका॑दशकपालाꣳ॒-

स्तृतीयसव॒ने। य॒ज्ञस्य॑ सलो॒मत्वाय॑। तदा॑हुः। यद्वसू॑नां प्रातः सव॒नम्। रु॒द्राणा॒ं माध्य॑ं दिन॒ꣳ॒ सव॑नम्। विश्वे॑षां दे॒वाना॓ं तृतीयसव॒नम्। अथ॒ कस्मा॑दे॒तेषा॑ꣳ ह॒विषा॒मिन्द्र॑मे॒व य॑ज॒न्तीति॑। ए॒ता ह्ये॑नं दे॒वता॒ इति॑ ब्रूयात्। ए॒तैर्ह॒विर्भि॒रभि॑-षज्य॒ꣳ॒स्तस्मा॒दिति॑॥५४॥

ए॒क॒वि॒ꣳ॒श आ॑हुस्तृतीयसव॒ने प्रा॑तः सव॒नं पञ्च॑ च॥ [११]

तस्यावा॑चोऽवपा॒दाद॑बिभयुः। तमे॒तेषु॑ स॒प्तसु॒ छन्द॑ः स्वश्रयन्। यदश्र॑यन्। तच्छ्रा॑य॒न्तीय॑स्य श्रायन्तीय॒त्वम्। यदवा॑रयन्। तद्वा॑रव॒न्तीय॑स्य वारवन्तीय॒त्वम्। तस्यावा॑च ए॒वाव॑पा॒दाद॑बिभयुः। तस्मा॑ ए॒तानि॑ स॒प्त च॑तुरुत्त॒राणि॒ छन्दा॒ꣳ॒स्युपा॑दधुः। तेषा॒मति॒ त्रीण्य॑रिच्यन्त। न त्रीण्युद॑भवन्॥५५॥

स बृ॑ह॒तीमे॒वास्पृ॑शत्। द्वाभ्या॑म॒क्षरा॓भ्याम्। अ॒हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒व। तदा॑हुः। क॒त॒मा सा दे॒वाक्ष॑रा बृह॒ती। यस्या॒न्तत्प्र॒त्यति॑ष्ठत्। द्वाद॑श पौर्णमा॒स्य॑ः। द्वाद॒शाष्ट॑काः। द्वाद॑शामावा॒स्या॓ः। ए॒षा वाव सा दे॒वाक्ष॑रा बृह॒ती॥५६॥

यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दाꣳस्यत्यरिच्यन्त। यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त। साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सꣳश्रयतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहती-मत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभिरक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्या-दधात्। ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दाꣳसि रथो मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक्क त्रिष्टुप्च प्रष्टौ। अनुष्टुप्च पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्।

स एतं छंन्दोरथमास्थायं। एतमध्वांनमनु समंचरत्। एत॒ᳶ ह वै छंन्दोरथमास्थायं। एतमध्वांनमनु सञ्चंरति। येनैष एतथ्सञ्चरंति। य एवं विद्वान्थ्सोमेंन यजंते। य उं चैनमेवं वेदं॥५९॥

अभवन्वाव सा देवाक्षंरा बृहत्यंदधाद्द्वादंशाक्षराँण्यपच्छिद्यांदधादास्थाय षट्वं॥——[१२]

अग्नेः कृत्तिंका यत्पुण्यं देवस्यं सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्यृतमेव देवा वा आयुंषः प्राणमिन्द्रों दधीचो दैंवासुराः स प्रजापंतिः स संमुद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावांचो द्वादंश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिंका देवगृहा ऋतमेवर्ध्यामेव तिस्रः परांचीर्ये वै चत्वारो नवंपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिंका य उं चैनमेवं वेदं॥

हरिंः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनु॑मत्यै पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति। ये प्र॒त्यञ्च॒ः शम्या॑या अव॒शीय॑न्ते। तन्नै॑र्‌ऋ॒तमेक॑कपालम्। इ॒यं वा अनु॑मतिः। इ॒यं निर्‌ऋ॑तिः। नै॒र्‌ऋ॒तेन॒ पूर्वे॑ण॒ प्रच॑रति। पा॒प्मान॑मे॒व निर्‌ऋ॑ति॒ं पूर्वा᳚ नि॒रव॑दयते। एक॑कपालो भवति। ए॒क॒धैव निर्‌ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। यदहु॑त्वा॒ गार्ह॑पत्य ई॒युः॥१॥

रु॒द्रो भू॒त्वाऽग्निर॑नू॒त्थाय॑। अ॒ध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं च हन्यात्। वीहि॒ स्वाहा-ऽऽहु॑तिं जुषा॒ण इत्या॑ह। आहु॑त्यै॒वैन॑ꣳ शमयति। नार्ति॒मार्च्छ॑त्यध्व॒र्युर्न यज॑मानः। ए॒को॒ल्मुकेन॑ यन्ति। तद्धि निर्‌ऋ॑त्यै भाग॒धेय᳚म्। इ॒मान्दिश॑ं यन्ति। ए॒षा वै निर्‌ऋ॑त्यै॒ दिक्। स्वाया॑मे॒व दि॒शि निर्‌ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते॥२॥

स्वकृ॑त॒ इरि॑णे जुहोति प्रद॒रे वा᳚। ए॒तद्वै निर्‌ऋ॑त्या आ॒यत॑नम्। स्व ए॒वायत॑ने॒ निर्‌ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। ए॒ष ते॑ निर्‌ऋते भा॒ग इत्या॑ह। निर्दि॑शत्ये॒वैना᳚म्। भूते॑

हविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेमम२ँहस इत्याह। अ२ँहस एवैनं मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्यां जुहोति॥३॥

अन्तत एव निरृतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षिणा। एतद्वै निरृत्यै रूपम्। रूपेणैव निरृतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निरृत्या अन्तर्हित्यै। स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। आहुत्यैव नमस्यन्तो गार्हपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव धेनुं कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभयीष्वेव प्रजास्वभिषिच्यते। दैवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा। वरो हि राज्य२ँ समृद्ध्यै। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। अग्निः सर्वा देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे। वामनो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्ध्यै। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति।

अग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन्निति। यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति॥६॥

वार्त्रघ्नमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्ध्यै। इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत। स एतमैन्द्राग्नमेकादशकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध। यदैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपति। देवताश्चैव तेनेन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्ध्यै। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्ध्यै। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहुतानामाश्नन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्। तावेतमैन्द्राग्नं

द्वाद॑शकपाल॒ं निर॑वृणाताम्। यदै᳚न्द्रा॒ग्नो भव॒त्युज्जि॑त्यै। द्वाद॑शकपालो भवति। द्वाद॑श॒ मासा᳚ः संवथ्स॒रः। सं॒व॒थ्स॒रेणै॒वास्मा॒ अन्न॒मव॑ रुन्धे। वै॒श्व॒दे॒वश्च॒रुर्भ॑वति। वै॒श्व॒दे॒वं वा अन्न॑म्। अन्न॑मे॒वास्मै᳚ स्वदयति॥१०॥

प्र॒थ॒म॒जो व॒थ्सो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। सौ॒म्यꣳ श्यामा॒कं च॒रुं निर्व॑पति। सोमो॒ वा अ॑कृष्टप॒च्यस्य॒ राजा᳚। अ॒कृ॒ष्ट॒प॒च्यमे॒वास्मै᳚ स्वदयति। वासो॒ दक्षि॑णा। सौ॒म्यꣳ हि दे॒वत॑या॒ वास॒ः समृ॑द्ध्यै। सर॑स्वत्यै च॒रुं निर्व॑पति। सर॑स्वते च॒रुम्। मि॒थु॒नमे॒वाव॑ रुन्धे। मि॒थु॒नौ गावौ॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। एति॒ वा ए॒ष य॑ज्ञमु॒खादृध्या᳚ः। यो᳚ऽग्नेर्दे॒वता॑या॒ एति॑। अ॒ष्टावे॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ भवन्ति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रो᳚ऽग्निः। तेनै॒व य॑ज्ञमु॒खादृध्या॑ अ॒ग्नेर्दे॒वता॑यै॒ नैति॑॥११॥

ई॒युर्नि॒रव॑दयतेऽङ्गुष्ठाभ्या᳚ं जुहो॒त्यनु॑मतिर्दे॒वता॑ नि॒र्वप॑ति व॒ही दक्षि॑णा॒ यदै॒न्द्रं दध्यप॑राभावाय स्वदयति॒ गावौ॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॒ षट्च॑॥[१]

वै॒श्व॒दे॒वेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ताः सृ॒ष्टा न प्राजा॑यन्त। सो᳚ऽग्निर॑कामयत। अ॒ह॒मि॒माः प्रज॑नयेय॒मिति॑। स प्र॒जाप॑तये॒ शुच॑मदधात्।

सोऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः। संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि न प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मारुतꣳ सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गणश एवास्मै विशं कल्पयति। स प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्युदहरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा

ए॒तद्रू॒पम्। यदा॒मिक्षा᳚। यद्व्यु॒द्धरं॑ति॥१५॥

प्र॒जा ए॒व तद्यजं॑मानः पोषयति। वै॒श्व॒दे॒व्या॑मिक्षा॑ भवति। वै॒श्व॒दे॒व्यो॑ वै प्र॒जाः। प्र॒जा ए॒वास्मै॒ प्रजं॑नयति। वाजिं॑न॒माने॑यति। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु॒ रेतो॑ दधाति। द्या॒वा॒पृ॒थि॒व्य॑ एकं॑कपालो भवति। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता॒ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मुभ॒यत॒ः परिं॑ गृह्णाति। दे॒वा॒सु॒राः संयं॑त्ता आसन्। सो᳚ऽग्निरं॑ब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे॑ यजत। मया॒ मुखे॒नासुं॑राञ्जेष्य॒थेतिं॑। मां द्वि॒तीय॒मिति॒ सोमो᳚ऽब्रवीत्। मया॒ राज्ञा॑ जेष्य॒थेतिं॑। मां तृ॒तीय॒मितिं॑ सवि॒ता। मया॒ प्रसूं॑ता जेष्य॒थेतिं॑। मां चतु॒र्थीमिति॒ सरं॑स्वती। इ॒न्द्रि॒यं वो॒ऽहं धा᳚स्या॒मीतिं॑। मां पञ्च॒ममितिं॑ पू॒षा। मया᳚ प्रति॒ष्ठया॑ जेष्य॒थेतिं॑॥१७॥

ते᳚ऽग्निना॒ मुखे॒नासुं॑रानजयन्। सोमे॑न॒ राज्ञा᳚। स॒वि॒त्रा प्रसूं॑ताः। सरं॑स्वतीन्द्रि॒यमं॑दधा
पू॒षा प्रंति॒ष्ठाऽऽसी᳚त्। ततो॒ वै दे॒वा व्यं॑जयन्त। यदे॒तानिं॑ ह॒वीꣳषिं॑ निरु॒प्यन्ते॒ विजिं॑त्यै। नोत्तं॑रवे॒दिमुपं॑वपति। प॒शवो॒ वा उं॑त्तरवे॒दिः। अजा॑ता इव॒ ह्येत॒र्हिं॑

पशवः॥१८॥

ऐदित्यंशोचद्युद्धरंत्यब्रवीत्प्रतिष्ठयां जेष्यथेत्येतर्हि पशवः॥ —— [२]

त्रिवृद्बर्हिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिंथुनम्। उल्बं गर्भो जरायु। तदेव तन्मिंथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नंद्धं भवति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रतिं तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नंद्धं भवति। एकं इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेनं लोके प्रतिं तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमवं रुन्धे। प्रथमजो वथ्सो दक्षिंणा समृंध्द्यै। पृषदाज्यं गृंह्णाति। पशवो वै पृंषदाज्यम्। पशूनेवावं रुन्धे। पञ्चगृहीतं भंवति। पाङ्क्ता हि पशवंः। बहुरूपं भंवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृंध्द्यै। अग्निं मंन्थन्ति। अग्निमुंखा वै प्रजापंतिः प्रजा अंसृजत। यदग्निं मन्थंन्ति। अग्निमुंखा एव तत्प्रजा यजंमानः सृजते। नवं प्रयाजा इंज्यन्ते। नवांनूयाजाः। अष्टौ हवीꣳषिं। द्वावांघारौ। द्वावाज्यंभागौ॥२१॥

त्रिꣳशथ्सम्पंद्यन्ते। त्रिꣳशदंक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवं

रुन्धे। यजमानो वा एककपालः। तेज आज्यम्। यदेककपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एककपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेककपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। यद्बह्वानयेत्। बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहव एवैनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते। यजमानो वा एककपालः। यदेककपालस्यावद्येत्॥२३॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्वा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत। सकृदेव होतव्यः। सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयित्वा। तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एककपालः। सुवर्गो लोक आहवनीयः॥२४॥

यदेककपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्। स्रुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य

समष्ट्यै। यत्प्राङ्ङ्ध्येत। देवलोकमभिजयेत्। यद्दक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रत्यक्॥२५॥

रक्षांसि यज्ञं हन्युः। यदुदङ्ङ्। मनुष्यलोकमभिजयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः। एककपालं वै प्रतितिष्ठन्तं द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधयं आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय भक्षयन्ति। एतथ्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यौ भागधेयमेते चत्वारि च॥——[३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुण-प्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्न आसीत्। सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिँल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजितꣳ ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यꣳसौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप वपति। पशवो वा

उत्तरवेदिः। पशूनेवाव रुन्धे। अथो यज्ञपरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवीꣳषि। अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषाऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय एककपालो भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति।

जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥ ३ ३॥

निरुप्यन्ते भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षट्च॥ [४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवीꣳषि सादयति। दक्षिणायां मारुतीम्। अपधुरमेवैनां युनक्ति। अथो ओज एवासामव हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतो-ऽपक्रमिणीः। मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया। अन्तत एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥ ३ ४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छ्रेयान्करोति। तत्पापीयान्करोति। पत्नीं वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति। अथो तप एवैनामुप नयति। यज्जारꣳ सन्तन्न प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिꣳ रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवैनं वरुणपाशेन ग्राहयति॥ ३ ५॥

प्रघास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अह्वतैवैनाम्। यत्पत्नी

पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याꣳ सवीर्यत्वाय। यद्ग्रामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीर्षन्नधि निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्तिष्ठं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्ङेव वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवा-ऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषाश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश

इत्या॑ह । व॒रु॒ण॒पा॒शादे॒व निर्मु॑च्यते । अप्र॑तीक्ष॒मा य॑न्ति । वरु॑णस्या॒न्तर्॒हि॑त्यै । एधो॒ऽस्येधिषी॒महीत्या॑ह । स॒मिधै॒वाग्निं॑ नम॒स्यन्त॑ उ॒पाय॑न्ति । तेजो॑ऽसि॒ तेजो॒ मयि॑ धे॒हीत्या॑ह । तेज॑ ए॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते ॥ ३९ ॥

क॒रोति॑ ग्राहयत्याहव॒नीय॒स्तिष्ठ॑ञ्जुहोत्य॒पो॑ऽवभृ॒थमवै॑ति धत्ते ॥ [५]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन् । सो॒ऽग्निर॑ब्रवीत् । मम॒यमनी॑कवती त॒नूः । तां प्री॑णीत । अथासु॑राना॒भि भ॑विष्य॒थेति॑ । ते दे॒वा अ॒ग्नयेऽनी॑कवते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒ं निर॑वपन् । सो॒ऽग्निरनी॑कवा॒न्थ्स्वेन॑ भाग॒धेये॑न प्री॒तः । च॒तु॒र्धाऽनी॑कान्यजनयत । ततो॑ दे॒वा अभ॑वन् । पराऽसु॑राः ॥ ४० ॥

यद॒ग्नयेऽनी॑कवते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं नि॒र्वप॑ति । अ॒ग्निमे॒वानी॑कवन्त॒ꣳ॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॑न प्रीणाति । सो॒ऽग्निरनी॑कवा॒न्थ्स्वेन॑ भाग॒धेये॑न प्री॒तः । च॒तु॒र्धाऽनी॑कानि जनयते । अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो॒ऽग्निरनी॑कवान् । तस्य॑ र॒श्मयोऽनी॑कानि । सा॒कꣳ सूर्ये॑णोद्य॒ता निर्व॑पति । सा॒क्षादे॒वास्मा॒ अनी॑कानि जनयति । तेऽसु॑रा॒ः परा॑जिता॒

यन्तः। द्यावापृथिवी उपाँश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः समतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो भ्रातृव्यान्थ्सन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि हि तेक्ष्णिष्ठं तपति। चरुर्भवति। सर्वत एवैनान्थ्सन्तपति। ते देवाः श्वोविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरुं निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो भवितेति। स शृतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाश्नन्। न हि देवा अहुतस्याश्नन्ति। तेऽब्रुवन्। कस्मा इमꣳ होष्याम इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्योऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं

तत्। पाकत्रा वा एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाह॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद। पशुमान्भवति। आज्यभागौ यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। मरुतो गृहमेधिनो यजति। भागधेयेनैवैनान्थ्समर्धयति। अग्निꣳ स्विष्टकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडान्तो भवति। पशवो वा इडा। पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडान्तो भवति द्वे च॥ [६]

यत्पत्नी गृहमेधीयस्याश्ञीयात्। गृहमेध्येव स्यात्। वि त्वस्य यज्ञ ऋध्येत। यन्नाश्ञीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य यज्ञो व्यृध्येत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्ञीयात्। गृहमेध्येव भवति। नास्य यज्ञो व्यृध्यते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता अभवन्। आञ्जताभ्यञ्जत। अनु वथ्सानवासयन्। तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता भवन्ति। आञ्जतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु वथ्सान् वासयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं प्रहिणोति। ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदधुः। अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति। तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं निदध्यात्। इन्द्रं एवैनं निहितभाग उपावर्तते। गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवैनꣳ समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते। इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। परां परावतमगच्छत्। अपाराधमिति मन्यमानः। सोऽब्रवीत्। क इदं वेदिष्यतीति। तेऽब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहै॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथमꣳ हविर्निरुप्याता इति। त एनमध्यक्रीडन्। तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्। यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथमꣳ हविर्निरुप्यते विजित्यै। साकꣳ सूर्येणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्थ्समृद्ध्यै। एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवीꣳषि। एतद्ब्राह्मण ऐन्द्राग्नः। अथैष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उदंहरत। वृत्रꣳ हत्वा। अन्यासु देवतास्वधिं। यदेष ऐन्द्रश्चरुर्भवंति। उद्धारमेव तं यजंमान उद्धंरते। अन्यासु प्रजास्वधिं। वैश्वकर्मण एकंकपालो भवति। विश्वाँन्येव तेन कर्मांणि यजंमानोऽवं रुन्धे॥५१॥

ऋध्यतेऽभ्यंञ्जते जुहोति वृणामहे भवत्यष्टौ चं॥—[७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापंतिः प्रजा अंसृजत। ता वंरुणप्रघासैर्वंरुणपाशादंमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यंस्थापयत्। त्र्यंम्बकै रुद्रं निरवांदयत। पितृयज्ञेनं सुवर्गं लोकमंगमयत्। यद्वैँश्वदेवेन यजंते। प्रजा एव तद्यजंमानः सृजते। ता वंरुणप्रघासैर्वंरुणपाशान्मुंञ्चति। साकमेधैः प्रतिंष्ठापयति। त्र्यंम्बकै रुद्रं निरवंदयते॥५२॥

पितृयज्ञेनं सुवर्गं लोकं गंमयति। दक्षिणतः प्रांचीनावीती निर्वंपति। दक्षिणावृद्धि पिंतृणाम्। अनांदृत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय निर्वंपेत्। उभये हि देवाश्चं पितरंश्चेज्यन्तैँ। अथो यदेव दंक्षिणार्धेऽधि श्रयंति। तेनं दक्षिणावृंत्। सोमांय

पि॒तृम॑ते पुरो॒डाश॒ꣳ॒ षट्क॑पालं॒ निर्व॑पति। सं॒व॒थ्स॒रो वै सोम॑ः पितृ॒मान्॥५३॥

सं॒व॒थ्स॒रमे॒व प्री॑णाति। पि॒तृभ्यो॑ बर्हि॒षद्भ्यो॑ धा॒नाः। मासा॒ वै पि॒तरो॑ बर्हि॒षद॑ः। मासा॑ने॒व प्री॑णाति। यस्मि॒न्वा ऋ॒तौ पुरु॑षः प्र॒मीय॑ते। सो᳚ऽस्या॒मुष्मि॑ꣳल्लो॒के भ॑वति। ब॒हु॒रू॒पा धा॒ना भ॑वन्ति। अ॒हो॒रा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। पि॒तृभ्यो᳚ऽग्निष्वा॒त्तेभ्यो॑ म॒न्थम्। अ॒र्ध॒मा॒सा वै पि॒तरो᳚ऽग्निष्वा॒त्ताः॥५४॥

अ॒र्ध॒मा॒सा॒ने॒व प्री॑णाति। अ॒भि॒वा॒न्या॑यै दु॒ग्धे भ॑वति। सा हि पि॑तृदे॒वत्य॑ं दु॒हे। यत्पू॒र्णम्। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। उ॒प॒र्य॒र्धो दे॒वाना᳚म्। अ॒र्धः पि॑तृ॒णाम्। अ॒र्ध उप॑मन्थति। अ॒र्धो हि पि॑तृ॒णाम्। एक॒योप॑मन्थति॥५५॥

एका॒ हि पि॑तृ॒णाम्। द॒क्षि॒णोप॑मन्थति। द॒क्षि॒णावृ॒द्धि पि॑तृ॒णाम्। अना॑र॒भ्योप॑मन्थति। तद्धि पि॒तृन्गच्छ॑ति। इ॒मान्दिश॒ं वेदि॒मुद्ध॑न्ति। उ॒भये॒ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्यन्ते᳚। चतु॑ः स्रक्तिर्भवति। सर्वा॒ ह्यनु॒ दिश॑ः पि॒तर॑ः। अखा॑ता भवति॥५६॥

खा॒ता हि दे॒वाना᳚म्। म॒ध्य॒तो᳚ऽग्निराधी॑यते। अ॒न्त॒तो हि दे॒वाना॑माधी॒यते᳚।

वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तर्हितो हि पितृलोको मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाँम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यथ्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृह्णीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृह्णीयात्। अनायतनः स्याँत्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति। नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृह्णीयात्। यन्न परिदध्यात्। रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुथ्सृजति। यत्रीणि त्रीणि हवीꣳष्युदाहरेयुः। त्रयस्त्रय एषाꣳ साकं प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनाँन्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः प्रमीयते। कशिपु कशिपव्याय।

उपबर्हणमुपबर्हण्याय। आञ्जनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमेवैनान्प्रीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानग्निष्वात्ता एकयोप मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिध्यान्मीयते पञ्च च॥——[८]

अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाघारयति। यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतारम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतारम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। प्रमायुको होता। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय। अप बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्सृजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति। पितृदेवत्या हि। एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽवं द्यति। पञ्च ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्ये। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव प्रीणाति। सन्ततमवं द्यति॥६३॥

ऋतूनाꣳ सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह। प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अह्न एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽत्यानयति। रात्रियै द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतोऽवदाय। उदङ्ङतिं क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितृणाम्। सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं यजति। संवथ्सरो वै सोमः पितृमान्। संवथ्सरमेव तद्यजति। पितृन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति। पितृनग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव पितृणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निꣳ स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्ते तत ये च त्वामन्विति

तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा तृतीयात्पुरुषान्नाम न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्नीका हि पितरः। उदञ्चो निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्दिशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्येवास्मै तद्ध्नुवते। यथ्सत्याहवनीये। अथान्यत्र चरन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वा। पितृन्निरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति। य आतमितोरुप तिष्ठन्ते। सुसन्दृशं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दृक्। प्राणमेवाऽऽत्मन्दधते। योजा न्विन्द्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरयुक्त। अक्षन्नमीमदन्त हीति गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथं त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः परिषिञ्चति। मार्जयन्त्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयन्त्येव। तृप्यति प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। अप बर्हिषावनूयाजौ

यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति। द्वावनूयाजौ। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। न पत्न्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति। यत्पत्न्यन्वासीत। यथ्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न संयाजयन्ति। पत्नियै गोपीथाय॥७०॥

होतारमाज्यभागौ यजति सन्ततमवद्यति व्यावृत्त्यै बर्हिषदो यजति तमेव तद्यजत्यनु निष्क्रामन्त्याहैनानृतवो नव च॥—[९]

प्रतिपूरुषमेककपालं निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एककपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणꣳ रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते

पशुरिति ब्रूयात्॥७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पड्बीशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पर्णेन जुहोति। स्रुग्घ्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते॥७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष हिनस्ति। यꣳ हिनस्ति। तयैवैनꣳ सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवाम्ब रुद्रमदिमहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीप्सन्ते। मूतेकृत्वाऽऽसंजन्ति। यथा जनं यतेऽवसं करोति। तादृगेव तत्। एष ते रुद्र भाग इत्याह निरवत्त्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तर्हित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये त्र्यम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चरुं

पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवंदयते शास्ते सिश्नति षट्च॥ [१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सोऽग्निर्यत्पत्नी वैश्वदेवेन ता वरुणप्रघासैरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥

अनुमत्यै प्रथमजो वथ्सो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा अग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥७५॥

अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवीꣳषि। अथेन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वा इन्द्रःशुनासीरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायव्यं पयो भवति। वायुर्वै वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एककपालो भवति। सूर्येण वा अमुष्मिँल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥ १॥

द्वादशगवꣳ सीरं दक्षिणा समृद्ध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अग्निमब्रुवन्। त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति। सोऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधाऽऽत्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं तृतीयम्॥ २॥

सोऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ

सम॑सृजेताम्। स इन्द्र॑स्तुरीय॑मभवत्। यदिन्द्र॑स्तु॒रीय॒मभ॑वत्। तदि॑न्द्रतुरी॒यस्यैँन्द्र-
तुरीय॒त्वम्। तत॒ो वै दे॒वा व्य॑जयन्त। यदि॑न्द्रतुरी॒यं नि॑रु॒प्यत॒े विजि॑त्यै॥३॥

व॒हिनी॑ धे॒नुर्दक्षि॑णा। यद्व॒हिनीँ॑। तेनाँग्ने॒यी। यद्वौः। तेन॑ रौ॒द्री। यद्धे॒नुः। तेनै॒न्द्री।
यथ्स्त्री स॒ती दा॒न्ता। तेन॑ वारु॒णी सम॑ृद्ध्यै। प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑सृजत॥४॥

तꣳ सृ॒ष्टꣳ रक्षाꣳ॑स्यजिघाꣳसन्। स ए॒ताः प्र॒जाप॑तिरा॒त्मनो॑ दे॒वता॒ निर॑मिमीत।
ताभि॒र्वै स दि॒ग्भ्यो रक्षाꣳ॑सि॒ प्राणु॑दत। यत्प॑ञ्चाव॒त्तीय॑ जु॒होति॑। दि॒ग्भ्य ए॒व
तद्यज॑माना॒ रक्षाꣳ॑सि॒ प्रणु॑दते। सम॑ूढ॒ꣳ॒ रक्ष॒ः सन्द॑ग्ध॒ꣳ॒ रक्ष॒ इत्या॑ह। रक्षाꣳ॑स्ये॒व
सन्द॑हति। अ॒ग्नये॑ रक्षो॒घ्ने स्वाहेत्या॑ह। दे॒वता॑भ्य ए॒व वि॑जिग्या॒नाभ्यो॑ भाग॒धेय॑
करोति। प्र॒ष्टि॒वा॒ही रथो॒ दक्षि॑णा॒ सम॑ृद्ध्यै॥५॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। असु॑रान्परा॒भाव्य॑। नमु॑चिमासु॒रं नाल॑भत। तꣳ श॒च्या॑-
ऽगृह्णात्। तौ सम॑लभेताम्। सोँऽस्माद॒भिशु॑नतरोऽभवत्। सोँऽब्रवीत्। स॒न्धाꣳ
सन्द॑धावहै। अथ॒ त्वाऽवं स्त्रक्ष्यामि। न मा॒ शुष्के॑ण॒ नार्द्रेण॑ हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमपां फेनमसिञ्चत्। न वा एष शुष्को नार्द्रो व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्दिवा न नक्तम्। तस्यैतस्मिँल्लोके। अपां फेनेन शिर उदवर्तयत्। तदेनमन्ववर्तत। मित्रध्रुगिति॥७॥

स एतानपामार्गानजनयत्। तानजुहोत्। तैर्वै स रक्षाꣳस्यपाहत। यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि रक्षसां भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षाꣳसि हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्। स्व एवायतने रक्षाꣳसि हन्ति। पर्णमयेन स्रुवेण जुहोति। ब्रह्म वै पर्णः। ब्रह्मणैव रक्षाꣳसि हन्ति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एव रक्षाꣳसि हन्ति। हतꣳ रक्षोऽवधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसाꣳ स्तृत्यै। यद्वस्ते तद्दक्षिणा निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति। रक्षसामन्तरहित्यै॥९॥

यच्छति वरुणं तृतीयं विजित्या असृजत समृद्ध्यै हनो मित्रद्रुगिति हन्ति स्तृत्यै त्रीणि च॥ [१]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वै धाता। संवथ्सरेणैवास्मै प्रजाः प्रजनयति। अन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते। राते राका। प्र सिनीवाली जनयति। प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वा वाचं दधाति। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालम्॥१०॥

वैष्णवं त्रिकपालम्। वीर्यं वा अग्निः। वीर्यमिन्द्रः। वीर्यं विष्णुः। प्रजा एव प्रजाता वीर्ये प्रतिष्ठापयति। तस्मात्प्रजा वीर्यावतीः। वामन ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः॥११॥

तेनैन्द्रः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्ध्यै। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रासोमीयमेकादशकपालम्। सौम्यं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। अग्निः प्रजानां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति॥१२॥

अग्निः प्रजां प्रजनयति। वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छति। बभ्रुर्दक्षिणा समृद्ध्यै। सोमापौष्णं

चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पशूनां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति। पूषा पशून्प्रजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्ध्यै। बहु वै पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवथ्सरेणैवैनꣳ स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राजन्योऽनृतं करोति। उप जाम्यै हरते। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्ध्यै॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥ [२]

रत्निनामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः। एतेऽपादातारः। य

एव राष्ट्रस्यं प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवास्मै राष्ट्रं प्रयंच्छन्ति। राष्ट्रमेव भंवति। यथ्संमाहृत्यं निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यथ्सद्यो निर्वपेत्। यावंतीमेकेन हविषाऽऽशिषंमव रुन्धे। तावंतीमवंरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयंसीमेवाशिषमवं रुन्धे। भूयंसो यज्ञक्रतूनुपैति। बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवास्मै ब्रह्म सꣳश्यंति। अथो ब्रह्मंन्नेव क्षत्रमन्वारंम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृंद्ध्यै॥१७॥

ऐन्द्रमेकांदशकपालꣳ राजन्यंस्य गृहे। इन्द्रियमेवावं रुन्धे। ऋषभो दक्षिंणा समृंद्ध्यै। आदित्यं चरुं महिंष्यै गृहे। इयं वा अदिंतिः। अस्यामेव प्रतिंतिष्ठति। धेनुर्दक्षिंणा समृंद्ध्यै। भगाय चरुं वावातायै गृहे। भगंमेवास्मिंन्दधाति। विचिंत्तगर्भा पष्ठौही दक्षिंणा समृंद्ध्यै॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं पंरिवृत्त्यै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिंर्भिन्नम्। पाप्मानंमेव निर्ऋतिं निरवंदयते। कृष्णा कूटा दक्षिंणा समृंद्ध्यै। आग्नेयमष्टाकंपालꣳ सेनान्यो

गृहे। सेनामेवास्य सꣳश्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्ध्यै। वारुणं दशकपालꣳ सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा समृद्ध्यै। मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्ध्यै। सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्ध्यै। आश्विनं द्विकपालꣳ संग्रहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्ध्यै। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्ध्यै। रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते। शबल उद्वारो दक्षिणा समृद्ध्यै। द्वादशैतानि हवीꣳषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरेणैवास्मै राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यन्न प्रति निर्वपेत्। रत्निन आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णे

पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्राया॑होमुचे। आशिषं एवावं रुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते। मैत्राबारहस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे॥२२॥

बारहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीची दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारहस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सꣳश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं बर्हिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा समृद्ध्यै॥२३॥

रत्नित्वाय समृद्ध्यै पष्ठौही दक्षिणा समृद्ध्यै ग्रामण्यो गृहे भागदुघस्य गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥—————[३]

देवसुवामेतानि हवी॑षि भवन्ति। एतावन्तो वै देवाना॑ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एन॑ सुवन्ते। अग्निरेवैनं गृहपतीना॑ सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः

सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वा प्रसवानाꣳ सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः। प्रतित्यन्नाम राज्यमधायीत्याह॥२५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो अशिश्रेदित्याह। वरुणसवमेवाव रुन्धे। शुचेर्मित्रस्य व्रत्या अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि महत ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवैनम्। सर्वे व्राता वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वव्रातमेवैनं करोति। वि मित्र एवैररातिमतारीदित्याह॥२६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञिया ऋतेनेत्याह। स्वदयत्येवैनम्। व्युं त्रितो जरिमाणं न आनडित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे।

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति॥२७॥

सत्यानामधायीत्याहातारीदित्याह क्रमत एकं च॥ [४]

अर्थेतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैना निष्क्रीय गृह्णाति। अथो हविष्कृतानामेवाभिघृत
गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपाꣳ राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति। अथो श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषाऽस्यूर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सꣳश्यति। व्रजक्षितः स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवास्मै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनृतं

यदातपति वर्षति। सत्यानृते एवाव रुन्धे। नैनꣳ सत्यानृते उदिते हिꣳस्तः। य एवं वेद। मान्दाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्यकः॥३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्करीः स्थेत्याह। पशवो वै शक्करीः। पशूनेवाव रुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अग्नेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥३१॥

राष्ट्रमेव तेजस्व्यकः। अपामोषधीनाꣳ रसः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव मधव्यमकः। सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्। यथ्सरस्वती। पृष्ठमेवैनꣳ समानानां करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिꣳशथ्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिꣳशदक्षरा-ऽनुष्टुक्। वागनुष्टुफ्सर्वाणि छन्दाꣳसि। वाचैवैनꣳ सर्वेभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥३२॥

ऊर्मिरित्याह सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यकस्तेजस्याः स्थेत्याहैव पुरुषः षट् च॥ [५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मणैवैनाः सꣳसृजति।

अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः सादयति। अन्तरा होतुश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्च सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छꣳसी। तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टꣳ ह्येतत्। वाचो बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रꣳ हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रꣳ हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः। अमृतꣳ हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादो द्युम्निनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव

यजमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरसीति ताप्यं चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनित्वाय। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविद एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्र इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवमलिखत्। सोऽर्यम्णः पन्था अभवत्। स आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आविन्ना

देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्यस्मिन्राष्ट्र इत्याह। विशैवैनꣳ राष्ट्रेण समर्धयति। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै। शत्रुबाधनाः स्थेतीषून्। शत्रूनेवास्य बाधन्ते। पात मा प्रत्यञ्चं पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्चं मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः। प्रतीची तिरश्च्यनूची। ताभ्य एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मा पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह। अपरिमितादेवैनं पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसां विरोक इति त्रिष्टुभा बाहू उद्गृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्टादात्मन्धत्ते॥४०॥

व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहामृतꣳ हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याह ब्राह्मणा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह चत्वारि च॥ [६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्त्यै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेज एवाव रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रुन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूज्जिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। एकविꣳशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः। पृथिर्वैन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बार्हस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां

प्र॒थ॒मम्। ब्रह्म॑ चै॒वास्मै᳚ क्ष॒त्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रं प्रति॑ष्ठापयति॥४४॥

षड्दु॒रस्ता॑दभिषे॒कस्य॑ जुहोति। षडु॒परि॑ष्टात्। द्वाद॑श॒ सम्प॑द्यन्ते। द्वाद॑श॒ मासा᳚ः संवथ्स॒रः। सं॒व॒थ्स॒रः खलु॒ वै दे॒वानां॒ पूः। दे॒वाना॑मे॒व पुरं॑ मध्य॒तो व्यव॑सर्पति। तस्य॒ न कुत॑श्च॒नोपा᳚व्या॒धो भ॑वति। भू॒ताना॒मवै᳚ष्टीर्जु॑होति। अत्रा᳚त्र॒ वै मृ॒त्युर्जा॑यते। यत्र॑यत्रै॒व मृ॒त्युर्जाय॑ते। तत॑ ए॒वैन॒मव॑यजते। तस्मा᳚द्राज॒सूयेने॑जा॒नो नाभिच॑रित॒वै। प्र॒त्यगे॑नमभिचा॒रः स्तृ॑णुते॥४५॥

रु॒न्धे॒ सम॑ष्ट्या असिच्यत स्थापयति॒ जाय॑ते॒ पश्च॑ च॥ [७]

सोम॑स्य॒ त्विषि॑रसि॒ तवे॑व मे॒ त्विषि॑र्भूया॒दिति॑ शार्दूलच॒र्मोप॑स्तृणाति। यैव सोमे॒ त्विषि॑ः। या शा᳚र्दू॒ले। ताम॒वाव॑ रुन्धे। मृ॒त्योर्वा ए॒ष वर्ण॑ः। यच्छा᳚र्दू॒लः। अ॒मृत॒ꣳ॒ हिर॑ण्यम्। अ॒मृत॑मसि मृ॒त्योर्मा॑ पा॒हीति॒ हिर॑ण्य॒मुपा᳚स्यति। अ॒मृत॑मे॒व मृ॒त्यो॒र॒न्तर्ध॑त्ते। श॒तमा॑नं भवति॥४६॥

श॒तायु॒ः पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। दि॒द्योन्मा॑ पा॒हीत्यु॒परि॑ष्टा॒दधि॒ निद॑धाति। उ॒भ॒यत॑ ए॒वास्मै॒ शर्म॑ दधाति। अवै᳚ष्टा दन्द॒शूका॒ इति॑ क्ली॒बꣳ सीसे॑न विध्यति। द॒न्द॒शूका॑ने॒वाव॑यजते। तस्मा᳚त्क्ली॒बं द॑न्द॒शूका॒ दꣳशु॑काः। निर॑स्त॒ं नमु॑चे॒ः शिर॒ इति॑ लोहिताय॒सं निर॑स्यति। पा॒प्मान॑मे॒व नमु॑चिं नि॒रव॑दयते। प्रा॒णा आ॒त्मन॒ः पूर्वे॑ऽभि॒षिच्या॒ इत्या॑हुः॥४७॥

सोमो॒ राजा॒ वरु॑णः। दे॒वा धर्म॒सुव॑श्च॒ ये। ते ते॒ वाचꣳ॑ सुवन्ता॒ं ते तै᳚ प्रा॒णꣳ सु॑वन्ता॒मित्या॑ह। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्मन॒ः पूर्वा॑न॒भिषि॑ञ्चति। यद्ब्रू॒यात्। अ॒ग्नेस्त्वा॒ तेज॑सा॒ऽभिषि॑ञ्चा॒मीति॑। ते॒ज॒स्व्ये॑व स्या᳚त्। दु॒श्चर्मा॒ तु भ॑वेत्। सोम॑स्य त्वा द्यु॒म्नेना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह। सौ॒म्यो वै दे॒वत॑या॒ पुरु॑षः॥४८॥

स्वयै॒वैन॑ं दे॒वत॑या॒ऽभिषि॑ञ्चति। अ॒ग्नेस्तेज॒सेत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। सूर्य॑स्य॒ वर्च॒सेत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येणेत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधाति। मि॒त्रावरु॑णयोर्वी॒र्ये॑णेत्या॑ह। वी॒र्य॑मे॒वास्मि॑न्दधाति। म॒रुता॒मोज॒सेत्या॑ह॥४९॥

ओज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। क्ष॒त्राणा᳚ं क्ष॒त्रप॑तिर॒सीत्या॑ह। क्ष॒त्राणा॑मे॒वैन॑ं क्ष॒त्रप॑तिं करोति। अति॑ दि॒वस्पा॒हीत्या॑ह। अत्य॒न्यान्पा॒हीति॒ वावैतदा॑ह। स॒मावँ॑वृत्रन्नध॒रागुदी॑ची॒रित्या॑ह। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मि॑न्ध्रु॒वम॑कः। उ॒च्छेष॑णेन जुहोति। उ॒च्छेष॑णभागो॒ वै रु॒द्रः। भा॒ग॒धेये॑नै॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥५०॥

उद॑ङ्ङ्प॒रेत्याग्नी᳚ध्रे जुहोति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॒ दिक्। स्वाया॑मे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। रुद्र॒ यत्ते॒ क्रयी॒ पर॒ं नामेत्या॑ह। यद्वा अ॑स्य॒ क्रयी॒ पर॒ं नाम॑। तेन॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। यꣳ हि॒नस्ति॑। तेनै॒वैनꣳ॑ स॒ह श॑मयति। तस्मै॑ हु॒तम॑सि य॒मेष्ट॑म॒सीत्या॑ह। य॒मा॒दे॒वास्य॑ मृ॒त्युमव॑यजते॥५१॥

प्र॒जाप॑ते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्य इति॒ तस्यै॑ गृ॒हे जु॑हुयात्। यां का॒मये॑त रा॒ष्ट्रम॑स्यै प्र॒जा स्या॒दिति॑। रा॒ष्ट्रमे॒वास्यै᳚ प्र॒जा भ॑वति। प॒र्ण॒मये॑नाध्व॒र्युर॒भिषि॑ञ्चति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सम॒वा-स्मि॒न्त्विषि॑ं दधाति। औदु॑म्बरेण राज॒न्य॑ः। ऊर्ज॑मे॒वास्मि॑न्न॒न्नाद्य॑ं दधाति। आश्व॑त्थेन॒ वैश्य॑ः। विश॑मे॒वास्मि॒न्पुष्टि॑ं दधाति। नैय॑ग्रोधेन॒ जन्य॑ः। मि॒त्राण्ये॒वास्मै॑ कल्पयति।

अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥ [८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ सव्येष्ठसारथी। षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सोऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्भिरेव प्रसूत उज्जयति। आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैप्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒व वी॒र्य॑मा॒त्मन्ध॑त्ते। प॒शू॒नां म॒न्युर॑सि॒ तवे॑व मे म॒न्युर्भू॑या॒दिति॒ वारा॑ही उपा॒नहा॒वुप॑ मुञ्चते। प॒शू॒नां वा ए॒ष म॒न्युः। यद्व॑रा॒हः। तेनै॒व प॑शू॒नां म॒न्युमा॒त्मन्ध॑त्ते। अ॒भि वा इ॒यꣳ सु॑षुवा॒णं का॑मयते। तस्यै॑श्व॒रेन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मादा॑तोः। वारा॑ही उपा॒नहा॒वुप॑मुञ्चते। अ॒स्या ए॒वान्तर्ध॑त्ते। इ॒न्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्याना॑त्यै॥५६॥

नमो॑ मा॒त्रे पृ॑थि॒व्या इत्या॒हाहि॑ꣳसायै। इ॒यद॒स्यायु॑र॒स्यायु॑र्मे धे॒हीत्या॑ह। आयु॑रे॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। ऊर्ग॒स्यूर्ज॑ मे धे॒हीत्या॑ह। ऊर्ज॑मे॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। यु॒ङ्ङ॑सि॒ वर्चो॑ऽसि॒ वर्चो॒ मयि॑ धे॒हीत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॒ उप॑हरति। ए॒क॒धैव यज॑मान॒ आयु॒रूर्ज॒ वर्चो॑ दधाति। र॒थ॒वि॒मो॒च॒नीया॑ जुहोति॒ प्रति॑-ष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा॑ भवन्ति। रथ॑श्चतु॒र्थः। तस्मा॑च्च॒तुर्जु॑होति। यदु॒भौ स॒हाव॒तिष्ठे॑ताम्। स॒मा॒नं लो॒कमि॑याताम्। स॒ह स॑ङ्ग्रही॒त्रा र॑थवा॒हने॒ रथ॒माद॑धाति। सु॒व॒र्गादे॒वैनं॑

लोकादन्तर्दधाति। हꣳसः शुचिषदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनमुपावहरति। ब्रह्मणा-ऽऽदधाति। अतिच्छन्दसाऽऽदधाति। अतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दाꣳसि। सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष्म वा एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति। वर्ष्मैवैनꣳ समानानां करोति॥५८॥

पद्यन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानांत्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥ ——— [९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहः। वारुणी रात्रिः। अहोरात्राभ्यामेवैनमुपाव

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षा। स्वमेवैनौ भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वैर्देवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनित्वाय। स्योनामा सीद सुषदामा सीदेत्याह। यथायजुरेवैतत्। मा त्वा हिꣳसीन्मा मा हिꣳसीदित्याहाहिꣳसायै। निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनꣳ

सु॒क्रतु᳚ं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑जन्ब्र॒ह्माऽसि॑ सवि॒ताऽसि॑ स॒त्यस॑व॒ इत्या॑ह। स॒वि॒तार॑मे॒वैनꣳ॑ स॒त्यस॑वं करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑जन्ब्र॒ह्माऽसीन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॒ इत्या॑ह। इन्द्र॑मे॒वैनꣳ॑ स॒त्यौज॑सं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑जन्ब्र॒ह्माऽसि॑ मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शेव॒ इत्या॑ह। मि॒त्रमे॒वैनꣳ॑ सु॒शेव᳚ं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑जन्ब्र॒ह्मासि॒ वरु॑णोऽसि स॒त्यध॒र्मेत्या॑ह। वरु॑णमे॒वैनꣳ॑ स॒त्यध॑र्माणं करोति। स॒वि॒ताऽसि॑ स॒त्यस॑व॒ इत्या॑ह। गा॒य॒त्रीमे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति। इन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॒ इत्या॑ह। त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति॥६१॥

मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शेव॒ इत्या॑ह। जग॑तीमे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति। स॒त्यमे॒ता दे॒वता᳚ः। स॒त्यमे॒तानि॒ छन्दाꣳ॑सि। स॒त्यमे॒वाव॑ रुन्धे। वरु॑णोऽसि स॒त्यध॒र्मेत्या॑ह। अ॒नु॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति। स॒त्या॒नृ॒ते वा अ॑नु॒ष्टुप्। स॒त्या॒नृ॒ते वरु॑णः। स॒त्या॒नृ॒ते ए॒वाव॑ रुन्धे॥६२॥

नैन॑ꣳ स॒त्यानृ॒ते उ॑दि॒ते हि॑ꣳस्तः। य ए॒वं वेद॑। इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न॒ इति॒ स्फ्यं प्रय॑च्छति। वज्रो॒ वै स्फ्यः। वज्रे॑णै॒वास्मा॑ अवरप॒रꣳ र॑न्धयति। ए॒वꣳ हि तच्छ्रेय॑ः। यद॑स्मा ए॒ते रध्ये॑युः। दिशो॒ऽभ्यय॑ꣳ राजा॑ऽभू॒दिति॒ पञ्चा॒क्षान्प्रय॑च्छति। ए॒ते वै सर्वे॑ऽयाः᳚। अप॑राजायिनमे॒वैनं॑ करोति॥६३॥

ओ॒द॒नमुद्ब्रु॑वते। प॒र॒मे॒ष्ठी वा ए॒षः। यदो॑द॒नः। प॒र॒मामे॒वैन॒ꣳ श्रियं॑ गमयति। सुश्लो॒काँ(४) सुमं॑ङ्ग॒लाँ(४) सत्य॑रा॒जा(३)नित्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा᳚स्ते। शौ॒न॒ः शे॒पमाख्या॑पयते। व॒रु॒ण॒पा॒शादे॒वैनं॑ मुञ्चति। प॒रः श॒तं भ॑वति। श॒ताय॒ुः पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। मा॒रु॒तस्य॒ चैक॑वि॒ꣳशतिकपालस्य वैश्वदे॒व्यै चा॒मिक्षा॑या अ॒ग्नये᳚ स्विष्ट॒कृते॑ स॒मव॑द्यति। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मुभ॒यत॒ः परि॑ गृह्णाति। अ॒पान्नप्त्रे॒ स्वाहो॒र्जो नप्त्रे॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ गृ॒हप॑तये॒ स्वाहेति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जु॒होति। त्रयं इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॑व लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठति॥६४॥

दे॒वैरित्या॑ह स॒त्यसं॑वं करोति त्रि॒ष्टुभं॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति सत्यानृ॒ते ए॒वाव॑ रुन्धे करोति श॒तेन्द्रि॑य॒ः षट् च॑॥——[१०]

एतद्ब्राँह्मणानि धात्रे रत्निनाँन्देवसुवामर्थेतो देवीर्दिशः सोमस्येन्द्रंस्य मित्रो दर्श॥१०॥

एतद्ब्राँह्मणानि वैष्णवं त्रिंकपालमन्नं वै पूषा वाशाः स्थेत्यांह दिशो व्यास्थांपयत्युदंङ्गरेत्य ब्रह्मा(३)न्त्व॑ रांजश्चतुंष्षष्टिः॥६४॥

एतद्ब्राँह्मणानि प्रतिं तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरु॑णस्य सुषुवा॒णस्य॑ दश॒धेन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ परा॑ऽपतत्। तथ्स॒ꣳसृद्भि॒रनु॒ सम॑सर्पत्। तथ्स॒ꣳसृपा॑ꣳ स॒ꣳसृत्त्वम्। अ॒ग्निना॑ दे॒वेन॑ प्रथ॒मेऽह॒न्ननु॒ प्रायु॑ङ्क्त। सर॑स्वत्या वा॒चा द्वि॒तीये॑। स॒वि॒त्रा प्र॑स॒वेन॑ तृ॒तीये॑। पू॒ष्णा प॒शुभि॑श्चतु॒र्थे। बृह॒स्पति॑ना॒ ब्रह्म॑णा पञ्च॒मे। इन्द्रे॑ण दे॒वेन॑ ष॒ष्ठे। वरु॑णेन॒ स्वया॑ दे॒वत॑या सप्त॒मे॥१॥

सोमे॑न॒ राज्ञा॑ऽष्ट॒मे। त्वष्ट्रा॑ रू॒पेण॑ नव॒मे। विष्णु॑ना य॒ज्ञेना॑ऽऽप्नोत्। यथ्स॒ꣳसृपो॒ भव॑न्ति। इ॒न्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं॑ यज॑मान आप्नोति। पूर्वा॑पूर्वा॒ वेदि॑र्भवति। इ॒न्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्याव॑रुद्ध्यै। पु॒रस्ता॑दु॒पसदा॑ꣳ सौ॒म्येन॒ प्रच॑रति। सोमो॒ वै रेतो॒धाः। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। अ॒न्त॒रा त्वा॒ष्ट्रेण॑। रेत॑ ए॒व हि॒तं त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ विक॑रोति। उ॒परि॑ष्टाद्वैष्ण॒वेन॑। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॒तः प्रति॑ तिष्ठति॥२॥

स॒प्त॒मे द॑धाति॒ पञ्च॑ च॥ [१]

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यथ्सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाय। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातपसी अव रुन्धे। दशभिर्वथ्सतरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सप्तदशꣳ स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेराप्त्यै। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवैनं गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्येवास्मै वासयति। रुक्मꣳ होत्रे। आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेराप्त्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे। आयुरेवाव रुन्धे। वशां मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छꣳसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे

एवास्यैते। स्थूरिं यवाचितमंच्छावाकाय। अन्तत एव वरुणमवं यजते॥६॥

अनड्वाहंमग्नीधे। वह्निर्वा अंनड्वान्। वह्निरग्नीत्। वह्निंनैव वह्निं यज्ञस्यावं रुन्धे। इन्द्रंस्य सुषुवाणस्यं त्रेधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। भृगुस्तृतीयमभवत्। श्रायन्तीयं तृतीयम्। सरंस्वती तृतीयम्। भार्गवो होतां भवति। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भंवति। वारवन्तीयंमग्निष्टोमसामम्। सारस्वतीरपो गृंह्णाति। इन्द्रियस्यं वीर्यस्यावंरुद्ध्यै। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भंवति। इन्द्रियमेवास्मिंन्वीर्यं श्रयति। वारवन्तीयंमग्निष्टोमसामम्। इन्द्रियमेवास्मिंन्वीर्यं वारयति॥७॥

विराड्प्रजापंतिरश्वः प्रजापंतेरास्यै यजते ब्रह्मसामं भंवति सप्त चं॥ [२]

ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मंदितोः। यं दिशोऽनुं व्यास्थापयंन्ति। दिशामवेष्टयो भवन्ति। दिक्ष्वेव प्रतिं तिष्ठत्यनुंन्मादाय। पञ्चं देवतां यजति। पञ्च दिशंः। दिक्ष्वेव प्रतिं तिष्ठति। हविषोंहविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयति। यजमानदेवत्यो वै बृहस्पतिंः। यजंमानमेव तेजंसा समंर्धयति॥८॥

आदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीम्। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। आदित्यया पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव विशमनुबध्नाति। उच्चैरादित्याया आश्रावयति। उपाꣳशु मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या भवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अगर्भा मारुती। विड्वै मरुतः। विशमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अश्विनौः पूषन्वाचः सत्यꣳ संन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्। तेऽश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपन्। ततो वै ते वाचः सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। अनृतेनैव भ्रातृव्यानभिभूय। वाचः सत्यमव रुन्धे। सरस्वते सत्यवाचे चरुम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। दूतान्प्रहिणोति। आविद एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति। अथो दूतेभ्य एव न छिद्यते।

तिसृधन्वꣳ शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्ध्यै॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥ [३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपञ्चालाः प्राञ्चो यान्ति। सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सावित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवानाꣳ सवित्रा विरुन्धते। बार्हस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माज्जघन्ये नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपञ्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षैत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवीꣳषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्त इति। अथो खल्वाहुः। कः संवथ्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वेद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः।

तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तर उत्तरेषाम्। संवथ्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स यत्प्रथमं निरष्ठीवत्। तत्कलमभवत्। यद्द्वितीयम्। तद्बदरम्। यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धु। यन्नस्तः। स सिꣳहः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्ध्यै। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते। सीसेन क्लीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा। यथ्सौत्रामणी

समृद्ध्यै। स्वाद्वीन्त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवैना करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यते। तिस्रः सꣳसृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः क्रीतः सोमो वसति। पुनातु ते परिस्रुतमिति यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति। पवित्रेण हि सोमं पुनन्ति। वारेण शश्वता तनेत्याह। वारेण हि सोमं पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतया पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालभते। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषभꣳ सैन्द्रत्वाय॥२०॥

अक्ष्योर्लोमानि हिरण्यं वसति गृह्णाति भिषज्यत्येकं च॥ [५]

यत्रिषु यूपेष्वालभेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवꣳ सुराममश्विनेति सर्वदेवत्ये याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। वल्मीकवपायामवनयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै सौत्रामण्यै व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवश्च पुरोडाशाश्च भवन्ति समृद्ध्यै। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति। ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्मै समीची दधाति। पुरस्तादनूयाजानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवावरुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवावरुन्धे। सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव वरुणमवयजते। वडबा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वꣳ सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोमं उत सुराम्। यथ्सौत्रामणी समृद्ध्यै। बार्हस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्णुतेति शतातृण्णायाꣳ समवनयति॥ २४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। हिरण्यमन्तरा धारयति। पूतामेवैनां जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। यत्रैव शतातृण्णां धारयति॥ २५॥

तन्निदधाति प्रतिष्ठित्यै। पितॄन् वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यं गच्छति। यꣳ सोमोऽति पवते। पितॄणां याज्यानुवाक्याभिरुप तिष्ठते। यदेवास्य पितॄनिन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवाव रुन्धे। तिसृभिरुप तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि। अध्वर्युर्होता ब्रह्मा। त उप तिष्ठन्ते। यान्येव

य॒ज्ञस्यै᳚न्द्रि॒याणि॑। तैरे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति॥२६॥

प्री॒णा॒ति॒ प्र॒थ॒मो दक्षि॑णा स॒मव॑नयति धा॒रय॑तीन्द्रि॒याणि॑ च॒त्वारि॑ च॥——[६]

अ॒ग्नि॒ष्टो॒मम॒ग्र॒ आह॑रति। य॒ज्ञ॒मु॒खं वा अ॑ग्निष्टो॒मः। य॒ज्ञ॒मु॒खमे॒वारभ्य॑ स॒वमा क्र॑मते। अथै॒षो॑ऽभिषेच॒नीय॑श्चतु॒स्त्रि॒ꣳ॒शप॑वमानो भवति। त्रय॑स्त्रिꣳश॒द्वै दे॒वता᳚ः। ता ए॒वाऽऽप्नो॑ति। प्र॒जाप॑तिश्चतु॒स्त्रि॒ꣳ॒शः। तमे॒वाऽऽप्नो॑ति। स॒ꣳ॒श॒र ए॒ष स्तोमा॑ना॒मय॑थापूर्वम्। यद्विष॑मा॒ः स्तोमा᳚ः॥२७॥

ए॒ताव॒न् वै य॒ज्ञः। यावा॒न्पव॑मानाः। अ॒न्त॒ः श्लेष॑ण॒ं त्वा अ॒न्यत्। यथ्स॒माः पव॑मानाः। तेनाऽसꣳ॑शरः। तेन॑ यथापू॒र्वम्। आ॒त्मनै॒वाग्नि॑ष्टो॒मेन॒र्ध्नोति॑। आ॒त्मना॒ पुण्यो॑ भवति। प्र॒जा वा उ॒क्थानि॑। प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यो॑ भव॒त्यनु॒ सन्त॑त्त्यै॥२८॥

स्तोमा᳚ः प॒शव॑ उ॒क्थान्येक॑ं च॥——[७]

उप॑ त्वा जा॒मयो॒ गिर॒ इति॑ प्रति॒पद्भ॑वति। वाग्वै वा॒युः। वा॒च ए॒वैषो॑ऽभिषे॒कः।

सर्वा॑सामे॒व प्र॒जाना॑ꣳ सूयते। सर्वा॑ एनं प्र॒जा राजेति॑ वदन्ति। ए॒तमु॒ त्यन्दश॒ क्षिप॒ इत्या॑ह। आ॒दि॒त्या वै प्र॒जाः। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। यन्ति॒ वा ए॒ते य॑ज्ञमु॒खात्। ये स॑म्भा॒र्या॑ अक्रन्॑॥२९॥

यदाह॒ पव॑स्व वा॒चो अ॑ग्रिय॒ इति॑। तेनै॒व य॑ज्ञमु॒खान्नय॑न्ति। अ॒नु॒ष्टुक्प्र॑थ॒मा भ॑वति। अ॒नु॒ष्टुगु॑त्त॒मा। वाग्वा अ॑नु॒ष्टुक्। वा॒चैव प्र॒यन्ति॑। वा॒चोद्य॑न्ति। उद्व॑तीर्भवन्ति। उद्व॒द्वा अ॑नु॒ष्टुभो॑ रू॒पम्। आनु॑ष्टुभो राज॒न्य॑ः॥३०॥

तस्मा॒दुद्व॑तीर्भवन्ति। सौ॒र्य॑नु॒ष्टुगु॑त्त॒मा भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सन्त॑त्यै। यो वै स॒वादेति॑। नैन॑ꣳ स॒व उप॑नमति। यः साम॑भ्य॒ एति॑। पापी॑यान्थ्सुषुवा॒णो भ॑वति। ए॒तानि॒ खलु॒ वै सामा॑नि। यत्पृ॒ष्ठानि॑। यत्पृ॒ष्ठानि॒ भव॑न्ति॥३१॥

तैरे॒व स॒वान्नैति॑। यानि॑ देवरा॒जाना॒ꣳ॒ सामा॑नि। तैर॒मुष्मि॑ꣳल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। यानि॑ मनुष्यरा॒जाना॒ꣳ॒ सामा॑नि। तैर॒स्मि॑ꣳल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयो॑र् ऋध्नोति। दे॒व॒लो॒के च॑ मनुष्यलो॒के च॑। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शो॑ऽभिषेच॒नीय॑स्योत्त॒मो भ॑वति। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शः

केशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विड्वा एकविꣳशः। राष्ट्रꣳ सप्तदशः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तथ्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहेत्। अतिजनं वेयात्। उद्वा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अक्रन्राजन्यो भवन्ति दशपेयो माद्येत्रीणि च॥ [८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्रुक्मौ भवतः। आभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा अभिषिच्यमानस्यापः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यद्रुक्ममन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति।

वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्यां एवैनमभ्यर्ति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥ [१]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवथ्सरमाप्नोति। यावन्ति संवथ्सरस्याहोरात्राणि। तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति।

यदा वा एषाऽहीनस्याहर्भजते। साह्नस्यं वा सवनम्। अथैव जगती कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्येवास्मा उच्छति। अथो तम एवाप हते। अग्निष्टोममन्तत आ हरति। अग्निः सर्वा देवताः। देवतास्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सप्त च॥ [१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आग्नेयमिन्द्रस्य यत्रिष्वग्निष्टोममुप त्वेयं वै रजताऽप्रतिष्ठितो दर्श॥१०॥

वरुणस्य यदश्विभ्यां यत्रिषु तस्माददुद्धतीः सप्तत्रिंशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गि॑रसो॒ वै स॒त्रमा॑सत। तेषा॒ं पृश्ञि॑र्घर्म॒धुगा॑सीत्। सर्जी॒षेणा॑जीवत्। तेँ॑ऽब्रुवन्। कस्मै॒ नु स॒त्रमा॑स्महे। यँ॑ऽस्या ओष॑धी॒र्न ज॒नया॑म॒ इति॑। ते दि॒वो वृष्टि॑मसृजन्त। याव॑न्तः स्तो॒का अ॒वाप॑द्यन्त। ताव॑ती॒रोष॑धयोऽजायन्त। ता जा॒ताः पि॒तरो॑ वि॒षेणा॑लिम्पन्॥१॥

तासा॑ँ ज॒ग्ध्वा रुप्य॒न्त्यैत्। तेँ॑ऽब्रुवन्। क इ॒दमि॒त्थम॑क॒रिति॑। व॒यं भा॑ग॒धेय॑मि॒च्छमा॑ना॒ इति॑ पि॒तरो॑ँऽब्रुवन्। किं वो॑ भाग॒धेय॒मिति॑। अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒व नोऽप्य॒स्त्वित्य॑ब्रुवन्। तेभ्य॑ ए॒तद्भा॑ग॒धेय॒ं प्राय॑च्छन्। यद्धु॒त्वा नि॒मार्ष्टि॑। ततो॒ वै त ओष॑धीरस्वदयन्। य ए॒वं वेद॑॥२॥

स्वद॑न्तेऽस्मा॒ ओष॑धयः। ते व॒थ्सम॒ुपावा॑सृजन्। इ॒दं नो॑ ह॒व्यं प्रदा॑प॒येति॑।

सोऽब्रवीद्वरं वृणै। दश मा रात्रीर्जातं न दोहन्। आसङ्गवं मात्रा सह चराणीति। तस्माद्वथ्सं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गवं मात्रा सह चरति। वारेवृतꣳ ह्यस्य। तस्माद्वथ्सꣳ सꣳसृष्टधयꣳ रुद्रो घातुकः। अति हि सन्धान्धयति॥३॥

अलिम्पन्वेद घातुक एकं च॥ [१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमभाग उपास्त। सोऽस्य प्रजाभिरपाक्रामत्। तमवरुरुथ्समानोऽन्वैत्। तमवरुधं नाशक्नोत्। स तपोऽतप्यत। सोऽग्निरुपारमतातापि वै स्य प्रजापतिरिति। स रराटादुदमृष्ट॥४॥

तद्घृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः। ताञ्ज्येष्ठलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट। तस्माद्रराटे केशा न सन्ति। तदग्नौ प्रागृह्णात्। तद्व्यचिकिथ्सत्। जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति। तद्विचिकित्सायै जन्म। य एवं विद्वान् विचिकिथ्सति॥५॥

वसीय एव चेतयते। तं वागभ्यवदज्जुहुधीति। सोऽब्रवीत्। कस्त्वमसीति। स्वैव ते

वागित्य॑ब्रवीत्। सो॑ऽजुहो॒थ्स्वाहेति॑। तथ्स्वा॑हाका॒रस्य॒ जन्म॑। य ए॒वꣳ स्वा॑हाका॒रस्य॒ जन्म॒ वेद॑। क॒रोति॑ स्वाहाका॒रेण॑ वी॒र्य᳚म्। यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ स्वाहाका॒रेण॒ जुह्व॑ति॥६॥

भोगा॑यै॒वास्य॑ हु॒तं भ॑वति। तस्या॒ आहु॑त्यै॒ पुरु॑षमसृजत। द्वि॒तीय॑मजुहोत्। सोऽश्व॑मसृजत। तृ॒तीय॑मजुहोत्। स गाम॑सृजत। च॒तु॒र्थम॑जुहोत्। सोऽवि॑मसृजत। प॒ञ्च॒मम॑जुहोत्। सो॑ऽजाम॑सृजत॥७॥

सो᳚ऽग्निर॑बिभेत्। आहु॑तीभि॒र्वै मा᳚ऽऽप्नो॒तीति॑। स प्र॒जाप॑ति॒ पुन॒ः प्रावि॑शत्। तं प्र॒जाप॑तिरब्रवीत्। जाय॒स्वेति॑। सो᳚ऽब्रवीत्। किं भा॑ग॒धेय॑म॒भि ज॑निष्य॒ इति॑। तुभ्य॑मे॒वेदꣳ हू॑याता॒ इत्य॑ब्रवीत्। स ए॒तद्भा॑ग॒धेय॑म॒भ्य॑जायत। यद॑ग्निहो॒त्रम्॥८॥

तस्मा॑दग्निहो॒त्रमु॑च्यते। तद्धू॒यमा॑नमादि॒त्यो᳚ऽब्रवीत्। मा हौ᳚षीः। उ॒भयो॒र्वै ना॑वे॒तदिति॑। सो᳚ऽग्निर॑ब्रवीत्। क॒थं नौ᳚ होष्य॒न्तीति॑। सा॒यमे॒व तुभ्यं॑ जु॒हव॑न्। प्रा॒तर्मह्य॒मित्य॑ब्रवीत्। तस्मा॑द॒ग्नये॑ सा॒यꣳ हू॑यते। सूर्या॑य प्रा॒तः॥९॥

आ॒ग्ने॒यी वै रात्रि॑ः। ऐ॒न्द्रमह॑ः। यदनु॑दिते॒ सूर्ये᳚ प्रा॒तर्जु॑हु॒यात्। उ॒भय॑मे॒वाग्ने॒यꣳ

स्या᳚त्। उदि॑ते॒ सूर्ये᳚ प्रा॒तर्जु॑होति। तथा॒ऽग्नये॑ सा॒यꣳ हू॑यते। सूर्या॑य प्रा॒तः। रात्रिं॒ वा अनु॑ प्र॒जाः प्र जा॑यन्ते। अह्ना॒ प्रति॑ तिष्ठन्ति। यथ्सा॒यं जु॒होति॑॥१०॥

प्रैव तेन॑ जायते। उदि॑ते॒ सूर्ये᳚ प्रा॒तर्जु॑होति। प्रत्ये॒व तेन॑ तिष्ठति। प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स ए॒तद॑ग्निहो॒त्रं मि॑थु॒नम॑पश्यत्। तदुदि॑ते॒ सूर्ये॑ऽजुहोत्। यजु॑षा॒ऽन्यत्। तू॒ष्णीम॒न्यत्। ततो॒ वै स प्राजा॑यत। यस्यै॒वं वि॒दुष॒ उदि॑ते॒ सूर्ये᳚ऽग्निहो॒त्रं जु॒ह्व॑ति॥११॥

प्रैव जा॑यते। अथो॒ यथा॒ दिवा᳚ प्रजा॒नन्नेति॑। ता॒दृगे॒व तत्। अथो॒ खल्वा॑हुः। यस्य॒ वै द्वौ पुण्यौ᳚ गृ॒हे वस॑तः। यस्तयो॑र॒न्यꣳ रा॒धय॑त्य॒न्यं न। उ॒भौ वाव स तावृ॑च्छ॒तीति॑। अ॒ग्निं वावाऽऽदि॒त्यः सा॒यं प्र वि॑शति। तस्मा॑द॒ग्निर्दू॒रान्नक्तं॑ ददृशे। उ॒भे हि तेज॑सी स॒म्पद्ये॑ते॥१२॥

उ॒द्यन्तं॒ वावाऽऽदि॒त्यम॒ग्निरनु॑ स॒मारो॑हति। तस्मा᳚द्धू॒म ए॒वाग्नेर्दिवा॑ ददृशे। यद॒ग्नये॑

सायं जुहुयात्। आ सूर्याय वृश्च्येत। यत्सूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्च्येत। देवताभ्यः समदं दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायꣳ होतव्यम्। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्याꣳ सायꣳ हूयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदं दधाति। अग्निर्ज्योतिरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्। यथाऽतिथये प्रद्रुताय शून्यायावसथायाहार्यꣳ हरन्ति। तादृगेव तत्। क्वाऽह ततस्तद्भवतीत्याहुः। यत्स न वेद। यस्मै तद्धरन्तीति। तस्माद्यदौषसं जुहोति। तदेव सम्प्रति। अथो यथा प्रार्थमौषसं परिवेवेष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

अमृष्ट विचिकित्संति जुह्वत्यजामसृजताग्निहोत्रꣳ सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति सम्पद्येते हूयते स्थापयति सम्प्रति द्वे च॥–[२]

रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः। पत्नी᳚ स्था॒ली। यन्मध्ये॒ऽग्नेर॑धि॒श्रये॑त्। रु॒द्राय॒ पत्नी॒मपि॑ दध्यात्। प्र॒मायु॑का स्यात्। उदी॒चोऽङ्गा॑रान्नि॒रूह्याधि॑ श्रयति। पत्नि॑यै गोपी॒थाय॑। व्य॑न्तान्करोति। तथा॒ पत्न्यप्र॑मायुका भवति॥१६॥

घ॒र्मो वा ए॒षोऽशा᳚न्तः। अह॑रह॒ः प्र वृ॑ज्यते। यद॑ग्निहो॒त्रम्। प्रति॑षिञ्चेत्प॒शुका॑मस्य। शा॒न्तमि॑व॒ हि प॑श॒व्यम्᳚। न प्रति॑षिञ्चेद्ब्रह्मवर्च॒सका॑मस्य। समि॑द्धमिव॒ हि ब्र॑ह्मवर्च॒सम्। अथो॒ खलु॑। प्र॒ति॒षिच्य॑मे॒व। यत्प्र॑तिषि॒ञ्चति॑॥१७॥

तत्प॑श॒व्यम्᳚। यज्जु॒होति॑। तद्ब्र॑ह्मवर्च॒सि। उ॒भय॑मे॒वाक॑ः। प्रच्यु॑त॒ं वा ए॒तद॒स्माल्लो॒कात्। अग॑तं देवलो॒कम्। यच्छृ॒तꣳ ह॒विरन॑भिघारितम्। अ॒भि द्यो॑तयति। अ॒भ्ये॑वैन॑द्घारयति। अथो॑ देव॒त्रैवैन॑द्गमयति॥१८॥

पर्य॑ग्नि करोति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑। यत्प्रा॒चीन॑मुद्वा॒सये᳚त्। यज॑मानꣳ शु॒चाऽर्प॑येत्। यद्द॑क्षि॒णा। पि॒तृ॒दे॒व॒त्यꣳ॑ स्यात्। यत्प्र॒त्यक्॥१९॥

पत्नीꣳ॑ शु॒चाऽर्प॑येत्। उ॒दी॒ची॒न॒मुद्वा॑सयति। ए॒षा वै दे॑वमनु॒ष्याणाꣳ॑ शा॒न्ता दिक्। ता॒मे॒वै॒न॒दनू॒द्वा॑सयति॒ शान्त्यै᳚। वर्त्म॑ करोति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। निष्ट॑पति। उपै॒व तथ्स्तृ॑णाति। च॒तुरुन्न॑यति। चतु॑ष्पादः प॒शव॑ः॥२०॥

प॒शू॒नेवाव॑ रुन्धे। सर्वा᳚न्पू॒र्णानुन्न॑यति। सर्वे॒ हि पुण्या॑ रा॒द्धाः। अ॒नू॒च॒ उन्न॑यति। प्र॒जाया॑ अनूचीन॒त्वाय॑। अ॒नू॒च्ये॒वास्य॑ प्र॒जाऽर्धु॑का भवति। सम्मृ॑शति॒ व्यावृ॑त्त्यै। नाहो᳚ष्य॒न्नुप॑ सादयेत्। यदहो᳚ष्यन्नुपसा॒दये᳚त्। यथा॒ऽन्यस्मा॑ उपनि॒धाय॑॥२१॥

अ॒न्यस्मै᳚ प्र॒यच्छ॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। आऽस्मै॑ वृश्च्येत। यदे॒व गार्ह॑पत्येऽधि॒ श्रय॑ति। तेन॒ गार्ह॑पत्यं प्रीणाति। अ॒ग्निर॑बिभेत्। आहु॑तयो॒ माऽत्ये᳚ष्य॒न्तीति॑। स ए॒ताꣳ॑ स॒मिध॑मपश्यत्। तामाऽध॑त्त। तत॒ो वा अ॒ग्नावाहु॑तयोऽध्रियन्त॥२२॥

यदे॑नꣳ॑ स॒मय॑च्छत्। तथ्स॒मिध॑ः समि॒त्त्वम्। स॒मिध॒मा द॑धाति। समे॒वैन॑ं यच्छति। आहु॑तीना॒ं धृत्यै᳚। अथो॑ अग्निहो॒त्रमे॒वेध्मव॑त्करोति। आहु॑तीना॒ं प्रति॑ष्ठित्यै। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यदेकाꣳ॑ स॒मिध॑मा॒धाय॒ द्वे आहु॑ती जु॒होति॑। अथ॒ कस्याꣳ॑

समिधिं द्वितीयामाहुतिं जुहोतीति॥२३॥

यद्वे समिधावा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकाꣳ समिधमाधाय। यजुषा-ऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव समिद्वती आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। आदीप्तायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा परि वेवेष्टि। तादृगेव तत्। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्द्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिषिञ्चति गमयति प्रत्यक्पशवं उपनिधायाध्रियन्तेति तच्चत्वारि च॥——[३]

उत्तरावतीं वै देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत वसीयान्थ्स्यादिति। कनीयस्तस्य पूर्वꣳ हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहुयात्। एषा वा उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुह्वति। भवत्येव। यं कामयेत पापीयान्थ्स्यादिति। भूयस्तस्य पूर्वꣳ हुत्वा। उत्तरं कनीयो जुहुयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते

परा॑ऽभवन्। यस्यै॒वं जु॒ह्वति॑। परै॒व भ॑वति॥२६॥

हु॒त्वोप॑ सादय॒त्यजा॑मित्वाय। अथो॒ व्यावृ॑त्त्यै। गार्ह॑पत्यं॒ प्रती᳚क्षते। अन॑नुध्यायिनमे॒वैन॑ करोति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रस्य॒ वै स्था॒णुर॑स्ति। तं य ऋ॒च्छेत्। य॒ज्ञ॒स्था॒णुमृ॑च्छेत्। ए॒ष वा अ॑ग्निहो॒त्रस्य॑ स्था॒णुः। यत्पूर्वाऽऽहु॑तिः। तां यदुत्त॑रया॒ऽभि जु॑हु॒यात्॥२७॥

य॒ज्ञ॒स्था॒णुमृ॑च्छेत्। अ॒ति॒हा॒य॒ पूर्वा॒माहु॑तिं जुहोति। य॒ज्ञ॒स्था॒णुमे॒व परि॑ वृणक्ति। अथो॒ भ्रातृ॑व्यमे॒वाप्त्वाऽति॑ क्रामति। अ॒वा॒चीन॑ꣳ सा॒यमुप॑मार्ष्टि। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। ऊ॒र्ध्वं प्रा॒तः। प्र ज॑नयत्ये॒व तत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। च॒तुरुन्न॑यति॥२८॥

द्विर्जु॑हो॒ति। अथ॒ क्व॑ द्वे आहु॑ती भवत॒ इति॑। अ॒ग्नौ वै᳚श्वान॒र इति॑ ब्रूयात्। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै᳚श्वान॒रः। यद्ब्रा᳚ह्म॒णः। हु॒त्वा द्विः प्राश्ञा॑ति। अ॒ग्नावे॒व वै᳚श्वान॒रे द्वे आहु॑ती जुहोति। द्विर्जु॒होति॑। द्विर्नि᳚मार्ष्टि। द्विः प्राश्ञा॑ति॥२९॥

षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तव॑ः। ऋ॒तू॒ने॒व प्री॑णाति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। किं॒

देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्नम्। यत्तूष्णीम्। तत्प्राजापत्यम्॥३०॥

यन्निमार्ष्टि। तदोषधीनाम्। यद्द्वितीयम्। तत्पितृणाम्। यत्प्राश्नाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनश्नन्तो वर्धन्ते। यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदङ्पर्यावृत्याचामति॥३१॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति शुद्ध्यै। निष्टपति स्वगाकृत्यै। उद्दिशति। सप्तर्षीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पर्यावर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते। हुत्वोप समिन्धे॥३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्ध्यै। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असꣳस्थितो वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति। अवभृथस्यैव रूपमकः॥३३॥

अभवन्भवति जुहुयान्नयति मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीन्धेऽकः॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति। वथ्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीध्रम्। द्यौर्हविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो बर्हिः॥३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवथ्सरः स्वगाकारः। तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति। यथ्सायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते पराऽभवन्। त एतदग्निहोत्रꣳ सर्वस्यैव समवदायाजुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यथ्सायं जुहोति। रात्रिया एव तद्धुताद्याय॥३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अह्न एव तद्धुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पयसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य एवं वेद। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव भवति। पयसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनाꣳ रूपम्। रूपेणैवास्मै पशूनव रुन्धे॥३८॥

पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भवति। यवाग्वा ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः। भागधेयेनैवास्मै सजातानव रुन्धे। ग्राम्येव भवति। अयज्ञो वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरꣳ रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः। उपरीव हरति। अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः। द्विर्जुहोति। द्व्यक्षरं बृहत्। बृहत एष

वर्ण॑ः। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व तथ्साम॑न्वत्करोति॥४०॥

यो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदो॒ वेद॑। उपै॑नमुप॒सदो॑ नमन्ति। वि॒न्दत॑ उपस॒त्तार᳚म्। उ॒न्नीयोप॑ सादयति। पृ॒थि॒वीमे॒व प्री॑णाति। हो॒ष्यन्नुप॑सादयति। अ॒न्तरि॑क्षमे॒व प्री॑णाति। हु॒त्वोप॑ सादयति। दिव॑मे॒व प्री॑णाति। ए॒ता वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सद॑ः॥४१॥

य ए॒वं वेद॑। उपै॑नमुप॒सदो॑ नमन्ति। वि॒न्दत॑ उपस॒त्तार᳚म्। यो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्याश्रा॑वितं प्र॒त्याश्रा॑वित॒ꣳ॒ होता॑रं ब्र॒ह्माणं॑ वषट्का॒रं वेद॑। तस्य॒ त्वेव॑ हु॒तम्। प्रा॒णो वा अ॑ग्निहो॒त्रस्याश्रा॑वितम्। अ॒पा॒नः प्र॒त्याश्रा॑वितम्। मनो॒ होता᳚। चक्षु॑र्ब्र॒ह्मा। नि॒मे॒षो व॑षट्का॒रः॥४२॥

य ए॒वं वेद॑। तस्य॒ त्वेव॑ हु॒तम्। सा॒यं॒ याव॑नश्च॒ वै दे॒वाः प्रा॑त॒र्याव॑णश्चाग्निहो॒त्रिणो॑ गृ॒हमाग॑च्छन्ति। तान् यन्न त॒र्पये᳚त्। प्र॒जया᳚ऽस्य प॒शुभि॒र्वि ति॑ष्ठेरन्। यत्त॒र्पये᳚त्। तृ॒प्ता ए॑नं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्पयेयुः। स॒जूर्दे॒वैः सा॒यं याव॑भि॒रिति॑ सा॒यꣳ सम्मृ॑शति। स॒जूर्दे॒वैः प्रा॒तर्याव॑भि॒रिति॑ प्रा॒तः। ये चै॒व दे॒वाः सा॑य॒ं याव॑नो॒ ये च॑

प्रा॒त॒र्यावा॑णः॥४३॥

तान्॒एवोभया॒ꣳ॑स्तर्पयति। त ए॑नं तृ॒प्ताः प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्तर्पयन्ति। अ॒रु॒णो ह॑ स्मा॒हौप॑वेशिः। अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒वाह॑ꣳ सा॒यं प्रा॑त॒र्वज्र॒ं भ्रातृ॑व्येभ्य॒ः प्र ह॑रामि। तस्मा॒न्मत्पापी॑याꣳसो॒ भ्रातृ॑व्या॒ इति॑। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति। स॒मिथ्स॑प्त॒मी। स॒प्तप॑दा॒ शक्व॑री। शा॒क्व॒रो वज्र॑ः। अ॒ग्नि॒हो॒त्र ए॒व तथ्सा॒यं प्रा॑त॒र्वज्र॒ं यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्याय॒ प्र ह॑रति। भव॑त्या॒त्मना᳚। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति॥४४॥

ब॒र्हि॒ः प्रा॒तर्हु॒ताद्ध्या॑य जायते रुन्धेऽसा॒मा क॑रोत्ये॒ता वा अ॑ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदो॑ वषट्का॒रश्च॑ प्रात॒र्यावा॑णो॒ वज्र॒स्त्रीणि॑ च॥——[५]

प्र॒जाप॑तिरकामयताऽऽत्म॒न्वन्मे॑ जाये॒तेति॑। सो॑ऽजुहोत्। तस्या᳚ऽऽत्म॒न्वद॑जायत। अ॒ग्निर्वा॒युरा॑दि॒त्यः। ते᳚ऽब्रुवन्। प्र॒जाप॑तिरहौषीदात्म॒न्वन्मे॑ जाये॒तेति॑। तस्य॑ व॒यम॑जनिष्महि। जाय॑तान्न आत्म॒न्वदिति॒ ते॑ऽजुहवुः। प्रा॒णाना॑म॒ग्निः। त॒नुवै॑ वा॒युः॥४५॥

चक्षु॑ष आदि॒त्यः। तेषा॑ꣳ हु॒ताद॑जायत॒ गौरे॒व। तस्यै॒ पय॑सि॒ व्याय॑च्छन्त। मम॑

हु॒ताद॑जनि॒ ममेति॑। ते प्र॒जाप॑तिं प्र॒श्नमा॑यन्। स आ॑दि॒त्यो᳚ऽग्निम॑ब्रवीत्। य॒त॒रो नौ॒ जया᳚त्। तन्नौ॑ स॒हास॒दिति॑। कस्यै कोऽहौ॑षी॒दिति॑ प्र॒जाप॑तिरब्रवी॒त्कस्यै क॒ इति॑। प्रा॒णाना॑म॒हमित्य॒ग्निः॥४६॥

त॒नुवा॑ अ॒हमिति॑ वा॒युः। चक्षु॑षो॒ऽहमित्या॑दि॒त्यः। य ए॒व प्रा॒णाना॒महौ॑षीत्। तस्य॑ हु॒ताद॑ज॒नीति॑। अ॒ग्नेर्हु॒ताद॑ज॒नीति॑। तद॑ग्निहो॒त्रस्या᳚ग्निहोत्र॒त्वम्। गौर्वा अ॑ग्निहो॒त्रम्। य ए॒वं वेद॒ गौर॑ग्निहो॒त्रमिति॑। प्रा॒णा॒पा॒नाभ्या॑मे॒वाग्निꣳ सम॑र्धयति। अव्य॑र्धुकः प्राणापा॒नाभ्या᳚ं भवति॥४७॥

य ए॒वं वेद॑। तौ वा॒युर॑ब्रवीत्। अनु॒ मा भ॑जत॒मिति॑। यदे॒व गार्ह॑पत्ये-ऽधि॒श्रित्या॑हव॒नीय॑म॒भ्यु॑द्द्रवान्॑। तेन॒ त्वां प्री॑णा॒नित्य॑ब्रूताम्। तस्मा॒द्यद्गार्ह॑पत्ये-ऽधि॒श्रित्या॑हव॒नीय॑म॒भ्यु॑द्द्रव॑ति। वा॒युमे॒व तेन॑ प्रीणाति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वता᳚ः सृ॒जमा॑नः। अ॒ग्निमे॒व दे॒वता॑नां प्रथ॒मम॑सृजत। सो᳚ऽन्यदा॑ल॒म्भ्य॑मवि॑त्त्वा॥४८॥

प्र॒जाप॑तिम॒भि प॒र्याव॑र्तत। स मृत्योर॑बिभेत्। सो॑ऽमुमा॑दि॒त्यमा॒त्मनो॒ निर॑मिमीत।

त॒ꣳ हु॒त्वा परा᳚ङ्पर्या॑वर्तत। ततो॒ वै स मृ॒त्युमपा॑जयत्। अप॑ मृ॒त्युं ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। तस्मा॒द्यस्यै॒वं वि॒दुषः॑। उ॒तैका॒हमु॒त द्व्य॒हं न जुह्व॑ति। हु॒तमे॒वास्य॑ भवति। अ॒सौ ह्या॑दि॒त्यो᳚ऽग्निहो॒त्रम्॥४९॥

त॒नुवै॑ वा॒यु॒र॒ग्निर्भ॑व॒त्यवि॑त्वा भव॒त्येकं॑ च॥ [६]

रौ॒द्रं गवि॑। वा॒य॒व्य॑मुप॑सृष्टम्। आ॒श्वि॒नं दु॒ह्यमा॑नम्। सौ॒म्यं दु॒ग्धम्। वा॒रु॒णमधि॑श्रितम्। वै॒श्व॒दे॒वा भि॒न्दवः॑। पौ॒ष्णमु॒द॑न्तम्। सा॒र॒स्व॒तं वि॒ष्यन्द॑मानम्। मै॒त्रꣳ शरः॑। धा॒तुरुद्वा॑सितम्। बृह॒स्पते॒रुन्नी॑तम्। स॒वि॒तुः प्र क्रा᳚न्तम्। द्या॒वा॒पृ॒थि॒व्य॑ꣳ ह्रि॒यमा॑णम्। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमुप॑सन्नम्। अ॒ग्नेः पूर्वा॒ऽऽहु॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रुत्त॑रा। ऐ॒न्द्रꣳ हु॒तम्॥५०॥

उद्वा॑सितꣳ स॒प्त च॑॥ [७]

द॒क्षि॒ण॒त उप॑ सृजति। पि॒तृ॒लो॒कमे॒व तेन॑ जयति। प्राची॒मा व॑र्तयति। दे॒व॒लो॒कमे॒व तेन॑ जयति। उदी॑चीमा॒वृत्य॑ दोग्धि। म॒नु॒ष्य॒लो॒कमे॒व तेन॑ जयति। पूर्वौ॑ दु॒ह्याज्ज्ये॒ष्ठस्य॑ ज्यैष्ठिने॒यस्य॑। यो वा॑ ग॒तश्री॒ः स्यात्। अप॑रौ दुह्यात्कनि॒ष्ठस्य॑ कानिष्ठिने॒यस्य॑। यो

वा बुभूंषेत्॥५१॥

न सं मृंशति। पापवस्यसस्य व्यावृंत्त्यै। वायव्यं वा एतदुपंसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमांनम्। मैत्रं दुग्धम्। अर्यम्ण उंद्वास्यमांनम्। त्वाष्ट्रमुंन्नीयमांनम्। बृहस्पतेरुन्नींतम्। सवितुः प्रक्रांन्तम्। द्यावापृथिव्यं‍ँ ह्रियमांणम्॥५२॥

ऐन्द्राग्नमुपं सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति। योऽग्निहोत्रं जुहोतिं। यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयंति। एवमंग्निहोत्री यजंमानं तर्पयति। तृप्यंति प्रजयां पशुभिंः। प्र सुंवर्गं लोकं जांनाति। पश्यंति पुत्रम्। पश्यंति पौत्रम्। प्र प्रजयां पशुभिंर्मिथुनैर्जायते। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वंति। य उं चैनदेवं वेदं॥५३॥

बुभूंषेद्ध्रियमांणञ्जायते द्वे चं॥ [८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आंसन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमंजुहोत्। द्विरेकंः। सकृदेकंः। तेषां यस्त्रिरजुंहोत्। स ऋचाऽजुंहोत्। यो द्विः। स यजुंषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावाँर्ध्नुताम्। तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्याँ। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी अव रुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति। रेत एव तद्दधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेत एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न प्र जायते॥५५॥

यस्याँग्निहोत्रमहुतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय प्राङुदाद्रवेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत। स यदा ताम्येँत्। अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्। स एवैनं तत उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥ ———— [९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। वसुष्वेवास्याँग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। निहितो धूपायञ्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। रुद्रेष्वेवास्याँग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। प्रथममिध्ममर्चिरा लभते। आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। विश्वेष्वेवास्य देवेष्वग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। इन्द्र एवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निरिन्द्र एवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निन्निहितः प्रथमꣳ सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥)॥ [१०]

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निनाऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उचैनदेवं वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥ —— [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निः रुद्र उत्तरावतीं ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वद्रौद्रङ्गवि दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतं त्वा सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशूनेव यन्निमार्ष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतः षष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

प्र॒जाप॑तिरकामयत प्र॒जाः सृ॑जे॒येति॑। स ए॒तं दश॑होतारमपश्यत्। तं मन॑सा-ऽनु॒द्रुत्य॑ दर्भस्त॒म्बे॑ऽजुहोत्। तत॒ो वै स प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टा अपा᳚क्रामन्। ता ग्रहे॑णागृह्णात्। तद्ग्रह॑स्य ग्रह॒त्वम्। यः का॒मये॑त॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स दश॑होतार॒ं मन॑साऽनु॒द्रुत्य॑ दर्भस्त॒म्बे जु॑हुयात्। प्र॒जाप॑ति॒र्वै दश॑होता॥१॥

प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्रजा॑यते। मन॑सा जुहोति। मन॑ इव॒ हि प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै᳚। पू॒र्णया॑ जुहोति। पू॒र्ण इ॑व॒ हि प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै᳚। न्यू॑नया जुहोति। न्यू॑ना॒द्धि प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। प्र॒जाना॒ꣳ॒ सृष्ट्यै᳚॥२॥

द॒र्भ॒स्त॒म्बे जु॑होति। ए॒तस्मा॒द्वै योनेः᳚ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। यस्मा॑दे॒व योनेः᳚ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॑दे॒व योने॒ः प्रजा॑यते। ब्रा॒ह्म॒णो द॑क्षिण॒त उपा᳚स्ते। ब्रा॒ह्म॒णो वै प्र॒जाना॑मुपद्र॒ष्टा। उ॒प॒द्र॒ष्टु॒मत्ये॒व प्रजा॑यते। ग्रहो॑ भवति। प्र॒जानाꣳ॑ सृ॒ष्टाना॒ं

धृत्यै᳚। यं ब्रा᳚ह्म॒णं वि॒द्यां वि॒द्वाꣳस॒ं यशो॒ नर्च्छे॑त्॥३॥

सो॑ऽरण्यं॑ प॒रेत्य॑। द॒र्भ॒स्त॒म्बमु॒द्ग्रथ्य॑। ब्रा॒ह्म॒णं दक्षि॑ण॒तो नि॒षाद्य॑। चतु॑र्होतॄ॒न्व्याच॑क्षीत। ए॒तद्वै दे॒वानां᳚ पर॒मं गुह्यं॒ ब्रह्म॑। यच्चतु॑र्होतारः। तदे॒व प्र॑का॒शं ग॑मयति। तदे॑नं प्रका॒शं ग॒तम्। प्र॒का॒शं प्र॒जानां᳚ गमयति। द॒र्भ॒स्त॒म्बमु॒द्ग्रथ्य॒ व्याच॑ष्टे॥४॥

अ॒ग्नि॒वान् वै द॑र्भस्त॒म्बः। अ॒ग्नि॒वत्ये॒व व्याच॑ष्टे। ब्रा॒ह्म॒णो द॑क्षिण॒त उपा᳚स्ते। ब्रा॒ह्म॒णो वै प्र॒जाना॑मुपद्र॒ष्टा। उ॒प॒द्र॒ष्टु॒मत्ये॒वैन॒ं यश॑ ऋच्छति। ई॒श्व॒रन्त॑ं यशोर्तो॒रित्या॑हुः। यस्यान्ते᳚ व्या॒चष्ट॒ इति॑। व॒रस्तस्मै॒ देय॑ः। यदे॒वैन॒ं तत्रो॑प॒नम॑ति। तदे॒वाव॑ रुन्धे॥५॥

अ॒ग्निमा॒दधा॑नो॒ दश॑होत्रा॒ऽरणि॒मव॑ दध्यात्। प्र॒जात॑मे॒वैन॒मा ध॑त्ते। तेनै॒वोद्धृत्या᳚ग्निहो॒त्रं जु॑हुयात्। प्रजा॑तमे॒वैन॑ञ्जुहोति। ह॒विर्निर्व॒प्स्यं दश॑होतार॒ं व्याच॑क्षीत। प्रजा॑तमे॒वैन॒ं निर्व॑पति। सा॒मि॒धे॒नीर॑नुव॒क्ष्यं दश॑होतार॒ं व्याच॑क्षीत। सा॒मि॒धे॒नीरे॒व सृ॒ष्ट्वाऽऽरभ्य॒ प्रत॑नुते। अथो॑ य॒ज्ञो वै दश॑होता। य॒ज्ञमे॒व त॑नुते॥६॥

अ॒भि॒च॒रं दश॑होतारं जुहुयात्। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। नाभि॑र्दश॒मी। सप्रा॑णमे॒वैन॑म॒भि च॑रति। ए॒ताव॒द्वै पुरु॑षस्य॒ स्वम्। याव॑त्प्रा॒णाः। याव॑दे॒वास्यास्ति॑। तद॒भि च॑रति। स्वकृ॑त॒ इरि॑णे जुहोति प्रद॒रे वा᳚। ए॒तद्वा अ॒स्यै निर्ऋ॑तिगृहीतम्। निर्ऋ॑तिगृहीत ए॒वैन॒न् निर्ऋ॑त्या ग्राहयति। यद्वा॒चः क्रू॒रम्। तेन॒ वष॑ट्करोति। वा॒च ए॒वैनं॑ क्रू॒रेण॒ प्र वृ॑श्चति। ता॒जगार्ति॒मार्च्छ॑ति॥७॥

दश॑होता॒ सृष्ट्यां॑ ऋ॒च्छेद्व्याच॑ष्टे रुन्ध ए॒व त॑नुते॒ निर्ऋ॑तिगृहीतं॒ पश्चं॑ च॥ [१]

प्र॒जाप॑तिरकामयत दर्शपूर्णमा॒सौ सृ॑जे॒येति॑। स ए॒तं चतु॑र्होतारमपश्यत्। तं मन॑साऽनु॒द्रुत्या॑ऽऽहव॒नीये॑ऽजुहोत्। ततो॒ वै स द॑र्शपूर्णमा॒साव॑सृजत। ताव॑स्माथ्सृ॒ष्टावपा᳚क्रामताम्। तौ ग्रहे॑णागृह्णात्। तद्ग्रह॑स्य ग्रह॒त्वम्। द॒र्॒श॒पू॒र्ण॒मा॒सावा॒लभ॑ चतु॑र्होतार॒ं मन॑साऽनु॒द्रुत्या॑हव॒नीये॑ जुहुयात्। द॒र्॒श॒पू॒र्ण॒मा॒साव॒व सृ॒ष्ट्वाऽऽरभ्य॒ प्रत॑नुते॥८॥

ग्रहो॑ भवति। द॒र्॒श॒पू॒र्ण॒मा॒सयो᳚ः सृ॒ष्टयो॒र्धृत्यै᳚। सो॑ऽकामयत चातुर्मा॒स्यानि॑

सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्माथ्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानाꣳ सृष्टानां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धꣳ सृजेयेति। स एतꣳ षड्ढोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्ढोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमध्वरꣳ सृजेयेति। स एतꣳ सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः।

सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरꣳ सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यथ्संभारः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथ्संभारा भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञꣳ सम्भृत्य प्र तनुते। अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसथ्सु व्याचष्टे। एतद्वै पत्नीनामायतनम्। स्व एवैना आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्थ्षट्च॥ [२]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृतꣳ स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत

वसीयान्थ्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत पापीयान्थ्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्ढोता सप्तहोता। ऋतवः संवथ्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयाꣳसं वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्माꣳस्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्थ्संवथ्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं च॒तु॑र्होत्रा॒ प्राज॑नयन्। यः का॒मये॑त वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑। स च॒तु॑र्होतारं जुहुयात्। प्र॒जाप॑ति॒र्वै च॒तु॑र्होता। प्र॒जाप॑तिरे॒व भू॒त्वा प्रजा॑यते। ज॒जन॒दिन्द्र॑मिन्द्रि॒याय॒ स्वाहेति॒ ग्रहे॑ण जुहोति। आऽस्य॑ वी॒रो जा॑यते। वी॒रꣳ हि दे॒वा ए॒तयाऽऽहु॑त्या॒ प्राज॑नयन्। आ॒दि॒त्याश्चाङ्गि॑रसश्च सु॒वर्गे लो॒केँऽस्पर्धन्त। व॒यं पूर्वे॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कमि॑याम व॒यं पूर्व॒ इति॑॥१८॥

त आ॑दि॒त्या ए॒तं पञ्च॑होतारमपश्यन्। तं पु॒रा प्रा॑तरनुवा॒कादाग्नी᳚ध्रेऽजुहवुः। तत॒ो वै ते पूर्वे॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑यन्। यः सु॑व॒र्गका॑मः॒ स्यात्। स पञ्च॑होतारं पु॒रा प्रा॑तरनुवा॒कादाग्नी᳚ध्रे जुहुयात्। सं॒व॒थ्स॒रो वै पञ्च॑होता। सं॒व॒थ्स॒रः सु॑व॒र्गो लो॒कः। सं॒व॒थ्स॒र ए॒वर्तुषु॑ प्रति॒ष्ठाय॑। सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। तेँ᳚ऽब्रुव॒न्नङ्गि॑रस आदि॒त्यान्॥१९॥

क्व॑ स्थ। क्व॑ वः स॒द्भ्यो ह॒व्यं व॑क्ष्याम॒ इति॑। छन्द॒ः स्वित्य॑ब्रुवन्। गा॒य॒त्रि॒यां त्रि॒ष्टुभि॒ जग॑त्या॒मिति॑। तस्मा॒च्छन्द॑ः सु स॒द्भ्य आ॑दि॒त्येभ्य॑ः। आ॒ङ्गी॒र॒सीः प्र॒जा ह॒व्यं व॑हन्ति। वह॑न्त्यस्मै प्र॒जा ब॒लिम्। ऐन॒मप्र॑तिख्यातं गच्छति। य ए॒वं वेद॑। द्वाद॑श॒

मासा॒ः पञ्च॒र्तव॑ः। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य ए॑कवि॒ꣳ॒शः। ए॒तस्मि॒न्वा ए॒ष श्रि॒तः। ए॒तस्मि॒न्प्रति॑ष्ठितः। य ए॒वमे॒तꣳ श्रि॒तं प्रति॑ष्ठितं॒ वेद॑। प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॥२०॥

स्या॒दिति॑ संवथ्स॒रो ज॑नयध्व॒मितीत्य॑ब्रवी॒त्पूर्व॒ इत्या॑दि॒त्यानृ॒तव॒ः षट्च॑॥ [३]

प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स ए॒तं दश॑होतारमपश्यत्। तेन॑ दश॒धाऽऽत्मान॑ं वि॒धाय॑। दश॑होत्राऽतप्यत। तस्य॒ चित्ति॒ः स्रुगासी᳚त्। चि॒त्तमाज्य᳚म्। तस्यै॒ताव॑त्ये॒व वागासी᳚त्। ए॒तावान्॑ यज्ञक्र॒तुः। स चतु॑र्होतारमसृजत। सो॑ऽनन्दत्॥२१॥

असृ॑क्षि॒ वा इ॒ममिति॑। तस्य॒ सोमो॑ ह॒विरासी᳚त्। स चतु॑र्होत्राऽतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स भूरि॑ति॒ व्याह॑रत्। स भूमि॑मसृजत। अ॒ग्नि॒हो॒त्रं द॑र्शपूर्णमा॒सौ यजूꣳ॑षि। स द्वि॒तीय॑मतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स भुव॒ इति॒ व्याह॑रत्॥२२॥

सो᳚ऽन्तरि॑क्षमसृजत। चा॒तु॒र्मा॒स्यानि॒ सामा॑नि। स तृ॒तीय॑मतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स सु॒वरि॑ति॒ व्याह॑रत्। स दिव॑मसृजत। अ॒ग्नि॒ष्टो॒ममु॒क्थ्य॑मतिरा॒त्रमृच॑ः। ए॒ता वै व्याहृ॑तय इ॒मे लो॒काः। इ॒मान्खलु॒ वै लो॒काननु॑ प्र॒जाः प॒श॒वश्छन्दाꣳ॑सि॒ प्राजा॑यन्त।

य ए॒वमे॒ताः प्र॒जाप॑तेः प्र॒थ॒मा व्याहृ॑ती॒ः प्रजा॑ता॒ वेद॑॥२३॥

प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मिथु॒नैर्जा॑यते। स पञ्च॑होतारमसृजत। स ह॒विर्नावि॑न्दत। तस्मै॒ सोम॑स्त॒नुव॒ं प्राय॑च्छत्। ए॒तत्ते॑ ह॒विरिति॑। स पञ्च॑होत्राऽतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स प्र॒त्यङ्ङ॑बाधत। सोऽसु॑रानसृजत। तद॒स्याप्रि॑यमासीत्॥२४॥

तद्दु॒र्व॒र्ण॒ꣳ हिर॑ण्यमभवत्। तद्दु॒र्वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॑। स द्वि॒तीय॑मतप्यत। सो॑ऽताम्यत्। स प्राङ॑बाधत। स दे॒वान॑सृजत। तद॑स्य प्रि॒यमा॑सीत्। तथ्सु॒व॒र्ण॒ꣳ हिर॑ण्यमभवत्। तथ्सु॒वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॑। य ए॒वꣳ सु॒वर्ण॑स्य॒ हिर॑ण्यस्य॒ जन्म॒ वेद॑॥२५॥

सु॒वर्ण॑ आ॒त्मना॑ भवति। दु॒र्वर्णो᳚ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यः। तस्मा᳚थ्सु॒व॒र्ण॒ꣳ हिर॑ण्यं भा॒र्य᳚म्। सु॒वर्ण॑ ए॒व भ॑वति। ऐन॑ं प्रि॒यं ग॑च्छति॒ नाप्रि॑यम्। स स॒प्तहो॑तारमसृजत। स स॒प्तहो᳚त्रै॒व सु॑व॒र्गं लो॒कमै᳚त्। त्रि॒ण॒वेन॒ स्तोमे॑नै॒भ्यो लो॒केभ्योऽसु॑रा॒न्प्राणु॑दत। त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳ॒शेन॒ प्रत्य॑तिष्ठत्। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शेन॒ रुच॑मधत्त॥२६॥

स॒प्त॒द॒शेन॒ प्राजा॑यत। य ए॒वं वि॒द्वान्थ्सोमे॑न॒ यज॑ते। स॒प्तहो॑त्रै॒व सु॑व॒र्गं लो॒कमे॑ति। त्रि॒ण॒वेन॒ स्तोमे॑नै॒भ्यो लो॒केभ्यो॒ भ्रातृ॑व्या॒न्प्रणु॑दते। त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳ॒शेन॒ प्रति॑ तिष्ठति। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शेन॒ रुच॑ धत्ते। स॒प्त॒द॒शेन॒ प्र जा॑यते। तस्मा॑थ्सप्तद॒शः स्तोमो॒ न नि॒र्॒हृत्य॑ः। प्र॒जाप॑ति॒र्वै स॑प्तद॒शः। प्र॒जाप॑तिमे॒व म॑ध्य॒तो ध॑त्ते॒ प्रजा॑त्यै॥२७॥

अ॒न॒न्द॒द्धुव॒ इति॒ व्याह॑र॒द्वेदा॑सी॒द्वेदा॑धत्त॒ प्रजा॑त्यै॥ [४]

दे॒वा वै वरु॑णमयाजयन्। स यस्यै॑यस्यै दे॒वता॑यै॒ दक्षि॑णा॒मन॑यत्। ताम॑व्लीनात्। तेऽ॑ब्रुवन्। व्या॒वृत्य॒ प्रति॑गृह्णाम। तथा॑ नो॒ दक्षि॑णा॒ न व्लै॑ष्य॒तीति॑। ते व्या॒वृत्य॒ प्रत्य॑गृह्णन्। ततो॒ वै तान्दक्षि॑णा॒ नाव्ली॑नात्। य ए॒वं वि॒द्वान्व्या॒वृत्य॒ दक्षि॑णां प्रतिगृ॒ह्णाति॑। नैन॒ं दक्षि॑णा व्लीनाति॥२८॥

राजा॑ त्वा॒ वरु॑णो नयतु देवि दक्षिणे॒ऽग्नये॒ हिर॑ण्य॒मित्या॑ह। आ॒ग्ने॒यं वै हिर॑ण्यम्। स्वयै॒वैन॑द्दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। सोमा॑य॒ वास॒ इत्या॑ह। सौ॒म्यं वै वास॑ः। स्वयै॒वैन॑द्दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। रु॒द्राय॒ गामित्या॑ह। रौ॒द्री वै गौः। स्वयै॒वैना॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। वरु॑णा॒याश्व॒मित्या॑ह॥२९॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतये पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायाङ्गीरसायान इत्याह। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः॥३०॥

अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। वैश्वानर्यर्चा रथं प्रति गृह्णाति। वैश्वानरो वै देवतया रथः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। तेनामृतत्वमश्यामित्याह। अमृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते। वयो दात्र इत्याह। वय एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥३१॥

यद्वै शिवम्। तन्मयः। आत्मन एवैषा परीत्तिः। क इदं कस्मा अदादित्याह। प्रजापतिर्वै कः। स प्रजापतये ददाति। कामः कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति। कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामꣳ समुद्रमाविशेत्याह। समुद्र इव हि

कामः। नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह। येन कामेन प्रतिगृह्णाति। स एवैनममुष्मिँल्लोके काम आगच्छति। कामैतत्त एषा ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिँल्लोके दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

व्रीनात्यश्वमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥ [५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्दशममहः। दशमेऽहन्त्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते। तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति। अन्नं वै पृश्नि॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। देवा वै सर्पाः। तेषामिय राज्ञी। यत्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै। अन्तो वा एष यज्ञस्य।

यद्द॑श॒मम॑हः। ए॒तत्खलु॒ वै दे॒वानां᳚ पर॒मं गुह्यं॒ ब्रह्म॑। यच्चतु॑र्होतारः। द॒श॒मेऽह॒ꣳ॒श्चतु॑र्होतॄन्व्याच॑ष्टे। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा। प॒र॒मं दे॒वाना॒ं गुह्यं॒ ब्रह्मावं॑ रुन्धे। तदे॒व प्र॑का॒शं ग॑मयति॥ ३६॥

तदे॑नं प्रका॒शं ग॒तम्। प्र॒का॒शं प्र॒जानां᳚ गमयति। वाचं॑ यच्छति। य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै᳚। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्यं॑ वा अहः॑। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्या॑ रात्रिः॑। अह्ना॒ रात्रिं॑ ध्यायेत्। भ्रातृ॑व्यस्यै॒व तल्लो॒कं वृ॑ङ्क्ते। यद्दिवा॒ वाचं॑ विसृ॒जेत्। अह॒र्भ्रातृ॑व्या॒योच्छिꣳ॑षेत्। यन्नक्तं॑ विसृ॒जेत्। रात्रि॒ं भ्रातृ॑व्या॒योच्छिꣳ॑षेत्। अ॒धि॒वृ॒क्ष॒सू॑र्ये वाच॒ं विसृ॑जति। ए॒तावं॑न्तमे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छिꣳ॑षति। याव॑दादि॒त्यो᳚ऽस्त॒मेति॑॥ ३७॥

पृश्निं॑ तिष्ठन्ति गमयति शिꣳषे॒त्पञ्चं॑ च॥ [६]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ताः सृ॒ष्टाः सम॑श्लिष्यन्। ता रू॒पेणा॒नुप्रावि॑शत्। तस्मा॑दाहुः। रू॒पं वै प्र॒जाप॑ति॒रिति॑। ता नाम्नाऽनु॒ प्रावि॑शत्। तस्मा॑दाहुः। नाम॒ वै प्र॒जाप॑ति॒रिति॑। तस्मा॒दप्या॑मि॒त्रौ स॒ङ्गत्यं॑। नाम्ना॒ चेद्ध्वये॑ते॥ ३८॥

मि॒त्रमे॒व भ॑वतः। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वासु॒रान॑सृजत। स इन्द्र॒मपि॒ नासृ॑जत। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। इन्द्र॑꣡ नो जन॒येति॑। स आ॒त्मन्निन्द्र॑मपश्यत्। तम॑सृजत। तं त्रि॒ष्टुग्वी॒र्य॑ꣳ भू॒त्वाऽनु॒ प्रावि॑शत्। तस्य॒ वज्रः॑ पञ्चद॒शो हस्त॒ आप॑द्यत। तेनो॒दय्यासु॑रान॒भ्य॑भवत्॥ ३९॥

य ए॒वं वेद॑। अ॒भि भ्रातृ॑व्यान्भवति। ते दे॒वा असु॑रैर्वि॒जित्य॑। सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। तेऽमुष्मि॑ꣳल्लो॒के व्य॑क्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अ॒मुतः॑ प्रदान॒ं वा उप॑जिजीवि॒मेति॑। ते स॒प्तहो॑तारं य॒ज्ञं वि॒धाया॒यास्य॑म्। आ॒ङ्गी॒र॒सं प्राहि॑ण्वन्। ए॒तेना॒मुत्र॑ कल्प॒येति॑॥ ४०॥

तस्य॒ वा इ॒यं क्लृप्तिः॑। यदि॒दं किं च॑। य ए॒वं वेद॑। कल्प॑तेऽस्मै। स वा अ॒यं म॑नु॒ष्ये॑षु य॒ज्ञः स॒प्तहो॑ता। अ॒मुत्र॑ स॒द्भ्यो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हति। य ए॒वं वेद॑। उपै॑नं य॒ज्ञो न॑मति। सोऽमन्यत। अ॒भि वा इ॒मेऽस्माल्लो॒काद॒मुं लो॒कं क॑मिष्यन्त॒ इति॑। स वाच॑स्पते॒ हृदिति॒ व्याह॑रत्। तस्मा॒त्पु॒त्रो हृद॑यम्। तस्मा॑द॒स्माल्लो॒काद॒मुं लो॒कं नाभि का॑मयन्ते। पु॒त्रो हि हृद॑यम्॥ ४१॥

ह्वये॑ते अभवत्कल्प॒येतीति॑ च॒त्वारि॑ च॥ [७]

दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिर्य॒ज्ञम॑तन्वत। ते वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्ये॒णाज॑यन्त। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। य ए॒वं वि॒द्वाँश्चतु॑र्होतृभिर्य॒ज्ञं त॑नु॒ते। वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्येण जयते। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। षड्ढो॑त्रा प्राय॒णीय॒मा सा॑दयति। अ॒मुष्मै॒ वै लो॒काय॒ षड्ढो॑ता। घ्नन्ति॒ खलु॒ वा ए॒तथ्सोम॑म्। यद॑भिषु॒ण्वन्ति॑॥४२॥

ऋ॒जु॒धेवैन॑म॒मु लो॒कं ग॑मयति। चतु॑र्होत्राऽऽति॒थ्यम्। यशो॒ वै चतु॑र्होता। यश॑ ए॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। पञ्च॑होत्रा प॒शुमुप॑सादयति। सु॒व॒र्ग्यो॑ वै पञ्च॑होता। यज॑मानः प॒शुः। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। ग्रहाँन्गृही॒त्वा स॒प्तहो॑तारं जुहोति। इ॒न्द्रि॒यं वै स॒प्तहो॑ता॥४३॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। यो वै चतु॑र्होतृननुसव॒नं त॒र्पय॑ति। तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभि॑ः। उपैनꣳ सोमपी॒थो न॑मति। ब॒हि॒ष्प॒व॒मा॒ने दश॑होतार॒ं व्याच॑क्षीत। माध्य॑न्दिने॒ पव॑माने॒ चतु॑र्होतारम्। आर्भ॑वे॒ पव॑माने॒ पञ्च॑होतारम्। पि॒तृ॒य॒ज्ञे षड्ढो॑तारम्।

य॒ज्ञा॒य॒ज्ञि॒यस्य स्तो॒त्रे स॒प्तहो॑तारम्। अ॒नु॒स॒व॒नमे॒वैना॑ꣳस्तर्पयति॥४४॥

तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभि॑ः। उपै॑नꣳ सोमपी॒थो न॑मति। दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिः स॒त्रमा॑सत। ऋद्धि॑परिमित॒ं यश॑स्कामाः। तेऽ᳚ब्रुवन्। यन्न॑ः प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्। सर्वे॑षान्न॒स्तथ्स॒हास॒दिति॑। सोम॒श्चतु॑र्होत्रा। अ॒ग्निः पञ्च॑होत्रा। धा॒ता षड्ढो᳚त्रा॥४५॥

इन्द्र॑ः स॒प्तहो᳚त्रा। प्र॒जाप॑ति॒र्दश॑होत्रा। तेषा॒ꣳ॒ सोम॒ꣳ॒ राजा॑न॒ं यश॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा᳚क्रामत्। तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तं दे॒वाः प्रै॒षैः प्रैष॑मैच्छन्। तत्प्रै॒षाणा᳚ं प्रैष॒त्वम्। नि॒वि॒द्भि॒र्न्य॑वेदयन्। तन्नि॒विदा᳚न्निवि॒त्त्वम्॥४६॥

आ॒प्रीभि॑राप्नुवन्। तदा॒प्रीणा॑माप्रि॒त्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॒ यशो॒ व्य॑गृह्णत। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्। यस्यै॒वं वि॒दुषो॒ ग्रहा॑ गृ॒ह्यन्ते᳚। तस्य॒ त्वेव गृ॑ही॒ताः। तेऽ᳚ब्रुवन्। यो वै न॒ः श्रेष्ठोऽभू᳚त्॥४७॥

तम॑वधिष्म। पुन॑रि॒मꣳ सु॑वामहा॒ इति॑। तं छन्दो॑भिरसुवन्त। तच्छन्द॑सां छन्द॒स्त्वम्। साम्ना॒ समान॑यन्। तथ्साम्न॑ः साम॒त्वम्। उ॒क्थैरुद॑स्थापयन्।

तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थ्सोममागच्छति। यश एवैनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। तावुभौ सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यश ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्माथ्सोमे सोमः प्रोच्यः। यश एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिषुण्वन्ति सप्तहोता तर्पयति षड्ढोत्रा निवित्त्वमभूत्तिष्ठति प्राहेति द्वे च॥ [८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽऽसीत्। न द्यौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति। तदतप्यत। तस्मात्तेपानाद्धूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादग्निरजायत। तद्भूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपानाज्ज्योतिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादर्चिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानान्मरीचयोऽजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुदारा अजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तदभ्रमिव समहन्यत। तद्वस्तिमभिनत्॥५१॥

स सं॑मु॒द्रो॑ऽभवत्। तस्मा᳚त्थ्समु॒द्रस्य॒ न पिं॑बन्ति। प्र॒जनं॑नमिव॒ हि मन्यं॑न्ते। तस्मा᳚त्प॒शोर्जाय॑मानादाप॑ः पु॒रस्ता᳚द्यन्ति। तद्दशं॑हो॒ताऽन्वं॑सृज्यत। प्र॒जाप॑ति॒र्वै दशं॑होता। य ए॒वं तपं॑सो वी॒र्यं॑ वि॒द्वाँस्तप्यं॑ते। भवं॑त्ये॒व। तद्वा इ॒दमाप॑ः सलि॒लमां॑सीत्। सो॑ऽरोदीत्प्र॒जाप॑तिः॥५२॥

स कस्मां॑ अज्ञि। यद्य॒स्या अप्रं॑तिष्ठाया॒ इतिं॑। यद॒प्स्वं॑वाप॑द्यत। सा पृं॑थि॒व्यं॑भवत्। यद्व्यमृं॑ष्ट। तद॒न्तरिं॑क्षमभवत्। यदू॒र्ध्वमु॒दमृं॑ष्ट। सा द्यौरं॑भवत्। यदरो॑दीत्। तद॒नयो॑ रोद॒स्त्वम्॥५३॥

य ए॒वं वेदं॑। नास्यं॑ गृ॒हे रुं॑दन्ति। ए॒तद्वा ए॒षां लो॒काना॒ं जन्मं॑। य ए॒वमे॒षां लो॒काना॒ं जन्म॒ वेदं॑। नैषु लो॒केष्वार्ति॒मार्च्छ॑ति। स इ॒मां प्रं॑ति॒ष्ठामं॑विन्दत। स इ॒मां प्रं॑ति॒ष्ठां वि॒त्वाऽकां॑मयत॒ प्रजां॑ये॒येतिं॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो᳚ऽन्तर्वा॑नभवत्। स ज॒घना॒दसुं॑रानसृजत॥५४॥

तेभ्यो॑ मृ॒न्मये॒ पात्रेऽन्नं॑मदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी᳚त्। तामपां॑हत। सा

तमिस्राऽभवत्। सोऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स प्रजननादेव प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रजननाद्ध्येना असृजत॥५५॥

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत। सा ज्योत्स्नाऽभवत्। सोऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स उपपक्षाभ्यामेवर्तूनसृजत। तेभ्यो रजते पात्रे घृतमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्॥५६॥

तामपाहत। सोऽहोरात्रयोः सन्धिरभवत्। सोऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स मुखाद्देवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दोहाः। य एवं वेद। दुह एव प्रजाः। दिवा वै नोऽभूदिति। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। देववानेव भवति। एतद्वा अहोरात्राणां जन्म। य एवमहोरात्राणां जन्म वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति॥५८॥

असतोऽधि मनोऽसृज्यत। मनः प्रजापतिमसृजत। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तद्वा इदं मनस्येव परमं प्रतिष्ठितम्। यदिदं किं च। तदेतच्छ्वोवस्यसन्नाम ब्रह्म। व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते प्रजया पशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्नोति। य एवं वेद॥५९॥

अग्निरजायत तद्भूयोऽतप्यताभिनदरोदीत्प्रजापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत घृतमदुह्याऽस्य सा तनूरासीदहरभवदच्छति वेद (इदं धूमोऽग्निर्ज्योतिरर्चिर्मरीचय उदारास्तदभ्र२ स जघनाथ्सा तमिस्रा स प्रजननाथ्सा जोथ्स्ना स उपपक्षाभ्या२ सोऽहोरात्रयोः सन्धिः स मुखात्तदहर्देववान्मृन्मये दारुमये रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पयो घृत२ सोमम्॥)॥——[९]

प्रजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत्। परेहि। एतेषां देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अब्रुवन्। कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेया२ंसः स्म इति। सोऽब्रवीत्। कस्त्वमसि वयं वै त्वच्छ्रेया२ंसः स्म इति मा देवा अवोचन्निति। अथ वा इदं तर्हि प्रजापतौ हर आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ। अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भविष
कोऽहꣳ स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतथ्स्या इत्यब्रवीत्। यदेतद्ब्रवीषीति।

को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरेनं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्। य एवं वेद। अधिपतिरेव समानानां भवति। सोऽमन्यत। किं किं वा अकरमिति। स चन्द्रं म आहरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत इति। तथ्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद। नैनं दभ्नोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तं देवाः समन्तं पर्यविशन्। वसवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यञ्चम्॥६४॥

साध्याः पराञ्चम्। य एवं वेद। उपैनꣳ समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव

भूत्वा प्रजा आवयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखंमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्टान्न्यवर्तयत। ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अत्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदैन्द्रियाव्येव भवति प्रत्यञ्चं मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चान्नव च॥——[१०]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्स्यामिति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं

प्रायु॑ङ्क्त। तस्य॒ प्रयु॑क्ति ब॒होर्भूयां॑नभवत्। यः का॒मये॑त ब॒होर्भूया᳚न्थ्स्या॒मिति॑। स दशं॑होतारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। ब॒होरे॒व भूया᳚न्भवति। सो॑ऽकामयत वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑। स दशं॑होतु॒श्चतु॑र्होतारं॒ निरं॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त॥६८॥

तस्य॒ प्रयु॒क्तीन्द्रो॑ऽजायत। यः का॒मये॑त वी॒रो म॒ आजा॑ये॒तेति॑। स चतु॑र्होतारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। आऽस्य॑ वी॒रो जा॑यते। सो॑ऽकामयत पशु॒मान्थ्स्या॒मिति॑। स चतु॑र्होतुः॒ पञ्चं॑होतारं॒ निरं॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य॒ प्रयु॑क्ति पशु॒मानं॑भवत्। यः का॒मये॑त पशु॒मान्थ्स्या॒मिति॑। स पञ्चं॑होतारं॒ प्रयु॑ञ्जीत॥६९॥

प॒शु॒मा॒नेव भं॑वति। सो॑ऽकामयत॒र्तवो॑ मे कल्पेर॒न्निति॑। स पञ्चं॑होतुः॒ षड्ढो॑तारं॒ निरं॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य॒ प्रयु॑क्त्यृ॒तवो᳚ऽस्मा अकल्पन्त। यः का॒मये॑त॒र्तवो॑ मे कल्पेर॒न्निति॑। स षड्ढो॑तारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। कल्पं॑न्तेऽस्मा ऋ॒तवः॑। सो॑ऽकामयत सोम॒पः सो॑मया॒जी स्या᳚म्। आ मे॑ सोम॒पः सो॑मया॒जी जा॑ये॒तेति॑॥७०॥

स षड्ढो॑तुः स॒प्तहो॑तारं॒ निरं॑मिमीत। तं प्रायु॑ङ्क्त। तस्य॒ प्रयु॑क्ति सोम॒पः

सोमयाज्यंभवत्। आऽस्यं सोमपः सोमयाज्यंजायत। यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत। सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्यं सोमपः सोमयाजी जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा इयं क्लृप्तिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्भ्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्। दर्शपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्ढोतुः। सौम्यो-

ऽध्व॒रः स॒प्तहो॑तुः। ए॒तद्वै चतु॑र्होतृणां नि॒दानम्॑। य ए॒वं वेद॑। नि॒दान॑वान्भवति॥७३॥

अ॒मि॒मी॒त॒ तं प्रायु॑ङ्क्त पञ्च॑होतार॒ं प्र यु॑ञ्जीत जाये॒तेति॑ तिष्ठति॒ क्लृप्ति॒र्दश॑होतुर्नि॒दान॒ꣳ स॒प्त च॑॥ [११]

प्र॒जाप॑तिरकामयत प्र॒जाः सृ॑ज॒येति॑ प्र॒जाप॑तिरकामयत द॒र्शपूर्णमा॒सौ सृ॑ज॒येति॑ प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्र॒जायेयेति॒ स तप॒ः स त्रि॒वृत॑ं प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ दश॑होतार॒ं तेन॑ दश॒धाऽऽत्मान॑ं दे॒वा वै वरु॑ण॒मन्तो॒ वै प्र॒जाप॑ति॒स्ताः सृ॒ष्टाः सम॑श्लिष्यं दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिरि॒दं वा अग्र॑ प्र॒जाप॑ति॒रिन्द्र॑ं प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूय॒नेका॑दश॥११॥

प्र॒जाप॑ति॒स्तद्ब्रह्म॑स्य प्र॒जाप॑तिरकामयत॒नयै॒वैन॒त्तस्य॒ वा इ॒यं क्लृप्ति॒स्तस्मा॑त्तेपा॒नाज्ज्योति॒र्य॒द॒स्मिन्ना॑दि॒त्ये स षड्ढो॑तुः स॒प्तहो॑तार॒ं त्रिस॑प्ततिः॥७३॥

प्र॒जाप॑तिरकामयत नि॒दान॑वान्भवति॥

हरि॑ः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवेषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्ढोता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्ढोता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रꣳ श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्।

अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेद बुध्यन्ते षट्च॥——[१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्थ्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा प्रतिगृह्णाति। आत्मनो-ऽनार्त्यै। यद्येनमार्त्विज्याद्वृतꣳ सन्तं निर्हरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयाद्दशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पुरस्तात्प्रत्यङ्तिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योप दासयति। यद्येनं पुनरुप शिक्षेयुः। आग्नीध्र एव जुहुयाद्दशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पश्चात्प्राङासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्मै कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्घोतेत्यृतुमुखऋतुमुखे जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

क्लृप्ता अस्मा ऋतव आयन्ति। षड्ढोता वै भूत्वा प्रजापतिरिदꣳ सर्वमसृजत। स

मनो॑ऽसृजत। मन॒सोऽधि॑ गाय॒त्रीम॑सृजत। तद्गा॑य॒त्रीं यश॑ आर्च्छत्। तामाऽल॑भत। गा॒य॒त्रि॒या अधि॒ छन्दा॑ꣳस्यसृजत। छन्दो॒भ्योऽधि॒ साम॑। तथ्साम॒ यश॑ आर्च्छत्। तदाऽल॑भत॥६॥

साम्नोऽधि॒ यजू॑ꣳष्यसृजत। यजु॒र्भ्योऽधि॒ विष्णु᳚म्। तद्विष्णुं॒ यश॑ आर्च्छत्। तमाऽल॑भत। विष्णो॒रध्योष॑धीरसृजत। ओष॑धी॒भ्योऽधि॒ सोम᳚म्। तथ्सोमं॒ यश॑ आर्च्छत्। तमाऽल॑भत। सोमा॒दधि॑ प॒शून॑सृजत। प॒शुभ्योऽधीन्द्र᳚म्॥७॥

तदिन्द्रं॒ यश॑ आर्च्छत्। तदे॑न॒न्नाति॒ प्राच्य॑वत। इन्द्र॑ इव यश॒स्वी भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। नैनं॒ यशोऽति॒ प्रच्य॑वते। यद्वा इ॒दं किं च॑। तथ्सर्व॑मुत्ता॒न ए॒वाऽऽङ्गी॑र॒सः प्रत्य॑गृह्णात्। तदे॑नं॒ प्रति॑गृहीतं॒ नाहि॑नत्। यत्किं च॑ प्रतिगृह्णी॒यात्। तथ्सर्व॑मुत्ता॒नस्त्वा᳚ऽऽङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णा॒त्वित्ये॒व प्रति॑गृह्णीयात्। इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आ᳚ङ्गीर॒सः। अ॒नयै॒वैन॒त्प्रति॑गृह्णाति। नैन॑ꣳ हिनस्ति। ब॒र्॒हिषा॒ प्रती॑या॒द्गां वाऽश्वं॑ वा। ए॒तद्वै प॑शू॒नां प्रि॒यं धाम॑। प्रि॒येणै॒वैनं॒ धाम्ना॒ प्रत्ये॑ति॥८॥

विग्राहमृतवस्तदाऽलंभतेन्द्रं गृह्णीयाथ्वद्वं॥ [२]

यो वा अविद्वान्निवर्तयंते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। अथ यो विद्वान्निवर्तयंते। सशीर्षा विपाप्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिंकामा न्यंवर्तयन्त। अग्निश्चं पृथिवी चं। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्चं चन्द्रमाः। अग्निर्न्यंवर्तयत। स साहस्रमंपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यंवर्तयत। सौषंधीभिर्वनस्पतिंभिरपुष्यत्। वायुर्न्यंवर्तयत। स मरींचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यंवर्तयत। तद्वयोंभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यंवर्तयत। स रश्मिभिंरपुष्यत्। द्यौर्न्यंवर्तयत। सा नक्षंत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यंवर्तयत। सोंऽहोरात्रैरंर्धमासैर्मासैरृतुभिंः संवथ्सरेणांपुष्यत्। तान्पोषान्पुष्यति। याꣳस्ते-ऽपुंष्यन्। य एवं विद्वान्नि चं वर्तयंते परिं च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षंत्रैरपुष्यत्पश्चं च॥ [३]

तस्य वा अग्नेर्हिरंण्यं प्रतिजग्रहुषंः। अर्धमिंन्द्रियस्यापाक्रामत्। तदेतेनैव

प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः। तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तामेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं

विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः। षष्ठमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वाꣳस्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्याऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः। अष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।

अष्टममंस्येन्द्रियस्यापंक्रामति। यद्वा इदं किं चं। तथ्सर्वमुत्तान एवा-ऽऽङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्। तदेनं प्रतिंगृहीतं नाहिंनत्। यत्किं चं प्रतिगृह्णीयात्। तथ्सर्वमुत्तानस्त्वाँऽऽङ्गीरसः प्रतिंगृह्णात्वित्येव प्रतिंगृह्णीयात्। इयं वा उंत्तान आँङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिंगृह्णाति। नैनꣳ हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापाँक्रामच्चतुर्थमिंन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्वं प्रतिगृह्णातिं षष्ठमंस्येन्द्रियस्यापंक्रामत्यष्टममिंन्द्रियस्यापाँक्रामत्प्रतिगृह्णीयाच्चत्वारिं च (तस्य वा अग्नेर्हिरंण्यꣳ सोमंस्य वासस्तदेतेनं रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुंणस्याश्वं प्रजापंतेः पुरुंषं मनोस्तल्पन्तमेतेनौँत्तानस्य तदेतेनाप्रांणद्यद्वै। अर्धं तृतीयमष्टमं तच्चंतुर्थं तां पंञ्चमꣳ षष्ठꣳ संप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥)॥[४]

ब्रह्मवादिनों वदन्ति। यद्दशंहोतारः सत्रमासंत। केन ते गृहपंतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनं प्रजा अंसृजन्तेतिं। प्रजापंतिना वै ते गृहपंतिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेनं प्रजा अंसृजन्त। यच्चतुंर्होतारः सत्रमासंत। केन ते गृहपंतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनौषंधीरसृजन्तेतिं। सोमेंन वै ते गृहपंतिनाऽऽर्ध्नुवन्॥१७॥

तेनौषंधीरसृजन्त। यत्पञ्चंहोतारः सत्रमासंत। केन ते गृहपंतिनाऽऽर्ध्नुवन्।

केन॒भ्यो लो॒केभ्योऽसु॑रा॒न्प्राणु॑दन्त। केनै॑षां प॒शूनं॑वृङ्क्त॒तेति॑। अ॒ग्निना॒ वै ते गृ॒हप॑तिना-ऽऽर्ध्नुवन्। तेन॒भ्यो लो॒केभ्योऽसु॑रा॒न्प्राणु॑दन्त। तेनै॑षां प॒शूनं॑वृङ्क्त। यथ्षड्ढो॑तारः स॒त्रमासं॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्॥१८॥

केन॒र्तून॑कल्पय॒न्तेति॑। धा॒त्रा वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन॒र्तून॑कल्पयन्त। यथ्स॒प्तहो॑तारः स॒त्रमासं॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन॒ सुव॑रायन्। केने॒माँल्लो॒कान्थ्सम॑तन्व॒न्निति॑। अ॒र्य॒म्णा वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन॒ सुव॑रायन्। तेने॒माँल्लो॒कान्थ्सम॑तन्व॒न्निति॑॥१९॥

ए॒ते वै दे॒वा गृ॒हप॑तयः। तान् य ए॒वं वि॒द्वान्। अप्य॒न्यस्यं॑ गार्॒हप॒ते दीक्षं॑ते। अ॒वा॒न्त॒रमे॒व स॒त्रिणा॑मृध्नोति। यो वा अ॑र्य॒मण॒ं वेद॑। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। य॒ज्ञो वा अ॑र्य॒मा। आर्या॑वस॒तिरिति॒ वै तमा॑हु॒र्यं प्र॒शꣳसं॑न्ति। आर्या॑वस॒तिर्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥२०॥

यद्वा इ॒दं किं च॑। तथ्सर्व॒ं चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑ य॒ज्ञो निर्मि॑तः। स य

एवं विद्वान् विवदेत। अहमेव भूयो वेद। यश्चतुर्होतॄन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद। यश्चतुर्होतॄन् वेद। यो वै चतुर्होतृणाꣳ होतॄन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणाꣳ होता। सोमश्चतुर्होतृणाꣳ होता। अग्निः पञ्चहोतृणाꣳ होता। धाता षड्ढोतृणाꣳ होता। अर्यमा सप्तहोतृणाꣳ होता। एते वै चतुर्होतृणाꣳ होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जयति॥२२॥

आर्ध्नुवन्नार्ध्नुवन्नित्येवं वेदात्ति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन सत्रङ्केन॥)॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रꣳसत। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा (३) इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्। ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। ताः कुसिन्धमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त

उपौहꣳश्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्दर्शपूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वार ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यशृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त उपौहन् लोम छवीं माꣳसमस्थि मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चर्त्विजः। षट्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यशृण्वन्। ते पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त। त उपौहन्थ्स्तनावाण्डौ शिश्नमवाञ्चं प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः। षडृत्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यशृण्वन्। ताः सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्थ्सप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्माथ्सौम्यस्याध्वरस्य यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्। तपः प्रत्यशृणोत्। तत्कर्मणैव संवथ्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप पर्यावर्तत। तथ्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्माथ्संवथ्सरे सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्ते। तस्माद्दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्ढोता सप्तहोता। एकहोत्रे बलिꣳ हरन्ति। हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य

ए॒वं वेद॑॥२६॥

च॒न्द्रमाँ᳚श्चातुर्मा॒स्याना॓ं यज्ञक्र॒तोर॑ध्व॒रेण॑ यज्ञक्र॒तुनोप॑ प॒र्यावर्तन्त स॒प्तहो॑ता च॒त्वारि॑ च॥ [६]

प्र॒जाप॑ति॒ः पुरु॑षमसृजत। सो᳚ऽग्निर॑ब्रवीत्। मम॒ायमन्न॑म॒स्त्विति॑। सो॑ऽबिभेत्। सर्व॒ं वै मा॒ऽयं प्र ध॑क्ष्य॒तीति॑। स ए॒ताꣳश्चतु॑र्होतृनात्म॒स्पर॑णानपश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स आ॒त्मान॑मस्पृणोत्। यद॑ग्निहो॒त्रं जु॒होति॑। एक॑होतारम॒ेव तद्य॑ज्ञक्र॒तुमाँ᳚प्नोत्यग्निहो॒त्रम्॥२७॥

कुसि॑न्धं चा॒ऽऽत्मन॑ः स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। चतु॑र्होतारम॒ेव तद्य॑ज्ञक्र॒तुमाँ᳚प्नोति दर्शपूर्णमा॒सौ। च॒त्वारि॑ चा॒ऽऽत्मनोऽङ्गा॑नि स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। स॒मित्प॑ञ्च॒मी। पञ्च॑होतारम॒ेव तद्य॑ज्ञक्र॒तुमाँ᳚प्नोति चातुर्मा॒स्यानि॑। लोम॑ छ॒वीं मा॒ꣳ॒सम॑स्थि॑ म॒ज्ञान॑म्॥२८॥

तानि॑ चा॒ऽऽत्मन॑ः स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति।

द्विर्जु॑होति। षड्ढो॑तारमे॒व त॒द्यं॑ज्ञक्र॒तुमा᳚प्नोति पशुब॒न्धम्। स्तना॑वा॒ण्डौ शि॒श्नमवा᳚ञ्चं प्रा॒णम्। तानि॑ चा॒ऽऽत्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति॥२९॥

स॒मिथ्सं॑प्त॒मी। स॒प्तहो॑तारमे॒व त॒द्यं॑ज्ञक्र॒तुमा᳚प्नोति सौ॒म्यमं॑ध्व॒रम्। स॒प्त चा॒ऽऽत्मनः॑ शीर्॒ष॒ण्या᳚न्प्रा॒णान्थ्स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॒होति॑। द्विर्निमा᳚र्ष्टि। द्विः प्राश्ञा॑ति। दश॑होतारमे॒व त॒द्यं॑ज्ञक्र॒तुमा᳚प्नोति संवथ्स॒रम्। सर्वं॑ चा॒ऽऽत्मान॒मप॑रिवर्गꣳ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति॥३०॥

अ॒ग्नि॒हो॒त्रं म॒ज्ञान॒न्द्विर्जु॑हो॒त्यप॑रिवर्गꣳ स्पृ॒णोत्येकं॑ च॥ [७]

प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो᳚ऽन्तर्वा॑नभवत्। स हरि॑तः श्या॒वो॑ऽभवत्। तस्मा॒थ्स्त्र्य॑न्तर्व॑त्नी। हरि॑णी स॒ती श्या॒वा भ॑वति। स वि॒जाय॑माना॒ गर्भे॑णाताम्यत्। स ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वो॑ऽभवत्। तस्मा᳚त्ता॒न्तः कृ॒ष्णः श्या॒वो भ॑वति।

तस्यासु॑रे॒वाजी॑वत्॥३१॥

तेनासु॒नाऽसु॑रानसृजत। तदसु॑राणामसु॒र॒त्वम्। य ए॒वमसु॑राणामसु॒र॒त्वं वेद॑। असु॑मान॒॒व भ॑वति। नैन॒मसु॑र्जहाति। सोऽसु॑रान्थ्सृ॒ष्ट्वा पि॒तेवा॑मन्यत। तदनु॑ पि॒तॄन॑सृजत। तत्पि॑तॄ॒णां पि॑तृ॒त्वम्। य ए॒वं पि॑तॄ॒णां पि॑तृ॒त्वं वेद॑। पि॒तेवै॒व स्वाना᳚ं भवति॥३२॥

यन्त्यं॑स्य पि॒तरो॒ हवम्᳚। स पि॒तॄन्थ्सृ॒ष्ट्वाऽम॑नस्यत्। तदनु॑ मनु॒ष्या॑नसृजत। तन्म॑नु॒ष्या॑णां मनु॒ष्य॒त्वम्। य ए॒वं म॑नु॒ष्या॑णां मनु॒ष्य॒त्वं वेद॑। म॒न॒स्व्ये॑व भ॑वति। नैन॒ं मन॑ुर्जहाति। तस्मै॑ मनु॒ष्या᳚न्थ्ससृजा॒नाय॑। दिवा॑ देव॒त्राऽभ॑वत्। तदनु॑ दे॒वान॑सृजत। तद्दे॒वाना᳚ं देव॒त्वम्। य ए॒वं दे॒वाना᳚ं देव॒त्वं वेद॑। दिवा॑ है॒वास्य॑ देव॒त्रा भ॑वति। तानि॒ वा ए॒तानि॑ च॒त्वार्यम्भा॒ꣳसि। दे॒वा म॑नु॒ष्या᳚ः पि॒तरोऽसु॑राः। तेषु॒ सर्वे॒ष्वम्भो॒ नभ॑ इव भवति। य ए॒वं वेद॑॥३३॥

अ॒जी॒व॒थ्स्वाना᳚ं भवति दे॒वान॑सृजत स॒प्त च॑॥ [८]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यो वा इ॒मं वि॒द्यात्। यतो॒ऽयं पव॑ते। यद॑भि॒ पव॑ते। यद॑भि स॒म्पव॑ते। सर्व॒मायु॑रियात्। न पु॒राऽऽयु॑षः॒ प्र मी॑येत। प॒शु॒मान्थ्स्या᳚त्। वि॒न्देत॑ प्र॒जाम्। यो वा इ॒मं वेद॑॥३४॥

यतो॒ऽयं पव॑ते। यद॑भि॒ पव॑ते। यद॑भि स॒म्पव॑ते। सर्व॒मायु॑रेति। न पु॒राऽऽयु॑षः॒ प्र मी॑यते। प॒शु॒मान्भ॑वति। वि॒न्दते᳚ प्र॒जाम्। अ॒द्भ्यः प॑वते। अ॒पो॑ऽभि प॑वते। अ॒पो॑ऽभि सम्प॑वते॥३५॥

अ॒स्याः प॑वते। इ॒माम॒भि प॑वते। इ॒माम॒भि सम्प॑वते। अ॒ग्नेः प॑वते। अ॒ग्निम॒भि प॑वते। अ॒ग्निम॒भि सम्प॑वते। अ॒न्तरि॑क्षात्पवते। अ॒न्तरि॑क्षम॒भि प॑वते। अ॒न्तरि॑क्षम॒भि सम्प॑वते। आ॒दि॒त्यात्प॑वते॥३६॥

आ॒दि॒त्यम॒भि प॑वते। आ॒दि॒त्यम॒भि सम्प॑वते। द्योः प॑वते। दिव॑म॒भि प॑वते। दिव॑म॒भि सम्प॑वते। दि॒ग्भ्यः प॑वते। दिशो॒ऽभि प॑वते। दिशो॒ऽभि सम्प॑वते। स यत्पु॒रस्ता॒द्वाति॑। प्रा॒ण ए॒व भू॒त्वा पु॒रस्ता᳚द्वाति॥३७॥

तस्मा᳚त्पु॒रस्ता॒द्वान्त᳚म्। सर्वाः᳚ प्र॒जाः प्रति॑ नन्दन्ति। प्रा॒णो हि प्रि॒यः प्र॒जाना᳚म्। प्रा॒ण इ॑व प्रि॒यः प्र॒जाना᳚ं भवति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष प्रा॒ण ए॒व। अथ॒ यद्द॑क्षिण॒तो वाति॑। मा॒त॒रिश्वै॒व भूत्वा द॑क्षिण॒तो वा॑ति। तस्मा᳚द्दक्षिण॒तो वान्त॑ं वि॒द्यात्। सर्वा॒ दिश॒ आ वा॑ति॥३८॥

सर्वा॒ दिशोऽनु॒ वि वा॑ति। सर्वा॒ दिशोऽनु॒ सं वा॒तीति॑। स वा ए॒ष मा॑त॒रिश्वै॒व। अथ॒ यत्प॒श्चाद्वाति॑। पव॑मान ए॒व भूत्वा प॒श्चाद्वा॑ति। पूतम॑स्मा॒ आह॑रन्ति। पूतमुप॑हरन्ति। पूतम॑श्ञाति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष पव॑मान ए॒व॥३९॥

अथ॒ यद॑ुत्तर॒तो वाति॑। स॒वि॒तैव भूत्वोत्त॑र॒तो वा॑ति। स॒वि॒तेव॒ स्वाना᳚ं भवति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष स॑वि॒तैव। ते य ए॑नं पु॒रस्ता॑दा॒यन्त॑मुप॒वद॑न्ति। य ए॒वास्य॑ पु॒रस्ता᳚त्पा॒प्मान॑ः। ताꣳस्तेऽप॑ घ्नन्ति। पु॒रस्ता॒दित॑रान्पा॒प्मन॑ः सचन्ते। अथ॒ य ए॑नं दक्षिण॒त आ॒यन्त॑मुप॒वद॑न्ति॥४०॥

य ए॒वास्य॑ दक्षिण॒तः पा॒प्मान॑ः। ताꣳस्तेऽप॑ घ्नन्ति। द॒क्षि॒ण॒त इत॑रान्पा॒प्मन॑ः

सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति। पश्चादितरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप वदन्ति। य एवास्यौत्तरतः पाप्मानः। ताꣳस्तेऽप घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मनः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीव नृत्येत्। प्रेव चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मण्टयेदिव। क्राथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोप वदेयुः। उत मे पाप्मानमप हन्युरिति। स यान्दिशꣳ सनिमेष्यन्थ्स्यात्। यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावयेत्। सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं वेद॥४२॥

वेद सम्पवत आदित्यात्पवते वात्या वाँत्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः पाप्मानस्ताꣳ स्तेप घ्नन्तीत्यष्टौ च॥——[९]

प्रजापतिः सोमꣳ राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीता सावित्री। सोमꣳ राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे।

साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तꣳ होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत इति। तस्या उ ह स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्ढोतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। ताꣳ होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति। तꣳ होवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते पाणाविति। तस्या उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो भोगमेव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतꣲ स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्ढोतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य।

आस्यार्धं व्रंजेत्। प्रि॒यो है॒व भंवति॥४६॥

अ॒या॒न्य॒ल॒ङ्कृत्यं स्या॒मितिं भवति॥ [१०]

ब्रह्मा᳚त्म॒न्वदंसृजत। तदंकामयत। समा॒त्मनां पद्ये॒येतिं। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्यामंन्त्रयत। तस्मै॑ दश॒मꣳ हू॒तः प्रत्यंश्रृणोत्। स दशंहूतोऽभवत्। दशंहूतो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तं दशंहूत॒ꣳ॒ सन्तम्᳚। दशंहो॒तेत्याचंक्षते प॒रोक्षेंण। प॒रोक्षंप्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥४७॥

आत्म॒न्नात्म॒न्नित्यामंन्त्रयत। तस्मै॑ सप्त॒मꣳ हू॒तः प्रत्यंश्रृणोत्। स स॒प्तहूं॑तोऽभवत्। स॒प्तहूं॑तो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तꣳ स॒प्तहूं॑त॒ꣳ॒ सन्तम्᳚। स॒प्तहो॒तेत्याचंक्षते प॒रोक्षेंण। प॒रोक्षंप्रिया इव॒ हि दे॒वाः। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्यामंन्त्रयत। तस्मै॑ ष॒ष्ठꣳ हू॒तः प्रत्यंश्रृणोत्। स षड्ढूं॑तोऽभवत्॥४८॥

षड्ढूं॑तो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तꣳ षड्ढूं॑त॒ꣳ॒ सन्तम्᳚। षड्ढो॒तेत्याचंक्षते प॒रोक्षेंण। प॒रोक्षंप्रिया इव॒ हि दे॒वाः। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्यामंन्त्रयत। तस्मै॑ पञ्च॒मꣳ हू॒तः

प्रत्यंश्रृणोत्। स पञ्चंहूतोऽभवत्। पञ्चंहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चंहूतꣳ सन्तम्ं। पञ्चंहोतेत्याचंक्षते परोक्षेण॥४९॥

परोक्षंप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामंन्त्रयत। तस्मै चतुर्थꣳ हूतः प्रत्यंश्रृणोत्। स चतुंर्हूतोऽभवत्। चतुंर्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुंर्हूतꣳ सन्तम्ं। चतुंर्होतेत्याचंक्षते परोक्षेण। परोक्षंप्रिया इव हि देवाः। तमंब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिंष्ठꣳ हूतः प्रत्यंश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इतिं। तस्मान्नु हैनाꣳश्चतुंर्होतार इत्याचंक्षते। तस्माँच्छुश्रूषुः पुत्राणाꣳ हृद्यंतमः। नेदिंष्ठो हृद्यंतमः। नेदिंष्ठो ब्रह्मंणो भवति। य एवं वेदं॥५०॥

देवाः षड्ढूंतोऽभवत्पञ्चंहोतेत्याचंक्षते परोक्षेणाश्रौषीः षट्चं॥——[११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविंद्वान्तस्य वै ब्रंह्मवादिनो यद्दशंहोतारः प्रजापंतिर्व्यंस्रं प्रजापंतिः पुरुंषं प्रजापंतिरकामयत स तपः सौँऽन्तर्वाँन्ब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्यात्प्रजापंतिः सोमꣳ राजांनं ब्रह्माँत्मन्वदेकांदश॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं चं प्रजापंतिरकामयत य एवास्यं दक्षिणतः पंञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेदं॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्यꣳ सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाꣳसि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो जिघाꣳसति॥१॥

ताꣳस्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भर। अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ट्यः। इध्मस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वाꣳ अमित्रान्॥२॥

अपापाचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधरा च ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदेम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथं गवेषणꣳ हरिभ्याम्। उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी

मह्॒त्वा। इन्द्रो॑ वृ॒त्राण्य॑प्र॒तीज॑घ॒न्वान्॥३॥

ह॒व्य॒वाह॑मभिमाति॒षाह᳚म्। र॒क्षो॒ह॒णं॒ पृत॑नासु जि॒ष्णुम्। ज्योति॑ष्मन्तं॒ दीद्य॑तं॒ पुर॑न्धिम्। अ॒ग्निꣳ स्वि॑ष्ट॒कृत॒मा हु॑वेम। स्वि॑ष्टमग्ने अ॒भि तत्पृ॑णाहि। विश्वा॑ देव॒ पृत॑ना अ॒भि ष्य। उ॒रुं न॒ः पन्था᳚ प्र॒दि॒शन्विभा॑हि। ज्योति॑ष्मद्धेह्य॒जर॑ं न॒ आयु॑ः। त्वाम॑ग्ने ह॒विष्म॑न्तः। दे॒वं मर्ता॑स ईडते॥४॥

मन्ये᳚ त्वा जा॒तवे॑दसम्। स ह॒व्या व॑क्ष्यानु॒षक्। विश्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जातवेदः। सिन्धु॒ं न ना॒वा दु॑रि॒ताऽति॑ पर्षि। अग्ने॑ अत्रि॒वन्मन॑सा गृणा॒नः। अ॒स्माक॑ं बोध्यवि॒ता त॒नूना᳚म्। पू॒षा गा अन्वे॑तु नः। पू॒षा र॑क्ष॒त्वर्व॑तः। पू॒षा वाजꣳ॑ सनोतु नः। पू॒षेमा आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वा᳚ः॥५॥

सो अ॒स्माꣳ॑ अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अघृ॑णि॒ः सर्व॑वीरः। अप्र॑युच्छन्पु॒र एतु॒ प्रजा॒नन्। त्वम॑ग्ने स॒प्रथा॑ असि। जुष्टो॒ होता॒ वरे᳚ण्यः। त्वया॑ य॒ज्ञं वित॑न्वते।

अ॒ग्नी रक्षा॑ꣳसि सेधति। शु॒क्रशो॑चि॒रम॑र्त्यः। शुचि॑ः पाव॒क ईड्य॑ः। अग्ने॒ रक्षा॑ णो॒ अꣳह॑सः॥६॥

प्रति॑ ष्म देव॒ रीष॑तः। तपि॑ष्ठैर॒जरो॑ दह। अग्ने॒ हꣳसि॒ न्य॑त्रिणम्᳚। दीद्य॒न्मर्त्ये॒ष्वा। स्वे क्षये॑ शुचिव्रत। आ वा॑त वाहि भेष॒जम्। वि वा॑त वाहि॒ यद्रप॑ः। त्वꣳ हि वि॒श्वभे॑षजः। दे॒वाना᳚ं दू॒त ईय॑से। द्वावि॒मौ वातौ॑ वातः॥७॥

आ सिन्धो॒रा प॑रा॒वत॑ः। दक्ष॑ं मे अ॒न्य आ॒वातु॑। परा॒न्यो वा॑तु॒ यद्रप॑ः। यद्॒दो वा॑त ते गृ॒हे। अ॒मृत॑स्य नि॒धिर्॒हि॒तः। ततो॑ नो देहि जी॒वसे᳚। ततो॑ नो धेहि भेष॒जम्। ततो॑ नो॒ मह॒ आव॑ह। वात॒ आवा॑तु भेष॒जम्। श॒म्भूर्म॑यो॒भूर्नो॑ हृ॒दे॥८॥

प्र ण॒ आयू॑ꣳषि तारिषत्। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑। अ॒या सन्मन॑सा हि॒तः। अ॒या सन् ह॒व्यमू॑हिषे। अ॒या नो॑ धेहि भेष॒जम्। इ॒ष्टो अ॒ग्निराहु॑तः। स्वाहा॑कृतः पिपर्तु नः। स्व॒गा दे॒वेभ्य॑ इ॒दं नम॑ः। कामो॑ भूतस्य॒ भव्य॑स्य। स॒म्राडेको॒ विरा॑जति॥९॥

स इ॒दं प्रति॑ पप्रथे। ऋ॒तूनुथ्सृ॑जते व॒शी। काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒

रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। त्वया मन्यो सरथमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृषता मरुत्वः। तिग्मेषव आयुधा सꣳशिशानाः। उप प्रयन्ति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युर्होता वरुणो विश्ववेदाः। मन्युं विश ईडते देवयन्तीः। पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण। त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिः। देवाꣳ आसादया इह। अग्ने हव्याय वोढवे। व्रतानुबिभ्रद्व्रतपा अदाभ्यः। यजा नो देवाꣳ अजरः सुवीरः। दधद्रत्नानि सुविदानो अग्ने। गोपाय नो जीवसे जातवेदः॥११॥

जिघाꣳसत्यमित्राꣳअघन्वानीडते सर्वा अꣳहसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्न एकं च॥——[१]

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो माऽघायुरभिदासति। तमग्ने मेन्या मेनिं कृणु। यो मा चक्षुषा यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणाऽघायुरभिदासति। तयाऽग्ने त्वं मेन्या। अमुममेनिं कृणु। यत्किञ्चासौ मनसा यच्च वाचा। यज्ञैर्जुहोति यजुषा हविर्भिः॥१२॥

तन्मृ॒त्युर्निर्॑ऋ॒त्या सं॑विदा॒नः। पु॒रादि॒ष्टादाहु॑तीरस्य हन्तु। या॒तु॒धाना॒ निर्॑ऋति॒रादु॒रक्षः॑। ते अ॑स्य घ्न॒न्त्वनृ॑तेन स॒त्यम्। इन्द्रे॑षिता॒ आज्य॑मस्य मथ्नन्तु। मा तथ्समृ॑द्धि॒ यद॒सौ क॒रोति॑। हन्मि॑ ते॒ऽहं कृ॒तꣳ ह॒विः। यो मे॑ घो॒रमची॑कृतः। अपाँ॑ञ्चौ त उ॒भौ बा॒हू। अप॑नह्याम्या॒स्य॑म्॥१३॥

अप॑ नह्यामि ते बा॒हू। अप॑ नह्याम्या॒स्य॑म्। अ॒ग्नेर्दे॒वस्य॒ ब्रह्म॑णा। सर्वं॑ तेऽवधिषं कृतम्। पु॒राऽमुष्य॑ वषट्का॒रात्। य॒ज्ञं दे॒वेषु॑ नस्कृधि। स्वि॑ष्टम॒स्माकं॑ भूयात्। माऽस्मान्प्राप॒न्नरा॑तयः। अन्ति॑ दू॒रे स॒तो अ॑ग्ने। भ्रातृ॑व्यस्याभि॒दास॑तः॥१४॥

व॒ष॒ट्का॒रेण॒ वज्रे॑ण। कृ॒त्याꣳ ह॑न्मि कृ॒ताम॒हम्। यो मा॒ नक्तं॒ दिवा॑ सा॒यम्। प्रा॒तश्चाह्नो॑ नि॒पीय॑ति। अ॒द्या तमि॑न्द्र॒ वज्रे॑ण। भातृ॑व्यं पादयामसि। इन्द्र॑स्य गृ॒होऽसि॒ तन्त्वाँ॑। प्रप॑द्ये॒ सगु॒ः साश्वः॑। स॒ह यन्मे॒ अस्ति॒ तेन॑। ईडे॑ अ॒ग्निं वि॑प॒श्चितम्॑॥१५॥

गि॒रा य॒ज्ञस्य॒ साध॑नम्। श्रु॒ष्टी॒वान॑न्धि॒तावा॑नम्। अग्ने॑ श॒केम॑ ते व॒यम्। यमं॑ दे॒वस्य॑ वा॒जिनः॑। अति॒ द्वेषाꣳसि तरेम। अव॑तं मा॒ सम॑नसौ॒ समो॑कसौ। सचे॑तसौ॒ सरे॑तसौ।

उ॒भौ मामंवतञ्जातवेदसौ। शि॒वौ भंवतम॒द्य नंः। स्व॒यं कृंण्वा॒नः सु॒गमप्रंयावम्॥१६॥

ति॒ग्मशृंङ्गो वृष॒भः शोशुंचानः। प्र॒त्नꣳ स॒धस्थ॒मनु॒ पश्यंमानः। आ तन्तुंम॒ग्निर्दि॒व्यं तंतान। त्वन्न॒स्तन्तुंरु॒त सेतुंरग्ने। त्वं पन्थां भवसि देव॒यानंः। त्वयाँऽग्ने पृ॒ष्ठं व॒यमारुंहेम। अथां दे॒वैः संध॒मादं मदेम। उदुंत्त॒मं मुंमुग्धि नः। वि पाशं मध्य॒मश्चृंत। अवांध॒मानिं जी॒वसें॥१७॥

व॒यꣳ सोंम व्र॒ते तवं। मनंस्त॒नूषु॒ बिभ्रंतः। प्र॒जावंन्तो अशीमहि। इ॒न्द्रा॒णी दे॒वी सु॒भगां सु॒पत्नीं। उदꣳशेंन पति॒विद्यें जिगाय। त्रि॒ꣳश॒दंस्या ज॒घन॒ं योजंनानि। उ॒पस्थ॒ इन्द्र॒ꣳ॒ स्थविंरं बिभर्ति। सेनां ह॒ नामं पृथि॒वी धंनञ्ज॒या। वि॒श्वव्यंचा॒ अदिंति॒ः सूर्यंत्वक्। इ॒न्द्रा॒णी दे॒वी प्रा॒सहा॒ ददांना॥१८॥

सा नों दे॒वी सु॒हवा॒ शर्मं यच्छतु। आत्वांऽहार्षम॒न्तरंभूः। ध्रु॒वस्ति॒ष्ठाविंचाचलिः। विशंस्त्वा॒ सर्वां वाञ्छन्तु। मा त्वद्रा॒ष्ट्रमधिं भ्रशत्। ध्रु॒वा द्यौर्ध्रु॒वा पृंथि॒वी। ध्रु॒वं विश्वंमि॒दं जगंत्। ध्रु॒वा ह॒ पर्वंता इ॒मे। ध्रु॒वो राजां वि॒शाम॒यम्। इ॒हैवैधि॒ मा

व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु धारय। अभितिष्ठ पृतन्यतः। अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्र एणमदीधरत्। ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यमभि दासतो विपश्चितमप्रयावञ्जीवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेकं च॥ [२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणाम्। अक्षमव्ययं न किलारिषाथ। यच्छक्करीषु बृहता रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजेभिर्वाजिनीवती। यज्ञं वष्टु धिया वसुः। सरस्वत्यभिनो नेषि वस्यः। मा पस्फरीः पयसा मा न आधक्। जुषस्व नः सख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बर्हिरग्नौ। अयामि स्रुग्घृतवती सुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्म सदने पृथिव्याः। अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाञ्चमति

ह्वये। इन्द्र॒ं जैत्रा॑य॒ जेत॑वे। अ॒स्माक॑मस्तु॒ केव॑लः। अ॒र्वाञ्च॒मिन्द्र॑म॒मुतो॑ हवामहे। यो गो॒जिद्ध॑न॒जिद॑श्व॒जिद्यः॥२२॥

इ॒मं नो॑ य॒ज्ञं वि॑ह॒वे जु॑षस्व। अ॒स्य कु॑र्मो हरिवो मे॒दिनं॑ त्वा। असं॑म्मृष्टो जायसे मातृ॒वोः शुचि॑ः। म॒न्द्रः क॒विरुद॑तिष्ठो॒ विव॑स्वतः। घृ॒तेन॑ त्वा वर्धयन्नग्न आहुत। धू॒मस्ते॑ के॒तुर॑भवद्दि॒वि श्रि॒तः। अ॒ग्निरग्रे॑ प्रथ॒मो दे॒वता॑नाम्। संया॑तानामुत्त॒मो विष्णु॑रासीत्। यज॑मानाय परि॒गृह्य॑ दे॒वान्। दी॒क्षये॒दꣳ ह॒विरा ग॑च्छतन्नः॥२३॥

अ॒ग्निश्च॑ विष्णो॒ तप॑ उत्त॒मं म॒हः। दी॒क्षा॒पा॒लेभ्यो॒ऽवनं॑त॒ꣳ॒ हि श॑क्रा। विश्वै॑र्दे॒वैर्य॒ज्ञियैः॑ संवि॑दा॒नौ। दी॒क्षाम॒स्मै यज॑मानाय धत्तम्। प्र तद्विष्णु॑ः स्तवते वी॒र्या॑य। मृ॒गो न भी॒मः कु॑च॒रो गि॑रि॒ष्ठाः। यस्यो॒रुषु॑ त्रि॒षु वि॒क्रम॑णेषु। अधि॑ क्षि॒यन्ति॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। नूमर्तो॑ दयते सनि॒ष्यन् यः। विष्ण॑व उरुगा॒याय॒ दाश॑त्॥२४॥

प्र यः स॒त्राचा॒ मन॑सा॒ यजा॑तै। ए॒ताव॑न्त॒न्नर्य॑मा॒ विवा॑सात्। विच॑क्रमे पृथि॒वीमे॒ष

एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। ध्रुवासो अस्य कीरयो जनासः। उरुक्षितिꣳ सुजनिमा चकार। त्रिर्देवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषꣳ ह्यस्य स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारं चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुꣳ रुशन्तम्। प्रत्यर्धिं देवस्यदेवस्य मह्ना। श्रिया त्वग्निमतिथिं जनानाम्। आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि। वरीवृजथ्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणꣳ शुष्ममिन्द्र। इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिग्भिः पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारोचयन्मनवे केतुमह्नाम्। अविन्दज्ज्योतिर्बृहते रणाय। अश्विनाववसे निह्वये वाम्। आ नूनं यातꣳ सुकृताय विप्रा। प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन। उपागच्छतमवसागतन्नः। अविष्टं धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अह्वयं नो अस्तु। आवां तोके तनये तूतुजानाः। सुरत्नासो देववीतिं गमेम॥२७॥

त्वꣳ सोम क्रतुभिः सुक्रतुर्भूः। त्वं दक्षैः सुदक्षो विश्ववेदाः। त्वं वृषा

वृ॒ष॒त्वेभि॑र्महि॒त्वा। द्यु॒म्नेभि॑र्द्यु॒म्न्य॑भवो नृ॒चक्षा᳚ः। अषा॑ढं यु॒त्सु पृत॑नासु॒ पप्रि᳚म्। सु॒व॒र्षाम॒प्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम्। भ॒रे॒षु॒जाꣳ सु॒क्षि॒तिꣳ सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्त॒न्त्वामनु॑ मदेम सोम। भवा॑ मि॒त्रो न शेव्यो॑ घृ॒तासु॑तिः। विभू॑तद्युम्न एव॒ या उ॑ स॒प्रथा᳚ः॥२८॥

अधा॑ ते विष्णो वि॒दुषा॑ चि॒दृध्यः॑। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॒ राध्यो॑ ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑ वे॒धसे॒ नवी॑यसे। सु॒मज्जा॑नये॒ विष्ण॑वे॒ ददा॑शति। यो जा॒तम॒स्य मंह॒तो म॒हि ब्रवा᳚त्। सेदु॒ श्रवो॑भि॒र्यु॒ज्यं॑ चि॒द॒भ्य॑सत्। तमु॑ स्तोतारः पू॒र्व्यं यथा॑ वि॒द ऋ॒तस्य॑। गर्भꣳ ह॒विषा॑ पिपर्तन। आऽस्य॑ जा॒नन्तो॒ नाम॑ चिद्विवक्तन। बृ॒हत्ते॑ विष्णो सुम॒तिं भ॑जामहे॥२९॥

इ॒मा धा॒ना घृ॑त॒स्नुवः॑। हरी॑ इ॒होप॑वक्षतः। इन्द्रꣳ॑ सु॒खत॑मे॒ रथे᳚। ए॒ष ब्र॒ह्मा प्रत॑म॒हे। वि॒दथे॑ शꣳसि॒षꣳ॒ हरी᳚। य ऋ॒त्वि॒यः॒ प्रते॑ वन्वे। व॒नुषो॑ हर्य॒तं मद᳚म्। इन्द्रो॒ नाम॑ घृ॒तन्नयः। हरि॑भि॒श्चारु॒ सेच॑ते। श्रु॒तो ग॒ण आ त्वा॑ विशन्तु॥३०॥

हरि॑वर्पस॒ङ्गिरः॑। आच॑र्ष॒णि॒प्रा वृ॑ष॒भो जना॑नाम्। राजा॑ कृष्टी॒नां पु॑रुहू॒त इन्द्रः॑।

स्तु॒तश्रं॑व॒स्यन्न॑व॒सोप॑म॒द्रिक्। यु॒क्ता हरी॒ वृष॒णाया᳚ह्य॒र्वाङ्। प्र यथ्सिन्धं॑वः प्रस॒वं यदाय॑न्। आप॑ः समु॒द्रꣳ र॒थ्ये॑व जग्मुः। अत॑श्चि॒दिन्द्र॒ः सद॑सो॒ वरी॑यान्। यदी॒ꣳ॒ सोम॑ः पृ॒णति॑ दु॒ग्धो अ॒ꣳ॒शुः। ह्वया॑मसि॒ त्वेन्द्र॑ या॒ह्य॑र्वाङ्॥३१॥

अर॑न्ते॒ सोम॑स्त॒नुवे॑ भवाति। शत॑क्रतो मा॒दय॑स्वा सु॒तेषु॑। प्रास्माꣳ अव॒ पृत॑नासु॒ प्रयु॒थ्सु। इन्द्रा॑य॒ सोमा᳚ः प्र॒दिवो॒ विदा॑नाः। ऋ॒भुर्येभि॒र्वृष॑पर्वा॒ विहा॑याः। प्र॒य॒म्यमा॑णा॒न्प्रति॒ षू गृ॑भाय। इन्द्र॒ पिब॒ वृष॑धूतस्य॒ वृष्ण॑ः। अहे॑डमान॒ उप॑याहि य॒ज्ञम्। तुभ्यं॑ पवन्त॒ इन्द॑वः सु॒तास॑ः। गावो॒ न व॑ज्रि॒न्थ्स्व॒मोको॒ अच्छ॑॥३२॥

इन्द्रा ग॑हि प्रथ॒मो य॒ज्ञिया॑नाम्। या ते॑ का॒कुथ्सुकृ॑ता॒ या वरि॑ष्ठा। यया॒ शश्व॒त्पिब॑सि॒ मध्व॑ ऊ॒र्मिम्। तया॑ पाहि॒ प्र ते॑ अध्व॒र्युर॑स्थात्। सन्ते॒ वज्रो॑ वर्ततामिन्द्र ग॒व्युः। प्रा॒त॒र्युजा॒ वि बो॑धय। अश्वि॑ना॒वेह ग॑च्छतम्। अ॒स्य सोम॑स्य पी॒तये᳚। प्रा॒त॒र्यावा॑णा प्रथ॒मा य॑जध्वम्। पु॒रा गृध्रा॒दर॑रुषः पिबाथः। प्रा॒तर्हि य॒ज्ञम॒श्विना॒ दधा॑ते। प्रशꣳ॑सन्ति क॒वय॑ः पू॒र्वभाज॑ः। प्रा॒तर्य॑जध्वम॒श्विना॑ हिनोत। न

सा॒यमं॑स्ति दे॒वया अजु॑ष्टम्। उ॒तान्यो अ॒स्मद्यं॑जते॒ विचा॑यः। पूर्वः॑ पूर्वो॒ यजं॑मानो॒ वनी॑यान्॥३३॥

चा॒श्व॒जिद्यो गच्छ॑तं नो॒ दाश॒न्नामा॑भि॒श्रीर्गमेम स॒प्रथा॑ भजामहे विशन्तु या॒ह्यर्वाङ्च्छं पिबा॒थः षड्वं॥ [३]

न॒क्तं॒ जा॒ताऽस्योषधे। रा॒मे कृष्णे॒ असि॑क्नि च। इ॒दꣳ रं॑जनि रजय। कि॒लासं॑ पलि॒तं च॒ यत्। कि॒लासं॑ च पलि॒तं च॑। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। आ न॒ः स्वो अ॑श्नुता॒ं वर्णः॑। परा॑ँ श्वे॒तानि॑ पातय। असि॑तं ते नि॒लय॑नम्। आ॒स्था॒नमसि॑त॒ं तव॑॥३४॥

असि॑क्नियस्योषधे। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। अ॒स्थि॒जस्य॑ कि॒लास॑स्य। त॒नू॒जस्य॑ च॒ यत्त्व॒चि। कृत्यया॑ कृ॒तस्य॒ ब्रह्म॑णा। लक्ष्म॑ श्वे॒तम॑नीनशम्। सरू॑पा॒ नाम॑ ते मा॒ता। सरू॑पो॒ नाम॑ ते पि॒ता। सरू॑पाऽस्योषधे॒ सा। सरू॑पमि॒दं कृ॑धि॥३५॥

शु॒नꣳ हु॑वेम म॒घवा॑न॒मिन्द्र॑म्। अ॒स्मिन्भरे॒ नृत॑मं॒ वाज॑सातौ। शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रमू॒तये॑ स॒मत्सु॑। घ्नन्तं॑ वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जित॒ं धना॑नाम्। धू॒नु॒थ द्यां पर्व॑तान्दा॒शुषे॒ वसु॑। नि वो॒ वना॑ जिहते॒ याम॑ नो भि॒या। कोपय॑थ पृथि॒वीं पृश्नि॑मातरः। यु॒धे यदु॑ग्रा॒ः

पृष॑ती॒रयु॑ग्ध्वम्। प्रवे॑पयन्ति॒ पर्व॑तान्। विवि॑ञ्चन्ति॒ वन॒स्पती॑न्॥३६॥

प्रोवा॑रत मरुतो दु॒र्मदा॑ इव। देवा॑स॒ः सर्व॑या वि॒शा। पु॒रु॒त्रा हि स॒दृङ्ङसि॑। विशो॒ विश्वा॒ अनु॑ प्र॒भु। स॒मथ्सु॑ त्वा हवामहे। स॒मथ्स्व॒ग्निमव॑से। वा॒ज॒यन्तो॑ हवामहे। वाजे॑षु चि॒त्ररा॑धसम्। सङ्ग॑च्छध्व॒ꣳ॒ संव॑दध्वम्। सं वो॒ मनाꣳ॑सि जानताम्॥३७॥

दे॒वा भा॒गं यथा॒ पूर्वे᳚। स॒ञ्जा॒ना॒ना उ॒पास॑त। स॒मा॒नो मन्त्र॒ः समि॑तिः समा॒नी। स॒मा॒नं मन॑ः स॒ह चि॒त्तमे॑षाम्। स॒मा॒नं केतो॑ अ॒भि सꣳ रभ॑ध्वम्। सं॒ज्ञाने॑न वो ह॒विषा॑ यजामः। स॒मा॒नी व॒ आकू॑तिः। स॒मा॒ना हृद॑यानि वः। स॒मा॒नम॑स्तु वो॒ मन॑ः। यथा॑ व॒ः सुस॒हास॑ति॥३८॥

सं॒ज्ञानं᳚ न॒ः स्वैः। सं॒ज्ञा॒नमर॑णैः। सं॒ज्ञानं॑मश्विना यु॒वम्। इ॒हास्मासु॒ निय॑च्छतम्। सं॒ज्ञानं᳚ मे॒ बृह॒स्पति॑ः। सं॒ज्ञानꣳ॑ सवि॒ता क॑रत्। सं॒ज्ञानं॑मश्विना यु॒वम्। इ॒ह मह्य॒ं नि यं॑च्छतम्। उप॑ च्छा॒यामि॑व॒ घृणे᳚ः। अग॑न्म॒ शर्म॑ ते व॒यम्॥३९॥

अग्ने॒ हिर॑ण्यसन्दृशः। अद॑ब्धेभिः सवितः पा॒यु॒भि॒ष्ट्वम्। शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒ गय॑म्। हिर॑ण्यजिह्वः सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। रक्षा॒ माकि॑र्नो अ॒घशꣳ॑स ईशत। मदे॑मदे॒ हि नो॑ द॒दुः। यू॒था गवा॑मृजु॒क्रतु॑ः। सङ्गृ॑भाय पु॒रू श॒ता। उ॒भ॒या ह॒स्त्या वसु॑। शि॒शी॒हि रा॒य आ भ॑र॥४०॥

शिप्रि॑न्वाजानां पते। शची॑व॒स्तव॑ द॒ꣳसना᳚। आ तू न॑ इन्द्र भाजय। गोष्वश्वे॑षु शु॒भ्रिषु॑। स॒हस्रे॑षु तुवीमघ। यद्दे॑वा देव॒हेड॑नम्। देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा᳚न्मा यू॒यम्। ऋ॒तस्य॒र्तेन॑ मुञ्चत। ऋ॒तस्य॒र्तेना॑ऽऽदित्याः॥४१॥

यज॑त्रा मु॒ञ्चते॒ह मा᳚। य॒ज्ञैर्वो॑ यज्ञवाहसः। आ॒शिक्ष॑न्तो॒ न शे॑किम। मेद॑स्वता॒ यज॑मानाः। स्रु॒चाऽऽज्ये॑न॒ जुह्व॑तः। अ॒का॒मा वो॑ विश्वेदेवाः। शिक्ष॑न्तो॒ नोप॑ शेकिम। यदि॒ दिवा॒ यदि॒ नक्त॑म्᳚। एन॑ एन॒स्योक॑रत्। भू॒तं मा॒ तस्मा॒द्भव्य॑ं च॥४२॥

द्रु॒प॒दादि॑व मुञ्चतु। द्रु॒प॒दा॒दिवेन्मु॑मुचा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी मला॑दिव। पू॒तं प॒वित्रे॑ण॒वाऽऽज्य॑म्᳚। विश्वे॑ मुञ्चन्तु॒ मैन॑सः। उ॒द्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। पश्य॑न्तो॒

ज्योति॒रुत्त॑रम्। दे॒वं दे॑व॒त्रा सूर्य᳚म्। अग॑न्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्॥४३॥

तव॑ कृधि॒ वन॒स्पती᳚ञ्ज्ञानता॒मस॑ति व॒यं भ॑रादित्याश्च॒ नव॑ च॥ ——— [४]

वृषा॒सो अ॒ꣳ॒शुः प॑वते ह॒विष्मा॒न्थ्सोम॑ः। इन्द्र॑स्य भा॒ग ऋ॑त॒युः श॒तायु॑ः।
स मा॒ वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं वि॒शाꣳ सर्व॑वीरꣳ सु॒वीर᳚म्। कस्य॒ वृषा॑
सु॒ते सचा᳚। नि॒युत्वा᳚न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्र॒हा सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृङ्ग वृषोनपात्।
प्रण॑पात्कुण्ड॒पाय्य॑ः। न्य॑स्मिन्दध्र॒ आ मन॑ः॥४४॥

तꣳ स॒ध्रीची॑रू॒तयो॒ वृष्णि॑यानि। पौꣳ॑स्या॑नि नि॒युत॑ः सश्चु॒रिन्द्र᳚म्। स॒मु॒द्रं न
सिन्ध॑व उ॒क्थशु॑ष्माः। उ॒रु॒व्यच॑स॒ङ्गिर॒ आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॑य॒ गिरो॒ अनि॑शितसर्गाः।
अ॒पः प्रैर॑य॒न्थ्सग॑रस्य बु॒ध्नात्। यो अक्षे॑णेव च॒क्रिया॒ शची॑भिः। विष्व॑क्त॒स्तम्भ॑
पृथि॒वीमु॒त द्याम्। अक्षो॑दय॒च्छव॑सा॒ क्षाम॑बु॒ध्नम्। वार्ण॑वा॒तस्तवि॑षीभि॒रिन्द्र॑ः॥४५॥

दृ॒ढान्यौ᳚घ्नादु॒शमा॑न॒ ओज॑ः। अवा॑भिनत्क॒कुभ॒ः पर्व॑तानाम्। आ नो॑ अग्ने
सुके॒तुना᳚। र॒यिं वि॒श्वायु॑पोषसम्। मा॒र्डी॒कं धे॑हि जी॒वसे᳚। त्वꣳ सो॑म म॒हे भग᳚म्।

त्वं यूनं ऋताय॒ते। दक्षं दधासि जी॒वसे᳚। रथं युञ्जते म॒रुतः शु॒भे सु॒गम्। सूरो॒ न मित्रावरुणा॒ गविष्टिषु॥४६॥

रजाꣳसि चि॒त्रा विचरन्ति त॒न्यवः। दि॒वः सम्राजा॒ पयसा न उक्षतम्। वाच॒ꣳ॒ सुमित्रावरुणा॒विरावतीम्। प॒र्जन्यश्चि॒त्रां वदति॒ त्विषीमतीम्। अ॒भ्रा वसत मरुतः सुमा॒यया᳚। द्यां वर्षयतमरु॒णामरे॒पसम्᳚। अयुक्त स॒प्त शु॒न्ध्युवः। सूरो॒ रथस्य न॒प्त्रियः। ताभिर्याति॒ स्वयुक्तिभिः। वर्हिष्ठेभिर्वि॒हरन् यासि॒ तन्तुम्᳚॥४७॥

अ॒व॒व्यय॒न्नसितं देव॒ वस्वः। दविध्वतो र॒श्मय॒ः सूर्यस्य। चर्मे॒वावाधु॒स्तमो अ॒प्स्वन्तः। प॒र्जन्याय॒ प्र गायत। दि॒वस्पु॒त्राय मी॒ढुषे᳚। स नो य॒वसमिच्छतु। अच्छा वद त॒वसं गी॒र्भिरा॒भिः। स्तु॒हि प॒र्जन्य॒ नम॒साऽऽविवास। कनिक्रदद्वृष॒भो जी॒रदानुः। रेतो दधा॒त्वोषधीषु॒ गर्भम्᳚॥४८॥

यो गर्भ॒मोषधीनाम्। गवां᳚ कृ॒णोत्यर्वताम्। प॒र्जन्यः पुरु॒षीणा᳚म्। तस्मा॒ इदा॒स्ये ह॒विः। जु॒होता॒ मधुमत्तमम्। इडा᳚ नः सं॒यतं करत्। ति॒स्रो यदग्ने श॒र॒दस्त्वामित्।

शुचिं घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तꣳ स्वस्तये। ययोरिदं विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति बर्हिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्न इन्द्रश्च मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युवꣳ हि वृत्रहन्तमा। याभ्याꣳ सुवरजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥

मन इन्द्रो गविष्टिषु तन्तुं गर्भꣳ सुजाताः सखा सप्त च॥ [५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याऽभूत्। इमा जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोमꣳ सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधानाः। उपस्थेयाम शरणं न वृक्षम्। त्रीणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यः।

त॒तो धर्मा॑णि धा॒रयन्॑॥५१॥

तद॑स्य प्रि॒यम॒भि पाथो॑ अश्याम्। नरो॒ यत्र॑ देव॒यवो॒ मद॑न्ति। उ॒रु॒क्र॒मस्य॒ स हि बन्धु॑रि॒त्था। विष्णो᳚ः प॒दे प॑र॒मे मध्व॒ उथ्स॑ः। क्र॒त्वा॒दा अ॑स्थु॒ श्रेष्ठ॑ः। अ॒द्य त्वा॑ व॒न्वन्थ्सु॒रेक्णा᳚ः। मर्त॑ आनाश सुवृ॒क्तिम्। इ॒मा ब्रह्म॑ ब्रह्मवाह। प्रि॒या त॒ आ ब॒र्॒हिः सी॑द। वी॒हि सू॑र पुरो॒डाश᳚म्॥५२॥

उप॑ नः सू॒नवो॒ गिर॑ः। शृ॒ण्वन्त्व॒मृत॑स्य॒ ये। सु॒मृ॒डी॒का भ॑वन्तु नः। अ॒द्या नो॑ देव सवितः। प्र॒जाव॑थ्सावी॒ः सौभ॑गम्। परा॑ दु॒ःष्वप्नि॑यꣳ सुव। विश्वा॑नि देव सवितः। दु॒रि॒ता॒नि॒ परा॑ सुव। यद्भ॒द्रं तन्म॒ आ सु॑व। शुचि॑म॒र्कैर्बृह॒स्पति᳚म्॥५३॥

अ॒ध्व॒रेषु॑ नमस्यत। अ॒ना॒म्योज॒ आ च॑के। या धा॒रय॑न्त दे॒वा सु॒द॒क्षा॒ दक्ष॑पितारा। अ॒सु॒र्या॑य॒ प्रम॑हसा। स इत् क्षेति॒ सुधि॑त॒ ओक॑सि॒ स्वे। तस्मा॒ इडा॑ पिन्वते विश्व॒दानी᳚। तस्मै॒ विश॑ः स्व॒यमे॒वान॑मन्ति। यस्मि॑न्ब्र॒ह्मा राज॑नि॒ पूर्व॒ एति॑। सकृ॑तिमिन्द्र॒ सच्यु॑तिम्। सच्यु॑तिं ज॒घन॑च्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्न आ भंर। प्रयफस्यन्निंव सक्थ्यौं। वि नं इन्द्र मृधों जहि। कनींखुनदिव सापयन्। अभि नः सुष्टुंतिं नय। प्रजापंतिः स्त्रियां यशंः। मुष्कयोंरदधाथ्सपम्ं। कामंस्य तृप्तिंमानन्दम्। तस्याँग्ने भाजयेह माँ। मोदंः प्रमोद आंनन्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहिंतः सपंः। सृत्वेव कामंस्य तृप्याणि। दक्षिंणानां प्रतिग्रहे। मनंसश्चित्तमाकूंतिम्। वाचः सत्यमंशीमहि। पशूनाꣳ रूपमन्नंस्य। यशः श्रीः श्रंयतां मयिं। यथाऽहमस्या अतृंपꣳ स्त्रियै पुमान्ं। यथा स्त्री तृप्यंति पुꣳसि प्रिये प्रिया। एवं भगंस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यंः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वंदति। तथेतिं वायुरांह तत्। हन्तेतिं सत्यं चन्द्रमाँः। आदित्यः सत्यमोमितिं। आपस्तथ्सत्यमा भंरन्। यशों यज्ञस्य दक्षिंणाम्। असौ मे कामः समृंध्यताम्। न हि स्पशमविंदन्नन्यमस्मात्। वैश्वानरात्पुंरएतारंमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षैत्रजित्याय देवाः। येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्। अयूपाः सद्म विभृता पुरूणि। वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनासः। पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुप ब्रुवे। बृहतीमूतये दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति न दभाति तस्करः। नैना अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाꣳश्च याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह। न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सꣳस्कृतत्रमुप यन्ति ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि श्रियोऽधित। उप ते गा इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युषीं। देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना। धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वद॑न्त्यविचेत॒नानि॑। राष्ट्री॑ दे॒वाना᳚ं निष॒साद॑ म॒न्द्रा। चत॑स्र॒ ऊर्ज॑ं दुदुहे॒ पया॑ꣳसि। क्व॑ स्विदस्याः पर॒मं ज॑गाम। गौ॒री मि॑माय सलि॒लानि॒ तक्ष॑ती। एक॑पदी द्वि॒पदी॒ सा चतु॑ष्पदी। अ॒ष्टाप॑दी॒ नव॑पदी बभूवु॒षी᳚। स॒हस्रा᳚क्षरा पर॒मे व्यो॑मन्। तस्या॑ꣳ समु॒द्रा अधि॒ विक्ष॑रन्ति। तेन॑ जीवन्ति प्र॒दिश॒श्चत॑स्रः॥६१॥

तत॑ः क्षरत्य॒क्षर᳚म्। तद्विश्व॒मुप॑ं जीवति। इन्द्रा॒सूरा॑ ज॒नय॑न्वि॒श्वक॑र्मा। म॒रुत्वा॑ꣳ अस्तु ग॒णवा᳚न्थ्सजा॒तवा॑न्। अ॒स्य स्नु॒षा श्वशु॑रस्य॒ प्रशि॑ष्टिम्। स॒पत्ना॒ वाचं॒ मन॑सा॒ उपा॑सताम्। इन्द्र॒ः सूरो॑ अतर॒द्रजा॑ꣳसि। स्नु॒षा स॒पत्ना॒ श्वशु॑रो॒ऽयम॑स्तु। अ॒यꣳ शत्रू᳚ञ्जयतु॒ जर्हृ॑षाणः। अ॒यं वाज॑ं जयतु॒ वाज॑सातौ। अ॒ग्निः क्ष॑त्र॒भृदनि॑भृष्ट॒मोज॑ः। स॒ह॒स्रियो॑ दीप्यता॒मप्र॑युच्छन्। वि॒भ्राज॑मानः समिधा॒ न उ॒ग्रः। आऽन्तरि॑क्षमरुह॒दग॒न्द्याम्॥६२॥

धा॒रय॑न्पुरो॒डाश॒ं बृह॒स्पति॑ं ज॒घन॑च्युतिमान॒न्दो भग॑स्य तृ॒प्याण्य॒ग्नेः पृ॑थि॒वी यज्व॑न एतु प्र॒दिश॒श्चत॑स्रो॒ वाज॑सातौ च॒त्वारि॑ च॥[६]

वृषा᳚ऽस्य॒ꣳ॒शुर्वृ॑ष॒भाय॑ गृह्यसे। वृषा॒ऽयमु॒ग्रो नृ॒चक्ष॑से। दि॒व्यः क॑र्म॒ण्यो॑ हि॒तो

बृ॒हन्ना॑म। वृ॒ष॒भस्य॒ या क॒कुत्। वि॒षूवा॑न् वि॑ष्णो भवतु। अ॒यं यो मा॑म॒को वृषा᳚। अथो॒ इन्द्र॑ इव दे॒वेभ्य॑ः। वि ब्र॑वीतु॒ जनै᳚भ्यः। आयु॑ष्मन्त॒ं वर्च॑स्वन्तम्। अथो॒ अधि॑पतिं वि॒शाम्॥६३॥

अ॒स्याः पृ॑थि॒व्या अध्य॑क्षम्। इ॒ममि॑न्द्र वृष॒भं कृ॑णु। यः सु॒शृङ्ग॑ः सुवृष॒भः। क॒ल्याणो॒ द्रोण॒ आहि॑तः। कार्॒षीव॑ल प्रगाणेन। वृ॒ष॒भेण॑ यजामहे। वृ॒ष॒भेण॒ यज॑मानाः। अक्रू॑रेणेव स॒र्पिषा᳚। मृद्ध॑श्च॒ सर्वा॒ इन्द्रे॑ण। पृत॑नाश्च जयामसि॥६४॥

यस्या॒यमृ॑ष॒भो ह॒विः। इन्द्रा॑य परिणी॒यते᳚। जया॑ति॒ शत्रु॑मा॒यन्तम्᳚। अथो॑ हन्ति पृतन्य॒तः। नृ॒णामह॑ं प्र॒णीरस॑त्। अग्र॑ं उद्भिन्द॒ताम॑सत्। इन्द्र॒ शुष्म॑ं त॒नुवा॒ मेर॑यस्व। नी॒चा विश्वा॑ अ॒भिति॑ष्ठा॒भिमा॑तीः। नि शृ॑णीह्याबा॒धं यो नो॒ अस्ति॑। उ॒रुं नो॑ लो॒कं कृ॑णुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्य॒भि प्रेहि॒ प्र भ॑रा॒ सह॑स्व। मा विवे॑नो॒ वि शृ॑णुष्वा॒ जने॑षु। उदी॑डि॒तो वृ॑षभ॒ तिष्ठ॒ शुष्मै᳚ः। इन्द्र॒ शत्रू᳚न्पु॒रो अ॒स्माक॑ं युध्य। अग्ने॒ जेता॒ त्वं ज॑य। शत्रू᳚न्थ्सहस॒

ओजसा। वि शत्रून् विमृधो नुद। एतं ते स्तोमं तुविजात विप्रः। रथं न धीरः स्वपा अतक्षम्। यदीदग्ने प्रति त्वं देव हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे। स नः सङ्कासु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षꣳ सुवर्महत्। वृत्रहा पुरुचेतनः। इन्द्रो जिगाय सहसा सहाꣳसि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः कृणोतु। अयं कृत्नुरगृभीतः। विश्वजिदुद्भिदित्सोमः। ऋषिर्विप्रः काव्येन। वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा यज्ञम्। शिवो नियुद्भिः शिवाभिः। वायो शुक्रो अयामि ते। मध्वो अग्रं दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोमं पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियाणाम्। अयं विशां विश्पतिरस्तु राजा। अस्मा इन्द्र महि वर्चाꣳसि धेहि। अवर्चसं कणुहि

शत्रु॑मस्य। इ॒ममा भ॑ज॒ ग्रामे॒ अश्वे॑षु॒ गोषु॑। निर॒मुं भ॑ज॒ यो॑ऽमित्रो॑ अस्य। वर्ष्म॑न्
क्ष॒त्रस्य॑ क॒कुभि॑ श्रयस्व। ततो॑ न उ॒ग्रो वि भ॑जा॒ वसू॑नि॥६९॥

अ॒स्मे द्यावा॑पृथिवी॒ भूरि॑ वा॒मम्। सन्दु॑हाथां घ॒र्मदु॑घेव धे॒नुः। अ॒यꣳ राजा॑ प्रि॒य
इन्द्र॑स्य भूयात्। प्रि॒यो ग॒वामोष॑धीनामु॒तापाम्। यु॒नज्मि॑ त उ॒त्त॒राव॑न्त॒मिन्द्र॑म्।
येन॒ जया॑सि॒ न प॒रा जया॑सै। स त्वा॑ऽकरेकवृष॒भꣳ स्वाना॑म्। अथो॑ राजन्नुत्त॒मं
मा॑न॒वाना॑म्। उत्त॑र॒स्त्वमध॑रे ते स॒पत्नाः॑। एक॑वृषा॒ इन्द्र॑सखा जिगी॒वान्॥७०॥

विश्वा॒ आशा॒ः पृत॑नाः स॒ञ्जय॒ञ्जयन्॑। अ॒भि ति॑ष्ठ शत्रूय॒तः स॑हस्व। तुभ्यं॑ भरन्ति
क्षि॒तयो॑ यविष्ठ। ब॒लिम॑ग्ने॒ अन्ति॑त॒ ओत दू॒रात्। आ भन्दि॑ष्ठस्य सु॒मतिं॑ चिकिद्धि।
बृ॒हत्ते॑ अग्ने॒ महि॒ शर्म॑ भ॒द्रम्। यो दे॒ह्यो अन॑मयद्व॒धस्नैः॑। यो अ॒र्यप॑त्नीरु॒षस॑श्च॒कार॑।
स नि॒रुध्या॒ नहु॑षो य॒ह्वो अ॒ग्निः। विश॑श्चक्रे बलि॒हृत॒ः सहो॑भिः॥७१॥

प्र स॒द्यो अ॑ग्ने॒ अत्ये॑ष्य॒न्यान्। आ॒विर्यस्मै॒ चारु॑तरो ब॒भूथ॑। ई॒डेन्यो॑ वपु॒ष्यो॑
वि॒भावा॑। प्रि॒यो वि॒शामति॑थि॒र्मानु॑षीणाम्। ब्रह्म॑ज्येष्ठा वी॒र्या॑ सम्भृ॑तानि। ब्रह्माग्रे॒

ज्येष्ठं दिवमा ततान। ऋतस्य ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः। ब्रह्म स्रुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः। शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणाꣳ सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवाꣳसः। नमः सखिभ्यः सन्नान्माऽवगात। अभिभूरग्निरतरद्रजाꣳसि। स्पृधो विहत्य पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा भुवनानामभिश्रियम्। स्तौम्यग्न उरुकृतꣳ सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नाꣳ अभिभूरसि। जहि शत्रूꣳ रप मृधो नुदस्व॥७३॥

विशां जयामसि जीरदानो हर्या विश्वा दिविष्टिषु वसूनि जिगीवान्थ्सहोभिर्मिता नश्चत्वारि च॥——[७]

स प्रत्नवन्नवीयसा। अग्ने द्युम्नेन संयता। बृहत्ततन्थ भानुना। नवं नु स्तोममग्नये। दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे। रयिर्वीरवतो यथा। अग्ने यज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरएता॥७४॥

अ॒ग्निर्वि॒शां मानु॑षीणाम्। तूर्णी॒ रथ॒ः सदा॒ नव॑ः। नव॒ꣳ॒ सोमा॑य वा॒जिने᳚। आज्यं॒ पय॑सोऽजनि। जु॒ष्ट॒ꣳ॒ शुचि॑तमं॒ वसु॑। नव॑ꣳ सोम जुषस्व नः। पी॒यूष॑स्ये॒ह तृ॑प्णुहि। यस्ते॑ भा॒ग ऋ॒ता व॒यम्। नव॑स्य सोम ते व॒यम्। आ सु॑म॒तिं वृ॑णीमहे॥७५॥

स नो॑ रास्व स॒हस्रिण॑ः। नव॑ꣳ ह॒विर्जु॑षस्व नः। ऋ॒तुभि॑ः सोम॒ भूत॑मम्। तद॒ङ्ग प्रति॑हर्य नः। राज᳚न्थ्सोम स्व॒स्तये᳚। नव॒ꣳ॒स्तोम॒न्नव॑ꣳ ह॒विः। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्यां॒ नि वे॑दय। तज्जु॑षेता॒ꣳ॒ सचे॑तसा। शुचिं॒ नु स्तोमं॒ नव॑जातम॒द्य। इन्द्रा᳚ग्नी वृत्रहणा जु॒षेथा᳚म्॥७६॥

उ॒भा हि वा॑ꣳ सु॒हवा॒ जोह॑वीमि। ता वाज॑ꣳ स॒द्य उ॑श॒ते धेष्ठा᳚। अ॒ग्निरि॑न्द्रो॒ नव॑स्य नः। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। इ॒ह दे॒वौ स॑ह॒स्रिणौ᳚। य॒ज्ञं न॒ आ हि गच्छ॑ताम्। वसु॑मन्तꣳ सुव॒र्विदम्᳚। अ॒स्य ह॒व्यस्य॑ तृप्यताम्। अ॒ग्निरि॑न्द्रो॒ नव॑स्य नः। विश्वा᳚न्दे॒वाꣳ॒स्त॑र्पयत॥७७॥

ह॒विषो॒ऽस्य नव॑स्य नः। सु॒व॒र्विदो॒ हि ज॑ज्ञि॒रे। एदं ब॒र्॒हिः सु॒ष्टरी॑मा॒ नवे॑न। अ॒यं

य॒ज्ञो यज॑मानस्य भा॒गः। अ॒यं ब॑भूव॒ भुव॑नस्य॒ गर्भः॑। विश्वे॑ दे॒वा इ॒दम॒द्याग॑मिष्ठाः। इ॒मे नु द्यावा॑पृथि॒वी स॒मीची᳚। त॒न्वा॒ने य॒ज्ञं पु॑रु॒पेश॑सन्धि॒या। आऽस्मै॑ पृणीता॒ं भुव॑नानि॒ विश्वा᳚। प्र॒जां पुष्टि॑म॒मृत॒ं नवे॑न॥७८॥

इ॒मे धे॒नू अ॒मृत॒ं ये दु॒हाते᳚। पय॑स्वत्युत्त॒राम॑तु॒ पुष्टिः॑। इ॒मं य॒ज्ञं जु॒षमा॑णे॒ नवे॑न। स॒मीची॒ द्यावा॑पृथि॒वी घृ॒ताची᳚। यवि॑ष्ठो ह॒व्य॒वाह॑नः। चि॒त्रभा॑नुर्घृ॒तासु॑तिः। नव॑जातो॒ वि रो॑चसे। अग्ने॒ तत्ते॑ महि॒त्व॒नम्। त्वम॑ग्ने दे॒वता᳚भ्यः। भा॒गे दे॑व॒ न मी॑यसे॥७९॥

स ए॑ना वि॒द्वान् य॑क्ष्यसि। नव॒ꣳ॒ स्तोम॑ं जुषस्व नः। अ॒ग्निः प्र॑थ॒मः प्रा॑श्ञा॑तु। स हि वेद॒ यथा॑ ह॒विः। शि॒वा अ॒स्मभ्य॒मोष॑धीः। कृणो॑तु वि॒श्वच॑र्‌षणिः। भ॒द्रान्न॒ः श्रेय॒ः सम॑नैष्ट देवाः। त्वया॑ऽव॒सेन॒ सम॑शीमहि त्वा। स नो॑ मयो॒भूः पि॑तो॒ आ वि॑शस्व। शं तो॒काय॑ त॒नुवे᳚ स्यो॒नः। ए॒तमु॒ त्यं मधु॑ना॒ संयु॑त॒ं यव᳚म्। सर॑स्वत्या॒ अधि॑म॒नाव॑चर्कृषुः। इन्द्र॑ आसी॒त्सीर॑पतिः श॒तक्र॑तुः। की॒नाशा॑ आसन्म॒रुत॑ः सु॒दान॑वः॥८०॥

पु॒र॒ए॒ता वृ॑णीमहे जु॒षेथा᳚न्तर्पयता॒मृत॒न्नवे॑न मीयसे स्यो॒नश्च॒त्वारि॑ च॥——[८]

जुष्टश्चक्षुषो जुष्टीनरो नक्तञ्जाता वृषास उत नो वृषाँऽस्यंशुः सप्रत्नवदष्टौ॥८॥

जुष्टो मन्युर्भगो जुष्टी नरो हरिर्विर्पसङ्गिरः शिप्रिन्वाजानामुत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥

जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्रा॒णो र॑क्षति॒ विश्व॒मेज॑त्। इर्यो॑ भू॒त्वा ब॑हु॒धा ब॒हूनि॑। स इत्सर्व॒ं व्या॑नशे। यो दे॒वो दे॒वेषु॑ वि॒भूर॒न्तः। आवृ॑दू॒दात् क्षेत्रि॑यंध्व॒गद्वृषा॑। तमित्प्रा॒णं मन॒सोप॑ शिक्षत। अग्र॑ं दे॒वाना॑मि॒दम॑त्तु नो ह॒विः। मन॑स॒श्चित्ते॒दम्। भू॒तं भव्य॑ं च गुप्यते। तद्धि दे॒वेष्व॑ग्रि॒यम्॥१॥

आ न॑ एतु पुरश्च॒रम्। स॒ह दे॒वैरि॒म॑ँ हवम्॑। मन॒ः श्रेय॑सिश्रेयसि। कर्म॑न् य॒ज्ञप॑ति॒ं दध॑त्। जु॒षता॑ं मे॒ वागि॒द॑ँ ह॒विः। वि॒राड्दे॒वी पु॒रोहि॑ता। ह॒व्य॒वाडन॑पायिनी। यया॑ रू॒पाणि॑ बहु॒धा वद॑न्ति। पेशा॑ँसि दे॒वाः प॑र॒मे ज॒नित्रे॑। सा नो॑ वि॒राडन॑पस्फुरन्ती॥२॥

वाग्दे॒वी जु॑षतामि॒द॑ँ ह॒विः। चक्षु॑र्दे॒वाना॒ं ज्योति॑र॒मृते॒ न्य॑क्तम्। अ॒स्य वि॒ज्ञाना॑य बहु॒धा निधी॑यते। तस्य॑ सु॒म्नम॑शीमहि। मा नो॑ हासीद्विचक्ष॒णम्। आयु॒रिन्न॒ः

प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवर्ज्योतिरुतामृतम्। श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च महश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वा दिश आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा। प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छ्रोत्रं बहुधोद्यमानम्। अरान्न नेमिः परि सर्वं बभूव॥३॥

अग्रियमनपस्फुरन्ती सत्यꣳ सप्त च॥ [१]

उदेहि वाजिन्यो अस्यप्स्वन्तः। इदꣳ राष्ट्रमा विश सूनृतावत्। यो रोहितो विश्वमिदं जजान। स नो राष्ट्रेषु सुधितान्दधातु। रोहꣳरोहꣳ रोहित आरुरोह। प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषामुपस्थम्। ताभिः सꣳरब्धो अविदथ्षडुर्वीः। गातुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाऽहाः। आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो व्यास्थदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्करीभिः। राष्ट्रं दुहाथामिह रेवतीभिः। विमंमरꣳश रोहितो विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहश्च। दिवं गत्वाय महता महिम्ना। वि नो

राष्ट्रमुनत्तु पयसा स्वेन। यास्ते विशस्तपसा सं बभूवुः। गायत्रं वथ्समनु तास्त आऽगुः। तास्त्वा विशन्तु महसा स्वेन। सं माता पुत्रो अभ्येतु रोहितः॥५॥

यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रेण सयुजा प्रमृणीथ शत्रून्। आ वो रोहितो अश्रृणोदभिद्यवः। त्रिसप्तासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहितो द्यावापृथिवी जजान। तस्मिꣳस्तन्तुं परमेष्ठी ततान। तस्मिंञ्छिश्रिये अज एकपात्। अदृꣳहद्द्यावापृथिवी बलेन। रोहितो द्यावापृथिवी अदृꣳहत्। तेन सुवः स्तभितन्तेन नाकः॥६॥

सो अन्तरिक्षे रजसो विमानः। तेन देवाः सुवरन्वविन्दन्। सुशेवं त्वा भानवो दीदिवाꣳसम्। समग्रासो जुह्वो जातवेदः। उक्षन्ति त्वा वाजिनमा घृतेन। सꣳसमग्ने युवसे भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्यꣳ सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाꣳसि॥७॥

अस्त्वेतु रोहितो नाको महाꣳसि॥ [२]

पुनर्न इन्द्रो मघवा ददातु। धनानि शक्रो धन्यः सुराधाः। अर्वाचीनं कृणुतां

याचि॒तो मन॑ः। श्रु॒ष्टी नो॑ अ॒स्य ह॒विषो॑ जुषा॒णः। यानि॑ नोऽजि॒नं धना॑नि। ज॒हर्थ॑ शूर॑ म॒न्युना᳚। इन्द्रानु॑विन्द न॒स्तानि॑। अ॒नेन॑ ह॒विषा॒ पुन॑ः। इन्द्र॒ आशा᳚भ्य॒ः परि॑। सर्वा॒भ्योऽभ॑यं करत्॥८॥

जेता॒ शत्रू॒न्॒ विच॑र्षणिः। आकू᳚त्यै त्वा॒ कामा॑य त्वा स॒मृधे᳚ त्वा। पु॒रो द॑धे अमृत॒त्वाय॑ जी॒वसे᳚। आकू॑तिम॒स्याव॑से। काम॑मस्य॒ सम॑ृद्ध्यै। इन्द्र॑स्य युञ्जते॒ धिय॑ः। आकू॑तिं दे॒वीं मन॑सः पु॒रो द॑धे। य॒ज्ञस्य॑ मा॒ता सु॒हवा॑ मे अस्तु। यदि॒च्छामि॒ मन॑सा॒ सका॑मः। वि॒देय॑मेन॒द्धृद॑ये॒ निवि॑ष्टम्॥९॥

सेद॒ग्निर॒ग्नीꣳरत्ये᳚त्य॒न्यान्। यत्र॑ वा॒जी तन॑यो वी॒डुपा॑णिः। स॒हस्र॑पाथा अ॒क्षरा॑ स॒मेति॑। आशा॑नां त्वाऽऽशापा॒लेभ्य॑ः। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते᳚भ्यः। इ॒दं भू॒तस्याध्य॑क्षेभ्यः। वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। विश्वा॒ आशा॒ मधु॑ना॒ सꣳ सृ॑जामि। अ॒न॒मी॒वा आप॒ ओष॑धयो भवन्तु। अ॒यं यज॑माना॒ मृधो॒ व्य॑स्यताम्॥१०॥

अगृ॑भीताः प॒शव॑ः सन्तु॒ सर्वे᳚। अ॒ग्निः सोमो॒ वरु॑णो मि॒त्र इन्द्र॑ः। बृह॒स्पति॑ः सवि॒ता

यः स॑ह॒स्री। पू॒षा नो॒ गोभि॒रव॑सा॒ सर॑स्वती। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ सम॑नक्तु य॒ज्ञैः। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ दध॑ती॒ सर॑स्वती। पू॒षा भग॒ꣳ॑ सवि॒ता नो॑ ददातु। बृह॒स्पति॒र्दद॒दिन्द्रः॑ स॒हस्र॑म्। मि॒त्रो दा॒ता वरु॑णः॒ सोमो॑ अ॒ग्निः॥११॥

क॒र॒न्निविं॑ष्टमस्यता॒न्नवं॑ च॥ [३]

आ नो॑ भर॒ भग॑मिन्द्र द्यु॒मन्त॑म्। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि प्ररे॒के। उ॒र्व इ॑व पप्रथे॒ कामो॑ अ॒स्मे। तमापृ॑णा वसुपते॒ वसू॑नाम्। इ॒मं काम॑ मन्दया॒ गोभि॒रश्वैः॑। च॒न्द्रव॑ता॒ राध॑सा प॒प्रथ॑श्च। सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॒स्तुभ्य॒ं विप्राः॑। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑ कुशि॒कासो॑ अक्रन्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि॒ प्रवो॑चम्। यानि॑ च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑ व॒ज्री॥१२॥

अह॒न्नहि॒मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभि॒नत्पर्व॑तानाम्। अह॒न्नहि॒ं पर्व॑ते शिश्रिया॒णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै वज्र॑ꣳ॒ स्व॒र्य॑न्ततक्ष। वा॒श्रा इ॑व धे॒नव॒ः स्यन्द॑मानाः। अञ्जः॑ समु॒द्रमव॑ जग्मु॒राप॑ः। वृषा॒यमा॑णोऽवृणीत॒ सोम॑म्। त्रिक॑द्रुकेष्वपिबथ्सु॒तस्य॑। आ साय॑कं म॒घवा॑ दत्त॒ वज्र॑म्। अह॑न्नेनं प्रथम॒जा मही॑नाम्॥१३॥

यदिन्द्राहन्प्रथमजा महीनाम्। आन्मायिनाममिनाः प्रोत मायाः। आत्सूर्यं जनयन्द्यामुषासम्। तादीक्ना शत्रून्न किलाविवित्से। अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यꣳसम्। इन्द्रो वज्रेण महता वधेन। स्कन्धाꣳसीव कुलिशेनाविवृक्णा। अहिः शयत उपपृक्पृथिव्याम्। अयोध्येव दुर्मद आ हि जुह्वे। महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। सꣳ रुजानाः पिपिष इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे। तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्। विश्वस्मा इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते वारमृण्वति। अग्निर्द्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुज्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृञ्चन्विश्वा भुवनानि पूर्वथा। आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु दूढ्यः। आ नो रयिं बहुलां गोमतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्। अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदꣳससा। पूषा रक्षतु नो रयिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विना वर्धयन्ता। इमौ रयिं यजमानाय धत्तम्। इमौ पशून्रक्षतां विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्। प्रते महे सरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सत्यवाचे भरे मतिम्। इदं ते हव्यं घृतवथ्सरस्वति। सत्यवाचे प्रभरेमा हवीꣳषि। इमानि ते दुरिता सौभगानि। तेभिर्वयꣳ सुभगासः स्याम॥१७॥

वज्रहीनामृजीषं व्यृण्वति रक्षतु नो रयिꣳ सौभगान्येकं च॥ [४]

यज्ञो रायो यज्ञ ईशे वसूनाम्। यज्ञः सस्यानामुत सुक्षितीनाम्। यज्ञ इष्टः पूर्वचित्तिं दधातु। यज्ञो ब्रह्मण्वाꣳ अप्येतु देवान्। अयं यज्ञो वर्धतां गोभिरश्वैः। इयं वेदिः स्वपत्या सुवीरा। इदं बर्हिरति बर्हीꣳष्यन्या। इमं यज्ञं विश्वे अवन्तु देवाः। भग एव भगवाꣳ अस्तु देवाः। तेन वयं भगवन्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीमि। स नो भग पुरएता भवेह। भग प्रणेतर्भग सत्यराधः। भगेमां धियमुदव ददन्नः। भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। शश्वतीः समा उपयन्ति लोकाः। शश्वतीः समा उपयन्त्यापः।

इ॒ष्टं पू॒र्तꣳ शश्व॑तीना॒ꣳ॒ समा॑नाꣳ शाश्व॒तेन॑। ह॒विषे॒ष्ट्वाऽन॒न्तं लो॒कं प॒रमा रु॑रोह॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौच्छ॑त्। सा रू॒पाणि॑ कुरुते॒ पञ्च॑ दे॒वी। द्वे स्वसा॑रौ वयत॒स्तन्त्र॑मे॒तत्। स॒ना॒त॒नं वित॑त॒ꣳ॒ षण्म॑यूखम्। अवा॒न्याꣳ स्तन्तू॑न्कि॒रतो॑ ध॒त्तो अ॒न्यान्। नाव॑पृज्याते॒ न ग॑माते॒ अन्त॑म्। आ वो॑ यन्तूदवा॒हासो॑ अ॒द्य। वृष्टिं॒ ये विश्वे॑ म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यं यो अ॒ग्निर्म॑रुत॒ः समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्वं कवयो युवानः॥२०॥

धा॒रा॒व॒रा म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः। मृ॒गा न भी॒मास्त॑वि॒षेभि॑रू॒र्मिभि॑ः। अ॒ग्नयो॒ न शु॑शुचा॒ना ऋ॑जी॒षिण॑ः। भ्रुमि॒न्धम॑न्त॒ उप॒ गा अ॑वृण्वत। वि च॑क्रमे॒ त्रिर्दे॒वः। आ वे॒धस॒ं नील॑पृष्ठं बृ॒हन्त॑म्। बृह॒स्पति॒ꣳ॒ सद॑ने सादयध्वम्। सा॒दद्यो॑नि॒ं दम॒ आ दी॑दि॒वाꣳसम्॑। हिर॑ण्यवर्णमरु॒षꣳ स॑पेम। स हि शुचि॑ः श॒तप॑त्र॒ः स शु॒न्ध्यूः॥२१॥

हिर॑ण्यवाशीरिषि॒रः सु॑व॒र्॒षाः। बृह॒स्पति॒ः स स्वा॑वे॒श ऋ॒ष्वाः। पू॒रू सखि॑भ्य आसु॒तिं क॑रिष्ठः। पूष॒ꣳ॒ स्तव॑ व्र॒ते व॒यम्। नरि॑ष्येम क॒दाच॒न। स्तो॒तार॑स्त इ॒ह

स्मंसि। यास्ते पूषन्ना वो अन्तः संमुद्रे। हिरण्ययींरन्तरिंक्षे चरंन्ति। याभिंर्यासि दूत्याꣳ सूर्यस्य। कामेन कृतश्रवं इच्छमांनः॥२२॥

अरंण्यान्यरंण्यान्यसौ। या प्रेव नश्यंसि। कथा ग्रामं न पृंच्छसि। न त्वाभीरिंव विन्दती (३)। वृषारवाय वदंते। यदुपावंति चिच्चिकः। आघाटीभिंरिव धावयन्। अरण्यानिर्मंहीयते। उत गावं इवादन्। उतो वेश्मेव दृश्यते॥२३॥

उतो अंरण्यानिः सायम्। शकटीरिंव सर्जति। गामङ्गैष आ ह्वंयति। दार्वङ्गैष उपांवधीत्। वसंन्नरण्यान्याꣳ सायम्। अक्रुंक्षदितिं मन्यते। न वा अंरण्यानिर्हंन्ति। अन्यश्चेन्नाभिगच्छंति। स्वादोः फलंस्य जग्ध्वा। यत्र कामं नि पंद्यते। आञ्जंनगन्धीꣳ सुरभीम्। बह्वन्नामकृंषीवलाम्। प्राहं मृगाणां मातरम्। अरण्यानीमंशꣳसिषम्॥२४॥

स्याम रुरोह युवानः शुन्ध्यूरिच्छमांनो दृश्यते निपंद्यते चत्वारिं च॥——[५]

वार्त्रंहत्याय शवंसे। पृतनासाह्यांय च। इन्द्र त्वा वंर्तयामसि। सुब्रह्मांणं वीरवंन्तं

बृ॒हन्त॑म्। उ॒रुं ग॑भी॒रं पृ॒थुबु॑ध्नमिन्द्र। श्रु॒तर्षि॑मु॒ग्रम॑भिमाति॒षाह॑म्। अ॒स्मभ्यं॑ चि॒त्रं वृष॑णꣳ र॒यिं दाः॑। क्षे॒त्रि॒यै त्वा॒ निर्ऋ॑त्यै त्वा। द्रु॒हो मु॑ञ्चामि॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। अ॒ना॒ग॒सं ब्रह्म॑णे त्वा करोमि॥२५॥

शि॒वे ते॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। शं ते॑ अ॒ग्निः स॒हाद्भिर॑स्तु। शं द्यावा॑पृथि॒वी स॒हौष॑धीभिः। शम॒न्तरि॑क्षꣳ स॒ह वाते॑न ते। शं ते॒ चत॑स्रः प्र॒दिशो॑ भवन्तु। या दैवी॒श्चत॑स्रः प्र॒दिशः॑। वात॑पत्नीर॒भि सूर्यो॑ विच॒ष्टे। तासा॑ं त्वा ज॒रस॒ आ द॑धामि। प्र यक्ष्म॑ एतु॒ निर्ऋ॑तिं परा॒चैः। अमो॑चि॒ यक्ष्मा॑द्दुरि॒तादव॑र्त्यै॥२६॥

द्रु॒हः पाशा॒न्निर्ऋ॑त्यै॒ चोद॑मोचि। अहा॒ अव॑र्ति॒मवि॑दथ्स्यो॒नम्। अप्य॑भूद्भ॒द्रे सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। सूर्य॑मृ॒तं तम॑सो॒ ग्राह्या॒ यत्। दे॒वा अमु॑ञ्च॒न्नसृ॑ज॒न्व्ये॑नसः। ए॒वम॒हमि॒मं क्षे॑त्रि॒याज्जा॑मिश॒ꣳ॒सात्। द्रु॒हो मु॑ञ्चामि॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। बृह॑स्पते यु॒वमिन्द्र॑श्च॒ वस्वः॑। दि॒व्यस्ये॑शाथे उ॒त पार्थि॑वस्य। ध॒त्तꣳ र॒यिꣳ स्तु॑व॒ते की॒रये॑चित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हता दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवर्थ्स्यमानाः। यत्ते सुजाते हिमवत्थ्सु भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोसि। ततो नो देहि सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। सꣳशोभमाना कन्येव शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्गला हविषा वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा भाजयेह। पूर्वं देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अहꣳ हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं मनसि सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ भूतिं भूतिं वयमश्ञवामहै। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति। न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्यै चिच्छुभ्रेऽश्ञवामहै चत्वारि च॥ [६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्म्या। आदित्यानां तेजसा। विश्वेषां देवानां

क्रतु॑ना। म॒रुता॒मेम्ना॑ जुहोमि॒ स्वाहा᳚। अ॒भिभू॑तिर॒हमाग॑मम्। इन्द्र॑सखा स्वा॒यु॑धः। आस्वाशा॑सु दु॒ष्षहः॑। इ॒दं वर्चो॑ अ॒ग्निना॑ द॒त्तमागा᳚त्। यशो॒ भर्ग॒ः सह॒ ओजो॒ बलं॑ च॥३०॥

दी॒र्घा॒यु॒त्वाय॑ श॒तशा॑रदाय। प्रति॑गृभ्णामि मह॒ते वी॒र्या॑य। आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि। स॒र्वायु॑रसि॒ सर्व॒मायु॑रसि। सर्वं॑ म॒ आयु॑र्भूयात्। सर्व॒मायु॑र्गेषम्। भूर्भुव॒ः सुवः॑। अ॒ग्निर्धर्मे॑णान्ना॒दः। मृ॒त्युर्धर्म॒णान्न॑पतिः। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रँ स्वाहा᳚॥३१॥

प्र॒जाप॑तिः प्रणे॒ता। बृह॒स्पति॑ः पुरए॒ता। य॒मः पन्था᳚ः। च॒न्द्रमा᳚ः पुनर॒सुः स्वाहा᳚। अ॒ग्निर॑न्ना॒दोऽन्न॑पतिः। अ॒न्नाद्य॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा᳚। सोमो॒ राजा॒ राज॑पतिः। रा॒ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा᳚। वरु॑णः स॒म्राट्थ्स॒म्राड्प॑तिः। साम्रा᳚ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा᳚॥३२॥

मि॒त्रः क्ष॒त्रं क्ष॒त्रप॑तिः। क्ष॒त्रम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा᳚। इन्द्रो॒ बलं॒ बल॑पतिः। बल॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा᳚। बृह॒स्पति॒र्ब्रह्म॒ ब्रह्म॑पतिः।

ब्रह्मास्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सविता राष्ट्रꣳ राष्ट्रपतिः। राष्ट्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। पूषा विशां विट्पतिः। विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सरस्वती पुष्टिः पुष्टिपत्नी। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। त्वष्टा पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृद्रूपपतिः। रूपेणास्मिन् यज्ञे यजमानाय पशून्ददातु स्वाहा॥३३॥

च स्वाहा साम्राँज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा चत्वारि च (अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा दश॥)॥ [७]

स ईं पाहि य ऋजीषी तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो मतीनाम्। यो गोत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः। स इन्द्र चित्राꣳ अभि तृन्धि वाजान्। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्। इन्द्र द्युम्नꣳ सुवर्वद्धेह्यस्मे। प्रोष्वस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय शूषमर्चत॥३४॥

अभीके चिदु लोककृत्। सङ्गे समत्सु वृत्रहा। अस्माकं बोधि चोदिता।

नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वसु। इन्द्रं वयꣳ शुनासीरम्। अस्मिन् यज्ञे हवामहे। आ वाजैरुप नो गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। स्रुचा जुहुत नो हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय भरता सजोषाः। इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी हविरिदं जुषस्व। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्। प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुः। मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं देवाय जागृवि। कामिहैकाः क इमे पतङ्गाः। मान्थालाः कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतैनान्प्रधमन्तु देवाः। सौपर्णं चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्। नमस्याधीरममृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवरूथं वियꣳसत्॥३७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तम्। हृदा वेनन्तो

अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हिर॑ण्यपक्ष॒ं वरु॑णस्य दू॒तम्। य॒मस्य॒ योनौ॑ शकु॒नं भु॑र॒ण्युम्। शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑ये। आपो॑ भवन्तु पी॒तये᳚। शं योर॒भि स्र॑वन्तु नः। ईशा॑ना॒ वार्या॑णाम्। क्षय॑न्तीश्चर्॒षणी॒नाम्॥३८॥

अ॒पो याचा॑मि भेष॒जम्। अ॒प्सु मे॒ सोमो॑ अब्रवीत्। अ॒न्तर्विश्वा॑नि भेष॒जा। अ॒ग्निं च॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। आप॑श्च वि॒श्वभे॑षजीः। यद॒प्सु ते॑ सरस्वति। गोष्वश्वे॑षु॒ यन्मधु॑। तेन॑ मे वाजिनीवति। मुख॑मङ्ग्धि सरस्वति। या सर॑स्वती वैशम्भ॒ल्या॥३९॥

तस्यां᳚ मे रास्व। तस्या᳚स्ते भक्षीय। तस्या᳚स्ते भूयिष्ठ॒भाजो॑ भूयास्म। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॒तत्। ममा॑सि॒ योनि॒स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्वह॑ ह॒व्यान्य॑ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्जा॑तवेदः। इ॒हैव सन्तत्र॒ सन्तं॑ त्वाऽग्ने। प्रा॒णेन॑ वा॒चा मन॑सा बिभर्मि। ति॒रो मा॒ सन्त॒मायु॒र्मा प्रहा॑सीत्॥४०॥

ज्योति॑षा त्वा वैश्वान॒रेणोप॑तिष्ठे। अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियः॑। यतो॑ जा॒तो अरो॑चथाः। तं जा॒नन्न॑ग्न॒ आरो॑ह। अथा॑ नो वर्धया र॒यिम्। या ते॑ अग्ने य॒ज्ञिया॑

तनूस्तयेह्यारोहात्माऽऽत्मानम्। अच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरूणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमा सीद स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजाꣳ रयिमस्मासु धेहि। अजस्रो दीदिहि नो दुरोणे। तमिन्द्रं जोहवीमि मघवानमुग्रम्। सत्रा दधानमप्रतिष्कुतꣳ शवाꣳसि। मꣳहिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियोऽववर्तत्। राये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वज्री। त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मस्तृपत्। सोममपिबद्विष्णुना सुतं यथाऽवशत्। स ईं ममाद महि कर्म कर्तवे महामुरुम्॥४२॥

सैनꣳ सश्चद्देवं देवः सत्यमिन्दुꣳ सत्य इन्द्रः। विदद्यती सरमा रुग्णमद्रेः। महि पाथः पूर्व्यꣳ सध्रियक्कः। अग्रं नयथ्सुपद्यक्षराणाम्। अच्छा रवं प्रथमा जानतीगात्। विदद्गव्यꣳ सरमा दृढमूर्वम्। येनानुकं मानुषी भोजते विट्। आ ये विश्वाः स्वपत्यानि चक्रुः। कृण्वानासो अमृतत्वाय गातुम्। त्वं नृभिर्नृपते

देवहूतौ॥४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्व हꣳसि। त्वन्निदस्युञ्चुमुरिम्। धुनिं चास्वापयो दभीतये सुहन्तु। एवा पाहि प्रत्नथा मन्दतु त्वा। श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः। आविः सूर्यं कृणुहि पीपिहीषः। जहि शत्रूꣳ रभि गा इन्द्र तृन्धि। अग्ने बाधस्व वि मृधो नुदस्व। अपामीवा अप रक्षाꣳसि सेध। अस्माथ्समुद्राद्बृहतो दिवो नः॥४४॥

अपां भूमानमुप नः सृजेह। यज्ञ प्रति तिष्ठ सुमतौ सुशेवा आ त्वा। वसूनि पुरुधा विशन्तु। दीर्घमायुर्यजमानाय कृण्वन्। अथामृतेन जरितारमङ्घि। इन्द्रः शुनावद्वितनोति सीरम्। संवथ्सरस्य प्रतिमाणमेतत्। अर्कस्य ज्योतिस्तदिदास ज्येष्ठम्। संवथ्सरꣳ शुनवथ्सीरमेतत्। इन्द्रस्य राधः प्रयतं पुरु त्मना। तदर्करूपं विमिमानमेति। द्वादशारे प्रति तिष्ठतीद्वृषा। अश्वायन्तो गव्यन्तो वाजयन्तः। हवामहे त्वोपगन्तवा उ। आभूषन्तस्त्वा सुमतौ नवायाम्। वयमिन्द्र त्वा शुनꣳ हुवेम॥४५॥

अर्चत हविर्गायत यꣳसच्चर्षणीनां वैशम्भल्या हासीत्त्वमुरुं देवहूतौ नस्त्मना षट्॥—[८]

प्रा॒ण उ॒देहि॒ पुन॒रा नो॑ भर य॒ज्ञो रा॒यो वा॑र्त्रहत्याय॒ वसू॑ना॒॒ꣳ॒ स ई॓ं पाह्य॒ष्टौ॥८॥

प्रा॒णो र॑क्ष॒त्यगृ॑भीता धारा॒व॒रा म॒रुतो॑ दीर्घायु॒त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा॒ पञ्च॑चत्वारिꣳशत्॥४५॥

प्रा॒णः शु॒नꣳ हु॑वेम॥

हरि॑ः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वा॒द्वीं त्वा᳚ स्वा॒दुना᳚। ती॒व्रां ती॒व्रेण॑। अ॒मृता॑म॒मृते॑न। मधु॑मतीं॒ मधु॑मता। सृ॒जामि॒ स॒ꣳ सोमे॑न। सोमो᳚ऽस्य॒श्विभ्या᳚ं पच्यस्व। सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्यस्व। परी॒तो षि॑ञ्चता सु॒तम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒मꣳ ह॒विः॥१॥

द॒ध॒न्वा यो नर्यो॑ अ॒प्स्व॑न्तरा। सु॒षाव॒ सोम॒मद्रि॑भिः। पु॒नातु॑ ते परि॒स्रुत᳚म्। सोम॒ꣳ॒ सूर्य॑स्य दु॒हि॒ता। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना᳚। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्क्सोमो॒ अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य॒ युज्य॒ः सखा᳚। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्क्सोमो॒ अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य॒ युज्य॒ः सखा᳚। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं प॑वते॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। सुर॑या॒ सोम॑ः सु॒त आसु॑तो॒ मदा॑य। शु॒क्रेण॑ देव दे॒वता᳚ः पिपृग्धि। रसे॒नान्नं॒ यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॒ङ्ग यव॑मन्तो॒ यव॑ञ्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपू॒र्वं वि॒यूय॑। इ॒हेहै॑षां कृणुत॒ भोज॑नानि। ये ब॒र्॒हिषो॒ नमो॑वृक्तिं॒ न ज॒ग्मुः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्या᳚ं त्वा॒ जुष्ट॑ं गृह्णामि॥३॥

सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे᳚। ए॒ष ते॒ योनि॒स्तेज॑से त्वा। वी॒र्या॑य त्वा॒ बला॑य त्वा। तेजो॑ऽसि॒ तेजो॒ मयि॑ धेहि। वी॒र्य॑मसि वी॒र्यं॑ मयि॑ धेहि। बल॑मसि॒ बलं॒ मयि॑ धेहि। नाना॒ हि वां᳚ दे॒वहि॑त॒ꣳ॒ सदः॑ कृ॒तम्। मा सꣳसृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॒ सोम॑ ए॒षः। मा मा॑ हिꣳसीः॒ स्वां योनि॑मावि॒शन्॥४॥

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्याश्वि॒नं तेजः॑। सा॒र॒स्व॒तं वी॒र्य᳚म्। ऐ॒न्द्रं बल᳚म्। ए॒ष ते॒ योनि॒र्मोदा॑य त्वा। आ॒न॒न्दाय॑ त्वा॒ मह॑से त्वा। ओजो॒ऽस्योजो॒ मयि॑ धेहि। म॒न्युर॑सि म॒न्युं मयि॑ धेहि। महो॑ऽसि॒ महो॒ मयि॑ धेहि। सहो॑ऽसि॒ सहो॒ मयि॑ धेहि। या व्या॒घ्रं विषू॑चिका। उ॒भौ वृकं॑ च॒ रक्ष॑ति। श्ये॒नं प॑त॒त्रिणꣳ॑ सि॒ꣳ॒हम्। सेमं पा॒त्वꣳह॑सः। स॒म्पृचः॑ स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृङ्क्त। वि॒पृचः॑ स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृङ्क्त॥५॥

ह॒विः प्र॒त्यङ्ङ्स्सोमो॒ अति॑द्रुतो गृह्णाम्यावि॒शन्विषू॑चिका॒ पञ्च॑ च॥——————[१]

सोमो॒ राजा॒ऽमृतꣳ॑ सु॒तः। ऋ॒जी॒षेणा॑जहान्मृ॒त्युम्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्।

विपान॑ꣳ शु॒क्रमन्ध॑सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्। इ॒दं पयो॒ऽमृतं॒ मधु॑। सोम॑म॒द्भ्यो व्य॑पिबत्। छन्द॑सा ह॒ꣳ॒सः शु॑चि॒षत्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। अ॒द्भ्यः क्षी॒रं व्य॑पिबत्॥६॥

कुङ्ङा॑ङ्गिर॒सो धि॒या। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। अन्ना॑त्परि॒स्रुतो॒ रस॑म्। ब्रह्म॑णा॒ व्य॑पिबत् क्ष॒त्रम्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। रेतो॒ मूत्रं॒ विज॑हाति। योनि॑ प्रवि॒शदि॑न्द्रि॒यम्। गर्भो॑ ज॒रायु॒णाऽऽवृ॑तः। उल्बं॑ जहाति॒ जन्म॑ना। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्॥७॥

वेदे॑न रू॒पे व्य॑करोत्। स॒ता॒स॒ती प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। सोमे॑न॒ सोमौ॒ व्य॑पिबत्। सु॒ता॒सु॒तौ प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। दृ॒ष्ट्वा रू॒पे व्याक॑रोत्। स॒त्या॒नृ॒ते प्र॒जाप॑तिः। अश्र॑द्धा॒मनृ॒तेऽद॑धात्। श्र॒द्धाꣳ स॒त्ये प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। दृ॒ष्ट्वा परि॑स्रुतो॒ रस॑म्। शु॒क्रेण॑ शु॒क्रं व्य॑पिबत्। पय॒ः सोमं॑ प्र॒जाप॑तिः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। विपान॑ꣳ शु॒क्रमन्ध॑सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्। इ॒दं पयो॒ऽमृतं॒ मधु॑॥८॥

अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबत्क्रुङ्ङाङ्गिरसः स्वधा सत्यमिन्द्रियꣳ श्रद्धा सत्ये प्रजापतिरष्टौ च॥ [२]

सुरावन्तं बर्हिषदꣳ सुवीरम्। यज्ञꣳ हिन्वन्ति महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु। सोमस्य शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन। सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधि। सरस्वत्यसनोदिन्द्रियाय॥९॥

इमन्तꣳ शुक्रं मधुमन्तमिन्दुम्। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। यदत्र रिप्तꣳ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षन्पितरः॥१०॥

अमीमदन्त पितरः। अतीतृपन्त पितरः। अमीमृजन्त पितरः। पितरः शुन्धध्वम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्नवै। अग्न आयूꣳषि पवसेऽग्ने पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः। जातवेदः पवित्रवद्यत्ते पवित्रमर्चिषि। उभाभ्यां देव सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो यमराज्ये। तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषाꣳ श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिँल्लोके शतꣳ समाः। द्वे स्रुती अशृणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यामिदं विश्वमेजत्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदꣳ हविः प्रजननं मे अस्तु। दशवीरꣳ सर्वगणꣳ स्वस्तये। आत्मसनि प्रजासनि। पशुसन्यभयसनि लोकसनि। अग्निः प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्स्वाहा॥१३॥

इन्द्रियाय पितरः शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पताꣳ स्वस्तये पश्च च॥——[३]

सीसेन तन्त्रं मनसा मनीषिणः। ऊर्णासूत्रेण कवयो वयन्ति। अश्विना यज्ञꣳ

स॑वि॒ता सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पं वरु॑णो भि॒षज्यन्। तद॑स्य रू॒पम॒मृत॒ꣳ॒ शची॑भिः। ति॒स्रोऽद॑धुर्दे॒वता᳚ः स॒ꣳ॒र॒रा॒णाः। लोमा॑नि॒ शष्पै᳚र्बहु॒धा न तोक्मा॑भिः। त्वग॑स्य मा॒ꣳ॒सम॑भव॒न्न ला॒जाः। त॒दश्विना॑ भि॒षजा॑ रु॒द्रव॑र्तनी। सर॑स्वती वयति॒ पेशो॒ अन्त॑रः॥१४॥

अस्थि॑ म॒ज्जानं॒ मास॑रैः। का॒रो॒त॒रेण॒ दध॑तो॒ गवा᳚ं त्व॒चि। सर॑स्वती॒ मन॑सा पेश॒लं वसु॑। नास॑त्याभ्यां वयति दर्श॒तं वपु॑ः। रसं॑ परि॒स्रुता॒ न रोहि॑तम्। न॒ग्नहु॒र्धीर॒स्तस॑र॒न्न वेम॑। पय॑सा शु॒क्रम॒मृतं॑ ज॒नित्रम्᳚। सुर॑या॒ मूत्रा᳚ज्जनयन्ति॒ रेत॑ः। अपाम॑तिं दु॒र्मतिं॑ बाध॑मानाः। ऊव॑ध्यं॒ वात॒ꣳ॒ स॒बु॒न्तदा॒रात्॥१५॥

इन्द्र॑ः सु॒त्रामा॒ हृद॑येन स॒त्यम्। पु॒रो॒डाशे॑न सवि॒ता जं॑जान। यकृ॑त्क्लो॒मानं॒ वरु॑णो भि॒षज्यन्। मत॑स्ने वा॒यव्यै᳚र्न मि॑नाति पि॒त्तम्। आ॒न्त्राणि॑ स्था॒ली मधु॒ पिन्व॑माना। गुदा॒ पात्रा॑णि सु॒दुघा॒ न धे॒नुः। श्ये॒न॒स्य॒ पत्र॒ं न प्ली॒हा शची॑भिः। आ॒स॒न्दी नाभि॑रु॒दर॒ं न मा॒ता। कु॒म्भो व॑नि॒ष्ठुर्ज॑नि॒ता शची॑भिः। यस्मि॒न्नग्रे॒ योन्या॒ं गर्भो॑ अ॒न्तः॥१६॥

प्लाशीर्व्यक्तः शतधार उत्सः। दुहे न कुम्भीꣳ स्वधां पितृभ्यः। मुखꣳ सदस्य शिर इत्सदेन। जिह्वा पवित्रमश्विना सꣳ सरस्वती। चप्पन्न पायुर्भिषगस्य वालः। वस्तिर्न शेपो हरसा तरस्वी। अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्याम्। छागेन तेजो हविषा शृतेन। पक्ष्माणि गोधूमैः क्वलैरुतानि। पेशो न शुक्लमसितं वसाते॥१७॥

अविर्न मेषो नसि वीर्याय। प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहाभ्याम्। सरस्वत्युपवाकैर्व्यानम्। नस्यानि बर्हिर्बदरैर्जजान। इन्द्रस्य रूपमृषभो बलाय। कर्णाभ्याꣳ श्रोत्रममृतं ग्रहाभ्याम्। यवा न बर्हिर्भ्रुवि केसराणि। कर्कन्धु जज्ञे मधु सारघं मुखात्। आत्मन्नुपस्थे न वृकस्य लोम। मुखे श्मश्रूणि न व्याघ्रलोमम्॥१८॥

केशा न शीर्षन् यशसे श्रियै शिखा। सिꣳहस्य लोम त्विषिरिन्द्रियाणि। अङ्गान्यात्मन्भिषजा तदश्विना। आत्मानमङ्गैः समधात्सरस्वती। इन्द्रस्य रूपꣳ शतमानमायुः। चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधाना। सरस्वती योन्यां गर्भमन्तः। अश्विभ्यां

पत्नी सुकृतं बिभर्ति। अपाꣳ रसेन वरुणो न साम्ना। इन्द्रꣳ श्रियै जनयन्नप्सु राजा। तेजः पशूनाꣳ हविरिन्द्रियावत्। परिस्रुता पयसा सारघं मधु। अश्विभ्यां दुग्धं भिषजा सरस्वत्या सुतासुताभ्याम्। अमृतः सोम इन्दुः॥१९॥

अन्तर आरादन्तर्वसाते व्याघ्रलोमꣳ राजा चत्वारि च॥ [४]

मित्रोऽसि वरुणोऽसि। समहं विश्वैर्देवैः। क्षत्रस्य नाभिरसि। क्षत्रस्य योनिरसि। स्योनामा सीद। सुषदामा सीद। मा त्वा हिꣳसीत्। मा मा हिꣳसीत्। निषसाद धृतव्रतो वरुणः। पस्त्यास्वा॥२०॥

साम्राज्याय सुक्रतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। अश्विनोर्भैषज्येन। तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। सरस्वत्यै भैषज्येन॥२१॥

वीर्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण। श्रियै यशसे बलायाभिषिञ्चामि। कोऽसि

कतमोऽसि। कस्मै त्वा कायं त्वा। सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यंराजा(३)न्। शिरो मे श्रीः॥२२॥

यशो मुखम्। त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि। राजा मे प्राणोऽमृतम्। सम्राट्चक्षुः। विराट्छ्रोत्रम्। जिह्वा मे भद्रम्। वाङ्महः। मनो मन्युः। स्वराड्भामः। मोदाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि॥२३॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुरो मम। पृष्टीर्मे राष्ट्रमुदरमꣳसौ। ग्रीवाश्च श्रोण्यौ। ऊरू अरत्नी जानुनी। विशो मेऽङ्गानि सर्वतः। नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भसत्॥२४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मे। भगः सौभाग्यं पसः। जङ्घाभ्यां पद्भ्यां धर्मोऽस्मि। विशि राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रत्यङ्गेषु प्रति तिष्ठाम्यात्मन्। प्रति प्राणेषु प्रति तिष्ठामि पुष्टे। प्रति द्यावापृथिव्योः। प्रति तिष्ठामि यज्ञे॥२५॥

त्रया देवा एकादश। त्रयस्त्रिꣳशाः सुराधसः। बृहस्पतिपुरोहिताः। देवस्य सवितुः सवे। देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीयास्तृतीयैः। तृतीयाः सत्येन। सत्यं यज्ञेन। यज्ञो यजुर्भिः॥२६॥

यजूꣳषि सामभिः। सामान्यृग्भिः। ऋचो याज्याभिः। याज्या वषट्कारैः। वषट्कारा आहुतिभिः। आहुतयो मे कामान्थ्समर्धयन्तु। भूः स्वाहा। लोमानि प्रयतिर्मम। त्वङ्म आनतिरागतिः। माꣳसं म उपनतिः। वस्वस्थि। मज्जा म आनतिः॥२७॥

पस्त्याँस्वा सरस्वत्यै भैषज्येन श्रीरङ्गानि भसद्यज्ञे यज्ञो यजुर्भिरुपनतिर्द्वे च॥ [५]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः। यदि दिवा यदि नक्तम्। एनाꣳसि चकृमा वयम्। वायुर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः। यदि जाग्रद्यदि स्वप्ने। एनाꣳसि चकृमा वयम्॥२८॥

सूर्यो मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः। यद्ग्रामे यदरण्ये। यथ्सभायां

यदि॑न्द्रि॒ये। यच्छू॒द्रे यद॒र्ये᳚। एन॑श्चकृ॒मा व॒यम्। यदेक॒स्याधि॒ धर्म॑णि। तस्या॑व॒यज॑नमसि। यदापो॒ अघ्नि॑या॒ वरु॒णेति॒ शपा॑महे। ततो॑ वरुण नो मुञ्च॥२९॥

अव॑भृथ निचङ्कुण निचे॒रुर॑सि निचङ्कुण। अव॑ दे॒वैर्दे॒वकृ॑त॒मेनो॑ऽयाट्। अव॒ मर्त्यै॒र्मर्त्य॑कृतम्। उ॒रोरा नो॑ देव रि॒षस्पा॑हि। सु॒मि॒त्रा न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु। दु॒र्मि॒त्रास्तस्मै॑ भूयासुः। यो᳚ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। द्रु॒प॒दादि॒वेन्मु॑मुचा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी मला॑दिव॥३०॥

पूतं प॒वित्रे॑णे॒वाऽऽज्य᳚म्। आपः॑ शुन्धन्तु॒ मैन॑सः। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। पश्य॑न्तो॒ ज्योति॒रुत्त॑रम्। दे॒वं दे॑व॒त्रा सूर्य᳚म्। अग॑न्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्। प्रति॑युतो॒ वरु॑णस्य॒ पाशः॑। प्रत्य॑स्तो॒ वरु॑णस्य॒ पाशः॑। एधो᳚ऽस्येधिषी॒महि॑। स॒मिद॑सि॥३१॥

तेजो॑ऽसि॒ तेजो॒ मयि॑ धेहि। अ॒पो अन्व॑चारिषम्। रसे॑न॒ सम॑सृक्ष्महि। पय॑स्वाꣳ अग्न॒ आग॑मम्। तं मा॒ सꣳसृ॑ज॒ वर्च॑सा। प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च। स॒माव॑वर्ति पृथि॒वी।

समुषाः। समु सूर्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्। विभुं कामं व्यश्ञवै। भूः स्वाहा॥३२॥

स्वप्न एनांꣳसि चकृमा वयं मुंञ्च मलादिव समिदंसि जगत्रीणि च॥ [६]

होता यक्षथ्समिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभा पृथिव्या अधि। दिवो वर्ष्मन्थ्समिध्यते। ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातम्। ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्। इन्द्रं देवꣳ स्वर्विदम्। पथिभिर्मधुमत्तमैः। नराशꣳसेन तेजसा॥३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्। आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सवीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होतायक्षद्बर्हिषीन्द्रं
वृषभं नर्यापसम्। वसुभीरुद्रैरादित्यैः। सयुग्भिर्बर्हिरासदत्॥३४॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो द्वार इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार इन्द्राय मीढुषे। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज।

हो॒ता॑ यक्षद्दु॒षे इन्द्र॑स्य धे॒नू। सु॒दुघे॑ मा॒तरौ॑ म॒ही। सवा॒तरौ॒ न तेज॑सी। व॒थ्समिन्द्र॑मवर्धताम्॥३५॥

वी॒तामाज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ता॑ यक्ष॒द्दैव्या॒ हो॒ता॑रा। भि॒षजा॒ सखा॑या। ह॒विषेन्द्र॑ भिषज्यतः। क॒वी दे॒वौ प्रचे॑तसौ। इन्द्रा॑य धत्त इन्द्रि॒यम्। वी॒तामाज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीः। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒पसः॑। इडा॒ सर॑स्वती॒ भार॑ती॥३६॥

म॒हीन्द्र॑पत्नीर्ह॒विष्म॑तीः। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मिन्द्र॑ दे॒वम्। भि॒षज॑ꣳ सु॒यज॑ घृ॒तश्रि॑यम्। पु॒रु॒रूप॑ꣳ सु॒रेत॑सं म॒घोनि॑म्। इन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑म्। श॒मि॒तार॑ꣳ श॒तक्र॑तुम्। धि॒यो जो॒ष्टार॑मिन्द्रि॒यम्॥३७॥

मध्वा॑ सम॒ञ्जन्प॒थिभिः॑ सु॒गेभिः॑। स्वदा॑ति ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑। वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ हो॒त॒र्यज॑। हो॒ता॑ यक्ष॒दिन्द्र॒ꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य। स्वाहा॒ मेद॑सः। स्वाहा॑ स्तो॒काना॑म्। स्वाहा॒ स्वाहा॑कृतीनाम्। स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्।

स्वाहेन्द्रꣳ होत्राज्जुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य वियन्तु। होतर्यज॥३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनपातमिडाभिर्बर्हिष्योज उषे दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥

समिधेन्द्रं चतुर्वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु द्विर्वेत्वेको वियन्तु होतर्यज॥)॥ [७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचा पूर्वकृद्वावृधानः। त्रिभिर्देवैस्त्रिꣳशता वज्रबाहुः। जघान वृत्रं वि दुरो ववार। नराशꣳसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य धाम। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवाꣳ अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः। जुषाणो बर्हिर्हरिवान्न इन्द्रः। प्राचीनꣳ सीदत्प्रदिशा पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानꣳ स्योनम्। आदित्यैरक्तं वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवष्यो धावमानाः। वृषाणं यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उ॒षासा॒नक्ता॑ बृह॒ती बृ॒हन्त᳚म्। पय॑स्वती सु॒दुघे॒ शूर॒मिन्द्र᳚म्। पेश॑स्वती॒ तन्तु॑ना सं॒व्यय॑न्ती। दे॒वाना᳚ं दे॒वं य॑जतः सुरु॒क्मे। दैव्या॒ मिमा॑ना॒ मन॑सा पुरु॒त्रा। होता॑रा॒विन्द्र॑ं प्रथ॒मा सु॒वाचा᳚। मू॒र्धन् य॒ज्ञस्य॒ मधु॑ना॒ दधा॑ना। प्रा॒ची॒नं॑ ज्योति॑र्ह॒विषा॑ वृधातः। ति॒स्रो दे॒वीर्ह॒विषा॒ वर्ध॑मानाः। इन्द्र॑ं जुषा॒णा वृष॑णं॒ न पत्नी᳚ः॥४१॥

अच्छि॑न्नं॒ तन्तु॑ं पय॑सा॒ सर॑स्वती। इडा॑ दे॒वी भार॑ती वि॒श्वतू᳚र्तिः। त्वष्टा॒ दध॒दिन्द्रा॑य॒ शुष्म᳚म्। अपा॒कोचि॑ष्टुर्य॒शसे॑ पु॒रूणि॑। वृषा॒ यज॒न्वृष॑णं॒ भूरि॑रेताः। मू॒र्धन् य॒ज्ञस्य॒ सम॑नक्तु दे॒वान्। वन॒स्पति॒रव॑सृष्टो॒ न पाशै᳚ः। त्मन्या॑ सम॒ञ्जञ्छ॑मि॒ता न दे॒वः। इन्द्र॑स्य ह॒व्यैर्ज॒ठर॑ं पृणा॒नः। स्वदा॑ति ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑। स्तो॒काना॒मिन्दु॒ं प्रति॒ शूर॒ इन्द्र॑ः। वृ॒षा॒यमा॑णो वृष॒भस्तु॑रा॒षाट्। घृ॒त॒प्रुषा॒ मधु॑ना ह॒व्यमु॒न्दन्। मू॒र्धन् य॒ज्ञस्य॑ जुषता॒ꣳ॒ स्वाहा᳚॥४२॥

शर्ध॑मानो॒ महो॑भिः॒ पत्नी᳚र्घृ॒तेन॑ च॒त्वारि॑ च॥ [८]

आच॑र्षणि॒प्रा वि॒वे॒ष यन्मा᳚। तꣳ स॒ध्रीची᳚ः। स॒त्यमित्तन्न त्वावा॑ꣳ अ॒न्यो अस्ति॑।

इन्द्रं देवो न मर्त्यो ज्यायान्। अहन्नहिं परिशयानमर्णः। अवासृजोऽपो अच्छा समुद्रम्। प्रससाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। स शेवृधमधि धाद्युम्नमस्मे। महि क्षत्रं जनाषाडिन्द्र तव्यम्। रक्षा च नो मघोनः पाहि सूरीन्। राये च नः स्वपत्या इषे धाः॥४३॥

रेवतीनां चत्वारि च॥ [९]

देवं बर्हिरिन्द्रꣳ सुदेवं देवैः। वीरवथ्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं प्राक्तोर्भृतम्। राया बर्हिष्मतोऽत्यगात्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वार इन्द्रꣳ सङ्घाते। विड्वीर्यामन्नवर्धयन्। आ वथ्सेन तरुणेन कुमारेण चमीविता अपार्वाणम्। रेणुककाटं नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥४४॥

देवी उषासानक्ता। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यह्वेताम्। दैवीर्विशः प्रायासिष्टाम्। सुप्रीते सुधिते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री वसुधिती।

देवमिन्द्रमवर्धताम्। अयाव्यन्याघा द्वेषाꣳसि। आन्यावाक्षीद्वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते॥४५॥

वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी ऊर्जाहुती दुघे सुदुघे। पयसेन्द्रमवर्धताम्। इषमूर्जमन्याऽवाक्षीत्। सग्धिꣳ सपीतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुराणेन नवम्। अधातामूर्जमूर्जाहुती वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥४६॥

देवा दैव्या होतारा। देवमिन्द्रमवर्धताम्। हताघशꣳसावाभार्ष्टां वसुवार्याणि। यजमानाय शिक्षितौ। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। अस्पृक्षद्भारती दिवम्। रुद्रैर्यज्ञꣳ सरस्वती। इडा वसुमती गृहान्॥४७॥

वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देव इन्द्रो नराशꣳसः। त्रिवरूथस्त्रिवन्धुरः। देवमिन्द्रमवर्धयत्। शतेन शितिपृष्ठानामाहितः। सहस्रेण प्रवर्तते। मित्रावरुणेदस्य

होत्रमर्हतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽध्वर्यवम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो मधुशाखः सुपिप्पलः। देवमिन्द्रमवर्धयत्। दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं पृथिवीमदृꣳहीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नम्। अन्या बर्हीꣴष्यभ्यभूत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं कुर्वन्थ्स्विष्टकृत्। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥४९॥

वियन्तु यज शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज गृहान् वेतु यजाभूथ्सद्वं (देवं बर्हिर्देवीर्द्वारो देवी उषासानक्ता देवी जोष्ट्री देवी ऊर्जाहुती देवा दैव्या होतारा शिक्षितौ देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशꣳसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयन्त्रिरवर्धतामेकोऽ वर्धयꣴश्चतुरवर्धयत्। वस्तोरा वथ्सेन दैवीरयावीषꣳहुताऽस्पृक्षच्छुतेन दिवꣴ स्वासस्थꣴ स्विष्टꣳ शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ॥)॥——[१०]

होता यक्षथ्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्रꣳ सरस्वतीम्। अजो धूम्रो न

गोधूमैः कुवलैर्भेषजम्। मधु शष्पैर्न तेज इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपात्सरस्वती। अविर्मेषो न भेषजम्। पथा मधुमताभरन्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्॥५०॥

बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षं नराशꣳसं न नग्नहुम्। पतिꣳ सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती भिषक्। रथो न चन्द्र्यश्विनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्। बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज॥५१॥

होता यक्षदिडेडित आजुह्वानः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलेन वर्धयन्। ऋषभेण गवेन्द्रियम्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्। यवैः कर्कन्धुभिः। मधु लाजैर्न मासरम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्बर्हिः सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषङ्नासत्या॥५२॥

भि॒षजा॒ऽश्विनाऽश्वा॒ शिशु॑मती। भि॒षग्धे॒नुः सर॑स्वती। भि॒षग्दु॒ह इन्द्रा॑य भे॒षजम्॑। पय॒ः सोम॑ः परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दुरो॒ दिश॑ः। क॒व॒ष्यो॑ न व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्या॒ं न दुरो॒ दिश॑ः। इन्द्रो॒ न रोद॑सी॒ दुघे᳚। दु॒हे कामा॒न्थ्सर॑स्वती॥५३॥

अ॒श्विनेन्द्रा॑य भे॒षजम्। शु॒क्रं न ज्योति॑रि॒न्द्रि॒यम्। पय॒ः सोम॑ः परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षथ्सु॒पेश॑सो॒षे नक्तं॒ दिवा᳚। अ॒श्विना॑ सञ्ज्ञाना॒ने। सम॑ जाते॒ सर॑स्वत्या। त्विषि॒मिन्द्रे॒ न भे॑ष॒जम्। श्ये॒नो न रज॑सा हृ॒दा। पय॒ः सोम॑ः परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑॥५४॥

वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दैव्या॒ होता॑रा भि॒षजा॒ऽश्विना᳚। इन्द्र॒ं न जागृ॑वी॒ दिवा॒ नक्त॒ं न भे॑ष॒जैः। शूष॒ꣳ॒ सर॑स्वती भि॒षक्। सीसे॑न दुह इन्द्रि॒यम्। पय॒ः सोम॑ः परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर्न भे॑ष॒जम्। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒ऽपस॑ः। रू॒पमिन्द्रे॑ हिर॒ण्यय᳚म्॥५५॥

अश्विनेडा न भारती। वाचा सरस्वती। मह इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रमश्विना। भिषजं न सरस्वतीम्। ओजो न जूतिरिन्द्रियम्। वृको न रभसो भिषक्। यशः सुरया भेषजम्॥५६॥

श्रिया न मासरम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारꣳ शतक्रतुम्। भीमं न मन्युꣳ राजानं व्याघ्रं नमसाऽश्विना भामम्। सरस्वती भिषक्। इन्द्राय दुह इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज॥५७॥

होता यक्षदग्निꣳ स्वाहाऽऽज्यस्य स्तोकानाम्। स्वाहा मेदसां पृथक्। स्वाहा छागमश्विभ्याम्। स्वाहा मेषꣳ सरस्वत्यै। स्वाहर्षभमिन्द्राय सिꣳहाय सहसेन्द्रियम्। स्वाहाऽग्निं न भेषजम्। स्वाहा सोममिन्द्रियम्। स्वाहेन्द्रꣳ सुत्रामाणꣳ सवितारं वरुणं भिषजां पतिम्। स्वाहा वनस्पतिं प्रियं पाथो न भेषजम्। स्वाहा देवाꣳ आज्यपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निꣳ होत्राज्जुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रꣳ सुत्रामाणम्। इमे सोमाः सुरामाणः। छागैर्न मेषैर्ऋषभैः सुताः। शष्पैर्न तोक्मभिः। लाजैर्महस्वन्तः। मदा मासरेण परिष्कृताः। शुक्राः पयस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुश्चुतः। तानश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। जुषन्ताꣳ सौम्यं मधु। पिबन्तु मदन्तु वियन्तु सोमम्। होतर्यज॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज नासत्या सरस्वती मधु हिरण्ययं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजाज्यपानमृताः पञ्च च (समिधाऽग्निꣳ षट्। तनूनपात्सप्त। नराशꣳसमृषिः। इडेडितो यवैरष्टौ। बर्हिः सप्त। दुरोऽश्विना नव। सुपेशसर्षिः। दैव्या होतारा सीसेन रसः। तिस्रस्त्वष्टारमष्टावष्टौ। वनस्पतिमृषिः। अग्निस्त्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं बदरैर्बदरैर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना न भेषजꣳ रूपमश्विना भीमं भामम्॥)॥ [११]

समिद्धो अग्निरश्विना। तप्तो घर्मो विराट्सुतः। दुहे धेनुः सरस्वती। सोमꣳ शुक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजा सुते। अश्विनोभा सरस्वती। मध्वा रजाꣳसीन्द्रियम्। इन्द्राय पथिभिर्वहान्। इन्द्रायेन्दुꣳ सरस्वती। नराशꣳसेन

न॒ग्नहुः॑॥६०॥

अधा॑ताम॒श्विना॒ मधु॑। भे॒ष॒जं भि॒षजा॑ सु॒ते। आ॒जुह्वा॑ना॒ सर॑स्वती। इन्द्रा॑येन्द्रि॒याणि॑ वी॒र्य॑म्। इडा॑भिरश्विना॒विष॑म्। समू॒र्ज॒ꣳ सꣳ र॒यिं द॑धुः। अश्वि॑ना॒ नमु॑चेः सु॒तम्। सोम॑ꣳ शु॒क्रं परि॒स्रुता॑। सर॑स्वती॒ तमाभ॑रत्। ब॒र्॒हिषेन्द्रा॑य॒ पात॑वे॥६१॥

क॒व॒ष्यो॑ न व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्यां॒ न दुरो॒ दिशः॑। इन्द्रो॒ न रोद॑सी॒ दुघे॑। दु॒हे कामा॒न्थ्सर॑स्वती। उ॒षासा॒ नक्त॑मश्विना। दिवेन्द्र॑ꣳ सा॒यमि॑न्द्रि॒यैः। स॒ञ्जा॒ना॒ने सु॒पेश॑सा। सम॑ जाते॒ सर॑स्वत्या। पा॒तं नो॑ अश्विना॒ दिवा॑। पा॒हि नक्त॑ꣳ सरस्वति॥६२॥

दैव्या॑ होतारा भिषजा। पा॒तमिन्द्र॒ꣳ सचा॑ सु॒ते। ति॒स्रस्त्रे॒धा सर॑स्वती। अ॒श्विना॒ भार॒तीडा॑। ती॒व्रं परि॒स्रुता॒ सोम॑म्। इन्द्रा॑य सुषवु॒र्मद॑म्। अश्वि॑ना भेष॒जं मधु॑। भे॒ष॒जं न॒ः सर॑स्वती। इन्द्रे॒ त्वष्टा॒ यश॒ः श्रिय॑म्। रू॒पꣳ रू॑पमधुः सु॒ते। ऋ॒तु॒थेन्द्रो॒

वनस्पतिः। शशमानः परिस्रुता। कीलालमश्विभ्यां मधु। दुहे धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण परिष्कृता। समधाता सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रे सुतं मधु॥६३॥

नग्नहुः पातवे सरस्वत्यधुः सुतेँऽष्टौ च॥ [१२]

अश्विना हविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ शुक्रमासुराद्वसु। मघमिन्द्राय जभ्रिरे। यमश्विना सरस्वती। हविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिभेद वलं मघम्। नमुचावासुरे सचा। तमिन्द्रं पशवः सचा। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषत। हविषा यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्रं इन्द्रियं दधुः। सविता वरुणो भगः। स सुत्रामा हविष्पतिः। यजमानाय सश्चत। सविता वरुणोऽदधत्। यजमानाय दाशुषे। आदत्त नमुचेर्वसु। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगेन सविता श्रियम्। सुत्रामा यशसा बलम्। दधाना यज्ञमाशत। अश्विना गोभिरिन्द्रियम्। अश्वेभिर्वीर्यं बलम्। हविषेन्द्रꣳ सरस्वती।

यजमानमवर्धयन्। ता नासत्या सुपेशसा। हिरण्यवर्तनी नरा। सरस्वती हविष्मती। इन्द्र कर्मसु नोऽवत। ता भिषजा सुकर्मणा। सा सुदुघा सरस्वती। स वृत्रहा शतक्रतुः। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्॥६६॥

उभा सरस्वती बलमिन्द्रियन्नरा षट्॥——[१३]

देवं बर्हिः सरस्वती। सुदेवमिन्द्रे अश्विना। तेजो न चक्षुरक्ष्योः। बर्हिषा दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवीर्द्वारो अश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। प्राणं न वीर्यन्नसि। द्वारो दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥६७॥

देवी उषासावश्विना। भिषजेन्द्रे सरस्वती। बलं न वाचमास्ये। उषाभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवी जोष्ट्री अश्विना। सुत्रामेन्द्रे सरस्वती। श्रोत्रं न कर्णयोर्यशः। जोष्ट्रीभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥६८॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ दुघे॑ सु॒दुघे᳚। पय॒सेन्द्र॒ꣳ॒ सर॑स्वत्य॒श्विना॑ भि॒षजा॑वत। शु॒क्रं न ज्योति॒ः स्तन॑यो॒राहु॑ती धत्त इन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वा दे॒वाना᳚ं भि॒षजा᳚। होता॑रा॒विन्द्र॑म॒श्विना᳚। व॒ष॒ट्का॒रैः सर॑स्वती। त्विषि॒ं न हृद॑ये म॒तिम्। होतृ॑भ्यां दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥ ६९॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। सर॑स्वत्य॒श्विना॒ भा॒रतीडा᳚। शू॒ष॒न्न मध्ये॒ नाभ्या᳚म्। इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसः॑। त्रि॒व॒रू॒थः सर॑स्वत्या॒ऽश्विभ्या॑मीयते॒ रथः॑। रेतो॒ न रू॒पम॒मृत॑ं ज॒नित्रम्। इन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥ ७०॥

दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पति॑ः। हिर॑ण्यपर्णो अ॒श्विभ्या᳚म्। सर॑स्वत्याः सुपिप्प॒लः। इन्द्रा॑य पच्यते॒ मधु॑। ओजो॒ न जू॒तिमृ॑ष॒भो न भाम᳚म्। वन॒स्पति॑र्नो॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनाम्। अ॒ध्व॒रे स्ती॒र्णम॒श्विभ्या᳚म्। ऊर्ण॑म्रदा॒ः सर॑स्वत्याः॥ ७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। ईशायै मन्युꣳ राजानं बर्हिषा दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवान् यक्षद्यथायथम्। होताराविन्द्रमश्विना। वाचा वाचꣳ सरस्वतीम्। अग्निꣳ सोमꣳ स्विष्टकृत्। स्विष्ट इन्द्रः सुत्रामा सविता वरुणो भिषक्। इष्टो देवो वनस्पतिः। स्विष्टा देवा आज्यपाः। इष्टो अग्निरग्निना। होता होत्रे स्विष्टकृत्। यशो न दधदिन्द्रियम्। ऊर्जमपचितिꣳ स्वधाम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥७२॥

द्वारो दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज जोष्ट्रीभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज होतृभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजैन्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज सरस्वत्या वनस्पतिः षट् (देवं बर्हिर्देवीर्द्वारो देवी उषासावश्विना देवी जोष्ट्री देवी ऊर्जाहुती देवा देवाना भिषजा वषट्कारैर्देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशꣳसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवान्। समिधाऽग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्यश्विना सर्व वियन्तु। द्वारस्तिस्रः सर्ववियन्तु। अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वः सरस्वति। अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वं दुह इन्द्रियम्। अन्यत्र दधुरिन्द्रियम्। सौत्रामण्याꣳ सुतासुती। अञ्जन्त्ययं यजमानः॥)॥——[१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीत। अयꣳ सुतासुती यजमानः। पचन्पक्तीः।

पचन्पुरोडाशान्। गृह्णन्ग्रहान्। बध्नन्नश्विभ्यां छागꣳ सरस्वत्या इन्द्राय। बध्नन्थ्सरस्वत्यै मेषमिन्द्रायाश्विभ्याम्। बध्नन्निन्द्रायर्षभमश्विभ्याꣳ सरस्वत्यै। सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवत्। अश्विभ्यां छागेन सरस्वत्या इन्द्राय॥७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायाश्विभ्याम्। इन्द्रायर्षभेणाश्विभ्याꣳ सरस्वत्यै। अक्षꣳस्तान्मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीषुः। अवीवृधन्त ग्रहैः। अपातामश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। सोमान्थ्सुराम्णः। उपो उक्थामदाः श्रौद्भिमदा अदन्। अवीवृधन्ताङ्गूषैः। त्वामद्यर्ष आर्षेयर्षीणान्नपादवृणीत। अयꣳ सुतासुती यजमानः। बहुभ्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति। ता या देवा देवदानान्यदुः। तान्यस्मा आ च शास्व। आ च गुरस्व। इषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः। सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥७४॥

इन्द्राय यजमानः सप्त च॥ [१५]

उशन्तस्त्वा हवामह आ नो अग्ने सुकेतुना। त्वꣳ सोम महे भगं त्वꣳ

सोम प्रचिकितो मनीषा। त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे त्वꣳ सोम पितृभिः संविदानः। बर्हिषदः पितर आऽहं पितृन्। उपहूताः पितरोऽग्निष्वात्ताः पितरः। अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे। नराशꣳसे सोमपीथं य आशुः। ते नो अर्वन्तः सुहवा भवन्तु। शं नो भवन्तु द्विपदे शं चतुष्पदे। ये अग्निष्वात्ता येऽनग्निष्वात्ताः॥७५॥

अꣳहोमुचः पितरः सोम्यासः। परेऽवरेऽमृतासो भवन्तः। अधि ब्रुवन्तु ते अवन्त्वस्मान्। वान्यायै दुग्धे जुषमाणाः करम्भम्। उदीराणा अवरे परे च। अग्निष्वात्ता ऋतुभिः संविदानाः। इन्द्रवन्तो हविरिदं जुषन्ताम्। यदग्ने कव्यवाहन त्वमग्न ईडितो जातवेदः। मातली कव्यैः। ये तातृपुर्देवत्रा जेहमानाः। होत्रावृधः स्तोमतष्टासो अर्कैः। आऽग्ने याहि सुविदत्रेभिरर्वाङ्। सत्यैः कव्यैः पितृभिर्घर्मसद्भिः। हव्यवाहमजरं पुरुप्रियम्। अग्निं घृतेन हविषा सपर्यन्। उपासदं कव्यवाहं पितृणाम्। स नः प्रजां वीरवतीꣳ समृण्वतु॥७६॥

अनग्निष्वात्ता जेहमानाः सप्त च॥ [१६]

होता यक्षदिडस्पदे। समिधानं महद्यशः। सुषमिद्धं वरेण्यम्। अग्निमिन्द्रं वयोधसम्। गायत्रीं छन्द इन्द्रियम्। त्र्यविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षच्छुचिंव्रतम्। तनूनपातमुद्भिदम्। यं गर्भमदितिर्दधे॥७७॥

शुचिमिन्द्रं वयोधसम्। उष्णिहं छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदीडेन्यम्। ईडितं वृत्रहन्तमम्। इडाभिरीड्यꣳ सहः। सोममिन्द्रं वयोधसम्। अनुष्टुभं छन्द इन्द्रियम्। त्रिवथ्सं गां वयो दधत्॥७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षथ्सुबर्हिषदम्। पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं वयोधसम्। बृहतीं छन्द इन्द्रियम्। पञ्चाविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होतायक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीर्हिरण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिं छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षथ्सुपेशसे। सुशिल्पे बृहती

उभे। नक्तोषासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभं छन्द इन्द्रियम्॥८०॥

पष्ठवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्प्रचेतसा। देवानामुत्तमं यशः। होतारा दैव्या कवी। सयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीं छन्द इहेन्द्रियम्। अनड्वाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्हिरण्ययीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं वयोधसम्। विराजं छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षथ्सुरेतसम्। त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षच्छतक्रतुम्। हिरण्यपर्णमुक्थिनम्। रशनां बिभ्रतं वशिम्। भगमिन्द्रं वयोधसम्। ककुभं छन्द इहेन्द्रियम्। वशां वेहतं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षथ्स्वाहाकृतीः। अग्निं गृहपतिं पृथक्। वरुणं भेषजं कविम्।

क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्। अतिच्छन्दसं छन्दं इन्द्रियम्। बृहदृषभं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज॥८३॥

दधे दधद्दतावृधं इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज सप्त च (इडस्पदेऽग्निङ्गायत्रीत्र्यविम्। शुचिव्रतꣳ शुचिमुष्णिहन्दित्यवाहम्। ईडेन्यꣳ सोममनुष्टुभं त्रिवथ्सम्। सुबर्हिषदममृतेन्द्रं बृहतीं पञ्चाविम्। व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारो ब्रह्माणः पङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं पष्ठवाहम्। प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानड्वाहम्। पेशस्वतीस्तिस्रः पतिं विराजमिह धेनुन्न। सुरेतसन्त्वष्टारं पुष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणन्न। शतक्रतुं भगमिन्द्रं ककुभमिह वशान्न। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदृषभं गां वयो दधदिन्द्रियमृषिं वसु नव दशेहेन्द्रियमष्ट नव दश गां न वयो दधदिडस्पदे सर्व वेतु॥)॥——[१७]

समिद्धो अग्निः समिधा। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्दं इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचिव्रतः। तनूपाच्च सरस्वती। उष्णिक्छन्दं इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः। इडाभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्दं इन्द्रियम्। त्रिवथ्सो गौर्वयो दधुः। सुबर्हिरग्निः पूषण्वान्। स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः। बृहती छन्दं इन्द्रियम्। पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो

म॒हीः। ब्र॒ह्मा दे॒वो बृह॒स्पतिः॑। प॒ङ्क्तिश्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। तु॒र्य॒वाड्गौर्वयो॑ दधुः॥८५॥

उ॒षे य॒ह्वी सु॒पेश॑सा। विश्वे॑ दे॒वा अम॑र्त्याः। त्रि॒ष्टुप्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। प॒ष्ठ॒वाड्गौर्वयो॑ दधुः। दैव्या॑ होतारा भिषजा। इन्द्रे॑ण स॒युजा॑ यु॒जा। जग॑ती॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। अ॒न॒ड्वान्गौर्वयो॑ दधुः। ति॒स्र इडा॒ सर॑स्वती। भार॑ती म॒रुतो॒ विशः॑॥८६॥

वि॒राट्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। धे॒नुर्गौर्न वयो॑ दधुः। त्वष्टा॑ तु॒रीपो॒ अद्भु॑तः। इ॒न्द्रा॒ग्नी पुं॑ष्टि॒वर्ध॑ना। द्वि॒पाच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। उ॒क्षा गौर्न वयो॑ दधुः। श॒मि॒ता नो॒ वन॒स्पतिः॑। स॒वि॒ता प्र॑सु॒वन्भग᳚म्। क॒कुच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। व॒शा वे॒हद्गौर्न वयो॑ दधुः। स्वाहा॑ य॒ज्ञं वरु॑णः। सु॒क्ष॒त्रो भे॑ष॒जं क॑रत्। अति॑च्छन्दा॒श्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हदृ॑ष॒भो गौर्वयो॑ दधुः॥८७॥

अम॑र्त्यस्तु॒र्य॒वाड्गौर्वयो॑ दधु॒र्विशो॑ व॒शा वे॒हद्गौर्न वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च॥ [१८]

व॒स॒न्तेन॒र्तुना॑ दे॒वाः। व॒सव॑स्त्रि॒वृता᳚ स्तु॒तम्। र॒थ॒न्त॒रेण॒ तेज॑सा। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। ग्री॒ष्मेण॑ दे॒वा ऋ॒तुना᳚। रु॒द्राः प॑ञ्चद॒शे स्तु॒तम्। बृ॒ह॒ता यश॑सा॒ बल᳚म्। ह॒विरिन्द्रे॒

वयो दधुः। वर्षाभिर्ऋतुनाऽऽदित्याः। स्तोमे सप्तदशे स्तुतम्॥८८॥

वैरूपेण विशौजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेनर्तुना देवाः। एकविꣳश ऋभवः स्तुतम्। वैराजेन श्रिया श्रियम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। हेमन्तेनर्तुना देवाः। मरुतस्त्रिणवे स्तुतम्। बलेन शक्वरीः सहः। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेणर्तुना देवाः। त्रयस्त्रिꣳशेऽमृतꣳ स्तुतम्। सत्येन रेवतीः क्षत्रम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः॥८९॥

स्तोमे सप्तदशे स्तुतꣳ सहो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारि च (वसन्तेन ग्रीष्मेण वर्षाभिः शारदेन हेमन्तेन शैशिरेण षट्॥)॥[१९]

देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। गायत्रिया छन्दसेन्द्रियम्। तेज इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वारो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवीर्देवमवर्धयन्। उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥९०॥

देवी देवं वयोधसम्। उषे इन्द्रमवर्धताम्। अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी

देवमंवर्धताम्। बृहत्या छन्दंसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधंत्। वसुवनें वसुधेयंस्य वीतां यजं॥९१॥

देवी ऊर्जाहुंती देवमिन्द्रं वयोधसम्ं। देवी देवमंवर्धताम्। पङ्क्त्या छन्दंसेन्द्रियम्। शुक्रमिन्द्रे वयो दधंत्। वसुवनें वसुधेयंस्य वीतां यजं। देवा दैव्या होतांरा देवमिन्द्रं वयोधसम्ं। देवा देवमंवर्धताम्। त्रिष्टुभा छन्दंसेन्द्रियम्। त्विषिमिन्द्रे वयो दधंत्। वसुवनें वसुधेयंस्य वीतां यजं॥९२॥

देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्वयोधसम्ं। पतिमिन्द्रंमवर्धयन्। जगंत्या छन्दंसेन्द्रियम्। बलमिन्द्रे वयो दधंत्। वसुवनें वसुधेयंस्य वियन्तु यजं। देवो नराशꣳसों देवमिन्द्रं वयोधसम्ं। देवो देवमंवर्धयत्। विराजा छन्दंसेन्द्रियम्। रेत इन्द्रे वयो दधंत्। वसुवनें वसुधेयंस्य वेतु यजं॥९३॥

देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रं वयोधसम्ं। देवो देवमंवर्धयत्। द्विपदा छन्दंसेन्द्रियम्। भगमिन्द्रे वयो दधंत्। वसुवनें वसुधेयंस्य वेतु यजं। देवं बर्हिर्वारितीनां

दे॒वमिन्द्र॑ं वयो॒धस॑म्। दे॒वं दे॒वम॑वर्धयत्। क॒कुभा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। यश॒ इन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्दे॒वमिन्द्र॑ं वयो॒धस॑म्। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। अति॑च्छन्दसा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। क्ष॒त्रमिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥१४॥

वि॒य॒न्तु॒ यज॑ वीता॒ यज॑ वीता॒ यज॑ वेतु॒ यज॑ वेतु॒ यज॒ पञ्च॑ च (दे॒वं ब॒र्॒हिर्गा॑यत्रि॒या तेज॑ः। दे॒वीर्द्वार॑ उ॒ष्णिहा॑ प्रा॒णम्। दे॒वी दे॒वमु॒षे अ॑नु॒ष्टुभा॒ वाच॑म्। दे॒वी जोष्ट्री॑ बृह॒त्या श्रोत्र॑म्। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती प॒ङ्क्त्या शु॒क्रम्। दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा त्रि॒ष्टुभा॒ त्विषि॑म्। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः पति॑ं जग॑त्या॒ बल॑म्। दे॒वो नरा॒श॑ꣳसो॑ वि॒राजा॒ रेत॑ः। दे॒वो वन॒स्पति॑र्द्वि॒पदा॒ भग॑म्। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनां क॒कुभा॒ यश॑ः। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृदति॑च्छन्दसा क्ष॒त्रम्। वे॒तु॒ वि॒य॒न्तु॒ च॒तुर्वी॑ता॒मेको॑ वियन्तु च॒तुर्वै॑त्ववर्धयदवर्धयꣳश्च॒तुर॑वर्धता॒मेको॑ऽवर्धयꣳ श्च॒तुर॑वर्धयत्॥)॥ [२०]

स्वा॒द्वीं त्वा॒ सोम॒ः सुरा॑वन्तꣳ॒ सीसे॑न मि॒त्रो॑ऽसि॒ यद्दे॑वा॒ होता॑ यक्षथ्स॒मिधेन्द्र॒ꣳ॒ समि॑द्ध॒ इन्द्र॒ आच॑र्षणि॒प्रा दे॒वं ब॒र्॒हिर्॒होता॑ यक्षथ्स॒मिधा॒ऽग्निꣳ समि॑द्धो अ॒ग्निर॑श्विना॒ऽश्विना॑ ह॒विरि॑न्द्रि॒यं दे॒वं ब॒र्॒हिः सर॑स्वत्य॒ग्निम॒द्योशन्तो॒ होता॑ यक्षदि॒डस्प॒दे समि॑द्धो अ॒ग्निः स॒मिधा॑ वस॒न्तेन॒र्तुना॑ दे॒वं ब॒र्॒हिरिन्द्र॑ं वयो॒धस॑ं विꣳश॒तिः॥२०॥

स्वा॒द्वीं त्वाऽमी॑मदन्त पि॒तर॒ः साम्रा॑ज्याय पू॒तं प॒वित्रे॑णो॒षासा॒नक्ता॒ बद॑रै॒रधा॑तां दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑ पष्ठ॒वाह॒ङ्गां दे॒वी दे॒वं

वं॑यो॒धसं॒ चतुं॑र्नवतिः॥१४॥

स्वा॒द्वीं त्वां॑ वेतु॒ यजं॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृथ्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तरꣳ साम भवति। ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रजी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्। रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्। यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यंदिने सवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। त्रयस्त्रिꣳशथ्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। देवता एवाव

रुन्धे। अश्वं॑श्चतु॒स्त्रि॒ꣳ॒शः। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्वः॑॥३॥

प्र॒जाप॑तिश्चतु॒स्त्रि॒ꣳ॒शो दे॒वता॑नाम्। याव॑तीरे॒व दे॒वताः᳚। ता ए॒वाव॑ रुन्धे। कृ॒ष्णा॒जि॒ने॑ऽभिषि॑ञ्चति। ब्रह्म॑णो॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यत्कृ॑ष्णाजि॒नम्। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सेनै॒वैन॒ꣳ॒ सम॑र्धयति। आज्ये॑ना॒भिषि॑ञ्चति। तेजो॒ वा आज्यम्᳚। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति॥४॥

होता॑ भवति यजेत् वा अश्वो॑ दधाति॥ [१]

यदा᳚ग्ने॒यो भव॑ति। अ॒ग्निमु॑खा॒ ह्यृद्धिः॑। अथ॒ यत्पौ॒ष्णः। पुष्टि॒र्वै पू॒षा। पुष्टि॒र्वैश्य॑स्य। पुष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। प्र॒स॒वाय॑ सावि॒त्रः। अथ॒ यत्त्वा॒ष्ट्रः। त्वष्टा॒ हि रू॒पाणि॑ विकु॒रोति॑। नि॒र्व॒रु॒ण॒त्वाय॑ वारु॒णः॥५॥

अथो॒ य ए॒व कश्च॒ सन्थ्सू॒यते᳚। स हि वा॑रु॒णः। अथ॒ यद्वै᳚श्वदे॒वः। वै॒श्व॒दे॒वो हि वैश्यः॑। अथ॒ यन्मा॑रु॒तः। मा॒रु॒तो हि वैश्यः॑। स॒प्तैतानि॑ ह॒वीꣳषि॑ भवन्ति। स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतः॑। पृश्ञिः॑ पष्ठौ॒ही मा॑रु॒त्या ल॑भ्यते। विड्वै म॒रुतः॑। विश॑ ए॒वैतन्म॑ध्य॒तो॑ऽभिषि॑च्यते। तस्मा॒द्वा ए॒ष वि॒शः प्रि॒यः। वि॒शो हि म॑ध्य॒तो॑-ऽभिषि॒च्यते᳚। ऋ॒ष॒भ॒च॒र्मे॑ऽध्य॒भिषि॑ञ्चति। स हि प्र॑जनयि॒ता। द॒ध्नाऽभिषि॑ञ्चति।

ऊर्ग्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विङ्वै मरुतोऽष्टौ च॥ [२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यथ्सौम्यः। सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्बार्हस्पत्यः। एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यथ्सारस्वतः। एतद्धि प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एव कश्च सन्थ्सूयते। स हि वारुणः। अथ यद्द्यावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति। अष्टावेतानि हवीꣳषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। हिरण्येन घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो

वा एतदृंख्सामयोँ रूपम्। यत्कृंष्णाजिनम्। ब्रह्मंन्नेवैनंमृख्सामयोरध्यभिषिंञ्चति। घृतेनाभिषिंञ्चति। तथां वीर्यांवत्तरो भवति॥९॥

सङ्गच्छेंते भागधेयेनान्वंमन्येताꣳ रूपं चत्वारिं च॥ [३]

न वै सोमेंन सोमंस्य सवोँऽस्ति। हतो ह्येंषः। अभिषुंतो ह्येंषः। न हि हतः सूयतेँ। सौमीꣳ सूतवंशामा लंभते। सोमो वै रेतोधाः। रेतं एव तद्दंधाति। सौम्यर्चा-ऽभिषिंञ्चति। रेतोधा ह्येंषा। रेतः सोमंः। रेतं एवास्मिंन्दधाति। यत्किं चं राजसूयंमृते सोममँ। तथ्सर्वं भवति। अषांढं युथ्सु पृतंनासु पप्रिमँ। सुवर्षामफ्स्वां वृजनंस्य गोपाम्। भरेषुजाꣳ सुंक्षितिꣳ सुश्रवंसम्। जयंन्तं त्वामनुं मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमंः सप्त चं॥ [४]

यो वै सोमेंन सूयतेँ। स देंवसवः। यः पशुनां सूयतेँ। स देंवसवः। य इष्ट्यां सूयतेँ। स मंनुष्यसवः। एतं वै पृथंये देवाः प्रायंच्छन्। ततो वै सोऽप्यांरण्यानाँ पशूनामंसूयत। यावंतीः कियंतीश्च प्रजा वाचं वदंन्ति। तासाꣳ सर्वासाꣳ

सूयते॥११॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। नाराशꣳस्यर्चाऽभिषिञ्चति। मनुष्या वै नराशꣳसः। निह्नुत्य वावैतत्। अथाभिषिञ्चति। यत्किं च राजसूयमनुत्तरवेदीकम्। तथ्सर्वं भवति। ये मे पञ्चाशतं ददुः। अश्वानाꣳ सधस्तुतिः। द्युमदग्ने महि श्रवः। बृहत्कृधि मघोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥१२॥

सूयते सधस्तुतिस्त्रीणि च॥ [५]

एष गोसवः। षट्त्रिꣳश उक्थ्यो बृहथ्सामा। पवमाने कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वाजपेयः। स सम्राट्थ्सवः। यो राजसूयः। स वरुणसवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी। स्वाराज्यं गौरेव। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। तद्धि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्धि स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्धि स्वाराज्यम्। अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव

रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरेवैनमनन्तरहितमभिषिञ्चति। पशुस्तोमो वा एषः। तेन गोसवः। षट्त्रिंशः सर्वः। रेवज्ञातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः। महान्महित्वे तस्तभानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहैकं च॥ [६]

सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या राजन्ये दुन्दुभावायतायाम्। अश्वस्य क्रन्द्ये पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये। त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेषु वृषभस्य वाजे। वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा

न आगन्वर्चसा संविदाना। राडसि विराडसि। सम्राडसि स्वराडसि। इन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तꣳ श्रीणामि। इन्द्राय त्वौजस्वत ओजस्वन्तꣳ श्रीणामि॥१७॥

इन्द्राय त्वा पयस्वते पयस्वन्तꣳ श्रीणामि। इन्द्राय त्वाऽऽयुष्मत आयुष्मन्तꣳ श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। तेजसा सम्पिपृग्धि मा। ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे। ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। ओजसा सं पिपृग्धि मा। पयोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पयस्वदस्तु मे मुखम्। पयस्वच्छिरो अस्तु मे। पयस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। पयसा सं पिपृग्धि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्। आयुष्मच्छिरो अस्तु मे। आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्। आयुषा सं पिपृग्धि मा। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि। प्रियꣳ रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे देवा

जरंदष्टिर्यथाऽसंत्॥२०॥

आयुंरसि विश्वायुंरसि। सर्वायुंरसि सर्वमायुंरसि। यतो वातो मनोंजवाः। यतः क्षरंन्ति सिन्धंवः। तासां त्वा सर्वासाꣳ रुचा। अभिषिंञ्चामि वर्चसा। समुद्र इंवासि गह्मनां। सोमं इवास्यदांभ्यः। अग्निरिंव विश्वतंः प्रत्यङ्। सूर्यं इव ज्योतिंषा विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवंणे रसंः। तमहमस्मा आंमुष्यायणायं। तेजंसे ब्रह्मवर्चसायं गृह्णामि। अपां य ऊर्मौ रसंः। तमहमस्मा आंमुष्यायणायं। ओजंसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मंध्यतो रसंः। तमहमस्मा आंमुष्यायणायं। पुष्ट्यैं प्रजनंनाय गृह्णामि। अपां यो यज्ञियो रसंः। तमहमस्मा आंमुष्यायणायं। आयुंषे दीर्घायुत्वायं गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोजंस्वन्तꣳ श्रीणाम्योजोंऽसि तत्ते प्रयंच्छामि पयंसा सम्पिंपृग्धि माऽसंद्भिर्भूर्यज्ञियो रसो द्वे चं॥ [७]

अभिप्रेहिं वीरयंस्व। उग्रश्चेत्तां सपत्नहा। आतिंष्ठ मित्रवर्धनः। तुभ्यं देवा अधिंब्रवन्। अङ्कौ न्यङ्कावभित आतिंष्ठ वृत्रहन्रथम्ं। आतिष्ठंन्तं परि विश्वें अभूषन्।

श्रिय॒ं वसा॑नश्चरति॒ स्वरो॑चाः। म॒हत्तद॒स्यासु॑रस्य॒ नाम॑। आ वि॒श्वरू॑पो अ॒मृता॑नि तस्थौ। अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॒ बृह॒स्पति॑ः॥२३॥

अनु॒ सोमो॒ अन्व॒ग्निरा॑वीत्। अनु॑ त्वा॒ विश्वे॑ दे॒वा अ॑वन्तु। अनु॑ स॒प्त राजा॑नो॒ य उ॒ताभिषि॑क्ताः। अनु॑ त्वा मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑तम्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी वि॒श्वश॑म्भू। सूर्यो॒ अहो॑भि॒रनु॑ त्वाऽवतु। च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्रै॒रनु॑ त्वाऽवतु। द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो बृ॒हद्दक्षि॑णा त्वा पिपर्तु। अनु॑ स्व॒धा चि॑किता॒ꣳ॒ सोमो॑ अ॒ग्निः। आऽयं पृ॑णक्तु॒ रज॑सी उ॒पस्थ॑म्॥२४॥

बृह॒स्पति॒ः सोमो॑ अ॒ग्निरेक॑ च॥ [८]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्। स ए॒तं प्र॒जाप॑तिरोद॒नम॑पश्यत्। सोऽन्नं॑ भू॒तो॑ऽतिष्ठत्। ता अ॒न्यत्रा॒न्नाद्य॒मवि॑त्वा। प्र॒जाप॑तिं प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्त। अन्नं॑मे॒वैनं॑ भू॒तं पश्य॑न्तीः प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्ते। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। सर्वा॒ण्यन्ना॑नि भवन्ति॥२५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यवं रुन्धे। सर्वान्पुरुषान्। राडसि विराडसीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति। यद्धिरण्यं ददाति। तेजस्तेनावं रुन्धे। यत्तिसृधन्वम्। वीर्यं तेन। यदष्ट्राम्॥२६॥

पुष्टिं तेन। यत्कमण्डलुम्। आयुष्टेन। यद्धिरण्यमा बध्नाति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै हिरण्यम्। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते। यदोदनं प्राश्नाति। एतदेव सर्वमवरुध्य॥२७॥

तदस्मिन्नेकधाऽधात्। रोहिण्यां कार्यः। यद्ब्राह्मण एव रोहिणी। तस्मादेव। अथो वर्ष्मैवैनꣳ समानानां करोति। उद्यता सूर्येण कार्यः। उद्यन्तं वा एतꣳ सर्वाः प्रजाः प्रतिनन्दन्ति। दिदृक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य एवं वेद। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभृथा (३) ना (३) इति। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। तथ्स्विदेवावैति। तन्नावैति। त्रिभिः पवयति। त्रय इमे लोकाः। एभिरेवैनं लोकैः पवयति। अथो

अपां वा एतत्तेजो वर्चः। यद्दर्भाः। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयंति। अपामेवैनं तेजंसा वर्चसाऽभिषिंञ्चति॥२९॥

भवन्त्यष्टांमवरुध्यं वदन्ति दर्भा यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥ [९]

प्रजापंतिरकामयत बहोर्भूयाँन्थ्स्यामितिं। स एतं पंञ्चशारदीयंमपश्यत्। तमाऽहंरत्। तेनांयजत। ततो वै स बहोर्भूयांनभवत्। यः कामयेंत बहोर्भूयाँन्थ्स्यामितिं। स पंञ्चशारदीयेंन यजेत। बहोरेव भूयाँन्भवति। मरुथ्स्तोमो वा एषः। मरुतो हि देवानां भूयिंष्ठाः॥३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजंते। य उंचैनमेवं वेदं। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवंः संवथ्सरः। ऋतुष्वेव संवथ्सरे प्रतिं तिष्ठति। अथो पञ्चाँक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तो यज्ञः। यज्ञमेवावं रुन्धे। सप्तदशꣳ स्तोमा नातिं यन्ति। सप्तदशः प्रजापंतिः। प्रजापंतेराप्त्यैँ॥३१॥

भूयिंष्ठा यन्ति द्वे चं॥ [१०]

अ॒गस्त्यो॑ म॒रुद्भ्य॑ उ॒क्ष्णः प्रौक्ष॑त्। तानिन्द्र॒ आद॑त्त। त ए॑नं॒ वज्र॑मु॒द्यत्या॒भ्या॑यन्त। ताना॒गस्त्य॑श्चै॒वेन्द्र॑श्च कयाशु॒भीये॑नाशमयताम्। ताञ्छा॒न्तानुपा᳚ह्वयत। यत्क॑याशु॒भीय॒ भव॑ति॒ शान्त्यै᳚। तस्मा॑दे॒त ऐ᳚न्द्रामारु॒ता उ॒क्षाण॑ः सव॒नीया॑ भवन्ति। त्रय॑ः प्रथ॒मेऽह॒न्ना ल॑भ्यन्ते। ए॒वं द्वि॒तीये᳚। ए॒वं तृ॒तीये᳚॥३२॥

ए॒वं च॑तु॒र्थे। पञ्चौ᳚त्त॒मेऽह॒न्ना ल॑भ्यन्ते। वर्॒षिं॑ष्ठमिव॒ ह्ये॑तदह॑ः। वर्॒षिं॑ष्ठः समा॒नाना᳚ं भवति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑चैनमे॒वं वेद॑। स्वारा᳚ज्य॒ं वा ए॒ष य॒ज्ञः। ए॒तेन॒ वा एक॒या वा॑ कान्द॒मः स्वारा᳚ज्यमगच्छत्। स्वारा᳚ज्यं गच्छति। य ए॒तेन॒ यज॑ते॥३३॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। मा॒रु॒तो वा ए॒षः स्तोम॑ः। ए॒तेन॒ वै म॒रुतो॑ दे॒वाना॒ं भूयि॑ष्ठा अभवन्। भूयि॑ष्ठः समा॒नाना᳚ं भवति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। प॒ञ्च॒शा॒र॒दीयो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञः। आ प॑ञ्च॒मात्पुरु॑षा॒दन्न॑मत्ति। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स॒प्त॒द॒शꣳ स्तोमा॒ नाति॑ यन्ति। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तेरे॒व नैति॑॥३४॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजंतेऽत्ति य एतेन यजंते य उं चैनमेवं वेद त्रीणिं च (अगस्त्यः स्वाराँज्यं मारुतः पंञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः संप्तदशं प्रजापंतेरेव नैतिं॥)॥——[११]

अस्या जरांसो दमा मरित्राँः। अर्चद्धूंमासो अग्नयंः पावकाः। श्विचीचयंः श्वात्रासों भुरण्यवंः। वनर्षदों वायवो न सोमाँः। यजां नो मित्रावरुंणा। यजां देवाꣳ ऋतं बृहत्। अग्ने यक्षि स्वन्दममँ। अश्विंना पिबंतꣳ सुतम्। दीद्यंग्नी शुचिव्रता। ऋतुनां यज्ञवाहसा॥३५॥

द्वे विरूंपे चरतः स्वर्थैं। अन्याऽन्यां वथ्समुपं धापयेते। हरिंरन्यस्यां भवंति स्वधावान्ं। शुक्रो अन्यस्याँ ददृशे सुवर्चाः। पूर्वापरं चंरतो माययैतौ। शिशू क्रीडंन्तौ परिं यातो अध्वरम्। विश्वाँन्यन्यो भुवंनाऽभि चष्टैं। ऋतूनन्यो विदधंज्जायते पुनंः। त्रीणिं शता त्रीषहस्राँण्यग्निम्। त्रिꣳशच्चं देवा नवं चाऽसपर्यन्॥३६॥

औक्षं घृतैरास्तृंणन्बर्हिरंस्मै। आदिद्धोतांरं न्यंषादयन्त। अग्निनाऽग्निः समिंध्यते। कविर्गृहपंतिर्युवाँ। हव्यवाड्जुह्वाँऽऽस्यंः। अग्निर्देवानाँ जठरमँ। पूतदंक्षः

कविक्रतुः। देवो देवेभिरा गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम्॥३७॥

ते स्वानिनो रुद्रियां वर्षनिर्णिजः। सिꣳहा न हेषक्रतवः सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो दिवि ष्ठ। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्धविषो यद्यजाम। ईडे अग्निꣳ स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसत्तो वि चयत्कृतं नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्भिः। प्रदक्षिणिन्मरुताꣳ स्तोममृध्याम्॥३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिः। देवैरग्ने सयावभिः। आसीदन्तु बर्हिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्। विश्वेषामदितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्। अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियासः। नक्ता च चक्रुरुषसा विरूपे। कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्न आदित्यास आस्यम्। त्वां जिह्वाꣳ शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वाꣳ

रातिषाचो अध्वरेषु सश्चिरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा यज्ञस्य साधनम्। अग्ने होतारमृत्विजम्। वनुष्वद्देव धीमहि प्रचेतसम्। जीरं दूतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहसासपर्यन्वयमृध्यां भिक्षमाणाः प्रचेतसमेकं च॥——[१२]

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुतो नो अच्छ। पिबास्यन्धो अभिसृष्टो अस्मे। इन्द्रः स्वाहा ररिमा ते मदाय। कस्य वृषा सुते सचा। नियुत्वान्वृषभो रणत्। वृत्रहा सोमपीतये। इन्द्रं वयं महाधने। इन्द्रमर्भे हवामहे। युजं वृत्रेषु वज्रिणम्॥४१॥

द्विता यो वृत्रहन्तमः। विद इन्द्रः शतक्रतुः। उप नो हरिभिः सुतम्। स सूर आजनयं ज्योतिरिन्द्रम्। अया धिया तरणिरद्रिबर्हाः। ऋतेन शुष्मी नवमानो अर्कैः। व्युस्रिधो अस्रो अद्रिर्बिभेद। उतत्यदाश्वश्वियम्। यदिन्द्र नाहुषीष्वा। अग्रे विक्षु प्रतीदयत्॥४२॥

भरेष्विन्द्रꣳ सुहवꣳ हवामहे। अꣳहोमुचꣳ सुकृतं दैव्यं जनम्। अग्निं मित्रं

वरु॑णꣳ सा॒तये॒ भग᳚म्। द्यावा॑पृथि॒वी म॒रुतः॑ स्व॒स्तये᳚। म॒हि क्षेत्रं॑ पु॒रुश्च॒न्द्रं वि वि॒द्वान्। आदित्सखि॑भ्यश्च॒रथ॒ꣳ॒ समै॑रत्। इन्द्रो॒ नृभि॑रजन॒द्दीद्या॑नः सा॒कम्। सूर्य॑मु॒षसं॑ गा॒तुम॒ग्निम्। उ॒रुं नो॑ लो॒कमनु॑ नेषि वि॒द्वान्। सुव॑र्व॒ज्ज्योति॒रभ॑यꣳ॒ स्व॒स्ति॥४३॥

ऋ॒ष्वा त॑ इन्द्र॒ स्थवि॑रस्य बा॒हू। उप॑स्थेयाम शर॒णा बृ॒हन्ता᳚। आ नो॒ विश्वा॑भिरू॒तिभिः॑ स॒जोषाः᳚। ब्रह्म॑ जुषा॒णो ह॑र्यश्व याहि। वरी॑वृज॒त्स्थवि॑रेभिः सुशिप्र। अ॒स्मे दध॒द्वृष॑ण॒ꣳ॒ शुष्म॑मिन्द्र। इन्द्रा॑य॒ गाव॑ आ॒शिर᳚म्। दु॒दु॒ह्रे व॒ज्रिणे॒ मधु॑। यथ्सी॑मुपह्व॒रे वि॒दत्। तास्ते॑ वज्रि॒न्धे॒नवो॑ जोजयुर्नः॥४४॥

गभ॑स्तयो नि॒युतो॑ वि॒श्ववा॑राः। अह॑रह॒र्भूय॒ इज्जो॒गुवा॑नाः। पू॒र्णा इ॑न्द्र क्षु॒मतो॒ भोज॑नस्य। इ॒मां ते॒ धियं॒ प्र भ॑रे म॒हो म॒हीम्। अ॒स्य स्तो॒त्रे धि॒षणा॒ यत्त॑ आन॒जे। तमु॑थ्स॒वे च॑ प्रस॒वे च॑ सास॒हिम्। इन्द्रं॑ दे॒वासः॒ शव॑सा मद॒न्ननु॑॥४५॥

व॒ज्रिणं॑मयथ्स्व॒स्ति जो॑जयुर्नः स॒प्त च॑॥ [१३]

प्रजापतिः पशूनसृजत। तेऽस्मात्सृष्टाः पराञ्च आयन्। तानग्निष्टोमेन नाऽऽप्नोत्। तानुक्थ्येन नाऽऽप्नोत्। तान्षोडशिना नाऽऽप्नोत्। तान्रात्रिया नाऽऽप्नोत्। तान्सन्धिना नाऽऽप्नोत्। सोऽग्निमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानग्निस्त्रिवृता स्तोमेन नाऽऽप्नोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानिन्द्रः पञ्चदशेन स्तोमेन नाऽऽप्नोत्। स विश्वान्देवानब्रवीत्। इमान्म ईप्सतेति। तान् विश्वेदेवाः सप्तदशेन स्तोमेन नाऽऽप्नुवन्। स विष्णुमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविꣳशेन स्तोमेनाऽऽप्नोत्। वारवन्तीयेनावारयत॥४७॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम इति व्यक्रमत। यस्मात्पशवः प्रप्रेव भ्रꣳशेरन्। स एतेन यजेत। यदाप्नोत्। तदप्तोर्यामस्याप्तोर्यामत्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा। यं काममकामयन्त तमाऽऽप्नुवन्। यं कामं कामयते। तमेतेनाऽऽप्नोति॥४८॥

स्तोमेन नाऽऽप्नोदवारयत नव च॥ [१४]

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा अयम्। नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि। मा देवानां मिथुयाकर्म भागम्। सावीर्हि देव प्रसवाय पित्रे। वर्ष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्यꣳ सवितः सर्वताता। दिवेदिव आ सुवा भूरि पश्वः। भूतो भूतेषु चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः पप्रथानामदृꣳहत्। येभिर्द्यामभ्यपिꣳशत्प्रजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपाꣳ समव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्धि। येभिरादित्यस्तपति प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्धि॥५०॥

आऽयं भातु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्त्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्।

तस्मिन्राजानमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यसि। व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा सर्वासाꣳ रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। अभि त्वा वर्चसाऽसिचं दिव्येन। पयसा सह। यथासा राष्ट्रवर्धनः॥५२॥

तथा त्वा सविता करत्। इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमꣳ रथीनाम्। वाजानाꣳ सत्पतिं पतिम्। वसवस्त्वा पुरस्तादभिषिञ्चन्तु गायत्रेण छन्दसा। रुद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिञ्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा। आदित्यास्त्वा पश्चादभिषिञ्चन्तु जागतेन छन्दसा। विश्वे त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिञ्चं त्वाऽनुष्टुभेन छन्दसा। बृहस्पतिस्त्वोपरिष्टादभिषिञ्चतु पाङ्क्तेन छन्दसा॥५३॥

अरुणं त्वा वृकमुग्रङ्खंजङ्करम्। रोचमानं मरुतामग्रे अर्चिषः। सूर्यवन्तं मघवानं

विषासहिम्। इन्द्रमुक्थेषु नामहूतमꣳ हुवेम। प्र बाहवा सिसृतं जीवसे नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन। आ नो जने श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा। इन्द्रस्य ते वीर्यकृतः। बाहू उपावहरामि॥५४॥

बभूवाव्ययत्तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्ग्धि वैयाघ्रेऽधि राष्ट्रवर्धनः पाङ्क्तेन छन्दसोपावहरामि॥——[१५]

अभि प्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ वृत्रहन्तमः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ। ध्वान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ। दूरेहेतिरिन्द्रियावान्पतत्री। ते नोऽग्नयः पप्रयः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गद। अव्यथायै त्वा स्वधायै त्वा॥५५॥

मा न इन्द्राभितस्त्वदृष्वारिष्टासः। एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु। तिष्ठा रथे अधि यद्वज्रहस्तः। आ रश्मीन्देव युवसे स्वश्वः। आ तिष्ठ वृत्रहन्नातिष्ठन्तं परि। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु त्वा मित्रावरुणौ। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहद्दक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकिताꣳ सोमो अग्निः। अनु त्वाऽवतु

सविता सवेन॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमꣳ रथीनाम्। वाजानाꣳ सत्पतिं पतिम्। परिमा सेन्या घोषाः। ज्याना वृञ्जन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्ग्रावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुतꣳ सौभगा युवम्। अव ते हेड उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं परिषस्वजानाः। सिꣳहꣳ हिन्वन्ति महते सौभगाय। समुद्रं न सुहुवन्तस्थिवाꣳसम्। मर्मृज्यन्ते द्वीपिनमप्स्वन्तः। उदसावेतु सूर्यः। उदिदं मामकं वचः। उदिहि देव सूर्य। सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु धर्णसिः। यन्तु नदयो वर्षन्तु पर्जन्याः। सुपिप्पला ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवताम्। एषाꣳ राजा भूयासम्॥५८॥

स्वधायै त्वा सवेन द्यौः सूर्य सप्त च॥ —— [१६]

ये के॒शिनः॑ प्रथ॒माः स॒त्रमास॑त। येभि॒राभृ॑तं॒ यदि॒दं वि॒रोच॑ते। तेभ्यो॑ जुहोमि बहु॒धा घृ॒तेन॑। रा॒यस्पोषे॑णे॒मं वर्च॑सा॒ सꣳ सृ॑जाथ। नर्ते ब्रह्म॑ण॒स्तप॑सो विमो॒कः। द्वि॒नाम्नी॑ दी॒क्षा व॒शिनी॒ ह्यु॑ग्रा। प्र के॒शाः᳚ सुव॒ते॑ का॒ण्डिनो॑ भवन्ति। तेषा᳚ं ब्र॒ह्मेदी॑शे॒ वप॑नस्य॒ नान्यः। आ रो॑ह॒ प्रोष्ठं॒ विष॑हस्व॒ शत्रू॑न्। अवा᳚स्राग्दी॒क्षा व॒शिनी॒ ह्यु॑ग्रा॥५९॥

दे॒हि दक्षि॑णां॒ प्रति॑र॒स्वायुः॑। अथा॑मुच्यस्व॒ वरु॑णस्य॒ पाशा᳚त्। येनाव॑पथ्सवि॒ता क्षु॒रेण॑। सोम॑स्य॒ राज्ञो॒ वरु॑णस्य वि॒द्वान्। तेन॑ ब्र॒ह्माणो वपते॒दम॒स्योर्जे॑मम्। र॒य्या वर्च॑सा॒ सꣳ सृ॑जाथ। मा ते॒ केशा॒ननु॑ गा॒द्वर्च॑ ए॒तत्। तथा॑ धा॒ता क॑रोतु ते। तुभ्य॒मिन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑। स॒वि॒ता वर्च॒ आद॑धात्॥६०॥

तेभ्यो॑ नि॒धानं॑ बहु॒धा व्यैच्छन्॑। अ॒न्त॒रा द्यावा॑पृथि॒वी अ॒पः सुवः॑। द॒र्भ॒स्त॒म्बे वी॒र्य॑कृते नि॒धाय॑। पौꣳस्ये॑ने॒मं वर्च॑सा॒ सꣳ सृ॑जाथ। बलं॑ ते बाहु॒वोः स॑वि॒ता द॑धातु। सोम॑स्त्वाऽनक्तु॒ पय॑सा घृ॒तेन॑। स्त्री॒षु रू॒पम॑श्विनै॒तन्नि ध॑त्तम्। पौꣳस्ये॑ने॒मं

वर्चसा सꣳसृंजाथ। यथ्सीमन्तङ्कंङ्कंतस्ते लिलेखं। यद्वां क्षुरः परिववर्ज वपꣳस्ते। स्त्रीषु रूपमंश्विनैतन्नि धंत्तम्। पौꣳस्येनेमꣳ सꣳ सृंजाथो वीर्येण॥६१॥

अवाँस्राग्दीक्षा वशिनी ह्युंग्राऽदंधाद्ववर्ज वपꣳ स्ते द्वे चं॥——[१७]

इन्द्रं वै स्वाविशों मरुतो नापांचायन्। सोऽनंपचाय्यमान एतं विंघनमंपश्यत्। तमाऽहंरत्। तेनांयजत। तेनैवासान्तꣳ सꣳ स्तम्भं व्यंहन्। यद्व्यहन्। तद्विंघनस्यं विघनत्वम्। वि पाप्मानं भ्रातृंव्यꣳ हते। य एतेन यजंते। य उं चैनमेवं वेदं॥६२॥

यꣳ राजांनं विशो नापचायेंयुः। यो वां ब्राह्मणस्तमंसा पाप्मना प्रावृंतः स्यात्। स एतेनं यजेत। विघनेनैवैनंद्विहत्यं। विशामाधिंपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वांदशे स्तोत्रे भवंतः। द्वे चंतुर्विꣳशे। औद्भिंद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्यौद्भिंद्यम्। यदंस्मै स्वाविशों बलिꣳ हरंन्ति॥६३॥

हरंन्त्यस्मै विशों बलिम्। ऐनमप्रंतिख्यातं गच्छति। य एवं वेदं। प्रबाहुग्वा अग्रें क्षत्राण्यातेंपुः। तेषामिन्द्रंः क्षत्राण्यादंत्त। न वा इमानिं क्षत्राण्यंभूवन्निर्तिं।

तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेज इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै संचक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ। अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अप पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवं छन्दाꣳसि। तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सतोबृहतीषु स्तुवते सतो बृहन्। प्रजया पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशैवैनं क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः सजातैः। सजातैरेवैनं व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेद हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरेकं च॥ [१८]

त्रिवृद्यदाग्नेयोऽग्निमुखा ह्यृद्धिर्यदाग्नेय आग्नेयो न वै सोमेन यो वै सोमेनैष गोसवः सिꣳहेऽभि प्रेहि मित्रवर्धनः

प्रजापतिस्ता ओदनं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानगस्त्योस्या जरासस्तिष्ठा हरी प्रजापतिः पशून्व्याघ्रोऽयमभिप्रेहिं वृत्रहन्तमो ये केशिन इन्द्रं वा अष्टादश॥१८॥

त्रिवृद्यो वै सोमेनायुरसि बहुर्भवति तिष्ठा हरीरथ आयं भातु तेभ्यो निधानꣳ षट्थ्षष्टिः॥६६॥

त्रिवृत्पाप्मनो नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो᳚न्नाꣳ रयि॒वृधः॑ सुमे॒धाः। श्वे॒तः सि॑षक्ति नि॒युता॑मभि॒श्रीः। ते वा॒यवे॒ सम॑नसो॒ वित॑स्थुः। विश्वेन्नरः॑ स्वप॒त्यानि॑ चक्रुः। रा॒येऽनु यज्ञ॒ज्ञतू॒ रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॒षणा॑ धाति दे॒वम्। अधा॑ वा॒युं नि॒युतः॑ सश्चत॒ स्वाः। उ॒त श्वे॒तं वसु॑धितिन्निरे॒के। आ वा॑यो॒ प्र याभिः॑। प्र वा॒युमच्छा॑ बृह॒ती म॑नी॒षा॥१॥

बृहद्र॑यिं वि॒श्ववा॑राꣳ रथ॒प्राम्। द्युतद्या॑मा नि॒युतः॒ पत्य॑मानः। क॒विः क॒विमि॑यक्षसि प्रयज्यो। आ नो॑ नि॒युद्भिः॑ श॒तिनी॑भिरध्व॒रम्। स॒ह॒स्रिणी॑भि॒रुप॑ याहि य॒ज्ञम्। वायो॑ अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ मादयस्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः। प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यः। विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तं नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। र॒यी॒णां पति॑ं यज॒तं बृ॒हन्त᳚म्। अ॒स्मिन्भ॑रे॒ नृत॑म॒

वाज॑सातौ। प्र॒जाप॑तिं प्रथम॒जामृ॒तस्य॑। यजा॑म दे॒वमधि॑ नो ब्रवीतु। प्रजा॑पते॒ त्वन्नि॑धि॒पाः पु॑रा॒णः। दे॒वानां᳚ पि॒ता ज॑नि॒ता प्र॒जाना᳚म्। पति॒र्विश्व॑स्य॒ जग॑तः पर॒स्पाः। ह॒विर्नो॑ देव विह॒वे जु॑षस्व। तवे॒मे लो॒काः प्र॒दिशो॒ दिश॑श्च॥३॥

प॒रा॒वतो॑ नि॒वत॑ उ॒द्वत॑श्च। प्रजा॑पते विश्व॒सृज्जी॒वध॑न्य इ॒दं नो॑ देव। प्रति॑हर्य ह॒व्यम्। प्र॒जाप॑तिं प्रथ॒मं य॒ज्ञिया॑नाम्। दे॒वाना॒मग्रे॑ यज॒तं य॑जध्वम्। स नो॑ ददातु॒ द्रवि॑णꣳ सु॒वीर्य᳚म्। रा॒यस्पोषं॒ वि ष्य॑तु॒ नाभि॑म॒स्मे। यो रा॒य ईशे॑ शतदा॒य उ॒क्थ्य॑ः। यः प॑शू॒नाꣳ र॑क्षि॒ता विष्ठि॑तानाम्। प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑॥४॥

स॒ह॒स्र॑धामा जुषताꣳ ह॒विर्नः॑। सोमा॑पूषणे॒मौ दे॒वौ। सोमा॑पूषणा॒ रज॑सो वि॒मान᳚म्। स॒प्तच॑क्र॒ꣳ॒ रथ॒मवि॑श्वमिन्वम्। वि॒षू॒वृतं॒ मन॑सा यु॒ज्यमा॑नम्। तं जि॑न्वथो वृषणा॒ पञ्च॑रश्मिम्। दि॒व्य॑न्यः सद॑नं च॒क्र उ॒च्चा। पृ॒थि॒व्याम॒न्यो अध्य॒न्तरि॑क्षे। ता॒वस्मभ्य॑ं पु॒रु॒वार॑ं पु॒रु॒क्षुम्। रा॒यस्पोषं॒ विष्य॑ता॒न्नाभि॑म॒स्मे॥५॥

धिय॑ं पूषा जि॑न्वतु विश्वमि॒न्वः। र॒यिꣳ सोमो॑ रयि॒पति॑र्दधातु। अव॑न्तु

देव्यदितिरनर्वा। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। विश्वान्यन्यो भुवना जजान। विश्वमन्यो अभिचक्षाण एति। सोमापूषणाववतं धियं मे। युवभ्यां विश्वाः पृतना जयेम। उदुत्तमं वरुणास्तभ्नाद्याम्। यत्किं चेदं कितवासः। अव ते हेडस्तत्त्वा यामि। आदित्यानामवसा न दक्षिणा। धारयन्त आदित्यासस्तिस्रो भूमीर्धारयन्। यज्ञो देवाना॰ शुचिरपः॥६॥

मनीषाऽस्तु चर्तस्यास्मे कितवासश्चत्वारि च॥ [१]

ते शुक्रासः शुचयो रश्मिवन्तः। सीदन्नादित्या अधि बर्हिषि प्रिये। कामेन देवाः सरथं दिवो नः। आ यान्तु यज्ञमुप नो जुषाणाः। ते सूनवो अदितेः पीवसामिषम्। घृतं पिन्वत्प्रतिहर्यन्नृतेजाः। प्र यज्ञिया यजमानाय येमुरे। आदित्याः कामं पितुमन्तमस्मे। आ नः पुत्रा अदितेर्यान्तु यज्ञम्। आदित्यासः पथिभिर्देवयानैः॥७॥

अस्मे कामं दाशुषे सन्नमन्तः। पुरोडाशं घृतवन्तं जुषन्ताम्। स्कभायत

निरृतिꣳ सेधतामतिम्। प्र रश्मिभिर्यतमाना अमृध्राः। आदित्याः काम प्रयतां वषट्कृतिम्। जुषध्वं नो हव्यदातिं यजत्राः। आदित्यान्काममवसे हुवेम। ये भूतानि जनयन्तो विचिख्युः। सीदन्तु पुत्रा अदितेरुपस्थम्। स्तीर्णं बर्हिर्हविरद्याय देवाः॥८॥

स्तीर्णं बर्हिः सीदता यज्ञे अस्मिन्। ध्राजाः सेधन्तो अमतिं दुरेवाम्। अस्मभ्यं पुत्रा अदितेः प्र यꣳसत। आदित्याः कामं हविषो जुषाणाः। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठान्ते नम उक्तिं विधेम। प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वम्। हव्यं मतिं चाग्नये सुपूतम्॥९॥

यो दैव्यानि मानुषा जनूꣳषि। अन्तर्विश्वानि विद्मना जिगाति। अच्छा गिरो मतयो देवयन्तीः। अग्निं यन्ति द्रविणं भिक्षमाणाः। सुसन्दृशꣳ सुप्रतीकꣳ स्वञ्चम्। हव्यवाहमरतिं मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवाः। अनग्नित्रा अभ्यमन्त कृष्टीः। पुनरस्मभ्यꣳ सुविताय देव। क्षां विश्वेभिरजरेभिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी। भवा तोकाय तनयाय शं योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः। देवद्रीचीं नयथ देवयन्तः। दक्षिणावाड्वाजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्नये घृताची। इन्द्रं नरो युजे रथम्। जगृभ्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्मा हि त्वा गोपतिꣳ शूर गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणꣳ रयिन्दाः। तवेदं विश्वमभितः पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवामसि गोपतिरेक इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः। सꣳ सूरिभिर्मघवन्थ्सꣳ स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति॥१२॥

सं देवानाꣳ सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमप बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे धेहि यवमद्गोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्। आ वेधसꣳ स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो ज्योतिषः परमे व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि सप्तरश्मिरधमत्तमाꣳसि॥१३॥

बृह॒स्पतिः॒ सम॑जय॒द्वसू॑नि। म॒हो व्र॒जान्गोम॑तो दे॒व ए॒षः। अ॒पः सिषा॑स॒न्थ्सुव॒रप्र॑तीत्तः। बृह॒स्पति॒र्॒हन्त्य॒मित्र॑म॒र्कैः। बृह॑स्पते॒ पर्ये॒वा पि॒त्रे। आ नो॑ दि॒वः पावी॑रवी। इ॒मा जु॒ह्वा॑ना॒ यस्ते॒ स्तन॑ः। सर॑स्वत्य॒भि नो॑ नेषि। इ॒यꣳ शुष्मे॑भिर्बिस॒खा इ॑वारुजत्। सानु॑ गिरी॒णान्त॑वि॒षेभि॑रू॒र्मिभि॑ः। पा॒रा॒व॒द॒घ्नीमव॑से सुवृ॒क्तिभि॑ः। सर॑स्वती॒मा वि॑वासेम धी॒तिभि॑ः॥१४॥

दे॒व॒यानै॒र्दे॒वाः सुपू॑तं यजत्र॒ हस्त॒मस्ति॒ तमाꣳस्यू॒र्मिभि॒र्द्वे च॑॥——[२]

सोमो॑ धे॒नुꣳ सोमो॒ अर्व॑न्तमा॒शुम्। सोमो॑ वी॒रं क॑र्म॒ण्यं॑ ददातु। सा॒द॒न्यं॑ वि॒द॒थ्यꣳ स॒भेयम्॑। पि॒तु॒ः श्रव॑णं॒ यो ददा॑शदस्मै। अषा॑ढं यु॒त्सु त्वꣳ सोम॒ क्रतु॑भिः। या ते॒ धामा॑नि ह॒विषा॒ यज॑न्ति। त्वमि॒मा ओष॑धीः सोम॒ विश्वा॑ः। त्वम॒पो अ॑जनय॒स्त्वङ्गाः। त्वमात॑तन्थो॒र्व॑न्तरि॑क्षम्। त्वं ज्योति॑षा॒ वि तमो॑ ववर्थ॥१५॥

या ते॒ धामा॑नि दि॒वि या पृ॑थि॒व्याम्। या पर्व॑ते॒ष्वोष॑धीष्व॒प्सु। तेभि॑र्नो॒ विश्वै॑ः सु॒मना॒ अहे॑डन्। राज॑न्थ्सोम॒ प्रति॑ ह॒व्या गृ॑भाय। विष्णो॒र्नुकं॒ तद॑स्य प्रि॒यम्। प्र

तद्विष्णुः। परो मात्रया तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वश्ञुवन्ति। उभे ते विद्म रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य वित्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिर्देवः। आ ते महो यो जात एव। अभि गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथतीररिषण्यन्। अमित्रस्य व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः। आर्याय विशोवतारीर्दासीः। अयꣳ शृण्वे अध जयन्नुत घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वं दृढं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्य। अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सध्रीचीनेन मनसा तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्नभिद्यून्। मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानम्। अकवारिं दिव्यꣳ शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे नूतनाय। उग्रꣳ सहोदामिह तꣳ हुवेम। जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मरुतश्चिदत्र। माता यद्वीरं दधनद्धनिष्ठा। क्वस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्। यन्मामेकꣳ समधत्ताहिहत्ये।

अ॒ह॒ꣳ॒ ह्यु॑ग्रस्त॑वि॒षस्तुवि॑ष्मान्। विश्व॑स्य॒ शत्रो॒रन॑मं वध॒स्नैः। वृ॒त्रस्य॑ त्वा श्व॒सथा॒दीष॑माणाः। विश्वे॑ दे॒वा अ॑जहु॒र्ये सखा॑यः। म॒रुद्भि॑रिन्द्र स॒ख्यं॑ ते अस्तु॥१९॥

अथे॒मा विश्वाः॒ पृत॑ना जयासि। वधी᳚ वृ॒त्रं म॑रुत इन्द्रि॒येण॑। स्वेन॒ भामे॑न तवि॒षो ब॑भूवान्। अ॒हमे॒ता मन॑वे वि॒श्वश्च॑न्द्राः। सु॒गा अ॒पश्च॑कर॒ वज्र॑बाहुः। स यो वृषा॒ वृष्णि॑येभिः॒ समो॑काः। म॒हो दि॒वः पृ॑थि॒व्याश्च॑ स॒म्राट्। स॒ती॒नस॑त्वा॒ हव्यो॒ भरे॑षु। म॒रुत्वा᳚न्नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तरद्वृत्र॒तूर्ये᳚॥२०॥

अ॒ना॒धृ॒ष्यो म॒घवा॒ शूर॒ इन्द्रः॑। अन्वे॑न॒ विशो॑ अमदन्त पूर्वीः। अ॒यꣳ॒ राजा॒ जग॑तश्चर्॒षणी॒नाम्। स ए॒व वी॒रः स उ॑ वी॒र्या॑वान्। स ए॑करा॒जो जग॑तः पर॒स्पाः। य॒दा वृ॒त्रमत॑र॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथा॑भवद्दमि॒ताभिक्र॑तूनाम्। इन्द्रो॑ य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाश॑स्य जुषताꣳ ह॒विर्नः॑। वृ॒त्रं ती॒र्त्वा दा॑न॒वं वज्र॑बाहुः॥२१॥

दिशो॑ऽदृꣳहद्दृꣳहि॒ता दृꣳह॑णेन। इ॒मं य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाश॒ प्रति॑ गृभ्णा॒त्विन्द्रः॑। य॒दा वृ॒त्रमत॑र॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथै॑करा॒जो अ॑भव॒ज्जना॑नाम्। इन्द्रो॑

देवाञ्छंम्बरहत्यं आवत्। इन्द्रों देवानांमभवत्पुरोगाः। इन्द्रों यज्ञे हविषां वावृधानः। वृत्रतूर्नो अभंयꣳ शर्म यꣳसत्। यः सप्त सिन्धूꣳ रदंधात्पृथिव्याम्। यः सप्त लोकानकृंणोद्दिशंश्च। इन्द्रों हविष्मान्थ्सगंणो मरुद्भिः। वृत्रतूर्नो यज्ञमिहोपं यासत्॥२२॥

ववर्थ विथ्स इन्द्रंस्तुरायाँस्तु वृत्रतूर्ये वज्रंबाहुः पृथिव्यास्त्रीणिं च॥—[३]

इन्द्रस्तरंस्वानभिमातिहोग्रः। हिरंण्यवाशीरिषिरः सुंवर्षाः। तस्यं वयꣳ सुंमतौ यज्ञियंस्य। अपिं भद्रे सौंमनसे स्यांम। हिरंण्यवर्णो अभंयं कृणोतु। अभिमातिहेन्द्रः पृतंनासु जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवरूंथं वि यꣳसत्। यूयं पांत स्वस्तिभिः सदां नः। इन्द्रꣲ स्तुहि वज्रिणꣲ स्तोमंपृष्ठम्। पुरोडाशंस्य जुषताꣳ हविर्नः॥२३॥

हत्वाभिमांतीः पृतंनाः सहंस्वान्। अथाभंयं कृणुहि विश्वतों नः। स्तुहि शूरं वज्रिणमप्रंतीत्तम्। अभिमातिहनं पुरुहूतमिन्द्रम्। य एक इच्छतपंतिर्जनेषु।

तस्मा इन्द्राय हविरा जुहोत। इन्द्रो देवानामधिपाः पुरोहितः। दिशां पतिरभवद्वाजिनीवान्। अभिमातिहा तविषस्तुविष्मान्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणꣳ रयिन्दात्॥२४॥

य इमे द्यावापृथिवी महित्वा। बलेनादृꣳहदभिमातिहेन्द्रः। स नो हविः प्रति गृभ्णातु रातये। देवाना देवो निधिपा नो अव्यात्। अनवस्ते रथं वृष्णे यत्तै। इन्द्रस्य नु वीर्याण्यहन्नहिम्। इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चर्षणीनाम्। अरान्न नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्। वितिग्मेन वृषभेणा पुरोभेत्। सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां मतिमतिरच्छाशदानः। विष्णुं देवं वरुणमूतये भगम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। ता नो यज्ञमागतं विश्वधेना। प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। विष्णुं च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अमीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्। विष्णूवरुणा

युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्यू हविषा वृधाना। ज्योतिषाऽरातीर्दहतन्तमाꣳसि। ययोरोजसा स्कभिता रजाꣳसि। वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्येते अप्रतीत्ता सहोभिः। विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन। अपामीवाꣳ सेधतꣳ रक्षसश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अꣳहोमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानां देवतमा शचिष्ठा। विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदं नरा प्रयतमूतये हविः। मही नु द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवताꣳ शुचयद्भिरर्कैः॥२८॥

यथ्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्ध्योक्षा पप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वꣳ सदने ऋतस्य। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन यातं महि वां वरूथम्। स इथ्स्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान। उर्वी गभीरे रजसी सुमेके। अवꣳशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पद्वन्तं गर्भमपदी दधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थे।

तं पिंपृतꣳ रोदसी सत्यवाचम्। इदं द्यांवापृथिवी सत्यमंस्तु। पितर्मातर्यदिहोपं ब्रुवे वाम्। भूतं देवानांमवमे अवोंभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदांनुम्। उर्वी पृथ्वी बंहुले दूरे अंन्ते। उपं ब्रुवे नमंसा यज्ञे अस्मिन्। दधांते ये सुभगे सुप्रतूंर्ती। द्यावा रक्षंतं पृथिवी नो अभ्वांत्। या जाता ओषंधयोऽति विश्वाः परिष्ठाः। या ओषंधयः सोमंराज्ञीरश्वावतीꣳ सोमवतीम्। ओषंधीरितिं मातरोऽन्या वों अन्यामंवतु॥३०॥

हुविर्नों दाद्धभूव रातिं पूर्वहूंतावर्कैरैंरदस्मिन्पश्चं च॥ [४]

शुचिं नु स्तोमꣳ श्नथंद्वृत्रम्। उभा वांमिन्द्राग्नी प्र चंर्षणिभ्यंः। आ वृंत्रहणा गीर्भिर्विप्रंः। ब्रह्मंणस्पते त्वमस्य यन्ता। सूक्तस्यं बोधि तनंयं च जिन्व। विश्वं तद्भद्रं यदवन्तिं देवाः। बृहद्वंदेम विदथें सुवीराः। स ईꣳ सत्येभिः सखिंभिः शुचद्भिंः। गोधांयसं विधंनसैरंतर्दत्। ब्रह्मंणस्पतिर्वृषंभिर्वराहैंः॥३१॥

घर्मस्वेंदेभिर्द्रविंणं व्यांनट्। ब्रह्मंणस्पतेंरभवद्यथावशम्। सत्यो मन्युर्महि कर्मा करिष्यतः। यो गा उदाजथ्स दिवे वि चांभजत्। महीवं रीतिः शवंसा सरत्पृथंक्।

इन्धा॑नो अ॒ग्निं व॑नवद्वनुष्य॒तः। कृ॒तब्र॑ह्मा शूशुवद्रा॒तह॑व्य॒ इत्। जा॒तेन॑ जा॒तमति॒सृत्प्र सृ॒ꣳ॑सते। यं यं॒ यु॒जं॑ कृणु॒ते ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णस्पते सु॒यमं॑स्य वि॒श्वहा᳚॥३२॥

रा॒यः स्या॑म र॒थ्यो॑ विव॑स्वतः। वी॒रेषु॑ वी॒राꣳ उप॑पृङ्ग्धि न॒स्त्वम्। यदीशा॑नो॒ ब्रह्म॑णा॒ वेषि॑ मे॒ हव᳚म्। स इ॒ञ्जनेन॑ स वि॒शा स जन्म॑ना। स पु॒त्रैर्वाजं॑ भरते॒ धना॒ नृभिः॑। दे॒वानां॒ यः पि॒तर॑मा॒ विवा॑सति। श्र॒द्धाम॑ना ह॒विषा॒ ब्रह्म॑ण॒स्पति᳚म्। यास्ते॑ पूष॒न्नावो॑ अ॒न्तः। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यत्पूषेमा आशाः᳚। प्रप॑थे प॒थाम॑जनिष्ट पूषा॥३३॥

प्रप॑थे दि॒वः प्रप॑थे पृथि॒व्याः। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे स॒धस्थे᳚। आ च॒ परा॑ च चरति प्रजा॒नन्। पूषा सु॒बन्धु॑र्दि॒व आ पृ॑थि॒व्याः। इ॒डस्पति॑र्म॒घवा॑ द॒स्मव॑र्चाः। तं दे॒वासो॒ अद॑दुः सू॒र्यायै᳚। कामे॑न कृ॒तं त॒वस॒ꣳ॒ स्वञ्च᳚म्। अ॒जाऽश्वः॑ पशु॒पा वाज॑बस्त्यः। धि॒यं॒ जि॒न्वो विश्वे॒ भुव॑ने॒ अर्पि॑तः। अष्ट्रां᳚ पूषा शिंथि॒रामु॒द्वरी॑वृजत्॥३४॥

स॒ञ्चक्षा॑णो॒ भुव॑ना दे॒व ई॑यते। शुची॑ वो ह॒व्या म॑रुत॒ः शुची॑नाम्। शुचि॑ꣳ हिनोम्यध्व॒रꣳ शुचि॑भ्यः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमृ॒तसाप॑ आयन्। शुचि॑जन्मान॒ः शुच॑यः

पावकाः। प्र चित्रमर्कं गृणते तुराय। मारुताय स्वतवसे भरध्वम्। ये सहाꣳसि सहसा सहन्ते। रेजते अग्ने पृथिवी मखेभ्यः। अꣳसेष्वा मरुतः खादयो वः॥३५॥

वक्षः सुरुक्मा उप शिश्रियाणाः। वि विद्युतो न वृष्टिभी रुचानाः। अनु स्वधामायुधैर्यच्छमानाः। या वः शर्म शशमानाय सन्ति। त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि। अस्मभ्यं तानि मरुतो वियन्त। रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम्। इमे तुरं मरुतो रामयन्ति। इमे सहः सहस आ नमन्ति। इमे शꣳसंवनुष्यतो नि पान्ति॥३६॥

गुरुद्वेषो अररुषे दधन्ति। अरा इवेदचरमा अहेव। प्रप्र जायन्ते अकवा महोभिः। पृश्नेः पुत्रा उपमासो रभिष्ठाः। स्वया मत्या मरुतः सं मिमिक्षुः। अनु ते दायि मह इन्द्रियाय। सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये। अनु क्षत्रमनु सहो यजत्र। इन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये। य इन्द्र शुष्मो मघवन्ते अस्ति॥३७॥

शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः। त्वꣳ हि दृढा मघवन्विचेताः। अपावृधि परिवृतिं

न राध॑ः। इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तश्चर्॒षणी॒नाम्। अ॒धि॒क्षमि॒ विषु॑रूप॒ं यदस्ति॑। ततो॑ ददातु दा॒शुषे॒ वसू॑नि। चोद॒द्राध॒ उप॑स्तुतश्चिद॒र्वाक्। तमु॑ष्टुहि॒ यो अ॒भिभू॑त्योजाः। व॒न्वन्नवा॑तः पुरुहू॒त इन्द्र॑ः। अषा॑ढमु॒ग्रꣳ सह॑मानमा॒भिः॥ ३८॥

गी॒र्भिर्वर्ध वृष॒भं च॑र्षणी॒नाम्। स्थू॒रस्य॑ रा॒यो बृ॑ह॒तो य ईशे॑। तमु॑ ष्टवाम वि॒द॒थे॒ष्विन्द्रम्॑। यो वा॒यु॒ना॒ जय॑ति॒ गोम॑तीषु। प्र धृ॑ष्णु॒या न॑यति॒ वस्यो॒ अच्छ॑। आ ते॒ शुष्मो॑ वृष॒भ ए॑तु प॒श्चात्। ओत्त॒राद॑ध॒रागा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिसमे॑त्व॒र्वाङ्। इन्द्र॑ द्यु॒म्नꣳ सुव॑र्वद्धेह्य॒स्मे॥ ३९॥

व॒राहै॑र्वि॒श्वहा॑ऽजनिष्ट पू॒षोद्वरी॑वृजत्खा॒दयो॑ वः पा॒न्त्यस्त्या॒भिर्नव॑ च॥ [५]

आ दे॒वो या॑तु सवि॒ता सु॒रत्न॑ः। अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्रा वह॑मानो॒ अश्वै॑ः। हस्ते॒ दधा॑नो॒ नर्या॑ पु॒रूणि॑। नि॒वे॒शय॑ च प्रसु॒वं च॒ भूम॑। अ॒भीवृ॑त॒ं कृश॑नैर्वि॒श्वरू॑पम्। हिर॑ण्यशम्य॑ं यज॒तो बृ॒हन्तम्॑। आस्था॒द्रथꣳ सवि॒ता चि॒त्रभा॑नुः। कृ॒ष्णा रजाꣳसि॒ तवि॑षी॒ं दधा॑नः। सघा॑ नो दे॒वः स॑वि॒ता स॒वाय॑। आ सा॑विष॒द्वसु॑पति॒र्वसू॑नि॥ ४०॥

विश्रयमाणो अमतिमुरूचीम्। मर्तभोजनमधरासतेन। विजनाँञ्छ्यावाः शितिपादो अख्यन्। रथꣳ हिरण्यप्रउगं वहन्तः। शश्वद्विशः सवितुर्दैव्यस्य। उपस्थे विश्वा भुवनानि तस्थुः। वि सुपर्णो अन्तरिक्षाण्यख्यत्। गभीरवेपा असुरः सुनीथः। क्वेदानीꣳ सूर्यः कश्चिकेत। कतमान्द्याꣳ रश्मिरस्या ततान॥४१॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरन्धिम्। नराशꣳसो ग्नास्पतिर्नो अव्यात्। आ ये वामस्य सङ्गथे रयीणाम्। प्रिया देवस्य सवितुः स्याम। आ नो विश्वे अस्क्रा गमन्तु देवाः। मित्रो अर्यमा वरुणः सजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः। करन्त्सुषाहा विथुरं न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु। शꣳ सरस्वती सह धीभिरस्तु॥४२॥

शमभिषाचः शमु रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः। ये सवितुः सत्यसवस्य विश्वे। मित्रस्य व्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवद्गोमदप्नः। दधातन द्रविणं चित्रमस्मे। अग्ने याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवाꣳ अच्छा ब्रह्मकृता गणेन। सरस्वतीं मरुतो अश्विनापः। यक्षि देवान्रत्नधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पितः पृथिवि मातरध्रुक्। अग्ने भ्रातर्वसवो मृडता नः। विश्व आदित्या अदिते सजोषाः। अस्मभ्यꣳ शर्म बहुलं वि यन्त। विश्वे देवाः शृणुतेमꣳ हवं मे। ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठ। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः। आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम्। आ वां मित्रावरुणा हव्यजुष्टिम्। नमसा देवाववसाऽऽववृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सह्या अस्माकम्। वृष्टिर्दिव्या सुपारा। युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे। युवोरच्छिद्रा मन्तवो ह सर्गाः। अवातिरतमनृतानि विश्वा। ऋतेन मित्रावरुणा सचेथे। तत्सु वां मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा तस्थुषीरहभिर्दुदुह्रे। विश्वाः पिन्वथ स्वसरस्य धेनाः। अनु वामेकः पविरा ववर्ति॥४५॥

यद्बꣳहिष्ठन्नाति विदे सुदानू। अच्छिद्रꣳ शर्म भुवनस्य गोपा। ततो नो मित्रावरुणाववीष्टम्। सिषासन्तो जीगिवाꣳसः स्याम। आ नो मित्रावरुणा हव्यदातिम्। घृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिडाभिः। प्रति वामत्र वरमा जनाय। पृणीतमुद्नो दिव्यस्य चारोः। प्र बाहवा सिसृतं जीवसे नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन॥४६॥

आ नो जनें श्रवयतं युवाना। श्रुतं में मित्रावरुणा हवेमा। इमा रुद्रायं स्थिरधंन्वने गिरंः। क्षिप्रेषंवे देवायं स्वधाम्नें। अषांढाय सहंमानाय मीढुषें। तिग्मायुंधाय भरता शृणोतंन। त्वादंत्तेभी रुद्र शन्तंमेभिः। शतꣳ हिमां अशीय भेषजेभिंः। व्यंस्मद्द्वेषों वितरं व्यꣳहंः। व्यमींवाꣳश्चातयस्वा विषूंचीः॥४७॥

अर्हंन्बिभर्षि मा नंस्तोके। आ तें पितर्मरुताꣳ सुम्नमेंतु। मा नः सूर्यंस्य सन्दृशों युयोथाः। अभि नों वीरो अर्वंति क्षमेत। प्र जांयेमहि रुद्र प्रजाभिंः। एवा बंभ्रो वृषभ चेकितान। यथां देव न हृंणीषे न हꣳसिं। हावनश्रूर्नो रुद्रेह बोंधि। बृहद्वंदेम विदथें सुवीराः। परिं णो रुद्रस्यं हेतिः स्तुहि श्रुतम्। मीढुंष्टमार्हंन्बिभर्षि। त्वमंग्ने रुद्र आ वो राजांनम्॥४८॥

वसूंनि ततानास्तु विश्वान् ववृत्यां ववर्ति घृतेन् विषूंचीः श्रुतन्द्वे चं॥——[६]

सूर्यो देवीमुषसꣳ रोचंमानामर्यंः। न योषांमभ्येंति पश्चात्। यत्रा नरों देवयन्तों युगानिं। वितन्वते प्रतिं भद्रायं भद्रम्। भद्रा अश्वां हरितः सूर्यंस्य। चित्रा एदंग्वा

अ॒नु॒माद्या॑सः। न॒म॒स्यन्तो॑ दि॒व आ पृ॒ष्ठम॑स्थुः। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः। तथ्सूर्य॑स्य दे॒व॒त्वं तन्म॑हि॒त्वम्। म॒ध्या कर्तो॒र्वित॑त॒ꣳ॒ सञ्ज॑भार॥४९॥

य॒देदयु॑क्त ह॒रित॑ः स॒धस्था॑त्। आद्रात्री॒ वास॑स्तनुते सि॒मस्मै॑। तन्मि॒त्रस्य॒ वरु॑णस्याभि॒चक्षे॑। सूर्यो॑ रू॒पं कृ॑णुते॒ द्योरु॒पस्थे॑। अ॒न॒न्तम॒न्यद्रुश॑दस्य॒ पाज॑ः। कृ॒ष्णम॒न्यद्धरि॒तः सं भ॑रन्ति। अ॒द्या दे॑वा॒ उदि॑ता॒ सूर्य॑स्य। निरꣳह॑सः पिपृ॒तान्निर॑व॒द्यात्। तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मामहन्ताम्। अदि॑ति॒ः सिन्धु॑ः पृथि॒वी उ॒त द्यौः॥५०॥

दि॒वो रु॒क्म उ॑रु॒चक्षा॒ उदे॑ति। दू॒रे अ॑र्थस्त॒रणि॒र्भ्राज॑मानः। नू॒नं जना॒ः सूर्ये॑ण॒ प्रसू॑ताः। आयन्नर्था॑नि कृ॒णव॒न्नपाꣳ॑सि। शं नो॑ भव॒ चक्ष॑सा॒ शं नो॒ अह्ना॑। शं भा॒नुना॒ शꣳ हि॒मा शं घृ॒णेन॑। यथा॒ शम॒स्मै शमस॑द्दुरो॒णे। तथ्सू॑र्य॒ द्रवि॑णं धे॒हि चि॒त्रम्। चि॒त्रं दे॒वाना॒मुद॑गा॒दनी॑कम्। चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॒ वरु॑णस्या॒ग्नेः॥५१॥

आप्रा॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्षम्। सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुष॑श्च। त्वष्टा॒

द॒ध॒त्तन्नं॒स्तु॒रीप॒मँ॑। त्वष्टां वी॒रं पि॒शङ्गं॑रूपः। दश॒मन्त्वष्टु॑र्जनयन्त॒ गर्भ॒मँ॑। अतं॑न्द्रासो यु॒व॒तयो॒ बिभ॑र्त्र॒म्। ति॒ग्मानी॑क॒ङ्ँ॒ स्वयं॑शस॒ं जने॑षु। वि॒रोच॑मान॒ं परि॑षीन्नयन्ति। आविष्ट्यो॑ वर्धते॒ चारु॑रासु। जि॒ह्मानां॑मू॒र्ध्वस्वयं॑शा उ॒पस्थे॑॥५२॥

उ॒भे त्वष्टु॑र्बिभ्यतु॒र्जाय॑मानात्। प्र॒तीची॑ सि॒॒ꣳह॒ं प्रति॑जोषयेते। मि॒त्रो जना॒न्प्र स मि॑त्र। अ॒यं मि॒त्रो न॑म॒स्य॑ः सु॒शेव॑ः। राजा॑ सुक्ष॒त्रो अ॑जनिष्ट वे॒धाः। तस्य॑ व॒यꣳ सु॑म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। अपि॑ भ॒द्रे सौ॑मन॒से स्या॑म। अ॒न॒मी॒वास॒ इड॑या॒ मद॑न्तः। मि॒तज्ञ॑वो॒ वरि॑म॒न्ना पृ॑थि॒व्याः। आ॒दि॒त्यस्य॑ व्र॒तमु॑प॒क्ष्यन्त॑ः॥५३॥

व॒यं मि॒त्रस्य॑ सु॒म॒तौ स्या॑म। मि॒त्रं न ईꣳ शिम्या॒ गोषु॑ ग॒व्यव॑त्। स्वा॒धियो॑ वि॒दथे॑ अ॒फ्स्वजी॑जनन्। अरे॑जयता॒ꣳ॒ रोद॑सी॒ पाज॑सा गि॒रा। प्रति॑ प्रि॒यं य॑ज॒तं ज॒नु॒षा॒मव॑ः। म॒हाꣳ आ॑दि॒त्यो नम॑सोप॒सद्य॑ः। या॒त॒यज्ज॑नो गृण॒ते सु॒शेव॑ः। तस्मा॑ ए॒तत्पन्य॑तमाय॒ जुष्ट॒मँ॑। अ॒ग्नौ मि॒त्राय॑ ह॒विरा जु॑होत। आ वा॒॒ꣳ रथो॒ रोद॑सी बद्बधा॒नः॥५४॥

हि॒र॒ण्ययो॒ वृष॑भिर्या॒त्वश्वै॑ः। घृतव॑र्तनिः प॒विभी॑रुचा॒नः। इ॒षां वो॒ढा

नृ॒पति॑र्वा॒जिनी॑वान्। स प॑प्रथा॒नो अ॒भि पञ्च॒ भूम॑। त्रि॒व॒न्धु॒रो मन॒साया॑तु यु॒क्तः। विशो॒ येन॒ गच्छ॑थो दे॒वयन्तीः᳚। कुत्रा॑ चि॒द्याम॑मश्विना॒ दधा॑ना। स्वश्वा॑ य॒शसाऽऽया॑तम॒र्वाक्। दस्रा॑ नि॒धिं मधु॑मन्तं पिबाथः। वि वा॒॒ꣳ॒ रथो॑ व॒ध्वा॑ याद॑मानः॥५५॥

अन्ता᳚ दि॒वो बा॑धते वर्त॒निभ्या᳚म्। यु॒वोः श्रि॒यं परि॒ योषा॑वृणीत। सूरो॑ दुहि॒ता परि॑तक्मियायाम्। यद्दे॑व॒यन्त॒मव॑थ॒ः शची॑भिः। परि॑ घ्र॒॒ꣳ॒स॒वा॒ मना॑वा॒ वयो॑गाम्। यो ह॒स्यवा॒ꣳ॒ रथि॒रा॒वस्त॑ उ॒स्राः। रथो॑ युजा॒नः प॑रि॒याति॑ व॒र्तिः। तेन॑ न॒ः शं योरु॒षसो॒ व्यु॑ष्टौ। न्य॑श्विना वहतं य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। यु॒वं भु॒ज्युमव॑विद्ध॒ꣳ॒ समु॒द्रे॥५६॥

उद॑हूथु॒रर्ण॑सो॒ अस्रि॑धानैः। प॒त॒त्रिभि॑रश्र॒मैर॑व्य॒थिभि॑ः। द॒॒ꣳ॒सना॑भिरश्विना पा॒रय॑न्ता। अग्नी॑षोमा॒ यो अ॒द्य वा᳚म्। इ॒दं वच॑ः सप॒र्यति॑। तस्मै॑ धत्त॒ꣳ॒ सु॒वीर्य᳚म्। गवा॒ पोष॒॒ꣳ॒ स्वश्वि॑यम्। यो अ॒ग्नीषोमा॑ ह॒विषा॑ सप॒र्यात्। दे॒व॒द्रीचा॒ मन॑सा॒ यो घृ॒तेन॑। तस्य॑ व्र॒त॒ꣳ॒ र॑क्षतं पा॒तम॒ꣳ॒ह॑सः॥५७॥

वि॒शे जना॑य॒ महि॒ शर्म॑ यच्छतम्। अग्नी॑षोमा॒ य आहु॑तिम्। यो वा॒ दाशा᳚द्धविष्कृ॑तिम्। स प्र॒जया॑ सु॒वीर्य᳚म्। विश्व॒माय॒र्व्य॑श्ञवत्। अग्नी॑षोमा॒ चेति॒ तद्वी॒र्यं॑ वाम्। यदमु॑ष्णीतमव॒सं प॒णिङ्गोः। अवा॑तिरत॒ं प्रथ॑यस्य॒ शेषः॑। अवि॑न्दत॒ं ज्योति॒रेकं॑ ब॒हुभ्यः॑। अग्नी॑षोमावि॒मꣳ सु मेऽग्नी॑षोमा ह॒विषः॒ प्रस्थि॑तस्य॥५८॥

ज॒भा॒र॒ द्यौर॒ग्नेरु॒पस्थं॑ उप॒क्ष्यन्तौ॑ बद्धधा॒नो व॒ध्वा॑ याद॑मानः समु॒द्रेऽꣳह॒सः॒ प्रस्थि॑तस्य॥ [७]

अ॒हम॑स्मि प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। पूर्वं॑ दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। यो मा॒ ददा॑ति॒ स इदे॒व माऽऽवाः᳚। अ॒हमन्न॒मन्न॑म॒दन्त॑मद्मि। पूर्व॑म॒ग्नेरपि॑ दह॒त्यन्न᳚म्। य॒त्तौ हा॑साते अ॒हमु॒त्तरे॑षु। व्यात्त॑मस्य प॒शवः॑ सु॒जम्भ᳚म्। पश्य॑न्ति॒ धीरा॒ः प्रच॑रन्ति॒ पाकाः᳚। जहा᳚म्य॒न्यन्न जं॑हाम्य॒न्यम्। अ॒हमन्न॒ं वश॒मिच्च॑रामि॥५९॥

स॒मा॒नमर्थ॒ं पर्ये॑मि भु॒ञ्जत्। को माम॑न्नं मनु॒ष्यो॑ दयेत। परा॑के॒ अन्न॒ं निहि॑तं लो॒क ए॒तत्। विश्वै᳚र्दे॒वैः पि॒तृभि॑र्गु॒प्तमन्न᳚म्। यद॒द्यते॑ लु॒प्यते॒ यत्प॑रो॒प्यते᳚। श॒त॒त॒मी

सा तनूर्मे बभूव। महान्तौ चरू संकृद्दुग्धेनं पप्रौ। दिवं च पृश्निं पृथिवीं चं साकम्। तथ्सम्पिबंन्तो न मिंनन्ति वेधसंः। नैतद्भूयो भवंति नो कनीयः॥६०॥

अन्नं प्राणमन्नंमपानमाहुः। अन्नं मृत्युं तमुं जीवातुंमाहुः। अन्नं ब्रह्माणो जरसं वदन्ति। अन्नंमाहुः प्रजननं प्रजानाम्। मोघमन्नं विन्दते अप्रंचेताः। सत्यं ब्रंवीमि वध इथ्स तस्यं। नार्यमणं पुष्यंति नो सखायम्। केवंलाघो भवति केवलादी। अहं मेघः स्तनयन्वर्षंन्नस्मि। मामंदन्त्यहमंद्म्यन्यान्॥६१॥

अहꣳ सदमृतो भवामि। मदांदित्या अधि सर्वे तपन्ति। देवीं वाचंमजनयन्त यद्वाग्वदंन्ती। अनन्तामन्तादधि निर्मितां महीम्। यस्यां देवा अंदधुर्भोजंनानि। एकांक्षरां द्विपदाꣳ षट्पंदां च। वाचं देवा उपं जीवन्ति विश्वें। वाचं देवा उपं जीवन्ति विश्वें। वाचं गन्धर्वाः पशवो मनुष्याः। वाचीमा विश्वा भुवंनान्यर्पिता॥६२॥

सा नो हवं जुषतामिन्द्रंपत्नी। वागक्षरं प्रथमजा ऋतस्यं। वेदांनां माता-

ऽमृतस्य नाभिः। सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। अवन्ती देवी सुहवा मे अस्तु। यामृषयो मन्त्रकृतो मनीषिणः। अन्वैच्छं देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाचꣳ हविषा यजामहे। सा नो दधातु सुकृतस्य लोके। चत्वारि वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति। तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः समिध्यते। श्रद्धया विन्दते हविः। श्रद्धां भगस्य मूर्धनि। वचसा वेदयामसि। प्रियꣳ श्रद्धे ददतः। प्रियꣳ श्रद्धे दिदासतः। प्रियं भोजेषु यज्वसु॥६४॥

इदं म उदितं कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्वसु। अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धाꣳ हृदय्ययाऽऽकूत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातर्हवामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धाꣳ सूर्यस्य निम्रुचि। श्रद्धे श्रद्धापयेह मा। श्रद्धा देवानधि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषा

वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुध्निया उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सतश्च योनिमसतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्। अन्तरिक्षं विश्वरूप आविवेश। तमर्कैरभ्यर्चन्ति वत्सम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानजनयत्। ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मना। अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कोऽर्हति स्पर्धितुम्। ब्रह्मन्देवास्त्रयस्त्रिꣳशत्। ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतं पिन्वन्नजरꣳ सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्म समिद्भवत्याहुतीनाम्। आ गावो अग्मन्नुत भद्रमक्रन्। सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे। प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युः। इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः। इन्द्रो

यज्वने पृणते च शिक्षति। उपेद्ददाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रयिमिदस्य वर्धयन्। अभिन्ने खिल्ले नि दधाति देवयुम्। न ता नशन्ति न ता अर्वा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः। इमा या गावः सजनास इन्द्रः। इच्छामीद्धृदा मनसा चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कृशं चित्। अश्लीलं चित्कृणुथा सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो वय उच्यते सभासु। प्रजावतीः सूयवसꣳ रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः। मा वः स्तेन ईशत माऽघशꣳसः। परि वो हेती रुद्रस्य वृञ्ज्यात्। उपेदमुपपर्चनम्। आसु गोषूपपृच्यताम्। उपर्षभस्य रेतसि। उपेन्द्र तव वीर्ये॥७०॥

चरामि कनीयोऽन्यानर्पिता पदानि यज्वसु हवामहे विष्ठा लोकाः सुवीरमर्वा पिबन्तीः षट्च॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसा विश्वभृत्तमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो दिवि। सामात्माना चरतः सामचारिणा। ययोर्व्रतं न ममे जातु देवयोः। उभावन्तौ परि यात अर्म्या। दिवो न रश्मीꣳस्तनुतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू। सूर्या न चन्द्रा चरतो

ह॒ताम॑ती। पती᳚ द्युम॒द्वि॑श्व॒विदा॑ उ॒भा दि॒वः। सूर्या॑ उ॒भा च॒न्द्रम॑सा विचक्ष॒णा॥७१॥

वि॒श्ववा॑रा वरिवो॒भा वरे᳚ण्या। ता नो॑ऽवतं मति॒मन्ता॒ महि॑व्रता। वि॒श्व॒वप॑री प्र॒तर॑णा तर॒न्ता। सु॒व॒र्विदा॑ दृ॒शये॒ भूरि॑रश्मी। सूर्या॒ हि च॒न्द्रा वसु॑ त्वे॒षद॑र्॒शता। म॒न॒स्विनो॒भानु॑चर॒तोनु॑ सन्दिवम्᳚। अ॒स्य श्रवो॑ न॒द्यः॑ स॒प्त बिभ्र॑ति। द्यावा॒ क्षामा॑ पृथि॒वी द॑र्॒श॒तं वपुः॑। अ॒स्मे सू᳚र्याचन्द्र॒मसा॑ऽभि॒चक्षे᳚। श्र॒द्धेकमि॑न्द्र चरतो विचर्तु॒रम्॥७२॥

पू॒र्वा॒प॒रं च॑रतो मा॒यये॒तौ। शिशू॒ क्रीड॑न्तौ॒ परि॑ यातो अध्व॒रम्। विश्वा᳚न्य॒न्यो भुव॑नाऽभि॒ चष्टे᳚। ऋ॒तून॒न्यो वि॒दध॑ज्जायते॒ पुनः॑। हिर॑ण्यवर्णा॒ः शुच॑यः पाव॒का यासा॒ꣳ॒ राजा᳚। यासा᳚ दे॒वाः शि॒वेन॑ मा॒ चक्षु॑षा पश्यत। आपो॑ भ॒द्रा आदित्प॑श्यामि। नास॑दासी॒न्नो सदा॑सीत्त॒दानी᳚म्। नासी॒द्रजो॒ नो व्यो॑मा प॒रो यत्। किमाव॑रीव॒ः कुह॒ कस्य॒ शर्म॑न्॥७३॥

अम्भ॒ः किमा॑सी॒द्गह॑नं गभी॒रम्। न मृ॒त्युर॒मृत॒ं तर्॒हि॒ न। रात्रि॑या॒ अह्न॑

आसीत्प्रकेतः। आनीदवातꣳ स्वधया तदेकम्। तस्माद्धान्यं न परः किञ्चनास। तम आसीत्तमसा गूढमग्रे प्रकेतम्। सलिलꣳ सर्वमा इदम्। तुच्छेनाभ्वपिहितं यदासीत्। तमसस्तन्महिना जायतैकम्। कामस्तदग्रे समवर्तताधि॥७४॥

मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। तिरश्चीनो विततो रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी(३)दुपरि स्विदासी(३)त्। रेतोधा आसन्महिमान आसन्। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः परस्तात्। को अद्धा वेद क इह प्र वोचत्। कुत आजाता कुत इयं विसृष्टिः। अर्वाग्देवा अस्य विसर्जनाय॥७५॥

अथा को वेद यत आबभूव। इयं विसृष्टिर्यत आबभूव। यदि वा दधे यदि वा न। यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्। सो अङ्ग वेद यदि वा न वेद। किꣳस्विद्वनङ्क उ स वृक्ष आसीत्। यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा पृच्छतेदुतत्। यदध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्॥७६॥

यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा विब्रवीमि वः। ब्रह्माध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रꣳ हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना। प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोममुत रुद्रꣳ हुवेम। प्रातर्जितं भगमुग्रꣳ हुवेम। वयं पुत्रमदितेर्यो विधर्ता। आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चित्॥७७॥

राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह। भग प्रणेतर्भग सत्यराधः। भगेमां धियमुदव ददन्नः। भग प्र णो जनय गोभिरश्वैः। भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भगवन्तः स्याम। उत प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम्। उतोदिता मघवन्थ्सूर्यस्य। वयं देवानाꣳ सुमतौ स्याम। भग एव भगवाꣳ अस्तु देवाः॥७८॥

तेन वयं भगवन्तः स्याम। तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीमि। स नो भग पुर एता भवेह। समध्वरायोषसो नमन्त। दधिक्रावेव शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं भगं नः। रथमिवाश्वा वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः। वीरवतीः सदमुच्छन्तु भद्राः। घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा

नः॥७९॥

वि॒च॒क्ष॒णा विंचर्तु॒र॒ शर्म॒न्नधिं वि॒सर्जनाय॒ ब्रह्म॒ वन॒ं ब्रह्म॒ स वृ॒क्ष आंसीत्तु॒रश्विंद्देवा॒ः प्रपींना॒ एकं च॥——[९] पीवोंन्ना॒न्ते शु॒क्रास॒ः सोमों धे॒नुमिन्द्र॒स्तरंस्वा॒ञ्छुचि॒मा दे॒वो यांतु॒ सूर्यो दे॒वीम॒हमंस्मि॒ ता सूँर्याचन्द्र॒मसा॒ नवं॥९॥ पीवोंन्ना॒मग्ने॒ त्वं पांरयानाधृ॒ष्यः शुचि॒ं नु वि॒श्रयंमाणो दि॒वो रु॒क्मोऽन्नं प्रा॒णमन्न॒न्ता सूँर्याचन्द्र॒मसा॒ नवंसप्ततिः॥७९॥

पीवोंन्नां यू॒यं पांत स्व॒स्तिभि॒ः सदां नः॥

हरिंः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्निर्नः॑ पातु॒ कृत्ति॑काः। नक्ष॑त्रं दे॒वमि॑न्द्रि॒यम्। इ॒दमा॑सां विचक्ष॒णम्। ह॒विरा॒सं जु॑होतन। यस्य॒ भान्ति॑ र॒श्मयो॒ यस्य॑ के॒तवः॑। यस्ये॒मा विश्वा॒ भुव॑नानि॒ सर्वा᳚। स कृत्ति॑काभिर॒भिसं॒वसा॑नः। अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॑वि॒ते द॑धातु। प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी वे॑तु॒ पत्नी᳚। वि॒श्वरू॑पा बृह॒ती चि॒त्रभा॑नुः॥१॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सुवि॒ते द॑धातु। यथा॒ जीवे॑म श॒रदः॒ सवी॑राः। रो॒हि॒णी दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता᳚त्। विश्वा॑ रू॒पाणि॑ प्रति॒मोद॑माना। प्र॒जाप॑तिꣳ ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्ती। प्रि॒या दे॒वाना॒मुप॑यातु य॒ज्ञम्। सोमो॒ राजा॑ मृगशी॒र्॒षेण॒ आग॑न्। शि॒वं नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑। आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु। रेतः॑ प्र॒जां यज॑माने दधातु॥२॥

यत्ते नक्षत्रं मृगशीर्षमस्ति। प्रियꣳ राजन् प्रियतमं प्रियाणाम्। तस्मै ते सोम हविषा विधेम। शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। आर्द्रया रुद्रः प्रथमा न एति। श्रेष्ठो देवानां पतिरघ्नियानाम्। नक्षत्रमस्य हविषा विधेम। मा नः प्रजाꣳ रीरिषन्मोत वीरान्। हेती रुद्रस्य परि णो वृणक्तु। आर्द्रा नक्षत्रं जुषताꣳ हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशꣳसन्नुदतामरातिम्। पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः। एवा न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूव। श्रेष्ठो देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु। तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चात्। बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदꣳ सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अ॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीं क्षि॒यन्ति॑। ते न॑ः स॒र्पासो॒ ह॒वमाग॑मिष्ठाः। ये रो॑च॒ने सूर्य॒स्यापि॑ स॒र्पाः। ये दिव॑ं दे॒वीमनु॑ स॒ञ्चर॑न्ति। येषा॑माश्रे॒षा अ॑नु॒यन्ति॒ काम᳚म्। तेभ्य॑ः स॒र्पेभ्यो॒ मधु॑मञ्जुहोमि। उप॑हूताः पि॒तरो॒ ये म॒घासु॑। मनो॑जवसः सु॒कृत॑ः सुकृ॒त्याः। ते नो॒ नक्ष॑त्रे॒ ह॒वमाग॑मिष्ठाः। स्व॒धाभि॑र्य॒ज्ञं प्रय॑तं जुषन्ताम्॥६॥

ये अ॑ग्निद॒ग्धा येऽन॑ग्निदग्धाः। ये॑ऽमुं लो॒कं पि॒तर॑ः क्षि॒यन्ति॑। या॑ꣳश्च॑ वि॒द्म या॑ꣳ उ॑ च॒ न प्र॑वि॒द्म। म॒घासु॑ य॒ज्ञꣳ सुकृ॑तं जुषन्ताम्। गवा॒ं पति॒ः फल्गु॑नीनामसि॒ त्वम्। तद॑र्यमन्वरुणमित्र॒ चारु॑। तं त्वा॑ व॒यꣳ स॑नि॒तारꣳ॑ सनी॒नाम्। जी॒वा जीव॑न्त॒मुप॒ संवि॑शेम। येने॒मा विश्वा॒ भुव॑नानि॒ सञ्जि॑ता। यस्य॑ दे॒वा अ॑नु सं॒ यन्ति॒ चेत॑ः॥७॥

अ॒र्य॒मा राजा॒ऽजर॒स्तुवि॑ष्मान्। फल्गु॑नीनामृष॒भो रो॑रवीति। श्रेष्ठो॑ दे॒वाना᳚ं भगवो भगासि। तत्त्वा॑ विदु॒ः फल्गु॑नी॒स्तस्य॑ वित्तात्। अ॒स्मभ्य॑ं क्ष॒त्रम॒जरꣳ॑ सु॒वीर्य᳚म्। गोम॒दश्व॑व॒दुप॒ सन्नु॑दे॒ह। भगो॑ ह दा॒ता भग॒ इत्प्र॑दा॒ता। भगो॑ दे॒वीः फल्गु॑नी॒रा वि॑वेश। भग॒स्येत्तं प्र॑स॒वं ग॑मेम। यत्र॑ दे॒वैः स॑ध॒माद॑ं मदेम॥८॥

आयातु देवः सवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन् हस्तꣳ सुभगं विद्मनापसम्। प्रयच्छन्तं पपुरिं पुण्यमच्छ। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रतिगृभ्णीम एनत्। दातारमद्य सविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभꣳ ससं युवतिꣳ रोचमानाम्॥१॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्याꣳश्च। रूपाणि पिꣳशन् भुवनानि विश्वा। तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवतीꣳ सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ट्याम्। तिग्मशृङ्गो वृषभो रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषाꣳसि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वायुस्तदु निष्ट्या शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम दुरितानि विश्वा। दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः। तदिन्द्राग्नी कृणुतां तद्विशाखे। तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात् पुरस्तादभयं नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपत्नी विशाखे। श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषूचः शत्रूनप बाधमानौ। अप क्षुधं नुदतामरातिम्। पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तात्। उन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय। तस्यां देवा अधि संवसन्तः। उत्तमे नाक इह मादयन्ताम्। पृथ्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना। आप्याययन्ती दुरितानि विश्वा। उरुं दुहां यजमानाय यज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथश्वेतौ जुषन्ताश्वेतौ मदेम रोचमानामरातीर्गोपौ यज्ञम्॥ —— [१]

ऋध्यास्म हव्यैर्नमसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु। अनूराधान् हविषा वर्धयन्तः। शतं जीवेम शरदः सवीराः। चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधास इति यद्वदन्ति। तन्मित्र एति पथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्विततैरन्तरिक्षे। इन्द्रो ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्ये ततार॥१३॥

तस्मिन्वयममृतं दुहानाः। क्षुधं तरेम दुरितिं दुरिष्टिम्। पुरन्दराय वृषभाय धृष्णवे। अषाढाय सहमानाय मीढुषे। इन्द्राय ज्येष्ठा मधुमद्दुहाना। उरुं कृणोतु यजमानाय लोकम्। मूलं प्रजां वीरवतीं विदेय। पराच्येतु निरृतिः पराचा।

गोभिर्नक्षत्रं पशुभिः समक्तम्। अहर्भूयाद्यजमानाय मह्यम्॥१४॥

अहर्नो अद्य सुविते दधातु। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति। पराचीं वाचा निरृतिं नुदामि। शिवं प्रजायै शिवमस्तु मह्यम्। या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। यासामषाढा अनुयन्ति कामम्। ता न आपः शꣳ स्योना भवन्तु। याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः॥१५॥

यासामषाढा मधु भक्षयन्ति। ता न आपः शꣳ स्योना भवन्तु। तन्नो विश्वे उप शृण्वन्तु देवाः। तदषाढा अभिसंयन्तु यज्ञम्। तन्नक्षत्रं प्रथतां पशुभ्यः। कृषिर्वृष्टिर्यजमानाय कल्पताम्। शुभ्राः कन्या युवतयः सुपेशसः। कर्मकृतः सुकृतो वीर्यावतीः। विश्वान् देवान् हविषा वर्धयन्तीः। अषाढाः काममुप यान्तु यज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्माऽभ्यजयथ्सर्वमेतत्। अमुं च लोकमिदमूं च सर्वम्। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्य। श्रियं दधात्वहृणीयमानम्। उभौ लोकौ ब्रह्मणा सञ्जितेमौ।

तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विचष्टाम्। तस्मिन्वयं पृतनाः सञ्जयेम। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। शृण्वन्ति श्रोणाममृतस्य गोपाम्। पुण्यामस्या उपशृणोमि वाचम्॥१७॥

महीं देवीं विष्णुपत्नीमजूर्याम्। प्रतीचीमेनाꣳ हविषा यजामः। त्रेधा विष्णुरुरुगायो विचक्रमे। महीं दिवं पृथिवीमन्तरिक्षम्। तच्छ्रोणैतिश्रव इच्छमाना। पुण्यꣳ श्लोकं यजमानाय कृण्वती। अष्टौ देवा वसवः सोम्यासः। चतस्रो देवीरजराः श्रविष्ठाः। ते यज्ञं पान्तु रजसः परस्तात्। संवथ्सरीणममृतꣳ स्वस्ति॥१८॥

यज्ञं नः पान्तु वसवः पुरस्तात्। दक्षिणतोऽभियन्तु श्रविष्ठाः। पुण्यं नक्षत्रमभि संविशाम। मा नो अरातिरघशꣳसाऽगन्। क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः। नक्षत्राणाꣳ शतभिषग्वसिष्ठः। तौ देवेभ्यः कृणुतो दीर्घमायुः। शतꣳ सहस्रा भेषजानि धत्तः। यज्ञं नो राजा वरुण उपयातु। तन्नो विश्वे अभि संयन्तु देवाः॥१९॥

तन्नो नक्षत्रꣳ शतभिषग्जुषाणम्। दीर्घमायुः प्रतिरद्भेषजानि। अज एकपादुदगात्पुरस्तात्। विश्वा भूतानि प्रति मोदमानः। तस्य देवाः प्रसवं यन्ति सर्वे। प्रोष्ठपदासो अमृतस्य गोपाः। विभ्राजमानः समिधान उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्द्याम्। तꣳ सूर्यं देवमजमेकपादम्। प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति सर्वे॥२०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्। तं ब्राह्मणाः सोमपाः सोम्यासः। प्रोष्ठपदासो अभि रक्षन्ति सर्वे। चत्वार एकमभि कर्म देवाः। प्रोष्ठपदास इति यान् वदन्ति। ते बुध्नियं परिषद्यꣳ स्तुवन्तः। अहिꣳ रक्षन्ति नमसोपसद्य। पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपती पशुपा वाजबस्त्यौ॥२१॥

इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां यज्ञम्। क्षुद्रान् पशून् रक्षतु रेवती नः। गावो नो अश्वाꣳ अन्वेतु पूषा। अन्नꣳ रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजꣳ सनुतां यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्ठौ सुयमेभिरश्वैः।

स्वं नक्षत्रꣳ हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ यजुषा समक्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्। अप पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो राजा भगवान् विचष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान् हि। सुगं नः पन्थामभयं कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः। तदस्य चित्रꣳ हविषा यजाम। अप पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यत्ते देवा अदधुः॥२३॥

ततार महां प्रासचीर्या यान्तु यज्ञं वाचꣳ स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजबस्त्यौ समक्तौ देवास्त्रीणि च॥——[२]

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अꣳशुमाप्याययन्ति। ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानं तन्तुं परितातना तें। विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हवमागमेतम्। वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नासो देववीतिं दधानाः। अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अति पाप्मानमतिं मुक्त्या गमेम। प्रत्युवद्दृश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्तीं दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा। तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरीं। उदुस्रियाः सचते सूर्यः। सचा उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं भक्तेन गमेमहि। तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेज उच्चरत्। उपयज्ञमिहागमत्॥२५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्दुꣳ हवामहे। स नः सविता सुवथ्सनिम्। पुष्टिदां वीरवत्तमम्। उदुत्यं चित्रम्। अदितिर्न उरुष्यतु महीमू षु मातरम्। इदं विष्णुः प्रतद्विष्णुः। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनुनोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहꣳ स्विष्टम्॥२६॥

आयत्यंगमथ्स्विष्टम्॥ [३]

अग्निर्वा अकामयत। अन्नादो देवानाꣳस्यामिति। स एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै सोऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै देवानामन्नादः। यथा ह वा अग्निर्देवानामन्नादः। एवꣳ ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै स्वाहा। नितत्यै स्वाहाऽभ्रयन्त्यै

स्वाहा। मेघयन्त्यै स्वाहा वर्षयन्त्यै स्वाहा। चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टाः पराचीरायन्। तासाꣳ रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मा वर्तेत। समेनया गच्छेयेति। स एतं प्रजापतये रोहिण्यै चरुं निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समेनयागच्छत। उप ह वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हविषा यजते। य उचैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा रोहिण्यै स्वाहा। रोचमानायै स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो वा अकामयत। ओषधीनाꣳ राज्यमभिजयेयमिति। स एतꣳ सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स ओषधीनाꣳ राज्यमभ्यजयत्। समानानाꣳ ह वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा मृगशीर्षाय स्वाहा। इन्वकाभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥२९॥

रु॒द्रो वा अ॑कामयत। प॒शु॒मान्थ्स्या॒मिति॑। स ए॒तꣳ रु॒द्राया॒ऽऽर्द्रायै॒ प्रैय्य॑ङ्गवं च॒रुं पय॑सि॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत्। प॒शु॒मान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। रु॒द्राय॒ स्वाहा॒ऽऽर्द्रायै॒ स्वाहा᳚। पिन्व॑मानायै॒ स्वाहा॑ प॒शुभ्य॒ः स्वाहेति॑॥३०॥

ऋ॒क्षा वा इ॒यम॑लो॒मका॑ऽऽसीत्। साऽका॑मयत। ओष॑धीभि॒र्वन॒स्पति॑भिः प्रजा॑ये॒येति॑। सैतमदि॑त्यै॒ पुन॑र्वसुभ्यां च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वा इ॒यमोष॑धीभि॒र्वन॒स्पति॑भि॒ प्राजा॑यत। प्रजा॑यते ह॒ वै प्र॒जया॑ प॒शुभि॑ः। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॒ पुन॑र्वसुभ्याम्। स्वाहा भू᳚त्यै॒ स्वाहा॒ प्रजा᳚त्यै॒ स्वाहेति॑॥३१॥

बृह॒स्पति॒र्वा अ॑कामयत। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सी स्या॒मिति॑। स ए॒तं बृह॒स्पत॑ये ति॒ष्या॑य नैवा॒रं च॒रुं पय॑सि॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑भवत्। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सी ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। बृह॒स्पत॑ये॒ स्वाहा॑ ति॒ष्या॑य॒ स्वाहा᳚। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒साय॒ स्वाहेति॑॥३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्ये करम्भं निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः स्वाहा। दन्दशूकेभ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोक ऋध्नुयामेति। त एतं पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशꣳ षट्कपालं निरवपन्। ततो वै ते पितृलोक आर्ध्नुवन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्यः स्वाहा मघाभ्यः। स्वाहाऽनघाभ्यः स्वाहाऽगदाभ्यः। स्वाहाऽरुन्धतीभ्यः स्वाहेति॥३४॥

अर्यमा वा अकामयत। पशुमान्थ्स्यामिति। स एतमर्यम्णे फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अर्यम्णे स्वाहा फल्गुनीभ्याꣳ स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥३५॥

भगो वा अकामयत। भगी श्रेष्ठी देवानाꣳ स्यामिति। स एतं भगाय फल्गुनीभ्यां

चरुं निरवपत्। ततो वै स भगी श्रेष्ठी देवानामभवत्। भगी ह वै श्रेष्ठी समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। भगाय स्वाहा फल्गुनीभ्याः स्वाहा। श्रैष्ठ्याय स्वाहेति॥३६॥

सविता वा अकामयत। श्रन्मे देवा दधीरन्। सविता स्यामिति। स एतꣳ सवित्रे हस्ताय पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपदाशूनां व्रीहीणाम्। ततो वै तस्मै श्रद्देवा अदधत। सविताऽभवत्। श्रद्धवा अस्मै मनुष्या दधते। सविता समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सवित्रे स्वाहा हस्ताय। स्वाहा ददते स्वाहा पृणते। स्वाहा प्रयच्छते स्वाहा प्रतिगृभ्णते स्वाहेति॥३७॥

त्वष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतं त्वष्ट्रे चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रꣳ ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्ट्रे स्वाहा चित्रायै स्वाहा। चैत्राय स्वाहा प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वा॒युर्वा अ॑कामयत। का॒म॒चार॑मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तद्वा॒यवे॒ निष्ठ्या॑यै गृ॒ष्ट्यै दु॒ग्धं पयो॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स का॑म॒चार॑मे॒षु लो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। का॒म॒चारꣳ॑ ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जु॒होति। वा॒यवे॒ स्वाहा॒ निष्ठ्या॑यै॒ स्वाहा᳚। का॒म॒चारा॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥३९॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी वा अ॑कामयेताम्। श्रैष्ठ्य॑ दे॒वाना॑म॒भिज॑ये॒वेति॑। तावे॒तमि॑न्द्रा॒ग्निभ्यां॒ विशा॑खाभ्यां पुरो॒डाश॒मेका॑दशकपालं॒ निर॑वपताम्। ततो॒ वै तौ श्रैष्ठ्यं॑ दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयताम्। श्रैष्ठ्यꣳ॑ ह॒ वै स॑मा॒ना॒ना॑म॒भि ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जु॒होति। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्या॒ꣳ॒ स्वाहा॒ विशा॑खाभ्या॒ꣳ॒ स्वाहा᳚। श्रैष्ठ्या॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४०॥

अथै॒तत्पौ᳚र्णमा॒स्या आज्यं॒ निर्व॑पति। कामो॒ वै पौ᳚र्णमा॒सी। काम॒ आज्यम्᳚। कामे॑नै॒व काम॒ꣳ॒ सम॑र्धयति। क्षि॒प्रमे॑न॒ꣳ॒ सकाम॒ उप॑नमति। येन॒ कामे॑न॒ यज॑ते।

सो॑ऽत्र॑ जुहोति। पौ॒र्ण॒मा॒स्यै स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽऽग॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४१॥

अ॒ग्निः पञ्च॑दश प्र॒जाप॑ति॒ः षोड॑श॒ सोम॒ एका॑दश रु॒द्रो दश॒र्क्षैका॑दश॒ बृह॒स्पति॒र्दश॑ देवासु॒रा नव॑ पि॒तर॒ एका॑दशार्य॒मा भगो॒ दश॑ दश सवि॒ता चतु॑र्दश॒ त्वष्टा॑ वा॒युरि॑न्द्रा॒ग्नी दश॑ द॒शाथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या अ॒ष्टौ पञ्च॑दश॥ [४]

मि॒त्रो वा अ॑कामयत। मि॒त्र॒धेय॑मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तं मि॒त्राया॑नूरा॒धेभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपत्। तत॒ो वै स मि॑त्र॒धेय॑मे॒षु लो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। मि॒त्र॒धेय॑ꣳ ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सो॑ऽत्र॑ जुहोति। मि॒त्राय॒ स्वाहा॑ऽनूरा॒धेभ्य॒ः स्वाहा॑। मि॒त्र॒धेया॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४२॥

इन्द्रो॒ वा अ॑कामयत। ज्यैष्ठ्य॑ं दे॒वाना॑म॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तमिन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठायै॑ पुरो॒डाश॒मेका॑दशकपाल॒ं निर॑वपन्म॒हाव्री॑हीणाम्। तत॒ो वै स ज्यैष्ठ्य॑ं दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयत्। ज्यैष्ठ्य॑ꣳ ह॒ वै स॑मा॒नाना॑म॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सो॑ऽत्र॑ जुहोति। इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑ ज्ये॒ष्ठायै॒ स्वाहा॑। ज्यैष्ठ्या॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४३॥

प्र॒जाप॑ति॒र्वा अ॑कामयत। मूलं॑ प्र॒जां वि॑न्दे॒येति॑। स ए॒तं प्र॒जाप॑तये॒ मूला॑य च॒रुं निर॑वपत्। तत॒ो वै स मूलं॑ प्र॒जाम॑विन्दत। मूलꣳ॑ ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॒ मूला॑य॒ स्वाहा᳚। प्र॒जायै॒ स्वाहेति॑॥४४॥

आपो॒ वा अ॑कामयन्त। स॒मु॒द्रं काम॑म॒भिज॑ये॒मेति॑। ता ए॒तम॒द्भ्यो॑ऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। तत॒ो वै ताः स॑मु॒द्रं काम॑म॒भ्य॑जयन्। स॒मु॒द्रꣳ ह॒ वै काम॑म॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒द्भ्यः स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्य॒ः स्वाहा᳚। स॒मु॒द्राय॒ स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहा᳚। अ॒भिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४५॥

विश्वे॒ वै दे॒वा अ॑कामयन्त। अ॒न॒प॒ज॒य्यं ज॑ये॒मेति॑। त ए॒तं विश्वे᳚भ्यो दे॒वेभ्यो॑-ऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। तत॒ो वै ते॑ऽनपज॒य्यम॑जयन्। अ॒न॒प॒ज॒य्यꣳ ह॒ वै ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। विश्वे᳚भ्यो दे॒वेभ्य॒ः स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्य॒ः स्वाहा᳚। अ॒न॒प॒ज॒य्याय॒ स्वाहा॒ जित्यै॒ स्वाहेति॑॥४६॥

ब्रह्म वा अकामयत। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति। तदेतं ब्रह्मणेऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्। ब्रह्मलोकꣳ ह वा अभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अकामयत। पुण्यꣳ श्लोकꣳ शृण्वीय। न मा पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यꣳ श्लोकमशृणुत। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यꣳ ह वै श्लोकꣳ शृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रꣳ ह वै समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।

वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा परीत्यै स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशिथिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्कृष्णानां व्रीहीणाम्। ततो वै स दृढो-ऽशिथिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशिथिलो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा शतभिषजे स्वाहा। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतमजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी ह वै ब्रह्मवर्चसी भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अजायैकपदे स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। तेजसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥५१॥

अहिर्वै बुध्नियोऽकामयत। इमां प्रतिष्ठां विन्देयेति। स एतमहये बुध्नियाय प्रोष्ठपदेभ्यः पुरोडाशं भूमिकपालं निरवपत्। ततो वै स इमां प्रतिष्ठामविन्दत।

इमाꣳ ह वै प्रतिष्ठां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अहये बुध्नियाय स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥५२॥

पूषा वा अकामयत। पशुमान्थ्स्यामिति। स एतं पूष्णे रेवत्यै चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पूष्णे स्वाहा रेवत्यै स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥५३॥

अश्विनौ वा अकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबधिरौ स्यावेति। तावेतमश्विभ्यामश्वयुग्भ्य पुरोडाशं द्विकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावबधिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी ह वा अबधिरो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अश्विभ्याꣳ स्वाहाऽश्वयुग्भ्याꣳ स्वाहा। श्रोत्राय स्वाहा श्रुत्यै स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अकामयत। पितृणाꣳ राज्यमभिजयेयमिति। स एतं यमायापभरणीभ्यश्चरुं निरपवत्। ततो वै स पितृणाꣳ राज्यमभ्यजयत्।

समानानाꣳ ह वै राज्यमभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। यमाय स्वाहाऽपभरणीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥५५॥

अथैतदमावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा अमावास्या। काम आज्यम्। कामेनैव कामꣳ समर्धयति। क्षिप्रमेनꣳ सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दश दशाप एकादश विश्वे ब्रह्म दशदश विष्णुस्त्रयोदश वसव इन्द्रोऽजोऽहिर्वै बुध्नियः पूषाऽश्विनौ यमो दश दशाथैतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदश॥ [५]

चन्द्रमा वा अकामयत। अहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्थ्संवथ्सरमाप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नुयामिति। स एतं चन्द्रमसे प्रतीदृश्यायै पुरोडाशं पञ्चदशकपालं निरवपत्। ततो वै सोऽहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्थ्संवथ्सर-माप्त्वा। चन्द्रमसः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोत्। अहोरात्रान् ह वा

अ॑र्धमा॒सान्मासा॑नृतून्थ्सं॑वथ्स॒रमा॒प्त्वा। च॒न्द्रम॑स॒ः सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा᳚ प्रती॒दृश्या॑यै॒ स्वाहा᳚। अ॒हो॒रा॒त्रेभ्य॒ः स्वाहा᳚ऽर्धमा॒सेभ्य॒ः स्वाहा᳚। मासे᳚भ्य॒ः स्वाह॒र्तुभ्य॒ः स्वाहा᳚। सं॒व॒थ्स॒राय॒ स्वाहेति॑॥५७॥

अ॒हो॒रा॒त्रे वा अ॑कामयेताम्। अत्य॑होरा॒त्रे मु॑च्येवहि। न ना॑वहोरा॒त्रे आ᳚प्नुयाता॒मिति॑। ते ए॒तम॑होरा॒त्राभ्या᳚ च॒रुं निर॑वपताम्। द्व॒याना᳚ व्रीही॒णाम्। शु॒क्लाना᳚ च कृ॒ष्णाना᳚ च। स॒वा॒त्योर्दु॒ग्धे। श्वे॒तायै॑ च कृ॒ष्णायै॑ च। तत॒ो वै ते अत्य॑होरा॒त्रे अ॑मुच्येते। नैने॑ अहोरा॒त्रे आ᳚प्नुताम्। अति॑ ह॒ वा अ॑होरा॒त्रे मु॑च्यते। नैन॑महोरा॒त्रे आ᳚प्नुतः। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अह्ने॒ स्वाहा॒ रात्रि॑यै॒ स्वाहा᳚। अति॑मुक्त्यै॒ स्वाहेति॑॥५८॥

उ॒षा वा अ॑कामयत। प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा᳚ स्या॒मिति॑। सैतमु॒षसे॑ च॒रुं निर॑वपत्। तत॒ो वै सा प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ऽभवत्। प्रि॒यो ह॒ वै स॑मा॒नानाꣳ

सुभगो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। उषसे स्वाहा व्युंष्ट्यै स्वाहा। व्यूषुष्यै स्वाहा व्युच्छन्त्यै स्वाहा। व्युंष्टायै स्वाहेति॥५९॥

अथैतस्मै नक्षत्राय चरुं निर्वपति। यथा त्वं देवानामसि। एवमहं मनुष्याणां भूयासमिति। यथा ह वा एतद्देवानाम्। एवꣳ ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहोदेष्यते स्वाहा। उद्यते स्वाहोदिताय स्वाहा। हरसे स्वाहा भरसे स्वाहा। भ्राजसे स्वाहा तेजसे स्वाहा। तपसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥६०॥

सूर्यो वा अकामयत। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा स्यामिति। स एतꣳ सूर्याय नक्षत्रेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स नक्षत्राणां प्रतिष्ठाऽभवत्। प्रतिष्ठा ह वै समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सूर्याय स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६१॥

अथैतमदित्यै चरुं निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सोऽत्र

जुहोति। अदि॑त्यै॒ स्वाहा᳚ प्रति॒ष्ठायै॒ स्वाहेति॑॥६२॥

अथै॒तं विष्ण॑वे च॒रुं निर्व॑पति। य॒ज्ञो वै विष्णु॑ः। य॒ज्ञ ए॒वान्त॒तः प्रति॑ तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। विष्ण॑वे॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा᳚। प्र॒ति॒ष्ठायै॒ स्वाहेति॑॥६३॥

च॒न्द्रमा॒ः पञ्च॑दशाहोरा॒त्रे स॒प्तद॑शो॒षा एका॑द॒शाथै॒तस्मै॒ नक्ष॑त्राय॒ त्रयो॑दश॒ सूर्यो॒ दशाथै॒तमदि॑त्यै॒ पञ्चाथै॒तं विष्ण॑वे॒ षट्थ्स॒प्त (स॒वि॒ताऽऽशू॒नां व्री॑ही॒णामिन्द्रो॑ म॒हाव्री॑ही॒णा॒मिन्द्र॑ः कृ॒ष्णाना᳚ं व्री॑ही॒णाम॑होरा॒त्रे द्व॒याना᳚ं व्री॑ही॒णाम्। पि॒तर॒ः षड्क॑पाल॒ꣳ स॒वि॒ता द्वाद॑शकपालमिन्द्रा॒ग्नी एका॑दशकपाल॒मिन्द्र॒ एका॑दशकपाल॒मिन्द्रो॒ दश॑कपाल॒ं विष्णु॑स्त्रिकपा॒लमहि॒र्भूमि॑कपालम॒श्विनौ᳚ द्विकपा॒लं च॒न्द्रमा॒ः पञ्च॑दशकपालम॒ग्निस्त्वष्टा॒ वस॑वो॒ऽष्टाक॑पालम॒न्यत्र॑ च॒रुम्। रु॒द्रौ᳚ऽर्य॒मा पू॒षा प॑शु॒मान्थ्स्या॒॒ꣳ सोमो॑ रु॒द्रो बृह॒स्पति॒ः पय॑सि वा॒युः पय॒ः सोमो॑ वा॒युरि॑न्द्रा॒ग्नी मि॒त्र इन्द्र॒ आपो॒ ब्रह्म॑ य॒मो॑ऽभिजि॑त्यै॒ त्वष्टा᳚ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जायै॑ पौर्णमा॒स्या अ॑मावा॒स्या॑या॒ अग॑त्यै॒ विश्वे॒ जित्या॑ अ॒श्विनौ॒ श्रुत्यै᳚। ब्रह्म॒ तद॒ेतं विष्णु॒ः स ए॒तं वा॒युः स ए॒तदा॒प॒स्ताः। पि॒तरो॒ विश्वे॒ वस॑वोऽकामयन्त॒ मेति॒ त ए॒तन्निर॑वपन्। आपो॑ऽकामयन्त॒ मेति॒ ता ए॒तन्निर॑वपन्। इ॒न्द्रा॒ग्नी अ॒श्विना॑वकामये॒तां॒ वेति॒ ताव॒ेतन्निर॑वपताम्। अ॒हो॒रा॒त्रे वा अ॑कामयेता॒मिति॒ ते ए॒तन्निर॑वपताम्। अ॒न्यत्रा॑कामय॒तेति॒ स ए॒तन्निर॑वपत्। इ॒न्द्रा॒ग्नी श्रैष्ठ्य॒मिन्द्रो॒ ज्यैष्ठ्य॒मिन्द्रो॑ दृ॒ढः। अहि॒ः सूर्यो॒ऽदि॑त्यै॒ विष्ण॑वे प्रति॒ष्ठायै᳚। सोमो॑ य॒मः स॑मा॒ना॒ना᳚म्। अ॒ग्निर्नो॑ रीरिषद॒न्यत्र॑ रीरिषः॥)॥ — [६]

अ॒ग्निर्न॑ ऋ॒ध्यास्म॒ नवो॑नवोऽग्निर्मि॒त्रश्च॒न्द्रमा॒ः षट्॥६॥

अ॒ग्निर्न॒स्तन्नो॑ वा॒युरहि॑र्बु॒ध्निय॑ ऋ॒क्षा वा इ॒यमथै॒तत्पौँर्णमा॒स्या अ॒जो वा एक॑पा॒थ्सू॒र्य॒स्त्रिष॑ष्टिः॥६३॥

अ॒ग्निर्नः॑ पातु प्रति॒ष्ठायै॒ स्वाहेति॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्। ब्रह्म वै पर्णः। यत्पर्णशाखया वथ्सानपाकरोति। ब्रह्मणैवैनानपाकरोति। गायत्रो वै पर्णः। गायत्राः पशवः॥१॥

तस्मात्त्रीणित्रीणि पर्णस्य पलाशानि। त्रिपदा गायत्री। यत्पर्णशाखया गाः प्रार्पयति। स्वयैवैना देवतया प्रार्पयति। यं कामयेतापशुः स्यादिति। अपर्णान्तस्मै शुष्काग्रामाहरेत्। अपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्थ्स्यादिति। बहुपर्णान्तस्मै बहुशाखामाहरेत्। पशुमन्तमेवैनं करोति॥२॥

यत्प्राचीमाहरेत्। देवलोकमभि जयेत्। यदुदीचीं मनुष्यलोकम्। प्राचीमुदीचीमाहरति। उभयोर्लोकयोरभिजित्यै। इषे त्वोर्जे त्वेत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। वायवः स्थेत्याह। वायुर्वा अन्तरिक्षस्याध्यक्षाः। अन्तरिक्षदेवत्याः खलु

वै प॒शव॑ः॥३॥

वा॒यव॑ ए॒वैना॒न्परि॑ ददाति। प्र वा ए॑नाने॒तदा क॑रोति। यदा॑ह। वा॒यव॒ः स्थेत्यु॑पा॒यव॒ः स्थेत्या॑ह। यज॑माना॒यै॒व प॒शूनुप॑ ह्वयते। दे॒वो व॑ः सवि॒ता प्रार्प॑य॒त्वित्या॑ह॒ प्रसू᳚त्यै। श्रेष्ठ॑तमाय॒ कर्म॑ण॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तम॒ं कर्म॑। तस्मा॑द्॒एवमा॑ह। आप्या॑यध्वमघ्निया देवभा॒गमित्या॑ह॥४॥

व॒थ्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नु॒ष्ये᳚भ्य॒श्चाप्या॑यन्त। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैना॒ इन्द्रा॒याप्या॑ययति। ऊर्ज॑स्वती॒ः पय॑स्वती॒रित्या॑ह। ऊर्ज॒ꣳ॒ हि पय॑ः स॒म्भर॑न्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा इत्या॑ह॒ प्रजा᳚त्यै। मा व॑ः स्ते॒न ईशत॒ माऽघश॑ꣳस॒ इत्या॑ह॒ गुप्त्यै᳚। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृण॒क्त्वित्या॑ह। रु॒द्राद्॒एवैना᳚स्त्रायते। ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गोप॑तौ स्यात ब॒ह्वीरित्या॑ह। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः क॑रोति॥५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह। प॒शू॒नां गोपी॒थाय॑। तस्मा᳚थ्सा॒यं प॒शव॒ उप॑स॒मावर्॑तन्ते। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णा॒ं धृत्या॒ अप्र॑पादाय। तस्मा॒द्गर्भा᳚ः

प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥६॥

पशवः करोति पशवो देवभागमित्याह करोति नव च॥ [१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यश्वपर्शुमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। यो वा ओषधीः पर्वशो वेद। नैनाः स हिनस्ति। प्रजापतिर्वा ओषधीः पर्वशो वेद। स एना न हिनस्ति। अश्वपर्श्वा बर्हिरच्छैति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय॥७॥

ओषधीनामहिꣳसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान एव रयिं दधाति। प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। प्रेयमगाद्धिषणा बर्हिरच्छेत्याह। विद्या वै धिषणा। विद्ययैवैनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया वितष्टेत्याह। मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवाꣳसो वै कवयः। यज्ञः पुरस्तात्।

मुखत एव यज्ञमा रंभते। अथो यदेतदुत्त्का यतः कुतंश्चा हरंति। तत्प्राच्यां एव दिशो भंवति। देवेभ्यो जुष्टंमिह बरहिरासद इत्यांह। बरहिषः समृंद्ध्यै। कर्मणोऽनंपराधाय। देवानां परिषूतमसीत्यांह॥९॥

यद्वा इदं किं चं। तद्देवानां परिषूतम्। अथो यथा वस्यंसे प्रतिप्रोच्याहेदं कंरिष्यामीतिं। एवमेव तदंध्वर्युर्देवेभ्यंः प्रतिप्रोच्यं बरहिर्दांति। आत्मनोऽहिंꣳसायै। यावंतः स्तम्बान्पंरिदिशेत्। यत्तेषांमुच्छिꣳष्यात्। अति तद्यज्ञस्यं रेचयेत्। एकꣳ स्तम्बं परिंदिशेत्। तꣳ सर्वं दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानंतिरेकाय। वर्षवृंद्धमसीत्यांह। वर्षवृंद्धा वा ओषंधयः। देवंबरहिरित्यांह। देवेभ्यं एवैनंत्करोति। मा त्वाऽन्वङ्क्ता तिर्यगित्याहाहिंꣳसायै। पर्वं ते राध्यासमित्याहर्ध्यैं। आच्छेत्ता ते मा रिंषमित्यांह। नास्याऽऽत्मनों मीयते। य एवं वेदं॥११॥

देवंबरहिः शतवंल्शं विरोहेत्यांह। प्रजा वै बरहिः। प्रजानां प्रजनंनाय।

स॒ह॒स्रं॑वल्शा॒ वि व॒यꣳ रु॑हे॒मेत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा᳚स्ते। पृ॒थि॒व्याः स॒म्पृचः॑ पा॒हीत्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। अयु॑ङ्गायुङ्गान्मु॒ष्टीं लु॑नोति। मि॒थु॒न॒त्वाय॒ प्रजा᳚त्यै। सु॒स॒म्भृता᳚ त्वा॒ सम्भ॑रा॒मीत्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒वैन॒थ्सम्भ॑रति॥१२॥

अदि॑त्यै॒ रास्ना॒ऽसीत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैन॒द्रास्ना᳚ं करोति। इ॒न्द्रा॒ण्यै स॒न्नहं॑न॒मित्या॑ह। इ॒न्द्रा॒णी वा अग्रे॑ दे॒वता॑ना॒ꣳ॒ समं॑नह्यत। साऽऽर्ध्नो᳚त्। ऋद्ध्यै॒ सन्नं॑ह्यति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जाना॒मप॑रावापाय। तस्मा॒थ्स्नाव॑सन्तताः प्र॒जा जा॑यन्ते॥१३॥

पू॒षा ते᳚ ग्र॒न्थिं ग्रं॑थ्ना॒त्वित्या॑ह। पुष्टिं॑मे॒व यजं॑माने दधाति। स ते॒ मास्था॒दित्या॒हाहिꣳ॑सायै। प॒श्चात्प्राञ्च॒मुपं॑गूहति। प॒श्चाद्वै प्रा॒चीन॒ꣳ॒ रेतो॑ धीयते। प॒श्चाद॒वास्मै᳚ प्रा॒चीन॒ꣳ॒ रेतो॑ दधाति। इन्द्रं॑स्य त्वा बा॒हुभ्या॒मुद्यं॑च्छ॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यजं॑माने दधाति। बृह॒स्पते᳚र्मू॒र्ध्ना हं॑रा॒मीत्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॒ बृह॒स्पतिः॑॥१४॥

ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। देवङ्गममसीत्याह। देवानेवैनद्गमयति। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव नि दधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

सयोनित्वाय स्वधाकृताऽसीत्याह दायाद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः समष्ट्यै॥——[२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अस्रꣳसेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यथ्साँन्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रस्रꣳसाय। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दृꣳहस्व मा ह्वारित्याह

धृत्यै᳚॥१७॥

वसू॑नां प॒वित्र॑म॒सीत्या॑ह। प्रा॒णा वै वस॑वः। तेषां॒ वा ए॒तद्भा॑ग॒धेय᳚म्। यत्प॒वित्र᳚म्। तेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति। श॒तधा॑रꣳ स॒हस्र॑धार॒मित्या॑ह। प्रा॒णेष्वे॒वायु॑र्दधाति सर्व॒त्वाय॑। त्रि॒वृत्प॑लाशशा॒खायां᳚ दर्भ॒मयं॑ भवति। त्रि॒वृद्धै प्रा॒णः। त्रि॒वृत॑मे॒व प्रा॒णं म॑ध्य॒तो यज॑माने दधाति॥१८॥

सौ॒म्यः प॒र्णः सं॑योनि॒त्वाय॑। सा॒क्षात्प॒वित्रं॑ द॒र्भाः। प्राख्सा॒यमधि॒नि द॑धाति। तत्प्रा॑णापा॒नयो॑ रू॒पम्। ति॒र्यक्प्रा॒तः। तद्द॑र्॒शस्य रू॒पम्। दा॒र्श्यꣳ ह्ये॑तदह॑ः। अन्नं॒ वै च॒न्द्रमा᳚ः। अन्नं॑ प्रा॒णाः। उ॒भय॑मे॒वोपै॒त्यजा॑मित्वाय॥१९॥

तस्मा॑द॒यꣳ स॒र्वतः॑ पवते। हु॒तः स्तो॒को हु॒तो द्र॒फ्स इत्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ह॒विषोऽस्क॑न्दाय। न हि हु॒तꣳ स्वाहा॑कृत॒ꣳ स्कन्द॑ति। दि॒वि नाको॒ नामा॒ग्निः। तस्य॑ वि॒प्रुषो॑ भाग॒धेय᳚म्। अ॒ग्नये॑ बृह॒ते नाका॒येत्या॑ह। नाक॑मे॒वाग्निं भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॒ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॒मित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्यो॒रे॒वैन॒त्प्रति॑ष्ठापयति॥२०॥

पवित्रंवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसꣳ सꣳसृजति। अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि दुहन्ति। कामंधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रय इमे लोकाः। इमानेव लोकान् यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्म विष्करोति। सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते। एवमेवैना एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दु-हन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्त्यै। त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः। अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण दुह्यात्॥२३॥

या॒तया᳚म्ना ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः। पु॒रो॒डाश॑मुखानि॒ वै ह॒वीꣳषि॑। नेत इ॑तः पु॒रो॒डाशꣳ॑ ह॒विषो॒ यामो॒ऽस्तीति॑। काम॑मे॒व दा॑रुपा॒त्रेण॑ दुह्यात्। शू॒द्र ए॒व न दु॑ह्यात्। अस॑तो॒ वा ए॒ष सम्भू॑तः। यच्छू॒द्रः। अह॑वि॒रेव तदित्या॑हुः। यच्छू॒द्रो दोग्धीति॑॥२४॥

अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व न दु॑ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि नोत्पु॒नन्ति॑। य॒दा खलु॒ वै प॒वित्र॑म॒त्येति॑। अथ॒ तद्ध॒विरिति॑। सम्पृ॑च्यध्वमृतावरी॒रित्या॑ह। अ॒पां चै॒वौष॑धीनां च॒ रस॒ꣳ॒ सꣳ सृ॑जति। तस्मा॑द॒पां चौष॑धीनां च॒ रस॒मुप॑जीवामः। म॒न्द्रा धन॑स्य सा॒तय॒ इत्या॑ह। पुष्टि॑मे॒व यज॑माने दधाति। सोमे॑न॒ त्वात॑न॒च्मीन्द्रा॑य॒ दधीत्या॑ह॥२५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोम᳚ भक्षयि॒त्वा। सं॒व॒थ्स॒रꣳ सोम॒ न पिब॑ति। पु॒न॒र्भ॒क्ष्यो᳚ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। सोम॒ः खलु॒ वै सा᳚न्ना॒य्यम्। य ए॒वं वि॒द्वान्थ्सा᳚न्ना॒य्यं पिब॑ति। अ॒पु॒न॒र्भ॒क्ष्यो᳚ऽस्य सोमपी॒थो भ॑वति। न मृ॒न्मये॒नापि॑ दध्यात्। यन्मृ॒न्मये॑नापिद॒ध्यात्। पि॒तृ॒दे॒व॒त्यꣳ॑ स्यात्॥२६॥

अयस्पात्रेण वा दारुपात्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि सदेवम्। उदन्वद्भवति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अदस्तमसि विष्णवे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनददस्तं करोति। विष्णो हव्यꣳ रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२७॥

असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यजामित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्याद्दोग्धीति दधीत्याह स्याथ्सादयति पञ्च च॥—[३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याह शक्त्यै। यज्ञस्य वै सन्ततिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य सन्तायन्ते। यज्ञस्य विच्छित्तिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य सन्ततिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्यै स्तृणामि सन्तत्यै त्वा यज्ञस्येत्याहवनीयाथ्सन्तनोति। यजमानस्य प्रजायै पशूनाꣳ सन्तत्यै। अपः प्रणयति। श्रद्धा वा आपः। श्रद्धामेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा आपः॥२८॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्यं॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। वज्रो॒ वा आपः॑। वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्षं॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै दे॒वानां᳚ प्रि॒यं धाम॑। दे॒वाना॑मे॒व प्रि॒यं धाम॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति॥२९॥

अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः᳚। दे॒वता॑ ए॒वारभ्यं॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। वेषा॑य॒ त्वेत्या॑ह। वेषा॑य॒ ह्ये॒नदा॒दत्ते। प्रत्यु॑ष्ट॒ꣳ॒ रक्षः॒ प्रत्यु॑ष्टा॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्षं॑सा॒मप॑हत्यै। धूर॒सीत्या॑ह। ए॒ष वै धुर्यो॒ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृश्याती॒यात्॥३०॥

अ॒ध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं च॒ प्रद॑हेत्। उ॒प॒स्पृश्यात्ये॑ति। अ॒ध्व॒र्योश्च॒ यज॑मानस्य॒ चाप्र॑दाहाय। धूर्व॒ तं यो᳚ऽस्मान्धूर्व॑ति॒ तं धू᳚र्व॒ यं व॒यं धूर्वा॑म॒ इत्या॑ह। द्वौ वाव पुरु॑षौ। यं चै॒व धूर्व॑ति। यश्चै॑नं॒ धूर्व॑ति। ताव॒भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑मसि॒ सस्नि॑तमं॒ पप्रि॑तमं॒ जुष्ट॑तमं॒ वह्नि॑तमं देव॒हूत॑म॒मित्या॑ह। य॒था॒य॒जु॒रे॒वैतत्॥३१॥

अह्रु॑तमसि हवि॒र्धान॒मित्या॒हाना᳚र्त्यै। दृꣳह॑स्व॒ मा ह्वा॒रित्या॑ह॒ धृत्यै᳚।

मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वाय। मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हिꣳसिषमित्याहाहिꣳसायै। यद्वै किं च वातो नाभि वाति। तथ्सर्वं वरुणदेवत्यम्। उरु वातायेत्याह। अवारुणमेवैनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह॥३२॥

अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अग्नये जुष्टं निर्वपामीत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं निर्वपति। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। तूष्णीं चतुर्थम्। अपरिमितमेवाव रुन्धे। स एवमेवानुपूर्वꣳ हवीꣳषि निर्वपति॥३३॥

इदं देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्त्यै। स्फात्यै त्वा नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति। यः परीणहि। सुवरभि वि ख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरित्याह। सुवरेवाभि वि पश्यति वैश्वानरं ज्योतिः। द्यावापृथिवी हविषि गृहीत उदवेपेताम्। दृꣳहन्तान्दुर्या द्यावापृथिव्योरित्याह।

गृ॒हाणा॒ं द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै᳚। उ॒र्व॑न्तरि॑क्ष॒मन्वि॒हीत्या॑ह॒ गत्यै᳚। अदि॑त्यास्त्वो॒पस्थे॑ सादया॒मीत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैनं॑दु॒पस्थे॑ सादयति। अग्ने॑ ह॒व्यꣳ रं॑क्ष॒स्स्वेत्या॑ह॒ गुप्त्यै᳚॥ ३४॥

य॒ज्ञो वा आपो॒ धाम॑ प्र॒णीय॒ प्रचं॑रत्यती॒यादे॒तद्वा॒हुभ्या॒मित्या॑ह ह॒वीꣳषि॒ निर्व॑पति॒ गत्यै॑ च॒त्वारि॑ च॥ [४]

इन्द्रो॑ वृ॒त्रमं॑हन्। सो॑ऽपः। अ॒भ्यं॑म्रियत। तासा॒ं यन्मेध्यं॑ य॒ज्ञिय॒ꣳ॒ सदे॑व॒मासी᳚त्। तदपोदं॑क्रामत्। ते द॒र्भा अं॑भवन्। यद्द॒र्भैर॒प उं॑त्पु॒नाति॑। या ए॒व मेध्या॑ य॒ज्ञिया॒ः सदे॑वा॒ आपं॑ः। ताभि॑रे॒वैना॒ उत्पुं॑नाति। द्वाभ्या॒मुत्पुं॑नाति॥ ३५॥

द्वि॒पाद्यजं॑माना॒ः प्रति॑ष्ठित्यै। दे॒वो वं॑ः सवि॒तोत्पु॑ना॒त्वित्या॑ह। स॒वि॒तृप्रं॑सूत ए॒वैना॒ उत्पुं॑नाति। अच्छिं॑द्रेण प॒वित्रे॒णेत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽच्छिं॑द्रं प॒वित्र॑म्᳚। तेनै॒वैना॒ उत्पुं॑नाति। वसो॒ः सूर्य॑स्य र॒श्मिभि॒रित्या॑ह। प्रा॒णा वा आपं॑ः। प्रा॒णा वसं॑वः। प्रा॒णा र॒श्मयं॑ः॥ ३६॥

प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्थ्सं पृं॑णक्ति। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा। स॒वि॒तृप्रं॑सूतं मे॒ कर्मा॑स॒दिति॑।

सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्षमृद्धत्वाय। आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्॥३७॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रꣳ हं हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतथ्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतꣳ रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः॥३९॥

अ॒स्या ए॒वैन॒त्त्वचं᳚ करोति। प्रतिं॑ त्वा पृथि॒वी वे॒त्त्वित्या॑ह॒ प्रतिं॑ष्ठित्यै। पु॒रस्ताँ॒त्प्रती॒चीनं॑ग्रीव॒मुत्तं॑रलो॒मोपं॑स्तृणाति मेध्य॒त्वायं॑। तस्माँ᳚त्पु॒रस्ताँ᳚त्प्र॒त्यञ्चं॑ः प॒शवो॒ मेध॒मुपं॑तिष्ठन्ते। तस्माँ᳚त्प्र॒जा मृ॒गं ग्राहु॑काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। कृष्णो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। यत्कृं॑ष्णाजि॒ने ह॒विरं॑ध्यव॒हन्तिं॑। य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्रयुं॑ङ्क्ते। ह॒विषोऽस्कं॑न्दाय॥४०॥

अ॒धि॒षवं॑णमसि वानस्प॒त्यमित्या॑ह। अ॒धि॒षवं॑णमे॒वैनं॑त्करोति। प्रति॒ त्वा-ऽदिं॑त्या॒स्त्वग्वे॒त्त्वित्या॑ह सय॒त्वायं॑। अ॒ग्नेस्त॒नू॒र॒सीत्या॑ह। अ॒ग्नेर्वा ए॒षा त॒नूः। यदोषं॑धयः। वा॒चो वि॒सर्ज॒न॒मित्या॑ह। य॒दा हि प्र॒जा ओषं॑धीनाम॒श्ञन्तिं॑। अथ॒ वाच॒ं विसृं॑जन्ते। दे॒ववीं॑तये त्वा गृह्णा॒मीत्या॑ह॥४१॥

दे॒वता॑भिरे॒वैन॒थ्समं॑र्धयति। अद्रिं॑रसि वानस्प॒त्य इत्या॑ह। ग्रावा॑णमे॒वैनं॑त्करोति। स इ॒दं दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यꣳ सु॒शमिं॑ शमि॒ष्वेत्या॑ह॒ शान्त्यैँ᳚। हविं॑ष्कृ॒देहीत्या॑ह। य ए॒व दे॒वानाꣳ॑ हवि॒ष्कृतं॑ः। तान् ह्वं॑यति। त्रिर्ह्वं॑यति। त्रिषं॑त्या॒ हि दे॒वाः।

इ॒ष॒मा॒व॒दो॒र्ज॒मा॒व॒देत्या॑ह॥४२॥

इषं॑मे॒वोर्जं॒ यज॑माने दधाति। द्यु॒मद्वं॑दत व॒यꣳ सं॑ङ्घा॒तं जे॒ष्मेत्या॑ह॒ भ्रातृं॑व्याभिभूत्यै। मनोः॑ श्र॒द्धादे॑वस्य॒ यज॑मानस्यासु॒र॒घ्नी वाक्। य॒ज्ञा॒यु॒धेषु॒ प्रवि॑ष्टाऽऽसीत्। तेऽसु॑रा॒ याव॑न्तो यज्ञायु॒धानां॑मु॒द्वदं॑तामु॒पाशृं॑ण्वन्। ते परा॑भवन्। तस्मा॒थ्स्वाना॒ं मध्ये॑ऽव॒साय॑ यजेत। याव॑न्तोऽस्य॒ भ्रातृ॑व्या यज्ञायु॒धानां॑मु॒द्वदं॑तामुप-शृ॒ण्वन्ति॑। ते परा॑ भवन्ति। उ॒च्चैः स॒माह॑न्त॒ वा आ॑ह॒ विजि॑त्यै॥४३॥

वृ॒ङ्क्त ऐ॑षामिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑म्। श्रेष्ठं॑ एषां॑ भवति। व॒र्॒षवृं॑द्धमसि॒ प्रति॑ त्वा व॒र्॒षवृं॑द्धं वे॒त्त्वित्या॑ह। व॒र्॒षवृं॑द्धा॒ वा ओष॑धयः। व॒र्॒षवृं॑द्धा इ॒षीका॒ः समृं॑द्ध्यै। य॒ज्ञꣳ रक्षा॒ꣳ॒स्यनु॒ प्रावि॑शन्। तान्य॒स्ना प॒शुभ्यो॑ नि॒रवा॑दयन्त। तुषै॒रोष॑धीभ्यः। परा॑पूत॒ꣳ॒ रक्षः॒ परा॑पूता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्षं॑सा॒मप॑हत्यै॥४४॥

रक्षं॑सां भा॒गोऽसीत्या॑ह। तुषै॑रे॒व रक्षाꣳ॑सि नि॒रवं॑दयते। अ॒प उपं॑स्पृशति मेध्य॒त्वाय॑। वा॒यु॒र्वो॒ विविं॑न॒क्त्वित्या॑ह। प॒वित्रं॒ वै वा॒युः। पु॒नात्ये॒वैना॑न्। अ॒न्तरि॑क्षादिव॒

वा ए॒ते प्रस्क॑न्दन्ति। ये शूर्पा॑त्। दे॒वो वः॑ सवि॒ता हिर॑ण्यपाणिः॒ प्रति॑गृह्णा॒त्वित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ह॒विषोऽस्क॑न्दाय। त्रिष्फ॒लीक॑र्त॒वा आ॑ह। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑॥४५॥

द्वाभ्या॒मुत्पु॑नाति र॒श्मयो॑ नय॒न्त्यग्रे॑ य॒ज्ञप॑तिं य॒ज्ञोऽदि॑ति॒रस्क॑न्दाय गृह्णा॒मीत्या॑ह व॒देत्या॑ह॒ विजि॑त्या॒ अप॑हत्या॒ अस्क॑न्दाय॒ त्रीणि॑ च॥ [५]

अव॑धूत॒ꣳ॒ रक्षोऽव॑धूता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अदि॑त्या॒स्त्वग॒सीत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैन॒त्त्वचं॑ करोति। प्रतिं॑ त्वा पृथि॒वी वे॒त्त्वित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। पु॒रस्ता॑त्प्रती॒चीन॑ग्रीव॒मुत्त॑रलो॒मोप॑स्तृणाति मेध्य॒त्वाय॑। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्चः॑ प॒शवो॒ मेध॒मुप॑तिष्ठन्ते। तस्मा॑त्प्र॒जा मृ॒गं ग्रा॒हु॑काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत॥४६॥

कृष्णो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। यत्कृ॑ष्णाजि॒ने ह॒विर॑धिपि॒नष्टि॑। य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्रयु॑ङ्क्ते। ह॒विषोऽस्क॑न्दाय। द्यावा॑पृथि॒वी स॒हास्ता॑म्। ते शम्या॑मा॒त्रमेक॒मह॒र्व्यैता॒ꣳ॒ शम्या॑मा॒त्रमेक॒मह॑ः। दि॒वः स्कम्भ॒निर॑सि॒ प्रति॒ त्वाऽदि॑त्या॒स्त्वग्वे॒त्त्वित्या॑ह।

द्यावा॑पृथि॒व्योर्वीत्यै᳚। धि॒षणा॑ऽसि पर्व॒त्या प्रति॑ त्वा दि॒वः स्क॑म्भ॒निर्वे॒त्त्वित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्योर्विधृ॑त्यै॥४७॥

धि॒षणा॑ऽसि पार्वते॒यी प्रति॑ त्वा पर्व॒तिर्वे॒त्त्वित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै᳚। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू᳚त्यै। अ॒श्विनो᳚र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता᳚म्। पू॒ष्णो हस्ता᳚भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्त्यै᳚। अधि॑वपा॒मीत्या॑ह। य॒था॒दे॒व॒तमे॒वैना॒नधि॑ वपति। धा॒न्य॑मसि धिनु॒हि दे॒वानित्या॑ह। ए॒तस्य॒ यजु॑षो वी॒र्ये॑ण॥४८॥

याव॒देका॑ दे॒वता॑ का॒मय॑ते॒ याव॒देका᳚। ताव॒दाहु॑तिः प्रथते। न हि तदस्ति॑। यत्ताव॑दे॒व स्यात्। याव॑ज्जु॒होति॑। प्रा॒णाय॑ त्वाऽपा॒नाय॒ त्वेत्या॑ह। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। दी॒र्घामनु॒ प्रसि॑ति॒मायु॑षे धा॒मित्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। अ॒न्तरि॑क्षादिव॒ वा ए॒ताने॒ प्रस्क॑न्दन्ति। यानि॑ दृ॒षदः॑। दे॒वो वः॑ सवि॒ता हिर॑ण्यपाणिः॒ प्रति॑-गृह्णा॒त्वित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ह॒विषोऽस्क॑न्दाय। असं॑वपन्ती पिꣳषा॒णूनि॑ कुरुता॒दित्या॑ह

मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादꣳ सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्। तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धꣳ रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षाꣳस्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिँल्लोके ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृꣳहेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृꣳहति। धर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृꣳहेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृꣳहति। धरुणमसि दिवं दृꣳहेत्याह। दिवमेवैतेन दृꣳहति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृꣳहेत्याह। दिश एवैतेन दृꣳहति। इमानेवैतैर्लोकान्दृꣳहति। दृꣳहन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। त्रीण्यग्रे

कपालान्युपदधाति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एकमग्रे कपालमुप दधाति। एकं वा अग्रे कपालं पुरुषस्य सम्भवति॥५२॥

अथ द्वे। अथ त्रीणि। अथ चत्वारि। अथाष्टौ। तस्मादष्टाकपालं पुरुषस्य शिरः। यदेवं कपालान्युपदधाति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिꣳ सꣳस्करोति। आत्मानमेव तथ्सꣳस्करोति। तꣳ सꣳस्कृतमात्मानम्॥५३॥

अमुष्मिँल्लोकेऽनु परैति। यदष्टावुपदधाति। गायत्रिया तथ्सम्मितम्। यन्नव। त्रिवृता तत्। यद्दश। विराजा तत्। यदेकादश। त्रिष्टुभा तत्। यद्द्वादश॥५४॥

जगत्या तत्। छन्दः सम्मितानि स उपदधत्कपालानि। इमाँल्लोकाननुपूर्वं दिशो विधृत्यै दृꣳहति। अथाऽऽयुः प्राणान्प्रजां पशून् यजमाने दधाति। सजातानस्मा अभितो बहुलान्करोति। चितः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वमित्याह। देवतानामेवैनानि तपसा तपति। तानि ततः सꣳस्थिते। यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति चतुष्पदयर्चा वि मुञ्चति। चतुष्पादः पशवः।

पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवमेवैतेन दृंहति सम्भवति तं संस्कृतमात्मानं द्वादश संस्थिते त्रीणि च॥——[७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। सं वपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानि संवपति। समापो अद्भिरग्मत समोषधयो रसेनेत्याह। आपो वा ओषधीर्जिन्वन्ति। ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। संरेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः। ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा एकधा संसृज्य। मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति पर्याप्लावयति। यथा सुवृष्ट इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै त्वा संयौमीत्याह। प्रजा एवैतेन

दाधार। अ॒ग्नये᳚ त्वा॒ऽग्नीषोमा᳚भ्या॒मित्या॑ह॒ व्यावृ॑त्त्यै। म॒खस्य॒ शिरो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छिरः॑। यत्पु॑रो॒डाशः॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह॥५८॥

घ॒र्मो॑ऽसि वि॒श्वायु॒रित्या॑ह। विश्व॑मे॒वायु॒र्यज॑माने दधाति। उ॒रु प्र॑थस्वो॒रु ते॑ य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मित्या॑ह। यज॑मानमे॒व प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। त्वचं॑ गृह्णी॒ष्वेत्या॑ह। सर्व॑मे॒वैन॒ꣳ॒ सत॑नुं करोति। अथा॒ऽऽप आ॒नीय॒ परि॑मार्ष्टि। मा॒ꣳ॒स ए॒व तत्त्वचं॑ दधाति। तस्मा᳚त्त्व॒चा मा॒ꣳ॒सं छ॒न्नम्। घ॒र्मो वा ए॒षोऽशा᳚न्तः॥५९॥

अ॒र्ध॒मा॒से᳚ऽर्धमासे॒ प्रवृ॑ज्यते। यत्पु॑रो॒डाशः॑। स ई᳚श्व॒रो यज॑मानꣳ शु॒चा प्र॒दहः॑। पर्य॑ग्नि करोति। प॒शुमे॒वैनं॑मकः। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒न्तरि॑त॒ꣳ॒ रक्षो॒ऽन्तरि॑ता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह॥६०॥

रक्ष॑सा॒मन्त॑र्हित्यै। पु॒रो॒डाश॒ं वा अधि॑श्रित॒ꣳ॒ रक्षाꣳ॑स्यजिघाꣳसन्। दि॒वि नाको॒ नामा॒ग्नी र॑क्षो॒हा। स ए॒वास्मा॒द्रक्षा॒ꣳ॒स्यपा॑हन्। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता श्र॑पय॒त्वित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैनꣳ॑ श्रपयति। वर्षि॑ष्ठे॒ अधि॒ नाक॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै।

अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहाऽनतिदाहाय। अग्ने हव्यꣳ रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव हवीꣳष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय शृत्यै करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभि वासयेत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्गुहा मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्माꣳसेनास्थि छन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छन्नम्। अखलतिभावुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्थ्सम्पृणक्ति। न प्रमायुका भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजया पशुभिः समर्धयति। देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति।

सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि। यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्न्यदधत। तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणाऽऽपः। अभ्यपातयत्। तत एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्यपातयत्॥६५॥

ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यपातयत्। ततस्त्रितोऽजायत। यदद्भ्यो-ऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्। यदात्मभ्योऽजायन्त। तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा आप्येष्वमृजत। आप्या अमृजत सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिम्रुक्ते॥६६॥

सूर्याभिनिम्रुक्तः कुनखिनि। कुनखी श्यावदति। श्यावदन्नग्रदिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो वीरहणि। वीरहा ब्रह्महणि। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत। अन्तर्वेदि निनयत्यवरुद्ध्यै। उल्मुकेनाभि गृह्णाति शृतत्वाय। शृतकामा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्यैवमाहाशान्त आह गुप्त्यै छन्नं ब्रह्माब्रवीद्द्वितीयमभ्यपातयथ्सूर्याभिनिम्रुक्ते देवाः॥——[८]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इति॒ स्फ्यमाद॑त्ते॒ प्रसू᳚त्यै। अ॒श्विनो᳚र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता᳚म्। पू॒ष्णो हस्ता᳚भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै᳚। आद॑द॒ इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑ण॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। स॒हस्र॑भृष्टिः श॒तते॑जा॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। वा॒युर॑सि ति॒ग्मते॑जा॒ इत्या॑ह। तेजो॒ वै वा॒युः॥६८॥

तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वि॒षाद्वै नामा॑सु॒र आ॑सीत्। सो॑ऽबिभेत्। य॒ज्ञेन॑ मा दे॒वा अ॒भिभ॑विष्य॒न्तीति॑। स पृ॑थि॒वीम॒भ्य॑वमीत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। अथो॒ यदिन्द्रो॑ वृ॒त्रमह॑न्। तस्य॒ लोहि॑तं पृथि॒वीमनु॒ व्य॑धावत्। सा मे॒ध्याऽभ॑वत्। पृथि॑वि देवयज॒नीत्या॑ह॥६९॥

मेध्या॑मे॒वैना᳚ं दे॒वयज॑नीं करोति। ओष॑ध्यास्ते॒ मूलं॒ मा हिꣳसिष॒मित्या॑ह। ओष॑धीना॒महिꣳसायै। व्र॒जं ग॑च्छ गो॒स्थान॒मित्या॑ह। छन्दाꣳसि॒ वै व्र॒जो गो॒स्थानः॑। छन्दाꣳस्ये॒वास्मै᳚ व्र॒जं गो॒स्थानं॑ करोति। वर्ष॑तु ते॒ द्यौरित्या॑ह। वृष्टि॒र्वै द्यौः।

वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। ब॒धा॒न दे॑व सवितः पर॒मस्यां᳚ परा॒वतीत्या॑ह॥७०॥

द्वौ वाव पुरु॑षौ। यं चै॒व द्वेष्टि॑। यश्चै॑नं॒ द्वेष्टि॑। तावु॒भौ ब॑ध्नाति पर॒मस्यां᳚ परा॒वति॑ श॒ते॒न॒ पाशैः᳚। यो᳚ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मस्तमतो॒ मा मौ॒गित्या॒हानि॑र्मुक्त्यै। अ॒र॒रुर्वै॑ नामा॑सु॒र आ॑सीत्। स पृ॑थि॒व्यामुप॑म्लुप्तोऽशयत्। तं दे॒वा अप॑हतो॒ऽररुः॑ पृथि॒व्या इति॑ पृथि॒व्या अपा᳚घ्नन्। भ्रातृ॑व्यो॒ वा अ॒ररुः॑। अप॑हतो॒ऽररुः॑ पृथि॒व्या इति॒ यदाह॑॥७१॥

भ्रातृ॑व्यमे॒व पृ॑थि॒व्या अप॑हन्ति। ते॑ऽमन्यन्त। दिवं॒ वा अ॒यमि॒तः प॑तिष्य॒तीति॑। तम॒ररु॑स्ते॒ दिवं॒ माऽस्का॒निति॑ दि॒वः पर्य॑बाधन्त। भ्रातृ॑व्यो॒ वा अ॒ररुः॑। अ॒ररु॑स्ते॒ दिवं॒ मा स्का॒निति॒ यदाह॑। भ्रातृ॑व्यमे॒व दि॒वः परि॑बाधते। स्त॒म्ब॒य॒जुर्ह॑रति। पृ॒थि॒व्या ए॒व भ्रातृ॑व्य॒मप॑हन्ति। द्वि॒तीयꣳ॑ हरति॥७२॥

अ॒न्तरि॑क्षादे॒वैन॒मप॑हन्ति। तृ॒तीयꣳ॑ हरति। दि॒व ए॒वैन॒मप॑हन्ति। तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थꣳ ह॑रति। अप॑रिमितादे॒वैन॒मप॑हन्ति। असु॑राणा॒ं वा इ॒यमग्र॑ आसीत्। याव॒दासी॑नः

प॒रा॒पश्य॑ति। ताव॑द्दे॒वाना᳚म्। ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्। अस्त्वे॒व नो॒ऽस्यामपीति॑॥ ७३॥

क॑न्नो दास्य॒थेति॑। याव॑थ्स्व॒यं प॑रिगृह्णी॒थेति॑। ते वस॑व॒स्त्वेति॑ दक्षिण॒तः पर्य॑गृह्णन्। रु॒द्रास्त्वेति॑ प॒श्चात्। आ॒दि॒त्यास्त्वेत्यु॑त्तर॒तः। ते᳚ऽग्निना॒ प्राञ्चो॑ऽजयन्। वसु॑भिर्दक्षि॒णा। रु॒द्रैः प्र॒त्यञ्चः॑। आ॒दि॒त्यैरुद॑ञ्चः। यस्यै॒वं वि॒दुषो॒ वेदिं॑ परिगृ॒ह्णन्ति॑॥ ७४॥

भव॑त्या॒त्मना᳚। परा᳚ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू᳚त्यै। कर्म॑ कृण्वन्ति वे॒धस॒ इत्या॑ह। इ॒षि॒तꣳ हि कर्म॑ क्रि॒यते᳚। पृ॒थि॒व्यै मेध्यं॑ चामे॒ध्यं च॒ व्युद॑क्रामताम्। प्रा॒चीन॑मुदी॒ची॒नं मेध्य᳚म्। प्र॒ती॒चीनं॑ दक्षि॒णाऽमे॒ध्यम्। प्राची॒मुदी॑चीं प्रव॒णां क॑रोति। मेध्या॑मे॒वैनां᳚ देव॒यज॑नीं करोति॥ ७५॥

प्राञ्चौ᳚ वेद्य॒ꣳ॒सावु॒न्न॑यति। आ॒ह॒व॒नीय॑स्य॒ परि॑गृहीत्यै। प्र॒तीची॒ श्रोणी᳚। गार्ह॑पत्यस्य॒ परि॑गृहीत्यै। अथो॑ मिथुन॒त्वाय॑। उद्ध॑न्ति। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तदप॑हन्ति। उद्ध॑न्ति। तस्मा॒दोष॑धय॒ः परा॑भवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षांस्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षांस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन्। तस्माँच्चतुरङ्गुलं खेयाँ। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि स्वधा असीति योयुप्यते

शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वीं चासीत्याह। उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य विसृपो विरप्शिन्नित्याह मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयं चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याह। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरासो अनुदृश्य यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय। इध्माबर्हिरुपसादय। स्रुवं च स्रुचश्च सम्मृड्ढि। पत्नीꣳ सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति। आपो वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षसामपहत्यै। स्फ्यस्य वर्त्मन्थ्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। उवाच हासितो दैवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिँल्लोक आप आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्बह्वीरासाद्याः। स्फ्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहाह द्वितीयꣳ हरतीति परिगृह्णन्ति देवयजनीं करोति भवन्ति खनत्यकरेतत्कृत्वा रक्षोघ्नीरर्पयति॥-[९]

वज्रो वै स्फ्यः। यदन्वञ्चं धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत। पुरस्तात्तिर्यञ्चं

धारयति। वज्रो॒ वै स्फ्यः। वज्रे॑णै॒व य॒ज्ञस्य॑ दक्षिण॒तो रक्षा॒ꣳ॒स्यप॑हन्ति। अ॒ग्निभ्या॒ं प्राचं॑श्च प्र॒तीचं॑श्च। स्फ्येनोदीं॑चश्चाध॒राचं॑श्च। स्फ्येन॒ वा ए॒ष वज्रे॑णा॒स्यै पा॒प्मानं॒ भ्रातृं॑व्यमप॒हत्य॑। उ॒त्क॒रेऽधि॒ प्रवृं॑श्चति॥८३॥

यथो॑प॒धाय॑ वृ॒श्चन्त्ये॒वम्। हस्ता॒वव॑ नेनिक्ते। आ॒त्मानं॑मे॒व पं॑वयते। स्फ्यं प्रक्षां॑लयति मेध्य॒त्वाय॑। अथो॑ पा॒प्मनं॑ ए॒व भ्रातृं॑व्यस्य न्य॒ङ्गं॑ छिं॑नत्ति। इ॒ध्माब॒र्॒हिरुपं॑सादयति॒ युक्त्यै᳚। य॒ज्ञस्य॑ मिथुन॒त्वाय॑। अथो॑ पुरो॒रुचं॑मे॒वैतां दं॑धाति। उत्तं॑रस्य॒ कर्म॒णोऽनुं॑ख्यात्यै। न पु॒रस्ता᳚त्प्र॒त्यगुपं॑सादयेत्॥८४॥

यत्पु॒रस्ता᳚त्प्र॒त्यगुं॑पसा॒दये᳚त्। अ॒न्यत्रा॑ऽऽहुतिप॒थादि॒ध्मं प्रतिं॑पादयेत्। प्र॒जा वै ब॒र्॒हिः। अपं॑राध्नुयाद्ब॒र्॒हिषा᳚ प्र॒जाना᳚ं प्र॒जनं॑नम्। प॒श्चात्प्रागुपं॑सादयति। आ॒हु॒ति॒प॒थेने॒ध्मं प्रतिं॑पादयति। स॒म्प्र॒त्यै॑व ब॒र्॒हिषा᳚ प्र॒जाना᳚ं प्र॒जनं॑न॒मुपै॑ति। दक्षिं॑णमि॒ध्मम्। उत्तं॑रं ब॒र्॒हिः। आ॒त्मा वा इ॒ध्मः। प्र॒जा ब॒र्॒हिः। प्र॒जा ह्या᳚त्मन॒ उत्तं॑रतरा ती॒र्थे। तत॒ो मेधं॑मुप॒नीयं॑। य॒था॒दे॒व॒तमे॒वैन॒त्प्रतिं॑ष्ठापयति। प्रतिं॑ तिष्ठति

प्रजयां पशुभिर्यजंमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्चं च॥ [१०]

तृतीयंस्यां देवस्यांश्वपरशुं यो वै पूर्वेद्युः कर्मणे वामिन्द्रों वृत्रमंहन्थ्सोंऽपोऽवंधूतं धृष्टिंर्देवस्येत्यांह सं वंपामि देवस्य स्फ्यमा दंदे वज्रो वै स्फ्यो दशं॥१०॥

तृतीयंस्यां यज्ञस्यानंतिरेकाय पवित्रंवत्यध्वर्युं चांधिषवंणमस्यन्तरिंक्ष एव रक्षंसामन्तर्हिंत्यै द्वौ वाव पुरुंषौ यददश्चन्द्रमंसि मेध्यं पञ्चाशींतिः॥८५॥

तृतीयंस्यां यजंमानः॥

हरिंः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्यु॑ष्ट॒ꣳ॒ रक्षः॒ प्रत्यु॑ष्टा॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒ग्नेर्व॒स्तेजि॑ष्ठेन॒ तेज॑सा॒ निष्ट॑पा॒मीत्या॑ह मेध्य॒त्वाय॑। स्रुचः॒ सम्मा॑र्ष्टि। स्रु॒वमग्रे॑। पुमा॑ꣳसमे॒वाभ्यः॒ सꣳ॑श्यति मिथुन॒त्वाय॑। अथ॑ जु॒हूम्। अथो॑प॒भृत॑म्। अथ॑ ध्रु॒वाम्। अ॒सौ वै जु॒हूः॥१॥

अ॒न्तरि॑क्षमुप॒भृत्। पृ॒थि॒वी ध्रु॒वा। इ॒मे वै लो॒काः स्रुचः॑। वृष्टिः॑ स॒म्मार्ज॑नानि। वृष्टि॒र्वा इ॒माꣳल्लो॒काननु॑पू॒र्वं क॑ल्पयति। ते ततः॑ क्लृ॒प्ताः समे॑धन्ते। समे॑धन्तेऽस्मा इ॒मे लो॒काः प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। यदि॑ का॒मये॑त॒ वर्षु॑कः प॒र्जन्यः॑ स्या॒दिति॑। अ॒ग्र॒तः सम्मृ॑ज्यात्॥२॥

वृष्टि॑मे॒व नि य॑च्छति। अ॒वा॒चीना॑ग्रा॒ हि वृष्टिः॑। यदि॑ का॒मये॒ताव॑र्षुकः स्या॒दिति॑। मू॒ल॒तः सम्मृ॑ज्यात्। वृष्टि॑मे॒वोद्य॑च्छति। तदु॒ वा आ॑हुः। अ॒ग्र॒त ए॒वोपरि॑ष्टा॒थ्सम्मृ॑ज्यात्। मू॒ल॒तो॑ऽधस्ता॑त्। तद॑नुपू॒र्वं क॑ल्पते। वर्षु॑को भ॒वतीति॑॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्नेरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते। अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। अधस्तात्प्रतीचीम्। दण्डमुत्तमतः। मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्माददत्नौ प्राञ्च्युपरिष्टाल्लोमानि। प्रत्यञ्च्यधस्तात्॥४॥

स्रुग्घ्येषा। प्राणो वै स्रुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृथ्सव्यः। आत्मा ध्रुवा। अन्नꣳ सम्मार्जनानि। मुखतो वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्य। बाह्यतस्तनुवꣳ शुभयति। तस्माथ्स्रुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति। य एवं वेद॥५॥

जुहूर्मृज्याद्ध्रुवतीति प्रत्यञ्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥ —— [१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभि श्रितम्। तेन वयꣳ सहस्रवल्शेन। सपत्नं नाशयामसि स्वाहेति स्रुख्सम्मार्जनान्यग्नौ प्र हरति। आपो वै दर्भाः।

रू॒पमे॒वैषा॑मे॒तन्म॑हि॒मान॒ं व्याच॑ष्टे। अ॒नु॒ष्टु॒भ॒र्चा। आनु॑ष्टुभः प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जा॒प॒त्यो वे॒दः। वे॒दस्याग्र॒ँ॑ स्रु॒ख्स॒म्मार्ज॑नानि॥६॥

स्वेने॒वैना॑नि॒ छन्द॑सा। स्वया॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति। अथो॒ ऋग्वाव योषा᳚। द॒र्भो वृषा᳚। तन्मि॑थु॒नम्। मि॒थु॒नमे॒वास्य॒ तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शु॒भि॒र्यज॑मानः। तान्येके॒ वृथै॒वापा᳚स्यन्ति। तत्तथा॒ न का॒र्यम्᳚। आर॑ब्धस्य य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑ण॒ः सवि॑दो॒हः॥७॥

यद्वै॑नानि प॒शवो॑ऽभि॒ तिष्ठे॑युः। न तत्प॒शुभ्य॒ः कम्। अ॒द्भिर्मा᳚र्जयि॒त्वोत्क॒रे न्य॑स्येत्। यद्वै य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णो॒ऽन्यत्राऽऽहु॑तीभ्यः स॒न्तिष्ठ॑ते। उ॒त्क॒रो वाव तस्य॑ प्रति॒ष्ठा। ए॒ताꣳ हि तस्मै᳚ प्रति॒ष्ठां दे॒वाः स॒मभ॑रन्। यद॒द्भिर्मा॒र्जय॑ति। तेन॑ शा॒न्तम्। यदु॑त्क॒रे न्य॒स्यति॑। प्र॒ति॒ष्ठामे॒वैना॑नि॒ तद्ग॑मयति॥८॥

प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः। अथो᳚ स्त॒म्बस्य॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यथ्स्रु॑ख्स॒म्मार्ज॑नानि। स्त॒म्ब॒शो वा ओष॑धयः। तासा᳚ं जरत्क॒क्षे प॒शवो॒ न र॑मन्ते।

अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः। यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्नेर्दधति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु पशवो रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः पशूनाम्। तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति। तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यतरस्मिँन्थ्सम्मृज्यात्। पशूनां धृत्यै। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा। पशूनस्माकं मा हिꣳसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसम्मार्जनान्यग्नौ प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रꣳ स्रुख्सम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिꣳसीः षट् च॥——[२]

अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्न्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती सन्नह्येत। प्रियं ज्ञातिꣳ रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते। आसीना ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्प॒श्चात्प्राच्य॒न्वासी॑त। अ॒नया॑ स॒मद॑न्दधीत। दे॒वाना॒ पत्नि॑या स॒मद॑न्दधीत। देशा᳚द्दक्षिण॒त उदी॒च्यन्वा᳚स्ते। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। आ॒शासा॑ना सौमन॒समित्या॑ह। मेध्या॑मे॒वैना॒ केव॑लीं कृ॒त्वा। आ॒शिषा॒ सम॑र्धयति। अ॒ग्नेरनु॑व्रता भू॒त्वा सन्न॑ह्ये सुकृ॒ता॒य॒ कमित्या॑ह। ए॒तद्वै पत्नि॑यै व्रतोप॒नय॑नम्॥१२॥

तेनै॒वैना᳚ व्र॒तमुप॑नयति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॒ यश्च॒ न। योक्त्र॑मे॒व यु॑ते। यम॒न्वास्ते᳚। तस्या॒मुष्मि॒ँल्लो॒के भ॑व॒तीति॒ योक्त्रे॑ण। यद्योक्त्रम्᳚। स योग॑ः। यदास्ते᳚। स क्षेम॑ः॥१३॥

यो॒ग॒क्षे॒मस्य॒ क्लृप्त्यै᳚। यु॒क्तं क्रि॑याता आ॒शीः काम॑ युज्याता॒ इति॑। आ॒शिष॒ः समृ॑द्ध्यै। ग्र॒न्थिं ग्र॑थ्नाति। आ॒शिष॑ ए॒वास्या॒ परि॑ गृह्णाति। पुमा॒न्॒ वै ग्र॒न्थिः। स्त्री पत्नी᳚। तन्मि॑थु॒नम्। मि॒थु॒नमे॒वास्य॒ तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्र जा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः॥१४॥

अथो॑ अ॒र्धो वा ए॒ष आ॒त्मन॑ः। यत्पत्नी᳚। य॒ज्ञस्य॒ धृत्या॒ अशि॑थिलं भावाय।

सुप्रजसंस्त्वा वयꣳ सुपत्नीरुपं सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तं धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनाꣳ रस इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधु च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्। ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि। आज्येन प्रचरन्ति। यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय। पत्न्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं तत्। अथो पत्निया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्त्यै। अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्न्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि श्रयति मेध्यत्वाय। आहवनीयमभ्युद्द्रवति। यज्ञस्य सन्तत्यै। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिꣳसायै। स्फ्यस्य वर्त्मन्थ्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे भवेत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो वा आज्यम्। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ सञ्चरतः। शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामाप्त्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथाऽऽज्यवतीभ्यामप
रूपमेवासामेतद्वर्णं दधाति। अपि वा उताऽऽहुः। यथा ह वै योषा सुवर्णꣳ हिरण्यं पेशलं बिभ्रती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्मीमाꣳसा। जामि स्यात्।

यद्यजुषाऽऽज्यं यजुंषाऽप उत्पुनीयात्। छन्दंसाऽप उत्पुंनात्यजामित्वाय। अथो मिथुनत्वायं। सावित्रियर्चा। सवितृप्रंसूतं मे कर्मासदितिं। सवितृप्रंसूतमेवास्य कर्मं भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिंष्षमृद्धत्वायं। अद्भिरेवौषंधीः सं नंयति। ओषंधीभिः पशून्। पशुभिर्यजंमानम्। शुक्रं त्वां शुक्रायां ज्योतिंस्त्वा ज्योतिंष्यर्चिस्त्वा-ऽर्चिषीत्यांह सर्वत्वायं। पर्याँप्त्या अनंन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत आह शास्ते लोका देवतां भवति षट् चं॥——[४]

देवासुराः संयंत्ता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यंस्यावकाशमंपश्यत्। तेनावैँक्षत। ततों देवा अभंवन्। पराऽसुंराः। य एवं विद्वानाज्यंमवेक्षंते। भवंत्यात्मनाँ। पराँऽस्य भ्रातृंव्यो भवति। ब्रह्मवादिनों वदन्ति। यदाज्येंनान्यानिं हवीꣳष्यंभिघारयंति॥२२॥

अथ केनाऽऽज्यमितिं। सत्येनेतिं ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्। सत्येनैवैनंदभि घांरयति। ईश्वरो वा एषोँऽन्धो भविंतोः। यश्चक्षुषाऽऽज्यंमवेक्षंते। निमील्यावैँक्षेत। दाधारात्मञ्चक्षुंः। अभ्याज्यं घारयति। आज्यं गृह्णाति॥२३॥

छन्दा॑ꣳसि॒ वा आज्य॑᳚म्। छन्दा॑ꣳस्ये॒व प्री॑णाति। च॒तु॒र्जु॒ह्वां॑ गृ॑ह्णाति। चतु॑ष्पादः प॒शव॑ः। प॒शू॒ने॒वाव॑ रुन्धे। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रः प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व प॒शुषु॑ दधाति। च॒तु॒र्ध्रु॒वाया॒᳚म्॥२४॥

चतु॑ष्पादः प॒शव॑ः। प॒शु॒ष्वे॒वोप॑रि॑ष्टा॒त्प्रति॑ तिष्ठति। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्या॑ वै जु॒हूः। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्यो॑प॒भृत्। च॒तु॒र्जु॒ह्वां॑ गृ॒ह्णन्भूयो॑ गृह्णीयात्। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑ गृ॒ह्णन्कनी॑यः। यज॑मानाये॒व भ्रातृ॑व्य॒मुप॑स्ति॑ करोति। गौर्वै स्रुच॑ः। च॒तु॒र्जु॒ह्वां॑ गृ॑ह्णाति। तस्मा॒च्चतु॑ष्पदी॥२५॥

अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑। तस्मा॑द॒ष्टाश॑फा। च॒तु॒र्ध्रु॒वाया॒᳚म्। तस्मा॒च्चतु॑ः स्तना। गामे॒व तथ्स॑ꣳस्क॑रोति। साऽस्मै॒ स॑ꣳस्कृ॒तेष॒मूर्जं॑ दुहे। यज्जु॒ह्वां॑ गृ॒ह्णाति॑। प्र॒या॒जेभ्य॒स्तत्। यदु॑प॒भृति॑। प्र॒या॒जा॒नू॒या॒जेभ्य॒स्तत्। सर्व॑स्मै॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञाय॑ गृह्यते। यद्ध्रु॒वाया॒माज्य॑᳚म्॥२६॥

अ॒भि॒घा॒रय॑ति गृह्णाति ध्रुवाया॒ं चतु॑ष्पदी प्रयाजानूया॒जेभ्य॒स्तद्वै च॑॥ [५]

आपो॑ देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। अग्र॑ इ॒मं य॒ज्ञन्न॑य॒ताग्रे॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अग्र॑ ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अग्रे॑ य॒ज्ञप॑तिम्। यु॒ष्मानिन्द्रो॑ऽवृणीत वृ॒त्रतू॑र्ये यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृ॒त्रतू॑र्य॒ इत्या॑ह। वृ॒त्रꣳ ह॑ ह॒नि॒ष्यन्निन्द्र॒ आपो॑ वव्रे। आपो॒ हेन्द्रं॑ वव्रिरे। सं॒ज्ञामे॒वासा॑मे॒तथ्सामा॑नं॒ व्याच॑ष्टे। प्रोक्षि॑ता॒ः स्थेत्या॑ह॥२७॥

तेनाऽऽप॒ः प्रोक्षि॑ताः। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। कृष्णो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। स व॒न॒स्पती॒न्प्रावि॑शत्। कृष्णो᳚ऽस्याखरे॒ष्ठो᳚ऽग्नये᳚ त्वा॒ स्वाहेत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॒ जुष्टं॑ करोति। अथो॑ अ॒ग्नेरे॒व मेध॒मव॑ रुन्धे। वेदि॑रसि ब॒र्॒हिषे᳚ त्वा॒ स्वाहेत्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्॒हिः। पृ॒थि॒वी वेदि॑ः॥२८॥

प्र॒जा ए॒व पृ॑थि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। ब॒र्॒हिर॑सि स्रु॒ग्भ्यस्त्वा॒ स्वाहेत्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्॒हिः। यज॑मान॒ः स्रुच॑ः। यज॑मानमे॒व प्र॒जासु॒ प्रति॑ष्ठापयति। दि॒वे त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॒व्यै त्वेति॑ ब॒र्॒हिरा॒साद्य॒ प्रोक्ष॑ति। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ल्लो॒केभ्य॒ः प्रोक्ष॑ति। अथ॒ तत॑ः

सह स्रुचा पुरस्तात्प्रत्यञ्चं ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः। यथा सूत्यै काल आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादृगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि पितृणाम्। ऊर्ग्भव बर्हिषद्भ्य इति दक्षिणायै श्रोणेरोत्तरस्यै निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्ध्यै। अनतिस्कन्दन् ह पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतदेवं क्रियते॥३०॥

ऊर्जा पृथिवीं गच्छतेत्याह। पृथिव्यामेवोर्जं दधाति। तस्मात्पृथिव्या ऊर्जा भुञ्जते। ग्रन्थिं वि स्रंसयति। प्रजनयत्येव तत्। ऊर्ध्वं प्राञ्चमुद्गूढं प्रत्यञ्चमा यच्छति। तस्मात्प्राचीनं रेतो धीयते। प्रतीचीः प्रजा जायन्ते। विष्णोः स्तूपोऽसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः॥३१॥

यज्ञस्य धृत्यै। पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति। मुख्यमेवैनं करोति। इयन्तं गृह्णाति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। यज्ञपरुषा सम्मितम्। इयन्तं

गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। तस्मिन्पवित्रे अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनथ्स्वासस्थं करोति॥३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनतिदृश्ञꣳ स्तृणाति। प्रजयैवैनं पशुभिरनतिदृश्ञं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि दधाति। यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तथ्स्वयं परिधीन्परि दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षसामपहत्यै।

कस्यांश्चिदभिशंस्त्या इत्याह। अपरिमितादेवैनं पाति॥३५॥

वीतिहोत्रं त्वा कव इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्धयति। द्युमन्तꣳ समिधीमहीत्याह समिद्ध्यै। अग्ने बृहन्तमध्वर इत्याह वृद्ध्यै। विशो यन्त्रे स्थ इत्याह। विशां यत्यै। उदीचीनाग्रे नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनाꣳ रुद्राणामादित्यानाꣳ सदसि सीदेत्याह। देवतानामेव सदने प्रस्तरꣳ सादयति। जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव प्रियं नाम। यद्घृताचीति। यद्घृताचीत्याह। प्रियेणैवैना नाम्ना सादयति। एता असदन्थ्सुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनाः सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै। पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मने। तेभ्य एवाऽऽशिषमाशास्तेऽनार्त्यै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीर्णुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति षट् च॥——[६]

अग्निना वै होत्रा। देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। एकविꣳशतिमिध्मदारूणि भवन्ति। एकविꣳशो वै पुरुषः। पुरुषस्याऽऽप्त्यै। पञ्चदशेध्मदारूण्यभ्या दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवथ्सर आप्यते। त्रीन्परिधीन्परि दधाति॥३८॥

ऊर्ध्वे समिधावा दधाति। अनूयाजेभ्यः समिधमति शिनष्टि। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेनोप वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजमान आहवनीयः। यजमान एव प्राणं दधाति॥३९॥

त्रिरुप वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। वेदेनोपयत्य स्रुवेण प्राजापत्यमाघारमा घारयति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथो प्रजापतिः सर्वा देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। अग्निमग्नीत्त्रिस्त्रिः सं मृड्ढीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। परिधीन्थ्सं मार्ष्टि। पुनात्येवैनान्। त्रिस्त्रिः सं मार्ष्टि।

त्र्यां॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑। अथो॑ ए॒ते वै दे॑वा॒श्वाः। दे॒वा॒श्वाने॒व तथ्सं मा॑र्ष्टि। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। आसी॑नो॒ऽन्यमा॑घा॒रमा घा॑रयति॥४१॥

तिष्ठ॑न्न॒न्यम्। यथाऽनो॑ वा॒ रथं॑ वा यु॒ञ्ज्यात्। ए॒वमे॒व तद॑ध्व॒र्युर्य॒ज्ञं यु॑नक्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भ्यू॑ढ्यै। वह॑न्त्येनं ग्रा॒म्याः प॒शवः॑। य ए॒वं वेद॑। भुव॑नमसि॒ वि प्र॑थ॒स्वेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै भुव॑नम्। य॒ज्ञ ए॒व यज॑मानं प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। अग्ने॒ यष्ट॑रि॒दन्न॒म इत्या॑ह॥४२॥

अ॒ग्निर्वै दे॒वानां॒ यष्टा॑। य ए॒व दे॒वानां॒ यष्टा॑। तस्मा॑ ए॒व नम॑स्करोति। जु॒ह्वे॒ह्य॒ग्निस्त्वा॑ ह्वयति देवय॒ज्याया॒ उप॑भृदेहि दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता ह्व॑यति देवय॒ज्याया॒ इत्या॑ह। आ॒ग्ने॒यी वै जु॒हूः। सा॒वि॒त्र्यु॑प॒भृत्। ताभ्या॑मे॒वैने॒ प्रसू॑त॒ आद॑त्ते। अग्ना॑विष्णू॒ मा वा॒मव॑ क्रमिष॒मित्या॑ह। अ॒ग्निः पु॒रस्ता॑त्। विष्णु॑र्य॒ज्ञः प॒श्चात्॥४३॥

ताभ्या॑मे॒व प्र॑ति॒प्रोच्या॒त्या क्रा॑मति। विजि॑हाथा॒ मा मा॒ सन्ता॑प्त॒मित्या॒हाहि॑ꣳसायै। लो॒कं मे॑ लोककृतौ कृणु॒तमित्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते। विष्णोः॒ स्थान॑म॒सीत्या॑ह।

य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। ए॒तत्खलु॒ वै दे॒वाना॒मप॑राजितमा॒यत॑नम्। यद्य॒ज्ञः। दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने तिष्ठति। इ॒त इन्द्रो॑ अकृणोद्वी॒र्या॑णीत्या॑ह॥४४॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। स॒मा॒रभ्यो॒र्ध्वो अ॑ध्व॒रो दि॑वि॒स्पृश॒मित्या॑ह॒ वृद्ध्यै᳚। आ॒घा॒रमा॑घा॒र्यमा॑ण॒मनु॑ समा॒रभ्य॑। ए॒तस्मि॑न्का॒ले दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षाद्दे॒व यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ समृ॑द्धेनै॒व य॒ज्ञेन॒ यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। अह्रु॑तो य॒ज्ञो य॒ज्ञप॑ते॒रित्या॒हाना᳚र्त्यै। इन्द्रा॑वा॒न्थ्स्वाहेत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। बृ॒हद्भा इत्या॑ह॥४५॥

सु॒व॒र्गो वै लो॒को बृ॒हद्भाः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्या॑ वै जु॒हूः। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्यो॑प॒भृत्। प्रा॒ण आ॑घा॒रः। यथ्स॑ꣳस्प॒र्॒शये᳚त्। भ्रातृ॑व्येऽस्य प्रा॒णं द॑ध्यात्। असꣳ॑स्पर्शयन्न॒त्या क्रा॑मति। यज॑मान ए॒व प्रा॒णं द॑धाति। पा॒हि मा᳚ऽग्ने॒ दुश्च॑रिता॒दा मा॒ सुच॑रिते भ॒जेत्या॑ह॥४६॥

अ॒ग्निर्वाव प॒वित्र᳚म्। वृ॒जि॒नमनृ॑तं॒ दुश्च॑रितम्। ऋ॒जु॒क॒र्मꣳ स॒त्यꣳ सुच॑रितम्।

अ॒ग्निरे॒वैनं॑ वृजि॒नादनृ॑ता॒द्दुश्च॑रितात्पाति। ऋ॒जु॒क॒र्मे स॒त्ये सुच॑रिते भजति। तस्मा॑दे॒वमा शा॑स्ते। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यदा॑घा॒रः। आ॒त्मा ध्रु॒वा॥ ४७॥

आ॒घा॒रमा॒घार्य॑ ध्रु॒वाꣳ सम॑नक्ति। आ॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॒ शिर॒ः प्रति॑ दधाति। द्विः सम॑नक्ति। द्वौ हि प्रा॑णापा॒नौ। तदा॑हुः। त्रिरे॒व सम॑ञ्ज्यात्। त्रिधा॑तु॒ हि शिर॒ इति॑। शिर॑ इवै॒तद्य॒ज्ञस्य॑। अथो॒ त्रयो॒ वै प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। म॒खस्य॒ शिरो॑ऽसि॒ सञ्ज्योति॑षा॒ ज्योति॑रङ्क्ता॒मित्या॑ह। ज्योति॑रे॒वास्मा॑ उ॒परि॑ष्टाद्दधाति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै॥ ४८॥

परि॑दधाति प्रा॒णं द॑धाति॒ हि य॒ज्ञो घा॑रयति॒ नम॒ इत्या॑ह प॒श्चाद्वी॒र्या॑णीत्या॑ह॒ भा इत्या॑ह भ॒जेत्या॑ह ध्रु॒वैवास्मि॑न्दधाति॒ त्रीणि॑ च॥ [७]

धिष्णि॑या॒ वा ए॒ते न्यु॑प्यन्ते। यद्ब्र॒ह्मा। यद्धोता॑। यद॑ध्व॒र्युः। यद॒ग्नीत्। यद्यज॑मानः। तान् यद॑न्तरे॒यात्। यज॑मानस्य प्रा॒णान्थ्सङ्क॑र्षेत्। प्र॒मायु॑कः स्यात्।

पुरोडाशमपगृह्य सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकꣳ शिꣳषति। नास्य प्राणान्थ्सङ्कर्षति। न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्ङासीनः। इडाया इडामा दधाति। हस्त्याꣳ होत्रे। पशवो वा इडा। पशवः पुरुषः। पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडायै वा एषा प्रजातिः॥५०॥

तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुप स्तृणाति। द्विरा दधाति। सकृदभि घारयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत। सम्मुखानेव पशूनुप ह्वयते। पशवो वा इडा। तस्माथ्सा-ऽन्वारभ्या। अध्वर्युणा च यजमानेन च। उपहूतः पशुमानसानीत्याह। उप ह्येनौ ह्वयते होता। इडायै देवतानामुपहवे। उपहूतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडामादधाति। वाचः सा भागधेयम्। यामुपह्वयते। प्राणानाꣳ सा। वाचं चैव प्राणाꣳश्चाव रुन्धे। अथ वा एतर्ह्युपहूतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव

बर्हिषदो मीमाꣳसा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति। नाहमभागो निर्वपस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वागब्रवीत्। नाहमभागा पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वषट्करिष्यथेति वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं करोति। तानेव तद्भागिनः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्थ्नाऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति। माꣳसेनान्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यव रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमभि मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदꣳ होतुः। इदमध्वर्योः।

इ॒दम॒ग्नीध॒ इतिं। यथै॒वादः सौ॒म्यैँऽध्व॒रे। आ॒देशं॑मृ॒त्विग्भ्यो॒ दक्षिं॑णा नी॒यन्तैँ। ता॒दृग॒े॒व तत्। अ॒ग्नीधैँ प्रथ॒माया दंधाति॥५६॥

अ॒ग्निमु॑खा॒ ह्यृद्धिंः। अ॒ग्निमु॑खामे॒वर्द्धिं॒ यजं॑मान ऋध्नोति। स॒कृदुं॑प॒स्तीर्य॒ द्विरा॒दधंत्। उ॒प॒स्तीर्य॒ द्विर॒भि घांरयति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवंः। ऋ॒तूने॒व प्रीं॑णाति। वे॒देनं ब्र॒ह्मणैँ ब्रह्मभा॒गं परिं॑हरति। प्रा॒जा॒प॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जा॒प॒त्यो ब्र॒ह्मा॥५७॥

स॒वि॒ता य॒ज्ञस्य॒ प्रसूँत्यै। अथ॒ कामं॑म॒न्येनं। तत॒ो होत्रैँ। मध्य॒ं वा ए॒तद्य॒ज्ञस्यं। यद्धोताँ। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञं प्रीं॑णाति। अथाँध्व॒र्यवैँ। प्र॒ति॒ष्ठा वा ए॒षा य॒ज्ञस्यं। यदंध्व॒र्युः। तस्माँद्धविर्य॒ज्ञस्यै॒ताम॒ेवाऽऽवृत॒मनुं॥५८॥

अ॒न्या दक्षिं॑णा नीयन्ते। य॒ज्ञस्य॒ प्रतिं॑ष्ठित्यै। अ॒ग्निमं॑ग्नीथ्स॒कृथ्सं॑कृ॒थ्सं मृड्ढीत्यां॑ह। परां॑ङिव॒ ह्येतर्हिं य॒ज्ञः। इ॒षि॒ता दैव्या॒ होतांर॒ इत्यां॑ह। इ॒षि॒तꣳ हि कर्म क्रि॒यतैँ। भ॒द्र॒वाच्यां॑य॒ प्रेषिंतो॒ मानुं॑षः सूक्तवा॒कायं सू॒क्ता ब्रू॒हीत्यां॑ह। आ॒मे॒वैतामा शाँस्ते।

स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव तथ्स्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव बार्हस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति॥५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्ह्वयते वेदाँब्रवीद्बर्हिषदं करोत्यृत्विजो दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारि च॥——[८]

अथ स्रुचावनुष्टुग्भ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। प्राचीं जुहूमूहति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्। जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्य सपत्नान् यजमानः। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्रुक्षु प्रस्तरमनक्ति। इमे वै लोकाः स्रुचः। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रय इमे लोकाः॥६१॥

एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव यजमानं तेजसा-

ऽनक्ति। अ॒क्तꣳ रिहा॑णा॒ इत्या॑ह। तेजो॒ वा आज्य᳚म्। यज॑मानः प्रस्त॒रः। यज॑मानमे॒व तेज॑साऽनक्ति। वि॒यन्तु॒ वय॒ इत्या॑ह। वयं॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति॥६२॥

प्र॒जां योनि॒ं मा निर्मृ॑क्ष॒मित्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑। आप्या॑यन्ता॒माप॒ ओष॑धय॒ इत्या॑ह। आप॑ ए॒वौष॑धी॒रा प्या॑ययति। म॒रुता॒ं पृष॑तय॒ः स्थेत्या॑ह। म॒रुतो॒ वै वृष्ट्या॑ ईशते। वृष्टिं॑मे॒वाव॑ रुन्धे। दिवं॑ गच्छ॒ ततो॑ नो॒ वृष्टि॒मेर॒येत्या॑ह। वृष्टि॒र्वै द्यौः। वृष्टिं॑मे॒वाव॑ रुन्धे॥६३॥

याव॒द्वा अ॑ध्व॒र्युः प्र॑स्त॒रं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्मीयते। आ॒यु॒ष्पा अ॑ग्ने॒ऽस्यायु॑र्मे पा॒हीत्या॑ह। आयु॑रे॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। याव॒द्वा अ॑ध्व॒र्युः प्र॑स्त॒रं प्र॒हर॑ति। ताव॑दस्य॒ चक्षु॑र्मीयते। च॒क्षु॒ष्पा अ॑ग्नेऽसि॒ चक्षु॑र्मे पा॒हीत्या॑ह। चक्षु॑रे॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। ध्रु॒वाऽसीत्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यं प॑रि॒धिं प॒र्यध॑त्था॒ इत्या॑ह॥६४॥

य॒था॒य॒जु॒रे॒वैतत्। अग्ने॑ देव प॒णिभि॑र्वी॒यमा॑ण॒ इत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैन॒ं जुष्टं॑

करोति। तन्तं एतमनु जोषं भरामीत्यांह। सजातानेवास्मा अनुंकान्करोति। नेदेष त्वदंपचेतयांता इत्याहानुंख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समिंतमित्यांह। भूमानंमेवोपैंति। परिधीन्प्र हंरति। यज्ञस्य समिंष्ट्यै॥६५॥

स्रुचौ सं प्रस्रांवयति। यदेव तत्रं क्रूरम्। तत्तेनं शमयति। जुह्वामुंपभृतम्ं। यजमानदेवत्यां वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योंपभृत्। यजंमानायैव भ्रातृंव्यमुपंस्तिं करोति। सङ्स्रावभांगाः स्थेत्यांह। वसंवो वै रुद्रा आंदित्याः सङ्स्रावभांगाः। तेषां तद्भांगधेयम्ं॥६६॥

तानेव तेनं प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वें देवाः। त्रिष्टुग्भंवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजंमाने दधाति। अग्नेर्वामपंन्नगृहस्य सदंसि सादयामीत्यांह। इयं वा अग्निरपंन्नगृहः। अस्या एवैने सदंने सादयति। सुम्नायं सुम्निनी सुम्ने मां धत्तमित्यांह॥६७॥

प्रजा वै पशवंः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धंत्ते। धुरि धुर्यौं पातमित्यांह।

जा॒या॒प॒त्योर्गो॑पी॒थाय॑। अग्ने॑ऽदब्धायोऽशीततनो॒ इत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। पा॒हि मा॒ऽद्य दि॒वः पा॒हि प्रसि॑त्यै पा॒हि दुरि॑ष्ट्यै पा॒हि दु॑रद्म॒न्यै पा॒हि दुश्च॑रिता॒दित्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा᳚स्ते। अवि॑षन्नः पि॒तुं कृ॑णु सु॒षदा॒ योनि॒ꣳ॒ स्वाहेती᳚ध्मसं॒वृश्च॑नान्यन्वाहार्य॒पच॑नेऽभ्या॒धाय॑ फलीकरणहो॒मं जु॑होति। अति॑रिक्तानि॒ वा इ॒ध्मस॒ं वृश्च॑नानि॥६८॥

अति॑रिक्ताः फली॒कर॑णाः। अति॑रिक्तमाज्योच्छेष॒णम्। अति॑रिक्त ए॒वाति॑रिक्तं दधाति। अथो॒ अति॑रिक्तेन॒ैवाति॑रिक्तमा॒प्त्वाऽव॑ रुन्धे। वेदि॑र्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। तां वे॒देनान्व॑विन्दन्। वे॒देन॒ वेदिं॑ विवि॒दुः पृथि॒वीम्। सा प॑प्रथे पृथि॒वी पार्थि॑वानि। गर्भं॑ बिभर्ति॒ भुव॑नेष्व॒न्तः। ततो॑ य॒ज्ञो जा॑यते विश्व॒दानि॒रिति॑ पु॒रस्ता᳚थ्स्तम्बय॒जुषो॑ वे॒देन॒ वेदि॒ꣳ॒ सम्मा॒र्ष्ट्यनु॑वित्त्यै॥६९॥

अथो॒ यद्वे॒दश्च॒ वेदि॑श्च॒ भव॑तः। मि॒थु॒न॒त्वाय॒ प्रजा᳚त्यै। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॒ श्मश्रू॑णि। यद्वे॒दः। पत्नि॑या उ॒पस्थ॒ आस्य॑ति। मि॒थु॒नमे॒व क॑रोति। वि॒न्दते᳚ प्र॒जाम्।

वेदꣳ होताऽऽहवनीयाँस्तृणन्नेति। यज्ञमेव तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात्। तꣳ सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातुमितेत्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवाव रुन्धे पर्यधत्था इत्याह समिष्टै भागधेयन्धत्तमित्याह वा इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्त्यै लभते यजमानः॥ [९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनां मुञ्चति। सवितृप्रसूतो यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैनां धाता। पुण्ये कर्मणि सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह। आत्मनश्च यजमानस्य चानार्त्यै सन्त्वाय। समायुषा सं प्रजयेत्याह॥७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्नियै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। अथो वाग्वा अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योक्त्रं ब्रह्मणा। आदायैनत्पत्नी सहाप उपगृह्णीते शान्त्यै। अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नयति। रेत एवास्यां प्रजां दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः। मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥ ——[१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं वेद। विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करे। यं देवा मनुष्येषु। उपवेषमधारयन्। ये अस्मदप चेतसः। तानस्मभ्यमिहा कुरु। उपवेषोप विड्ढि नः॥७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। ध्रुवाननपगान्कुर्विति पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुप गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचतो वज्रो ब्रह्मणा सꣳशितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुन्नुद ओकसः। सपत्नो यः पृतन्यति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जनाꣳ अति। इहि तिस्रोऽति रोचनायावत्। सूर्यो असद्दिवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः समाभ्य इति। त्रिवृद्वा

एष वज्रो ब्रह्मणा सꣳशितः। शुचैवैनं विध्वा। एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते। हतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्णिया अथ स्रुचौ यो वा अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म॑णे ब्राह्म॒णमाल॑भते। क्ष॒त्राय॑ राज॒न्य᳚म्। म॒रुद्भ्यो॒ वैश्य᳚म्। तप॑से शू॒द्रम्। तम॑से॒ तस्क॑रम्। नार॑काय वीर॒हण᳚म्। पा॒प्मने᳚ क्ली॒बम्। आ॒क्र॒याया॑यो॒गूम्। कामा॑य पुँश्च॒लूम्। अति॑क्रुष्टाय माग॒धम्॥१॥

गी॒ताय॑ सू॒तम्। नृ॒त्ताय॑ शैलू॒षम्। धर्मा॑य सभाच॒रम्। न॒र्माय॑ रे॒भम्। नरि॑ष्ठायै भीम॒लम्। हसा॑य॒ कारि᳚म्। आ॒न॒न्दाय॑ स्त्रीष॒खम्। प्रमुदे॑ कुमारीपु॒त्रम्। मे॒धायै॑ रथका॒रम्। धैर्या॑य॒ तक्षा॑णम्॥२॥

श्रमा॑य कौला॒लम्। मा॒यायै॑ कार्मा॒रम्। रू॒पाय॑ मणिका॒रम्। शुभे॑ व॒पम्। श॒र॒व्या॑या इषुका॒रम्। हे॒त्यै धन्व॑का॒रम्। कर्म॑णे ज्याका॒रम्। दि॒ष्टाय॑ रज्जुस॒र्गम्। मृ॒त्यवे॑ मृग॒युम्। अन्त॑काय श्व॒नित᳚म्॥३॥

स॒न्धये॑ जा॒रम्। गे॒हायो॑पप॒तिम्। निर्ऋ॑त्यै परिवि॒त्तम्। आर्त्यै॑ परिविवि॒दा॒नम्। अरा᳚ध्यै दिधिषू॒पतिम्᳚। प॒वित्रा॑य भि॒षजम्᳚। प्र॒ज्ञाना॑य नक्षत्रद॒र्॒शम्। निष्कृ॑त्यै पेशस्का॒रीम्। बला॑योप॒दाम्। वर्णा॑यानू॒रुधम्᳚॥४॥

न॒दीभ्यः॑ पौञ्जि॒ष्टम्। ऋ॒क्षीका᳚भ्यो॒ नैषा॑दम्। पु॒रु॒ष॒व्या॒घ्राय॑ दु॒र्मदम्᳚। प्र॒यु॒द्भ्य॒ उन्म॑त्तम्। ग॒न्ध॒र्वा॒प्स॒राभ्यो॒ व्रात्यम्᳚। स॒र्प॒दे॒व॒ज॒नेभ्योऽप्र॑तिपदम्। अवे᳚भ्यः कित॒वम्। इ॒र्यता॑या॒ अकि॑तवम्। पि॒शा॒चेभ्यो॑ बिदलका॒रम्। या॒तु॒धाने᳚भ्यः कण्टकका॒रम्॥५॥

उ॒थ्सा॒देभ्यः॑ कु॒ब्जम्। प्र॒मुदे॑ वाम॒नम्। द्वा॒र्भ्यः स्रा॒मम्। स्वप्ना॑या॒न्धम्। अध॑र्माय बधि॒रम्। सं॒ज्ञाना॑य स्मरका॒रीम्। प्र॒का॒मोद्या॑योप॒सदम्᳚। आ॒शि॒क्षायै᳚ प्र॒श्ञिनम्᳚। उ॒प॒शि॒क्षाया॑ अभिप्र॒श्ञिनम्᳚। म॒र्यादा॑यै प्रश्ञविवा॒कम्॥६॥

ऋत्यै᳚ स्ते॒नहृ॑दयम्। वैर॑हत्याय॒ पिशु॑नम्। विवि॑त्त्यै क्ष॒त्तारम्᳚। औप॑द्रष्टाय सङ्ग्रही॒तारम्᳚। बला॑यानुच॒रम्। भू॒म्ने प॑रिष्क॒न्दम्। प्रि॒याय॑ प्रियवा॒दिनम्᳚। अरि॑ष्ट्या अश्वसा॒दम्। मेधा॑य वासः पल्पू॒लीम्। प्र॒का॒माय॑ रजयि॒त्रीम्॥७॥

भा॑यै दार्वाहा॒रम्। प्र॒भाया॑ आग्ने॒न्धम्। नाक॑स्य पृष्ठाया॑भिषे॒क्तार᳚म्। ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टपा॑य पात्रनिर्णे॒गम्। दे॒व॒लो॒काय॑ पेशि॒तार᳚म्। म॒नु॒ष्य॒लो॒काय॑ प्रकरि॒तार᳚म्। सर्वे᳚भ्यो लो॒केभ्य॑ उपसे॒क्तार᳚म्। अव॑र्त्यै व॒धायो॑पमन्थि॒तार᳚म्। सु॒व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ भाग॒दु॒घम्᳚। वर्षि॑ष्ठाय॒ नाका॑य परिवे॒ष्टार᳚म्॥८॥

अर्मे᳚भ्यो हस्ति॒पम्। ज॒वाया᳚श्व॒पम्। पुष्ट्यै॑ गोपा॒लम्। तेज॑सेऽजपा॒लम्। वी॒र्या॑याविपा॒लम्। इरा॑यै की॒नाश᳚म्। की॒लाला॑य सुराका॒रम्। भ॒द्राय॑ गृह॒पम्। श्रेय॑से वित्त॒धम्। अध्य॑क्षायानुक्ष॒त्तार᳚म्॥९॥

म॒न्यवे॑ऽयस्ता॒पम्। क्रोधा॑य निस॒रम्। शोका॑याभिस॒रम्। उ॒त्कू॒ल॒वि॒कू॒लाभ्या᳚म् त्रि॒स्थिन᳚म्। योगा॑य यो॒क्तार᳚म्। क्षेमा॑य विमो॒क्तार᳚म्। वपु॑षे मानस्कृ॒तम्। शीला॑याञ्जनीका॒रम्। निर्ऋ॑त्यै कोशका॒रीम्। य॒माया॒सूम्॥१०॥

य॒म्यै॑ यम॒सूम्। अथ॑र्व॒भ्योऽव॑तोकाम्। सं॒व॒थ्स॒राय॑ पर्या॒रिणी᳚म्। प॒रि॒व॒थ्स॒राया-विं॑जाताम्। इ॒दा॒व॒थ्स॒राया॑प॒स्कद्व॑रीम्। इ॒द्व॒थ्स॒राया॒तीत्व॑रीम्। व॒थ्स॒राय॒

विर्ज॑र्जराम्। सं॒व॒थ्स॒रा॒य॒ पलि॑क्क्नीम्। वना॑य व॒नप॑म्। अ॒न्यतो॑रण्याय दा॒वप॑म्॥११॥

सरो᳚भ्यो धैव॒रम्। वेश॑न्ताभ्यो॒ दाश᳚म्। उ॒प॒स्थाव॑रीभ्यो॒ बैन्द᳚म्। न॒ड्व॒लाभ्य॑ः शौष्क॒लम्। पा॒र्या॑य कैव॒र्तम्। अ॒वा॒र्या॑य मार्गा॒रम्। ती॒र्थेभ्य॑ आ॒न्दम्। विष॑मेभ्यो मैना॒लम्। स्वने᳚भ्य॒ः पर्ण॑कम्। गुहा᳚भ्य॒ः किरा॑तम्। सानु॑भ्यो॒ जम्भ॑कम्। पर्व॑तेभ्य॒ः किम्पू॑रुषम्॥१२॥

प्र॒ति॒श्रुत्का॑या ऋतु॒लम्। घोषा॑य भ॒षम्। अन्ता॑य बहुवा॒दिन᳚म्। अ॒न॒न्ता॒य॒ मूक᳚म्। मह॑से वीणावा॒दम्। क्रोशा॑य तूणव॒ध्मम्। आ॒क्र॒न्दाय॑ दुन्दुभ्याघा॒तम्। अ॒व॒र॒स्प॒राय॑ शङ्ख॒ध्मम्। ऋ॒भुभ्यो॑जिनसन्धा॒यम्। सा॒ध्येभ्य॑श्चर्म॒म्णम्॥१३॥

बी॒भ॒थ्सायै॑ पौल्क॒सम्। भूत्यै॑ जागर॒णम्। अभू᳚त्यै स्वप॒नम्। तु॒लायै॑ वाणि॒जम्। वर्णा॑य हिरण्यका॒रम्। विश्वे᳚भ्यो दे॒वेभ्य॑ः सिध्म॒लम्। प॒श्चा॒द्दो॒षाय॑ ग्ला॒वम्। ऋत्यै॑ जनवा॒दिन᳚म्। व्यृ॑द्ध्या अपग॒ल्भम्। स॒ꣳ॒श॒राय॑ प्र॒च्छिद᳚म्॥१४॥

हसा॑य पुꣳश्च॒लूमा ल॑भते। वी॒णा॒वा॒दं गण॑कं गी॒ताय॑। याद॑से शाबु॒ल्याम्। न॒र्माय॑

भद्रवतीम्। तूणवध्मं ग्रामण्यं पाणिसङ्घातं नृत्ताय। मोदायानुक्रोशकम्। आनन्दाय तलवम्॥१५॥

अक्षराजाय कितवम्। कृताय सभाविनम्। त्रेताया आदिनवदर्शम्। द्वापराय बहिः सदम्। कलये सभास्थाणुम्। दुष्कृताय चरकाचार्यम्। अध्वने ब्रह्मचारिणम्। पिशाचेभ्यः सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निरृत्यै गोघातम्। क्षुधे गोविकर्तम्। क्षुत्तृष्णाभ्यान्तम्। यो गां विकृन्तन्तं माꣳसं भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽꣳसलम्। वायवे चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय वꣳशनर्तिनम्। दिवे खलतिम्। सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः किलासम्। अह्ने शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपानं व्यानमुदानꣳ समानं तान् वायवे। सूर्याय चक्षुरा लभते। मनश्चन्द्रमसे। दिग्भ्यः श्रोत्रम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथैतानरूपेभ्य आलभते। अतिह्रस्वमतिदीर्घम्। अतिकृशमत्यꣳसलम्।

अतिशुक्लमतिकृष्णम्। अतिश्लक्ष्णमतिलोमशम्। अतिकिरिटमतिदन्तुरम्। अतिमिर्मिरमतिमेमिषम्। आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सन्धये नदीभ्य उथ्सादेभ्य ऋत्यै भाया अर्मेभ्यो मन्यवे यम्यै दशदश सरोभ्यो द्वादश प्रतिश्रुत्कायै बीभथ्सायै दशदश हसाय सप्ताक्षराजाय त्रयोदश भूम्यै दश वाचे षडथ नवैकान्नविꣳशतिः॥१९॥

ब्रह्मणे यम्यै नवदश॥१९॥

ब्रह्मणे कुमारीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

स॒त्यं प्रप॑द्ये। ऋ॒तं प्रप॑द्ये। अ॒मृत॒ं प्रप॑द्ये। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां त॒नुव॒मना᳚र्ता॒ं प्रप॑द्ये। इ॒दम॒हं प॑ञ्चद॒शेन॒ वज्रे॑ण। द्वि॒षन्त॒ं भ्रातृ॑व्य॒मव॑ क्रामामि। यो᳚ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। भूर्भुव॒ः सुव॑ः। हिम्॥१॥

स॒त्यं दर्श॑॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या᳚। दे॒वाञ्जि॑गाति सुम्न॒युः। अग्न॒ आया॑हि वी॒तये᳚। गृ॒णा॒नो ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑ सथ्सि ब॒र्॒हिषि॑। तं त्वा॑ स॒मिद्भि॑रङ्गिरः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा यविष्ठ्य। स न॑ः पृ॒थुः श्र॒वाय्य᳚म्॥२॥

अच्छा॑ देव विवाससि। बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्य᳚म्। ई॒डेन्यो॑ नम॒स्य॑स्ति॒रः। तमा॒ꣳसि द॒र्॒श॒तः। सम॒ग्निरि॑ध्यते॒ वृषा᳚। वृषो॑ अ॒ग्निः समि॑ध्यते। अश्वो॒ न दे॑व॒वाह॑नः। तꣳ ह॒विष्म॑न्त ईडते। वृष॑णं त्वा व॒यं वृ॑षन्। वृषा॑णः॒ समि॑धीमहि॥३॥

अग्ने॒ दीद्यं॑तं बृ॒हत्। अ॒ग्निं दू॒तं वृं॑णीमहे। होता॑रं वि॒श्ववे॑दसम्। अ॒स्य य॒ज्ञस्यं॑ सु॒क्रतु᳚म्। स॒मि॒ध्यमा॑नो अध्व॒रे। अ॒ग्निः पा॑व॒क ईड्यः॑। शो॒चिष्के॑श॒स्तमी॑महे। समि॑द्धो अग्न आहुत। दे॒वान् य॑क्षि स्वध्वर। त्वꣳ हि ह॑व्य॒वाडसि॑। आ जु॑होत दु॒व॒स्यत॑। अ॒ग्निं प्र॑य॒त्य॑ध्व॒रे। वृ॒णी॒ध्वꣳ ह॑व्य॒वाह॑नम्। त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो अ॑ग्ने। त्वां व॑र्धन्ति म॒तिभि॒र्वसि॑ष्ठाः। त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑ सन्तु। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभि॒ः सदा॑ नः॥४॥

श्र॒वाय्य॑मिधीम॒ह्यसि॑ स॒प्त च॑॥ [२]

अग्ने॑ म॒हाꣳ अ॑सि ब्राह्मण भारत। असा॒वसौ᳚। दे॒वेद्धो॒ मन्वि॑द्धः। ऋषि॑ष्टुतो॒ विप्रा॑नुमदितः। क॒वि॒श॒स्तो ब्रह्म॑सꣳशितो घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॒ज्ञाना᳚म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा᳚म्। अ॒तूर्तो॒ होता᳚। तूर्णि॑र्ह॒व्य॒वाट्। आस्पात्रं॑ जु॒हूर्दे॒वाना᳚म्॥५॥

च॒म॒सो दे॑व॒पानः॑। अ॒राꣳ इ॑वाग्ने ने॒मिर्दे॒वाꣳस्त्वं प॑रि॒भूर॑सि। आ व॑ह दे॒वान् यज॑मानाय। अ॒ग्निम॑ग्न॒ आव॑ह। सोम॒माव॑ह। अ॒ग्निमाव॑ह। प्र॒जाप॑ति॒माव॑ह। अ॒ग्नीषोमा॒वाव॑ह। इ॒न्द्रा॒ग्नी आव॑ह। इन्द्र॒माव॑ह। म॒हे॒न्द्रमाव॑ह। दे॒वाꣳ आ᳚ज्य॒पाꣳ

आव॑ह। अ॒ग्निꣳ हो॒त्राया व॑ह। स्वं म॑हि॒मान॒मा व॑ह। आ चा᳚ग्ने दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑ च यज जातवेदः॥६॥

दे॒वाना॒मिन्द्र॒मा व॑ह॒ षट् च॑॥ [३]

अ॒ग्निर्हो॒ता॒ वे॒त्व॒ग्निः। हो॒त्रं वे᳚त्तु प्रा॒वि॒त्रम्। स्मो व॒यम्। सा॒धु ते॑ यजमान दे॒वता᳚। घृ॒तव॑तीमध्वर्यो॒ स्रु॒च॒मास्य॑स्व। दे॒वा॒यु॒वं॑ वि॒श्ववा॑राम्। ईडा॑महै दे॒वाꣳ ई॒डेन्या॑न्। न॒म॒स्याम॑ न॒म॒स्या॑न्। यजा॑म य॒ज्ञिया॑न्॥७॥

अ॒ग्निर्हो॒ता॒ नव॑॥ [४]

स॒मिधो॑ अग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु। तनू॒नपा॑दग्न॒ आज्य॑स्य वेतु। इ॒डो अ॑ग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु। ब॒र्॒हिर॑ग्न॒ आज्य॑स्य वेतु। स्वाहा॒ऽग्निम्। स्वाहा॒ सोम᳚म्। स्वाहा॒-ऽग्निम्। स्वाहा᳚ प्र॒जाप॑तिम्। स्वाहा॒ऽग्नीषोमौ᳚। स्वाहे᳚न्द्रा॒ग्नी। स्वाहेन्द्र᳚म्। स्वाहा॑ महे॒न्द्रम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ᳚ज्य॒पान्। स्वाहा॒ऽग्निꣳ हो॒त्राज्जु॑षा॒णाः। अग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु॥८॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी पञ्च॑ च॥ [५]

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ जङ्घनत्। द्र॒वि॒ण॒स्युर्वि॑प॒न्यया᳚। समि॑द्धः शु॒क्र आहु॑तः। जु॒षा॒णो अ॒ग्निराज्य॑स्य वेतु। त्वꣳ सो॑मासि॒ सत्प॑तिः। त्वꣳ राजो॒त वृ॑त्र॒हा। त्वं भ॒द्रो अ॑सि॒ क्रतुः॑। जु॒षा॒णः सोम॒ आज्य॑स्य ह॒विषो॑ वेतु। अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॒ जन्म॑ना। शुम्भा॑नस्त॒नुव॒ꣳ॒ स्वाम्। क॒विर्विप्रे॑ण वावृधे। जु॒षा॒णो अ॒ग्निराज्य॑स्य वेतु। सोम॑ गी॒र्भिष्ट्वा॑ व॒यम्। व॒र्धया॑मो वचो॒विदः॑। सु॒मृ॒डी॒को न॒ आवि॑श। जु॒षा॒णः सोम॒ आज्य॑स्य ह॒विषो॑ वेतु॥९॥

स्वाꣳ षट् च॑॥ [६]

अ॒ग्निर्मू॒र्धा दि॒वः क॒कुत्। पतिः॑ पृथि॒व्या अ॒यम्। अ॒पाꣳ रेताꣳ॑सि जिन्वति। भुवो॑ य॒ज्ञस्य॒ रज॑सश्च ने॒ता। यत्रा॑ नि॒यु॒द्भिः॒ सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मू॒र्धानं॑ दधिषे सु॒व॒र्॒षाम्। जि॒ह्वाम॑ग्ने चकृषे हव्य॒वाह᳚म्। प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यः। विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जहु॒मस्तं नो॑ अस्तु॥१०॥

व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। स वे॑द पु॒त्रः पि॒त॒रꣳ॒ स मा॒तर᳚म्। स सू॒नुर्भु॑व॒थ्स

भु॑व॒त्पुन॑र्म॒घः। स द्यामौर्णो॑द॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ॒ स सुवः॑। स विश्वा॒ भुवो॑ अभव॒थ्स आभ॑वत्। अग्नी॑षोमा॒ सवे॑दसा। सहू॑ती वनत॒ङ्गिरः॑। सन्दे॑व॒त्रा ब॑भूवथुः। यु॒वमे॒तानि॑ दि॒वि रो॑च॒नानि॑। अ॒ग्निश्च॑ सोम॒ सक्र॑तू अधत्तम्॥११॥

यु॒वꣳ सिन्धूꣳ॑ र॒भिश॑स्तेरव॒द्यात्। अग्नी॑षोमा॒वमु॑ञ्चतं गृभी॒तान्। इन्द्रा॑ग्नी रोच॒ना दि॒वः। परि॒ वाजे॑षु भूषथः। तद्वा॑ञ्चेति॒ प्रवी॒र्य॑म्। श्नथ॑द्वृ॒त्रमु॒त स॑नोति॒ वाज॑म्। इन्द्रा॒ यो अ॒ग्नी सहु॑री सप॒र्यात्। इ॒र॒ज्यन्ता॑ वस॒व्य॑स्य॒ भूरेः॑। सह॑स्तमा॒ सह॑सा वाज॒यन्ता॑। एन्द्र॑ सान॒सिꣳ॑ र॒यिम्॥१२॥

स॒जित्वा॑नꣳ सदा॒सह॑म्। वर्॒षिष्ठ॑मू॒तये॑ भर। प्रस॑साहिषे पुरुहूत॒ शत्रू॑न्। ज्येष्ठ॑स्ते॒ शुष्म॑ इ॒ह रा॒तिर॑स्तु। इन्द्रा भ॑र॒ दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पति॒ः सिन्धू॑नामसि रे॒वती॑नाम्। म॒हाꣳ इन्द्रो॒ य ओज॑सा। प॒र्जन्यो॑ वृष्टि॒माꣳ इ॑व। स्तोमै॑र्व॒थ्सस्य॑ वावृधे। म॒हाꣳ इन्द्रो॑ नृ॒वदाच॑र्॒षणि॒प्राः॥१३॥

उ॒त द्वि॒बर्॒हा॑ अमि॒नः सहो॑भिः। अ॒स्म॒द्रि॒य॑ग्वावृधे वी॒र्या॑य। उ॒रुः पृ॒थुः सुकृ॑तः

कर्तृभिर्भूत्। पिप्रीहि देवा॑ उशतो यविष्ठ। विद्वा॑ ऋतू॑र्ऋतुपते यजेह। ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्व॑ होतृणामस्यायजिष्ठः। अग्निꣳ स्विष्टकृतम्। अयाडग्निरग्नेः प्रिया धामानि। अयाट्थ्सोमस्य प्रिया धामानि॥१४॥

अयाडग्नेः प्रिया धामानि। अयाट्प्रजापतेः प्रिया धामानि। अयाडग्नीषोमयोः प्रिया धामानि। अयाडिन्द्राग्नियोः प्रिया धामानि। अयाडिन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाण्महेन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाड्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषता॑ हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक शोचे वेष्ट्व॑ हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥१५॥

अस्त्वधत्त॑ रयिं चर्षणिप्राः सोमस्य प्रिया धामानीषः षट्च॥ [७]

उपहूत॑ रथन्तर॑ सह पृथिव्या। उप मा रथन्तर॑ सह पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्य॑ सहान्तरिक्षेण। उप मा वामदेव्य॑ सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्।

उपंहूतं बृहथ्स॒ह दि॒वा। उपं मा बृहथ्स॒ह दि॒वा ह्वंयताम्। उपंहूताः स॒प्त होत्राः। उपं मा स॒प्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपंहूता धे॒नुः स॒हर्॒षंभा। उपं मा धे॒नुः स॒हर्॒षंभा ह्वयताम्॥१६॥

उपंहूतो भ॒क्षः सखा। उपं मा भ॒क्षः सखा ह्वयताम्। उपंहू॒ताँ(४)हो। इडोपंहूता। उपंहू॒तेडा। उपो अ॒स्मा॑ इडा ह्वयताम्। इडोपंहूता। उपंहू॒तेडा। मा॒न॒वी घृ॒तपंदी मैत्रावरु॒णी। ब्रह्मं दे॒वकृंत॒मुपंहूतम्॥१७॥

दैव्यां अध्व॒र्यव॒ उपंहूताः। उपंहूता मनु॒ष्याः। य इ॒मं य॒ज्ञमवान्। ये य॒ज्ञपंतिं॒ वर्धान्। उपंहूते॒ द्यावांपृथि॒वी। पूर्व॒जे ऋ॒तावंरी। दे॒वी दे॒वपुंत्रे। उपंहूतो॒ऽयं यजंमानः। उत्तंरस्यान्देवय॒ज्याया॒मुपंहूतः। भूयंसि हवि॒ष्करंण॒ उपंहूतः। दि॒व्ये धाम॒न्नुपंहूतः। इ॒दं मे दे॒वा ह॒विर्जुंषन्ता॒मिति॒ तस्मि॒न्नुपंहूतः। विश्वंमस्य प्रि॒यमुपंहूतम्। विश्वंस्य प्रि॒यस्योपंहूत॒स्योपंहूतः॥१८॥

स॒हर्॒षंभा ह्वयता॒मुपंहूत॑ हवि॒ष्करंण॒ उपंहूतश्च॒त्वारिं च॥ [८]

देवं बर्हिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो नराशꣳसः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुर्होतुरायजीयान्। अग्ने यान्देवानयाट्। याꣳ अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमत्सत। ताꣳ ससनुषीꣳ होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥१९॥

अपिप्रेः पञ्च च॥ [१]

इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूत्। आर्ध्म सूक्तवाकम्। उत नमोवाकम्। ऋध्यास्म सूक्तोच्यमग्ने। त्वꣳ सूक्तवागसि। उपश्रितो दिवः पृथिव्योः। ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान द्यावापृथिवी स्ताम्। शङ्गये जीरदानू। अत्रस्नू अप्रवेदे। उरुगव्यूती अभयं कृतौ॥२०॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि। अग्निरिदꣳ हविरजुषत। अवीवृधत महो

ज्यायोऽकृत। सोम इदꣳहविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्निरिदꣳ हविरजुषत॥२१॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदꣳ हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविदꣳ हविरजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी इदꣳ हविरजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्र इदꣳ हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। महेन्द्र इदꣳ हविरजुषत॥२२॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा आज्यपा आज्यमजुषन्त। अवीवृधन्त महो ज्यायोऽक्रत। अग्निर्होत्रेणेदꣳ हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अस्यामृधद्धोत्रायान्देवङ्गमायाम्। आशास्तेऽयं यजमानोऽसौ। आयुरा शास्ते। सुप्रजास्त्वमा शास्ते। सजातवनस्यामा शास्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शास्ते। भूयो हविष्करणमा शास्ते। दिव्यं धामा शास्ते। विश्वं प्रियमा शास्ते। यदनेन हविषाऽऽशास्ते। तदश्यात्तदृध्यात्। तदस्मै देवा

रासन्ताम्। तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च। उभे च नो द्यावापृथिवी अंहसस्पाताम्। इह गतिर्वामस्येदं च। नमो देवेभ्यः॥२४॥

अभयं कृतावकृताग्निरिद॰ हविरजुषत महेन्द्र इद॰ हविरजुषत सजातवनस्यामा शास्ते वीतं च त्रीणि च॥——[१०]

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवी स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे॥२५॥

तच्छं योरष्टौ॥——[११]

आप्यायस्व सन्तौ। इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपम्। देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः। प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये। याः पार्थिवासो या अपामपि व्रते। ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छत। उत ग्ना वियन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यग्नाय्यश्विनी राट्। आ रोदसी वरुणानी शृणोतु। वियन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम्॥२६॥

अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः। देवानामुत यो मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र यजतामृतावा। वयमु त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने

अर्कम्र्म समिधां बृहन्तम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेनं नस्तेजंसा सꣳशिंशाधि॥२७॥

जनींनामष्टौ चं॥ [१२]

उपंहूतꣳ रथन्तरꣳ सह पृंथिव्या। उपं मा रथन्तरꣳ सह पृंथिव्या ह्वंयताम्। उपंहूतं वामदेव्यꣳ सहान्तरिंक्षेण। उपं मा वामदेव्यꣳ सहान्तरिंक्षेण ह्वयताम्। उपंहूतं बृहथ्सह दिवा। उपं मा बृहथ्सह दिवा ह्वंयताम्। उपंहूताः सप्त होत्राः। उपं मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपंहूता धेनुः सहर्षंभा। उपं मा धेनुः सहर्षंभा ह्वयताम्॥२८॥

उपंहूतो भक्षः सखा। उपं मा भक्षः सखा ह्वयताम्। उपंहूताँ(४)हो। इडोपंहूता। उपंहूतेडा। उपों अस्माꣳ इडा ह्वयताम्। इडोपंहूता। उपंहूतेडा। मानवी घृतपंदी मैत्रावरुणी। ब्रह्मं देवकृंतमुपंहूतम्॥२९॥

दैव्यां अध्वर्यव उपंहूताः। उपंहूता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपंत्नीं

वर्धान्। उपहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतेयं यजमाना। इन्द्राणीवाऽविधवा। अदितिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूता। भूयसि हविष्करण उपहूता। दिव्ये धामन्नुपहूता। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य प्रियस्योपहूतस्योपहूता॥३०॥

सहर्षभा ह्वयतामुपहूतꣳ सुपुत्रा षट्च॥ [१३]

सत्यं प्रवोऽग्ने महानग्निर्होता समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपहूतं देवं बर्हिरिदं द्यावापृथिवी तच्छं योरा प्यायस्वोपहूतत्रयोदश॥१३॥

सत्यं वयꣳ स्याम वृष्टिद्यावा त्रिꣳशत्॥३०॥

सत्यमुपहूता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तः। वनस्पते मधुना दैव्येन। यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्द्रविणेह धत्तात्। यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे। उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्ष्मन्पृथिव्या अधि। सुमिती मीयमानः। वर्चोधा यज्ञवाहसे। समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म वन्वानो अजरꣳ सुवीरम्॥१॥

आरे अस्मदमतिं बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभगाय। ऊर्ध्व ऊषुण ऊतये। तिष्ठा देवो न सविता। ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिः। वाघद्भिर्विह्वयामहे। ऊर्ध्वो नः पाह्यꣳहसो नि केतुना। विश्वꣳ समत्रिणन्दह। कृधी न ऊर्ध्वां च रथाय जीवसे। विदा देवेषु नो दुवः॥२॥

जातो जायते सुदिनत्वे अह्नाम्। समर्य आ विदथे वर्धमानः। पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा। देवया विप्र उदियर्ति वाचम्। युवा सुवासाः परिवीत आगात्।

स उ श्रेयाँन्भवति जायमानः। तं धीरासः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो मनसा देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः। घृतनिर्णिख्स्वाहुतः। अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट्। तꣳ सबाधो यतः स्रुचः। इत्था धिया यज्ञवन्तः। आचक्रुरग्निमूतयेँ। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥ [१]

होता यक्षदग्निꣳ समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभा पृथिव्याः सङ्गथे वामस्य। वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं भुवनस्य गोपाम्। मध्वाद्य देवो देवेभ्यो देवयानाँन्पथो अनक्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षन्नराशꣳसं नृशस्तं नृꣳः प्रणेत्रम्। गोभिर्वपावान्थ्स्याद्वीरैः शक्तीवान्रथैः प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवाꣳ आवक्षद्दूतो हव्यवाडमूरः। उपेमं यज्ञमुपेमा

दे॒वो दे॒वहू॑तिमवतु॒ वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद्ब॒र्॒हिः सु॒ष्टरी॒मोर्ण॑म्रदा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे वि च॒ प्र च॑ प्रथताꣳ स्वास॒स्थं दे॒वेभ्य॑ः। एमे॑नद॒द्य वस॑वो रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः स॑दन्तु प्रि॒यमिन्द्र॑स्यास्तु॒ वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑॥४॥

होता॑ यक्ष॒द्दुरं॑ ऋ॒ष्वाः क॑व॒ष्यो कोष॑धावनी॒रुदाता॑भी॒र्जिह॑ता॒ विपक्षो॑भिः श्रयन्ताम्। सु॒प्रा॒य॒णा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे विश्र॑यन्तामृता॒वृधो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षदु॒षासा॒नक्ता॑ बृह॒ती सु॒पेश॑सा॒ नृꣳः पति॑भ्यो॒ योनि॑ कृण्वा॒ने। स॒ꣳ॒स्मय॑माने॒ इन्द्रे॑ण दे॒वैरे॒दं ब॒र्॒हिः सी॑दतां वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दैव्या॒ होता॑रा म॒न्द्रा पोता॑रा क॒वी प्रचे॑तसा। स्वि॑ष्टम॒द्यान्यः क॑रदि॒षा स्व॑भिगूर्तम॒न्य ऊ॒र्जा सत॑वसे॒मं य॒ज्ञं दि॒वि दे॒वेषु॑ धत्तां वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर॒पसा॑म॒पस्त॑मा॒ अच्छि॑द्रम॒द्येदमप॑स्तन्वताम्। दे॒वेभ्यो॑ दे॒वीर्दे॒वमपो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मचि॑ष्टु॒मपा॑कꣵ रेतो॒धां विश्र॑वसं यशो॒धाम्। पु॒रु॒रू॒प॒मका॑मकर्शनꣵ सु॒पोष॒ः पोषै॒ः स्याथ्सु॒वीरो॑

वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्वनस्पतिमुपावस्त्रक्षद्धियो जोष्टारꣳ शशमन्नरः। स्वदात्स्वधितिरृतुथाद्य देवो देवेभ्यो हव्यावाड्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदग्निꣳ स्वाहाऽऽज्यस्य स्वाहा मेदसः स्वाहा स्तोकानाꣳ स्वाहा स्वाहाकृतीनाꣳ स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाꣳ आज्यपान्त्स्वाहा-ऽग्निꣳ होत्राज्जुषाणा अग्न आज्यस्य वियन्तु होतर्यज॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज सुवीरो वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज चत्वारि च (अग्निन्तनूनपातन्नराशꣳसमग्निमिड ईडितो बर्हिर्दुर उषासानक्ता दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमग्निम्। पञ्च वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु द्विर्वेत्वेको वियन्तु होतर्यज॥)॥ [२]

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे। देवो देवान् यजसि जातवेदः। आ च वह मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः। तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्। मध्वा समञ्जन्त्स्वदया सुजिह्व। मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्। देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः। नराशꣳसस्य महिमानमेषाम्। उप स्तोषाम यजतस्य यज्ञैः॥६॥

ते सुक्रतवः शुचयो धियन्धाः। स्वदन्तु देवा उभयानि हव्या। आजुह्वान ईड्यो

वन्द्यं॑श्च। आया᳚ह्यग्ने॒ वसु॑भिः स॒जोषाः᳚। त्वं दे॒वाना॑मसि यह्व॒ होता᳚। स ए॑नान् यक्षीषि॒तो यजी॑यान्। प्रा॒चीनं॑ ब॒र्हि॒ः प्र॒दिशा॑ पृथि॒व्याः। वस्तो॑र॒स्या वृ॑ज्यते॒ अग्रे॒ अह्ना᳚म्। व्यु॑ प्रथते वित॒रं वरी॑यः। दे॒वेभ्यो॒ अदि॑तये स्यो॒नम्॥७॥

व्यच॑स्वतीरुर्वि॒या विश्र॑यन्ताम्। पति॑भ्यो॒ न जन॑यः॒ शुम्भ॑मानाः। देवी᳚र्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वाः। दे॒वेभ्यो॑ भवथ सुप्राय॒णाः। आसु॒ष्वय॑न्ती यज॒ते उपा॑के। उ॒षासा॒नक्ता॑ सदता॒ नि योनौ᳚। दि॒व्ये योष॑णे बृह॒ती सु॑रु॒क्मे। अधि॒ श्रिय॑ꣳ शु॒क्रपि॑शं॒ दधा॑ने। दैव्या॒ होता॑रा प्रथ॒मा सु॒वाचा᳚। मिमा॑ना य॒ज्ञं मनु॑षो॒ यज॑ध्यै॥८॥

प्र॒चो॒दय॑न्ता वि॒दथे॑षु का॒रू। प्रा॒चीन॒ं ज्योति॑ः प्र॒दिशा॑ दि॒शन्ता᳚। आ नो॑ य॒ज्ञं भार॑ती॒ तूय॑मेतु। इडा॑ मनु॒ष्वदि॒ह चे॒तय॑न्ती। ति॒स्रो दे॒वीर्ब॒र्हि॒रेदꣳ॑ स्यो॒नम्। सर॑स्वती॒ स्वप॑सः सदन्तु। य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी जनि॑त्री। रू॒पैरपि॑ꣳश॒द्भुव॑नानि॒ विश्वा᳚। तम॒द्य हो॑तरिषि॒तो यजी॑यान्। दे॒वं त्वष्टा॑रमि॒ह य॑क्षि वि॒द्वान्॥९॥

उ॒पाव॑सृज॒त्मन्या॑ सम॒ञ्जन्। दे॒वाना॒ं पाथ॑ ऋ॒तुथा ह॒वीꣳषि॑। वन॒स्पति॑ः

श॒मि॒ता दे॒वो अ॒ग्निः। स्वद॑न्तु ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑। स॒द्यो जा॒तो व्य॑मिमीत य॒ज्ञम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मभवत्पुरो॒गाः। अ॒स्य होतु॑ः प्र॒दिश्यृ॒तस्य॑ वा॒चि। स्वाहा॑कृतꣳ ह॒विर॑दन्तु दे॒वाः॥१०॥

य॒ज्ञैः स्यो॒नं यज॑ध्यै वि॒द्वान॒ष्टौ च॑॥ [३]

अ॒ग्निर्‌हो॒ता॑ नो अ॒ध्व॒रे। वा॒जी सन्परि॑णीयते। दे॒वो दे॒वेषु॑ य॒ज्ञियः॑। परि॑त्रिवि॒ष्ट्य॑ध्व॒रम्। यात्य॒ग्नी र॒थीरि॑व। आ दे॒वेषु॒ प्रयो॒ दध॑त्। परि॒ वाज॑पतिः क॒विः। अ॒ग्निर्‌ह॒व्यान्य॑क्रमीत्। दध॒द्रत्ना॑नि दा॒शुषे॑॥११॥

अ॒ग्निर्‌होता॑ नो॒ नव॑॥ [४]

अजै॑द॒ग्निः। असं॑न॒द्वाज॒न्नि। दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑ट्। प्राञ्जो॑भिर्‌हिन्वा॒नः। धेना॑भि॒ः कल्प॑मानः। य॒ज्ञस्यायु॑ः प्रति॒रन्। उप॒ प्रेष्य॑ होतः। ह॒व्या दे॒वेभ्य॑ः॥१२॥

अजै॑द॒ष्टौ॥ [५]

दैव्या॑ः शमितार उ॒त म॑नुष्या॒ आर॑भध्वम्। उप॑नयत॒ मेध्या॒ दुर॑ः। आ॒शासा॑ना॒

मेध॑पतिभ्यां॒ मेध᳚म्। प्रास्मा॑ अ॒ग्निं भ॑रत। स्तृ॒णी॒त ब॒र्॒हिः। अन्वे॑नं मा॒ता म॑न्यताम्। अनु॑ पि॒ता। अनु॒ भ्राता॒ सग॑र्भ्यः। अनु॒ सखा॒ सयू᳚थ्यः। उ॒दी॒चीना॑ꣳ अस्य प॒दो निध॑त्तात्॥१३॥

सूर्यं॒ चक्षु॑र्गमयतात्। वात॑ं प्रा॒णम॒न्वव॑सृजतात्। दिश॒ः श्रोत्र᳚म्। अ॒न्तरि॑क्ष॒मसु᳚म्। पृ॒थि॒वीꣳ॒ शरी॑रम्। ए॒क॒धाऽस्य॒ त्वच॒माच्छ्य॑तात्। पु॒रा नाभ्या॑ अपि॒शसो॑ व॒पामु॒त्खिद॑तात्। अ॒न्तरे॒वोष्माण॑ं वारयतात्। श्ये॒नम॑स्य॒ वक्ष॑ः कृणुतात्। प्र॒शसा॑ बा॒हू॥१४॥

श॒ला दो॒षणी᳚। क॒श्यपे॒वाꣳसा᳚। अच्छि॑द्रे॒ श्रोणी᳚। क॒वषो॒रू स्रे॒कप॑र्णाष्ठी॒वन्ता᳚। षड्विꣳ॑शतिरस्य॒ वङ्क्र॑यः। ता अ॑नु॒ष्ठोच्च्या॑वयतात्। गात्र॑ं गात्र॒मस्यानू॑नं कृणुतात्। ऊ॒व॒ध्य॒गो॒हं पार्थि॑वं खनतात्। अ॒स्ना रक्ष॒ः सꣳसृ॑जतात्। व॒नि॒ष्ठुम॑स्य॒ मा रा॑विष्ट॥१५॥

उ॒रूकं॒ मन्य॑मानाः। नेद्व॑स्तो॒के तन॑ये। रवि॑ता॒रव॑च्छमितारः। अध्रि॑गो शमी॒ध्वम्।

सुशमि शमीध्वम्। शमीध्वमध्रिगो। अध्रिगुश्चापापश्च। उभौ देवानाꣳ शमितारौ। ताविमं पशूꣳ श्रपयतां प्रविद्वाꣳसौ। यथायथाऽस्य श्रपणन्तथातथा॥१६॥

धत्ताद्बाहू मा राविष्ट तथातथा॥ [६]

जुषस्व सप्रथस्तमम्। वचो देवफ्सरस्तमम्। हव्या जुह्वान आसनि। इमं नो यज्ञममृतेषु धेहि। इमा हव्या जातवेदो जुषस्व। स्तोकानामग्ने मेदसो घृतस्य। होतः प्राशान प्रथमो निषद्य। घृतवन्तः पावक ते। स्तोकाः श्चोतन्ति मेदसः। स्वधर्म देववीतये॥१७॥

श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम्। तुभ्यꣳ स्तोका घृतश्चुतः। अग्ने विप्राय सन्त्य। ऋषिः श्रेष्ठः समिध्यसे। यज्ञस्य प्राविता भव। तुभ्यꣳ श्चोतन्त्यध्रिगो शचीवः। स्तोकासो अग्ने मेदसो घृतस्य। कविशस्तो बृहता भानुनागाः। हव्या जुषस्व मेधिर। ओजिष्ठन्ते मध्यतो मेद उद्भृतम्। प्र ते वयं ददामहे। श्चोतन्ति ते वसो स्तोका अधित्वचि। प्रति तान्देवशोविहि॥१८॥

दे॒ववी॑तय॒ उद्धृ॑त॒स्त्रीणि॑ च॥ [७]

आवृ॑त्रहणा वृत्र॒हभि॒ः शुष्मै᳚ः। इन्द्र॑ या॒तन्नमो॑भिरग्ने अ॒र्वाक्। यु॒वꣳ राधो॑भि॒रक॑वेभिरिन्द्र। अग्ने॑ अ॒स्मे भ॑वतमु॒त्तमेभि॑ः। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छाग॑स्य व॒पाया॑ मेद॑सः। जु॒षेताꣳ ह॒विः। होत॒र्यज॑। विह्यख्य॒न्मन॑सा॒ वस्य॑ इ॒च्छन्। इन्द्रा᳚ग्नी ज्ञा॒स उ॒त वा॑ सजा॒तान्॥१९॥

नान्या यु॒वत्प्रम॑तिरस्ति॒ मह्य᳚म्। स वां॒ धिय॑ वाज॒यन्ती॑मतक्षम्। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। पु॒रो॒डाश॑स्य जु॒षेताꣳ ह॒विः। होत॒र्यज॑। त्वामी॑डते अ॒जिर॑ दू॒त्या॑य। ह॒विष्म॑न्त॒ः सद॒मिन्मानु॑षासः। यस्य॑ दे॒वैरास॑दो ब॒र्‌हि॒र॑ग्ने। अहा॒᳚न्यस्मै सु॒दिना॑ भवन्तु। होता॑ यक्षद॒ग्निम्। पु॒रो॒डाश॑स्य जु॒षताꣳ ह॒विः। होत॒र्यज॑॥२०॥

स॒जा॒ता॒न॒ग्निन्द्वे च॑॥ [८]

गी॒र्भिर्विप्र॒ः प्रम॑तिमि॒च्छमा॑नः। ईट्टे॑ र॒यिं य॒शस॑ पूर्व॒भाज᳚म्। इन्द्रा᳚ग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो॒ नव्ये॑भिस्तिरतं दे॒ष्णैः। माच्छे᳚द्म र॒श्मीꣳरिति॒ नाध॑मानाः। पि॒तॄ॒णाꣳ

शक्तीरनुयच्छमानाः। इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्री धिषणाया उपस्थे। अग्निꣳ सुदीतिꣳ सुदृशं गृणन्तः। नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः। त्वां दूतमरतिꣳ हव्यवाहम्। देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे च॥ [९]

त्वꣳ ह्यग्ने प्रथमो मनोता। अस्या धियो अभवो दस्म होता। त्वꣳ सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु। सहो विश्वस्मै सहसे सहध्यै। अधा होता न्यसीदो यजीयान्। इडस्पद इषयन्नीड्यः सन्। तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तः। महो राये चितयन्तो अनुग्मन्। वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैः। त्वे रयिं जागृवाꣳसो अनुग्मन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं दर्शतं बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहा दीदिवाꣳसम्। पदं देवस्य नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रव आपन्नमृक्तम्। नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि। भद्रायां ते रणयन्त सन्दृष्टौ। त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वꣳ राय उभयासो जनानाम्। त्वं त्राता तरणे चेत्योऽभूः। पिता माता सदमिन्मानुषाणाम्॥२३॥

सपर्येण्यः स प्रियो विक्ष्वग्निः। होता मन्द्रो निषसादा यजीयान्। तं त्वा वयं दम आ दीदिवाꣳसम्। उपज्ञुबाधो नमसा सदेम। तं त्वा वयꣳ सुधियो नव्यमग्ने। सुम्नायव ईमहे देवयन्तः। त्वं विशो अनयो दीद्यानः। दिवो अग्ने बृहता रोचनेन। विशां कविं विश्पतिꣳ शश्वतीनाम्। नितोशनं वृषभं चर्षणीनाम्॥२४॥

प्रेतीषणि मिषयन्तं पावकम्। राजन्तमग्निं यजतꣳ रयीणाम्। सो अग्न ईजे शशमे च मर्तः। यस्त आनट्थ्समिधा हव्यदातिम्। य आहुतिं परि वेदा नमोभिः। विश्वेथ्सवामा दधते त्वोतः। अस्मा उ ते महि महे विधेम। नमोभिरग्ने समिधोत हव्यैः। वेदीसूनो सहसो गीर्भिरुक्थैः। आ ते भद्रायाꣳ सुमतौ यतेम॥२५॥

आ यस्ततन्थ रोदसी विभासा। श्रवोभिश्च श्रवस्यस्तरुत्रः। बृहद्भिर्वाजैः स्थविरेभिरस्मे। रेवद्भिरग्ने वितरं वि भाहि। नृवद्वसो सदमिद्धेह्यस्मे। भूरितोकाय तनयाय पश्वः। पूर्वीरिषो बृहतीरारे अघाः। अस्मे भद्रा सौश्रवसानि सन्तु। पुरूण्यग्ने पुरुधा त्वाया। वसूनि राजन्वसुताते अश्याम्। पुरूणि हि त्वे पुरुवार सन्ति। अग्ने वसु विधते राजनित्वे॥२६॥

जा॒गृ॒वाꣳसो॒ अनु॑ग्म॒न्मानु॑षाणाञ्चर्॒षणी॒नां यं॑तेमाश्या॒न्द्वे च॑॥ [१०]

आभ॑रतꣳ शिक्षतं वज्रबाहू। अ॒स्माꣳ इ॑न्द्राग्नी अवत॒ꣳ॒ शची॑भिः। इ॒मे नु ते र॒श्मय॒ः सूर्य॑स्य। येभि॑ः सपि॒त्वं पि॒तरो॑ न॒ आयन्॑। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छाग॑स्य ह॒विष॒ आत्तां॑म॒द्य। म॒ध्य॒तो मेद॒ उद्भृ॑तम्। पु॒रा द्वेषो᳚भ्यः। पु॒रा पौरु॑षेय्या गृ॒भः। घस्ता᳚न्नू॒नम्॥२७॥

घा॒से अ॑ज्रा॒णां॒ यव॑सप्रथमानाम्। सु॒मत्क्ष॑राणाꣳ श॒तरु॑द्रियाणाम्। अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्ता॒नां॒ पीवो॑पवसनानाम्। पा॒र्श्व॒तः श्रो॑णि॒तः शि॑ताम॒त उ॑थ्साद॒तः। अङ्गा॑दङ्गा॒दव॑त्तानाम्। कर॑त ए॒वेन्द्रा॒ग्नी। जु॒षेताꣳ॑ ह॒विः। होत॒र्यज॑। दे॒वेभ्यो॑ वनस्पते ह॒वीꣳषि॑। हिर॑ण्यपर्ण प्र॒दिव॑स्ते॒ अर्थ᳚म्॥२८॥

प्र॒द॒क्षि॒णिद्र॑श॒नया॑ नि॒यूय॑। ऋ॒तस्य॑ वक्षि प॒थिभी॒ रजि॑ष्ठैः। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑म॒भिहि। पि॒ष्टत॑मया॒ रभि॑ष्ठया रश॒नयाधि॑त। यत्रै᳚न्द्राग्नि॒योश्छाग॑स्य ह॒विष॑ः प्रि॒या धामा॑नि। यत्र॒ वन॒स्पते᳚ः प्रि॒या पाथाꣳ॑सि। यत्र॑ दे॒वाना॑माज्य॒पाना᳚

प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्येवोपावस्रक्षत्। रभीयाꣳसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषताꣳ हविः। होतर्यज। पिप्रीहि देवाꣳ उशतो यविष्ठ। विद्वाꣳ ऋतूꣳरृतुपते यजेह। ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वꣳ होतॄणामस्यायजिष्ठः। होता यक्षदग्निꣳ स्विष्टकृतम्। अयाडग्निरिन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि। अयाड्वनस्पतेः प्रिया पाथाꣳसि। अयाड्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषताꣳ हविः। होतर्यज॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथाꣳसि सप्त च॥———————[११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न काष्ठान्नक्षमाणाः। इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते। वनस्पते रशनयाऽभिधाय। पिष्टतमया

वयुनानि विद्वान्। वह देवत्रा दिधिषो हवीꣳषि। प्र चदातारममृतेषु वोचः। अग्निꣳ स्विष्टकृतम्। अयाडग्निरिन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि॥३१॥

अयाड्वनस्पतेः प्रिया पाथाꣳसि। अयाड्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषताꣳ हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक शोचे वेष्ट्वꣳ हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥३२॥

धामानि भूरेकं च॥ [१२]

देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्याथ्सुवीरं वीरैर्वस्तोर्वृज्येताक्तोः प्रभ्रियेतात्यन्यान्राया बर्हिष्मतो मदेम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वारः सङ्घाते विड्वीर्यामञ्छिथिरा ध्रुवा देवहूतौ वथ्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो वा नवजातो मैना अर्वा रेणुककाटः पृणग्वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज।

देवी उषासानक्ताऽद्यास्मिन् यज्ञे प्रयत्यह्वेतामपि नूनं दैवीर्विशः प्रायासिष्टाᳪं सुप्रीते सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री वसुधिती ययोरन्या-ऽघाद्द्वेषाᳪंसि युयवदान्यावक्षद्वसु वार्याणि यजमानाय वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी ऊर्जाहुती इषमूर्जमन्यावक्षथ्सग्धिᳪं सपीतिमन्या नवेन पूर्वन्दयमानाः स्याम पुराणेन नवन्तामूर्जमूर्जाहुती ऊर्जयमाने अधातां वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवा दैव्या होतारा नेष्टारा पोतारा हताघशᳪंसावाभरद्वसू वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीरिडा सरस्वती भारती द्यां भारत्यादित्यैरस्पृक्षथ्सरस्वतीमᳪं रुद्रैर्यज्ञमावीदिहैवेडया वसुमत्या सधमादं मदेम वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो नराशᳪंसस्त्रिशीर्षा षडक्षः शतमिदेनᳪंशितिपृष्ठा आदधति सहस्रमीं प्रवहन्ति मित्रावरुणेदस्य होत्रमर्हतो बृहस्पतिः स्तोत्रमश्विनाऽऽध्वर्यवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो वनस्पतिर्वर्षप्रावा घृतनिर्णिग्द्यामग्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षं मध्येनाप्राः

पृ॒थि॒वीमु॑प॒रेणा॑दृꣳहीद्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनां नि॒धेधा॑ऽसि॒ प्र॒च्युं॑तीना॒मप्र॑च्युतन्निका॒मधर॑णं पुरु॒स्पार्॒॒हं यश॑स्वदे॒ना ब॒र्॒हिषा॒ऽन्या ब॒र्॒हीꣳष्य॒भि ष्या॑म वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृथ्सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः स॒त्यम॑न्माऽऽय॒जी होता॒ होतु॑र्॒होतु॒राय॑जीया॒नग्ने॒ यान्दे॒वानया॒ड्याꣳ अपि॑प्रे॒र्ये ते॑ हो॒त्रे अम॑थ्सत॒ ताꣳ स॑स॒नुषी॒॒ꣳ होत्रा॑ देवङ्ग॒मान्दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमेर॑ये॒मꣳ स्वि॑ष्ट॒कृच्चाग्ने॒ होताऽभू॑र्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के वीहि॒ यज॑॥३३॥

यजैक॑ च॥ [१३]

दे॒वं ब॒र्॒हिः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वीर्द्वारः॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वी जोष्ट्री॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेयस्य॑ वीताम्॥३४॥

दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वो न॒राशꣳसः॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो

वनस्पतिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु॥३५॥

देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुर्होतुरायजीयान्। अग्ने यान्देवानयाट्। याꣳ अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमत्सत। ताꣳ ससनुषीꣳ होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥३६॥

वीतां वेत्वभूरेकं च॥ [१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः पचन्पक्तीः पचन्पुरोडाशं बध्नन्निन्द्राग्निभ्यां छागꣳ सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राग्निभ्यां छागेनाघस्तान्तं मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीष्टामवीवृधेतां पुरोडाशेन त्वामद्यर्ष आर्षेय ऋषीणान्नपादवृणीतायं यजमानो बहुभ्य आ सङ्गतेभ्य एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति ता या देवा देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय

प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥३७॥

अग्निमद्यैकम्॥ [१५]

अञ्जन्ति होता यक्षथ्समिद्धो अद्याग्निरजैद्दैव्या जुषस्वा वृत्रहणा गीर्भिस्त्वꣳ ह्याभरतमुपोह यद्देवं बर्हिः सुदेवं देवं बर्हिरग्निमद्य पञ्चदश॥१५॥

अञ्जन्त्यग्निर्होता नो गीर्भिरुपो ह यद्विदथं वाजिनः सप्तत्रिꣳशत्॥३७॥

अञ्जन्ति सूक्ताब्रूहि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वा॒न्॒ वा ए॒षो᳚ऽग्नौ कामा॒न्प्रवे॑शयति। यो᳚ऽग्नीन॑न्वा॒धाय॑ व्र॒तमु॒पैति॑। सयदनि॑ष्ट्वा प्रया॒यात्। अका॑मप्रीता ए॒नं कामा॒ नानु॒प्रया॑युः। अ॒ते॒जा अ॑वी॒र्यः॑ स्यात्। स जु॑हु॒यात्। तु॒भ्य॒ं ता अ॑ङ्गिरस्तम। विश्वाः᳚ सुक्षि॒तय॒ः पृथ॑क्। अग्ने॒ कामा॑य येमिर॒ इति॑। कामा॑ने॒वास्मि॑न्दधाति॥१॥

काम॑प्रीता ए॒नं कामा॒ अनु॒ प्रया᳚न्ति। ते॒ज॒स्वी वी॒र्या॑वान्भवति। सन्त॑ति॒र्वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। यो᳚ऽग्नीन॑न्वा॒धाय॑ व्र॒तमु॒पैति॑। स यदु॒द्वाय॑ति। विच्छि॑त्तिरे॒वास्य॒ सा। तं प्राञ्च॑मु॒द्धृत्य॑। मन॒सोप॑तिष्ठेत। मनो॒ वै प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जा॒प॒त्यो य॒ज्ञः॥२॥

मन॑सै॒व य॒ज्ञꣳ सन्त॑नोति। भूरित्या॑ह। भूतो वै प्र॒जाप॑तिः। भूति॑मे॒वोपै॑ति। वि वा ए॒ष इ॑न्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑णर्ध्य॑ते। यस्याऽऽहि॑ताग्नेर॒ग्निर॑प॒क्षाय॑ति। याव॒च्छम्य॑या प्र॒विध्ये᳚त्। यदि॒ ताव॑दप॒क्षाये᳚त्। तꣳ सम्भ॑रेत्। इ॒दं त॒ एकं॒ प॒र उ॑ त॒ एकम्᳚॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि। प्रिये देवानां परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैवैनꣳ सम्भरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षायेत्। अनुप्रयायावस्येत्। सो एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा एतस्य पशून्पयः प्रविशति। यस्य हविषे वत्सा अपाकृता धयन्ति॥४॥

तान् यद्दुह्यात्। यातयाम्ना हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्। यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्यां यवागून्निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायं दुग्धꣳ हविरार्तिमार्च्छति। इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योप वसेत्। पयो वा ओषधयः। पय एवारभ्य गृहीत्वोप वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पयो

वा ओष॑धयः। प॒यः पयः॑। पय॑सै॒वास्मै॒ पयोऽव॑ रुन्धे। अथोत्त॑रस्मै ह॒विषे॑ व॒थ्सान॒पाकु॑र्यात्। सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः। उ॒भया॒न्॒ वा ए॒ष दे॒वान्भा॑ग॒धेयें॑न॒ व्य॑र्धयति। ये यज॑मानस्य सा॒यं च॑ प्रा॒तश्च॑ गृ॒हमा॒ गच्छ॑न्ति। यस्यो॒भय॑ꣳ ह॒विरार्ति॑मा॒र्च्छति॑॥७॥

ऐ॒न्द्रं पञ्च॑शरावमोद॒नं निर्व॑पेत्। अ॒ग्निं दे॒वता॑नां प्रथ॒मं य॑जेत्। अ॒ग्निमु॑खा ए॒व दे॒वता॑ः प्रीणाति। अ॒ग्निं वा अन्व॒न्या दे॒वता॑ः। इन्द्र॒मन्व॒न्याः। ता ए॒वोभयी॑ः प्रीणाति। पयो॒ वा ओष॑धयः। प॒यः पयः॑। पय॑सै॒वास्मै॒ पयोऽव॑ रुन्धे। अथोत्त॑रस्मै ह॒विषे॑ व॒थ्सान॒पाकु॑र्यात्॥८॥

सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः। अ॒र्धो वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञस्य॑ मीयते। यस्य॒ व्रत्ये-ऽह॒न्पत्न्य॑नालम्भु॒का भव॑ति। ताम॑प॒रुध्य॑ यजेत। सर्वे॑णै॒व य॒ज्ञेन॑ यजते। तामि॒ष्ट्वोप॑ ह्वयेत। अमू॒हम॑स्मि। सा त्वम्। द्यौर॒हम्। पृथि॒वी त्वम्। सामा॒हम्। ऋत्त्वम्। तावेहि॒ सम्भ॑वाव। स॒ह रेतो॑ दधावहै। पु॒ꣳ॒से पु॒त्राय॒ वेत्त॑वै। रा॒यस्पोषा॑य

सुप्रजास्त्वायं सुवीर्यायेतिं। अर्ध एवैनामुपं ह्वयते। सैव ततः प्रायंश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उंत एकन्धयंन्ति रुन्धे कुर्यादार्च्छेत्यपाकुंर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ चं (सर्वान् वि वै यदिं परस्तरामोषंधीरन्यतरानुभयांनर्धो वै॥)॥——[१]

यद्विष्षंण्णेन जुहुयात्। अप्रंजा अपशुर्यजंमानः स्यात्। यदनांयतने निनयेँत्। अनायतनः स्याँत्। प्राजापत्ययर्चा वंल्मीकवपायामवं नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकंः। यज्ञः प्रजापंतिः। प्रजापंतावेव यज्ञं प्रतिंष्ठापयति। भूरित्यांह। भूतो वै प्रजापंतिः॥१०॥

भूतिंमेवोपैंति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनंर्होतव्यमँ। सैव ततः प्रायंश्चित्तिः। यत्कीटावंपन्नेन जुहुयात्। अप्रंजा अपशुर्यजंमानः स्यात्। यदनांयतने निनयेँत्। अनायतनः स्याँत्। मध्यमेनं पर्णेनं द्यावापृथिव्यंयर्चाऽन्तः परिधि निनंयेत्। द्यावांपृथिव्योरेवैनत्प्रतिंष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनंर्होतव्यमँ। सैव ततः प्रायंश्चित्तिः। यदवंवृष्टेन

जुहुयात्। अपरूपमस्याऽऽत्मञ्जायेत। किलासो वास्यादर्शसो वा। यत्प्रत्येयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनान्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे। सत्याय हव्यं घृतवज्जुहोतेति। मित्रेणैवैनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पूर्वस्यामाहुत्याꣳ हुतायामुत्तराऽऽहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुष्पाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यत्र वेत्थ वनस्पते देवानां गुह्या नामानि। तत्र हव्यानि गामयेति वानस्पत्ययर्चा समिधमाधाय। तूष्णीमेव पुनर्जुहुयात्। वनस्पतिनैव यज्ञस्यार्तां चानार्तां चाऽऽहुती वि दाधार। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारः स्कन्देत्। अध्वर्यवे च यजमानाय चाकꣳ स्यात्॥१४॥

यद्दक्षिणा। ब्रह्मणे च यजमानाय चाकꣳ स्यात्। यत्प्रत्यक्। होत्रे च पत्नियै

च यजमानाय चाकꣳ स्यात्। यदुदङ्ङ्। अग्नीधे च पशुभ्यश्च यजमानाय चाकꣳ स्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रोऽस्य पशून्घातुकः स्यात्। यन्नाभिजुहुयात्। अशान्तः प्रह्रियेत॥१५॥

स्रुवस्य बुध्नेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते। नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिꣳसीरमुं मा हिꣳसीरिति येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः। स्तोमपृष्ठो घृतवान्त्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्त्वा जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवेनं प्र हरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्नभि जुहुयाथ्स्याद्ध्रियेत जहाम त्रीणि च (यद्विष्षण्णेन प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारो यद्दक्षिणा यत्प्रत्यग्यदुदङ्ङ्॥)॥——[२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहृत्य होतव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं

भवति। यद्यन्यन्न विन्देत्। अजायां होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्याश्नीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्यम्। यद्यजान्न विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते होतव्यम्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वसत्यै नाप रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तं भागधेयेन व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। दर्भांस्तु नाध्यासीत॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत। तस्माद्दर्भा नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु होतव्यम्। आपो वै सर्वा

दे॒वताः᳚। दे॒वता᳚स्वे॒वास्या᳚ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति। आप॒स्तु न परि॑चक्षीत। यदाप॑ः परि॒चक्षी॑त॥२०॥

यामे॒वाफ्स्वाहु॑तिं जु॒हुयात्। तां परि॑चक्षीत। तस्मा॒दापो॒ न प॑रि॒चक्ष्या᳚ः। मेध्यां॑ च॒ वा ए॒तस्यां॑मे॒ध्या च॑ त॒नुवौ॒ सꣳ सृ॑ज्येते। यस्याऽऽहि॑ताग्नेर॒न्यैर॒ग्निभि॑र॒ग्नय॑ः सꣳसृ॒ज्यन्ते᳚। अ॒ग्नये॒ विवि॑चये पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। मेध्या᳚ चै॒वास्यां॑मे॒ध्यां च॑ त॒नुवौ॒ व्याव॑र्तयति। अ॒ग्नये᳚ व्र॒तप॑तये पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। अ॒ग्निमे॒व व्र॒तप॑ति॒ꣳ॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति। स ए॒वैनं॑ व्र॒तमा लं॑म्भयति॥२१॥

गर्भ॒ꣳ॒ स्रव॑न्तमग॒दम॑कः। अ॒ग्निरिन्द्र॒स्त्वष्टा॒ बृह॒स्पति॑ः। पृ॒थि॒व्यामव॑ चुश्चोतै॒तत्। नाभिप्राप्नो॑ति॒ निर्ऋ॑तिं परा॒चैः। रेतो॒ वा ए॒तद्वाजिं॑न॒माहि॑ताग्नेः। यद॑ग्निहो॒त्रम्। तद्यथ्स्रवे᳚त्। रेतो᳚ऽस्य॒ वाजिं॑नꣳ स्रवेत्। गर्भ॒ꣳ॒ स्रव॑न्तमग॒दम॑क॒रित्या॑ह। रेत॑ ए॒वास्मि॒न्वाजिं॑नं दधाति॥२२॥

अ॒ग्निरित्या॑ह। अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। इन्द्र॒ इत्या॑ह।

इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्चोतैतदित्याह। अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैरित्याह। रक्षसामपहत्यै॥२३॥

अजाऽग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति भवत्यासीत परिचक्षीत लम्भयति दधाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमजायां ब्राह्मणस्य दर्भस्तम्बेऽप्सु होतव्यम्॥)॥[३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्टाथ्सर्वतश्च याः। ताभी रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवा गातुविदः। गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वकलमन्तरमा ददे। आपो देवीः शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्क्याय देवानाम्। पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वथ्सेषु पय इन्द्राय हविषे ध्रियस्व। गायत्री पर्णवल्केन। पयः

सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहति सूर्यमह्ने। आदित्यं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय रमतां देवताभ्यः। वसून्रुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः। ताः पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इमामूर्जं पञ्चदशीं ये प्रविष्टाः। तान्देवान्परि गृह्णामि पूर्वः॥२६॥

अग्निर्हव्यवाडिह ताना वहतु। पौर्णमासꣳ हविरिदमेषां मयि। आमावास्यꣳ हविरिदमेषां मयि। अन्तराऽग्नी पशवः। देवसꣳसदमा गमन्। तान्पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। ताः पूर्वः परि गृह्णामि॥२७॥

स्व आयतने मनीषया। इह पशवो विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। तान्पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। अयं पितृणामग्निः। अवाड्ढव्या पितृभ्य आ। तं पूर्वः परि गृह्णामि। अविषन्नः पितुं करत्। अजस्रं

त्वाꣳ संभापालाः॥२८॥

विजयभागꣳ समिन्धताम्। अग्ने दीदाय मे सभ्य। विजित्यै शरदः शतम्। अन्नमावसथीयम्। अभि हराणि शरदः शतम्। आवसथे श्रियं मन्त्रम्। अहिर्बुध्नियो नि यच्छतु। इदमहमग्निज्येष्ठेभ्यः। वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि। इदमहमिन्द्रज्येष्ठेभ्यः॥२९॥

रुद्रेभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। इदमहं वरुणज्येष्ठेभ्यः। आदित्येभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। पयस्वतीरोषधयः। पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र सꣳ सृज। अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राध्यताम्। वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते॥३०॥

व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राध्यताम्। इमां प्राचीमुदीचीम्। इषमूर्जमभि सꣳस्कृताम्। बहुपर्णामशुष्काग्राम्। हरामि पशुपामहम्। यत्कृष्णो रूपं कृत्वा। प्राविशस्त्वं वनस्पतीन्। ततस्त्वामेकविꣳशतिधा। सम्भरामि

सुस॒म्भृता᳚॥३१॥

त्रीन्प॑रि॒धीꣳ स्ति॒स्रः स॒मिध॑ः। य॒ज्ञायु॑रनुसञ्च॒रान्। उ॒प॒वे॒षं मेक्ष॑ण॒ं धृष्टिम्᳚। सं भ॑रामि सुस॒म्भृता᳚। या जा॒ता ओष॑धयः। दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। तासां॒ पर्व॑ राध्यासम्। प॒रि॒स्त॒रमा॒हरन्॑। अ॒पां मेध्य॑ं य॒ज्ञियम्᳚। सदे॑वꣳ शि॒वम॑स्तु मे॥३२॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जीवा॑नि श॒रद॑ः श॒तम्। अप॑रिमिताना॒ं परि॑मिताः। सन्न॑ह्ये सुकृ॒ताय॒ कम्। एनो॒ मा निगा᳚ङ्क्त॒मच्च॒नाहम्। पुन॑रु॒त्थाय॑ बहु॒ला भ॑वन्तु। स॒कृ॒दा॒च्छि॒न्नं ब॒र्हिरूर्णा॑मृदु। स्यो॒नं पि॒तृभ्य॑स्त्वा भराम्य॒हम्। अ॒स्मिन्थ्सी॑दन्तु मे पि॒तर॑ः सो॒म्याः। पि॒ता॒म॒हाः प्रपि॑तामहाश्चानु॒गैः स॒ह॥३३॥

त्रि॒वृत्प॑ला॒शे द॒र्भः। इया᳚न्प्रा॒देशस॑म्मितः। य॒ज्ञे प॒वित्र॒ं पोतृ॑तमम्। पयो॑ ह॒व्यं क॑रोतु मे। इ॒मौ प्रा॑णापा॒नौ। य॒ज्ञस्याङ्गा॑नि सर्व॒शः। आ॒प्या॒यय॑न्तौ॒ सञ्च॑रताम्। प॒वित्रे॑ ह॒व्य॒शोध॑ने। प॒वित्रे᳚ स्थो वैष्ण॒वी। वा॒युर्वा॒ं मन॑सा पुनातु॥३४॥

अ॒यं प्रा॒णश्चा॑पा॒नश्च॑। यज॑मान॒मपि॑ गच्छताम्। य॒ज्ञे ह्यभू॑ता॒ं पोता॑रौ। प॒वित्रे॑

हव्य॒शोध॑ने। त्वया॒ वेदिं॑ विविदुः पृथि॒वीम्। त्वया॑ य॒ज्ञो जा॑यते विश्व॒दानिः॑। अच्छि॑द्रं य॒ज्ञमन्वे॑षि वि॒द्वान्। त्वया॒ होता॒ सन्त॑नोत्यर्धमा॒सान्। त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳ॒शो॑ऽसि॒ तन्तू॑नाम्। प॒वित्रे॑ण स॒हाग॑हि॥३५॥

शि॒वेयꣳ रज्जु॑रभि॒धानी᳚। अ॒घ्नियामुप॑ सेवताम्। अप्र॑स्रꣳसाय य॒ज्ञस्य॑। उ॒खे उप॑दधाम्य॒हम्। प॒शुभि॒ः सन्नी॑तं बिभृताम्। इन्द्रा॑य शृ॒तं दधि॑। उ॒प॒वे॒षो॑ऽसि य॒ज्ञाय॑। त्वां प॑रिवे॒षम॑धारयन्। इन्द्रा॑य ह॒विः कृ॒ण्वन्तः॑। शि॒वः श॒ग्मो भ॑वासि नः॥३६॥

अमृ॑न्मयन्देवपा॒त्रम्। य॒ज्ञस्याऽऽयु॑षि॒ प्र युज्य॑ताम्। ति॒रः॒ प॒वि॒त्रमति॑नीताः। आपो॑ धारय॒ माति॑गुः। दे॒वेन॑ सवि॒त्रोत्पू॑ताः। वसो॒ः सूर्य॑स्य र॒श्मिभि॑ः। गां दो॑हपवि॒त्रे रज्जु᳚म्। सर्वा॒ पात्रा॑णि शुन्धत। ए॒ता आ च॑रन्ति॒ मधु॑म॒द्दुहा॑नाः। प्र॒जाव॑तीर्य॒शसो॑ वि॒श्वरू॑पाः॥३७॥

ब॒ह्वीर्भव॑न्ती॒रुप॒जाय॑मानाः। इ॒ह व॒ इन्द्रो॑ रमयतु गावः। पू॒षा स्थ॑। अ॒य॒क्ष्मा व॑ः प्र॒जया॒ सꣳ सृ॑जामि। रा॒यस्पोषे॑ण बहु॒लाभव॑न्तीः। ऊर्जं॒ पय॒ः पिन्व॑माना घृ॒तं च॑।

जी॒वो जीव॑न्ती॒रुप॑वः सदेयम्। द्यौश्चे॒मं य॒ज्ञं पृ॑थि॒वी च॒ सन्दु॑हाताम्। धा॒ता सोमे॑न स॒ह वाते॑न वा॒युः। यज॑माना॒य द्रवि॑णं दधातु॥३८॥

उथ्स॑ं दुहन्ति क॒लश॒ं चतु॑र्बिलम्। इडा॑ं दे॒वीं मधु॑मती॑ᳪं सुव॒र्विदम्॑। तदि॑न्द्रा॒ग्नी जिं॑न्वतᳪं सू॒नृतां॑वत्। तद्यज॑मानममृत॒त्वे द॑धातु। कामं॑धुक्ष॒ः प्र णो॑ ब्रूहि। इन्द्रा॑य ह॒विरि॑न्द्रि॒यम्। अ॒मूं यस्या॑ं दे॒वाना॑म्। म॒नु॒ष्या॑णा॒ं पयो॑ हि॒तम्। ब॒हु दु॒ग्धीन्द्रा॑य दे॒वेभ्य॑ः। ह॒व्यमा प्या॑यता॒ं पुन॑ः॥३९॥

व॒थ्सेभ्यो॑ मनु॒ष्ये॑भ्यः। पु॒न॒र्दो॒हाय॑ कल्पताम्। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑तिरसि। य॒ज्ञस्य॑ त्वा॒ सन्त॑ति॒मनु॒ सन्त॑नोमि। अद॑स्तमसि॒ विष्ण॑वे त्वा। य॒ज्ञायापि॑ दधाम्य॒हम्। अ॒द्भिररि॑क्तेन॒ पात्रे॑ण। याः पू॒ताः प॑रि॒शेर॑ते। अ॒यं पय॒ः सोम॑ कृ॒त्वा। स्वां योनि॒मपि॑ गच्छतु॥४०॥

प॒र्ण॒व॒ल्कः प॒वित्रम्॑। सौ॒म्यः सोमा॒द्धि निर्मि॑तः। इ॒मौ प॒र्णं च॑ द॒र्भं च॑। दे॒वानाᳪं॑ हव्य॒शोध॑नौ। प्रा॒त॒र्वे॒षाय॑ गोपाय। विष्णो॑ ह॒व्यᳪं हि रक्षं॑सि। उ॒भाव॒ग्नी उ॑पस्तृण॒ते।

दे॒व॒ता उप॑वसन्तु मे। अ॒हं ग्रा॒म्यानुप॑ वसामि। मह्यं॒ गोप॑तये प॒शून्॥४१॥

आभृ॑त इ॒मं गृ॑ह्णामि॒ पूर्व॒स्ताः पूर्वः॒ परि॑गृह्णामि सभापा॒ला इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्य॒ आदि॑त्य व्रतपते सुस॒म्भृता॑ मे स॒ह पु॑नातु गहि नो वि॒श्वरू॑पा दधातु॒ पुन॑र्गच्छतु प॒शून् (याः पु॒रस्ता॑दि॒मामू॒र्ज॑मि॒ह प्र॒जा इ॒ह प॒शवो॒ऽयं पि॑तृ॒णाम॒ग्निः।)॥——[४]

देवा॑ दे॒वेषु॒ परा॑क्रमध्वम्। प्रथ॑मा द्वि॒तीये॑षु। द्वि॒तीया॑स्तृ॒तीये॑षु। त्रिरे॑कादशा इ॒ह मा॑ऽवत। इ॒दꣳ शके॑यं॒ यदि॒दं क॒रोमि॑। आ॒त्मा क॑रोत्वा॒त्मने॑। इ॒दं क॑रिष्ये भेष॒जम्। इ॒दं मे॑ विश्वभेषजा। अश्वि॑ना॒ प्राव॑तं यु॒वम्। इ॒दम॒हꣳ सेना॑या अ॒भीत्व॑र्यै॥४२॥

मुख॒मपो॑हामि। सूर्य॑ ज्योति॒र्वि भा॑हि। म॒ह॒त इ॑न्द्रि॒याय॑। आ प्या॑यतां घृ॒तयो॑निः। अ॒ग्निर्॒ह॒व्याऽनु॑ मन्यताम्। खम॑ङ्क्ष्व त्वच॑मङ्क्ष्व। सु॒रू॒पं त्वा॑ वसु॒विद॑म्। प॒शू॒नां तेज॑सा। अ॒ग्नये॒ जुष्ट॑म॒भि धा॑रयामि। स्यो॒नं ते॒ सद॑नं करोमि॥४३॥

घृ॒तस्य॒ धार॑या सु॒शेवं॑ कल्पयामि। तस्मि॑न्थ्सीदा॒मृते॒ प्रति॑ तिष्ठ। व्री॒ही॒णां मेध॑ सुमन॒स्यमा॑नः। आ॒र्द्रः प्र॑थस्नु॒र्भुव॑नस्य गो॒पाः। शृ॒त उ॒थ्स्नाति जनि॒ता म॑ती॒नाम्। यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॒ प्रवि॑ष्टः। दे॒वाना॑ वि॒ष्ठामनु॒ यो वित॒स्थे। आ॒त्म॒न्वान्थ्सोम

घृतवान् हि भूत्वा। देवान्गच्छ सुवर्विन्द यजमानाय मह्यम्। इरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोत्क्रमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यजे। यस्यास्मि न तमन्तरेमि। स्वं म इष्टꣳ स्वं दत्तम्। स्वं पूर्तꣳ स्वꣳ श्रान्तम्। स्वꣳ हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा। वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे। मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हिꣳसिषम्। मा ते तेजोऽप क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिञ्च। अवदानानि ते प्रत्यवदास्यामि। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। यदवदानानि तेऽवद्यन्। विलोमाकार्षमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्म्येनत्। तत्त आ प्यायतां पुनः। अज्यायो यवमात्रात्। आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरुपाम यज्ञस्य। शुद्धꣳ स्विष्टमिदꣳ हविः। मनुना दृष्टां घृतपदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसम्भिन्दन्।

अव॑द्याम्येक॒तोमु॑खाम्॥४७॥

इडे॑ भा॒गं जु॑षस्व नः। जिन्व॒ गा जिन्वार्व॑तः। तस्या᳚स्ते भक्षि॒वाणः॑ स्याम। स॒र्वात्मा॑नः स॒र्वग॑णाः। ब्रध्न॒ पिन्व॑स्व। दद॑तो मे॒ मा क्षा॑यि। कु॒र्व॒तो मे॒ मोप॑दसत्। दि॒शां क्लृप्ति॑रसि। दिशो॑ मे कल्पन्ताम्। कल्प॑न्तां मे॒ दिशः॑॥४८॥

दैवी᳚श्च॒ मानु॑षीश्च। अ॒हो॒रा॒त्रे मे॑ कल्पेताम्। अ॒र्ध॒मा॒सा मे॑ कल्पन्ताम्। मासा॑ मे कल्पन्ताम्। ऋ॒तवो॑ मे कल्पन्ताम्। सं॒व॒थ्स॒रो मे॑ कल्पताम्। क्लृप्ति॑रसि॒ कल्प॑तां मे। आशा॑नां त्वाऽऽशापा॒लेभ्यः॑। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते᳚भ्यः। इ॒दं भू॒तस्याध्य॑क्षेभ्यः॥४९॥

वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। भज॑तां भा॒गी भा॒गम्। मा भा॒गोऽभ॑क्त। निर॑भा॒गं भ॑जामः। अ॒पस्पि॑न्व। ओष॑धीर्जिन्व। द्वि॒पात्पा॑हि। चतु॑ष्पादव। दि॒वो वृष्टि॒मेर॑य। ब्रा॒ह्म॒णाना॑मि॒दꣳ ह॒विः॥५०॥

सो॒म्यानाꣳ॑ सोमपी॒थिना᳚म्। निर्भ॒क्तो ब्रा᳚ह्मणः। नेहा ब्रा᳚ह्मणस्यास्ति। सम॑ङ्क्तां ब॒र्॒हिर्ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑। समा॑दि॒त्यैर्वसु॑भि॒ः सं म॒रुद्भिः॑। समिन्द्रे॑ण॒ विश्वे॑भिर्दे॒वेभि॑रङ्क्ताम्।

दि॒व्यं नभों गच्छतु॒ यथ्स्वाहाँ। इ॒न्द्रा॒णीवांविध॒वा भूंयासम्। अदिंतिरिव सुपु॒त्रा। अ॒स्थूरि त्वां गार्हपत्य॥५१॥

उप॒निषंदे सुप्रजा॒स्त्वायं। सं पत्नी॒ पत्यां सुकृतेनं गच्छताम्। य॒ज्ञस्यं यु॒क्तौ धुर्याविभूताम्। स॒ञ्ज्ञा॒ना॒नौ विजंहता॒मरांतीः। दि॒वि ज्योतिंर॒जर॒मा रंभेताम्। दशंते त॒नुवों यज्ञ य॒ज्ञियाः। ताः प्रीणातु॒ यजंमानो घृतेनं। ना॒रि॒ष्ठयोंः प्र॒शिष॒मीडंमानः। दे॒वाना॒ं दैव्येऽपि॒ यजंमानो॒ऽमृतोंऽभूत्। यं वाँ दे॒वा अंकल्पयन्॥५२॥

ऊ॒र्जो भा॒गꣳ शंतक्रतू। ए॒तद्वां॒ तेनं प्रीणानि। तेनं तृप्यतमꣳहहौ। अ॒हं दे॒वानाꣳ सुकृतांमस्मि लो॒के। मम॒ेदमि॒ष्टं न मिथुंर्भवाति। अ॒हं नांरि॒ष्ठावनुं यजामि वि॒द्वान्। यदाँभ्या॒मिन्द्रो॒ अदंधाद्भाग॒धेयम्। अदांरसृद्भवत देवसोम। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे मंरुतो मृडता नः। मा नों विदद॒भिभा॒मो अशंस्तिः॥५३॥

मा नों विदद्वृजना॒ द्वेष्या॒ या। ऋ॒ष॒भं वा॒जिनं व॒यम्। पूर्णमांसं यजामहे। स नों दोहताꣳ सु॒वीर्यम्। रा॒यस्पोषꣳ सह॒स्रिणम्। प्रा॒णायं सु॒राधंसे। पू॒र्णमांसाय॒

स्वाहा᳚। अ॒मा॒वा॒स्या॑ सु॒भगा॑ सु॒शेवा᳚। धे॒नुरि॑व॒ भूय॑ आ॒प्याय॑माना। सा नो॑ दोहता॒ꣳ॒ सु॒वीर्य᳚म्। रा॒यस्पोष॒ꣳ॒ सह॒स्रिण᳚म्। अ॒पा॒नाय॑ सु॒राध॑से। अ॒मा॒वा॒स्या॑यै॒ स्वाहा᳚। अ॒भि स्तृ॑णीहि॒ परि॑ धेहि॒ वेदि᳚म्। जा॒मिं मा हि॒ꣳ॒सीरमु॒या शया॑ना। हो॒तृ॒षद॑ना॒ हरि॑ताः सु॒वर्णा᳚ः। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य ब्र॒ध्ने॥५४॥

अ॒भीत्व॑र्यै करोमि क्रमीत्पि॒ताऽऽत्मनं॑ एक॒तो मुं॑खां मे॒ दिशोऽध्यं॑क्षेभ्यो ह॒विर्गा॑र्॒हपत्या कल्पय॒न्नशं॑स्ति॒ः सा नो॑ दोहता॒ꣳ॒ सु॒वीर्य॒ꣳ॒ स॒प्त च॑॥ [५]

परि॑स्तृणीत॒ परि॑धत्ता॒ग्निम्। परि॑हितो॒ऽग्निर्यज॑मानं भुनक्तु। अ॒पा॒ꣳ॒ रस॒ ओष॑धीना॒ꣳ॒ सु॒वर्ण॑ः। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य सन्तु काम॒दुघा᳚ः। अ॒मु॒त्रा॒मुष्मि॑ꣳल्लो॒के। भूप॑ते॒ भुव॑नपते। म॒ह॒तो भू॒तस्य॑ पते। ब्र॒ह्माण॑ं त्वा वृणीमहे। अ॒हं भूप॑तिर॒हं भुव॑नपतिः। अ॒हं म॑ह॒तो भू॒तस्य॒ पति॑ः॥५५॥

दे॒वेन॑ सवि॒त्रा प्रसू॑त॒ आर्त्वि॑ज्यं करिष्यामि। देव॑ सवितरे॒तं त्वा॑ वृणते। बृह॒स्पति॒ं दैव्य॑ं ब्र॒ह्माण᳚म्। तद॒हं मन॑से॒ प्र ब्र॑वीमि। मनो॑ गायत्रि॒यै। गा॒य॒त्री

त्रिष्टुभे। त्रिष्टुब्जगत्यै। जगत्यनुष्टुभे। अनुष्टुक्पङ्क्त्यै। पङ्क्तिः प्रजापतये॥५६॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः। विश्वे देवा बृहस्पतये। बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा। अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मृज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष। ततो देवी वर्धयते पयांसि। यज्ञिया यज्ञं वि च यन्ति शं च। ओषधीराप इह शक्करीश्च। यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च। तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्मि। ऊर्णामृदु प्रथमानꣳ स्योनम्। देवेभ्यो जुष्टꣳ सदनाय बर्हिः। सुवर्गे लोके यजमानꣳ हि धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्यमाणा महते सौभगाय॥५९॥

सा मे धुक्ष्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शग्मा चैधि। स्योना च मे सुषदा चैधि। ऊर्जस्वती च मे पयस्वती चैधि। इषमूर्जं मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजो मे पिन्वस्व। क्षत्रमोजो मे पिन्वस्व। विशं पुष्टिं मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्यं मे पिन्वस्व। प्रजां पशून्मे पिन्वस्व॥६०॥

अस्मिन् यज्ञ उप भूय इन्नु मे। अविक्षोभाय परिधीं दधामि। धर्ता धरुणो धरीयान्। अग्निर्द्वेषांसि निरितो नुदातै। विच्छिंनद्मि विधृतीभ्याꣳ सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः। विशो यन्त्राभ्यां विधमाम्येनान्। अहꣳ स्वानामुत्तमोऽसानि देवाः। विशो यन्त्रे नुदमाने अरातिम्। विश्वं पाप्मानममतिं दुर्मरायुम्॥६१॥

सीदन्ती देवी सुकृतस्य लोके। धृती स्थो विधृती स्वधृती। प्राणान्मयि धारयतम्। प्रजां मयि धारयतम्। पशून्मयि धारयतम्। अयं प्रस्तर उभयस्य धर्ता। धर्ता प्रयाजानामुतानूयाजानाम्। स दाधार समिधो विश्वरूपाः। तस्मिन्थ्स्रुचो

अध्या सा॑दयामि। आ रो॑ह प॒थो जु॑हु दे॒वयाना॑न्॥६२॥

यत्र॒र्ष॑यः प्रथम॒जा ये पु॑रा॒णाः। हिर॑ण्यपक्षाऽजि॒रा सम्भृ॑ताङ्गा। वहा॑सि मा सु॒कृता॒ यत्र॑ लो॒काः। अवा॒हं बा॑ध उप॒भृता॑ स॒पत्ना॑न्। जा॒तान्भ्रातृ॑व्या॒न्॒ ये च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः। दोहै॑ य॒ज्ञꣳ सु॒दुघा॑मिव धे॒नुम्। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्। अध॑रे॒ मथ्स॒पत्नाः᳚। यो मा॑ वा॒चा मन॑सा दु॒र्मरा॒युः। हृ॒दाऽरा॑ती॒याद॑भि॒दास॑दग्ने॥६३॥

इ॒दम॑स्य चि॒त्तमध॑रं ध्रु॒वायाः᳚। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्। अध॑रे॒ मथ्स॒पत्नाः᳚। ऋ॒ष॒भो॑ऽसि शाक्व॒रः। घृ॒ताची॑नाꣳ सू॒नुः। प्रि॒येण॒ नाम्नाः᳚ प्रि॒ये सद॑सि सीद। स्यो॒नो मे॑ सीद सु॒षदः॑ पृथि॒व्याम्। प्रथ॑यि प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ सुव॒र्गे लो॒के। दि॒वि सी॑द पृथि॒व्याम॒न्तरि॑क्षे। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्॥६४॥

अध॑रे॒ मथ्स॒पत्नाः᳚। इ॒यꣳ स्था॒ली घृ॒तस्य॑ पू॒र्णा। अच्छि॑न्नपयाः श॒तधा॑र॒ उथ्सः॑। मा॒रु॒तेन॒ शर्म॑णा॒ दैव्ये॑न। य॒ज्ञो॑ऽसि स॒र्वतः॑ श्रि॒तः। स॒र्वतो॒ मां भू॒तं भ॑वि॒ष्यच्छ्र॑यताम्। श॒तं मे॑ सन्त्वा॒शिषः॑। स॒हस्रं॑ मे सन्तु सू॒नृताः᳚। इरा॑वतीः पशु॒मतीः᳚। प्र॒जाप॑तिरसि

स॒र्वत॑ः श्रि॒तः॥६५॥

स॒र्वतो॒ मां भू॒तं भ॑वि॒ष्यच्छ्र॑यताम्। श॒तं मे॑ सन्त्वा॒शिष॑ः। स॒हस्रं॑ मे सन्तु सू॒नृता॒ः। इरा॑वतीः पशु॒मती॒ः। इ॒दमि॑न्द्रि॒यम॒मृतं॑ वी॒र्य॒म्। अ॒नेनेन्द्रा॑य प॒शवो॑ऽचिकित्सन्। तेन॑ देवा अव॒तोप॒ मा॒म्। इ॒हेष॒मूर्जं॒ यश॒ः सह॒ ओज॑ः सनेयम्। शृ॒तं मयि॑ श्रयताम्। यत्पृ॑थि॒वीमच॑र॒त्तत्प्रवि॑ष्टम्॥६६॥

येनासि॑ञ्च॒द्बल॒मिन्द्रे॒ प्र॒जाप॑तिः। इ॒दं तच्छु॒क्रं मधु॑ वा॒जिनी॑वत्। येनो॒परि॑ष्टा॒दधि॑नोन्म दधि॒ मां धि॑नोतु। अ॒यं वे॒दः पृ॑थि॒वीमन्व॑विन्दत्। गुहा॑ स॒तीं गह॑ने॒ गह्व॑रेषु। स वि॑न्दतु॒ यज॑मानाय लो॒कम्। अच्छि॑द्रं य॒ज्ञं भूरि॑कर्मा करोतु। अ॒यं य॒ज्ञः सम॑सदद्ध॒विष्मा॑न्। ऋ॒चा साम्ना॒ यजु॑षा दे॒वता॑भिः॥६७॥

तेन॑ लो॒कान्त्सूर्य॑वतो जयेम। इन्द्र॑स्य स॒ख्यम॑मृत॒त्वम॑श्याम्। यो न॒ः कनी॑य इ॒ह का॒मया॑तै। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑माना॒य मह्य॒म्। अप॒ तमि॑न्द्रा॒ग्नी भुव॑नान्नुदेताम्। अ॒हं प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। अग्ने॑ वाजजित्। वाजं॑ त्वा सरि॒ष्यन्त॒म्। वाजं॑ जे॒ष्यन्त॒म्।

वा॒जिनं॑ वा॒ज॒जित᳚म्॥६८॥

वा॒ज॒जि॒त्यायै॒ सं मा᳚र्ज्मि। अ॒ग्निम॑न्ना॒द॒म॒न्नाद्या॑य। उप॑हूतो॒ द्यौः पि॒ता। उप॒ मां द्यौः पि॒ता ह्व॑यताम्। अ॒ग्निरा᳚ग्नीध्रात्। आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वात्वै पुण्या॑य। उप॑हूता पृथि॒वी मा॒ता। उप॒ मां मा॒ता पृ॑थि॒वी ह्व॑यताम्। अ॒ग्निरा᳚ग्नीध्रात्॥६९॥

आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वात्वै पुण्या॑य। मनो॒ ज्योति॑र्जुषता॒माज्य᳚म्। विच्छि॑न्नं य॒ज्ञꣳ समि॒मं द॑धातु। बृह॒स्पति॑स्तनुतामि॒मं न॑ः। विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्। यन्ते॑ अग्न आवृ॒श्चामि॑। अ॒हं वा᳚ क्षिपि॒तश्चर॑न्। प्र॒जां च॒ तस्य॒ मूलं॑ च। नी॒चैर्दे॑वा॒ नि वृ॑श्चत॥७०॥

अग्ने॒ यो नो॑ऽभि॒दास॑ति। स॒मा॒नो यश्च॒ निष्ट्य॑ः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॒न। यो मां द्वेष्टि॑ जातवेदः। यं चा॒ऽऽहं द्वेष्मि॒ यश्च॒ माम्। सर्वा॒ꣳ॒स्तान॑ग्ने॒ सन्द॑ह। याꣳश्चा॒हं द्वेष्मि॒ ये च॒ माम्। अग्ने॑ वाजजित्। वाजं॑ त्वा ससृ॒वाꣳस᳚म्॥७१॥

वाजं॑ जिगि॒वाꣳसम्᳚। वा॒जिनं॑ वाज॒जितम्᳚। वा॒ज॒जि॒त्यायै॒ सम्मा᳚र्ज्मि। अ॒ग्निमं॑न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। वेदि॑र्ब॒र्॒हिः शृ॒तꣳ ह॒विः। इ॒ध्मः प॑रि॒धय॒ः स्रुचः॑। आज्यं॑ य॒ज्ञ ऋचो॒ यजुः॑। या॒ज्या᳚श्च वषट्का॒राः। सं मे॒ सन्न॑तयो नमन्ताम्। इ॒ध्म॒स॒न्नह॑ने हु॒ते॥७२॥

दि॒वः खीलो॑ऽवततः। पृ॒थि॒व्या अध्यु॒त्थि॑तः। तेना॑ स॒हस्र॑काण्डेन। द्वि॒षन्तꣳ॑ शोचयामसि। द्वि॒षन्मे॑ ब॒हु शो॑चतु। ओष॑धे॒ मो अ॒हꣳ शु॑चम्। य॒ज्ञ नम॑स्ते यज्ञ। नमो॒ नम॑श्च ते यज्ञ। शि॒वेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व। स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व॥७३॥

सु॒भू॒तेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व। य॒ज्ञस्यर्द्धि॒मनु॒ सन्ति॑ष्ठस्व। उप॑ ते य॒ज्ञ नम॑ः। उप॑ ते॒ नम॑ः। उप॑ ते॒ नम॑ः। त्रिष्फ॒लीक्रि॒यमा॑णानाम्। यो न्य॒ङ्गो अ॑व॒शिष्य॑ते। रक्ष॑सां भाग॒धेयम्᳚। आप॒स्तत्प्र व॑हतादि॒तः॥७४॥

उ॒लूख॑ले॒ मुस॑ले॒ यच्च॒ शूर्पे᳚। आ॒शि॒श्लेष॑ दृ॒षदि॒ यत्क॒पाले᳚। अ॒व॒प्रुषो॑ वि॒प्रुष॒ः संय॑जामि। विश्वे॑ दे॒वा ह॒विरि॒दं जु॑षन्ताम्। य॒ज्ञे या वि॒प्रुष॒ः सन्ति॑ ब॒ह्वीः। अ॒ग्नौ

ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः। दिवैनान् विद्युता जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य हेशिषे। तस्य नो देहि सूर्य। उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्य। हरिमाणं च नाशय। शुकेषु मे हरिमाणम्। रोपणाकासु दध्मसि॥७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि। उदगादयमादित्यः। विश्वेन सहसा सह। द्विषन्तं मम रन्धयन्। मो अहं द्विषतो रधम्। यो नः शपादशपतः। यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निम्रुक्च। सर्वं पापꣳ समूहताम्॥७७॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासति देवाः। इध्मस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः परापत। शरो ब्रह्मसꣳशितः। गच्छाऽमित्रान्प्र विश। मैषां कञ्चनोच्छिषः॥७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मे पिन्वस्व दुर्मरायु देवयानानग्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः

श्रि॒तः प्रवि॑ष्टं दे॒वता॑भिर्वा॒ज॒जित॑ पृथि॒वी ह्व॑यताम॒ग्निराग्नी॑ध्राद्वृश्चत ससृ॒वाꣳसꣳ हु॒ते स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्तिं॑ष्ठस्वे॒तः कृं॑धि दध्मस्यूहताम॒ष्टौ च॑॥——[६]

सक्षे॒दं प॑श्य। विध॑र्तरि॒दं प॑श्य। नाके॒दं प॑श्य। र॒मति॒ः पनि॑ष्ठा। ऋ॒तं वर्॒षि॑ष्ठम्। अ॒मृता॒यान्या॒हु॒ः। सूर्यो॒ वरि॑ष्ठो अ॒क्षभि॒र्विभा॑ति। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी दे॒वपु॑त्रे। दी॒क्षाऽसि॒ तप॑सो॒ योनि॑ः। तपो॑ऽसि॒ ब्रह्म॑णो॒ योनि॑ः॥७९॥

ब्रह्मा॑सि क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑ः। क्ष॒त्रम॑स्यृ॒तस्य॒ योनि॑ः। ऋ॒तम॑सि॒ भूरा र॑भे। श्र॒द्धां मन॑सा। दी॒क्षां तप॑सा। विश्व॑स्य॒ भुव॑न॒स्याधि॑पत्नीम्। सर्वे॒ कामा॒ यज॑मानस्य सन्तु। वात॑ प्रा॒णं मन॑सा॒ऽन्वा र॑भामहे। प्र॒जाप॑ति॒ं यो भुव॑नस्य गो॒पाः। स नो॑ मृ॒त्योस्त्रा॑यता॒ं पात्वꣳह॑सः॥८०॥

ज्योग्जी॒वा ज॒राम॑शीमहि। इन्द्र॑ शाक्कर गाय॒त्रीं प्र प॑द्ये। तान्ते॑ युनज्मि। इन्द्र॑ शाक्कर त्रि॒ष्टुभ॒ं प्र प॑द्ये। तान्ते॑ युनज्मि। इन्द्र॑ शाक्कर॒ जग॑ती॒ं प्र प॑द्ये। तान्ते॑ युनज्मि। इन्द्र॑ शाक्करानु॒ष्टुभ॒ं प्र प॑द्ये। तान्ते॑ युनज्मि। इन्द्र॑ शाक्कर प॒ङ्क्तिं प्रप॑द्ये॥८१॥

तान्ते॑ युनज्मि। आऽहं दी॒क्षाम॑रुहमृ॒तस्य॒ पत्नी᳚म्। गा॒य॒त्रेण॒ छन्द॑सा॒ ब्रह्म॑णा च। ऋ॒तꣳ स॒त्ये॑ऽधायि। स॒त्यमृ॒ते॑ऽधायि। ऋ॒तं च॑ मे स॒त्यं चा॑भूताम्। ज्योति॑रभूव॒ꣳ॒ सुव॑रगमम्। सु॒व॒र्गं लो॒कं नाक॑स्य पृ॒ष्ठम्। ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टप॑मगमम्। पृ॒थि॒वी दी॒क्षा॥८२॥

तया॒ऽग्निर्दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। यया॒ऽग्निर्दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। तया᳚ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। अ॒न्तरि॑क्षं दी॒क्षा। तया॑ वा॒युर्दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। यया॑ वा॒युर्दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। तया᳚ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। द्यौर्दी॒क्षा। तया॑ऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। यया॑ऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः॥८३॥

तया᳚ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। दिशो॑ दी॒क्षा। तया॑ च॒न्द्रमा॑ दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। यया॑ च॒न्द्रमा॑ दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। तया᳚ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। आपो॑ दी॒क्षा। तया॒ वरु॑णो॒ राजा॑ दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। यया॒ वरु॑णो॒ राजा॑ दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। तया᳚ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। ओष॑धयो दी॒क्षा॥८४॥

तया॒ सोमो॒ राजा॑ दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। यया॒ सोमो॒ राजा॑ दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः।

तया᳚ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। वाग्दी॒क्षा। तया᳚ प्रा॒णो दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। यया᳚ प्रा॒णो दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। तया᳚ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। पृ॒थि॒वी त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्। अ॒न्तरि॑क्षं त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्। द्यौस्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्॥८५॥

दिश॑स्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। आप॑स्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। ओष॑धयस्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्। ऋच॑स्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। सामा॑नि त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। यजू॑ꣳषि त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। अह॑श्च॒ रात्रि॑श्च। कृ॒षिश्च॒ वृष्टि॑श्च। त्विषि॒श्चाप॑चितिश्च॥८६॥

आप॒श्चौष॑धयश्च। ऊर्क्च॑ सू॒नृता॑ च। तास्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे॒ दक्ष॑पिते॒ह सी॑द। दे॒वाना॑ꣳ सु॒म्नो म॑ह॒ते रणा॑य। स्वा॒स॒स्थस्त॒नुवा॒ सं वि॑शस्व। पि॒तेवै॑धि सू॒नव॒ आ सु॒शेव॑ः। शि॒वो मा॑ शि॒वमा वि॑श। स॒त्यं म॑ आ॒त्मा। श्र॒द्धा मेऽक्षि॑तिः॥८७॥

तपो॑ मे प्रति॒ष्ठा। स॒वि॒तृप्र॑सूता मा॒ दिशो॑ दीक्षयन्तु। स॒त्यम॑स्मि। अ॒हं त्वद॑स्मि॒

मद॑सि॒ त्वमे॒तत्। ममा॑सि॒ योनि॒स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्वह॑ ह॒व्यान्य॑ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्जा॑तवेदः। आ॒जु॒ह्वा॑नः सु॒प्रती॑कः पु॒रस्ता᳚त्। अग्ने॒ स्वां योनि॒मा सी॑द सा॒ध्या। अ॒स्मिन्थ्स॒धस्थे॒ अध्युत्त॑रस्मिन्॥८८॥

विश्वे॑ देवा॒ यज॑मानश्च सीदत। एक॑मि॒षे विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। द्वे ऊ॒र्जे विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। त्रीणि॑ व्र॒ताय॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। च॒त्वारि॒ मायो॑भवाय॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। पञ्च॑ प॒शुभ्यो॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। षड्रा॒यस्पोषा॑य॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। स॒प्त स॒प्तभ्यो॒ होत्रा᳚भ्यो॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। सखा॑यः स॒प्तप॑दा अभूम। स॒ख्यं ते॑ गमेयम्॥८९॥

स॒ख्यात्ते॒ मा यो॑षम्। स॒ख्यान्मे॒ मा यो᳚ष्ठाः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या᳚स्ते पृथि॒वी पाद॑ः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या᳚स्ते॒ऽन्तरि॑क्षं॒ पाद॑ः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या᳚स्ते॒ द्यौः पाद॑ः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्या᳚स्ते॒ दिश॒ः पाद॑ः॥९०॥

प॒रोर॑जास्ते पञ्च॒मः पाद॑ः। सा न॒ इष॒मूर्ज॑ धुक्ष्व। तेज॑ इन्द्रि॒यम्। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सम॒न्नाद्य᳚म्। वि मि॑मे त्वा॒ पय॑स्वतीम्। दे॒वाना᳚ धे॒नुꣳ सु॒दुघा॒मन॑पस्फुरन्तीम्।

इन्द्र॒ः सोम॑ं पिबतु। क्षेमो॑ अस्तु नः। इ॒मान्न॑राः कृणुत॒ वेदि॒मेत्य॑। वसु॑मतीꣳ रु॒द्रव॑तीमादि॒त्यव॑तीम्॥११॥

वर्ष्म॑न्दि॒वः। नाभा॑ पृथि॒व्याः। यथा॒ऽयं यज॑मानो॒ न रिष्ये᳚त्। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। चतु॑ः शिखण्डा यु॒वतिः सु॒पेशा᳚ः। घृतप्र॑तीका॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये᳚। तस्या॑ꣳ सुप॒र्णावधि॒ यौ निवि॑ष्टौ। तयो᳚र्दे॒वाना॒मधि॑ भाग॒धेयम्᳚। अप॒ जन्य॑ं भ॒यं नु॑द। अप॑ च॒क्राणि॑ वर्तय। गृ॒हꣳ सोम॑स्य गच्छतम्। न वा उ॑ वे॒तन्म्रि॑यसे॒ न रि॑ष्यसि। दे॒वाꣳ इदे॑षि प॒थिभि॑ः सु॒गेभि॑ः। यत्र॒ यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दु॒ष्कृत॑ः। तत्र॑ त्वा दे॒वः स॑वि॒ता द॑धातु॥१२॥

ब्रह्म॑णो॒ योनि॒रꣳहꣳसः प॒ङ्क्तिं प्रप॑द्ये दी॒क्षा यया॑ऽऽदि॒त्यो दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तस्तया᳚ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षया॒म्योष॑धयो दी॒क्षा द्यौस्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षता॒मप॑चिति॒श्चाक्षि॑ति॒रुत्त॑रस्मिन्गमेय॒ दिशः पाद॑ आदि॒त्यव॑तीं वर्तय॒ पश्व॑ च॥ [७]

यद॒स्य पा॒रे रज॑सः। शु॒क्रं ज्योति॒रजा॑यत। तन्न॑ः पर्॒षदति॒ द्विष॑ः। अग्ने॑ वैश्वानर॒ स्वाहा᳚। यस्मा᳚द्भी॒षाऽवा॑शिष्ठाः। ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। प्र॒जाभ्य॒ः सर्वा᳚भ्यो मृड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒ढुषे᳚। यस्मा᳚द्भी॒षा न्यष॑दः। ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि॥१३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। उदुस्र तिष्ठ प्रति तिष्ठ मारिषः। मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे लोके यजमानꣳ हि धेहि। शन्न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। यस्माद्भीषाऽवेपिष्ठाः पलायिष्ठाः समज्ञास्थाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे॥१४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा। न वा उवेतन्म्रियसे। आशानां त्वा विश्वा आशाः। यज्ञस्य हि स्थ ऋत्वियौ। इन्द्राग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्। अहुतस्य हुतस्य च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्राग्नी अस्य सोमस्य। वीतं पिबतं जुषेथाम्। मा यजमानं तमो विदत्। मर्त्विजो मो इमाः प्रजाः। मा यः सोममिमं पिबात्। सꣳसृष्टमुभयं कृतम्॥१५॥

कृधि मीढुषेऽहुतस्य च सप्त च॥ [८]

अनागसस्त्वा वयम्। इन्द्रेण प्रेषिता उप। वायुष्टे अस्त्वꣳशभूः। मित्रस्ते अस्त्वꣳशभूः। वरुणस्ते अस्त्वꣳशभूः। अपाङ्क्ष्या ऋतस्य गर्भाः। भुवनस्य

गोपा॒ः श्येना॑ अतिथयः। पर्व॑तानां ककुभः प्र॒युतो॑ नपातारः। व॒ग्नुनेन्द्र॒ꣳ॒ ह्वयत। घोषे॒णामीवा॒ꣳ॒श्चातयत॥१६॥

यु॒क्ताः स्थ॒ वह॑त। दे॒वा ग्रावा॑ण॒ इन्दु॒रिन्द्र॒ इत्य॑वादिषुः। एन्द्र॑मचुच्यवुः पर॒मस्या᳚ः परा॒वत॑ः। आऽस्माथ्स॒धस्था᳚त्। ओरोर॒न्तरि॑क्षात्। आ सु॑भू॒तम॑सुषवुः। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सं म॒ आसु॑षवुः। स॒म॒रे रक्षा॒ꣳ॒स्यवधिषुः। अप॑हतं ब्रह्म॒ज्यस्य॑। वाक्क॑ त्वा॒ मन॑श्च श्रीणीताम्॥१७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वाऽपा॒नश्च॑ श्रीणीताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्र॑ं च श्रीणीताम्। दक्ष॑श्चत्वा॒ बल॑ं च श्रीणीताम्। ओज॑श्च त्वा॒ सह॑श्च श्रीणीताम्। आयु॑श्च त्वाऽज॒रा च॑ श्रीणीताम्। आ॒त्मा च॑ त्वा त॒नूश्च॑ श्रीणीताम्। शृ॒तो॑ऽसि शृ॒तं कृ॑तः। शृ॒ताय॑ त्वा शृ॒तेभ्य॑स्त्वा। यमिन्द्र॑मा॒हुर्वरु॑ण॒ं यमा॒हुः। यं मि॒त्रमा॒हुर्यमु॑ स॒त्यमा॒हुः॥१८॥

यो दे॒वाना᳚ं दे॒वत॑मस्तपो॒जाः। तस्मै᳚ त्वा॒ तेभ्य॑स्त्वा। मयि॒ त्यदि॑न्द्रि॒यं म॒हत्। मयि॒ दक्षो॒ मयि॒ क्रतु॑ः। मयि॑ धायि सु॒वीर्यम᳚। त्रिशु॑ग्घ॒र्मो वि भा॑तु मे। आकू᳚त्या॒ मन॑सा

सह। विराजा ज्योतिंषा सह। यज्ञेन पयंसा सह। तस्य दोहंमशीमहि॥९९॥

तस्यं सुम्नमंशीमहि। तस्यं भक्षमंशीमहि। वाग्जुंषाणा सोमंस्य तृप्यतु। मित्रो जनान्प्र स मिंत्र। यस्मान्न जातः परों अन्यो अस्तिं। य आंविवेश भुवंनानि विश्वाँ। प्रजापंतिः प्रजयां संविदानः। त्रीणि ज्योतीꣳषि सचते स षोंडशी। एष ब्रह्मा य ऋत्वियंः। इन्द्रो नामं श्रुतो गणे॥१००॥

प्र तें महे विदथें शꣳसिषꣳ हरीँ। य ऋत्वियः प्र तें वन्वे। वनुषों हर्यतं मदम्ँ। इन्द्रो नामं घृतं नयः। हरिंभिश्चारु सेचंते। श्रुतो गण आ त्वां विशन्तु। हरिंवर्पसङ्गिरंः। इन्द्राधिंपतेऽधिंपतिस्त्वं देवानांमसि। अधिंपतिं माम्। आयुंष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येंषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रंश्च सम्राड्वरुंणश्च राजाँ। तौ तें भक्षं चंक्रतुरग्रं एतम्। तयोरनु भक्षं भंक्षयामि। वाग्जुंषाणा सोमंस्य तृप्यतु। प्रजापंतिर्विश्वकंर्मा। तस्य मनों देवं यज्ञेनं राध्यासम्। अर्थेगा अस्य जंहितः। अवसानंपतेऽवसानं मे विन्द। नमों रुद्रायं वास्तोष्पतंये।

आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति तꣳ हुवे। यान्यपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मि। यमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि हराम एनत्। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्। तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमूनु श्रेयोऽवसानमा गन्म। शिवे नो द्यावापृथिवी उभे इमे। गोमद्धनवदश्ववदूर्जस्वत्। सुवीरा वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः पवित्रꣳ रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पयसा संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने। पवित्रमर्को रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत श्रीणीताꣳ सत्यमाहुरशीमहि गणे कुरु विद्रवणे पितृयाणा अर्को रजसो विमानस्त्रीणि च॥——[९]

उदस्ताम्प्सीथ्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वानमित्रानवधीद्युगेन। बृहन्तं

मामंकरद्वीरवंन्तम्। रथन्तरे श्रंयस्व स्वाहां पृथिव्याम्। वामदेव्ये श्रंयस्व स्वाहाऽन्तरिंक्षे। बृहति श्रंयस्व स्वाहां दिवि। बृहता त्वोपंस्तभ्नोमि। आ त्वां ददे यशंसे वीर्याय च। अस्मास्वंघ्निया यूयं दंधाथेन्द्रियं पयंः। यस्तें द्रप्सो यस्तं उदरषः॥१०५॥

दैव्यंः केतुर्विश्वं भुवंनमाविवेशं। स नंः पाह्यरिंष्ट्यै स्वाहां। अनुं मा सर्वो यज्ञोंऽयमेंतु। विश्वें देवा मरुतः सामार्कः। आप्रियश्छन्दाꣳसि निविदो यजूꣳषि। अस्यै पृंथिव्यै यद्यज्ञियम्। प्रजापंतेर्वर्तनिमनुं वर्तस्व। अनुंवीरैरनुं राध्याम गोभिंः। अन्वश्वैरनु सर्वैरु पुष्टैः। अनुं प्रजयाऽन्विंन्द्रियेणं॥१०६॥

देवा नों यज्ञमृंजुधा नंयन्तु। प्रतिंक्षत्रे प्रतिं तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रतिं तिष्ठामि गोषुं। प्रतिं प्रजायां प्रतिं तिष्ठामि भव्यें। विश्वंमन्याऽभिं वावृधे। तदन्यस्यामधिंश्रितम्। दिवे चं विश्वकंर्मणे। पृथिव्यै चांकरं नमंः। अस्कान्द्यौः पृंथिवीम्। अस्कांनृषभो युवागाः॥१०७॥

स्क॒न्नेमा विश्वा॒ भुव॑ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्र ज॑नयतु। अस्का॒नज॑नि॒ प्राज॑नि। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते॒ वृषा᳚। स्क॒न्नात्प्र ज॑निषीमहि। ये दे॒वा येषा॑मि॒दं भा॑ग॒धेयं॑ ब॒भूव॑। येषा᳚ं प्रया॒जा उ॒तानू॑या॒जाः। इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यो॒ वरु॑णराजभ्यः। अ॒ग्निहो॑तृभ्यो दे॒वेभ्य॒ः स्वाहा᳚। उ॒त त्या नो॒ दिवा॑ म॒तिः॥१०८॥

अदि॑तिरू॒त्या ग॑मत्। सा शन्ता॑ची॒ मय॑स्करत्। अप॒ स्रिध॑ः। उ॒त त्या दैव्या॑ भि॒षजा᳚। शन्न॑स्करतो अ॒श्विना᳚। यू॒याता॑म॒स्मद्रप॑ः। अप॒ स्रिध॑ः। शम॒ग्निर॒ग्निभि॑स्करत्। शन्न॑स्तपतु॒ सूर्य॑ः। शं वातो॑ वात्वर॒पाः॥१०९॥

अप॒ स्रिध॑ः। तदित्प॒दं न विचि॑केत वि॒द्वान्। यन्मृ॒तः पुन॑र॒प्येति॑ जी॒वान्। त्रि॒वृद्यद्भुव॑नस्य रथ॒वृत्। जी॒वो गर्भो॒ न मृ॒तः स जी॑वात्। प्रत्य॑स्मै॒ पिपी॑षते। विश्वा॑नि वि॒दुषे॑ भर। अ॒र॒ङ्ग॒माय॒ जग्म॑वे। अप॑श्चाद्दघ्वने॒ नरे᳚। इन्दु॒रिन्दु॒मवा॑गात्। इन्दो॒रिन्द्रो॑ऽपात्। तस्य॑ त इन्द॒विन्द्र॑पीतस्य॒ मधु॑मतः। उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि॥११०॥

उ॒द॒र॒ष इं॑न्द्रि॒येण॒ गा म॒तिर॑र॒पा अं॑गा॒त्रीणि॑ च॥——[१०]

ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्म वाचः। ब्रह्म यज्ञानाꣳ हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतं देवहेडनम्। अरायो अस्माꣳ अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन। ततं म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते। अयꣳ समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य समुतृप्णुतर्भुवः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि। मैषान्नुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीः। तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा। भेषजं दुरिष्ट्यै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराध्यै स्वाहा दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्ध्यै॒ स्वाहा॒ समृ॑द्ध्यै॒ स्वाहा᳚। यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे। ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। मघ॑वञ्छ॒ग्धि तव॒ तन्न॑ ऊ॒तये᳚। वि द्विषो॒ वि मृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑ः। वृ॒त्र॒हा वि मृधो॑ व॒शी। वृषेन्द्र॑ः पु॒र ए॑तु नः। स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः। आ॒भिर्गी॒र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नम्॥११४॥

आप्या॑यय हरिवो॒ वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॒ महि॑ गो॒त्रा रु॒जासि॑। भूयि॒ष्ठ॒भाजो॒ अध॑ ते स्याम। अना᳚ज्ञातं॒ यदाज्ञा॑तम्। य॒ज्ञस्य॑ क्रि॒यते॒ मिथु॑। अग्ने॒ तद॑स्य कल्पय। त्वꣳ हि वेत्थ॑ यथात॒थम्। पुरु॑षसम्मितो य॒ज्ञः। य॒ज्ञः पुरु॑षसम्मितः। अग्ने॒ तद॑स्य कल्पय। त्वꣳ हि वेत्थ॑ यथात॒थम्। यत्पा॑क॒त्रा मन॑सा दी॒नद॑क्षा॒ न। य॒ज्ञस्य॑ म॒न्वते॒ मर्ता॑सः। अ॒ग्निष्टद्धोता᳚ क्रतु॒विद्वि॑जा॒नन्। यजि॑ष्ठो दे॒वाꣳ ऋ॑तु॒शो य॑जाति॥११५॥

दे॒वाङ्श्चि॒त्रं त॒नूभ्य॒ः स्वाहो॒नं पुरु॑षसम्मि॒तोऽग्ने॒ तद॑स्य कल्पय॒ पञ्च॑ च॥——[११]

यद्दे॑वा देव॒हेड॑नम्। देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा᳚न्मा मुञ्चत। ऋ॒तस्य॒र्तेन॒ मामु॒त। देवा॑ जीवनका॒म्या यत्। वा॒चाऽनृ॑तमूदि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः।

गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वꣳ सरस्वति। ऋतान्मां मुञ्चताꣳहसः। यदन्यकृतमारिम। सजातशꣳसादुत वा जामिशꣳसात्। ज्यायसः शꣳसादुत वा कनीयसः। अनाज्ञातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि। यद्वाचा यन्मनसा। बाहुभ्यामूरुभ्यामष्ठीवद्भ्याम्॥११७॥

शिश्नैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यद्धस्ताभ्यां चकर किल्बिषाणि। अक्षाणां वग्नुमुपजिघ्नमानः। दूरेपश्या च राष्ट्रभृच्च। तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। अदीव्यन्नृणं यदहं चकार। यद्वादास्यन्थ्सञ्जगारा जनेभ्यः। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यन्मयि माता गर्भे सति॥११८॥

एनश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदा पिपेष मातरं पितरम्। पुत्रः प्रमुदितो धयन्। अहिꣳसितौ पितरौ मया तत्। तदग्ने अनृणो भवामि। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्याम्। यन्मातरं पितरं वा जिहिꣳसिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदाशसा

नि॒शसा॒ यत्प॑रा॒शसा᳚॥११९॥

यदेन॑श्चकृ॒मा नूत॑न॒ं यत्पु॑रा॒णम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। अति॑ क्रामामि दु॒रि॒तं यदेन॑ः। जहा॑मि रि॒प्रं प॑र॒मे स॒धस्थे᳚। यत्र॒ यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दु॒ष्कृत॑ः। तमा रो॑हामि सु॒कृता॒ नु लो॒कम्। त्रि॒ते दे॒वा अ॑मृजतै॒तदेन॑ः। त्रि॒त ए॒तन्म॑नु॒ष्ये॑षु मामृजे। ततो॑ मा॒ यदि॒ किञ्चि॑दान॒शे। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः॥१२०॥

गार्ह॑पत्य॒ः प्रमु॑ञ्चतु। दु॒रि॒ता यानि॑ चकृ॒म। क॒रोतु॒ माम॑ने॒नसम्᳚। दि॒वि जा॒ता अ॒प्सु जा॒ताः। या जा॒ता ओष॑धीभ्यः। अथो॒ या अ॑ग्नि॒जा आप॑ः। ता न॑ः शुन्धन्तु॒ शुन्ध॑नीः। यदापो॒ नक्तं॑ दु॒रि॒तं चरा॑म। यद्वा॒ दिवा॒ नूत॑न॒ं यत्पु॑रा॒णम्। हिर॑ण्यवर्णा॒स्तत॒ उत्पु॑नीत नः। इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑॥१२१॥

अ॒ने॒नस॑मष्ठीव॒द्ध्याꣳ स॒ति प॑रा॒शसां॑ऽऽन॒शेऽ᳚ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः पुनीत न॒स्त्रीणि॑ च (यद्दे॑वा॒ देवा॑ ऋ॒तेन॑ सजातश॒ꣳसाद्यद्वा॒चा यद्धस्ता᳚भ्या॒मदी᳚व्य॒ं यन्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष॒ यद॒न्तरि॑क्ष॒ं यदा॒शसाऽति॑ क्रामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता अ॒प्सु जा॒ता यदाप॑ इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने॒ त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑।)॥——[१२]

यत्ते॒ ग्राव्णा॑ चिच्छि॒दुः सो॑म राजन्। प्रि॒याण्यङ्गा॑नि॒ स्वधि॑ता॒ परू॑ꣳषि। तथ्सन्ध॒थ्स्वाज्ये॑नो॒त व॑र्धयस्व। अ॒ना॒ग॒सो॒ अध॒मिथ्स॒ङ्क्ष॑येम। यत्ते॒ ग्रावा॑ बा॒हुच्यु॑तो॒ अचु॑च्यवुः। नरो॒ यत्ते॑ दुदु॒हुर्दक्षि॑णेन। तत्त॒ आप्या॑यता॒ तत्ते᳚। निष्ट्या॑यतां देव सोम। यत्ते॒ त्वच॑ बिभि॒दुर्यच्च॒ योनि᳚म्। यद॒स्थाना॒त्प्रच्यु॑तो॒ वेन॑सि॒ त्मना᳚॥१२२॥

त्वया॒ तथ्सो॑म गु॒प्तम॑स्तु नः। सा न॑ः स॒न्धास॑त्पर॒मे व्यो॑मन्। अह॒ाच्छरी॑र॒ं पय॑सा स॒मेत्य॑। अ॒न्यो᳚न्यो भवति॒ वर्णो॑ अस्य। तस्मि॑न्व॒यमुप॑हूता॒स्तव॑ स्मः। आ नो॑ भज॒ सद॑सि वि॒श्वरू॑पे। नृ॒चक्षा॒ः सोम॑ उ॒त शु॒श्रुग॑स्तु। मा नो॒ वि हा॑सी॒द्गिर॑ आवृणा॒नः। अना॑गास्त॒नुवो॑ वावृधा॒नः। आ नो॑ रू॒पं व॑हतु॒ जाय॑मानः॥१२३॥

उप॑ क्षरन्ति जु॒ह्वो॑ घृ॒तेन॑। प्रि॒याण्यङ्गा॑नि॒ तव॑ व॒र्धय॑न्तीः। तस्मै॑ ते सोम॒ नम॒ इद्वष॑ड्ढ। उप॑ मा राजन्थ्सुकृ॒ते ह्व॑यस्व। सं प्रा॑णापा॒नाभ्या॒ꣳ समु॒ चक्षु॑षा॒ त्वम्। सꣳ श्रोत्रे॑ण गच्छस्व सोम राजन्। यत्त॒ आस्थि॑त॒ꣳ शमु॒ तत्ते॑ अस्तु। जा॒नी॒तान्न॑ः स॒ङ्गम॑ने पथी॒नाम्। ए॒तं जा॑नीतात्पर॒मे व्यो॑मन्। वृका᳚ः सधस्था वि॒द रू॒पम॑स्य॥१२४॥

यदा॒गच्छा᳚त्प॒थिभि॑र्देव॒याने᳚ः। इ॒ष्टा॒पू॒र्ते कृ॑णुतादा॒विर॑स्मै। अरि॑ष्टो राजन्नग॒दः परे॑हि। नम॑स्ते अस्तु॒ चक्ष॑से रघूय॒ते। नाक॒मारो॑ह स॒ह यज॑मानेन। सूर्यं॑ गच्छतात्पर॒मे व्यो॑मन्। अभू᳚द्दे॒वः स॑वि॒ता वन्द्यो॒नु न॑ः। इ॒दानी॒मह्न॑ उप॒वाच्यो॒ नृभि॑ः। वि यो रत्ना॒ भज॑ति मान॒वेभ्य॑ः। श्रेष्ठं॑ नो॒ अत्र॒ द्रवि॑णं॒ यथा॒ दध॑त्। उप॑ नो मित्रावरुणावि॒हाव॑तम्। अ॒न्वादी᳚ध्याथामि॒ह न॑ः सखाया। आ॒दि॒त्याना॒ प्रसि॑तिर्हे॒तिः। उ॒ग्रा श॒तपा᳚ष्ठा घ॒विषा॒ परि॑ णो वृणक्तु। आप्या॑यस्व॒ सन्ते᳚॥१२५॥

त्मना॒ जाय॑मानोऽस्य॒ दध॒त्पश्च॑ च॥ [१३]

यद्दि॑दी॒क्षे मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा। यद्वा᳚ प्रा॒णैश्चक्षु॑षा॒ यच्च॒ श्रोत्रे॑ण। यद्रेत॑सा मिथु॒नेनाप्या॒त्मना᳚। अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षायै॒ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्त्रीर्मयि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। यद॒चा साम्ना॒ यजु॑षा। प॒शू॒नां चर्म॑न् ह॒विषा॑ दिदी॒क्षे। यच्छन्दो॑भि॒रोष॑धीभि॒र्वन॒स्पतौ᳚। अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्॥१२६॥

शु॒क्रा दी॒क्षायै॒ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्त्रीर्मयि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। येन॒ ब्रह्म॒ येन॑ क्ष॒त्रम्। येनै᳚न्द्रा॒ग्नी प्र॒जाप॑तिः॒ सोमो॒ वरु॑णो॒ येन॒ राजा᳚। विश्वे॑ दे॒वा ऋष॑यो॒ येन॑ प्रा॒णाः। अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षायै॒ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्त्रीर्मयि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ꣳ॒ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यं धाम॑॥१२७॥

अ॒ग्नेः प्रि॒यत॑मꣳ ह॒विः स्वाहा᳚। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ꣳ॒ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यं धाम॑। इन्द्र॑स्य प्रि॒यत॑मꣳ ह॒विः स्वाहा᳚। अ॒पां पुष्प॑म॒स्योष॑धीना॒ꣳ॒ रसः॑। सोम॑स्य प्रि॒यं धाम॑। विश्वे॑षां दे॒वाना᳚ं प्रि॒यत॑मꣳ ह॒विः स्वाहा᳚। व॒यꣳ सोम॑ व्र॒ते तव॑। मन॑स्त॒नूषु॒ पिप्र॑तः। प्र॒जाव॑न्तो अशीमहि॥१२८॥

दे॒वेभ्य॑ः पि॒तृभ्य॒ः स्वाहा᳚। सो॒म्येभ्य॑ः पि॒तृभ्य॒ः स्वाहा᳚। क॒व्येभ्य॑ः पि॒तृभ्य॒ः स्वाहा᳚। देवा॑स इ॒ह मा॑दयध्वम्। सोम्या॑स इ॒ह मा॑दयध्वम्। कव्या॑स इ॒ह मा॑दयध्वम्। अन॑न्तरिताः पि॒तर॑ः सो॒म्याः सो॑मपी॒थात्। अपै॑तु मृ॒त्युर॒मृत॑ं न॒ आग॑न्। वै॒व॒स्व॒तो

नो॒ अभ॑यं कृणोतु। प॒र्णं वन॒स्पते॑रिव॥१२९॥

अ॒भि न॑ः शीयता॒ँ र॒यिः। सच॑तां न॒ः शची॒पति॑ः। परं मृत्यो॒ अनु॒ परे॑हि॒ पन्था॑म्। यस्ते॒ स्व इत॑रो देव॒याना॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि। मा न॑ः प्र॒जा॒ँ रीरिषो॒ मोत वी॒रान्। इ॒दमू॒नु श्रेयो॑व॒सान॒माग॑न्म। यद्गो॒जिद्ध॑न॒जिद॑श्व॒जिद्यत्। प॒र्णं वन॒स्पते॑रिव। अ॒भि न॑ः शीयता॒ँ र॒यिः। सच॑तां न॒ः शची॒पति॑ः॥१३०॥

वन॒स्पता॑व॒ब्धो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यं धामा॑शीमहीवा॒भिन॑ः शीयता॒ँ र॒यिरेक॑ च॥ [१४]

सर्वा॒न् यद्विष॑ण्णेन॒ वि वै याः पु॒रस्ता॒द्देवा॑ दे॒वेषु॒ परि॑स्तृणीत॒ सक्षे॒दं यद॒स्य पा॒रे॑ऽना॒गस॒ उद॑स्ताम्प्सी॒द्ब्रह्म॑ प्रति॒ष्ठा यद्दे॑वा॒ यत्ते॒ ग्राव्ण॒ा यद्दि॑दी॒क्षे चतु॑र्दश॥१४॥

सर्वा॒न्भूतिं॑मे॒व यामे॒वाफ्स्वाहु॑तिं व्र॒ताना॑ पर्णव॒ल्कः सो॒म्याना॑म॒स्मिन् य॒ज्ञेऽग्ने॒ यो नो॒ ज्योग्जी॒वाः प॒रोर॑ज॒ाः प्रते॑मह॒े ब्रह्म॑ प्रति॒ष्ठा गार्ह॑पत्यस्त्रि॒ँ॒शद॑त्तरश॒तम्॥१३०॥

सर्वा॒ञ्छची॒पति॑ः॥

हरि॑ः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

सा॒ङ्ग्र॒ह॒ण्येष्ट्या॑ यजते। इ॒मा॒ञ्ज॒नता॒ꣳ॒ सङ्गृ॑ह्णा॒नीति॑। द्वाद॑शारत्नी र॒श॒ना भ॑वति। द्वाद॑श॒ मासाः᳚ संवथ्स॒रः। सं॒व॒थ्स॒रमे॒वाव॑ रुन्धे। मौ॒ञ्जी भ॑वति। ऊर्ग्वै मु॒ञ्जाः᳚। ऊर्ज॑मे॒वाव॑ रुन्धे। चि॒त्रा नक्ष॑त्रं भवति। चि॒त्रं वा ए॒तत्कर्म॑॥१॥

यद॑श्वमे॒धः सम॑द्ध्यै। पुण्य॑नाम देव॒यज॑नम॒ध्यव॑स्यति। पुण्या॑मे॒व तेन॑ की॒र्तिम॒भि ज॑यति। अप॑दातीनृ॒त्विज॑ः स॒माव॑ह॒न्त्या सु॑ब्रह्म॒ण्यायाः᳚। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। के॒श॒श्म॒श्रु व॑पते। न॒खानि॒ नि कृ॑न्तते। द॒तो धा॑वते। स्नाति॑। अह॑तं॒ वास॒ः परि॑धत्ते। पा॒प्मनोऽप॑हत्यै। वाच॑ य॒त्वोप॑ वसति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ गुप्त्यै᳚। रात्रिं॑ जाग॒रय॑न्त आसते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥२॥

कर्म॑ धत्ते॒ पश्च॑ च॥ [१]

चतु॑ष्टय्य॒ आपो॑ भवन्ति। चतु॑ः शफो॒ वा अश्व॑ः प्राजाप॒त्यः सम॑द्ध्यै। ता दि॒ग्भ्यः

समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्दधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति शृतत्वाय। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति। दिशामेव ज्योतीꣳष्यव रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन्रशनान्युनक्ति। प्रजापतिर्वा ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रशनान्युनक्ति। प्रजापतिमेव रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रशना भवति। बहु वा एष कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यद्दर्भमयी रशना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनं मेध्यमा लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्। स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजां महर्त्विक्त्वम्। यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तद्दधाति। अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत

उदक्रामत्। तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णꣳ हिरण्यं ददाति। रेत एव तद्दधाति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्। रेतसैवास्मिन्रेतो दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवथ्षट् च॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः प्रतिप्रोच्य। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। यदाह। ब्रह्मन्नश्वं मेध्यं भन्थ्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति॥७॥

न देवताभ्य आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयजुष्केण क्रियते। इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृद्ध्यै॥८॥

तदा॑हुः। द्वाद॑शारत्नी र॒श॒ना क॑र्त॒व्या(३) त्रयो॑दशार॒त्नी(३)रिति॑। ऋ॒ष॒भो वा ए॒ष ऋ॑तू॒नाम्। यथ्सं॑वथ्स॒रः। तस्य॑ त्रयोद॒शो मासो॑ वि॒ष्टपम्᳚। ऋ॒ष॒भ ए॒ष य॒ज्ञाना᳚म्। यद॑श्वमे॒धः। यथा॒ वा ऋ॑ष॒भस्य॑ वि॒ष्टपम्᳚। ए॒वमे॒तस्य॑ वि॒ष्टपम्᳚। त्र॒यो॒द॒शम॑र॒त्निꣳ॑ र॑श॒नाया॑मु॒पा द॑धाति॥९॥

यथ॑र्॒ष॒भस्य॑ वि॒ष्टपꣳ॑ सꣳ॑स्क॒रोति॑। ता॒दृगे॒व तत्। पूर्व॒ आयु॑षि वि॒दथे॑षु क॒व्येत्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। तया॑ दे॒वाः सु॒तमा॒ ब॑भूवु॒रित्या॑ह। भूति॑मे॒वोपाव॑र्तते। ऋ॒तस्य॒ साम᳚न्थ्स॒रमा॒रप॒न्तीत्या॑ह। स॒त्यं वा ऋ॒तम्। स॒त्येनै॒वैन॑मृ॒तेनार॑भते। अ॒भि॒धा अ॒सीत्या॑ह॥१०॥

तस्मा॑दश्वमेधया॒जी सर्वा॑णि भू॒तान्य॒भि भ॑वति। भुव॑नम॒सीत्या॑ह। भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। य॒न्ताऽसीत्या॑ह। य॒न्तार॑मे॒वैनं॑ करोति। ध॒र्ताऽसीत्या॑ह। ध॒र्तार॑मे॒वैनं॑ करोति। सो᳚ऽग्निं वै᳚श्वान॒रमित्या॑ह। अ॒ग्नावे॒वैनं॑ वैश्वान॒रे जु॑होति। सप्र॑थस॒मित्या॑ह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होमं एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति। यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुण इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनꣳ स्वगा करोति। स्वाहा त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव देवताया आलभ्यते। तयैवैनꣳ समर्धयति॥१२॥

बध्नाति समृद्ध्या उपादधात्यसीत्याह सप्रथसमित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च च॥——[३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरनुजायाः पुत्रः। स पश्चान्नयति। विष्वञ्चमेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः। यो अर्वन्तं जिघाꣳसति तमभ्यमीति वरुण इति श्वानं चतुरक्षं प्रसौति। परो मर्तः परः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य प्रहन्ति। श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यꣳ हन्ति। सैध्रकं मुसलं भवति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौंश्चलेयो हन्ति। पुंश्चल्वां वै देवाः शुचं न्यदधुः। शुचैवास्य शुचꣳ हन्ति। पाप्मा वा एतमीप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अश्वस्याधस्पदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः। वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यमवक्रामति। दक्षिणाऽपं प्लावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छमलमपं प्लावयति। ऐषीक उदूहो भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा भवति। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभ्युदूहति। पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे एव सन्दधाति। अभिक्रत्वेन्द्र भूरधज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥ [४]

चत्वार ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति।

श॒तेन॑ राजपु॒त्रैः स॒हाध्व॒र्युः। पु॒रस्ता᳚त्प्र॒त्यङ्क्ति॑ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति। अ॒नेनाश्वे॑न॒ मेध्ये॑ने॒ष्ट्वा। अ॒यꣳ राजा॑ वृ॒त्रं व॑ध्या॒दिति॑। रा॒ज्यं वा अ॑ध्व॒र्युः। क्ष॒त्रꣳ रा॑जपु॒त्रः। रा॒ज्येनै॒वास्मि॑न्क्ष॒त्रं द॑धाति। श॒तेना॑ रा॒जभि॑रु॒ग्रैः स॒ह ब्र॒ह्मा॥१६॥

द॒क्षि॒ण॒त उ॒दङ्क्ति॑ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति। अ॒नेनाश्वे॑न॒ मेध्ये॑ने॒ष्ट्वा। अ॒यꣳ राजा᳚प्रतिधृ॒ष्यो᳚ऽस्त्विति॑। बल॒ं वै ब्र॒ह्मा। बल॑मरा॒जोग्रः। बले॑नै॒वास्मि॒न्बल॑ं दधाति। श॒तेन॑ सूतग्राम॒णिभि॑ः स॒ह होता᳚। प॒श्चात्प्राङ्क्ति॑ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति। अ॒नेनाश्वे॑न॒ मेध्ये॑ने॒ष्ट्वा। अ॒यꣳ राजा॒ऽस्यै वि॒शः॥१७॥

ब॒हु॒ग्वै ब॑ह्व॒श्वायै॑ बह्वजावि॒कायै᳚। ब॒हु॒व्री॒हि॒य॒वायै॑ बहुमाषति॒लायै᳚। ब॒हु॒हि॒र॒ण्यायै॑ बहुह॒स्तिका॑यै। ब॒हु॒दा॒स॒पू॒रु॒षायै॑ रयि॒मत्यै॒ पुष्टि॑मत्यै। ब॒हु॒रा॒य॒स्पो॒षायै॒ राजा॒स्त्विति॑। भू॒मा वै होता᳚। भू॒मा सू॑तग्राम॒ण्यः॑। भू॒म्नैवास्मि॑न्भू॒मान॑ं दधाति। श॒तेन॑ क्षत्तसङ्ग्रही॒तृभि॑ः स॒होद्गा॒ता। उ॒त्त॒र॒तो द॑क्षि॒णा ति॒ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति॥१८॥

अ॒नेनाश्वे॑न॒ मेध्ये॑ने॒ष्ट्वा। अ॒यꣳ राजा॒ स॒र्वमायु॑रे॒त्विति॑। आयु॒र्वा उ॑द्गा॒ता। आयु॑ः

क्षत्तसङ्ग्रहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शतꣳशतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥ [५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यन्निक्तमनालब्धमुथ्सृजन्ति। यथ्स्तोक्या अन्वाह। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु वा अहमश्वमेधꣳ

सꣳस्था॑पयामि। तेन॒ तत॒ः सꣳस्थि॑तेन चरा॒मीति॑। अ॒ग्नये॒ स्वाहेत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। सोमा॑यै॒वैनं॑ जुहोति। स॒वि॒त्रे स्वाहेत्या॑ह। स॒वि॒त्र ए॒वैनं॑ जुहोति॥२२॥

सर॑स्वत्यै॒ स्वाहेत्या॑ह। सर॑स्वत्या ए॒वैनं॑ जुहोति। पू॒ष्णे स्वाहेत्या॑ह। पू॒ष्ण ए॒वैनं॑ जुहोति। बृह॒स्पत॑ये॒ स्वाहेत्या॑ह। बृह॒स्पत॑य ए॒वैनं॑ जुहोति। अ॒पां मोदा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। अ॒द्भ्य ए॒वैनं॑ जुहोति। वा॒यवे॒ स्वाहेत्या॑ह। वा॒यव॑ ए॒वैनं॑ जुहोति॥२३॥

मि॒त्राय॒ स्वाहेत्या॑ह। मि॒त्राय॒ै॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय॒ स्वाहेत्या॑ह। वरु॑णायै॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो जुहोति। दश॑दश स॒म्पाद॑ जुहोति। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। प्र वा ए॒षो॑ऽस्माल्लो॒काच्च्य॑वते। यः परा॑ची॒राहु॑तीर्जु॒होति॑। पुन॑ः पुनर॒भ्याव॑र्तं जुहोति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्रति॑ तिष्ठति। ए॒ताꣳ ह॒ वाव सो॑ऽश्वमे॒धस्य॒ सꣳस्थि॑तिमुवा॒चास्क॑न्दाय। अस्क॑न्न॒ꣳ॒ हि तत्। यद्य॒ज्ञस्य॒ सꣳस्थि॑तस्य॒ स्कन्द॑ति॥२४॥

अभिजित्यै वैश्वानरः संवित्र एवैनं जुहोति वायव एवैनं जुहोति च्यवते षट् च॥ [६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्ङ्तिष्ठन्प्रोक्षति। प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ। ओज एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः सारसारितमः॥२५॥

जवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां यशस्वितमाः। यश एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामपचिततमः॥२६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्टात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः पशूनां त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे

त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॒व्यै त्वेत्या॑ह। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यः॒ प्रोक्ष॑ति। स॒ते त्वाऽस॑ते त्वा॒ऽद्भ्यस्त्वौष॑धीभ्यस्त्वा॒ विश्वे᳚भ्यस्त्वा भू॒तेभ्य॒ इत्या॑ह। तस्मा॑दश्वमेधया॒जिन॒ꣳ॒ सर्वा॑णि भू॒तान्युप॑जीवन्ति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यत्प्रा॑जाप॒त्योऽश्वः॑। अथ॒ कस्मा॑देनम॒न्याभ्यो॑ दे॒वता॒भ्योऽपि॒ प्रोक्ष॒तीति॑। अश्वे॒ वै सर्वा॑ दे॒वता॑ अ॒न्वाय॑त्ताः। तं यद्विश्वे᳚भ्यस्त्वा भू॒तेभ्य॒ इति॑ प्रो॒क्षति॑। दे॒वता॑ ए॒वास्मि॑न्न॒न्वा या॑तयति। तस्मा॒दश्वे॒ सर्वा॑ दे॒वता॑ अ॒न्वाय॑त्ताः॥२७॥

सा॒र॒सा॒रि॒त॒मोऽप॑चिततमः प्राजाप॒त्योऽश्व॒ः पञ्च॑ च॥ [७]

यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॒ स्कन्द॑ति। ए॒वं वा ए॒तदश्व॑स्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षि॑त॒मना॑लब्धमुथ्सृ॒जन्ति॑। यद॑श्वचरि॒तानि॑ जु॒होति॑। स॒र्व॒हु॒तं॑मे॒वैनं॑ करो॒त्यस्क॑न्दाय। अस्क॑न्न॒ꣳ॒ हि तत्। यद्धु॒तस्य॒ स्कन्द॑ति। ई॒ङ्का॒राय॒ स्वाहेङ्कृ॑ताय॒ स्वाहेत्या॑ह। ए॒ताति॒ वा अ॑श्वचरि॒तानि॑। च॒रि॒तै॒रे॒वैन॒ꣳ॒ सम॑र्धयति॥२८॥

तदा॑हुः। अना॑हुतयो॒ वा अ॑श्वचरि॒तानि॑। नैता हो॑त॒व्या॑ इति॑। अथो॒ खल्वा॑हुः।

होतव्या एव। अत्र वावैवं विद्वानश्वमेधꣳ सꣳस्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनाद्दधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्यानायतनेऽन्यत्राग्नेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः पुरस्तात्स्विष्टकृतः। आहवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति। आयतन एवास्याहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य कॢप्त्यै। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्धयेत्। अवं सुवर्गाल्लोकात्पद्येत। पापीयान्थ्स्यादिति। सकृदेव होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्व्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिꣳशतमश्वरूपाणि जुहोति। अष्टाचत्वारिꣳशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः॥३१॥

अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥ [८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह। शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्याह। तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनाꣳ श्रैष्ठ्यं गच्छति॥३२॥

प्र यशः श्रैष्ठ्यमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। ययुर्नामाऽसीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्। प्रियेणैवैनं नामधेयेनाभि वदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेद्ध्वयेते। मित्रमेव भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति। अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वेत्युथ्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला

एतं देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतृषु पथ्सु जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनं बध्नाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते। येऽश्वं मेध्यꣳ रक्षन्ति। तेषां य उदृचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उदृचं न गच्छन्ति॥३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिच्यते। योऽबलोऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय। अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पथ्सु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥——[९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेपानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वार्यौद्ग्रहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्दैव्यं क्षत्रम्। सा श्रीः। तद्ब्रध्नस्य विष्टपम्। तथ्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमौद्ग्रहणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवता जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत

इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒मास्त्यै᳚। ए॒षां लो॒काना॒ं क्लृत्यै᳚। अप॒ वा ए॒तस्मा᳚त्प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॥४०॥

यो दी॒क्षाम॑तिरे॒चय॑ति। स॒प्ता॒हं प्रच॑रन्ति। स॒प्त वै शी॑र्॒ष॒ण्या᳚ः प्रा॒णाः। प्रा॒णा दी॒क्षा। प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्दी॒क्षामव॑ रुन्धे। पू॒र्णा॒हु॒तिमु॑त्त॒मां जु॑होति। सर्व॒ं वै पू᳚र्णा॒हु॒तिः। सर्व॑मे॒वाप्नो॑ति। अथो॑ इ॒यं वै पू᳚र्णा॒हु॒तिः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति॥४१॥

रु॒न्धे॒ प्रा॒णान्दी॒क्षामव॑ रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। तꣳ सृ॒ष्टं न किञ्च॒नोद॑यच्छत्। तं वै᳚श्वदे॒वान्ये॒वोद॑यच्छन्। यद्वै᳚श्वदे॒वानि॑ जु॒होति॑। य॒ज्ञस्योद्य॑त्यै। स्वाहा॒ऽऽधिमाधी॑ताय॒ स्वाहा᳚। स्वाहाऽधी॑त॒ं मन॑से॒ स्वाहा᳚। स्वाहा॒ मनः॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा᳚। काय॒ स्वाहा॒ कस्मै॒ स्वाहा॑ क॒तमस्मै॒ स्वाहेति॑ प्राजाप॒त्ये मु॒ख्ये॑ भवतः। प्र॒जाप॑तिमुखाभिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भि॒रुद्य॑च्छते॥४२॥

अदि॑त्यै॒ स्वाहाऽदि॑त्यै म॒ह्यै᳚ स्वाहाऽदि॑त्यै सुमृडी॒कायै॒ स्वाहेत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैनं॑ प्रति॒ष्ठायोद्य॑च्छते। सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै बृह॒त्यै᳚

स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्ध्यै सयत्वाय॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहाष्टौ च॥ [११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातः सवनम्। प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्नोति। गायत्रीं छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यं दिनꣳ सवनम्। माध्यं दिनादेवैनꣳ

सवनात्त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥४४॥

अथो माध्यंदिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोति। त्रिष्टुभं छन्दः। सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा जगती। जागतं तृतीयसवनम्। तृतीयसवनादेवैनं जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्नोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतस्र आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवथ्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नव च॥ [१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति।

तस्मा᳚त्पु॒रा ब्रा᳚ह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑जायत। आऽस्मिन्रा॒ष्ट्रे रा॑ज॒न्य॑ इष॒व्य॑ः शूरो॑ महार॒थो जा॑यता॒मित्या॑ह। रा॒ज॒न्य॑ ए॒व शौ॒र्यं॑ म॑हि॒मान॑ं दधाति। तस्मा᳚त्पु॒रा रा॑ज॒न्य॑ इष॒व्य॑ः शूरो॑ महार॒थोऽजायत। दोग्ध्री॑ धे॒नुरित्या॑ह। धे॒न्वामे॒व पयो॑ दधाति। तस्मा᳚त्पु॒रा दोग्ध्री॑ धे॒नुर॑जायत। वोढा॑ऽन॒ड्वानित्या॑ह॥४७॥

अ॒न॒डु॒ह्ये॒व वी॒र्यं॑ दधाति। तस्मा᳚त्पु॒रा वोढा॑ऽन॒ड्वान॑जायत। आ॒शुः सप्ति॒रित्या॑ह। अश्व॑ ए॒व ज॒वं द॑धाति। तस्मा᳚त्पु॒राऽऽशुरश्वो॑ऽजायत। पुर॑न्धि॒र्योषेत्या॑ह। यो॒षित्ये॒व रू॒पं द॑धाति। तस्मा॒त्स्त्री यु॑व॒तिः प्रि॒या भावु॑का। जि॒ष्णू र॑थे॒ष्ठा इत्या॑ह। आ ह॒ वै तत्र॑ जि॒ष्णू र॑थे॒ष्ठा जा॑यते॥४८॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। स॒भेयो॒ युवेत्या॑ह। यो वै पू᳚र्ववय॒सी। स स॒भेयो॒ युवा᳚। तस्मा॒द्युवा॒ पुमा᳚न्प्रि॒यो भावु॑कः। आऽस्य यज॑मानस्य वी॒रो जा॑यता॒मित्या॑ह। आ ह॒ वै तत्र॒ यज॑मानस्य वी॒रो जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। नि॒का॒मेनि॑कामे नः प॒र्जन्यो॑ वर्॒ष॒त्वित्या॑ह। नि॒का॒मेनि॑कामे ह॒ वै तत्र॑ प॒र्जन्यो॑ वर्षति। यत्रै॒तेन॑

य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। फ॒लिन्यो॑ न॒ ओष॑धयः पच्यन्ता॒मित्या॑ह। फ॒लिन्यो॑ ह॒ वै तत्रौष॑धयः पच्यन्ते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। यो॒ग॒क्षे॒मो नः॑ कल्पता॒मित्या॑ह। कल्प॑ते ह॒ वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ योगक्षे॒मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते॥४९॥

अ॒न॒ड्वानित्या॑ह जायते वर्॒षति स॒प्त च॑॥ ——— [१३]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्मन्न॑श्वमे॒धम॑धत्त। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वाव य॒ज्ञः। यद॑श्वमे॒धः। अप्ये॒व नोऽत्रा॒स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒तान॑न्नहो॒मान्प्राय॑च्छत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स दे॒वान॑प्रीणात्। यद॑न्नहो॒मां जु॒होति॑॥५०॥

दे॒वाने॒व तैर्यज॑मानः प्रीणाति। आज्ये॑न जुहोति। अ॒ग्नेर्वा ए॒तद्रू॒पम्। यदाज्य᳚म्। यदाज्ये॑न जु॒होति॑। अ॒ग्निमे॒व तत्प्री॑णाति। मधु॑ना जुहोति। म॒ह॒त्यै वा ए॒तद्दे॒वता॑यै रू॒पम्। यन्मधु॑। यन्मधु॑ना जु॒होति॑॥५१॥

म॒ह॒तीमे॒व तद्दे॒वता᳚ं प्रीणाति। त॒ण्डु॒लैर्जु॑होति। वसू॑ना॒ं वा ए॒तद्रू॒पम्। यत्त॑ण्डु॒लाः। यत्त॑ण्डु॒लैर्जु॒होति॑। वसू॑ने॒व तत्प्री॑णाति। पृथु॑कैर्जुहोति। रु॒द्राणा॒ं वा ए॒तद्रू॒पम्।

यत्पृथु॑काः। यत्पृथु॑कैर्जु॒होति॑॥५२॥

रु॒द्राने॒व तत्प्री॑णाति। ला॒जैर्जु॑होति। आ॒दि॒त्याना॒ं वा ए॒तद्रू॒पम्। यल्ला॒जाः। यल्ला॒जैर्जु॒होति॑। आ॒दि॒त्याने॒व तत्प्री॑णाति। क॒रम्भै᳚र्जुहोति। विश्वे॑षा॒ं वा ए॒तद्दे॒वाना॑ꣳ रू॒पम्। यत्क॒रम्बाः᳚। यत्क॒रम्भै᳚र्जु॒होति॑॥५३॥

विश्वा॑ने॒व तद्दे॒वान्प्री॑णाति। धा॒नाभि॑र्जुहोति। नक्ष॑त्राणा॒ं वा ए॒तद्रू॒पम्। यद्धा॒नाः। यद्धा॒नाभि॑र्जु॒होति॑। नक्ष॑त्राण्ये॒व तत्प्री॑णाति। सक्तु॑भिर्जुहोति। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तद्रू॒पम्। यथ्सक्त॑वः। यथ्सक्तु॑भिर्जु॒होति॑॥५४॥

प्र॒जाप॑तिमे॒व तत्प्री॑णाति। म॒सूस्यै᳚र्जुहोति। सर्वा॑सा॒ं वा ए॒तद्दे॒वता॑नाꣳ रू॒पम्। यन्म॒सूस्या॑नि। यन्म॒सूस्यै᳚र्जु॒होति॑। सर्वा॑ ए॒व तद्दे॒वताः᳚ प्रीणाति। प्रि॒य॒ङ्गु॒त॒ण्डु॒लैर्जु॑होति। प्रि॒याङ्गा॑ ह॒ वै नामै॒ते। ए॒तैर्वै दे॒वा अश्व॒स्याङ्गा॑नि॒ सम॑दधुः। यत्प्रि॑यङ्गुतण्डु॒लैर्जु॒होति॑। अश्व॑स्यै॒वाङ्गा॑नि॒ सन्द॑धाति। दशान्ना॑नि जुहोति। दशा᳚क्षरा

विराट्। विराड्कृत्स्नस्यान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुकैर्जुहोति करम्बैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति चत्वारि च (अन्नहोमानाऽऽज्येनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः पृथुकैर्लाजैः करम्बैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूस्यैः प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादश।)॥——[१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तꣳ सृष्टꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तहोमानपश्यत्। ताञ्जुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपाहन्। यन्नक्तꣳ होमाञ्जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षाꣳस्यप हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यप हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत एवास्य प्राणं दधाति। अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवाव रुन्धे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्ध्यै। नक्तं जुहोति। रक्षसामपहत्यै। आज्येनान्ततो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्य प्राणं दधाति। पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। द्वाभ्याꣳ स्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव

लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह। अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपहन्त्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥——[१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽऽप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याꣳ स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति। एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। अयुताय स्वाहा नियुताय स्वाहा

प्र॒यु॒ता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह॥६०॥

त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। इ॒माने॒व लो॒कानवं॑ रुन्धे। अर्बु॑दाय॒ स्वाहेत्या॑ह। वाग्वा अर्बु॑दम्। वाचं॑मे॒वावं॑ रुन्धे। न्यं॑र्बुदाय॒ स्वाहेत्या॑ह। यो वै वा॒चो भू॒मा। तन्न्यं॑र्बुदम्। वा॒च ए॒व भू॒मान॒मवं॑ रुन्धे। स॒मु॒द्राय॒ स्वाहेत्या॑ह॥६१॥

स॒मु॒द्रमे॒वाऽऽप्नो॑ति। मध्या॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। मध्यं॑मे॒वाऽऽप्नो॑ति। अन्ता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। अन्तं॑मे॒वाऽऽप्नो॑ति। प॒रा॒र्धाय॒ स्वाहेत्या॑ह। प॒रा॒र्धमे॒वाऽऽप्नो॑ति। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहेत्या॑ह। रात्रि॒र्वा उ॒षाः। अह॒र्व्यु॑ष्टिः। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वावं॑ रुन्धे। अथो॑ अहोरा॒त्रयो॑रे॒व प्रति॑ तिष्ठति। ता यदु॒भयी॒र्दिवा॑ वा॒ नक्तं॑ वा जु॒हु॒यात्। अ॒हो॒रा॒त्रे मो॑हयेत्। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहो॑देष्य॒ते स्वाहो॒द्यते स्वाहेत्यनु॑दिते जुहोति। उदि॑ताय॒ स्वाहा॑ सुव॒र्गाय॒ स्वाहा॑ लो॒काय॒ स्वाहेत्युदि॑ते जुहोति। अ॒हो॒रा॒त्रयो॒रव्यं॑तिमोहाय॥६२॥

ए॒को॒त्त॒रं जुं॑होति प्र॒यु॒ता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह समु॒द्राय॒ स्वाहेत्या॒हाह॒र्व्यु॑ष्टिः स॒प्त च॑॥ [१६]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्यश्वनामानि जुहोति। उभयोरेवैनं लोकयोर्नामधेयं गमयति। आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहेत्युद्द्रावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्नꣳ सुवर्गं लोकं गमयति। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति॥६३॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्येकविꣳशिनीं दीक्षां जुहोति। एकविꣳशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। भुवो देवानां कर्मणेत्यृतुदीक्षा जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। अग्नये स्वाहा वायवे स्वाहेति जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्यज्ञः सङ्क्रामत्वित्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याप्त्यै। भूतं

भव्य॑ं भवि॒ष्यदि॒ति॒ पर्या᳚प्तीर्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ पर्या᳚प्त्यै। आ मे॑ गृ॒हा भ॑व॒न्त्वित्या॒भूर्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्याभू᳚त्यै। अ॒ग्निना॒ तपो-ऽन्व॑भव॒दित्य॑नु॒भूर्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑भूत्यै। स्वाहा॒ऽऽधिमाधी॑ताय॒ स्वाहेति॒ समस्ता॑नि वैश्वदे॒वानि॑ जुहोति। सम॑स्तमे॒व द्वि॒षन्त॒ं भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति॥६५॥

द॒द्भ्यः स्वाहा॒ हनू᳚भ्या॒ꣳ॒ स्वाहेत्य॑ङ्गहो॒मान्जु॑होति। अङ्गे॑अङ्गे॒ वै पुरु॑षस्य पा॒प्मोप॑श्लिष्टः। अङ्गा॑दङ्गादे॒वैन॑ं पा॒प्मन॒स्तेन॑ मुञ्चति। अ॒ञ्ज्ये॒ताय॒ स्वाहा॑ कृष्णाय॒ स्वाहा᳚ श्वे॒ताय॒ स्वाहेत्य॑श्वरू॒पाणि॑ जुहोति। रू॒पैरे॒वैन॒ꣳ॒ सम॑र्धयति। ओष॑धीभ्य॒ः स्वाहा॒ मूले᳚भ्य॒ः स्वाहेत्यो॑षधिहो॒मान्जु॑होति। द्व॒य्यो वा ओष॑धयः। पुष्पे᳚भ्यो॒ऽन्याः फल॑ं गृ॒ह्णन्ति॑। मूले᳚भ्यो॒ऽन्याः। ता ए॒वोभयी॒रव॑ रुन्धे॥६६॥

वन॒स्पति॑भ्य॒ः स्वाहेति॑ वनस्पतिहो॒मान्जु॑होति। आ॒र॒ण्यस्या॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै। मे॒षस्त्वा॑ पच॒तैर॑व॒त्वित्यपा᳚व्यानि जुहोति। प्रा॒णा वै दे॒वा अपा᳚व्याः। प्रा॒णाने॒वाव॑

रुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाद्भ्यः स्वाहेत्यपाꣳ होमाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामत्यनन्तरित्यै क्रामति रुन्धे जायत एकं च॥——[१७]

अम्भाꣳसि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भाꣳसि। तस्य वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भाꣳसि जुहोति। इममेव लोकमव रुन्धे। वसूनाꣳ सायुज्यं गच्छति। अग्निं ज्योतिरव रुन्धे। नभाꣳसि जुहोति। अन्तरिक्षं वै नभाꣳसि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभाꣳसि जुहोति। अन्तरिक्षमेवाव रुन्धे। रुद्राणाꣳ सायुज्यं गच्छति। वायुं ज्योतिरव रुन्धे। महाꣳसि जुहोति। असौ वै लोको महाꣳसि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महाꣳसि जुहोति। अमुमेव लोकमव रुन्धे। आदित्यानाꣳ सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरव रुन्धे। नमो राज्ञे नमो वरुणायेति यव्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। मयोभूर्वातो अभि वातूस्रा इति गव्यानि जुहोति।

पशूनामवरुद्ध्यै। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति सन्ततिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै॥७०॥

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहेति प्रमुक्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रमुक्त्यै। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। दत्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहेति शरीरहोमाञ्जुहोति। पितृलोकमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्त्विति परिधीन् युनक्ति। इमे वै लोकाः परिधयः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७१॥

यः प्राणतो य आत्मदा इति महिमानौ जुहोति। सुवर्गो वै लोको महः। सुवर्गमेव ताभ्यां लोकं यजमानोऽव रुन्धे। आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति समस्तानि ब्रह्मवर्चसानि जुहोति। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे। जज्ञि बीजमिति जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमदिति सन्नतिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्नत्यै। भूताय स्वाहा भविष्यते स्वाहेति भूताभव्यौ होमौ जुहोति। अयं वै लोको भूतम्॥७२॥

असौ भविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इत्यश्वस्तोमीयं जुहोति। सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥७३॥

य उ चैनमेवं वेद। यज्ञꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तꣳहोमानपश्य तानजुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपाहन्। यन्नक्तꣳहोमाञ्जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षाꣳस्यपहन्ति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्यन्ततो जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७४॥

वै नभाꣳसि सूर्यो ज्योतिः सन्तत्यै समष्ट्यै भूतं यजते नव च॥ [१८]

एकयूपो वैकादशिनी वा। अन्येषां यज्ञानां यूपा भवन्ति। एकविꣳशिन्यश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। बैल्वो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां यज्ञक्रतूनां यूपा भवन्ति। राज्जुदाल एकविꣳशत्यरत्निरश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। नान्येषां पशूनां तेजन्या अवद्यन्ति। अवद्यन्त्यश्वस्य॥७५॥

पाप्मा वै तेजनी। पाप्मनोऽपहत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां पशूनामवद्यन्ति। वेतसशाखायामश्वस्य। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्व एवास्य योनाववद्यति। यूपेषु ग्राम्यान्पशून्नियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति। पशूनां व्यावृत्त्यै। आ ग्राम्यान्पशूँल्लँभन्ते। प्रारण्यान्थ्सृजन्ति। पाप्मनोऽपहत्यै॥ ७६॥

अश्वस्य व्यावृत्त्यै त्रीणि च॥ [१९]

राज्जुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहत्याया अपहत्यै। पौतुद्रवावभितो भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्ध्यै। भ्रूणहत्यामेवास्मादपहत्य। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि गृह्णाति। षड्बैल्वा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्ध्यै। षड्वादिराः। तेजसोऽवरुद्ध्यै॥ ७७॥

षड्पालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्ध्यै। एकविꣳशतिः सम्पद्यन्ते। एकविꣳशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो भवन्ति॥ ७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सर्वं वा

अश्वमेध्याप्नोति। अपरिमिता भवन्ति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माथ्सत्यात्। दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो वा अश्वः॥७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति। यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे। चितेऽग्नावधि वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्थ्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति सर्वहुत एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनꣳ सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव धारां तेनाव रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेत्याह। संवथ्सरो वा इलुवर्दः। परिवथ्सरो बलिवर्दः। संवथ्सरादेव परिवथ्सरादायुरव रुन्धे।

आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। तस्मा॑दश्वमेधया॒जी ज॒रसा॑ वि॒स्रसा॒मु लो॒कमे॑ति॥८१॥

तेज॒सोऽव॑रुद्ध्यै भव॒न्त्यश्वा॑ गोमृ॒गमि॑लु॒वर्द॑श्च॒त्वारि॑ च॥——[२०]

ए॒क॒वि॒ꣳ॒शो᳚ऽग्निर्भ॑वति। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शः स्तोम॑ः। एक॑विꣳशति॒र्यूपा᳚ः। यथा॒ वा अश्वा॑ व॒र्॒षभा वा॒ वृषा॑णः सꣳ॒स्फुरेर॑न्। ए॒वमे॒व तथ्स्तोमा॒ः सꣳ॒स्फु॑रन्ते। यदे॑कवि॒ꣳ॒शाः। ते यथ्सं॑मृ॒च्छेर॑न्। ह॒न्येता᳚स्य य॒ज्ञः। द्वा॒द॒श ए॒वाग्निः स्या॒दित्या॑हुः। द्वा॒द॒शः स्तोम॑ः॥८२॥

एका॑दश॒ यूपा᳚ः। यद्द्वा॑द॒शो᳚ऽग्निर्भव॑ति। द्वाद॑श॒ मासा᳚ः संवथ्स॒रः। सं॒व॒थ्स॒रेणै॒वास्मा॒ अन्न॒मव॑ रुन्धे। यद्दश॒ यूपा॒ भव॑न्ति। दशा᳚क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। य ए॑काद॒शः। स्तन॑ ए॒वास्यै॒ सः॥८३॥

दु॒ह ए॒वैना॒ तेन॑। तदा॑हुः। यद्द्वा॑द॒शो᳚ऽग्निः स्या᳚द्द्वाद॒शः स्तोम॒ एका॑दश॒ यूपा᳚ः। यथा॒ स्थूरि॑णा या॒यात्। ता॒दृक्तत्। ए॒क॒वि॒ꣳ॒श ए॒वाग्निः स्या॒दित्या॑हुः। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शः स्तोम॑ः। एक॑विꣳशति॒र्यूपा᳚ः। यथा॒ प्रष्टि॑भि॒र्याति॑। ता॒दृगे॒व तत्॥८४॥

यो वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभो॒ वेद॑। क॒कुद्ध॒ राज्ञा᳚ भवति। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शो᳚ऽग्निर्भ॑वति। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शः स्तोम॑ः। एक॑विꣳशतिर्यू॒पा᳚ः। ए॒ता वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभ॑ः। य ए॒वं वेद॑। क॒कुद्ध॒ राज्ञा᳚ भवति। यो वा अ॑श्वमे॒धे त्रीणि॑ शी॒र्॒षाणि॒ वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञा᳚ भवति। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शो᳚ऽग्निर्भ॑वति। ए॒क॒वि॒ꣳ॒शः स्तोम॑ः। एक॑विꣳशतिर्यू॒पा᳚ः। ए॒तानि॒ वा अ॑श्वमे॒धे त्रीणि॑ शी॒र्॒षाणि॑। य ए॒वं वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञा᳚ भवति॥८५॥

द्वा॒द॒शः स्तोम॒ः स ए॒व तच्छिरो॑ ह॒ राज्ञा᳚ भवति॒ षट् च॑॥ [२१]

दे॒वा वा अ॑श्वमे॒धे पव॑माने। सु॒व॒र्गं लो॒कं न प्राजा॑नन्। तमश्व॒ः प्राजा॑नात्। यद॑श्वमे॒धेऽश्वे॑न॒ मेध्ये॒नोद॑ञ्चो बहिष्पवमा॒नꣳ सर्प॑न्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ प्रज्ञा᳚त्यै। न वै म॑नु॒ष्य॑ः सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा वेद। अश्वो॒ वै सु॑व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा वेद। यद॑द्गा॒तोद्गाये᳚त्। यथा क्षे᳚त्रज्ञो॒ऽन्येन॑ प॒था प्र॑तिपा॒दये᳚त्। ता॒दृक्तत्॥८६॥

उ॒द्गा॒तार॑मप॒रुध्य॑। अश्व॑मुद्गी॒थाय॑ वृणीते। यथा᳚ क्षेत्र॒ज्ञोऽञ्ज॑सा॒ नय॑ति। ए॒वमे॒वैन॒मश्व॑ः सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा नयति। पुच्छ॑म॒न्वा र॑भन्ते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒

समष्ट्यै। हिं करोति। सामैवाकः। हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडबा उप रुन्धन्ति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। अथो यथोपगातारं उपगायन्ति। तादृगेव तत्। उदगासीदश्वो मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिरुद्गीथः। उद्गीथमेवाव रुन्धे। अथो ऋक्सामयोरेव प्रति तिष्ठति। हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेव मुखतो दधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥८८॥

तथ्स उपाकरोति चत्वारि च॥ [२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वे पशून्नियुञ्जन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। अश्वं तूपरं गोमृगम्। तानग्निष्ठ आलभते। सेनामुखमेव तथ्सꣳश्यति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटे। पूर्वाग्निमेव तं कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्ताथ्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वञ्चम्। अन्नं वै पूषा।

तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्टात्। ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवैनमुभयतः परि गृह्णाति। तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥१०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ सक्थ्योः। सक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते। तस्माद्राजन्यं ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ पृष्ठे। ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्टाद्धत्ते। अथो कवचे एवैते अभितः पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं वै धाता। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं पुच्छे। उत्सेधमेव तं कुरुते। तस्मादुत्सेधं भये प्रजा अभिसंश्रयन्ति॥११॥

कुरुते धत्ते कुरुते पञ्च च॥—[२३]

साङ्ग्रहण्या चतुष्टय्यो यो वै यः पितुश्चत्वारो यथा निक्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं विभूराह प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन प्रजापतिर्न किञ्चन सावित्रमा ब्रह्मन्प्रजापतिर्देवेभ्यः प्रजापती रक्षांसि प्रजापतिमीप्सति विभूरश्वनामान्यम्भांस्येकयूपो

राज्ञुंदालमेकवि॒ꣳशो दे॒वाः पुरुंष॒स्त्रयोंविꣳशतिः॥२३॥

सा॒ङ्ग्र॒ह॒ण्या तस्मांदश्वमेधया॒जी यत्परिंमिता॒ यद्यंज्ञमु॒खे यो दी॒क्षां दे॒वाने॒व त्रयं इ॒मे सि॒तायं प्राणापा॒नावे॒वास्मि॒न्तस्माँद्राज॒न्यं

एकंनवतिः॥९१॥

सा॒ङ्ग्र॒ह॒ण्या सꣳश्रंयन्ति॥

हरिंः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। सो᳚ऽस्माथ्सृ॒ष्टोऽपा᳚क्रामत्। तम॑ष्टाद॒शिभि॒रनु॒ प्रायु॑ङ्क्त। तमा᳚प्नोत्। तमा॒प्त्वाऽष्टा॑द॒शिभि॒रवा॑रुन्ध। यद॑ष्टाद॒शिन॑ आल॒भ्यन्ते᳚। य॒ज्ञमे॒व तैरा॒प्त्वा यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। सं॒व॒थ्स॒रस्य॒ वा ए॒षा प्र॑ति॒मा। यद॑ष्टाद॒शिन॑ः। द्वाद॑श॒ मासा॒ः पञ्च॒र्तव॑ः॥१॥

सं॒व॒थ्स॒रो᳚ऽष्टाद॒शः। यद॑ष्टाद॒शिन॑ आल॒भ्यन्ते᳚। सं॒व॒थ्स॒रमे॒व तैरा॒प्त्वा यज॑मा॒नो-ऽव॑ रुन्धे। अ॒ग्नि॒ष्ठे᳚ऽन्यान्प॒शूनु॑पाक॒रोति॑। इत॑रेषु॒ यूपे᳚ष्वष्टाद॒शिनोऽजा॑मित्वाय। नव॑न॒वाल॑भ्यन्ते सवीर्य॒त्वाय॑। यदा॑र॒ण्यैः स॒ꣳस्था॒पये᳚त्। व्यव॑स्येतां पितापु॒त्रौ। व्यध्वा॑नः क्रामेयुः। वि॒दूर॒ं ग्राम॑योर्ग्रामा॒न्तौ स्या॑ताम्॥२॥

ऋ॒क्षीका᳚ः पुरुषव्या॒घ्राः प॑रिमो॒षिण॑ आव्या॒धिनी॒स्तस्क॑रा॒ अर॑ण्ये॒ष्वाजा॑येरन्। तदा॑हुः। अप॑शवो॒ वा ए॒ते। यदा॑र॒ण्याः। यदा॑र॒ण्यैः स॒ꣳस्था॒पये᳚त्। क्षि॒प्रे

यज॑मान॒मर॑ण्यं मृ॒तꣳ ह॑रेयुः। अर॑ण्यायतना॒ ह्या॑र॒ण्याः प॒शव॒ इति॑। यत्प॒शून्नालभे॑त। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शव॑ः स्युः। यत्पर्य॑ग्निकृतानुथ्सृ॒जेत्॥ ३॥

य॒ज्ञ॒वे॒श॒सं कु॑र्यात्। यत्प॒शूना॒लभ॑ते। तेन॒ैव प॒शूनव॑ रुन्धे। यत्पर्य॑ग्निकृतानुथ्सृ॒जत्यय॑ अव॑रुद्धा अस्य प॒शवो॒ भव॑न्ति। न य॑ज्ञवेश॒सम्भ॑वति। न यज॑मान॒मर॑ण्यं मृ॒तꣳ ह॑रन्ति। ग्रा॒म्यैः सꣳ स्था॑पयति। ए॒ते वै प॒शव॒ः क्षेमो॒ नाम॑। सं पि॑तापु॒त्राववस्य॑तः। समध्वा॑नः क्रामन्ति। स॒म॒न्ति॒कं ग्राम॑योर्ग्रामा॒न्तौ भ॑वतः। नर्क्षीका॑ः पुरुषव्या॒घ्राः प॑रिमो॒षिण॑ आव्या॒धिनी॒स्तस्क॑रा॒ अर॑ण्ये॒ष्वाजा॑यन्ते॥ ४॥

ऋ॒तव॑ः स्यातामुथ्सृ॒जेथ्स्यं॑त॒स्त्रीणि॑ च॥ [१]

प्र॒जाप॑तिरकामयतो॒भौ लो॒कावव॑ रुन्धी॒येति॑। स ए॒तानु॒भया॑न्प॒शून॑पश्यत्। ग्रा॒म्याꣳश्चा॑र॒ण्याꣳश्च॑। तानाल॑भत। तैर्वै स उ॒भौ लो॒काववा॑रुन्ध। ग्रा॒म्यैरे॒व प॒शुभि॑रि॒मं लो॒कमवा॑रुन्ध। आ॒र॒ण्यैर॒मुम्। यद्ग्रा॒म्यान्प॒शूना॒लभ॑ते। इ॒मम॒ेव तैर्लो॒कमव॑ रुन्धे। यदा॑र॒ण्यान्॥ ५॥

अ॒मुं तैः। अन॑वरुद्धो॒ वा ए॒तस्य॑ संवथ्स॒र इत्या॑हुः। य इ॒तइ॑तश्चातुर्मा॒स्यानि॑ संवथ्स॒रं प्र॑यु॒ङ्क्त इति॑। ए॒तावा॒न्॒ वै सं॑वथ्स॒रः। यच्चा॑तुर्मा॒स्यानि॑। यदे॒ते चा॑तुर्मा॒स्याः प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते᳚। प्र॒त्यक्ष॑मे॒व तैः सं॑वथ्स॒रं यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। वि वा ए॒ष प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्॒ऋध्यते। यः सं॑वथ्स॒रं प्र॑यु॒ङ्क्ते। सं॒व॒थ्स॒रः सु॑व॒र्गो लो॒कः॥६॥

सु॒व॒र्गं तु लो॒कं नाप॑राध्नोति। प्र॒जा वै प॒शव॑ एकाद॒शिनी᳚। यदे॒त ऐ॑काद॒शि॒नाः प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते᳚। सा॒क्षादे॒व प्र॒जां प॒शून्॒ यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। प्र॒जाप॑तिर्वि॒राज॑मसृजत। सा सृ॒ष्टाऽश्व॑मे॒धं प्रावि॑शत्। तान्द॒शिभि॒रनु॒ प्राय॑ङ्क्त। तामा᳚प्नोत्। ताम॒प्त्वा द॒शिभि॒रवा॑रुन्ध। यद्द॒शिन॑ आल॒भ्यन्ते᳚॥७॥

वि॒राज॑मे॒व तैरा॒प्त्वा यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। एका॑दश द॒श॒त॒ आल॑भ्यन्ते। एका॑दशाक्षरा त्रि॒ष्टुप्। त्रैष्टु॑भाः प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। वै॒श्व॒दे॒वो वा अश्व॑ः। ना॒ना॒दे॒व॒त्या᳚ः प॒शवो॑ भवन्ति। अश्व॑स्य सर्व॒त्वाय॑। नाना॑रूपा भवन्ति। तस्मा॒न्नाना॑रूपाः प॒शवः॑। ब॒हु॒रू॒पा भ॑वन्ति। तस्मा᳚द्बहुरू॒पाः प॒श॒वः सम॑ृद्ध्यै॥८॥

आरण्याँल्लोको दशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥ [२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते। अमुष्मा आरण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमवरुन्धे। यदारण्यान्। अमुं तैः। उभयान्पशूनालभते। गाम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। उभयोर्लोकयोरवरुद्ध्यै। उभयान्पशूना-लभते॥ ९॥

ग्राम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। उभयान्पशूनालभते। ग्राम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। उभयेषां पशूनामवरुद्ध्यै। त्रयस्त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माथ्सत्यात्॥ १०॥

अस्मिँल्लोके बहवः कामा इति। यथ्समानीभ्यो देवताभ्योऽन्येऽन्ये पशव आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तल्लोके कामान्दधाति। तस्मादस्मिँल्लोके बहवः कामाः। त्रयाणां त्रयाणाꣳ सह वपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। पर्यग्निकृतानारण्यानुथ्सृजन्त्यहिꣳसायै॥ ११॥

अवरुद्ध्या उभयान्पशूनालभते सत्यादहिꣳसायै॥ [३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह। कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा। अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं प्रतिमुञ्चति। यश एवैनꣳ राज्ञां गमयति। जीमूतस्येव भवति प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

प॒रा॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञ ए॑ति। यस्य॑ प॒शु॒रु॒पाकृ॑तो॒ऽन्यत्र॒ वेद्या॒ एति॑। ए॒तꣳ स्तो॑तरे॒तेन॑ प॒था पु॒नर॒श्व॒मावर्॑तयासि न॒ इत्या॑ह। वा॒युर्वै स्तोता᳚। वा॒यु॒मे॒वास्य॑ प॒रस्ता᳚द्दधा॒त्यावृ॑त्त्यै। यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॒ स्कन्द॑ति। ए॒वं वा ए॒तदश्व॑स्य स्कन्दति। यद॑स्योपा॒कृ॑तस्य॒ लोमा॑नि॒ शीय॑न्ते। यद्वाले॑षु का॒चाना॒वय॑न्ति। लोमा᳚न्ये॒वास्य॒ तथ्सम्भ॑रन्ति॥१५॥

भूर्भुव॒ः सु॒वरि॑ति॒ प्राजाप॒त्याभि॒राव॑यन्ति। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्व॑ः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयन्ति। भूरि॑ति॒ महि॑षी। भुव॒ इति॑ वा॒वाता᳚। सु॒वरि॑ति॒ परिवृ॒क्ती। ए॒षां लो॒कानां॑म॒भिजि॑त्यै। हि॒र॒ण्यया᳚ः का॒चा भ॑वन्ति। ज्योति॒र्वै हिर॑ण्यम्। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः॥१६॥

ज्योति॑श्चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। स॒हस्र॑ं भवन्ति। स॒हस्र॑सम्मितः सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। अप॒ वा ए॒तस्मा॒त्तेज॑ इन्द्रि॒यं प॒शव॒ः श्रीः क्रा॑मन्ति। यो᳚ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। वस॑वस्त्वाऽञ्जन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॒सेति॒ महि॑ष्य॒भ्यं॑नक्ति। तेजो॒ वा आज्य᳚म्। तेजो॑ गाय॒त्री। तेज॑सै॒वास्मै॒ तेजोऽव॑

रुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाँञ्जन्तु त्रैष्टुंभेन छन्दसेति वावाता। तेजो वा आज्यम्। इन्द्रियं त्रिष्टुप्। तेजंसैवास्मा इन्द्रियमव रुन्धे। आदित्यास्त्वाऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृक्ती। तेजो वा आज्यम्। पशवो जगती। तेजंसैवास्मै पशूनव रुन्धे। पत्नयोऽभ्यंञ्जन्ति। श्रिया वा एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियंमेवास्मिन्तद्दधति। नास्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीरप क्रामन्ति। लाजी(३)ञ्छाची(३)न् यशोममाँ(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति। प्रजामेवान्नादीं कुर्वते। एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापत इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यं दधते। यदि नावजिघ्रेत्। अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्। अव हैव जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै। समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्वाय॥१९॥

परितस्थुष इत्याहेमे एवास्मै युनक्त्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥——[४]

तेज॑सा॒ वा ए॒ष ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ व्यृ॑ध्यते। यो᳚ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। होता॑ च ब्र॒ह्मा च॑ ब्र॒ह्मो॒द्यं॑ वदतः। तेज॑सा चै॒वैनं॑ ब्रह्मवर्च॒सेनं॑ च॒ सम॑र्धयतः। द॒क्षि॒ण॒तो ब्र॒ह्मा भ॑वति। द॒क्षि॒ण॒तआ॑यतनो॒ वै ब्र॒ह्मा। बा॒र्ह॒स्प॒त्यो वै ब्र॒ह्मा। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सम॒ेवास्यं॑ दक्षिण॒तो द॑धाति। तस्मा॒द्दक्षि॒णोऽर्धो᳚ ब्रह्मवर्च॒सित॑रः। उ॒त्त॒र॒तो होता॑ भवति॥२०॥

उ॒त्त॒र॒तआ॑यतनो॒ वै होता᳚। आ॒ग्ने॒यो वै होता᳚। तेजो॒ वा अ॒ग्निः। तेज॑ ए॒वास्यो᳚त्तर॒तो द॑धाति। तस्मा॒दुत्त॒रोऽर्ध॑स्तेज॒स्वित॑रः। यूप॑म॒भितो॑ वदतः। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्यो॑ वै यूपः॑। यज॑मानमे॒व तेज॑सा च ब्रह्मवर्च॒सेनं॑ च॒ सम॑र्धयतः। किँ॒ स्वि॑दासीत्पू॒र्वचि॑त्ति॒रित्या॑ह। द्यौर्वै वृ॒ष्टिः पू॒र्वचि॑त्तिः॥२१॥

दिवं॑मे॒व वृ॒ष्टि॒मवं॑ रुन्धे। किँ॒ स्वि॑दासीद्बृ॒हद्वय॒ इत्या॑ह। अश्वो॒ वै बृ॒हद्वयः॑। अश्वं॑मे॒वाव॑ रुन्धे। किँ॒ स्वि॑दासीत्पिशङ्गि॒लेत्या॑ह। रात्रि॒र्वै पि॑शङ्गि॒ला। रात्रिं॑मे॒वाव॑ रुन्धे। किँ॒ स्वि॑दासीत्पिलिप्पि॒लेत्या॑ह। श्रीर्वै पि॑लिप्पि॒ला। अ॒न्नाद्यं॑मे॒वाव॑ रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवाव रुन्धे। क उस्विज्जायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवाव रुन्धे। किꣳ स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। किꣳ स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवाव रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवाव रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि च॥ —— [५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति।

नास्मा᳚त्प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। अव॑न्ती॒ः स्थाव॑न्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रि॒यं त्वा᳚ प्रि॒याणा᳚म्। वर्षि॑ष्ठ॒माप्या॑नाम्। नि॒धी॒नां त्वा॑ निधि॒पतिꣳ॑ हवामहे वसो म॒मेत्या॑ह। अपै॒वास्मै॒ तद्ध्नु॑वते॥२५॥

अथो॑ धु॒वन्त्ये॒वैनम्᳚। अथो॒ न्ये॑वास्मै᳚ ह्नुवते। त्रिः परि॑यन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ धुवते। त्रिः पुन॒ः परि॑यन्ति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तव॑ः। ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ धुवते। अप॒ वा ए॒तेभ्य॑ः प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॥२६॥

ये य॒ज्ञे धुव॑नं त॒न्वते᳚। न॒व॒कृत्व॒ः परि॑यन्ति। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्मन्द॑धते। नैभ्य॑ः प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। अम्बे॒ अम्बा॒ल्यम्बि॑क॒ इति॒ पत्नी॑मु॒दान॑यति। अह्व॑ते॒वैना᳚म्। सुभ॑गे॒ काम्पी॑लवासि॒नीत्या॑ह। तप॑ ए॒वैना॒मुप॑नयति। सु॒व॒र्गे लो॒के सम्प्रोर्ण्वा॑था॒मित्या॑ह॥२७॥

सु॒व॒र्गमे॒वैना᳚ लो॒कं ग॑मयति। आऽहम॑जानि गर्भ॒धमा त्वम॑जाऽसि गर्भ॒धमित्या॑ह। प्र॒जा वै प॒शवो॒ गर्भ॑ः। प्र॒जामे॒व प॒शूना॒त्मन्ध॑त्ते। दे॒वा

वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यत्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मय्यो रजता हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मय्यः। अन्तरिक्षस्य रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मय्यः। अवान्तरदिशा रजताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिश एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा छ्यति कस्त्वा विशास्तीत्याहाहिँसायै॥२९॥

ह्वुवते क्रामन्त्यूर्ध्वाथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥ [६]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादित्याह श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः। श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारङ्गिराविवेत्याह। राष्ट्रं वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यम्॥३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः। क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विड्वै हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजा पशून्न पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते। इयं यका शकुन्तिकेत्याह। विड्वै शकुन्तिका। राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति। आहतं गभे पस इत्याह। विड्वै गभः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमतꣳसयदित्याह। विड्वै गभः। राष्ट्रं मुष्टिः।

रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा᳚द्रा॒ष्ट्रं वि॒शं घातु॑कम्। अप॒ वा ए॒तेभ्यः॑ प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति। ये य॒ज्ञेऽपू॑तं॒ वद॑न्ति। द॒धि॒क्राव्णो॑ अकारि॒षमिति॑ सुरभि॒मती॒मृच॑ं वदन्ति। प्रा॒णा वै सु॑र॒भयः॑। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्मन्द॑धते। नैभ्यः॑ प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। आपो॒ हि ष्ठा म॑यो॒भुव॒ इत्य॒द्भिर्मा᳚र्जयन्ते। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः᳚। दे॒वता॑भिरे॒वात्मान॑ं पवयन्ते॥३४॥

रा॒ष्ट्रस्य॒ मध्य॒ं पुष्य॑ति॒ गर्भो॑ रुन्धे दधते च॒त्वारि॑ च॥ [७]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा प्रे॒णाऽनु॒ प्रावि॑शत्। ताभ्य॒ः पुन॒ः सम्भ॑वितु॒ं नाश॑क्नोत्। सो᳚ऽब्रवीत्। ऋ॒ध्नव॒दित्स॑ः। यो मे॒तः पुन॑ः स॒म्भर॒दिति॑। तं दे॒वा अ॑श्वमे॒धेनै॒व सम॑भरन्। ततो॒ वै त आ᳚र्ध्नुवन्। यो᳚ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। प्र॒जाप॑तिमे॒व सम्भ॑रत्यृ॒ध्नोति॑। पुरु॑ष॒माल॑भते॥३५॥

वै॒रा॒जो वै पुरु॑षः। वि॒राज॑मे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्न॒ं वै वि॒राट्। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। अश्व॒माल॑भते। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्व॑ः। प्र॒जाप॑तिमे॒वाल॑भते। अथो॒ श्रीर्वा एक॑शफम्। श्रिय॑मे॒वाव॑ रुन्धे। गामाल॑भते॥३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालंभते। अथो अन्नं वै गौः। अन्नमेवावं रुन्धे। अजावी आलंभते भूम्ने। अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवावं रुन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्याँश्चोथ्सृंजन्त्यहिंसायै। उभौ वा एतौ पशू आलंभ्येते। यश्चांवमो यश्च परमः। तेँऽस्योभये यज्ञे बद्धाः। अभीष्टां अभिप्रीताः। अभिजिंता अभिहुंता भवन्ति। नैनं दङ्क्ष्णवंः पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टां अभिप्रीताः। अभिजिंता अभिहुंता हिंसन्ति। योँऽश्वमेधेन यजंते। य उं चैनमेवं वेदं॥३७॥

लभते गामालंभते परमौँऽष्टौ चं॥ [८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेनं कृतेनायांनामुत्तरेहन्। एकविंशे प्रंतिष्ठायां प्रतिं तिष्ठति। एकविंशात्प्रंतिष्ठायां ऋतूनन्वारोंहति। ऋतवो वै पृष्ठानिं। ऋतवंः संवथ्सरः। ऋतुष्वेव संवथ्सरे प्रंतिष्ठायं। देवतां अभ्यारोंहति। शक्वंरयः पृष्ठं भंवन्त्यन्यदंन्यच्छन्दंः। अन्येँऽन्ये वा एते पशव आलंभ्यन्ते॥३८॥

उतेवं ग्राम्याः। उतेवांरण्याः। अहंरेव रूपेण समंर्धयति। अथो अह्न एवैष

ब॒लिर्ह्रि॑यते। तदा॑हुः। अप॑शवो॒ वा ए॒ते। यद॑जा॒वय॑श्चार॒ण्याश्च॑। ए॒ते वै सर्वे॑ प॒शव॑ः। यद्ग॒व्या इति॑। ग॒व्यान्प॒शूनु॑त्त॒मेऽह॒न् नाल॑भते॥३९॥

तेनै॒वोभया॑न्प॒शूनव॑ रुन्धे। प्रा॒जा॒प॒त्या भ॑वन्ति। अन॑भिजितस्या॒भिजि॑त्यै। सौ॒रीर्नव॑ श्वे॒ता व॒शा अ॑नूब॒न्ध्या॑ भवन्ति। अ॒न्त॒त ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒सम‌व॑ रुन्धे। सोमा॑य स्व॒राज्ञे॑ऽनोवा॒हाव॑न॒ड्वाहा॒विति॑ द्व॒न्द्विन॑ः प॒शूनाल॑भते। अ॒हो॒रा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। प॒शु॒भि॒र्वा ए॒ष व्यृ॑ध्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। छ॒ग॒लं क॒ल्माषं॑ किकिदी॒विं वि॑दी॒गय॒मिति॑ त्वा॒ष्ट्रान्प॒शूना ल॑भते। प॒शुभि॑रे॒वात्मान॒॑ꣳ॒ सम॑र्धयति। ऋ॒तु॒भि॒र्वा ए॒ष व्यृ॑ध्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। पि॒शङ्गा॒स्त्रयो॑ वास॒न्ता इत्यृ॑तुप॒शूनाल॑भते। ऋ॒तुभि॑रे॒वात्मान॒॑ꣳ॒ सम॑र्धयति। आ वा ए॒ष प॒शुभ्यो॑ वृश्च्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। पर्य॑ग्निकृता॒ उथ्सृ॑ज॒न्त्यना॑व्रस्काय॥४०॥

ल॒भ्य॒न्ते॒ ल॒भ॒ते॒ त्वा॒ष्ट्रान्प॒शूनाल॑भते॒ऽष्टौ च॑॥ —— [९]

प्र॒जाप॑तिरकामयत म॒हानन्ना॒दः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे म॑हि॒माना॑वपश्यत्।

ताव॑ङ्गृह्णीत। ततो॒ वै स म॒हान॑न्ना॒दो॑ऽभवत्। यः का॒मये॑त म॒हान॑न्ना॒दः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे म॑हि॒मानौ॑ गृह्णीत। म॒हाने॒वान्ना॒दो भ॑वति। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्या॑ वै व॒पा। राजा॑ महि॒मा। यद्व॒पां म॑हि॒म्नोभ॒यत॑ः परि॒यज॑ति। यज॑मानमे॒व रा॒ज्येनो॑भ॒यत॒ः परि॑गृह्णाति। पु॒रस्ता॒॑थ्स्वाहाकारा॒ वा अ॒न्ये दे॒वाः। उ॒परि॑ष्टाथ्स्वाहाकारा अ॒न्ये। ते वा ए॒तेऽश्वे॑ ए॒व मेध्य॑ उ॒भयेऽव॑रुध्यन्ते। यद्व॒पां म॑हि॒म्नोभ॒यत॑ः परि॒यज॑ति। ताने॒वोभया॒॑न्प्रीणाति॥४१॥

परि॒यज॑ति॒ षट्च॑॥ [१०]

वै॒श्व॒दे॒वो वा अश्व॑ः। तं यत्प्रा॑जाप॒त्यं कु॒र्यात्। या दे॒वता॒ अपि॑भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयेत्। दे॒वता॒॑भ्यः स॒मद॑ दध्यात्। स्ते॒गान्द॑ꣳष्ट्रा॒॑भ्यां म॒ण्डूका॒ञ्जम्भ्ये॑भि॒रिति॑। आज्य॑मव॒दान॑ कृ॒त्वा प्र॑तिस॒ङ्ख्या॒यमाहु॑तीर्जुहोति। या ए॒व दे॒वता॒ अपि॑भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। न दे॒वता॒॑भ्यः स॒मद॑ दधाति॥४२॥

चतु॑र्दशै॒ताननु॑वा॒काञ्जु॑हो॒त्यन॑न्तरित्यै। प्र॒या॒साय॒ स्वाहेति॑ पञ्चद॒शम्। पञ्च॑दश॒ वा

अ॑र्धमा॒सस्य॒ रात्र॑यः। अ॒र्ध॒मा॒स॒शः सं॑वथ्स॒र आ᳚प्यते। दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते᳚ऽब्रुवन्न॒ग्नय॑ः स्वि॒ष्ट॒कृत॑ः। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य व॒यमु॑द्धा॒रमुद्ध॑रामहै। अथै॒तान॒भि भ॑वा॒मेति॑। ते लोहि॑त॒मुद॑हरन्त। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्॥४३॥

परा॒ऽसु॑राः। यथ्स्वि॑ष्ट॒कृद्भ्यो॒ लोहि॑तं जु॒होति॒ भ्रातृ॑व्याऽभिभूत्यै। भव॑त्या॒त्मना᳚। परा᳚ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। गो॒मृ॒ग॒क॒ण्ठेन॑ प्रथ॒मामाहु॑तिं जुहोति। प॒शवो॒ वै गो॑मृ॒गः। रु॒द्रो᳚ऽग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। रु॒द्रादे॒व प॒शून॒न्तर्द॑धाति। अथो॒ यत्रै॒षाऽऽहु॑तिर्हू॒यते᳚। न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून॒भिम॑न्यते॥४४॥

अ॒श्व॒श॒फेन॑ द्वि॒तीया॒माहु॑तिं जुहोति। प॒शवो॒ वा एक॑शफम्। रु॒द्रो᳚ऽग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। रु॒द्रादे॒व प॒शून॒न्तर्द॑धाति। अथो॒ यत्रै॒षाऽऽहु॑तिर्हू॒यते᳚। न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून॒भिम॑न्यते। अ॒य॒स्मये॑न कम॒ण्डलु॑ना तृ॒तीया᳚म्। आहु॑तिं जुहोत्याया॒स्यो॑ वै प्र॒जाः। रु॒द्रो᳚ऽग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। रु॒द्रादे॒व प्र॒जा अ॒न्तर्द॑धाति। अथो॒ यत्रै॒षाऽऽहु॑तिर्हू॒यते᳚। न तत्र॑ रु॒द्रः प्र॒जा अ॒भिम॑न्यते॥४५॥

दधात्यभंवन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ —— [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिꣳशतं जुहोति। षट्त्रिꣳशदक्षरा बृहती॥४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिꣳशतं जुहोति। षट्त्रिꣳशदक्षरा बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयꣳ हुत्वा द्विपदां जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वꣳ होतव्याँ(३)न्द्विपदा(३) इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयꣳ हुत्वा द्विपदां जुहोति। तस्माँद्द्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदां हुत्वा।

नान्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायाँश्च्यवेत। द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्यर्धयति स्थापयति पश्वं च॥ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। यत्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमां कश्चनेत्याहुः। तिर्यङ्ङोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यत्सावित्रियो भवन्ति। सवितृ-प्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यत्सायं धृतीर्जुहोति।

अश्वं॑स्यै॒व यत्यै॒ धृत्यै᳚। तस्मा᳚थ्सा॒यं प्र॒जाः क्षे॒म्यां॑ भवन्ति। यत्प्रा॒तरिष्टिं॑भि॒र्यजं॑ते। अश्वं॑मे॒व तदन्विं॑च्छति। तस्मा॒द्दिवा॑ नष्टै॒ष एं॑ति। यत्प्रा॒तरिष्टिं॑भि॒र्यजं॑ते सा॒यं धृती᳚र्जु॒होतिं॑। अ॒हो॒रा॒त्राभ्यां॑मे॒वैन॒मन्विं॑च्छति। अथो॑ अहोरा॒त्राभ्यां॑मे॒वास्मै॑ योगक्षे॒मं कं॑ल्पयति॥५१॥

भ॒व॒न्ति॒ धृत्यां॑ एन॒मन्विं॑च्छ॒त्येकं॑ च॥[१३]

अप॒ वा ए॒तस्मा॒च्छ्री रा॒ष्ट्रं क्रां॑मति। यो᳚ऽश्वमे॒धेन॒ यजं॑ते। ब्रा॒ह्म॒णौ वीं॑णागा॒थिनौं॑ गायतः। श्रि॒या वा ए॒तद्रू॒पम्। यद्वीणा᳚। श्रियं॑मे॒वास्मि॒न्तद्धं॑त्तः। य॒दा खलु॒ वै पुरुं॑ष॒ः श्रियं॑मश्नु॒ते। वीणा᳚ऽस्मै वाद्यते। तदां॑हुः। यदु॒भौ ब्रा᳚ह्म॒णौ गायें॑ताम्॥५२॥

प्र॒भ्रꣳशुं॑कास्मा॒च्छ्रीः स्या᳚त्। न वै ब्रा᳚ह्म॒णे श्री रं॑मत॒ इतिं॑। ब्रा॒ह्म॒णो᳚ऽन्यो गायें᳚त्। रा॒ज॒न्यो᳚ऽन्यः। ब्रह्म॒ वै ब्रा᳚ह्म॒णः। क्ष॒त्रꣳ रां॑ज॒न्यः॑। तथा॑ हास्य॒ ब्रह्मं॑णा च क्ष॒त्रेणं॑ चोभ॒यत॒ः श्रीः परिं॑गृहीता भवति। तदां॑हुः। यदु॒भौ दिवा॒ गायें॑ताम्। अपा᳚स्माद्रा॒ष्ट्रं क्रां॑मेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रꣳ रमत इति। यदा खलु वै राजा कामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तꣳ राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैनꣳ स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुꣳ संग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवैनꣳ स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवास्मै कल्पयतः। ताभ्याꣳ सꣳस्थायाम्। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्कामेद्ब्राह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायत्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकेलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति।

लोकाल्लोकादेव मृत्युमवयजते। नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै स्वाहा-ऽमुष्मै स्वाहेति जुहुयात्सञ्चक्षीत। बहुं मृत्युममित्रं कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैका जुहुयात्। एको वा अमुष्मिँल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिँल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते। तदाहुः। यद्भ्रूणहत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रूणहत्या वाव मृत्युरिति। यद्भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽऽहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं करोति। एताꣳ ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणꣳ हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः। अन्तत एव वरुणमवयजते।

खलतेर्विक्लिधस्य शुक्लस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥ [१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनꣳ समानानां करोति। मां धेहि मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते। योऽश्वमेधेन यजते। आग्नेयमैन्द्राग्नमाश्विनम्। तान्पशूनालभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवाव रुन्धे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवाव रुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्ध्यै। त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। अग्नयेऽꣳहोमुचेऽष्टाकपाल इति दशहविषमिष्टिं निर्वपति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इति याज्यानुवाक्या भवन्ति सर्वत्वाय॥६२॥

अधिपतय इत्याहाभिजित्या ऐन्द्राग्नो भवति रुन्ध एकं च॥ [१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं चरुम्। सावित्रमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेवैनं भिषज्यति। यथ्सौम्यो भवति। सोमो वा ओषधीनाꣳ राजा। याभ्य एवैनं विन्दति॥६३॥

ताभि॑रे॒वैनं॑ भिषज्यति। यथ्सा॑वि॒त्रो भव॑ति। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैनं॑ भिषज्यति। ए॒ताभि॑रे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिर्भिषज्यति। अ॒ग॒दो है॒व भ॑वति। पौ॒ष्णं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ श्लो॒णः स्यात्। पू॒षा वै श्लौण्य॑स्य भि॒षक्। स ए॒वैनं॑ भिषज्यति। अश्लो॑णो है॒व भ॑वति॥६४॥

रौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ मह॒ती दे॒वता॑ऽभि॒मन्ये॑त। ए॒त॒द्दे॒व॒त्यो॑ वा अश्वः॑। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या भिषज्यति। अ॒ग॒दो है॒व भ॑वति। वै॒श्वा॒न॒रं द्वाद॑शकपाल॒ं निर्व॑पेन्मृगाख॒रे यदि॒ नाऽऽगच्छे॑त्। इ॒यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। इ॒यमे॒वैनं॑म॒र्चिभ्यां॑ परि॒रोध॒माने॑यति। आहै॒व सुत्य॒मह॑र्गच्छति। यद्य॑धी॒यात्॥६५॥

अ॒ग्नये॑ऽꣳहोमुचे॒ऽष्टाक॑पालः। सौ॒र्यं पयः॑। वा॒य॒व्यं॑ आज्य॑भागः। यज॑मानो॒ वा अश्वः॑। अꣳह॑सा॒ वा ए॒ष गृ॑ही॒तः। यस्याश्वो॒ मेधा॑य॒ प्रोक्षि॑तो॒ऽध्येति॑। यदꣳहो॒मुचे॑ नि॒र्वप॑ति। अꣳह॑स ए॒व तेन॑ मुच्यते। यज॑मानो॒ वा अश्वः॑। रेत॑सा॒ वा ए॒ष व्यृ॑ध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यꣳ रेतः। यथ्सौर्यं पयो भवति। रेतसैवैनꣳ स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भैर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितो-ऽध्येति। वायव्या गर्भाः। यद्वायव्य आज्यभागो भवति। गर्भैरेवैनꣳ स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्लोणो हैव भवत्यधीयादृध्यते गर्भैरेवैनꣳ स समर्धयति द्वे च॥——[१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्थ्सꣳस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्। पापीयाꣳस्तु स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दाꣳसि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुञ्जीतेति। सर्वा वै सꣳस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातयाम्नी। क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मौदनान्थ्सꣳस्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति।

द्वादंश॒मासाँः संवथ्स॒रः। स॒ंव॒थ्स॒र ए॒व प्रतिं तिष्ठति॥६९॥

आ॒प्य॒ते॒ सं॒व॒थ्स॒र एकं च॥ [१८]

ए॒ष वै वि॒भूर्नामं य॒ज्ञः। सर्वं॑ ह॒ वै तत्रं वि॒भु भंवति। यत्रै॒तेनं य॒ज्ञेन॒ यजंन्ते। एष वै प्र॒भूर्नामं य॒ज्ञः। सर्वं॑ ह॒ वै तत्रं प्र॒भु भंवति। यत्रै॒तेनं य॒ज्ञेन॒ यजंन्ते। ए॒ष वा ऊर्जंस्वा॒न्नामं य॒ज्ञः। सर्वं॑ ह॒ वै तत्रोर्जंस्वद्भवति। यत्रै॒तेनं य॒ज्ञेन॒ यजंन्ते। ए॒ष वै पयंस्वा॒न्नामं य॒ज्ञः॥७०॥

सर्वं॑ ह॒ वै तत्र॒ पयंस्वद्भवति। यत्रै॒तेनं य॒ज्ञेन॒ यजंन्ते। ए॒ष वै विधृंतो॒ नामं य॒ज्ञः। सर्वं॑ ह॒ वै तत्र॒ विधृंतं भवति। यत्रै॒तेनं य॒ज्ञेन॒ यजंन्ते। ए॒ष वै व्यावृंत्तो॒ नामं य॒ज्ञः। सर्वं॑ ह॒ वै तत्र॒ व्यावृंत्तं भवति। यत्रै॒तेनं य॒ज्ञेन॒ यजंन्ते। ए॒ष वै प्रतिंष्ठितो॒ नामं य॒ज्ञः। सर्वं॑ ह॒ वै तत्र॒ प्रतिंष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रै॒तेनं य॒ज्ञेन॒ यजंन्ते। ए॒ष वै तेंज॒स्वी नामं य॒ज्ञः। सर्वं॑ ह॒ वै तत्रं तेज॒स्वि भंवति। यत्रै॒तेनं य॒ज्ञेन॒ यजंन्ते। ए॒ष वै ब्रंह्मवर्च॒सी नामं य॒ज्ञः। आ ह॒ वै तत्रं

ब्रा॒ह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वा अ॑तिव्या॒धी नाम॑ य॒ज्ञः। आ ह॒ वै तत्र॑ राज॒न्यो॑ऽतिव्या॒धी जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै दी॒र्घो नाम॑ य॒ज्ञः। दी॒र्घायु॑षो ह॒ वै तत्र॑ मनु॒ष्या॑ भवन्ति। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। ए॒ष वै क्लृ॒प्तो नाम॑ य॒ज्ञः। कल्प॑ते ह॒ वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ योगक्षे॒मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते॥ ७२॥

पर्य॑स्वा॒न्नाम॑ य॒ज्ञः प्रति॑ष्ठितं भवति॒ यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते॒ षट्च॑ (ए॒ष वै वि॒भूः प्र॒भूरू॒र्ज॑स्वा॒न्पर्य॑स्वा॒न् विधृ॑तो॒ व्यावृ॑त्तः॒ प्रति॑ष्ठितस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑तिव्या॒धी दी॒र्घः क्लृ॒प्तो द्वाद॑श॥)॥ [१९]

ता॒र्प्येणाश्व॒ꣳ॒ सं॒ज्ञ॑पयन्ति। य॒ज्ञो वै ता॒र्प्यम्। य॒ज्ञेनै॒वैन॒ꣳ॒ सम॑र्धयन्ति। या॒मेन॒ साम्ना॓ प्रस्तो॒ताऽनूप॑तिष्ठते। य॒म॒लो॒कमे॒वैन॑ गमयति। ता॒र्प्ये च॑ कृत्यधीवा॒से चाश्व॒ꣳ॒ सं॒ज्ञ॑पयन्ति। ए॒तद्वै प॑शू॒नाꣳ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व प॒शूनव॑ रुन्धे। हि॒र॒ण्य॒क॒शि॒पु भ॑वति। ते॒ज॒सोऽव॑रुद्ध्यै॥ ७३॥

रु॒क्मो भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्यै। अश्वो॑ भवति। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॓। अ॒स्य वै लो॒कस्य॑ रू॒पं ता॒र्प्यम्। अ॒न्तरि॑क्षस्य कृत्यधीवा॒सः। दि॒वो हि॑रण्यकशि॒पु।

आ॒दि॒त्यस्य॑ रु॒क्मः। प्र॒जाप॑ते॒रश्वः॑। इ॒ममे॒व लो॒कं ता॒र्प्येणाऽऽप्नोति॥७४॥

अ॒न्तरि॑क्षं कृत्यधीवा॒सेन॑। दिव॑ꣳ हिरण्यकशि॒पुना᳚। आ॒दि॒त्य॑ꣳ रु॒क्मेण॑। अश्वे॑नै॒व मेध्ये॑न प्र॒जाप॑तेः सायु॑ज्य॑ꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒॒ꣳ सायु॑ज्यम्। सा॒र्ष्टिता॑ꣳ समानलो॒कता॑माप्नोति। यो᳚ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥७५॥

अव॑रुध्या आप्नोत्य॒ष्टौ च॑॥ [२०]

आ॒दि॒त्याश्चाङ्गि॑रसश्च सु॒व॒र्गे लो॒के᳚ऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गि॑रस आदि॒त्येभ्यः॑। अ॒मुमा॑दि॒त्यमश्व॑ꣳ श्वे॒तं भू॒तं दक्षि॑णामनयन्। ते᳚ऽब्रुवन्। यन्नो नै᳚ष्ट। स वर्यो॑ भूदिति॑। तस्मा॒दश्व॒॒ꣳ सव॒र्येत्याह्व॑यन्ति। तस्मा᳚द्य॒ज्ञे वरो॑ दीयते। यत्प्र॒जाप॑ति॒रा-ल॒ब्धोऽश्वोऽभ॑वत्। तस्मा॒दश्वो॒ नाम॑॥७६॥

यच्छ्व॒य॒दरु॒रासी᳚त्। तस्मा॒दर्वा॒ नाम॑। यथ्स॒द्यो वाजा॒न्थ्स॒मज॑यत्। तस्मा᳚द्वा॒जी नाम॑। यदसु॑राणां लो॒कानाद॑त्त। तस्मा॑दादि॒त्यो नाम॑। अ॒ग्निर्वा अ॑श्वमे॒धस्य॒ योनि॑रा॒यत॑नम्। सूर्यो॒ऽग्नेर्योनि॑रा॒यत॑नम्। यद॑श्वमे॒धे᳚ऽग्नौ चित्य॑ उत्तरवे॒दिमु॑प॒वप॑ति।

योनि॑मन्तमे॒वैनं॑मा॒यत॑नवन्तं करोति॥७७॥

योनि॑माना॒यत॑नवान्भवति। य ए॒वं वेद॑। प्रा॒णा॒पा॒नौ वा ए॒तौ दे॒वाना᳚म्। यद॑र्काश्वमे॒धौ। प्रा॒णा॒पा॒नावे॒वाव॑ रुन्धे। ओजो॒ बलं॒ वा ए॒तौ दे॒वाना᳚म्। यद॑र्काश्वमे॒धौ। ओजो॒ बलं॑मे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒ग्निर्वा अ॑श्वमे॒धस्य॒ योनि॑रा॒यत॑नम्। सूर्यो॒ऽग्नेर्योनि॑रा॒यत॑नम्। यद॑श्वमे॒धे᳚ऽग्नौ चित्य॑ उत्तरवे॒दिं चि॒नोति॑। ताव॑र्काश्वमे॒धौ। अ॒र्का॒श्व॒मे॒धावे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॑ अर्काश्वमे॒धयो॑रे॒व प्रति॑ तिष्ठति॥७८॥

नाम॑ करोति॒ सूर्यो॒ऽग्नेर्योनि॑रा॒यत॑नश्च॒त्वारि॑ च॥——[२१]

प्र॒जाप॑तिं॒ वै दे॒वाः पि॒तरम्᳚। प॒शुं भू॒तं मेधा॒याऽऽल॑भन्त। तमा॒लभ्योपा॑वसन्। प्रा॒तर्य॑ष्टा᳚स्मह॒ इति॑। एक॒ं वा ए॒तद्दे॒वाना॒मह॑ः। यथ्सं॑वथ्स॒रः। तस्मा॒दश्व॑ः पु॒रस्ता᳚थ्संवथ्स॒र आल॑भ्यते। यत्प्र॒जाप॑ति॒राल॒ब्धोऽश्वोऽभ॑वत्। तस्मा॒दश्व॑ः। यथ्स॒द्यो मेधोऽभ॑वत्॥७९॥

तस्मा॑दश्वमे॒धः। वेदु॒कोऽश्व॑मा॒शुं भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। यद्वै तत्प्र॒जाप॑ति॒राल॒ब्धो-

ऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समेनं देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योँऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं भूतं मेधायालभन्त। यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त। तेऽमृतत्वमगच्छन्। योँऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्ताँत्प्राजापत्यमृषभं तूपरं बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेँभ्यः। सर्वस्याऽऽस्त्यैँ। सर्वस्य जित्यैँ। सर्वमेव तेनाँऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योँऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥८२॥

मेधोऽभवद्यजत एति वेद॥ —— [२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति।

अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी। यत्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोम लोमं जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोम लोमं जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। दर्शपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्दर्शपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुह्वति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥ [२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपप्राणा अपश्रीरूर्ध्वां प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन

प्र॒जाप॑तिरकामयत म॒हान्वै॒श्वदे॒वो वा अश्वोऽश्व॑स्य प्र॒जाप॑ति॒स्तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रप॒श्रीर्ब्रा॒ह्म॒णौ सर्वे॑षु वारु॒णो यद्यश्व॒न्तदा॑हु॒रे॒ष वै वि॒भूस्ता॒र्प्येणा॑दि॒त्याः प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॒ यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी॒ त्रयो॑विꣳशतिः॥२३॥

प्र॒जाप॑तिर॒स्मिँल्लो॒क उ॑त्तर॒तः श्रिय॑मे॒व प्र॒जाप॑तिरकामयत म॒हान्यत्प्रा॒तः प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो लो॒केभ्य॒ः सर्वꣳ॑ ह॒ वै तत्र॒ पय॑ः स्व॒द्य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑ च॒त्वार्य॑शी॑तिः॥८४॥

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धं जु॑ह्वति॥

हरि॑ः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम्॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ देवाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॒र्यज॑त्राः। स्थि॒रैरङ्गै᳚स्तुष्टु॒वाꣳ स॑स्त॒नूभि॑ः। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं॒ यदायु॑ः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति न॑ः पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्तार्क्ष्यो॒ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु॥ ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ देवाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॒र्यज॑त्राः। स्थि॒रैरङ्गै᳚स्तुष्टु॒वाꣳ स॑स्त॒नूभि॑ः। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं॒ यदायु॑ः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति न॑ः पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्तार्क्ष्यो॒ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु। आप॑मापाम॒पः सर्वा᳚ः। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमुत॑ः॥१॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह स॑ञ्चस्क॒रर्द्धि॑या। वा॒य्वश्वा॑ रश्मि॒पत॑यः। मरी᳚च्यात्मानो॒

अद्रु॑हः। दे॒वीर्भु॑वन॒सूव॑रीः। पु॒त्र॒व॒त्वाय॑ मे सुत। महानाम्नीर्म॑हामा॒नाः। म॒ह॒सो मंह॑स॒ः स्वः॑। दे॒वीः पर्ज॑न्य॒सूव॑रीः। पु॒त्र॒व॒त्वाय॑ मे सुत॥२॥

अ॒पाश्न्यु॑ष्णिम॒पा रक्षः॑। अ॒पाश्न्यु॑ष्णिम॒पारघ᳚म्। अपा᳚घ्रा॒मप॑ चा॒वर्ति᳚म्। अप॑दे॒वीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताꣳश्च। भुव॑नं देव॒सूव॑रीः। आ॒दि॒त्यानदि॑तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमु॒दीष॑त। शि॒वा न॒ः शन्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॒ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्योम॑ स॒न्दृशि॑॥३॥

[१]

स्मृति॑ः प्र॒त्यक्ष॑मैति॒ह्य᳚म्। अनु॑मानश्चतु॒ष्टय᳚म्। ए॒तैरादि॑त्यमण्डलम्। सर्वै॑रेव॒ विधा᳚स्यते। सूर्यो॒ मरी॑चि॒मादत्ते। सर्वस्मा᳚द्भुव॑नाद॒धि। तस्याः पाकवि॑शेषे॒ण। स्मृ॒तं का॑लवि॒शेष॑णम्। न॒दीव॒ प्रभ॑वात्का॒चित्। अ॒क्षय्या᳚थ्स्यन्द॒ते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि सं॑माय॒न्ति। सो॒रुः सती॑ न नि॒वर्त॑ते। ए॒वं ना॒नास॑मुत्था॒नाः। का॒लाः सं॑वथ्स॒रꣳ श्रि॑ताः। अणुश॑श्च मह॑श॒श्च। सर्वे॑ समव॒यन्त्रि॑तम्। सतैः᳚ स॒र्वैः सं॑मावि॒ष्टः।

ऊरुः संन्न निवर्तते। अधिसंवथ्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवथ्सरः प्रत्यक्षेण। नाधिसत्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकꣳ हि शिरो नाना मुखे। कृथ्स्नं तदृतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तेन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवथ्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवथ्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवथ्सरस्य प्रियतमꣳ रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पथ्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानाꣳ सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि

विहितानि धामशः। स्थात्रे रेजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याज सखिविदꣳ सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीꣳ शृणोत्यलकꣳ शृणोति॥८॥

न हि प्रवेद सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरृतुना नुद्यमानः। विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिꣳशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवथ्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूꣳश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासा रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीꣳ सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासाꣳसि। आदित्यानां निबोधत। संवथ्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददताꣳ सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्माऽऽपीत इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चैव।

शाम्यतंश्चास्य चक्षुंषी। या वै प्रजा भ्रंश्श्यन्ते। संवथ्सरात्ता भ्रंश्श्यन्ते। याः प्रतिंतिष्ठन्ति। संवथ्सरे ताः प्रतिंतिष्ठन्ति। वर्षाभ्यं इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिंदुःखोत्थिंतस्यैव। विप्रसंन्ने कनीनिंके। आङ्क्ते चाद्गंणं नास्ति। ऋभूणां तन्निबोधंत। कनकाभानिं वासांसि। अहतांनि निबोधंत। अन्नमश्नीतं मृज्मीत। अहं वों जीवनप्रंदः। एता वाचः प्रंयुज्यन्ते। शरद्यंत्रोपदृश्यंते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नंन्त इव। वातवंन्तो मरुद्गंणाः। अमुतो जेतुमिषुमुंखमिव। सन्नद्धाः सह दंदृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवंर्णैरिव। विशिखासंः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योथ्स्यंमानस्य। क्रुद्धस्येंव लोहिंनी। हेमतश्चक्षुंषी विद्यात्। अक्ष्णयोंः क्षिपणोरिंव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवंलोकेषु। मनूनांमुदकं गृहे। एता वाचः प्रंवदन्तीः। वैद्युतों यान्ति शैशिंरीः। ता अग्निः पवंमना अन्वैंक्षत। इह जींविकामपंरिपश्यन्। तस्यैषा भवंति।

इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणे॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासाꣳसि। अष्टिवज्रिशतघ्नि च। विश्वे देवा विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असश्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कचन विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरार्त्निः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वम्रिरूपेण। धनुर्ज्यामछिनथ्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्यज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरार्त्निः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः प्रतिदधाति। नैनꣳ रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न वासाꣳसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिꣳस्रातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्ष्णि

शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मण आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवथ्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय सर्वान्कामानभिवहति। स द्रप्सः। तस्यैषा भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अꣳशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः। आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उपस्नुहि तं नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह। असुरान् परिवृश्चति। पृथिव्यꣳशुमती। तामन्ववस्थितः संवथ्सरो दिवं च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्। इत्यृतुमण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वꣳ सनिर्वचनाः॥१९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्त्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्ज्योतिर्लभन्ते। तान्त्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्त्सप्त सूर्यानिति। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तप्त्रितपाः॥२२॥

अ॒मु॒त्रेतरे। तस्मा॑दि॒हात॒प्त्रिं॑तपाः। तेषा॑मेषा॒ भव॑ति। स॒प्त सूर्या॒ दि॒व॒मनु॒प्रवि॑ष्टाः। ता॒न॒न्वेति॑ प॒थिभि॑र्दक्षि॒णावा॑न्। ते अ॒स्मै सर्वे॑ घृतमा॑तप॒न्ति। ऊर्जं॑ दु॒हाना अ॒नप॒स्फुर॑न्त इ॒ति। सप्तर्त्विजः॑ सूर्या इ॑त्याचा॒र्याः। तेषा॑मेषा॒ भव॑ति। स॒प्त दिशो॒ नाना॑सूर्याः॥२३॥

स॒प्त होता॑र ऋ॒त्विजः॑। देवा आ॒दित्या॑ ये स॒प्त। तेभिः॑ सोमा॒भी रक्ष॑ण इ॒ति। तद॑प्याम्ना॒यः। दिग्भ्राज ऋ॒तूँन् क॒रो॒ति। ए॒तयै॑वा॒वृता सहस्रसूर्यताया इति वैश॑म्पा॒यनः। तस्यै॒षा भव॑ति। यद्द्याव॑ इन्द्र ते श॒तꣳ श॒तं भूमीः॑। उ॒तस्युः। नत्वा॑ वज्रिन्थ्स॒ह॒स्र॒ꣳ सूर्याः॑॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोद॑सी इ॒ति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नाना॑सूर्य॒त्वम्। अष्टौ तु व्यवसि॑ता इ॒ति। सूर्यमण्डलान्यष्टा॑त ऊ॒र्ध्वम्। तेषा॑मेषा॒ भव॑ति। चि॒त्रं दे॒वाना॒मुद॑गा॒दनी॑कम्। चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॒ वरु॑णस्या॒ग्नेः। आऽप्रा॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थु॑षश्चे॒ति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्रं॑ निवि॒शते। क्वाय॑ꣳ संवथ्स॒रो मि॑थः। क्वाहः॒ क्वेयं दे॑व रा॒त्री। क्व मासा ऋ॑तव॒ः श्रि॒ताः। अर्धमा॒सा मु॑हू॒र्ताः। निमेषास्तु॑टिभि॒ः सह। क्वेमा आपो॒ नि॑विश॒न्ते। य॒दीतो॑ यान्ति॒ सम्प्र॑ति। काला अप्सु नि॑विश॒न्ते। आ॒पः सूर्ये॑ स॒माहि॑ताः॥२६॥

अभ्राँ᳚ण्य॒पः प्र॑पद्य॒न्ते। वि॒द्युथ्सूर्ये॑ स॒माहि॑ता। अनवर्णे इ॑मे भू॒मी। इ॒यं चा॑ऽसौ च॒ रोद॑सी। कि॑ꣳस्विदत्रान्त॑रा भू॒तम्। ये॒नेमे वि॑धृते॒ उभे। वि॒ष्णुना॑ विधृ॑ते भू॒मी। इ॒ति व॑थ्सस्य॒ वेद॑ना। इरा॑वती धेनु॒मती॒ हि भूतम्। सू॒य॒व॒सिनी॒ मनु॑षे दश॒स्ये᳚॥२७॥

व्य॑ष्टभ्ना॒द्रोद॑सी॒ विष्ण॑वे॒ते। दा॒धर्थ॑ पृथि॒वीम॒भितो॑ म॒यूखैः᳚। किं तद्विष्णोर्ब॑ल॒माहुः। का॒ दीप्तिः॑ किं प्॒राय॑णम्। एको॑ य॒द्धार॑यद्दे॒वः। रे॒जती॑ रोद॒सी उ॑भे। वाताद्विष्णोर्ब॑लमा॒हुः। अ॒क्षराँ᳚द्दीप्ति॒रुच्य॑ते। त्रि॒पदा॒द्धार॑यद्दे॒वः। यद्विष्णो॑रेक॒मुत्त॑मम्॥२८

अ॒ग्नयो॑ वाय॑वश्चैव। ए॒तद॑स्य प॒राय॑णम्। पृच्छामि त्वा प॑रं मृ॒त्युम्। अ॒वमं॑ मध्य॒मश्च॑तुम्। लो॒कं च॒ पुण्य॑पापा॒नाम्। ए॒तत्पृ॑च्छामि॒ सम्प्र॑ति। अ॒मुमा॑हुः प॑रं

मृ॒त्युम्। प॒वमा॑नं तु॒ मध्य॑मम्। अ॒ग्नि॒रे॒वाव॑मो मृ॒त्युः। च॒न्द्रमा॒॑श्चतु॒रुच्य॑ते॥२९॥

अ॒ना॒भो॒गाः प॑रं मृ॒त्युम्। पा॒पाः सं॑यन्ति॒ सर्व॑दा। आभोगास्त्वेवं सं॑य॒न्ति। य॒त्र पु॑ण्यकृ॒तो ज॑नाः। तत॑ो म॒ध्यम॑माय॒न्ति। च॒तुम॑ग्निं च॒ सम्प्र॑ति। पृच्छामि त्वा॑ पाप॒कृतः। य॒त्र या॑तय॒ते य॑मः। त्वं नस्तद्ब्रह्म॑न् प्रब्रू॒हि। य॒दि वे॑त्थाऽस॒तो गृ॑हान्॥३०॥

क॒श्यपा॑दुदि॑ताः सू॒र्याः। पा॒पान्नि॑र्घ्नन्ति॒ सर्व॑दा। रोदस्योन्त॑र्देशे॒षु। तत्र न्यस्यन्ते॑ वास॒वैः। तेऽशरीराः प्र॑पद्य॒न्ते। य॒थाऽपु॑ण्यस्य॒ कर्म॑णः। अपा॒॑ण्य॒पाद॑केशा॒सः। त॒त्र ते॑ऽयोनि॒जा ज॑नाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमा॑पद्य॒न्ते। अ॒द्यमा॑नाः स्व॒कर्म॑भिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिम॑य इ॒व। ततः पूयन्ते॑ वास॒वैः। अपैतं मृ॒त्युं ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। स खल्वैवं॑ वि॒द्ब्रा॒ह्मणः। दी॒र्घश्रु॑त्तमो॒ भव॑ति। कश्य॑प॒स्याति॑थि॒ः सिद्धग॑मन॒ः सिद्धाग॑मनः। तस्यै॒षा भव॑ति। आयस्मि॒॑न्त्सप्त॒ वा॑स॒वाः। रोह॑न्ति पू॒र्व्या॑ रुह॑ः॥३२॥

ऋषि॑र्ह दीर्घ॒श्रुत्त॑मः। इन्द्रस्य घर्मो अति॑थिरि॒ति। कश्यपः पश्य॑को भ॒वति।

यथ्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकाम ँ हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घारिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः।

कृशा॑नुर्वि॒श्वाव॑सुः। मूर्धन्वान्थ्सू॒॑र्यव॒र्चाः। कृतिरित्येकादश ग॑न्धर्व॒गणाः। देवाश्च म॑हादे॒वाः। रश्मयश्च देवा॑ गर॒गिरः॥३६॥

नैनं गरो॑ हिन॒स्ति। य ए॑वं वे॒द। गौ॒री मि॑माय सलि॒लानि॒ तक्ष॑ती। एक॑पदी द्वि॒पदी॒ सा चत॑ुष्पदी। अ॒ष्टाप॑दी॒ नव॑पदी बभू॒वुषी॒॑। सहस्राक्षरा परमे व्यो॑मन्नि॒ति। वाचो॑ वि॒शेषणम्। अथ निगद॑व्याख्या॒ताः। ताननुक्र॑मिष्या॒मः। व॒राहवः॑ स्वत॒पसः॥३७॥

वि॒द्युन्म॑हसो॒ धूप॑यः। श्वापयो गृहमेधा॒॑श्चेत्ये॒ते। ये॒ चेमेऽशि॑मिवि॒द्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिव॑र्ष॒न्ति। वृष्टि॑भिरि॒ति। एतयैव विभक्तिवि॑परी॒ताः। स॒प्तभि॒र्वा तै॑रुदी॒रिताः। अमूँ॑ल्लोकानभिव॑र्ष॒न्ति। तेषा॑मेषा॒ भव॑ति। स॒मा॒नमे॒तदुद॑कम्॥३८॥

उ॒च्चैत्य॑व॒चाह॑भिः। भूमिं॒॑ प॒र्जन्या॒ जिन्व॑न्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्न॑य इ॒ति। यदक्ष॑रं भू॒तकृ॑तम्। विश्वे॑ देवा उ॒पास॑ते। म॒हर्षि॑मस्य गो॒प्तारम्॒॑। ज॒मद॑ग्नि॒मकु॑र्वत। ज॒मद॑ग्नि॒राप्या॑यते। छन्दो॑भिश्चतुरुत्त॒रैः। राज्ञ॒ः सोम॑स्य तृ॒प्तास॑ः॥३९॥

ब्रह्म॑णा वी॒र्या॑वता। शि॒वा नः॑ प्र॒दिशो॒ दिश॑ः। तच्छं॒ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं

यज्ञायं। गातुं यज्ञपंतये। दैवीः स्वस्तिरंस्तु नः। स्वस्तिर्मानुंषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिंगातु भेषजम्। शं नों अस्तु द्विपदें। शं चतुंष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति निगदंव्याख्याताः॥४०॥

[१]

सहस्रवृदिंयं भूमिः। परं व्योंम सहस्रंवृत्। अश्विनां भुज्यूंनासत्या। विश्वस्यं जगतस्पंती। जाया भूमिः पंतिर्व्योम। मिथुनंन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पंती रुद्रः। सरमां इतिं स्त्रीपुमम्। शुक्रं वांमन्यद्यंजतं वांमन्यत्। विषुंरूपे अहंनी द्यौरिंव स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवंथः स्वधावन्तौ। भद्रा वां पूषणाविह रातिरंस्तु। वासांत्यौ चित्रौ जगंतो निधानौं। द्यावांभूमी चरथंः सꣳ सखांयौ। तावश्विनां रासभांश्वा हवं मे। शुभस्पती आगतꣳ सूर्ययां सह। त्युग्रोंह भुज्युमंश्विनोदमेघे। रयिं न कश्चिंन्ममृवां (२) अवांहाः। तमूंहथुर्नौभिरांत्मन्वतींभिः।

अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्रुड्भि॒रपो॑दकाभिः॥४२॥

ति॒स्रः, क्षप॒स्त्रिरहा॑ति॒व्रज॑द्भिः। नास॑त्या भु॒ज्युमू॑हथुः पत॒ङ्गैः। स॒मु॒द्रस्य॒ धन्व॑न्ना॒र्द्रस्य॑ पा॒रे। त्रि॒भीरथैः॑ श॒तप॑द्भिः षड॑श्वैः। स॒वि॒तारं॒ वित॑न्वन्तम्। अनु॑बध्नाति शाम्ब॒रः। आपपूर्॒षम्ब॑रश्चै॒व। स॒विता॑रेप॒सो॑ऽभवत्। त्यꣳ सुतृप्तं विं॑दित्वै॒व। ब॒हुसो॑म गि॒रं व॑शी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो व॑क्रिया॒न्तम्। आयसूयान्थ्सोम॑तृफ्सु॒षु। स सङ्ग्रामस्तमो॑द्यो॑ऽत्यो॒तः। वाचो गाः पिं॑पाति॒ तत्। स तद्गोभिः स्तवा॑ऽत्येत्य॒न्ये। र॒क्षसा॑नन्वि॒ताश्च॑ ये। अ॒न्वेति॒ परिं॑वृत्या॒ऽस्तः। ए॒वमे॒तौ स्थो॑ अश्विना। ते ए॒ते द्युः॑ पृथि॒व्योः। अह॑रह॒र्गर्भं॑ दधाथे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒थ्साव॑होरा॒त्रे। पृथि॒व्या अहः॑। दि॒वो रात्रिः॑। ता अविं॑सृष्टौ। दम्पं॑ती एव भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ। अ॒ग्निश्चा॑दि॒त्य॒श्च॑। रा॒त्रेर्व॒थ्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः। अह्नो॒ऽग्निः॥४५॥

ता॒म्रो अ॑रु॒णः। ता अवि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ। वृ॒त्रश्च॑ वैद्यु॒तश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः। वै॒द्युत॑ आदि॒त्यस्य॑। ता अवि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ॥४६॥

उ॒ष्मा च॑ नीहा॒रश्च॑। वृ॒त्रस्यो॒ष्मा। वै॒द्युतस्य॑ नीहा॒रः। तौ तावे॒व प्रति॑पद्येते। सेयꣳ रात्री॑ ग॒र्भिणी॑ पु॒त्रेण॒ संव॑सति। तस्या॒ वा ए॒तदु॒ल्बण᳚म्। यद्रात्रौ॑ र॒श्मयः॑। यथा॒ गोर्ग॒र्भिण्या॑ उ॒ल्बण᳚म्। ए॒वमे॒तस्या॑ उ॒ल्बण᳚म्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभि॑श्च भ॒वति। य ए॒वं वे॒द। एतमुद्यन्तमपिय॑न्तं चे॒ति। आदित्यः पुण्य॑स्य व॒थ्सः। अथ पवि॑त्राङ्गि॒रसः॥४७॥

[१०]

प॒वित्र॑वन्त॒ः परि॒वाज॒मास॑ते। पि॒तैषां᳚ प्र॒त्नो अ॒भिर॑क्षति व्र॒तम्। म॒हः स॑मु॒द्रं वरु॑णस्ति॒रोद॑धे। धीरा॑ इच्छेकु॒र्धरु॑णेष्वा॒रभ᳚म्। प॒वित्र॑ ते॒ वित॑त॒ ब्रह्म॑ण॒स्पते᳚। प्रभु॒र्गात्रा॑णि॒ पर्ये॑षिवि॒श्वतः॑। अत॑प्ततनू॒र्न तदा॒मो अ॑श्नुते। शृ॒तास॒

इद्वहन्तस्तथ्समांशत। ब्रह्मा देवानाम्। असतः सद्ये ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अगस्त्यश्च। नक्षत्रैः शङ्कृतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिद्दिवेयुः। अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति। तथ्सवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तथ्सवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठ सर्वधातमम्। तुरं भगस्य धीमहि। अपागूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यस्थ्ना सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मे॥५०॥

नपुंसकं पुमाꣳस्त्र्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि। अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुंस आहुः। पश्यदक्षण्वान्नविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानाथ्सवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्। तमनङ्गुलिरावयत्।

अ॒ग्री॒वः प्रत्य॑मुञ्चत्। तमजि॑ह्वा अ॒सश्च॑त। ऊर्ध्वमू॑लम॑वाक्छा॒खम्। वृ॒क्षं यो॑ वेद॒ सम्प्र॑ति। न स जातु जन॑ः श्रद्द॒ध्यात्। मृ॒त्युर्मा॑ मार॒यादि॑तिः। हसित॒ꣳ॒ रुदि॑तं गी॒तम्॥५२॥

वीणा॑पणव॒लासि॑तम्। मृ॒तं जी॒वं च॑ यत्कि॒ञ्चित्। अ॒ङ्गानि॑ स्नेव॒ विद्धि॑ तत्। अतृ॑ष्य॒ꣳ॒स्तृष्य॑ध्यायत्। अ॒स्माज्जा॒ता मे॑ मिथू॒ चरन्न्॑। पुत्रो निर्ऋ॒त्या॑ वैदे॒हः। अ॒चेता॑ यश्च॒ चेत॑नः। स॒ तं मणिम॑विन्दत्। सो॑ऽनङ्गुलि॒राव॑यत्। सो॒ऽ॒ग्री॒वः प्रत्य॑मुञ्चत्॥५३॥

सोऽजि॑ह्वो अ॒सश्च॑त। नैतमृषि॑ विदित्वा नग॑रं प्र॒विशेत्। य॑दि प्र॒विशेत्। मि॒थौ चरि॑त्वा प्र॒विशेत्। तथ्सम्भव॑स्य व्र॒तम्। आ॒तम॑ग्ने र॒थं ति॑ष्ठ। एका॑श्वमेक॒योज॑नम्। एकच॒क्र॑मेक॒धुरम्। वा॒तध्रा॑जिग॒ति॑ वि॑भो। न॒ रि॒ष्यति॑ न व्य॒थते॥५४॥

ना॒स्याक्षो॑ यातु सज्ज॑ति। यच्छ्वेता॑न् रोहि॑ता॒ꣳ॒श्चाग्नेः। र॒थे यु॑क्त्वाऽधि॒तिष्ठ॑ति। एकया च दशभिश्च॑ स्वभू॒ते। द्वाभ्यामिष्टये वि॒ꣳ॒शत्या॒ च। तिसृभिश्च वहसे त्रि॒ꣳ॒शता॒ च। नियुद्भिर्वायविह ता॑ विमु॒ञ्च॥५५॥

[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमाऽऽधम सन्धम। आदित्ये चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमाधेहि यः पुमान्। इतः सिक्तꣳ सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आमन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः। मा त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा मा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च महद्भिश्च॥५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैर्हरित्वमापन्नैः। इन्द्राऽऽयाहि सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः। संवथ्सरो विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव सुब्रह्मण्योꣳ सुब्रह्मण्योꣳ सुब्रह्मण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मेधातिथेः। मेष वृषणश्वस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमंब्रुवाण। अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वाससोऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः पराङ्गताः॥५९॥

उक्तꣳ स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च। विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति तद्द्वयोः। उक्तो वेषो वासाꣳसि च। कालावयवानामितः प्रतीज्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति। वासिष्टो रौहिणो मीमाꣳसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेव विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीमि॒मां मही᳚म्। अ॒हं वे॒द न मे॑ मृ॒त्युः। न चामृ॑त्यु॒र॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो᳚न्य॒ष्टपु॑त्रम्। अ॒ष्टप॑दि॒द॒मन्तरि॑क्षम्। अ॒हं वे॒द न मे॑ मृ॒त्युः। न चामृ॑त्यु॒र॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीम॒मूं दिव᳚म्॥६१॥

अ॒हं वे॒द न मे॑ मृ॒त्युः। न चामृ॑त्यु॒र॒घाऽऽह॑रत्। सु॒त्रामा॑णं म॒हीमू॒ षु। अदि॑ति॒र्द्यौरदि॑तिर॒न्तरि॑क्षम्। अदि॑तिर्मा॒ता स पि॒ता स पु॒त्रः। विश्वे॑ दे॒वा अदि॑तिः॒ पञ्च॒जना᳚ः। अदि॑तिर्जा॒तमदि॑ति॒र्जनि॑त्वम्। अ॒ष्टौ पु॒त्रासो॒ अदि॑तेः। ये जा॒तास्त॒न्वः॑ परि॑। दे॒वां (२) उप॑प्रैथ्स॒प्तभि॑ः॥६२॥

प॒रा॒ मा॒र्ता॒ण्डमास्य॑त्। स॒प्तभि॑ः पु॒त्रैरदि॑तिः। उप॒प्रैत्पू॒र्व्यं॑ युग᳚म्। प्र॒जायै॑ मृ॒त्यवे॒ त॑त्। प॒रा॒ मा॒र्ता॒ण्डमाभ॑र॒दिति॑। ताननु॒क्रमि॑ष्या॒मः। मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्च। धा॒ता चा᳚र्य॒मा च॑। अ॒ꣳशश्च॒ भग॑श्च। इन्द्र॑श्च विवस्वाꣳ॑श्चेत्ये॒ते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो ह॒ꣳ॒सः शु॑चि॒षत्। ब्रह्म॑जज्ञा॒नं तदित्प॒दमिति॑। ग॒र्भः प्रा॑जाप॒त्यः। अथ॒ पुरु॑षः स॒प्त पुरु॑षः॥६३॥

[य॒था॒स्था॒नं ग॑र्भि॒ण्य॑ः]

[१३]

योऽसौ॑ त॒पन्नु॒देति॑। स सर्वे॑षां भू॒ताना᳚ं प्रा॒णाना॒दायो॒देति॑। मा मे᳚ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायोद॑गाः। अ॒सौ यो᳚ऽस्त॒मेति॑। स सर्वे॑षां भू॒ताना᳚ं प्रा॒णाना॒दाया॒ऽस्तमेति॑। मा मे᳚ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायाऽस्त॑ङ्गाः। अ॒सौ य आ॒पूर्य॑ति। स सर्वे॑षां भू॒ताना᳚ं प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मे᳚ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः। अ॒सौ यो॑ऽप॒क्षीय॑ति। स सर्वे॑षां भू॒ताना᳚ं प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा मे᳚ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॒ नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒ताना᳚ं प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोथ्सं॑र्पन्ति च। मा मे᳚ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोथ्सृं॑पत॥६५॥

इ॒मे मासा᳚ंश्चार्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒ताना᳚ं प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोथ्सं॑र्पन्ति च। मा मे᳚ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोथ्सृं॑पत। इ॒म ऋ॒तव॑ः। सर्वे॑षां भू॒ताना᳚ं प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोथ्सं॑र्पन्ति च। मा मे᳚ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा

मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोथ्सृ॑पत। अ॒य॑ꣳ सं॑वथ्स॒रः। सर्वे॑षां भू॒ताना᳚ं प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोथ्स॑र्पति च॥६६॥

मा मे᳚ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोथ्सृ॑प। इ॒दमह॑ः। सर्वे॑षां भू॒ताना᳚ं प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोथ्स॑र्पति च। मा मे᳚ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोथ्सृ॑प। इ॒य॑ꣳ रात्रि॑ः। सर्वे॑षां भू॒ताना᳚ं प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोथ्स॑र्पति च। मा मे᳚ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोथ्सृ॑प। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथु॑न॑ꣳ री॒ढ्वम्॥६७॥

—[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपु॑रुष॒स्य। वसूनामादित्याना॑ꣴ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। रुद्राणामादित्याना॑ꣴ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। आदित्यानामादित्याना॑ꣴ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। सता॑ꣳ सत्या॒नाम्। आदित्याना॑ꣴ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। अभिधून्वतां॑मभि॒घ्नताम्। वातव॑तां म॒रुताम्। आदित्याना॑ꣴ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि।

ऋभूणामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। विश्वेषां॑ देवा॒नाम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। संवथ्सरंस्य स॒वितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्वंः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुंनꣳ री॒ढ्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। पटरस्य स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। विभासस्य स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्वंः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुंनꣳ री॒ढ्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशंस्त्रीक॒स्य। प्रभ्राजमानानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। व्यवदातानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। वासुकिवैद्युतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। रजतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने

स्वतेजंसा भा॒नि। परुषाणा॑ꣳ रुद्राणा॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। श्यामाना॑ꣳ रुद्राणा॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। कपिलाना॑ꣳ रुद्राणा॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। अतिलोहिताना॑ꣳ रुद्राणा॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। ऊर्ध्वाना॑ꣳ रुद्राणा॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि॥ ७०॥

अवपतन्ताना॑ꣳ रुद्राणा॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। वैद्युताना॑ꣳ रुद्राणा॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। प्रभ्राजमानीना॑ꣳ रुद्राणीना॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। व्यवदातीना॑ꣳ रुद्राणीना॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। वासुकिवैद्युतीना॑ꣳ रुद्राणीना॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। रजताना॑ꣳ रुद्राणीना॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। परुषाणा॑ꣳ रुद्राणीना॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। श्यामाना॑ꣳ रुद्राणीना॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। कपिलाना॑ꣳ रुद्राणीना॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। अतिलोहितीना॑ꣳ रुद्राणीना॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। ऊर्ध्वाना॑ꣳ रुद्राणीना॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। अवपतन्तीना॑ꣳ रुद्राणीना॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। वैद्युतीना॑ꣳ रुद्राणीना॒ꣳ॒ स्थाने स्वतेजंसा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्वंः। रूपाणि वो

मिथुनं मा नो मिथुं॑नꣳ री॒ढ्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुं॑रुष॒स्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजं॑सा भा॒नि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजं॑सा भा॒नि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजं॑सा भा॒नि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजं॑सा भा॒नि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजं॑सा भा॒नि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजं॑सा भा॒नि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजं॑सा भा॒नि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजं॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्वं॑ः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुं॑नꣳ री॒ढ्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसं॑र्पी न॒रकः। तस्मान्नः पं॑रिपा॒हि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविसं॑र्पी न॒रकः। तस्मान्नः पं॑रिपा॒हि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषां॑दी न॒रकः। तस्मान्नः पं॑रिपा॒हि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषां॑दी न॒रकः। तस्मान्नः पं॑रिपा॒हि। आ यस्मिन्थ्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतं॑वित्ये॒ते॥७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्टादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येव। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि देवाः॥७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संचस्करर्द्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्न्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्न्युष्णि-

म॒पा॒रघम᳚म्। अपा᳚घ्रा॒मप॑चा॒वर्तिम᳚म्। अप॑दे॒वीरि॒तो हि॑त। वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताꣳश्च। भुव॑नं दे॒व॒सूव॑रीः। आ॒दि॒त्यानदि॑तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमु॒दीष॑त॥७६॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ देवाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॒र्यज॑त्राः। स्थि॒रैरङ्गै᳚स्तुष्टु॒वाꣳ॑सस्त॒नूभिः॑। व्यशे॑म दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्तार्क्ष्यो॒ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु। के॒त॒वो॒ अरु॑णासश्च। ऋ॒ष॒यो वात॑रश॒नाः। प्र॒ति॒ष्ठाꣳ॑ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो सहस्र॒धाय॑सम्। शि॒वा न॒ः शन्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॒ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृशि॑॥७७॥

———[२१]

यो॑ऽपां पुष्प॒ं वेद॑। पुष्प॑वान् प्र॒जावा᳚न् पशु॒मान् भ॑वति। च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पां पुष्प᳚म्। पुष्प॑वान् प्र॒जावा᳚न् पशु॒मान् भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑न॒ं वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। अ॒ग्निर्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो᳚ऽग्नेरा॒यत॑न॒ं वेद॑॥७८॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोरायतनं वेद। आयतनवान् भवति॥७९॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्य तपत आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत आयतनम्॥८०॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवथ्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः संवथ्सरस्याऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवथ्सरस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाऽभ्यनूक्ता। अपाꣳ रसमुदयꣳसन्न्। सूर्ये शुक्रꣳ समाभृतम्। अपाꣳ रसस्य यो रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपाꣳ रसः। तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च संस्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ भुवनेप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति।

आपो॒ वा अ॒ग्नेर्मि॑थू॒याः। मि॒थु॒नवान्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥८९॥

[२२]

आपो॒ वा इ॒दमा॑सन्थ्सलि॒लमे॒व। स प्र॒जाप॑ति॒रेकः॑ पुष्करप॒र्णे सम॑भवत्। तस्या॒न्तर्मन॑सि काम॒ः सम॑वर्तत। इ॒दꣳ सृ॑जेय॒मिति॑। तस्मा॒द्यत्पुरु॑षो॒ मन॑साऽभि॒गच्छ॑ति। तद्वा॒चा व॑दति। तत्कर्म॑णा करोति। तद॒षाऽभ्यनू॑क्ता। काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्॥९०॥

स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्न्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षेति॑। उपै॑न॒न्तदुप॑नमति। यत्का॑मो॒ भव॑ति। य ए॒वं वेद॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा। शरी॑रमधूनुत। तस्य॒ यन्मा॒ꣳ॒समासी॑त्। ततो॑ऽरु॒णाः के॒तवो॒ वात॑रश॒ना ऋष॑य॒ उद॑तिष्ठन्न्॥९१॥

ये नखाः॑। ते वैखा॑न॒साः। ये वालाः॑। ते वा॑लखि॒ल्याः। यो रसः॑। सो॑ऽपाम्। अ॒न्त॒र॒तः कू॒र्मं भू॒तꣳ सर्प॑न्तम्। तम॑ब्रवीत्। मम॒ वैत्वङ्मा॒ꣳ॒सा। सम॑भूत्॥९२॥

नेत्यंब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमितिं। तत्पुरुंषस्य पुरुषत्वम्। स सहस्रंशीर्षा पुरुंषः। सहस्राक्षः सहस्रंपात्। भूत्वोदंतिष्ठत्। तमंब्रवीत्। त्वं वै पूर्वꣳ समंभूः। त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेतिं। स इत आदायाऽऽपंः॥१३॥

अञ्जलिनां पुरस्तांदुपादंधात्। एवाह्येवेतिं। ततं आदित्य उदंतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथांरुणः केतुर्दक्षिणत उपादंधात्। एवाह्यग्न इतिं। ततो वा अग्निरुदंतिष्ठत्। सा दंक्षिणा दिक्। अथांरुणः केतुः पश्चादुपादंधात्। एवा हि वायो इतिं॥१४॥

ततों वायुरुदंतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथांरुणः केतुरुंत्तरत उपादंधात्। एवाहीन्द्रेतिं। ततो वा इन्द्र उदंतिष्ठत्। सोदींची दिक्। अथांरुणः केतुर्मध्यं उपादंधात्। एवा हि पूषन्नितिं। ततो वै पूषोदंतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथांरुणः केतुरुपरिंष्टादुपादंधात्। एवा हि देवा इतिं। ततों देवमनुष्याः पितरंः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदंतिष्ठन्न्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषों विपरांपतन्न्। ताभ्योऽसुंरा रक्षाꣳसि पिशाचाश्चोदंतिष्ठन्न्। तस्मात्ते परांभवन्न्। विप्रुड्भ्यो हि ते समंभवन्न्।

तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्बृहतीर्गर्भमायन्न्। दक्षं दधाना जनयन्तीः स्वयम्भुम्। ततं इमेऽध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्भ्यो वा इदꣳ समभूत्। तस्मादिदꣳ सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदꣳ सर्वꣳ शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमाप्त्वा। सर्वमवरुध्य। तदेवानुप्रविशति। य एवं वेद॥१८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपाꣳ रूपाणि। मेघो विद्युत्। स्तनयित्नुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्या गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो

ब्र॑ह्मवर्च॒सित॑रः॥९९॥

कू॒प्या॑ गृह्णाति। ता द॑क्षिण॒त उप॑दधाति। ए॒ता वै ते॑ज॒स्विनी॒राप॑ः। तेज॑ ए॒वास्य॑ दक्षिण॒तो द॑धाति। तस्मा॒द्दक्षि॒णोऽर्ध॑स्तेज॒स्वित॑रः। स्था॒व॒रा गृ॑ह्णाति। ताः प॒श्चादुप॑दधाति। प्रति॑ष्ठिता॒ वै स्था॑व॒राः। प॒श्चाद॒व प्रति॑तिष्ठति। वह॑न्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उ॑त्तर॒त उप॑दधाति। ओज॑सा॒ वा ए॒ता वह॑न्तीरि॒वोद्व॑तीरि॒व आकूज॑तीरि॒व धाव॑न्तीः। ओज॑ ए॒वास्यौ᳚त्तर॒तो द॑धाति। तस्मा॒दु॒त्त॒रोऽर्ध॑ ओज॒स्वित॑रः। स॒म्भा॒र्या गृ॑ह्णाति। ता मध्य॒ उप॑दधाति। इ॒यं वै स॑म्भा॒र्याः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑तिष्ठति। प॒ल्व॒ल्या गृ॑ह्णाति। ता उ॒परि॑ष्टादु॒पाद॑धाति॥१०१॥

अ॒सौ वै प॑ल्व॒याः। अ॒मुष्या॑मे॒व प्रति॑तिष्ठति। दि॒क्षूप॑दधाति। दि॒क्षु वा आप॑ः। अन्न॒ं वा आप॑ः। अ॒द्भ्यो वा अन्न॑ं जायते। यदे॒वाद्भ्योऽन्न॒ं जाय॑ते। तदव॑रुन्धे। तं वा ए॒तम॑रु॒णाः के॒तवो॒ वात॑रश॒ना ऋष॑योऽचिन्वन्। तस्मा॑दारुणके॒तुक॑ः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति। शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपाꣳ सर्वत्वाय। पुष्करपर्णꣳ रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्। सत्यꣳ रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथो स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संचस्करर्द्धिया इति। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै

विराट्। तस्या वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। परोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणौ सꣳस्फालयेत्। हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः।

सोत्तंरवेदिषुं क्रतुषुं चिन्वीत। उत्तरवेद्याꣳ ह्यंग्निश्चीयते। प्रजाकांमश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोंऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेदं। पशुकांमश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पंशूनाम्। यदापंः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिंनुते। पशुमान् भंवति। य एवं वेदं॥११०॥

वृष्टिंकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिंः। पर्जन्यो वर्षुंको भवति। य एवं वेदं। आमयावी चिंन्वीत। आपो वै भेंषजम्। भेषजमेवास्मैं करोति। सर्वमायुंरेति। अभिचरꣳश्चिन्वीत। वज्रो वा आपंः॥१११॥

वज्रंमेव भ्रातृंव्येभ्यः प्रहंरति। स्तृणुत एंनम्। तेजंस्कामो यशंस्कामः। ब्रह्मवर्चसकांमः स्वर्गकांमश्चिन्वीत। एतावद्वा वांऽस्ति। यावंदेतत्। यावंदेवास्तिं। तदवंरुन्धे। तस्यैतद्व्रतम्। वर्षंति न धांवेत्॥११२॥

अमृतं वा आपंः। अमृतस्यानंन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रंपुरीषं कुंर्यात्। न निष्ठींवेत्। न विवसंनः स्नायात्। गुह्यो वा एषोंऽग्निः। एतस्याग्नेरनंतिदाहाय। न

पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्नीयात्। नोदकस्याघातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्ववितः तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभव ज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्न्। ते ते देहं कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्म तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वप्त। अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण सयुजोषसः। युवा सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्याꣳ हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः।

यो वै तां᳚ ब्रह्म॑णो वे॒द। अ॒मृते॑नाऽऽवृ॒तां पु॑रीम्। तस्मै᳚ ब्रह्म च॑ ब्रह्मा॒ च। आ॒युः की॑र्तिं प्र॒जां द॑दुः। वि॒भ्राज॑माना॒ꣳ॒ हरि॑णीम्। य॒शसा॑ सम्प॒रीवृ॑ताम्। पुरꣳ॑ हिरण्म॑यीं ब्र॒ह्मा॥११६॥

वि॒वेशा॑ऽप॒राजि॑ता। पराङे॑त्य॑ज्याम॒यी। पराङे॑त्य॑नाश॒की। इ॒ह चा॑मुत्र॑ चान्वे॒ति। वि॒द्वान्दे॑वासु॒राणु॑भ॒यान्। यत्कु॑मा॒री म॒न्द्रय॑ते। य॒द्यो॒षिद्यत्प॑ति॒व्रता᳚। अरि॑ष्ट॒ं यत्किं च॑ क्रि॒यते᳚। अ॒ग्निस्तदनु॑वेधति। अ॒श्रृता॑सः श्रृ॑तास॒श्च॥११७॥

य॒ज्वानो॒ येऽप्य॑य॒ज्वन॑ः। स्व॑र्यन्तो॒ नापे᳚क्षन्ते। इन्द्र॑म॒ग्निं च॑ ये वि॒दुः। सिक॑ता इव सं॒यन्ति॑। र॒श्मिभि॑ः सम॒ुदीरि॑ताः। अ॒स्माल्लो॒कादमुष्मा॒च्च। ऋ॒षिभि॑रदात्पृश्नि॑भिः। अपे॑त॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तात॑ः। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अहो॑भिर॒द्भिर॒क्तु-भि॒र्व्य॑क्तम्॥११८॥

य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै। नृ मु॑णन्तु नृपा॒त्वर्य॑ः। अ॒कृ॒ष्टा ये च॒ कृष्ट॑जाः। कु॒मारी॑षु क॒नीनी॑षु। जा॒रिणी॑षु च॒ ये हि॒ताः। रेत॑ः पीता॒ आण्ड॑पीताः। अङ्गा॑रेषु च॒ ये हु॒ताः।

उभयान् पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः॥११९॥

अदो यद्ब्रह्म विलबम्। पितृणां च यमस्य च। वरुणस्याश्विनोरग्नेः। मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मि सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम्। पुत्रानापो देवीरिहाऽऽहित॥१२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निरृतिꣳ हथः। परिबाधꣳ श्वेतकुक्षम्। निजङ्घꣳ शबलोदरम्। स तान् वाच्याययया सह। अग्ने नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन किꣳशुकावता। अग्ने नाशय सन्दृशः॥१२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु। इदं वचः पर्जन्याय स्वराजे। हृदो अस्त्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातो विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे।

सु॒पि॒प्प॒ला ओष॑धीर्दे॒वगो॑पाः। यो गर्भ॒मोष॑धीनाम्। गवा᳚ं कृ॒णोत्यर्व॑ताम्। प॒र्जन्य॑ः पु॒रुषीणा᳚म्॥१२२॥

———[२९]

पुन॑र्मामैत्विन्द्रि॒यम्। पुन॒रायु॒ः पुन॒र्भग॑ः। पुन॒र्ब्राह्म॑णमैतु मा। पुन॒र्द्रवि॑णमैतु मा। यन्मे॒ऽद्य रेत॑ः पृथि॒वीमस्का॑न्। यदोष॑धीर॒प्यस॑र॒द्यदाप॑ः। इ॒दं तत्पुन॒राद॑दे। दी॒र्घा॒यु॒त्वाय॒ वर्च॑से। यन्मे॒ रेत॒ः प्रसि॑च्यते। यन्म॒ आजा॑यते॒ पुन॑ः। तेन॑ माम॒मृत॑ं कुरु। तेन॑ सुप्र॒जस॑ं कुरु॥१२३॥

———[३०]

अ॒द्भ्यस्तिरो॒ऽधाऽजा॑यत। तव॑ वैश्रव॒णः स॑दा। तिरो॑ऽधेहि सप॒त्नान्न॑ः। ये अपो॒ऽश्नन्ति॑ केच॒न। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वै᳚श्रव॒णः। रथ॑ꣳ सहस्र॒वन्धु॑रम्। पु॒रु॒श्च॒क्रꣳ सह॑स्राश्वम्। आस्था॒याया॑हि नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमाव॑हन्ति। धन॒ं गावो॒ हस्ति॒ हिर॑ण्य॒मश्वान्॑॥१२४॥

असाम सुमतौ यज्ञियस्य। श्रियं बिभ्रतोऽन्नमुखीं विराजम्। सुदर्शने च क्रौञ्चे च। मैनागे च महागिरौ। शतद्वाट्टारंगमन्ता। सꣳहार्यं नगरं तव। इति मन्त्राः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिꣳ हरेत्। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायायं बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिꣳ हृत्वोपतिष्ठेत। क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयꣳ स्मः। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ तमग्निमादधीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीर्हुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नह्नः काले प्रयुञ्जीत। परः सुप्तजनाद्वेपि। मास्म

प्रमाद्यन्त॑माध्या॒पयेत्। सर्वार्थाः᳚ सिद्ध्य॒न्ते। य ए॑वं वे॒द। क्षुध्यन्निद॑मजा॒नताम्। सर्वार्था न॑ सिद्ध्य॒न्ते। यस्ते॑ वि॒घातु॑को भ्रा॒ता। ममान्तर्हृ॑दये॒ श्रितः॥१२८॥

तस्मा॑ इ॒मम॒ग्रपिण्ड॑ं जुहोमि। स मे᳚ऽर्था॒न्मा विव॑धीत्। मयि॒ स्वाहा᳚। रा॒जा॒धि॒रा॒जाय॑ प्रसह्यसा॒हिने᳚। नमो॑ व॒यं वै᳚श्रव॒णाय॑ कुर्महे। स मे॒ कामा॒न्काम॒कामा॑य॒ मह्यम्᳚। का॒मे॒श्व॒रो वै᳚श्रव॒णो द॑दातु। कु॒बे॒राय॑ वैश्रव॒णाय॑। म॒हा॒रा॒जाय॒ नम॑ः। के॒तवो॒ अरु॑णासश्च। ऋ॒ष॒यो वात॑रश॒नाः। प्र॒ति॒ष्ठाꣳ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो सहस्र॒धाय॑सम्। शि॒वा न॒ः शन्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॒ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृशि॑॥१२९॥

[३१]

संवथ्सरमेत॑द्व्रत॒ं चरेत्। द्वौ॑ वा मा॒सौ। नियमः स॑मासे॒न। तस्मिन्नियम॑विशे॒षाः। त्रिषवणमुदको॑पस्प॒र्शी। चतुर्थकालपान॑भक्त॒ः स्यात्। अहरहर्वा भैक्ष॑मश्नी॒यात्। औदुम्बरीभिः समिद्भिरग्नि॑ं परि॒चरेत्। पुनर्मामैत्त्विन्द्रियमित्येतेनऽनु॑वाके॒न।

उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

अंसश्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवथ्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काँण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्न्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकꣳ संꣲस्पृश्य। तमाचाँर्यो दद्यात्। शिवा नः शन्तमेत्योषधीरालभ्य सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे। धेनुर्दक्षिणा। कꣳसं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवꣲस्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैँस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो॒ ब्रह्म॑णे॒ नमो॑ अस्त्व॒ग्नये॒ नम॑ः पृथि॒व्यै नम॒ ओष॑धीभ्यः। नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नमो॒ विष्ण॑वे बृह॒ते क॑रोमि॥ ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

सह॒ वै दे॒वानां॒ चासु॑राणां च य॒ज्ञौ प्रत॑तावास्तां व॒यꣳ स्व॒र्गं लो॒कमे॑ष्यामो व॒यमे॑ष्याम॒ इति॒ तेऽसु॑राः स॒न्नह्य॒ सह॑सै॒वाच॑रन् ब्रह्म॒चर्ये॑ण॒ तप॑सैव दे॒वास्तेऽसु॑रा अमुह्य॒ꣳ॒स्ते न प्राजा॑न॒ꣳ॒स्ते परा॑ऽभव॒न्ते न स्व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न् प्रसृ॑तेन॒ वै य॒ज्ञेन॑ दे॒वाः स्व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न्न प्रसृ॑ते॒नासु॑रा॒न् परा॑भावय॒न् प्रसृ॑तो ह॒ वै य॑ज्ञोपवी॒तिनो॑ य॒ज्ञोऽप्र॑सृतोऽनु॑पवी॒तिनो॒ यत्किं च॑ ब्राह्म॒णो य॑ज्ञोपवी॒त्यधी॑ते॒ यज॑त ए॒व तत्तस्मा॑द्यज्ञोपवी॒त्ये॑वाधी॑यीत या॒जये॒द्यजे॑त वा य॒ज्ञस्य॒ प्रसृ॑त्या॒ अजि॑न॒ं वासो॑ वा दक्षिण॒त उ॑प॒वीय॒ दक्षि॑णं बा॒हुमुद्ध॑र॒तेऽव॑ धत्ते स॒व्यमिति॑ यज्ञोपवी॒तमे॒तदे॒व विप॑रीतं प्राचीनावी॒तꣳ सं॒वीत॑ं मानु॒षम्॥१॥

[१]

रक्षाꣳसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान् प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्तꣳ ह वा तानि रक्षाꣳस्यादित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षाꣳसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षाꣳसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्थ्सकलं भद्रमश्नुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य एवं वेद॥२॥

[२]

यद्देवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चतर्तस्यर्तेन मामित। देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृतमूदिम। तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः सजोषसः। ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वꣳ सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं

चानृतमूदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो यदन्यकृतमारिम। सजातशꣳसादुत जामिशꣳसाज्ज्यायसः शꣳसादुत वा कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्ठीवद्भ्याꣳ शिश्नैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं ज्योतिषा ज्योतिरानशान आँक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह येन यमस्य निधिना चरामि। एतत्तदग्ने अनृणो भवामि जीवन्नेव प्रति तत्ते दधामि। यन्मयि माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदाप इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यन्नृणमहं बभूवादित्सन्वा सञ्जगर जनेभ्यः। अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चकर किल्बिषाण्यक्षाणां वग्नुमुपजिघ्नमानः।

उग्रं पश्या च राष्ट्रभृच्च तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेन्न ऋणानृणव इत्ससमानो यमस्य लोके अधिरज्जुराय। अव ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। सङ्कुसुको विकुसुको निरृथो यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्यक्ष्ममनागसो दूराद्दूरमचीचतम्। निर्यक्ष्ममचीचते कृत्यां निरृतिं च। तेन योऽ(१)स्मत्समृच्छाते तमस्मै प्रसुवामसि। दुःशꣳसानुशꣳसाभ्यां घणेनानुघणेन च। तेनान्योऽ(१)स्मत्समृच्छाते तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा पयसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा सꣳ शिवेन। त्वष्टा नो अत्र विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति परायक्ष्मꣳ सुवामि ते। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो वरुण

सꣳशिंशाधि। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्। अग्न आयूꣳषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्। अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधद्रयिं मयि पोषम्॥६॥

अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः। तमीमहे महागयम्। अग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना अहेळञ्छर्मन्ते स्याम त्रिवरूथ उद्भौ। सहसा जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व। अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयꣳ स्याम प्रणुदा नः सपत्नान्। अग्ने यो नोऽभितो जनो वृको वारो जिघाꣳसति। ताꣳस्त्वं वृत्रहं जहि वस्वस्मभ्यमाभर। अग्ने यो नोऽभिदासति समानो यश्च निष्ट्यः। तं वयꣳ समिधं कृत्वा तुभ्यमग्नेऽपि दध्मसि॥७॥

यो नः शपादशपतो यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निम्रुक्च सर्वं पापꣳ समूहताम्। यो नः सपत्नो यो रणो मर्तोऽभिदासति देवाः। इध्मस्येव प्रक्षायतो

मा तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाꣳस्तानग्ने सन्दह याꣳश्चाहं द्वेष्मि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः। निन्दाद्यो अस्मान्दिप्साच्च सर्वाꣳस्तान्मष्मषा कुरु। सꣳशितं मे ब्रह्म सꣳशितं वीर्या(१)म्बलम्। सꣳशितं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदेषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म् अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकूतं म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणꣳ संगरो देवतासु। स एतान्पाशान् प्रमुचन् प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्। वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यत्संगरमभिधावाम्याशा अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तत्सुवामि। अमी ये सुभगे दिवि विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य यच्छतामेतद्बद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष्व

लो॒कान्कृ॑धि ब॒न्धान्मु॑ञ्चासि॒ बद्ध॑कम्। योने॑रिव॒ प्रच्यु॑तो॒ गर्भ॒ः सर्वा᳚न् प॒थो अनु॑ष्व।
स प्र॑जा॒नन्प्रति॑गृभ्णीत वि॒द्वान्प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। अ॒स्माभि॒र्द॒त्तं ज॒रस॑ः
प॒रस्ता॒दच्छि॑न्नं॒ तन्तु॑मनु॒सञ्च॑रेम॥१॥

त॒तं तन्तु॒मन्वेके॒ अनु॒ सञ्च॑रन्ति॒ येषा᳚ं द॒त्तं पित्र्य॒माय॑नवत्। अ॒ब॒न्ध्वेके॒ दद॑तः
प्र॒यच्छा॒द्दातु॑ चेच्छु॒क्नवा॒ꣳ॒सः स्व॒र्ग ए॑षाम्। आर॑भेथा॒मनु॒ सꣳर॑भेथाꣳ समा॒नं
पन्था॑मवथो घृ॒तेन॑। यद्वा᳚ं पू॒र्तं परि॑विष्टं॒ यद॒ग्नौ तस्मै॒ गोत्रा॑ये॒ह जाया॑पती॒
सꣳर॑भेथाम्। यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॒त द्यां यन्मा॒तर॑ं पि॒तर॑ं वा जिहिꣳसि॒म।
अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सो॒ गार्ह॑पत्य॒ उन्नो॑ नेषद्दुरि॒ता यानि॑ चकृ॒म। भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो
ज॒नित्र॒ं भ्राता॒ऽन्तरि॑क्षम॒भिश॑स्त एनः। द्यौर्न॑ः पि॒ता पि॑तृ॒याच्छं॑ भ॑वासि जा॒मि
मि॒त्वा मा वि॑विथ्सि लो॒कात्। यत्र॑ सु॒हार्द॑ः सु॒कृतो॒ मद॑न्ते वि॒हाय॒ रोग॑ं
त॒न्वा(१॒)ꣳ स्वाया᳚म्। अ॒श्लो॒णाङ्गै॒रह्रु॑ताः स्व॒र्गे तत्र॑ पश्येम पि॒तर॑ं च पु॒त्रम्।
यद॒न्न॒मद्म्यनृ॑तेन देवा दा॒स्यन्नदा᳚स्यन्नु॒त वा॑ करि॒ष्यन्। यद्दे॒वाना॒ं चक्षु॒ष्याग॒ो अस्ति॒

यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमद्मि बहुधा विरूपं वासो हिरण्यमुत गामजामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन। सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्वꣳ हि वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायꣳस्ते निलायमचरꣳस्तेऽनुप्रविशुः कूश्माण्डानि ताꣳस्तेष्वन्वविन्दञ्छ्रद्धया च तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलाय चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारेपसः स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं यददीव्यन्नृणमहं बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-

ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकान्थ्समश्नुते॥११॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्यते यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः संतति जुहोति संवथ्सरं दीक्षितो भवति संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः स संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विꣳशतिꣳ रात्रीर्दीक्षितो भवति चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते न माꣳसमश्नीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य

व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येप्यध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्यैतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सक्तून् घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृश्नीग्ंस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्त ऋषयोऽभवन्तदृषीणाम
तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त यदृचोऽध्यगीषत ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूग्ंषि घृताहुतयो यथ्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशग्ंसीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः संतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः

सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिꣳ हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्ब्राह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते यथ्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः साम वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयसः कूल्या अस्य पितृन्थ्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूꣳषि घृतस्य कूल्या यथ्सामानि सोम एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्थ्स्वधा अभिवहन्ति यदृचोऽधीते पयआहुतिभिरेव तद्देवाꣳस्तर्पयति यद्यजूꣳषि घृताहुतिभिर्यथ्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवाꣳस्तर्पयति त एनं तृप्ता आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादच्छदिर्दर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां

वो॒दिते॑ आ॒दि॒त्ये द॑क्षिण॒त उ॑प॒वीयो॑प॒विश्य॒ हस्ता॑वव॒निज्य॒ त्रिराचा॑मे॒द्द्विः प॑रि॒मृज्य॑ स॒कृदु॑प॒स्पृश्य॒ शिर॒श्चक्षु॑षी॒ नासि॑के॒ श्रोत्रे॒ हृद॑यमा॒लभ्य॒ यत्त्रि॒राचाम॑ति॒ तेन॒ ऋच॑ः प्रीणाति॒ यद्द्विः प॑रि॒मृज॑ति॒ तेन॒ यजू॑ꣳषि॒ यथ्स॒कृदु॑प॒स्पृश॑ति॒ तेन॒ सामा॑नि॒ यथ्स॒व्यं॑ पा॒णिं पा॒दौ प्रो॒क्षति॒ यच्छिर॒श्चक्षु॑षी॒ नासि॑के॒ श्रोत्रे॒ हृद॑यमा॒लभ॑ते॒ तेनाथ॑र्वाङ्गि॒रसो᳚ ब्रा॒ह्मणानी॑तिहा॒सान् पु॑रा॒णानि॒ कल्पा॒न्गाथा॑ नाराश॒ꣳ॒सीः प्री॑णाति॒ दर्भा॑णां म॒हदु॑प॒स्तीर्यो॒पस्थं॑ कृ॒त्वा प्राङासी॑नः स्वाध्या॒यमधी॑यीता॒पां वा ए॒ष ओष॑धीना॒ꣳ॒ रसो॒ यद्द॒र्भाः सर॑समे॒व ब्रह्म॑ कुरुते दक्षिणोत्त॒रौ पा॒णी पा॒दौ कृ॒त्वा सप॒वित्रा॒वोमिति॒ प्रति॑पद्यत ए॒तद्वै यजु॑स्त्र॒यीं वि॒द्यां प्रत्ये॒षा वागे॒तत्प॑र॒मम॒क्षर॒ं तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तमृ॒चो अ॒क्षरे॑ प॒रमे॒ व्यो॑म॒न् यस्मि॑न्दे॒वा अधि॒ विश्वे॑ निषे॒दुर्यस्तन्न वेद॒ किमृ॒चा क॑रिष्यति॒ य इत्तद्वि॒दुस्त इ॒मे समा॑सत॒ इति॒ त्रीने॒व प्रायु॑ङ्क्त॒ भूर्भुव॒ः स्व॑रित्या॑है॒तद्वै वा॒चः स॒त्यं यदे॒व वा॒चः स॒त्यं तत्प्रायु॑ङ्क्ताथ॑ सावि॒त्रीं गा॑य॒त्रीं त्रिरन्वा॑ह प॒च्छो᳚ऽर्धर्च॒शोऽनवा॒नꣳ स॑वि॒ता श्रिय॑ः प्रसवि॒ता श्रिय॑मे॒वाऽऽप्नो॒त्यथो᳚ प्र॒ज्ञात॑यै॒व प्र॑ति॒पदा॒ छन्दा॑ꣳसि॒

प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति ह स्माऽऽह शौच आह्नेय उतारण्येऽबल उत वाचोत तिष्ठन्नुत व्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं विद्वान्थ्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो यद्ब्राह्मणस्तस्मात्तर्हि तेऽक्ष्णिष्ठं तपति तदेषाऽभ्युक्ता। चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षꣳ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक् सायमवभृथो नमो

ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वर्षꣳ हविः स्तनयित्नुर्वषट्कारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषट्कारो वायुरात्माऽमावास्या स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायाꣳ स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं नाकꣳ रोहत्युत्तमः समानानां भवति यावन्तꣳ ह वा इमां वित्तस्य पूर्णां ददत्स्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति भूयाꣳसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः समृद्धिर्दैवतानि

य ए॒वं वि॒द्वान्म॑हारा॒त्र उ॒षस्युदि॑ते॒ व्रज॒ꣳस्तिष्ठ॒न्नासी॑न॒ः शया॑नो॒ऽरण्ये᳚ ग्रामे॒ वा याव॑त्त॒रसꣳ॑ स्वाध्या॒यमधी॑ते॒ सर्वा᳚ꣳल्लो॒काञ्ज॑यति॒ सर्वा᳚ꣳल्लो॒काननृ॒णोऽनु॒-सञ्च॑रति॒ तद॒ेषाभ्यु॑क्ता। अ॒नृ॒णा अ॒स्मिन्न॑नृ॒णाः पर॑स्मिꣳ॒स्तृ॒तीये॑ लो॒के अ॑नृ॒णाः स्या॑म। ये दे॑व॒याना॑ उ॒त पि॑तृ॒याणा॒ः सर्वा᳚न्प॒थो अ॑नृ॒णा आक्षी॑ये॒मेत्य॒ग्निं वै जा॒तं पा॒प्मा ज॑ग्राह॒ तं दे॒वा आहु॑तीभिः पा॒प्मान॒मपा᳚घ्न॒न्नाहु॑तीनां य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञस्य॒ दक्षि॑णाभि॒र्दक्षि॑णानां ब्राह्म॒णेन॑ ब्राह्म॒णस्य॒ छन्दो॑भि॒श्छन्द॑साꣳ॒ स्वाध्या॒येनाप॑हतपाप्मा स्वाध्या॒यो दे॒वप॑वित्रं॒ वा ए॒तत्तं योऽनू᳚त्सृ॒जत्यभा॑गो वा॒चि भ॑व॒त्यभा॑गो ना॒के तद॒ेषाऽभ्यु॑क्ता। यस्ति॒त्याज॑ सखि॒विद॒ꣳ॒ सखा॑यं॒ न तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो अ॑स्ति। यदी॑ꣳ शृ॒णोत्य॒लक॑ꣳ शृणोति॒ न हि प्र॒वेद॑ सुकृ॒तस्य॒ पन्था॒मिति॒ तस्मा᳚त्स्वाध्या॒योऽध्ये॑त॒व्यो॑ यं यं॑ क्र॒तुमधी॑ते॒ तेन॑ तेनास्ये॒ष्टं भ॑वत्य॒ग्नेर्वा॒योरा॑दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यं गच्छति॒ तद॒ेषाऽभ्यु॑क्ता। ये अ॒र्वाङु॒त वा॑ पुरा॒णे वे॒दं वि॒द्वाꣳसं॑म॒भितो॑ वदन्त्यादि॒त्यमे॒व ते परि॑वदन्ति॒ सर्वे॑ अ॒ग्निं द्वि॒तीयं॑ तृ॒तीयं॑ च

ह॒ꣳ॒समिति॒ याव॑तीर्वै दे॒वता॒स्ताः सर्वा॑ वेद॒विदि॑ ब्राह्म॒णे व॑सन्ति॒ तस्मा᳚द्ब्राह्म॒णेभ्यो॑ वेद॒विद्भ्यो॑ दि॒वे दि॑वे॒ नम॑स्कुर्या॒न्नाश्ली॒लं कीर्᳚तयेदे॒ता ए॒व दे॒वताः᳚ प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्यं॑त इव॒ वा ए॒ष प्रेव रिं॑च्यते॒ यो या॒जयं॑ति॒ प्रतिं॑ वा गृ॒ह्णातिं॑ या॒जयिं॑त्वा प्रतिगृ॒ह्य वाऽनं॑श्न॒न्त्रिः स्वा᳚ध्या॒यं वे॒दमधीं॑यीत त्रिरा॒त्रं वा॑ सावि॒त्रीं गा॑य॒त्रीम॒न्वाति॑रेचयति॒ वरो॒ दक्षिं॑णा॒ वरें॑णै॒व वरꣳ॑ स्पृणोत्या॒त्मा हि वरः॑॥२०॥

[१६]

दु॒हे ह॒ वा ए॒ष छन्दाꣳ॑सि॒ यो या॒जयं॑ति॒ स येनं॑ यज्ञक्र॒तुना॑ या॒जये॒थ्सोऽरं॑ण्यं प॒रेत्य॑ शुचौ दे॒शे स्वा᳚ध्या॒यमे॒वैन॒मधीं॑यन्नासी॒त तस्या॒नशं॑नं दी॒क्षा स्था॒नमुं॑प॒सद॒ आसं॑नꣳ सु॒त्या वाग्जु॒हूर्मनं॑ उप॒भृद्धृ॒तिर्ध्रु॒वा प्रा॒णो ह॒विः सामा᳚ध्व॒र्युः स वा ए॒ष य॒ज्ञः प्रा॒णद॑क्षि॒णोऽनं॑न्तदक्षिण॒ः समृं॑द्धतरः॥२१॥

[१७]

कतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्धेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार सुदेवः काश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाꣳ रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम कामाय स्वाहा कामाभिद्रुग्धोऽस्म्यभिद्रुग्धोऽस्मि काम कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्ङग्निमभिमन्त्रयेत सं माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोत मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरꣳ सर्वꣳ सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत त्रिषत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत पुनीत एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरꣳ स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रप॑द्ये भुवः॒ प्रप॑द्ये॒ स्वः॑ प्रप॑द्ये भूर्भुवः॒ स्वः॑ प्रप॑द्ये॒ ब्रह्म॒ प्रप॑द्ये ब्रह्मको॒शं प्रप॑द्ये॒ऽमृतं॒ प्रप॑द्येऽमृतको॒शं प्रप॑द्ये चतुर्जा॒लं ब्र॑ह्मको॒शं यं मृ॒त्युर्नाव॒पश्य॑ति॒ तं प्रप॑द्ये दे॒वान् प्रप॑द्ये देवपु॒रं प्रप॑द्ये॒ परी॑वृतो॒ वरी॑वृतो॒ ब्रह्म॑णा॒ वर्म॑णा॒ऽहं तेज॑सा॒ कश्य॑पस्य॒ यस्मै॒ नम॒स्तच्छिरो॒ धर्मो॒ मूर्धानं॒ ब्र॒ह्मोत्त॑रा॒ हनु॑र्य॒ज्ञोऽध॑रा॒ विष्णु॒र्॒हृद॑यꣳ संवथ्स॒रः प्र॒जन॑नम॒श्विनौ॑ पूर्व॒पादा॑व॒त्रिर्मध्यं॑ मि॒त्रावरु॑णावप॒रपादा॑व॒ग्निः पुच्छ॑स्य प्र॒थमं काण्डं॒ तत॒ इन्द्र॒स्तत॑ः प्र॒जाप॑ति॒रभ॑यं चतु॒र्थꣳ स वा ए॒ष दि॒व्यः शा॑ङ्क॒रः शिशु॑मार॒स्तꣳ ह॒ य ए॒वं वेदाप॑ पुनर्मृ॒त्युं ज॑यति॒ जय॑ति स्व॒र्गं लो॒कं नाध्वनि॒ प्रमी॑यते॒ नाप्सु प्रमी॑यते॒ नाग्नौ प्रमी॑यते॒ नान॒पत्यः॑ प्रमी॒यते॑ ल॒घ्वान्नो॑ भवति ध्रु॒वस्त्वम॑सि ध्रु॒वस्य क्षितमसि॒ त्वं भू॒ताना॒मधि॑पतिरसि॒ त्वं भू॒ताना॒ꣳ॒ श्रेष्ठो॑ऽसि॒ त्वां भू॒तान्युप॑ प॒र्याव॑र्तन्ते॒ नम॑स्ते॒ नम॒ः सर्वं॑ ते॒ नमो॒ नम॑ः शिशुकुमाराय॒ नम॑ः॥२३॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छं योरावृंणीमहे। गातुं यज्ञायं। गातुं यज्ञपंतये। दैवीः स्वस्तिरंस्तु नः। स्वस्तिर्मानुंषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिंगातु भेषजम्। शं नों अस्तु द्विपदे। शं चतुंष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः स्रुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः। केतों अग्निः। विज्ञांतमग्निः। वाक्पंतिर्होता। मनं उपवक्ता। प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचंस्पते विधे नामन्। विधेमं ते नामं। विधेस्त्वमस्माकं नामं। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासुं नृम्णन्धाथ्स्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पश्चं च॥ [१]

पृथिवी होता। द्यौरंध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिंरुपवक्ता। वाचंस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृंततमेनायंक्ष्यसे। यजंमानाय वार्यम्। आसुवस्करंस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। जजनदिन्द्रंमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दर्श॥ [२]

अग्निर्होता। अश्विनाऽध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता। सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रातास्त इन्द्र सोमाः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥ ३ ॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥ [३]

सूर्यं ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा। अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवीꣳ शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा। अच्छिद्रया जुह्वा। दिवि देवावृधꣳ होत्रामेरयस्व स्वाहा॥ ४ ॥

सूर्यं ते नव॥ [४]

महाहविर्होता। सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्। अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगरौ। अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोममपात्। मा दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै स्वाहा॥ ५ ॥

अ॒पा॒त्रीणिं च॥ [५]

वाग्घोता᳚। दी॒क्षा पत्नी᳚। वातो᳚ऽध्व॒र्युः। आपों॑ऽभिग॒रः। मनों ह॒विः। तप॑सि जुहोमि। भूर्भुव॒ः सुव॑ः। ब्रह्म॑ स्वय॒म्भु। ब्रह्म॑णे स्वय॒म्भुवे॒ स्वाहा᳚॥६॥

वाग्घोता॒ नव॑॥ [६]

ब्रा॒ह्म॒ण एक॑होता। स य॒ज्ञः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यश॑ः। य॒ज्ञश्च॑ मे भूयात्। अ॒ग्निर्द्विहो॑ता। स भ॒र्ता। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यश॑ः। भ॒र्ता च॑ मे भूयात्। पृ॒थि॒वी त्रिहो॑ता। स प्र॑ति॒ष्ठा॥७॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यश॑ः। प्र॒ति॒ष्ठा च॑ मे भूयात्। अ॒न्तरि॑क्ष॒ं चतु॑र्होता। स वि॒ष्ठाः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यश॑ः। वि॒ष्ठाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः पञ्च॑होता। स प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यश॑ः। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्रमा॒ः षड्ढो॑ता। स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यश॑ः। ऋ॒तव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अन्न॑ꣳ स॒प्तहो॑ता। स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यश॑ः। प्रा॒णस्य॑ च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौर॒ष्टहो॑ता। सो॑ऽनाधृ॒ष्यः॥९॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता। स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्। प्रजापतिर्दशहोता। स इदꣳ सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥ [७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषा। अङ्गिरसो धिष्णियैरग्निभिः। मरुतः सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः। ओषधयो बर्हिषा। अदितिर्वेद्या। सोमो दीक्षया॥११॥

त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा ऊर्जा। पूषा स्वगाकारेण। बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं पवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहꣳ श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥ [८]

सेनेन्द्र॑स्य। धेना॒ बृह॒स्पते᳚ः। प॒थ्या॑ पू॒ष्णः। वाग्वा॒योः। दी॒क्षा सोम॑स्य। पृ॒थि॒व्य॑ग्नेः। वसू॑नां गा॒य॒त्री। रु॒द्राणा᳚ं त्रि॒ष्टुक्। आ॒दि॒त्याना॒ं जग॑ती। विष्णो॑रनु॒ष्टुक्॥१३॥

वरु॑णस्य वि॒राट्। य॒ज्ञस्य॑ प॒ङ्क्तिः। प्र॒जाप॑ते॒रनु॑मतिः। मि॒त्रस्य॑ श्र॒द्धा। स॒वि॒तुः प्रसू॑तिः। सूर्य॑स्य॒ मरी॑चिः। च॒न्द्रम॑सो रोहि॒णी। ऋषी॑णामरुन्ध॒ती। प॒र्जन्य॑स्य वि॒द्युत्। चत॑स्रो॒ दिश॑ः। चत॑स्रोऽवान्तरदि॒शाः। अह॑श्च॒ रात्रि॑श्च। कृ॒षिश्च॒ वृष्टि॑श्च। त्विषि॒श्चाप॑चितिश्च। आप॒श्चौष॑धयश्च। ऊर्क्च॑ सू॒नृता॑ च दे॒वाना॒ं पत्न॑यः॥१४॥

अ॒नु॒ष्टुग्दि॒शः॒ षट्च॑॥ [९]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो᳚र्बा॒हुभ्या᳚म्। पू॒ष्णो हस्ता᳚भ्या॒ं प्रति॑गृह्णामि। राजा᳚ त्वा॒ वरु॑णो नयतु देवि दक्षिणे॒ऽग्नये॒ हिर॑ण्यम्। तेना॑मृत॒त्वम॑श्याम्। वयो॑ दा॒त्रे। मयो॒ मह्य॑मस्तु प्रतिग्रही॒त्रे। क इ॒दं कस्मा॑ अदात्। काम॒ः कामा॑य। कामो॑ दा॒ता॥१५॥

काम॑ः प्रतिग्रही॒ता। काम॑ꣳ समु॒द्रमावि॑श। कामे॑न त्वा॒ प्रति॑गृह्णामि। कामै॒तत्ते᳚। ए॒षा ते॑ काम॒ दक्षि॑णा। उ॒त्ता॒नस्त्वा᳚ङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णातु। सोमा॑य॒ वास॑ः। रु॒द्राय॒ गाम्। वरु॑णा॒याश्वम्᳚। प्र॒जाप॑तये॒ पुरु॑षम्॥१६॥

मन॑वे॒ तल्पम्᳚। त्वष्ट्रे॒ऽजाम्। पू॒ष्णेऽविम्᳚। निर्ऋ॑त्या अश्वतरगर्द॒भौ। हि॒मव॑तो ह॒स्तिनम्᳚। ग॒न्ध॒र्वा॒प्स॒राभ्य॑ः स्रगलं॒ कर॒णे। विश्वे᳚भ्यो दे॒वेभ्यो॑ धा॒न्यम्। वा॒चेऽन्नम्᳚। ब्रह्म॑ण ओद॒नम्। स॒मु॒द्रायाप॑ः॥१७॥

उ॒त्ता॒नाया᳚ङ्गीर॒सायान॑ः। वै॒श्वा॒न॒राय॒ रथम्᳚। वै॒श्वा॒न॒रः प्र॒त्नथा॒ नाक॒मारु॑हत्। दि॒वः पृ॒ष्ठं भन्द॑मानः सु॒मन्म॑भिः। स पू᳚र्व॒वज्ज॒नयं॑ज्ज॒न्तवे॒ धनम्᳚। स॒मा॒नमं॑ज्मा॒ परि॑याति॒ जागृ॑विः। राजा᳚ त्वा॒ वरु॑णो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वा॒नराय॒ रथम्᳚। तेना॑मृत॒त्वम॑श्याम्। वयो॑ दा॒त्रे। मयो॒ मह्य॑मस्तु प्रतिग्रही॒त्रे॥१८॥

क इ॒दं कस्मा॑ अदात्। काम॒ः कामा॑य। कामो॑ दा॒ता। काम॑ः प्रतिग्रही॒ता। काम॑ꣳ समु॒द्रमा विश। कामे॑न त्वा॒ प्रति॑गृह्णामि। कामै॒तत्ते᳚। ए॒षा ते॑ काम॒ दक्षि॑णा।

उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥१९॥

दाता पुरुषमपः प्रतिग्रहीत्रे नव च॥ —— [१०]

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम्। अन्तः समुद्रे मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्वविन्दद्दशहोतारमर्णे। अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्। एकः सन्बहुधा विचारः। शतꣳ शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति। समानसीन आत्मा जनानाम्॥२०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाꣳ सर्वात्मा। सर्वाः प्रजा यत्रैकं भवन्ति। चतुर्होतारो यत्र सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानसीन आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमग्निं जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव आत्मानꣳ सवितारं बृहस्पतिम्। चतुर्होतारं प्रदिशोऽनुक्लृप्तम्। वाचो वीर्यं तपसाऽन्वविन्दत्। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। त्वष्टारꣳ रूपाणि विकुर्वन्तं विपश्चिम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं गुहासु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः। विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्यात्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः प्रजानाम्॥२२॥

इन्द्रꣳ राजानꣳ सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो निचिक्युः। रश्मिꣳ रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति। अनिर्भिण्णः सन्नथ लोकान् विचष्टे। यस्याण्डकोशꣳ शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्। तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं कोशꣳ रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं विराजम्॥२३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु कलां विचक्षते। पादꣳ षड्ढोतुर्न किलाविवित्से। येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्ढा मनसोत क्लृप्ताः। तꣳ षड्ढोतारमृतुभिः कल्पमानम्।

ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॒ निपा᳚न्ति। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। अ॒न्तश्च॒न्द्रम॑सि॒ मन॑सा॒ चर॑न्तम्। स॒हैव सन्तं॒ न विजा॑नन्ति दे॒वाः। इन्द्र॑स्या॒त्मान॑ꣳ श॒तधा चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तो॒ य ईशे᳚। स॒प्तहो॑ता स॒प्तधा विक्लृ॑प्तः। परे॑ण॒ तन्तु॑ं परिषि॒च्यमा॑नम्। अ॒न्तरा॑दि॒त्ये मन॑सा॒ चर॑न्तम्। दे॒वाना॒ꣳ॒ हृद॑यं॒ ब्रह्मान्व॑विन्दत्। ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कꣴ॒ श्चोत॑न्तꣳ सरि॒रस्य॒ मध्ये᳚। आ यस्मि᳚न्थ्स॒प्त पेर॑वः। मेह॑न्ति बहु॒लाꣴ॒ श्रिय᳚म्। ब॒ह्व॒श्वामिन्द्र॒ गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाꣴ॒ श्रिय᳚म्। स हरि॑र्वसु॒वित्त॑मः। पे॒रुरिन्द्रा॑य पिन्वते। ब॒ह्व॒श्वामिन्द्र॒ गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाꣴ॒ श्रिय᳚म्। मह्य॒मिन्द्रो॒ निय॑च्छतु। श॒तꣳ श॒ता अ॑स्य यु॒क्ता हरी॑णाम्। अ॒र्वाङा या॑तु॒ वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्र॑ः। प्रमꣳह॑माणो बहु॒लाꣴ॒ श्रिय᳚म्। र॒श्मिरिन्द्र॑ः सवि॒ता मे॒ निय॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तं तेजो॒ मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॒यम॒ग्निर्द॑धातु। हरि॑ः पत॒ङ्गः प॑ट॒री सु॑प॒र्णः। दि॒वि॒क्षयो॒ नभ॑सा॒ य एति॑। स न॒ इन्द्र॑ः कामव॒रं द॑दातु। पञ्चा॑रं च॒क्रं परि॑वर्तते

पृथु। हिरंण्यज्योतिः सरिरस्य मध्ये। अजंस्रं ज्योतिर्नभंसा सर्पदेति। स न इन्द्रंः कामवरं दंदातु। सप्त युंञ्जन्ति रथमेकंचक्रम्॥२७॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभिं चक्रमजरमनंर्वम्। येनेमा विश्वा भुवंनानि तस्थुः। भद्रं पश्यंन्त उपंसेदुरग्रे। तपो दीक्षामृषंयः सुवर्विदंः। ततः क्षत्रं बलमोजंश्च जातम्। तदस्मै देवा अभि सन्नंमन्तु। श्वेतꣳ रश्मिं बोभुज्यमांनम्। अपां नेतारं भुवंनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिंक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिंणीः पिङ्गला एकंरूपाः। क्षरंन्तीः पिङ्गला एकंरूपाः। शतꣳ सहस्राणि प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि सर्वमिदं जगंत्। प्रजां पशून्धनानि। अस्माकं ददातु। श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून् विश्वरूपान्। पतङ्गमक्तमसुंरस्य मायया॥२९॥

हृदा पंश्यन्ति मनंसा मनीषिणंः। समुद्रे अन्तः कवयो विचंक्षते। मरींचीनां पदमिंच्छन्ति वेधसंः। पतङ्गो वाचं मनंसा बिभर्ति। तां गंन्धर्वोऽवदद्गर्भे अन्तः।

तां द्योतमानाꣳ स्वर्यं मनीषाम्। ऋतस्यं पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताꣳ अग्रे प्रमुमोक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजया संविदानः। वीतꣳ स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र प्रं यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषाꣳ सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ताꣳ अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः प्रजया संविदानः। इडायै सृप्तं घृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्गुहा हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषाꣳ सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानीं विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छत्वेकचक्रं व्योमन्मायया देव एकरूपा अष्टौ च॥ [११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा।

अत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम्। पुरुष एवेद२ँ सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति। एतावानस्य महिमा। अतो ज्याया२ँश्च पूरुषः॥३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्व्यक्रामत्। साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासन्परिधयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः। अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमग्रतः॥३४॥

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशू२ँस्ता२ँश्चक्रे वायव्यान्। आरण्यान्ग्राम्याश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दा२ँसि जज्ञिरे तस्मात्। यजुस्तस्मादजायत॥३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चोभयादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते। ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्याꣳ शूद्रो अजायत। चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्या आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाꣳ अकल्पयन्॥३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार। शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते। यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पूरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥——[१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते॥३९॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मये। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन्वशे। ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥४०॥

जायते वशे सप्त च॥ ——— [१३]

भर्ता सन्म्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमु

गोप्तारमाहुः। स भृतो भ्रियमाणो बिभर्ति। य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो जातमुत जहात्येषः। उतो जरन्तं न जहात्येकम्॥४१॥

उतो बहूनेकमहर्जहार। अतन्द्रो देवः सदमेव प्रार्थः। यस्तद्वेद यत आबभूव। सन्धां च याꣳ सन्दधे ब्रह्मणैषः। रमते तस्मिन्नुत जीर्णे शयाने। नैनं जहात्यहः सु पूर्व्येषु। त्वामापो अनु सर्वाश्चरन्ति जानतीः। वथ्सं पयसा पुनानाः। त्वमग्निꣳ हव्यवाहꣳ समिन्थ्से। त्वं भर्ता मातरिश्वा प्रजानाम्॥४२॥

त्वं यज्ञस्त्वमुवेवासि सोमः। तव देवा हवमायन्ति सर्वे। त्वमेकोऽसि बहूननुप्रविष्टः। नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि। नमो वामस्तु शृणुतꣳ हवं मे। प्राणापानावजिरꣳ सञ्चरन्तौ। ह्वयामि वां ब्रह्मणा तूर्तमेतम्। यो मां द्वेष्टि तं जहितं युवाना। प्राणापानौ संविदानौ जहितम्। अमुष्यासुनामा सङ्गसाथाम्॥४३॥

तं मे देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वधाय दत्तं तमहꣳ हनामि। असञ्जजान सत आबभूव। यं यं जजान स उ गोपो अस्य। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्।

परास्यं भारं पुनरस्तंमेति। तद्वै त्वं प्राणो अंभवः। महान्भोगः प्रजापंतेः। भुजंः करिष्यमाणः। यद्देवान्प्राणंयो नवं॥४४॥

एकं प्रजानाँङ्गसाथां नवं॥ [१४]

हरिꣳ हरंन्तमनुंयन्ति देवाः। विश्वस्येशांनं वृषभं मंतीनाम्। ब्रह्म सरूंपमनुंमेदमागाँत्। अयंनं मा विवंधीर्विक्रंमस्व। मा छिंदो मृत्यो मा वंधीः। मा मे बलं विवृंहो मा प्रमोंषीः। प्रजां मा मे रीरिष आयुंरुग्र। नृचक्षंसं त्वा हविषां विधेम। सद्यश्चंकमानायं। प्रवेपानायं मृत्यवेँ॥४५॥

प्रास्मा आशां अश्रृण्वन्। कामेंनाजनयन्पुनंः। कामेंन मे काम आगाँत्। हृदंयाद्धृदंयं मृत्योः। यदमीषांमदः प्रियम्। तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परेंहि पन्थाँम्। यस्ते स्व इतंरो देवयानाँत्। चक्षुंष्मते श्रृण्वते तेँ ब्रवीमि। मा नंः प्रजाꣳ रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्व्यं मनंसा वन्दंमानः। नाधंमानो वृषभं चंर्षणीनाम्। यः प्रजानांमेकराण्मानुंषीणाम्। मृत्युं यंजे प्रथमजामृतस्यं॥४६॥

मृत्यवें वीराꣳश्चत्वारिं च॥ [१५]

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य। विश्वमा भासि रोचनम्। उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥४७॥

[१६]

आ प्यायस्व मदिन्तम सोम विश्वाभिरूतिभिः। भवा नः सप्रथस्तमः॥४८॥

[१७]

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः। अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु पश्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि

बृ॒हज्ज्यो॑तिषं त्वा सादयामि बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि॒ जाग्र॑तीं त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्र॒या॒सा॒य॒ स्वाहा॑ऽऽया॒सा॒य॒ स्वाहा॑ विया॒सा॒य॒ स्वाहा॑ संया॒सा॒य॒ स्वाहो॒᳚द्या॒सा॒य॒ स्वाहा॑ऽवया॒सा॒य॒ स्वाहा॑ शु॒चे स्वाहा॒ शोका॑य॒ स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॒ तप॑ते॒ स्वाहा᳚ ब्रह्मह॒त्यायै॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा᳚॥५१॥

[२०]

चि॒त्तꣳ सं॑न्ता॒नेनं॑ भ॒वं य॒क्ना रु॒द्रन्तनि॑म्ना पशु॒पतिꣳ॑ स्थूलहृद॒येना॒ग्निꣳ हृद॑येन रु॒द्रं लोहि॑तेन श॒र्वं मत॑स्नाभ्यां महादे॒वम॒न्तः पा᳚र्श्वेनौषिष्ठ॒हनꣳ॑ शिङ्गीनिको॒श्या᳚भ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छं॒ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवी᳚ः स्व॒स्तिर॑स्तु नः।

स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे᳚। शं चतु॑ष्पदे। ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

❁❁❁

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः॒ परा॑दु॒र्माहमृषी᳚न्मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पती॒न्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यासꣳ शि॒वामद॑स्ता॒ं जुष्टा᳚ं दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये॒ भुव॑नं वदिष्ये॒ तेजो॑ वदिष्ये॒ यशो॑ वदिष्ये॒ तपो॑ वदिष्ये॒ ब्रह्म॑ वदिष्ये स॒त्यं व॑दिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॒दमु॑प॒स्तर॑ण॒मुप॑स्तृण उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यादुप॒स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यास॒ं प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पात॒ं प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्ट॒ं मधु॑ मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॒ वाच॑मुद्यासꣳ शुश्रूषेण्या᳚ं मनु॒ष्ये᳚भ्य॒स्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑

वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः॒ परा॑दु॒र्माहमृषी᳚न्मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पती॒न्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यासꣳ शि॒वामद॑स्ता॒ं जुष्टा᳚ं दे॒वेभ्य॒ः शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये॒ भुव॑नं वदिष्ये॒ तेजो॑ वदिष्ये॒ यशो॑ वदिष्ये॒ तपो॑ वदिष्ये॒ ब्रह्म॑ वदिष्ये स॒त्यं व॑दिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॒दमु॑प॒स्तर॑ण॒मुप॑स्तृण उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यादुप॒स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यास॒ं प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पात॒ं प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्ट॒ं मधु॑ मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॒ वाच॑मुद्यासꣳ शुश्रूषेण्या᳚ं मनु॒ष्ये᳚भ्य॒स्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु॥१॥

[१]

यु॒ञ्जते॒ मन॑ उ॒त यु॑ञ्जते॒ धियः॑। विप्रा॒ विप्र॑स्य बृह॒तो वि॑प॒श्चितः॑। वि होत्रा॑ दधे वयुना॒विदेक॒ इत्। म॒ही दे॒वस्य॑ सवि॒तुः परि॑ष्टुतिः। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे।

अ॒श्विनो᳚र्बा॒हुभ्या᳚म्। पू॒ष्णो हस्ता᳚भ्या॒माद॑दे। अभ्रि॑रसि॒ नारि॑रसि। अ॒ध्व॒र॒कृद्दे॒वेभ्यः॑। उत्ति॑ष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

दे॒व॒यन्त॑स्त्वेमहे। उप॒ प्रय॑न्तु म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः। इन्द्र॑ प्रा॒शूर्भ॑वा॒ सचा᳚। प्रैतु॒ ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। प्र दे॒व्ये॑तु सू॒नृता᳚। अच्छा॑ वी॒रं नर्यं॑ प॒ङ्क्तिरा॑धसम्। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु नः। देवी᳚ द्यावापृथिवी॒ अनु॑ मे मꣳसाथाम्। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑॥३॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इ॒यत्यग्र॑ आसीः। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। देवी᳚र्वम्रीर॒स्य भू॒तस्य॑ प्रथमजा ऋतावरीः। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इन्द्र॒स्यौजो॑ऽसि। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते॒ रेतः॑। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑॥५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। आयु॑र्धेहि प्रा॒णं धे॑हि। अ॒पा॒नं धे॑हि व्या॒नं

धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि। मां धेहि मयि धेहि। मधु त्वा मधुला करोतु। मखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मखस्य रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्क्तेन छन्दसा। सूर्यस्य हरसा श्राय। मखोऽसि॥७॥

पते शिर ऋतावरीरृध्यासमद्य मखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नव च॥———[२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु। मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः पृथिव्याम्। आशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्भव॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्ति॑ष्ठ ध्रु॒वस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॒षाऽन्वी᳚क्षे। ऋ॒जवे᳚ त्वा। सा॒धवे᳚ त्वा। सु॒क्षि॒त्यै त्वा॒ भूत्यै᳚ त्वा। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हामि। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। जाग॑तेन त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ वाक्। छृ॒णत्तु॒ त्वोर्क्। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि वाच᳚म्। छृ॒न्ध्यूर्ज᳚म्। छृ॒न्धि ह॒विः। देव॑ पुरश्चर स॒घ्यास॑ त्वा॥१०॥

पृ॒थि॒वीं भ॑व॒ वाख्षट्॑॥ [३]

ब्रह्म॑न् प्रव॒र्ग्येण॒ प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्घ॒र्मम॒भिष्टु॑हि। अग्नी॒द्रौहि॑णौ पुरो॒डाशा॒वधि॑श्रय। प्रति॑प्रस्थात॒र्विह॑र। प्रस्तो॑त॒ः सामा॑नि गाय। यजु॑र्युक्त॒ꣳ साम॑भि॒राक्त॑खन्त्वा। विश्वै᳚र्दे॒वैरनु॑मतं म॒रुद्भिः॑। दक्षि॑णाभि॒ः प्रत॑तं पारयि॒ष्णुम्। स्तुभो॑ वहन्तु सुमन॒स्यमा॑नम्। स नो॒ रुच॑ धे॒ह्यहृ॑णीयमानः। भूर्भुव॒ः सुव॑ः। ओमिन्द्र॑वन्त॒ः प्रच॑रत॥११॥

अहृ॑णीयमानो॒ द्वे च॑॥ [४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होतर्घर्ममभिष्टुहि। यमाय त्वा मखाय त्वा। सूर्यस्य हरसे त्वा। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा। मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहा। दक्षाय स्वाहा क्रतवे स्वाहा। ओजसे स्वाहा बलाय स्वाहा। देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तु॥१२॥

पृथिवीं तपसस्त्रायस्व। अर्चिरसि शोचिरसि ज्योतिरसि तपोऽसि। सꣳसीदस्व महाꣳ असि। शोचस्व देववीतमः। विधूममग्ने अरुषं मियेध्य। सृज प्रशस्तदर्शतम्। अञ्जन्ति यं प्रथयन्तो न विप्राः। वपावन्तं नाग्निना तपन्तः। पितुर्न पुत्र उपसि प्रेष्ठः। आ घर्मो अग्निमृतयन्नसादीत्॥१३॥

अनाधृष्या पुरस्तात्। अग्नेराधिपत्ये। आयुर्मे दाः। पुत्रवती दक्षिणतः। इन्द्रस्याधिपत्ये। प्रजां मे दाः। सुषदा पश्चात्। देवस्य सवितुराधिपत्ये। प्राणं मे दाः। आश्रुतिरुत्तरतः॥१४॥

मित्रावरुणयोराधिपत्ये। श्रोत्रं मे दाः। विधृतिरुपरिष्टात्। बृहस्पतेराधिपत्ये।

ब्रह्म॑ मे दाः क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे धा॒ वर्चो॑ मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः। मनो॒रश्वा॑ऽसि॒ भूरि॑पुत्रा। विश्वा᳚भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पाहि॥१५॥

सू॒प॒सदा॑ मे भूया॒ मा मा॑ हिꣳसीः। तपो॒ष्वं॑ग्ने॒ अन्त॑राꣳ अ॒मित्रा॑न्। तपा॒शꣳसं॑मर॒रुष॒ः पर॑स्य। तपा॑वसो चिकिता॒नो अ॒चित्ता॑न्। वि ते॑ तिष्ठन्ताम॒जरा॑ अ॒यासः॑। चित॑ः स्थ परि॒चित॑ः। स्वाहा॑ म॒रुद्भि॒ः परि॑श्रयस्व। मा अ॑सि। प्र॒मा अ॑सि। प्र॒ति॒मा अ॑सि॥१६॥

स॒म्मा अ॑सि। वि॒मा अ॑सि। उ॒न्मा अ॑सि। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्धिर॑सि। दिवं॒ तप॑सस्त्रायस्व। आ॒भिर्गी॒र्भिर्यद॑तो न ऊ॒नम्। आप्या॑यय हरिवो॒ वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॒ महि॑ गो॒त्रा रु॒जासि॑। भूयि॒ष्ठभाजो॒ अध॑ ते स्याम। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं ते॑ अ॒न्यत्॥१७॥

विषु॑रूपे॒ अह॑नी॒ द्यौरि॑वासि। विश्वा॒ हि मा॒या अव॑सि स्वधावः। भ॒द्रा ते॑ पूषन्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु। अर्॒ह॑न्बिभर्॒षि॒ साय॑कानि॒ धन्व॑। अर्॒ह॑न्नि॒ष्कं य॑ज॒तं वि॒श्वरू॑पम्। अर्॒ह॑न्

नि॒दन्द॑यसे॒ विश्व॒मभ्भु॑वम्। न वा ओजी॑यो रुद्र॒ त्वद॑स्ति। गा॒य॒त्रम॑सि। त्रैष्टु॑भमसि।
जाग॑तमसि। मधु॒ मधु॒ मधु॑॥१८॥

अ॒न॒त्क॒सा॒दी॒दु॒त्त॒र॒तः पा॑हि प्रति॒मा अ॑सि यज॒तन्तै॑ अ॒न्यज्ञाग॑तम॒स्येकं॑ च॥ —— [५]

दश॒ प्राची॒र्दश॑ भासि दक्षि॒णा। दश॑ प्र॒तीची॒र्दश॑ भा॒स्युदी॑चीः। दशो॒र्ध्वा भा॑सि
सुमन॒स्यमा॑नः। स नो॒ रुच॑ धे॒ह्यहृ॑णीयमानः। अ॒ग्निष्ट्वा॒ वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु
गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रैर्द॑क्षिण॒तो रो॑चयतु॒ त्रैष्टु॑भेन॒
छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। वरु॑णस्त्वादि॒त्यैः प॒श्चाद्रो॑चयतु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा।
स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय॥१९॥

द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मारु॒तो म॒रुद्भि॑रुत्तर॒तो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो
रो॑चय। बृह॒स्पति॑स्त्वा॒ विश्वै॑र्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयतु॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो
रो॑चय। रो॒चि॒तस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वेष्वसि॑। रो॒चि॒षी॒याहं म॑नु॒ष्ये॑षु। सम्रा॑ड्घर्म रुचि॒तस्त्वं
दे॒वेष्वायु॑ष्माꣳ स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑सि। रु॒चि॒तो॑ऽहं म॑नु॒ष्ये॑ष्वायु॑ष्माꣳ स्तेज॒स्वी

ब्रं॒ह्मव॒र्च॒सी भूं॒यासम्। रुगं॑सि। रुचं॒ मयिं धेहि॥२०॥

मयि॒ रुक्। दशं॑ पु॒रस्तां॒द्रोचसे। दशं॑ दक्षि॒णा। दशं॑ प्र॒त्यङ्ङ्। दशोदङ्ङ्। दशो॒र्ध्वो भां॑सि सुमन॒स्यमां॑नः। स नः॑ सम्रा॒डिष॒मूर्जं॑ धेहि। वा॒जी वा॒जिनें पवस्व। रो॒चि॒तो घ॒र्मो रुंची॒य॥२१॥

रो॒च॒य॒ धे॒हि॒ नवं॑ च॥ [६]

अपं॑श्यं गो॒पामनिं॑पद्यमानम्। आ च॒ परां॑ च प॒थिभि॒श्चरं॑न्तम्। स स॒ध्रीची॒ः स विषूं॑ची॒र्वसां॑नः। आ वंरीवर्ति॒ भुवं॑नेष्व॒न्तः। अत्रं॑ प्रा॒वीः। मधु॒ माध्वीं॑भ्यां॒ मधु॒ माधूं॑चीभ्याम्। अनुं॒ वां दे॒ववींतये। सम॒ग्निर॒ग्निनां॑ गत। सं दे॒वेनं॑ सवि॒त्रा। सꣳ सूर्ये॑ण रोचते॥२२॥

स्वाह॒ा सम॒ग्निस्तपं॑सा गत। सं दे॒वेनं॑ सवि॒त्रा। सꣳ सूर्ये॑णारोचिष्ट। ध॒र्ता दि॒वो विभां॑सि॒ रजं॑सः। पृ॒थि॒व्या ध॒र्ता। उ॒रो॒र॒न्तरिं॑क्षस्य ध॒र्ता। ध॒र्ता दे॒वो दे॒वानां॑म्। अमं॑र्त्यस्तपो॒जाः। हृ॒दे त्वा॒ मनं॑से त्वा। दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमि॒मम॑ध्व॒रं कृ॑धि। दि॒वि दे॒वेषु॒ होत्रा॑ यच्छ। विश्वा॑सां भुवां पते। विश्व॑स्य भुवनस्पते। विश्व॑स्य मनसस्पते। विश्व॑स्य वचसस्पते। विश्व॑स्य तपसस्पते। विश्व॑स्य ब्रह्मणस्पते। दे॒व॒श्रूस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वान्पा॑हि। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे निय॑च्छ देवा॒युव॑म्॥२४॥

गर्भो॑ दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। पति॑ः प्र॒जाना॑म्। मति॑ः कवी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ट। सꣳ सूर्ये॑णारुक्त। आ॒यु॒र्दास्त्वम॒स्मभ्य॑ं घर्म वर्चो॒दा अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बोध। आ॒यु॒र्धास्त॑नू॒धाः प॑यो॒धाः। व॒र्चो॒दा व॑रिवो॒दा द्र॑विणो॒दाः॥२५॥

अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्र उ॒रोर्वरी॑यान्। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हिꣳसीः। त्वम॑ग्ने गृहप॑तिर्वि॒शाम॑सि। विश्वा॑सा॒ मानु॑षीणाम्। श॒तं पू॒र्भिर्य॑विष्ठ पा॒ह्यꣳह॑सः। स॒मे॒द्धारꣳ॑ श॒तꣳ हिमाः॑। त॒न्द्रा॒विणꣳ॑ हार्दिवा॒नम्। इ॒हैव रा॒तय॑ः सन्तु। त्वष्टी॑मती ते सपेय। सु॒रेता॒ रेतो॒ दधा॑ना। वी॒रं वि॑देय॒ तव॑ स॒न्दृशि॑। माऽहꣳ रा॒यस्पोषे॑ण॒

वि योषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुवं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥ —— [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि। असावेहि॥२७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावसृजतु। अश्विभ्यां प्रदापय। यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्र घर्मꣳ शिꣳष। उस्र घर्मं पाहि॥२८॥

घर्माय शिꣳष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ पेरवः। विष्वग्वृतो लोहितेन। अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै पिन्वस्व। पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रोऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागतमसि। सहोर्जो भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना

मधुनः सारघस्य। घर्मं पात वसवो यजता वट्। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमि। मधु हविरसि। सूर्यस्य तपस्तप। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामि॥३०॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामि। देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तुं शकेयम्। तेजोऽसि। तेजोऽनु प्रेहि। दिविस्पृङ्मा मा हिंसीः। अन्तरिक्षस्पृङ्मा मा हिंसीः। पृथिविस्पृङ्मा मा हिंसीः। सुवरसि सुवर्मे यच्छ। दिवं यच्छ दिवो मा पाहि॥३१॥

एहि पाहि पिन्वस्व गृह्णामि नव च॥ [८]

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा। सलिलाय त्वा वाताय स्वाहा। अनाधृष्याय त्वा वाताय स्वाहा। अप्रतिधृष्याय त्वा वाताय स्वाहा। अवस्यवे त्वा वाताय स्वाहा। दुवस्वते त्वा वाताय स्वाहा। शिमिद्वते त्वा वाताय स्वाहा। अग्नये त्वा वसुमते स्वाहा। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहा। वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते स्वाहा॥३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा। सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा। विश्वा आशा दक्षिणसत्। विश्वा देवानयाडिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्मं पातꣳ हार्दिवानम्॥३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी मꣳसाताम्। स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावट्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्। अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अमꣳसाताम्। तं प्राव्यं यथा वट्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥३४॥

दिवि धा इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ। अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ। देवान्घर्मपान्गच्छ। पितृन्घर्मपान्गच्छ॥३५॥

आदित्यवते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥——[९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि। अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय

पीपिहि। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सायं पीपिहि॥३६॥

यजंमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्यांय पीपिहि। त्विष्यै त्वा। द्यु॒म्नायं त्वा। इ॒न्द्रि॒यायं त्वा॒ भूत्यै त्वा। धर्मोऽसि सु॒धर्मा मे न्य॒स्मे। ब्रह्मांणि धारय। क्ष॒त्राणिं धारय। विशं धारय। नेत्त्वा॒ वातः स्क॒न्दयात्॥३७॥

अ॒मुष्यं त्वा प्रा॒णे सांदयामि। अ॒मुनां स॒ह निर॒र्थं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टिं। यं चं व॒यं द्वि॒ष्मः। पू॒ष्णे शरंस॒े स्वाहा। ग्रावंभ्य॒ः स्वाहा। प्र॒ति॒रेभ्य॒ः स्वाहा। द्यावांपृथि॒वीभ्या॒ँ॒ स्वाहा। पि॒तृभ्यो घर्म॒पेभ्य॒ः स्वाहा। रु॒द्रायं रु॒द्रहो॑त्र॒े स्वाहा॥३८॥

अह॒र्ज्योतिंः के॒तुनां जुषताम्। सु॒ज्यो॒तिर्ज्योतिंषा॒ँ॒ स्वाहा। रात्रि॒र्ज्योतिंः के॒तुनां जुषताम्। सु॒ज्यो॒तिर्ज्योतिंषा॒ँ॒ स्वाहा। अपींपरो॒ माऽह्नो॒ रात्रिंयै मा पाहि। ए॒षा तें अग्ने स॒मित्। तया॒ समिंध्यस्व। आयुंर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः। अपींपरो मा॒ रात्रिंया॒ अह्नों मा पाहि॥३९॥

ए॒षा तें अग्ने स॒मित्। तया॒ समिंध्यस्व। आयुंर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः।

अ॒ग्निर्ज्योति॒र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा᳚। सूर्यो॒ ज्योति॒र्ज्योतिः॒ सूर्यः॒ स्वाहा᳚। भूः स्वाहा᳚। हु॒तꣳ ह॒विः। मधु॑ ह॒विः। इन्द्र॑तमे॒ऽग्नौ॥४०॥

पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मा॑ हिꣳसीः। अ॒श्याम॑ ते देवघर्म। मधु॑मतो॒ वाज॑वतः पितु॒मतः॑। अङ्गि॑रस्वतः स्वधा॒विनः॑। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हिꣳसीः। स्वाहा᳚ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा᳚ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः॥४१॥

ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒साय॑ पीपिहि स्क॒न्दया᳚द्रु॒द्राय॑ रु॒द्रहौ᳚त्रे॒ स्वाहाऽह्नो॑ मा पाह्य॒ग्नौ स॒प्त च॑॥ [१०]

घर्म॒ या ते॑ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छन्द॑सि। या ब्रा᳚ह्म॒णे। या ह॑वि॒र्धाने᳚। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा᳚। घर्म॒ या ते॒ऽन्तरि॑क्षे॒ शुक्। या त्रैष्टु॑भे॒ छन्द॑सि। या रा॑ज॒न्ये᳚। याऽऽग्नी᳚ध्रे। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा᳚॥४२॥

घर्म॒ या ते॑ पृथि॒व्याꣳ शुक्। या जाग॑ते॒ छन्द॑सि। या वैश्ये᳚। या सद॑सि। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा᳚। अनु॑नो॒ऽद्यानु॑मतिः। अन्वि॒दन॑नुमते॒ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पायाः᳚। अ॒न्तरि॑क्षस्य त॒नुवः॑ पाहि। पृ॒थि॒व्यास्त्वा॒ धर्म॑णा॥४३॥

व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पाया᳚ः। क्ष॒त्रस्य॑ त॒नुव॑ः पाहि। वि॒शस्त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पायै᳚। चक्षु॑षस्त॒नुव॑ः पाहि। श्रोत्र॑स्य त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। व॒ल्गुर॑सि श॒ं युधा॑याः॥४४॥

शिशु॒र्जन॑धायाः। शं च॒ वक्षि॒ परि॑ च॒ वक्षि॑। चतु॑ः स्र॒क्ति॒र्नाभि॑र्॒ऋ॒तस्य॑। सदो॑ वि॒श्वायु॒ः शर्म॑ स॒प्रथा᳚ः। अप॒ द्वेषो॒ अप॒ ह्वर॑ः। अ॒न्यद्व्र॑तस्य सश्चिम। घ॒र्मै॒तत्तेऽन्न॑मे॒तत्पुरी॑षम्। ते॒न॒ वर्ध॑स्व॒ चाऽऽ च॑ प्यायस्व। व॒र्धि॒षी॒महि॑ च व॒यम्। आ च॑ प्यासिषी॒महि॑॥४५॥

रन्ति॒र्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः। तस्य॑ ते प॒द्वद्ध॑वि॒र्धान᳚म्। अ॒ग्निरध्य॑क्षाः। रु॒द्रोऽधि॑पतिः। सम॒हमायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं वर्च॑सा। सं पय॑सा। सं गौप॒त्येन॑। स॒ꣳ रा॒यस्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। यो᳚ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। अचि॑क्रद॒द्वृषा॒ हरि॑ः। म॒हान्मि॒त्रो

न द॑र्श॒तः। सꣳ सूर्ये॑ण रोचते। चिद॑सि समु॒द्रयो॑निः। इन्दु॒र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा᳚। हिर॑ण्यपक्षः शकु॒नो भु॑र॒ण्युः। म॒हान्थ्स॒धस्थे᳚ ध्रु॒व आनिष॑त्तः॥४७॥

नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हिꣳसीः। वि॒श्वाव॑सुꣳ सोम गन्ध॒र्वम्। आपो॑ ददृ॒शुषीः᳚। तद्दृ॒तेना॒व्याय॑न्। तद॒न्ववै᳚त्। इन्द्रो॑ रारह॒ाण आ॑साम्। परि॒ सूर्य॑स्य परि॒धीꣳ र॑पश्यत्। वि॒श्वाव॑सुर॒भि तन्नो॑ गृणातु। दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वो रज॑सो वि॒मानः॑। यद्वा॑ घा स॒त्यमु॒त यन्न वि॒द्म॥४८॥

धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॒ इन्नो॑ अव्यात्। सस्नि॑मविन्द॒च्चर॑णे न॒दीना᳚म्। अपा॑वृणो॒द्दुरो॒ अश्म॑व्रजानाम्। प्रासा᳚न्गन्ध॒र्वो अ॒मृता॑नि वोचत्। इन्द्रो॒ दक्ष॒ं परि॑जानाद॒हीन᳚म्। ए॒तत्त्वं दे॑व घर्म दे॒वो दे॒वानुपा॑गाः। इ॒दम॒हं म॑नु॒ष्यो॑ मनु॒ष्यान्॑। सोम॑पी॒थानु॒मेहि॑। स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑ण। सु॒मि॒त्रा न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु॥४९॥

दु॒र्मि॒त्रास्तस्मै॑ भूयासुः। यो᳚ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। इ॒ममूषुत्यम॒स्मभ्यꣳ स॒निम्। गा॒य॒त्रं नवी॑याꣳसम्। अग्ने॑ दे॒वेषु॒

प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्नीध्रे तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषंत्तो विद्म संन्त्वष्टौ॥ [११]

महीनां पयोऽसि विहितं देवत्रा। ज्योतिर्भा असि वनस्पतीनामोषधीनाꣳ रसः। वाजिनं त्वा वाजिनोऽवं नयामः। ऊर्ध्वं मनः सुवर्गम्॥५१॥

[१२]

अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात् प्रजनिषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुरस्ताद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा। या दक्षिणतः। या पश्चात्। योत्तरतः। योपरिष्टाद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥५३॥

[१४]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा। मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहा॥५४॥

[१५]

पूष्णे स्वाहा पूष्णे शरसे स्वाहा। पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहा। पूष्णेऽङ्घृणये स्वाहा पूष्णे नरुणाय स्वाहा। पूष्णे साकेताय स्वाहा॥५५॥

[१६]

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्त बिभर्ति। भारं पृथिवी न भूम। प्र शुक्रैतु देवी मनीषा। अस्मथ्सुतष्टो रथो न वाजी। अर्चन्त एके महि साममन्वत। तेन सूर्यमधारयन्। तेन सूर्यमरोचयन्। घर्मः शिरस्तदयमग्निः। पुरीषमसि सं प्रियं प्रजया पशुभिर्भुवत्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५६॥

[१७]

यास्ते॑ अग्न आ॒र्द्रा योन॑यो॒ याः कु॑ला॒यिनीः᳚। ये ते॑ अग्न॒ इन्द॑वो॒ या उ॒ नाभ॑यः। यास्ते॑ अग्ने त॒नुव॒ ऊर्जो॒ नाम॑। ताभि॒स्त्वमु॒भयी॑भिः सं॑विदा॒नः। प्र॒जाभि॑रग्ने॒ द्रवि॑णे॒ह सी॑द। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५७॥

[१८]

अ॒ग्निर॑सि वैश्वान॒रो॑ऽसि। सं॒व॒थ्स॒रो॑ऽसि परिवथ्स॒रो॑ऽसि। इ॒दा॒व॒थ्स॒रो॑ऽसीदुवथ्स॒रो॑ इ॒द्व॒थ्स॒रो॑ऽसि वथ्स॒रो॑ऽसि। तस्य॑ ते वस॒न्तः शिर॑ः। ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पुच्छम्᳚। श॒रदुत्त॑रः प॒क्षः। हे॒म॒न्तो मध्यम्᳚। पू॒र्व॒प॒क्षाश्चित॑यः। अ॒प॒र॒प॒क्षाः पुरी॑षम्। अ॒हो॒रा॒त्राणीष्ट॑काः। तस्य॑ ते॒ मासाँ᳚श्चार्धमा॒साश्च॑ कल्पन्ताम्। ऋ॒तव॑स्ते कल्पन्ताम्। सं॒व॒थ्स॒रस्ते॑ कल्पताम्। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ ते कल्पन्ताम्। एति॒ प्रेति॒ वीति॒ समित्युदिति॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वः सी॑द॥५८॥

चित॑यो॒ नव॑ च॥ [१९]

भूर्भुव॒ः सुव॑ः। ऊ॒र्ध्व ऊ॒ षु णं ऊ॒तयेँ᳚। ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्यꣳहंसः। वि॒धुन्द॑द्रा॒णꣳ

समने बहूनाम्। युवान॑ सन्तं पलितो जगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार। सद्यः समान। यद्दते चिदभिश्रिषः। पुरा जर्तृभ्य आतृदः। सन्धाता सन्धिं मघवा पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहुतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो घर्म व्यथितो विव्यथो नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः। मोष्वस्मा॑ स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियासो अभिगुर्वृधानः। मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिरस्मान्। द्विषासुनीते मा परा दाः। मा नो रुद्रो निरृतिर्मा नो अस्ताः। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापाष्ठा घविषा परि णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। वयः सुपर्णाः॥६१॥

पुरोवसुर्हीडिषाता॑ सुपर्णाः॥ [२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुग्घर्मो विभातु मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥ [२१]

यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। अस्नुक्चानाहुतिश्च। अशनया च पिपासा च। सेदिश्चामतिश्च। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्निक्च स्नीहितिश्च स्निहितिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च भीमा च। सदाम्नी सेदिरनिरा। एतास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनि॑श्च ध्वा॒न्तश्च॑ ध्व॒नश्च॑ ध्व॒नय॒ꣳ॒श्च। नि॒लि॒म्पश्च॑ विलि॒म्पश्च॑ विक्षि॒पः॥६५॥

[२४]

उ॒ग्रश्च॒ धुनि॑श्च ध्वा॒न्तश्च॑ ध्व॒नश्च॑ ध्व॒नय॒ꣳ॒श्च। स॒ह॒स॒ह्वाꣳ॒श्च॒ सह॑मानश्च॒ सह॑स्वाꣳ॒श्च॒ सही॑याꣳ॒श्च। एत्य॒ प्रेत्य॑ विक्षि॒पः॥६६॥

[२५]

अ॒हो॒रा॒त्रे त्वोदी॑रयताम्। अ॒र्ध॒मा॒सास्त्वोदी᳚ जयन्तु। मासा᳚स्त्वा श्रपयन्तु। ऋ॒तव॑स्त्वा पचन्तु। सं॒व॒थ्स॒रस्त्वा॑ हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् ज॒हि। छि॒न्धी भि॒न्धी ह॒न्धी कट्। इति॒ वाच॑ः क्रू॒रा॒णि॥६८॥

[२७]

विगा इ॑न्द्र वि॒चर॑न्थ्स्पाशयस्व। स्व॒पन्त॑मिन्द्र पशु॒मन्त॑मिच्छ। वज्रे॑णा॒मुं बो॑धय

दु॒र्वि॒दत्र᳚म्। स्व॒प॒तो᳚ऽस्य॒ प्रह॑र॒ भोज॑नेभ्यः। अग्ने॑ अ॒ग्निना॒ संव॑दस्व। मृत्यो॑ मृ॒त्युना॒ संव॑दस्व। नम॑स्ते अस्तु भगवः। स॒कृत्ते॑ अग्ने॒ नम॑ः। द्विस्ते॒ नम॑ः। त्रिस्ते॒ नम॑ः। च॒तुस्ते॒ नम॑ः। प॒ञ्च॒कृत्व॑स्ते॒ नम॑ः। द॒श॒कृत्व॑स्ते॒ नम॑ः। श॒त॒कृत्व॑स्ते॒ नम॑ः। आ॒स॒ह॒स्र॒कृत्व॑स्ते॒ नम॑ः। अ॒प॒रि॒मि॒त॒कृत्व॑स्ते॒ नम॑ः। नम॑स्ते अस्तु मा मा॑ हि॒ꣳसीः॥६९॥

त्रिस्ते॒ नम॑ः स॒प्त च॑॥ [२८]

अस॑न्मुखो रुधि॒रेणा॒व्य॑क्तः। य॒मस्य॑ दू॒तः श्वपा॒द्विधा॑वसि। गृध्र॑ः सुप॒र्णः कु॒णप॒ं निषे॑वसे। य॒मस्य॑ दू॒तः प्रहि॑तो भ॒वस्य॑ चो॒भयो᳚ः॥७०॥

[२९]

यदे॒तद्वृ॑क॒सो भू॒त्वा। वाग्दे᳚व्यभि॒राय॑सि। द्वि॒षन्त॑ं मे॒ऽभिरा॑य। तं म॑ृत्यो मृ॒त्यवे॑ नय। स आर्त्यार्ति॒माच्छ॑र्तु॥७१॥

[३०]

यदी॑षि॒तो यदि॑ वा स्वका॒मी। भ॒येड॑को॒ वद॑ति॒ वाच॑मे॒ताम्। तामि॑न्द्रा॒ग्नी ब्रह्म॑णा

संविदानौ। शिवामस्मभ्यं कृणुतं गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो वदाद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपप्तत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत आगतः। तमितो नाशयाग्ने॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद। तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमार्च्छन्तु। अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्र॒सार्य॑ स॒क्थ्यौ॑ पत॑सि। स॒व्यम॒क्षि॑ नि॒पेपि॑ च। मेह॒क॑स्य च॒नाम॑मत्॥७६॥

[३५]

अत्रि॑णा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वे॑न ज॒मद॑ग्निना। वि॒श्वाव॑सो॒र्ब्रह्म॑णा ह॒तः। क्रिमी॑णा॒ꣳ॒ राजा᳚। अप्ये॑षाꣴ स्थ॒पति॑र्ह॒तः। अथो॑ मा॒ताऽथो॑ पि॒ता। अथो᳚ स्थू॒रा अथो᳚ क्षु॒द्राः। अथो॑ कृ॒ष्णा अथो᳚ श्वे॒ताः। अथो॑ आ॒शाति॑का ह॒ताः। श्वे॒ताभि॑ः स॒ह सर्वे॑ ह॒ताः॥७७॥

[३६]

आह॒राव॑द्य। शृ॒तस्य॑ ह॒विषो॒ यथा᳚। तथ्स॒त्यम्। यद॒मुं य॒मस्य॒ जम्भ॑योः। आद॑धामि॒ तथा॒ हि तत्। खण्फण्म्रसि॑॥७८॥

[३७]

ब्रह्म॑णा त्वा शपामि। ब्रह्म॑णस्त्वा श॒पथे॑न शपामि। घो॒रेण॑ त्वा॒ भृगू॑णा॒ं चक्षु॑षा॒ प्रेक्षे᳚। रौ॒द्रेण॒ त्वाङ्गि॑रसा॒ं मन॑सा ध्यायामि। अ॒घस्य॑ त्वा॒ धार॑या विद्ध्यामि। अध॑रो॒

मत्पं॑द्यस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तु॑द शिमिजावरि। तल्पे॑जे॒ तल्प॒ उत्तु॑द। गि॒री॑ꣳ रनु॒ प्रवे॑शय। मरी॑ची॒रुप॒ सन्नु॑द। याव॑दि॒तः पु॒रस्ता॑दु॒दया॑ति॒ सूर्यः॑। ताव॑दि॒तो॑ऽमुं ना॑शय। यो᳚ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुव॒ः सुवो॒ भूर्भुव॒ः सुवो॒ भूर्भुव॒ः सुव॑ः। भुवो᳚ऽद्धायि॒ भुवो᳚ऽद्धायि॒ भुवो᳚ऽद्धायि। नृ॒म्णायि नृ॒म्णं नृ॒म्णायि नृ॒म्णं नृ॒म्णायि नृ॒म्णम्। नि॒धाय्यो॑ वायि नि॒धाय्यो॑ वायि नि॒धाय्यो॑ वायि। ए अ॒स्मे अ॒स्मे। सुव॒र्न ज्योती᳚ः॥८१॥

[४०]

पृथि॒वी स॒मित्। ताम॒ग्निः समि॑न्धे। साऽग्नि॑ꣳ समि॑न्धे। ताम॒ह॑ꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒

समिन्ताꣳ स्वाहा। अन्तरिक्षꣳ समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताꣳ स्वाहा। द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताꣳ स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि॥८४॥

तच्छकेयं तन्मे राध्यताम्। वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते। व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राध्यताम्। द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे। साऽऽदित्यꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताꣳ स्वाहा। अन्तरिक्षꣳ

समित्। तां वायुः समिंन्धे। सा वायुꣳ समिंन्धे। तामहꣳ समिंन्धे। सा मा समिंद्धा। आयुंषा तेजंसा। वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशंसा ब्रह्मवर्चसेनं। अन्नाद्येंन समिंन्ताꣳ स्वाहाँ। पृथिवी समित्। तामग्निः समिंन्धे। साऽग्निꣳ समिंन्धे। तामहꣳ समिंन्धे। सा मा समिंद्धा। आयुंषा तेजंसा। वर्चसा श्रिया। यशंसा ब्रह्मवर्चसेनं॥८७॥

अन्नाद्येंन समिंन्ताꣳ स्वाहाँ। प्राजापत्या में समिदंसि सपत्नक्षयंणी। भ्रातृव्यहा मेंऽसि स्वाहाँ। आदिंत्य व्रतपते व्रतमंचारिषम्। तदंशकं तन्मेंऽराधि। वायों व्रतपतेऽग्नें व्रतपते। व्रतानां व्रतपते व्रतमंचारिषम्। तदंशकं तन्मेंऽराधि॥८८॥

समिथ्समिंन्धे व्रतं चंरिष्याम्यायुंषा तेजंसा वर्चसा श्रिया यशंसा ब्रह्मवर्चसेनाष्टौ चं॥——[४१]

शं नो वातंः पवतां मातरिश्वा शं नंस्तपतु सूर्यंः। अहांनिशं भंवन्तु नः शꣳ रात्रिः प्रतिंधीयताम्। शमुषा नो व्युंच्छतु शमांदित्य उदेंतु नः। शिवा नः

शन्तमा भव सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडायै वास्त्वसि वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छित्स्मह्यवास्तुः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठासि प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायाश्छित्स्मह्यप्रतिष्ठः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि यद्रपः। त्वꣳ हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यददो वातते गृहेऽमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयूꣳषि तारिषत्। इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनार्तां देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहदग्नयः

पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या स्वस्तिमान्तयाँ स्वस्त्या स्वस्तिमानसानि। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥१०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां मꣳहिष्ठो मथ्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितृणाम्। शतं भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान्॥११॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतयेँ। शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु

दु॒र्मि॒त्रास्तस्मै॑ भूयासु॒र्यो᳚ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। आपो॒ हि ष्ठा म॑यो॒भुव॒स्ता न॑ ऊ॒र्जे द॑धातन। म॒हे रणा॑य॒ चक्ष॑से। यो व॑ः शि॒वत॑मो॒ रस॒स्तस्य॑ भाजयते॒ह न॑ः। उ॒श॒तीरि॑व मा॒तर॑ः। तस्मा॒ अर॑ं गमाम वो॒ यस्य॒ क्षया॑य॒ जिन्व॑थ॥१२॥

आपो॑ ज॒नय॑था च नः। पृ॒थि॒वी शा॒न्ता साऽग्निना॑ शा॒न्ता सा मे॑ शा॒न्ता शुच॑ꣳ शमयतु। अ॒न्तरि॑क्षꣳ शा॒न्तं तद्वा॒युना॑ शा॒न्तं तन्मे॑ शा॒न्तꣳ शुच॑ꣳ शमयतु। द्यौः शा॒न्ता साऽऽदि॒त्येन॑ शा॒न्ता सा मे॑ शा॒न्ता शुच॑ꣳ शमयतु। पृ॒थि॒वी शान्ति॑र॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ॒ शान्ति॒र्द्यौः शान्ति॒र्दिश॒ः शान्ति॑रवान्तरदि॒शाः शान्ति॑र॒ग्निः शान्ति॑र्वा॒युः शान्ति॑रादि॒त्यः शान्ति॑श्च॒न्द्रमा॒ः शान्ति॒र्नक्ष॑त्राणि॒ शान्ति॒राप॒ः शान्ति॒रोष॑धय॒ः शान्ति॒र्वन॒स्पत॑य॒ः शान्ति॒र्गौः शान्ति॑र॒जा शान्ति॒रश्व॒ः शान्ति॒ः पुरु॑ष॒ः शान्ति॒र्ब्रह्म॒ शान्ति॑र्ब्राह्म॒णः शान्ति॒ः शान्ति॑रे॒व शान्ति॒ः शान्ति॑र्मे अस्तु॒ शान्ति॑ः। तया॒हꣳ शा॒न्त्या स॑र्वशा॒न्त्या मह्य॑ं द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे च॒ शान्ति॑ं करोमि॒ शान्ति॑र्मे अस्तु॒ शान्ति॑ः। एह॒ श्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृति॑श्च॒ तपो॑ मे॒धा प्र॑ति॒ष्ठा श्र॒द्धा स॒त्यं धर्म॑श्चै॒तानि॒ मोत्ति॑ष्ठन्त॒मनूत्ति॑ष्ठन्तु॒ मा

माꣳ श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा हासिषुः। उदायुषा स्वायुषोदोषधीनाꣳ रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृताꣳ अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम शरदः शतं भवाम शरदः शतꣳ शृणवाम शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्च सूर्यं दृशे। य उदगान्महतोऽर्णवाद्विभ्राजमानः सरिरस्य मध्यात्स मा वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु। ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं दिवं दाधार पृथिवीꣳ सदेवां यदहं वेद तदहं धारयाणि मा मद्वेदोऽधिविस्रसत्। मेधामनीषे माविशताꣳ समीची भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्। ॐ

शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१३॥

परावतो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥ [४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासꣳ शिवामदस्तां जुष्टां देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासꣳ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

❀❀❀

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

दे॒वा वै स॒त्रमा॑सत। ऋद्धि॑परिमित॒ं यश॑स्कामाः। तेऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्। सर्वे॑षां न॒स्तथ्स॒हास॒दिति॑। तेषां॑ कुरुक्षे॒त्रं वेदि॑रासीत्। तस्यै खाण्ड॒वो द॑क्षिणा॒र्ध आ॑सीत्। तूर्घ्न॑मुत्तरा॒र्धः। प॒री॒णज्ज॑घना॒र्धः। म॒रव॑ उत्क॒रः॥१॥

तेषां॑ म॒खं वैष्ण॒वं यश॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्। तं दे॒वा अन्वा॑यन्। यशो॑ऽव॒रुरु॑थ्समानाः। तस्या॒न्वाग॑तस्य। स॒व्याद्धनु॒रजा॑यत। दक्षि॑णा॒दिषवः॑। तस्मा॑दिषुध॒न्वं पुण्य॑जन्म। य॒ज्ञज॑न्मा॒ हि॥२॥

तमेक॒ꣳ॒ सन्तम्॑। ब॒हवो॒ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॒देक॑मिषुध॒न्विनम्॑। ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभिधृ॑ष्णुवन्ति। सो॑ऽस्मयत। एकं॑ मा॒ सन्तं॑ ब॒हवो॒ नाभ्य॑धर्षिषु॒रिति॑। तस्य॑ सिष्मिया॒णस्य॒ तेजो॑ऽपा॑क्रामत्। तद्दे॒वा ओष॑धीषु॒ न्य॑मृजुः। ते श्या॒मका॑ अभवन्। स्म॒याका॒ वै नाम॒ैते॥३॥

तथ्स्म॒याकां॑नाꣳ स्मयाक॒त्वम्। तस्मा॓द्दीक्षि॒तेना॑पि॒गृह्य॑ स्मेत॒व्यम॓। तेज॑सो॒ धृत्यै॓। स धनुः॑ प्रति॒ष्कभ्या॑तिष्ठत्। ता उ॑प॒दीका॑ अब्रुव॒न्वरं॑ वृणामहै। अथ॑ व इ॒मꣳ रन्धयाम। यत्र॒ क्व॑ च॒ खना॑म। तद॒पो॑ऽभितृ॑णद॒मेति॑। तस्मा॑दुप॒दीका॒ यत्र॒ क्व॑ च॒ खन॑न्ति। तद॒पो॑ऽभितृ॑न्दन्ति॥४॥

वारे॑वृत॒ꣳ॒ ह्या॑साम्। तस्य॒ ज्याम॒प्या॑दन्। तस्य॒ धनु॑र्वि॒प्रव॑माण॒ꣳ॒ शिर॒ उद॑वर्तयत्। तद्द्यावा॑पृथि॒वी अनु॒प्राव॑र्तत। यत्प्राव॑र्तत। तत्प्र॑व॒र्ग्य॑स्य प्रवर्ग्य॒त्वम्। यद्घ्राँ(४)इत्यप॑तत्। तद्घ॒र्मस्य॑ घर्म॒त्वम्। म॒ह॒तो वी॒र्य॑मप॒प्तदिति॑। तन्म॑हावी॒रस्य॑ महावी॒र॒त्वम्॥५॥

यद॒स्याः स॒मभ॑रन्। तथ्स॒म्राज॑ः सम्रा॒ड्त्वम्। तꣳ स्तृ॒तं दे॒वता॓स्त्रे॒धा व्य॑गृह्णत। अ॒ग्निः प्रा॑तः सव॒नम्। इन्द्रो॒ माध्य॑न्दिन॒ꣳ॒ सव॑नम्। विश्वे॑दे॒वास्तृ॑तीयसव॒नम्। तेनाप॑शीर्ष्णा य॒ज्ञेन॒ यज॑मानाः। नाशिषो॒ऽवारु॑न्धत। न सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्य॑जयन्। ते दे॒वा अ॒श्विना॑वब्रुवन्॥६॥

भि॒षजौ॒ वै स्थः॑। इ॒दं य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑धत्त॒मिति॑। ताव॑ब्रूतां॒ वरं॑ वृणावहै। ग्रह॑ ए॒व ना॒वत्रापि॑ गृह्यता॒मिति॑। ताभ्या॑मे॒तमा॑श्वि॒नम॑गृह्णन्। तावे॒तद्य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रत्य॑धत्ताम्। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। तेन॒ सशी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॒ यज॑मानाः। अवा॒शिषोऽरु॑न्धत। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। यत्प्र॑व॒र्ग्यं॑ प्रवृ॒णक्ति॑। य॒ज्ञस्यै॒व तच्छिरः॒ प्रति॑दधाति। तेन॒ सशी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॒ यज॑मानः। अवा॒शिषो॑ रु॒न्धे। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। तस्मा॑दे॒ष आ॑श्वि॒नप्र॑वया इव। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑॥ ७॥

उ॒त्क॒रो ह्ये॑ते तृ॑न्दन्ति महावीर॒स्त्वम॑ब्रुवन्नजयन्थ्स॒प्त च॑॥ [१]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ प्रसू॑त्यै। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तेन॑ जुहोति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑रुन्धे। चत॑स्रो॒ दिशः॑। दि॒क्ष्वे॑व प्रति॑तिष्ठति। छन्दा॑ꣳसि दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामन्। न वोऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं व॑क्ष्याम॒ इति॑। तेभ्य॑ ए॒तच्च॑तुर्गृही॒तम॑धारयन्। पु॒रो॒नु॒वा॒क्या॑यै या॒ज्या॑यै॥ ८॥

दे॒वता॑यै वषट्का॒राय॑। यच्च॑तुर्गृही॒तं जु॒होति॑। छन्दा॑ꣳस्ये॒व तत् प्री॑णाति। तान्य॑स्य प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हन्ति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यं॑ दीक्षि॒तस्य॑ गृ॒हा(३)इ न

होतव्या(३)मिति। हविर्वै दीक्षितः। यज्जुहुयात्। हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदध्यात्। यन्न जुहुयात्॥९॥

यज्ञपरुरन्तरियात्। यजुरेव वदेत्। न हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदधाति। न यज्ञपरुरन्तरेति। गायत्री छन्दाꣳस्यत्यमन्यत। तस्यै वषट्कारोऽभ्यद्य शिरोऽच्छिनत्। तस्यै द्वेधा रसः परापतत्। पृथिवीमर्धः प्राविशत्। पशूनर्धः। यः पृथिवीं प्राविशत्॥१०॥

स खदिरोऽभवत्। यः पशून्। सोऽजाम्। यत्खादिर्यभ्रिर्भवति। छन्दसामेव रसेन यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यदौदुम्बरी। ऊर्ग्वा उदुम्बरः। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैणवी। तेजो वै वेणुः॥११॥

तेजसैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैकङ्कती। भा एवावरुन्धे। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यभ्रिमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। वज्र इव वा एषा।

यदभ्रिंः। अभ्रिंरसि नारिंरसीत्यांह शान्त्यैं॥१२॥

अध्वरकृद्देवेभ्य इत्यांह। यज्ञो वा अंध्वरः। यज्ञकृद्देवेभ्य इति वावैतदांह। उत्तिंष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्यांह। ब्रह्मंणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैंति। प्रैतु ब्रह्मंणस्पतिरित्यांह। प्रेत्यैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैंति। प्र देव्येंतु सूनृतेत्यांह। यज्ञो वै सूनृतां। अच्छां वीरं नर्यं पङ्क्तिरांधसमित्यांह॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नंयन्तु न इत्यांह। देवानेव यंज्ञनियंः कुरुते। देवीं द्यावापृथिवी अनुं मे मꣳसाथामित्यांह। आभ्यामेवानुंमतो यज्ञस्य शिरः सम्भंरति। ऋध्यासंमद्य मखस्य शिर इत्यांह। यज्ञो वै मखः। ऋध्यासंमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदांह। मखायं त्वा मखस्यं त्वा शीर्ष्ण इत्यांह। निर्दिश्यैवैनंद्धरति॥१४॥

त्रिर्हंरति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यों यज्ञस्य शिरः सम्भंरति। तूष्णीं चंतुर्थꣳ हंरति। अपंरिमितादेव यज्ञस्य शिरः सम्भंरति। मृत्खनादग्रें हरति। तस्मांन्मृत्खनः कंरुण्यंतरः। इयत्यग्रं आसीरित्यांह। अस्यामेवाछंम्बट्कारं यज्ञस्य

शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एतꣳ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रꣳ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्ध्रियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सोऽद्ध्रियत। सोऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्। यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्ग्राम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचार्पयति। तस्माथ्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाꣳसः। शुचा ह्यृताः। लोमतः सम्भरति। अतो ह्यस्य

मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति। रक्षंसामपंहत्यै। बहवों हरन्ति। अपंचितिमेवास्मिंन्दधति। उद्धंते सिकंतोपोप्ते परिंश्रिते निदंधति शान्त्यै। मदंन्तीभिरुपं सृजति॥१९॥

तेजं एवास्मिंन्दधाति। मधुं त्वा मधुला कंरोत्वित्यांह। ब्रह्मंणैवास्मिन्तेजों दधाति। यद्ग्राम्याणां पात्रांणां कपालैः सꣳसृजेत्। ग्राम्याणि पात्रांणि शुचाऽर्पयेत्। अर्मकपालैः सꣳसृंजति। एतानि वा अंनुपजीवनीयानिं। तान्येव शुचार्पंयति। शर्कराभिः सꣳसृंजति धृत्यै। अथों शन्त्वायं। अजलोमैः सꣳसृंजति। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यदजा। प्रिययैवैनं तनुवा सꣳसृंजति। अथो तेजंसा। कृष्णाजिनस्य लोमंभिः सꣳसृंजति। यज्ञो वै कृंष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञꣳ सꣳसृंजति॥२०॥

याज्यांयै न जुंहुयादविंशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिरांधसमित्यांह हरति दिहन्ति पराक्रंमताविंशत् प्रजायंमानानाꣳ सृजति शन्त्वायाष्टौ चं॥ [२]

परिंश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिंगृहीत्यै। न कुर्वन्नभि प्राण्यात्। यत्कुर्वन्नंभि प्राण्यात्। प्राणाञ्छुचार्पयेत्। अपहाय प्राणिंति। प्राणानां गोपीथायं। न प्रंवर्ग्यं

चादित्यं चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्चर्मा स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति। तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। मखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मखः। तस्यैतच्छिरः। यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह। छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दाँसि। वीर्येणैवैनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्त्यै। इयन्तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयन्तं करोति। यज्ञपरुषा सम्मितम्। इयन्तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य

हर॑सा श्रा॒येत्या॑ह। य॒था॒य॒जु॒रे॒वैतत्। अ॒श्व॒श॒केन॑ धूपयति। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्व॑ः सयोनि॒त्वाय॑। वृष्णो॒ अश्व॑स्य नि॒ष्पद॒सीत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो वृषाऽश्व॑ः। तस्य॒ छन्दा॒ꣳसि नि॒ष्पत्॥२५॥

छन्दो॑भिरे॒वैन॑ धूपयति। अ॒र्चिषे॑ त्वा शो॒चिषे॒ त्वेत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। वा॒रु॒णो॑ऽभीद्ध॑ः। मै॒त्रियोपै॑ति॒ शान्त्यै॑। सिद्ध्यै॒ त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जु॒रे॒वैतत्। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒तोद्व॑प॒त्वित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैन॒ ब्रह्म॑णा दे॒वता॑भि॒रुद्व॑पति। अप॑द्यमानः पृथि॒व्यामाशा॒ दिश॒ आपृ॒णेत्या॑ह॥२६॥

तस्मा॑द॒ग्निः सर्वा॒ दिशोऽनु॒ विभा॑ति। उत्ति॑ष्ठ बृहन्भ॑वो॒र्ध्वस्ति॑ष्ठ ध्रु॒वस्त्वमित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ई॒श्व॒रो वा ए॒षो॑ऽन्धो भवि॑तोः। यः प्र॑व॒र्ग्यम॒न्वीक्ष॑ते। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॒षाऽन्वी॑क्ष॒ इत्या॑ह। चक्षु॑षो गोपी॒थाय॑। ऋ॒जवे॑ त्वा सा॒धवे॑ त्वा सुक्षि॒त्यै त्वा॒ भूत्यै॒ त्वेत्या॑ह। इ॒यं वा ऋ॒जुः। अ॒न्तरि॑क्षꣳ सा॒धु। अ॒सौ सु॑क्षि॒तिः॥२७॥

दिशो॒ भूति॑ः। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान्क॑ल्पयति। अथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय

वि॒शा प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हा॒मीत्या॑ह। वि॒शैवैनं॑ प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हति। वि॒शेति॑ राज॒न्य॑स्य ब्रूयात्। वि॒शैवैनं॑ पर्यू॑हति। प॒शुभि॒रिति॒ वैश्य॑स्य। प॒शुभि॑रे॒वैन॒ पर्यू॑हति। अ॒सु॒र्यं॑ पात्र॒मना॑च्छृण्णम्॥२८॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒व॒त्राकः॑। अ॒ज॒क्षी॒रेणाऽऽच्छृ॑णत्ति। प॒र॒मं वा ए॒तत्पयः॑। यद॑जक्षी॒रम्। प॒र॒मे॒णै॒वैन॒ पय॒साऽऽच्छृ॑णत्ति। यजु॑षा॒ व्यावृ॑त्त्यै। छन्दो॑भि॒राच्छृ॑णत्ति। छन्दो॑भि॒र्वा ए॒ष क्रि॑यते। छन्दो॑भिरे॒व छन्दा॒ꣳ॒स्याच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि वा॒चमित्या॑ह। वाच॑मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्ध्यूर्ज॒मित्या॑ह। ऊर्ज॑मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्धि ह॒विरित्या॑ह। ह॒विरे॒वाकः॑। देव॑ पुरश्चर स॒घ्यास॒न्त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॥२९॥

स्या॒द्यत्प्र॑व॒र्ग्य॑श्छन्दो॑भिः करोति वी॒र्य॑सम्मित॒ं छन्दा॑ꣳसि नि॒ष्पत्पृ॒णेत्या॑ह सुक्षि॒तिरना॑च्छृण्ण॒ञ्छन्दा॒ꣳ॒स्याच्छृ॑णत्त्य॒ष्टौ च॑॥——[३]

ब्रह्म॒न्प्रच॑रिष्यामो॒ होत॑र्घ॒र्मम॒भिष्टु॒हीत्या॑ह। ए॒ष वा ए॒तर्॑हि॒ बृह॒स्पतिः॑। यद्ब्र॒ह्मा। तस्मा॑ ए॒व प्र॑ति॒प्रोच्य॒ प्रच॑रति। आ॒त्मनोऽना॑र्त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॒ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॒ꣳ॒ सम॑र्धयति। मद॑न्तीभि॒ः प्रोक्ष॑ति। तेज॑

एवास्मिंन्दधाति॥३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्षंति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजों दधाति। त्रिः प्रोक्षंति। त्र्यांवृद्धि यज्ञः। अथों मेध्यत्वायं। होताऽन्वांह। रक्षंसामपंहत्यै। अनंवानम्। प्राणानाꣳ सन्तंत्यै। त्रिष्टुभंः सतीर्गायत्रीरिवान्वांह॥३१॥

गायत्रो हि प्राणः। प्राणमेव यजंमाने दधाति। सन्तंतमन्वांह। प्राणानांमन्नाद्यंस्य सन्तंत्यै। अथो रक्षंसामपंहत्यै। यत्परिंमिता अनुब्रूयात्। परिंमितमवंरुन्धीत। अपंरिमिता अन्वांह। अपंरिमितस्यावंरुद्ध्यै। शिरो वा एतद्यज्ञस्यं॥३२॥

यत्प्रंवर्ग्यः। ऊर्ङ्मुञ्जाः। यन्मौञ्जो वेदो भवंति। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः समंर्धयति। प्राणाहुतीर्जुंहोति। प्राणानेव यजंमाने दधाति। सप्त जुंहोति। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणानेवास्मिंन्दधाति। देवस्त्वां सविता मध्वांऽनक्त्वित्यांह॥३३॥

तेजंसैवैनंमनक्ति। पृथिवीं तपंसस्त्रायस्वेति हिरंण्यमुपांस्यति। अस्या अनंतिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्यं। यत्प्रंवर्ग्यः। अग्निः सर्वा देवताः।

प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति। एतद्बर्हिर्ह्येषः॥३४॥

अर्चिरसि शोचिरसीत्याह। तेज एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति। सꣳसीदस्व महाꣳ असीत्याह। महान् ह्येषः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये दर्शपूर्णमासयोः। अथ कथा होता यजमानायाऽऽशिषो नाशास्त इति। पुरस्तादाशीः खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्टादाशीरन्यः॥३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूꣳष्याह। शीर्षत एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवरुन्धे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्टात्। प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे भूया मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। चितः

स्थ परि॒चित॒ इत्या॑ह। अप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधाति। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। अ॒सौ खलु॒ वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः॑। तस्य॑ म॒रुतो॑ र॒श्मयः॑॥३७॥

स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॒ परि॑श्रयस्वेत्या॑ह। अ॒मु॒मेवाऽऽदि॒त्यꣳ र॒श्मिभिः॒ पर्यू॑हति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यो॑ऽमुष्मि॒ꣳल्लो॒के र॒श्मिभिः॒ पर्यू॑ढः। तस्मा॒द्राजा॑ वि॒शा पर्यू॑ढः। तस्मा॑द्ग्राम॒णीः स॑जा॒तैः पर्यू॑ढः। अ॒ग्नेः सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। विक॑ङ्कत॒ं भा आ॑र्च्छत्। यद्वैक॑ङ्कताः परि॒धयो॒ भव॑न्ति। भा ए॒वाव॑रुन्धे। द्वाद॑श भवन्ति॥३८॥

द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवथ्स॒रः। स॒ं॒व॒थ्स॒रमे॒वाव॑रुन्धे। अस्ति॑ त्रयोद॒शो मास॒ इत्या॑हुः। यत्त्र॑योद॒शः प॑रि॒धिर्भव॑ति। तेनै॒व त्र॑योद॒शं मास॒मव॑रुन्धे। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्धिर॒सीत्या॑ह॒ व्यावृ॑त्त्यै। दिव॒ं तप॑सस्त्राय॒स्वेत्यु॒परि॑ष्टा॒द्धिर॑ण्य॒मधि॒ निद॑धाति। अ॒मुष्या॒ अन॑तिदाहाय। अथो॑ आ॒भ्यामे॒वैन॑मुभ॒यत॒ः परि॑गृह्णाति। अर्॒हन्॒ बिभर्॒षि॒ साय॑कानि॒ धन्वेत्या॑ह॥३९॥

स्तौत्ये॒वैन॑मे॒तत्। गा॒य॒त्रम॑सि॒ त्रैष्टु॑भमसि॒ जाग॑तम॒सीति॑ ध॒वित्रा॒ण्याद॑त्ते।

छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनोति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यत्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एताꣳ ह वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्रिः परीत्य न चतुर्थं परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै धवित्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय क्लृप्त्यै। विनिषद्य धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयꣳ सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहैष उपरिष्टादाशीरन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम समष्ट्यै द्वे च॥——[४]

अग्निष्ट्वा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह। अग्निरेवैनं वसुभिः

पु॒रस्ता᳚द्रोचयति गा॒य॒त्रेण॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा᳚स्ते। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रैर्द॑क्षिण॒तो रो॑चयतु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॒सेत्या॑ह। इन्द्र॑ ए॒वैनꣳ॑ रु॒द्रैर्द॑क्षिण॒तो रो॑चयति॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा᳚स्ते। वरु॑णस्त्वाऽऽदि॒त्यैः प॒श्चाद्रो॑चयतु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॒सेत्या॑ह। वरु॑ण ए॒वैन॑मादि॒त्यैः प॒श्चाद्रो॑चयति॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा॥४३॥

स मा॑ रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा᳚स्ते। द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मारु॒तो म॒रुद्भि॑रुत्तर॒तो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॒सेत्या॑ह। द्यु॒ता॒न ए॒वैनं॑ मारु॒तो म॒रुद्भि॑रुत्तर॒तो रो॑चय॒त्यानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामाशा᳚स्ते। बृह॒स्पति॑स्त्वा॒ विश्वै᳚र्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयतु॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॒सेत्या॑ह। बृह॒स्पति॑रे॒वैनं॒ विश्वै᳚र्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयति॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा᳚स्ते॥४४॥

रो॒चि॒तस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वेष्वसीत्या॑ह। रो॒चि॒तो ह्ये॑ष दे॒वेषु॑। रो॒चि॒षी॒याहं

मनुष्येष्वित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सम्राड्घर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्मा स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह। रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्मा स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्मा स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। रुचित एवैष मनुष्येष्वायुष्मा स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुगसि रुचं मयि धेहि मयि रुगित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः। अथ यदेनमेतैर्यजुर्भी रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राह। रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको यजमानः॥४५॥

पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा पाङ्क्तेन छन्दसा स मा रुचितो रोचयेत्याहाशिषमेवैतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ च॥——[५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः। पुरस्तादुपसदां प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥४६॥

ऋतुभ्यं एव यज्ञस्य शिरोऽवंरुन्धे। द्वादंशकृत्वः प्रवृंणक्ति। द्वादंश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवंरुन्धे। चतुंर्विंꣳशतिः सम्पंद्यन्ते। चतुंर्विंꣳशतिरर्धमासाः। अर्धमासेभ्यं एव यज्ञस्य शिरोऽवंरुन्धे। अथो खलुं। सकृदेव प्रवृज्यंः। एकꣳ हि शिरंः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृंणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावांनग्निष्टोमः। यावांनेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिंदधाति। नोक्थ्ये प्रवृंञ्ज्यात्। प्रजा वै पशवं उक्थानिं। यदुक्थ्ये प्रवृञ्ज्यात्। प्रजां पशूनंस्य निर्दंहेत्। विश्वजिति सर्वंपृष्ठे प्रवृंणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युंतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युंतं च्यावयित्वाऽवंरुन्धे। अपंश्यं गोपामित्यांह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियांतयति। अपंश्यं गोपामित्यांह। असौ वा आंदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोंपायतिं। तमेव प्रजानां गोप्तारं कुरुते। अनिंपद्यमानमित्यांह॥४९॥

न ह्येंष निपद्यंते। आ च परां च पथिभिश्चरंन्तमित्यांह। आ च ह्येंष परां च

पथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान इत्याह। सध्रीचीँश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीँभ्यां मधु माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रैष्मावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह। अग्निर्ह्येवैषोँऽग्निना सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा गतेत्याह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो विभासि रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रा यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्थ्सन्दधाति। विश्वासां भुवां पत इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह। शैशिरावेवास्मा ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः। तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाँम्। पिता मतीनामित्याह। प्रजा वै

मतयः। तासामेष एव पिता। यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ट सꣳ सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं चैवाऽऽदित्यं प्रवर्ग्यं च सꣳशास्ति। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असीत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह। बोधयत्येवैनम्। न वै तेऽवकाशा भवन्ति। पत्नियै दशमः। नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः। ऋत्विजोऽवेक्षन्ते। एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानाꣳ सृष्ट्यै। रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते। रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पत्न्यवेक्षेत। यत्पत्न्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत। न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति। प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह। सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणक्त्यनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥——[६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि। देवनामैरेवैनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह। एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामाह्वयति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनामाह्वयति।

अदि॑त्या उ॒ष्णीष॑म॒सीत्या॑ह। य॒था॒य॒जु॒रे॒वैतत्। वा॒यु॒र॑स्यै॒ड इत्या॑ह। वा॒यु॒दे॒व॒त्यो॑ वै व॒थ्सः। पू॒षा त्वो॒पाव॑सृज॒त्वित्या॑ह। पौ॒ष्णा वै दे॒वत॑या प॒शव॑:॥५९॥

स्वयै॒वैन॑ दे॒वत॑यो॒पाव॑सृजति। अ॒श्विभ्या॑ प्रदा॑प॒येत्या॑ह। अ॒श्विनौ॒ वै दे॒वाना᳚म् भि॒षजौ᳚। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति। यस्ते॒ स्तन॑: शश॒य इत्या॑ह। स्तौत्ये॒वैना᳚म्। उस्र॑ घ॒र्मꣳ शि॒ꣳषोस्र॑ घ॒र्मं पा॑हि घ॒र्माय॑ शि॒ꣳषेत्या॑ह। यथा᳚ ब्रू॒याद॒मुष्मै॑ दे॒हीति॑। ता॒दृगे॒व तत्। बृह॒स्पति॒स्त्वोप॑ सीद॒त्वित्या॑ह॥६०॥

ब्रह्म॒ वै दे॒वाना॒ं बृह॒स्पति॑:। ब्रह्म॑णै॒वैना॒मुप॑सीदति। दान॑वः स्थ॒ पेर॑व॒ इत्या॑ह। मेध्या॑ने॒वैना᳚न्करोति। वि॒ष्व॒ग्वृतो॒ लोहि॑ते॒नेत्या॑ह॒ व्यावृ॑त्त्यै। अ॒श्विभ्या᳚ पिन्वस्व॒ सर॑स्वत्यै पिन्वस्व पू॒ष्णे पि॑न्वस्व॒ बृह॒स्पत॑ये पिन्व॒स्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॒ ह्ये॑षा दे॒वता᳚भ्य॒: पिन्व॑ते। इन्द्रा॑य पिन्व॒स्वेन्द्रा॑य पिन्व॒स्वेत्या॑ह। इन्द्र॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। द्विरिन्द्रा॒येत्या॑ह॥६१॥

तस्मा॒दिन्द्रो॑ दे॒वता॑नां भूयिष्ठ॒भाक्त॑मः। गा॒य॒त्रो॑ऽसि॒ त्रैष्टु॑भोऽसि॒ जाग॑तम॒सीति॑

शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमकः। अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्। आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्क्रियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्करोति। अथो अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति॥६२॥

घर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन समर्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यन्न वषट्कुर्यात्। रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। वडित्याह। परोक्षमेव वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञꣳ रक्षाꣳसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधु हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छा॒मीत्या॑ह। अ॒न्तरि॑क्षेणै॒वैन॒मुप॑यच्छति। न वा ए॒तं म॑नु॒ष्यो॑ भर्तु॒मर्॑हति। दे॒वाना᳚ं त्वा पितृ॒णामनु॑मतो॒ भर्तु॒ꣳ॒ शके॒यमित्या॑ह। दे॒वैरे॒वैनं॑ पि॒तृभि॒रनु॑मत॒ आद॑त्ते। वि वा ए॑नमे॒तद॑र्धयन्ति। यत्प॒श्चात्प्र॒वृज्यं॑ पु॒रो जु॒ह्वति॑। तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ऽनु॒ प्रेहीत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। दि॒वि॒स्पृङ्मा मा॑ हिꣳसीरन्तरिक्ष॒स्पृङ्मा मा॑ हिꣳसीः पृथिवि॒स्पृङ्मा मा॑ हिꣳसी॒रित्या॒हाहिꣳ॑सायै॥६५॥

सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ॒ दिवं॑ यच्छ॒ दि॒वो मा॑ पा॒हीत्या॑ह। आ॒शिषं॑मे॒वैतामा शा᳚स्ते। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। आ॒त्मा वा॒युः। उ॒द्यत्यं॑ वातना॒मान्या॑ह। आ॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॒ शिर॒ः प्रति॑दधाति। अनं॑वानम्। प्रा॒णाना॒ꣳ॒ सन्त॑त्यै। पञ्चा॑ह॥६६॥

पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॒ शिर॒ः प्रति॑दधाति। अ॒ग्नये᳚ त्वा॒ वसु॑मते॒ स्वाहेत्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो᳚ऽग्निर्वसु॑मान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहेत्या॑ह। च॒न्द्रमा॒ वै सोमो॑ रु॒द्रवा॑न्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय

त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहेत्या॑ह॥६७॥

अ॒प्सु वै वरु॑ण आदि॒त्यवा॑न्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। बृह॒स्पत॑ये त्वा वि॒श्वदे᳚व्यावते॒ स्वाहेत्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वाना॒ं बृह॒स्पति॑ः। ब्रह्म॑णै॒वैनं॑ जुहोति। स॒वि॒त्रे त्व॑र्भु॒मते॑ विभु॒मते᳚ प्रभु॒मते॒ वाज॑वते॒ स्वाहेत्या॑ह। सं॒व॒थ्स॒रो वै स॑वि॒तर्भु॒मान् विं॑भु॒मान्प्रं॑भु॒मान् वाज॑वान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। य॒माय॒ त्वाऽङ्गि॑रस्वते पितृ॒मते॒ स्वाहेत्या॑ह। प्रा॒णो वै य॒मोऽङ्गि॑रस्वान्पितृ॒मान्॥६८॥

तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता᳚भ्यो जुहोति। दश॒ सम्प॑द्यन्ते। दशा᳚क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒रा॒जै॒वान्ना॒द्य॒मव॑रुन्धे। रौ॒हि॒णाभ्या॒ं वै दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। तद्रौ॑हि॒णयो॑ रौहि॒ण॒त्वम्। यद्रौ॑हि॒णौ भव॑तः। रौ॒हि॒णाभ्या॑मे॒व तद्यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। अह॒र्ज्योति॑ः के॒तुना॑ जुषता॒ꣳ सुज्यो॒तिर्ज्योति॑षा॒ꣳ॒ स्वाहा॒ रात्रि॒र्ज्योति॑ः के॒तुना॑ जुषता॒ꣳ सुज्यो॒तिर्ज्योति॑षा॒ꣳ॒ स्वाहेत्या॑ह। आ॒दि॒त्यमे॒व तद॒मुष्मि॑ꣳल्लो॒केऽह्ना॑ प॒रस्ता᳚द्दाधार। रात्रि॑या अ॒वस्ता᳚त्।

तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यो॑ऽमुष्मि॑ँल्लो॒के॑ऽहोरा॒त्राभ्या॑ं धृ॒तः॥६९॥

म॒नु॒ष्य॒ना॒मानि॑ प॒शव॑ः सीद॒त्वित्या॒हेन्द्रा॒येत्या॑हार्धयति घ्नन्ति गृह्णा॒त्यहि॑ꣳसायै॒ पञ्चा॑ऽहादि॒त्यव॑ते॒ स्वाहेत्या॑ह पितृ॒माने॑ति च॒त्वारि॑ च॥———[७]

विश्वा॒ आशा॑ दक्षिण॒सदित्या॑ह। विश्वा॑ने॒व दे॒वान्प्री॑णाति। अथो॒ दुरि॑ष्ट्या ए॒वैन॑ं पाति। विश्वा॑ं दे॒वान॑याडि॒हेत्या॑ह। विश्वा॑ने॒व दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॒ मधो॑ः पिबतमश्वि॒नेत्या॑ह। अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॒ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य॒ शं यजु॑र्भि॒रित्या॑ह। अ॒भ्येवैन॑ं घारयति। अथो॑ ह॒विरे॒वाक॑ः॥७०॥

अश्वि॑ना घ॒र्मं पा॑तꣳ हार्दिवा॒नमह॑र्दि॒वाभि॑रू॒तिभि॒रित्या॑ह। अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। अनु॑ वा॒ं द्यावा॑पृथि॒वी मꣳसाता॒मित्या॒हानु॑मत्यै। स्वाहेन्द्रा॑य॒ स्वाहेन्द्रा॒वडित्या॑ह। इन्द्रा॑य॒ हि पु॒रो हू॒यते॑। आ॒श्राव्या॑ह घ॒र्मस्य॑ य॒जेति॑। वष॑ट्कृते जुहोति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अनु॑यजति स्व॒गाकृ॑त्यै। घ॒र्मम॑पातमश्वि॒नेत्या॑ह॥७१॥

पूर्व॑मे॒वोदि॒तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। अनु॑ वा॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑मꣳसाता॒मित्या॒हानु॑मत
तं प्रा॒व्यं॑ यथा॒वण्णमो॑ दि॒वे नमः॑ पृथि॒व्या इत्या॑ह। य॒था॒य॒जु॒रे॒वैतत्। दि॒विधा॑
इ॒मं य॒ज्ञं य॒ज्ञमि॒मं दि॒विधा॒ इत्या॑ह। सु॒व॒र्गमे॒वैनं॑ लो॒कं गं॑मयति। दिवं॑
गच्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ पृथि॒वीं ग॒च्छेत्या॑ह। ए॒ष्वेवैनं॑ लो॒केषु॒ प्रति॑ष्ठापयति। पञ्च॑
प्र॒दिशो॑ ग॒च्छेत्या॑ह॥७२॥

दि॒क्ष्वे॑वैन॒ प्रति॑ष्ठापयति। दे॒वान्घ॑र्म॒पान्ग॑च्छ पि॒तॄन्घ॑र्म॒पान्ग॒च्छेत्या॑ह। उ॒भये॑ष्वे॒वैन॒
प्रति॑ष्ठापयति। यत्पिन्व॑ते। वर्षु॑कः प॒र्जन्यो॑ भवति। तस्मा॒त्पिन्व॑मान॒ः पुण्यः॑।
यत्प्राङ्ग्पिन्व॑ते। तद्दे॒वाना॑म्। यद्द॑क्षि॒णा। तत्पि॑तॄ॒णाम्॥७३॥

यत्प्र॒त्यक्। तन्म॑नु॒ष्या॑णाम्। यदुद॑ङ्। तद्रु॒द्राणा॑म्। प्राञ्च॒मुद॑ञ्चं पिन्वयति।
दे॒व॒त्राकः॑। अथो॒ खलु॑। सर्वा॒ अनु॒ दिशः॑ पिन्वयति। सर्वा॒ दिश॒ः समे॑धन्ते।
अ॒न्तः॒प॒रि॒धि पिं॑न्वयति॥७४॥

तेज॒सोऽस्कं॑न्दाय। इ॒षे पीं॑पिह्यू॒र्जे पीं॑पि॒हीत्या॑ह। इषं॑मे॒वोर्जं॒ यजं॑माने दधाति।

यज॑मानाय पीपि॒हीत्या॑ह। यज॑मानायै॒वैताम॒शिष॒माशा᳚स्ते। मह्यं॒ ज्यैष्ठ्या॑य पीपि॒हीत्या॑ह। आ॒त्मन॑ ए॒वैताम॒शिष॒माशा᳚स्ते। त्विष्यै᳚ त्वा द्यु॒म्नाय॑ त्वेन्द्रि॒याय॑ त्वा॒ भूत्यै॒ त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जु॒रे॒वैतत्। धर्मा॑सि सु॒धर्मा मे᳚ न्य॒स्मे ब्रह्मा॑णि धा॒रयेत्या॑ह॥७५॥

ब्रह्म॑न्ने॒वैन॒ं प्रति॑ष्ठापयति। नेत्त्वा॒ वात॑ः स्क॒न्दया॒दिति॒ यद्य॑भि॒चरे᳚त्। अ॒मुष्य॑ त्वा प्रा॒णे सा॑दयाम्य॒मुना॑ स॒ह नि॑र॒र्थं ग॒च्छेति॑ ब्रूया॒द्यं द्वि॒ष्यात्। यमे॒व द्वेष्टि॑। तेनै॑नꣳ स॒ह नि॑र॒र्थं ग॑मयति। पूष्णे श॑र॒से॒ स्वाहेत्या॑ह। या ए॒व दे॒वता॑ हु॒तभा॑गाः। ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ग्राव॑भ्य॒ः स्वाहेत्या॑ह। या ए॒वान्तरि॑क्षे॒ वाच॑ः॥७६॥

ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। प्र॒ति॒रेभ्य॒ः स्वाहेत्या॑ह। प्रा॒णा वै दे॒वाः प्र॑ति॒राः। तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॒ꣳ॒ स्वाहेत्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वैनं॑ जुहोति। पि॒तृभ्यो॑ घर्म॒पेभ्य॒ः स्वाहेत्या॑ह। ये वै यज्वा॑नः। ते पि॒तरो॑ घर्म॒पाः। तेभ्य॑ ए॒वैनं॑ जुहोति॥७७॥

रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो᳚त्रे॒ स्वाहेत्या॑ह। रु॒द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स॒र्वत॒ः सम॑नक्ति।

सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदञ्चं निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकꣳ स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो माऽह्नो रात्रियै मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अपीपरो मा रात्रिया अह्नो मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वाऽऽयुर्मे दा वर्चसा माऽऽञ्जीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न्न होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः पराभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतꣳ हविर्मधु हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता नोऽसि मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। अश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। स्वधाविनोऽशीमहि त्वा मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। तेजसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवथ्सरं न माꣳसमश्नीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन पिबेत्। नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तथ्सꣳश्यति। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजि सौर्ये ब्रह्मसन्न्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय। तस्मादेतानि यजूꣳषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः सꣳसादयति। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति॥८२॥

अकरश्विनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधि पिन्वयति धारयेत्याह वाचो घर्मपास्तेभ्य एवैनं जुहोत्यन्वीक्षेत होतव्या(३)मित्यग्नावित्याह दधतेऽगोपायथ्सप्त च॥ [८]

घ॒र्म॒ या ते॑ दि॒वि शुगि॑ति॒ ति॒स्र आहु॑तीर्जु॒होति। छन्दो॑भिरे॒वास्यै॒भ्यो लो॒केभ्य॒ः शु॒च॒मव॑ यजते। इ॒य॒त्यग्रे॑ जुहोति। अथे॒य॒त्यथेयं॑ति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। अनु॑ नो॒ऽद्यानु॑मति॒रित्या॒हानु॑मत्यै। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॒ इत्या॑ह। दि॒व ए॒वेमाँल्लो॒कान्दा॑धार। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पाया॒ इत्या॑ह॥८३॥

ए॒ष्वे॑व लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पाया॒ इत्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्दा॑धार। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। अ॒सौ खलु॒ वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः॑। तं यद्द॑क्षि॒णा प्र॒त्यञ्च॒मुद॑ञ्चमुद्वा॒सये॑त्। जि॒ह्मं य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ हरेत्। प्राञ्च॒मुद्वा॑सयति। पु॒रस्ता॑दे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिर॒ः प्रति॑दधाति॥८४॥

प्राञ्च॒मुद्वा॑सयति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यः पु॒रस्ता॒दुदे॑ति। श॒फो॒प॒य॒मान्ध॒वित्रा॑णि॒ धृष्टी॒ इत्य॒न्ववं॑हरन्ति। सात्मा॑नमे॒वैन॒ँ॒ सत॑नु करोति। सात्मा॒ऽमुष्मि॑ँल्लो॒के भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। औदु॑म्बराणि भवन्ति। ऊर्ग्वा उ॑दु॒म्बर॑ः। ऊर्जमे॒वाव॑रुन्धे। वर्त्म॑ना॒ वा अ॒न्वित्य॑॥८५॥

य॒ज्ञꣳ रक्षा॑ꣳसि जिघाꣳसन्ति। साम्ना᳚ प्रस्तो॒ताऽन्ववै॑ति। साम॒ वै र॑क्षो॒हा। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। त्रिर्नि॒धन॒मुपै॑ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॒ रक्षा॒ꣳ॒स्यप॑हन्ति। पुरु॑षः पुरुषो नि॒धन॒मुपै॑ति। पुरु॑षः पुरुषो॒ हि र॑क्ष॒स्वी। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॥८६॥

यत्पृ॑थि॒व्यामु॑द्वा॒सये᳚त्। पृ॒थि॒वीꣳ शु॒चाऽर्प॑येत्। यद॒प्सु। अ॒पः शु॒चार्प॑येत्। यदोष॑धीषु। ओष॑धीः शु॒चाऽर्प॑येत्। यद्व॒न॒स्पति॑षु। व॒न॒स्पती᳚ञ्छु॒चार्प॑येत्। हिर॑ण्यं नि॒धायोद्वा॑सयति। अ॒मृत॒ं वै हिर॑ण्यम्॥८७॥

अ॒मृत॑ ए॒वैन॒ं प्रति॑ष्ठापयति। व॒ल्गुर॑सि श॒ं युधा॑या॒ इति॒ त्रिः परि॑षि॒ञ्चन्पर्ये॑ति। त्रि॒वृद्वा अ॒ग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः। तस्य॒ शुच॑ꣳ शमयति। त्रिः पुन॒ः पर्ये॑ति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वास्य॒ शुच॑ꣳ शमयति। चतु॑ः स्रक्ति॒र्नाभि॑र्ऋ॒तस्येत्या॑ह॥८८॥

इ॒यं वा ऋ॒तम्। तस्या॑ ए॒ष ए॒व नाभि॑ः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। सदो᳚

विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो अप ह्वर इत्याह भ्रातृव्यापनुत्त्यै। घर्मैतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्ग्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥८९॥

अनशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामासि दिव्यो गन्धर्व इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानꣳ रन्तिं बन्धुतां व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। व्यसौ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्। चिदसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। विश्वावसुꣳ सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्य क्रियमाण-स्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेना प्याययति। विश्वावसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यादित्याह।

ऋ॒तू॒नेवास्मै॑ कल्पयति। प्राऽऽसा᳚ं गन्ध॒र्वो अ॒मृता॑नि वोच॒दित्या॑ह। प्रा॒णा वा अ॒मृता᳚ः। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ कल्पयति। ए॒तत्त्वं दे॑व घर्म दे॒वो दे॒वानुपा॑गा॒ इत्या॑ह। दे॒वो ह्ये॑ष सं दे॒वानु॒पैति॑। इ॒दम॒हं म॑नु॒ष्यो॑ मनु॒ष्या॑नित्या॑ह॥१२॥

म॒नु॒ष्यो॑ हि। ए॒ष सन्म॑नु॒ष्या॑नु॒पैति॑। ई॒श्व॒रो वै प्र॑व॒र्ग्य॑मुद्वा॒सय॑न्। प्र॒जां प॒शून्थ्सो॑मपी॒थम॑नू॒द्वास॒ः सोम॑ पी॒थानु॒मेहि॑। स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॒णेत्या॑ह। प्र॒जामे॒व प॒शून्थ्सो॑मपी॒थमा॒त्मन्ध॑त्ते। सु॒मि॒त्रा न॒ आप॒ ओष॑धयः स॒न्त्वित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा᳚स्ते। दु॒र्मि॒त्रास्तस्मै॑ भूयासु॒र्यो᳚ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्म इत्या॑ह। अ॒भि॒चा॒र ए॒वास्यै॒षः। प्र वा ए॒षो᳚ऽस्माल्लो॒काच्च्य॑वते। यः प्र॑व॒र्ग्य॑मुद्वा॒सय॑ति॑। उदु॒त्यं चि॒त्रमिति॑ सौ॒रीभ्या॑मृ॒ग्भ्यां पुन॒रेत्य॒ गार्ह॑पत्ये जुहोति। अ॒यं वै लो॒को गार्ह॑पत्यः। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्रति॑तिष्ठति। अ॒सौ खलु॒ वा आ॑दि॒त्यः सु॑व॒र्गो लो॒कः। यथ्सौ॒री भव॑तः। तेनै॒व सु॑व॒र्गाल्लो॒कान्नैति॑॥१३॥

ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पाया॒ इत्या॑ह दधात्य॒न्वित्यं॑ रक्ष॒स्वी रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॒ वै हिर॑ण्यमाहार्धयति॒ ह्ये॑ष गृ॒णा॒त्वित्या॑ह मनु॒ष्या॑नित्या॑हास्यै॒षो᳚ऽष्टौ

चं॥ [१]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुह्रन्। तदेभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूꣳष्यभवन्। शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः। यद्गोः पयः॥१४॥

तथ्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वास-येत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥१५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखꣳ सन्दधात्यन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयाꣳसि पर्यासते। परि वै ताꣳ

समां प्रजा वयाꣳस्यासते॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय। पुरो वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति। तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि प्रवर्तयति। औदुम्बर्याꣳ शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्ग्वा उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्घर्मः॥१८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह। शुचैवास्य प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमार्च्छति। यत्र दर्भा उपदीकसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता वा अपामनूज्झावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं नियच्छति। ता

आपो॒ नियं॑ता॒ धन्वं॑ना यन्ति॥९९॥

गोः पयं उत्तरवे॒दिरांसते स्थापयति घ॒र्मो यंन्ति॥ ——— [१०]

प्र॒जाप॑तिः सम्भ्रि॒यमा॑णः। स॒म्राट्थ्सम्भृ॑तः। घ॒र्मः प्रवृ॑क्तः। म॒हा॒वी॒र उद्वा॑सितः। अ॒सौ खलु॒ वावैष आ॑दि॒त्यः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। स ए॒तानि॒ नामा॑॑न्यकुरुत। य ए॒वं वेद॑। वि॒दुरे॑न॒ नाम्ना॑॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति॥१००॥

यो वै वसी॑याꣳसं यथाना॒मम॑ुप॒चर॑ति। पुण्या॑॑र्ति॒ वै स तस्मै॑ कामयते। पुण्या॑॑र्तिमस्मै कामयन्ते। य ए॒वं वेद॑। तस्मा॑दे॒वं वि॒द्वान्। घ॒र्म इति॒ दिवाऽऽच॑क्षीत। स॒म्राडिति॒ नक्तम्॑॑। ए॒ते वा ए॒तस्य॑ प्रि॒ये त॒नुवौ॑॑। ए॒ते अ॑स्य प्रि॒ये नाम॑नी। प्रि॒यये॒वैन॑ त॒नुवा॑॑॥१०१॥

प्रि॒येण॒ नाम्ना॒ सम॑र्धयति। की॒र्तिर॑स्य॒ पूर्वाग॑च्छति ज॒नतामा॑य॒तः। गा॒य॒त्री दे॒वेभ्योऽपा॑॑क्रामत्। तां दे॒वाः प्र॑व॒र्ग्ये॑णै॒वानु॒ व्य॑भवन्। प्र॒व॒र्ग्ये॑णाप्नुवन्। यच्च॑तुर्विꣳशति॒कृत्व॑ः प्रव॒र्ग्यं॑ प्रवृ॒णक्ति॑। गा॒य॒त्रीमे॒व तदनु॒ विभ॑वति। गा॒य॒त्रीमा॑॑प्नोति।

पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सꣳसंन्नः॥१०२॥

वसंवः प्रवृंक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पयंस्यानीयमांने। मारुतः क्वथन्। पौष्ण उदंन्तः। सारस्वतो विष्यन्दंमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यंतः। वायुर्ह्रियमांणः। प्रजापंतिर्हूयमांनो वाग्घुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आंदित्यः। यत्प्रंवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेदं। विदुरेनं नाम्नां। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुंतिं नाश्ञुतेऽथं। कस्मांदेषोऽश्ञुत इतिं। वागेष इतिं ब्रूयात्। वाच्येंव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मांदश्ञुते। प्रजापंतिर्वा एष द्वांदशधा विहिंतः। यत्प्रंवर्ग्यः। यत्प्रागंवकाशेभ्यंः। तेनं प्रजा अंसृजत। अवकाशैर्देवासुरानंसृजत। यदूर्ध्वमंवकाशेभ्यंः। तेनान्नंमसृजत। अन्नं प्रजापंतिः। प्रजापंतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सꣳसंन्नो हूयमांनो वाग्घुतो दंधात्येषः॥ [११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामाꣳ एति। यद्द्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्रवृज्यते। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते। आदित्यो भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्प्रवृज्यते। चन्द्रमा भूत्वा नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहन्प्रवृज्यते। ऋतुर्भूत्वा संवथ्सरमेति। यथ्सप्तमेऽहन्प्रवृज्यते। धाता भूत्वा शक्करीमेति। यदष्टमेऽहन्प्रवृज्यते। बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति। यन्नवमेऽहन्प्रवृज्यते। मित्रो भूत्वा त्रिवृतं इमाँल्लोकानेति। यद्दशमेऽहन्प्रवृज्यते। वरुणो भूत्वा विराजमेति॥१०७॥

यदेकादशेऽहन्प्रवृज्यते। इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति। यद्द्वादशेऽहन्प्रवृज्यते। सोमो भूत्वा सुत्यामेति। यत्पुरस्तादुपसदां प्रवृज्यते। तस्मादितः पराङ्मूँल्लोकाꣳस्तपन्नेति। यदुपरिष्टादुपसदां प्रवृज्यते। तस्मादमुतोऽर्वाङिमाँल्लोकाꣳस्तपन्नेति। य एवं वेद। ऐव तपति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥ [१२]

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

❀❀❀

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सिञ्चामि॒ य॒जुषा॑ प्र॒जामायु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

प॒रे॒यु॒वाꣳसं॑ प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ ब॒हुभ्य॒ः पन्था॑मनपस्पशा॒नम्। वै॒व॒स्व॒तꣳ स॒ङ्गम॑नं॒ जना॑नां य॒मꣳ राजा॑नꣳ ह॒विषा॑ दुवस्यत। इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒मन्वाग॒न्नपै॒तदू॑ह॒ यदि॒हाबि॑भः पु॒रा। इ॒ष्टा॒पू॒र्तमनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां॒ यथा॑ ते द॒त्तं ब॑हु॒धा विब॑न्धुषु। इ॒मौ यु॑नज्मि ते वह्नी॒ असु॑नीथाय वो॒ढवे᳚। याभ्या᳚ꣳ य॒मस्य॒ साद॑नꣳ सु॒कृता॒ चापि॑ गच्छतात्। पू॒षा त्वे॒तश्च्या॑वयतु॒ प्रवि॒द्वाननं॑ष्टपशु॒र्भुव॑नस्य गो॒पाः। स त्वै॒तेभ्य॒ः परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॒ऽग्निर्दे॒वेभ्य॑ः सुवि॒दत्रे᳚भ्यः। पू॒षेमा आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वा॒ः सो अ॒स्माꣳ अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अघृ॑णि॒ः सर्व॑वी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॑तु॒ प्रवि॒द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायु॒ः परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु॒ प्रप॑थे पु॒रस्ता᳚त्। यत्राऽऽस॑ते सु॒कृतो॒ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः स॑वि॒ता द॑धातु। भुव॑नस्य पत इ॒दꣳ ह॒विः। अ॒ग्नये॑ र॒यि॒मते॒ स्वाहा᳚। पुरु॑षस्य सया॒व॒र्यपे॒द॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो॒ अत्र॒

नापरः पुरा जरस आयति। पुरुषस्य सयावरि वि ते प्राणमसि स्रसम्। शरीरेण महीमिहि स्वधयेहि पितृनुप प्रजयाऽस्मानिहावह। मैवं माꣳ स्ता प्रियेऽहं देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽभ्याववृथ्स्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्य प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि। हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव। सुवर्णꣳ हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। धनुर्हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणिꣳ हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्। एष यश्चमसो देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व मेदसा पीवसा च। नेत्त्वा धृष्णुर्हरसा जर्हृषाणो दधग्विधक्ष्यन्पर्यङ्खयातै। मैनमग्ने विदहो माऽभिशोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं करवो जातवेदोऽथेमेनं प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा करसि जातवेदोऽथेमेनं परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां वशनीर्भवाति। सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं ते शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्ते शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहेमꣳ सुकृतां यत्र लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदो वहेमꣳ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वानभ्याववृध्स्वाभिमातीर्जयेम शरीरैश्चत्वारि च॥ [१]

य ए॒तस्यं॒ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्य॒ः स्वाहा॒ य ए॒तस्यं॒ प॒थो रंक्षि॒तार॒स्तेभ्य॒ः स्वाहा॒ य ए॒तस्यं॒ प॒थोंभिऽरंक्षि॒तार॒स्तेभ्य॒ः स्वाहाँऽऽख्या॒त्रे स्वाहांऽपाख्या॒त्रे स्वाहांऽभि॒लालंपते॒ स्वाहांऽप॒लालंपते॒ स्वाहा॒ऽग्नयें कर्म॒कृते॒ स्वाहा॒ यमत्र॒ नाधी॒मस्तस्मै॒ स्वाहाँ। यस्तं इ॒ध्मं ज॒भरंथ्सिष्विद॒ानो मूर्धानं वात॒ तपंते त्वा॒या। दिवो॒ विश्वंस्माथ्सीमघाय॒त उंरुष्यः। अ॒स्मात्त्वमधिं जा॒तोंऽसि॒ त्वद॒यं जांयतां॒ पुनंः। अ॒ग्नयें वैश्वान॒रायं सुव॒र्गायं लो॒काय॒ स्वाहाँ॥५॥

य ए॒तस्य॒ त्वत्पश्चं॥ [२]

प्र के॒तुनां बृह॒ता भाँत्य॒ग्निरा॒विर्विश्वांनि वृष॒भो रोंरवीति। दि॒वश्चि॒दन्ता॒दुप॒ मामु॒दानंड॒पामु॒पस्थें महि॒षो वंवर्ध। इ॒दं त॒ एकं प॒र ऊंत॒ एकं तृ॒तीयेंन॒ ज्योतिंषा॒ संविंशस्व। सं॒वेशंनस्त॒नुवै॒ चारुंरेधि प्रि॒यो दे॒वानाँ पर॒मे स॒धस्थेँ। नाकें सुप॒र्णमुप॒ यत्पतंन्तꣳ हृ॒दा वेनंन्तो अ॒भ्यचंक्षत त्वा। हिरंण्यपक्ष॒ं वरुंणस्य दूतं य॒मस्य॒ योनौं शकु॒नं भुंर॒ण्युम्। अतिंद्रव सारमे॒यौ श्वानौं चतुर॒क्षौ श॒बलौं सा॒धुनां प॒था। अथां

पितृन्थ्सुविदत्राꣳ अपीहि यमेन ये संधमादं मदन्ति। यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा। ताभ्याꣳ राजन्परि देह्येनꣳ स्वस्ति चास्मा अनमीवं च धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाꣳ अनु। तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्। सोम एकेभ्यः पवते घृतमेक उपासते। येभ्यो मधु प्रधावति ताꣳश्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरासो ये तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताꣳश्चिदेवापि गच्छतात्। तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये चक्रिरे महत्ताꣳश्चिदेवापि गच्छतात्। अश्मन्वती रेवतीः सꣳरभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये असन्नशेवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रꣳ सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे। येनापुनादिन्द्रमनार्तमार्त्यै तेनाहं माꣳ सर्वतनु पुनामि। या राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता

नृ॒पतिं॑मि॒च्छमा॑नाः। धा॒तुस्ताः सर्वा॒ः पवं॑नेन पू॒ताः प्र॒जया॒स्मान्र॒य्या वर्च॑सा॒ स॒ꣳसृं॑जाथ। उद्व॒यं तमं॑स॒स्परि॒ पश्यं॑न्तो॒ ज्योति॒रुत्तं॑रम्। दे॒वं दे॑व॒त्रा सूर्य॒मगं॑न्म॒ ज्योतिं॑रुत्त॒मम्। धा॒ता पुं॑नातु सवि॒ता पुं॑नातु। अ॒ग्नेस्तेजं॑सा॒ सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सा॥८॥

धे॒ह्युत्तं॑रेमा॒ष्टौ चं॥ [३]

यन्तें॑ अ॒ग्निमम॑न्थाम वृष॒भाये॑व॒ पक्तं॑वे। इ॒मन्त॒ꣳ शं॑मयामसि क्षी॒रेणं॑ चोद॒केनं॑ च। यन्त्वमं॑ग्ने स॒मदं॑ह॒स्त्वमु॒ निर्वा॑पया॒ पुनः॑। क्या॒म्बूरत्रं॑ जायतां पाकदू॒र्वा व्यं॑ल्कशा। शीतिं॑के॒ शीतिं॑कावति॒ ह्लादुं॑के॒ ह्लादुं॑कावति। म॒ण्डूक्यां॑ सुसङ्ग॒मये॒मꣴ स्व॑ग्नि॒ꣳ श॒मयं॑। शं तें॑ धन्व॒न्या आप॒ः शमुं॑ ते सन्त्वनू॒क्याः॑। शं तें॑ समु॒द्रिया॒ आप॒ः शमुं॑ ते सन्तु॒ वर्ष्याः॑। शं ते॒ स्रवं॑न्तीस्त॒नुवे॒ शमुं॑ ते सन्तु॒ कूप्याः॑। शन्तें॑ नीहा॒रो वं॑र्षतु॒ शमु॒ पृष्वाऽवं॑शीयताम्॥९॥

अवं॑ सृज॒ पुनं॑रग्ने पि॒तृभ्यो॒ यस्त॒ आहुं॑त॒श्चरं॑ति स्व॒धाभिः॑। आयु॒र्वसा॑न॒ उपं॑ यातु॒ शेष॒ꣳ॒ सङ्गं॑च्छतां त॒नुवा॑ जातवेदः। सङ्गं॑च्छस्व पि॒तृभि॒ः सꣴ स्व॒धाभि॒ः समिं॑ष्टापू॒र्तेनं॑

परमे व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः सविता दधातु। यत्ते कृष्णः शकुन आतुतोद पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु सोमश्च यो ब्राह्मणमाविवेश। उत्तिष्ठातस्तनुवꣳ सम्भरस्व मेह गात्रमवहा मा शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः सविता दधातु। इदं त एकं पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमं नाकमधि रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्नये वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयताꣳ सधस्थे पञ्च च॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरक्ता। आसीदताꣳ सुप्रयतेह बर्हिष्यूर्जाय जात्यै मम शत्रुहत्यै। यम इव यतमाने यदैतं प्रवाम्भरन्मानुषा

देवयन्तः। आसीदतꣳ स्वमु लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे नः। यमाय सोमꣳ सुनुत यमाय जुहुता हविः। यमꣳ ह यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरंकृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोत प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमद्दीर्घमायुः प्र जीवसे। यमाय मधुमत्तमꣳ राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः पूर्वजेभ्यः पूर्वेभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठ्य जगतः पार्थिवस्यैक इद्वशी। यमं भङ्ग्यश्रवो गाय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्ग्यश्रवो यो राजानपरोध्यः। येनापो नद्यो धन्वानि येन द्यौः पृथिवी दृढा। हिरण्यकक्ष्यान् सुधुरान् हिरण्याक्षानयः शफान्। अश्वाननश्यतो दानं यमो राजाभि तिष्ठति। यमो दाधार पृथिवीं यमो विश्वमिदं जगत्। यमाय सर्वमित्तस्थे यत्प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च यथा षड्यथा पञ्च दशर्षयः। यमं यो विद्यात्स ब्रूयाद्यथैक ऋषिर्विजानते॥१२॥

त्रिकद्रुकेभिः पतति षडुर्वीरेकमिद्बृहत्। गायत्री त्रिष्टुप्छन्दाꣳसि सर्वा ता

यम आहिता। अहरहर्नयमानो गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यमः। वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजनि ते जनाः। ये चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते राजन्निह विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाꣳश्च ये नमस्यन्ति ब्राह्मणाꣳश्चापचित्यति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबते यमः। अत्रा नो विश्पतिः पिता पुराणा अनुवेनति॥१३॥

पथिकृद्भ्यो विजानतेऽनु वेनति॥ [५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सꣳ शतधारमेतम्। तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभरत्पिन्वमाने। द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः। इमꣳ समुद्रꣳ शतधारमुत्सं व्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदितिं जनायाग्ने मा हिꣳसीः परमे व्योमन्। अपेत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्भिरक्तुभिर्व्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै। सवितैतानि शरीराणि

पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदंधे। तेभिंर्युज्यन्तामघ्रियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृंषतु लाङ्गंलम्। शुनं वंरत्रा बंध्यन्ताꣳ शुनमष्ट्रामुदिंङ्गय शुनांसीरा शुनमस्मासुं धत्तम्। शुनांसीराविमां वाचं यद्दिवि चंक्रथुः पयंः। तेनेमामुपं सिञ्चतम्। सीते वन्दांमहे त्वाऽर्वाची सुभगे भव। यथां नः सुभगा संसि यथां नः सुफला संसि। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदंधे। तेभिंरदिते शं भंव। विमुंच्यध्वमघ्रिया देंवयाना अतांरिष्म तमंसस्पारमस्य। ज्योतिंरापाम सुवंरगन्म॥१५॥

प्र वाता वान्तिं पतयंन्ति विद्युत उदोषंधीर्जिहते पिन्वंते सुवंः। इरा विश्वंस्मै भुवंनाय जायते यत्पर्जन्यंः पृथिवीꣳ रेतसाऽवंति। यथां यमायं हार्म्यमवंपन्पञ्चं मानवाः। एवं वंपामि हार्म्यं यथासांम जीवलोके भूरंयः। चितंः स्थ परिचितं ऊर्ध्वचितंः श्रयध्वं पितरों देवताँ। प्रजापंतिर्वः सादयतु तयां देवतंया। आप्यांयस्व सन्तेँ॥१६॥

अघ्रिया अंगन्म सप्त चं॥ [६]

उत्ते तभ्नोमि पृथिवीं त्वत्परीमं लोकं निदधन्मो अहꣳ रिषम्। एताꣳ स्थूणां पितरो धारयन्तु तेऽत्रा यमः सादनात्ते मिनोतु। उपसर्प मातरं भूमिमेतामुरुव्यचसं पृथिवीꣳ सुशेवाम्। ऊर्णम्रदा युवतिर्दक्षिणावत्येषा त्वा पातु निरृत्या उपस्थे। उच्छ्वञ्चस्व पृथिवि मा विबाधिथाः सूपायनास्मै भव सूपवञ्चना। माता पुत्रं यथासिचाभ्येनं भूमि वृणु। उच्छ्वञ्चमाना पृथिवी हि तिष्ठसि सहस्रं मित उप हि श्रयन्ताम्। ते गृहासो मधुश्चुतो विश्वाहास्मै शरणाः सन्त्वत्र। एणीर्धाना हरिणीरर्जुनीः सन्तु धेनवः। तिलवत्सा ऊर्जमस्मै दुहाना विश्वाहा सन्त्वनपस्फुरन्तीः॥१७॥

एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहे। अक्षितिर्नाम ते असौ। इदं पितृभ्यः प्रभरेम बर्हिर्देवेभ्यो जीवन्त उत्तरं भरेम। तत्त्वमारोहासो मेध्यो भव यमेन त्वं यम्यां संविदानः। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधिष्टां मा माता पृथिवि त्वम्। पितृन् हि यत्र गच्छास्येधासं यमराज्ये। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधेथां मा माता पृथिवी

मही। वैवस्वतꣳ हि गच्छांसि यमराज्ये विरांजसि। नळं प्लुवमारोंहैतं नळेनं पथोऽन्विंहि। स त्वं नळप्लंवो भूत्वा सन्तंर प्रतरोत्तंर॥१८॥

सवितैतानि शरींराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदंधे। तेभ्यंः पृथिवि शं भंव। षड्ढोंता सूर्यं ते चक्षुंर्गच्छतु वातंमात्मा द्यां च गच्छं पृथिवीं च धर्मंणा। अपो वां गच्छ यदि तत्रं ते हितमोषंधीषु प्रतिंतिष्ठा शरींरैः। परं मृत्यो अनुपरेंहि पन्थां यस्ते स्व इतंरो देवयानांत्। चक्षुंष्मते शृण्वते तें ब्रवीमि मा नंः प्रजाꣳ रींरिषो मोत वीरान्। शं वातः शꣳ हि ते घृणिः शमु ते सन्त्वोषंधीः। कल्पंन्तां मे दिशंः शग्माः। पृथिव्यास्त्वां लोके सांदयाम्यमुष्य शर्मांसि पितरों देवतां। प्रजापंतिस्त्वा सादयतु तयां देवतंया। अन्तरिंक्षस्य त्वा दिवस्त्वां दिशां त्वा नाकंस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्यं त्वा विष्टपें सादयाम्यमुष्य शर्मांसि पितरों देवतां। प्रजापंतिस्त्वा सादयतु तयां देवतंया॥१९॥

अपूपवांन्घृतवाꣳश्चरुरेह सींदतूत्तभ्नुवन् पृंथिवीं द्यामुतोपरिं। योनिकृतंः

पथि॒कृतः॑ सपर्यत॒ ये दे॒वाना॒ᳪ घृतभा॑गा इ॒ह स्थ। ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा निधी॑यते गृ॒हे॑ऽसौ। दशा॒ᳪक्षरा॒ ता॑ᳪ रक्ष॑स्व॒ तां गो॑पायस्व॒ तां ते॒ परि॑ददामि॒ तस्या॒ᳪ त्वा॒ मा द॑भन्पि॒तरो॑ दे॒वता॒ᳪ। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या। अ॒पू॒पवा॒ᳪञ्छृतवा॒ᳪन् क्षी॒र॒वा॒न्दधि॑वा॒न्मधु॑मा॒ᳪ श्च॒रुरेह सी॑दतूत्तभ्नु॒वन् पृ॑थि॒वीं द्यामु॒तोप॑रि। यो॒नि॒कृतः॑ पथि॒कृतः॑ सपर्यत॒ ये दे॒वाना॑ᳪ शृ॒तभा॑गाः क्षी॒रभा॑गा॒ दधि॑भागा॒ मधु॑भागा इ॒ह स्थ। ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा निधी॑यते गृ॒हे॑ऽसौ। श॒ताक्ष॑रा स॒हस्रा॒ᳪक्षरा॒युता॒ᳪक्ष॒राऽच्यु॑ताक्षरा॒ ता॑ᳪ रक्ष॑स्व॒ तां गो॑पायस्व॒ तां ते॒ परि॑ददामि॒ तस्या॒ᳪ त्वा॒ मा द॑भन्पि॒तरो॑ दे॒वता॒ᳪ। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या॥२०॥

अन॑पस्फुरन्ती॒रुत्त॑र दे॒वत॑या॒ द्वे च॑॥ ——— [७]

ए॒तास्ते॒ᳪ स्व॒धा अ॒मृता॒ᳪः करोमि॒ यास्ते॑ धा॒नाः प॑रि॒किरा॒म्यत्र॑। तास्ते॑ य॒मः पि॒तृभि॑ः संवि॒दा॒नोऽत्र॑ धे॒नूः का॑म॒दुघा॒ᳪः करोतु। त्वामर्जु॒नौष॑धीना॒ᳪ पयो॒ᳪ ब्र॒ह्माण॒ इद्वि॑दुः। तासा॒ᳪ

त्वा मध्यादाददे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणाꣳ स्तम्बमाहरैतां प्रियतमां मम। इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु। काशानाꣳ स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै। य एतस्यै दिशः पराभवन्नघायवो यथा तेनाभवान्पुनः। दर्भाणाꣳ स्तम्बमाहर पितृणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो फलम्॥२१॥

लोकं पृण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शꣳ हि ते घृणिः शमु ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोऽपरामार्तिमाराम काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां कृतं मित्रेण वरुणेन च। वरणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आर्त्यै निरृत्यै द्वेषाच्च वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा द्वेषाꣳसि शमि शमयास्मदघा द्वेषाꣳसि यव यवयास्मदघा द्वेषाꣳसि। पृथिवीं गच्छान्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो गच्छ सुवर्गच्छ सुवर्गच्छ दिशो गच्छ दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छाऽऽपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु॥२२॥

फलं पुनातु॥ [८]

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ट। इह त्वष्टा सुजनिमा सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः। यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति क्लृप्ताः। यथा न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूꣳषि कल्पयैषाम्। न हि ते अग्ने तनुवै क्रूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजनं पुनर्जरायु गौरिव। अप नः शोशुचदघमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः शोशुचदघं मृत्यवे स्वाहा। अनड्वाहमन्वारभामहे स्वस्तये। स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्य। प्राञ्चोऽगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीस्तिरो मृत्युं दद्महे पर्वतेन। इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा

सम्मृशन्ताम्। अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्रे। यदाञ्जनं त्रैककुदं जातꣳ हिमवतस्परि। तेनामृतस्य मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्भिनथ्स्योषधे पृथिव्या अधि। एवमिम उद्भिन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अजोऽस्यजास्मदघा द्वेषाꣳसि यवोऽसि यवयास्मदघा द्वेषाꣳसि॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥ [१]

अप नः शोशुचदघमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः शोशुचदघम्। सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजामहे। अप नः शोशुचदघम्। प्रयद्भन्दिष्ठ एषां प्रास्माकासश्च सूरयः। अप नः शोशुचदघम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूरयः। अप नः शोशुचदघम्। प्रयत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि प्र ते वयम्। अप नः शोशुचदघम्॥२५॥

त्वꣳ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अप नः शोशुचदघम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेव पारय। अप नः शोशुचदघम्। स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तये। अप नः शोशुचदघम्। आपः प्रवणादिव यतीरपास्मथ्स्यन्दतामघम्। अप नः शोशुचदघम्। उद्वनादुदकानीवापास्मथ्स्यन्दताम

अप नः शोशुचदघम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाꣳ स्वान्गृहान्। अप नः शोशुचदघम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमप नः शोशुचदघम्॥२६॥

अघमघं चत्वारि च॥———[१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्टै। मयैतां माꣳस्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि। रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप सꣳसदेम। सꣳ रय्या समु वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तये। ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः। तेभ्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां दुहिता वसूनाꣳ स्वसाऽऽदित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रणुवोच चिकितुषे जनाय मागामनागामदितिं वधिष्ट। पिबतूदकं तृणान्यत्तु। ओमुथ्सृजत॥२७॥

वधिष्ट द्वे च॥ [११]

सन्त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सुमङ्गलीरियं वधूरिमाꣳ समेत पश्यत। सौभाग्यमस्यै दत्त्वायाथास्तं वि परेतन। इमां त्वमिन्द्र मीढ्वः सुपुत्राꣳ सुभगां कुरु। दशास्यां पुत्राना धेहि पतिमेकादशं कृधि॥ आवहन्ती वितन्वाना। कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासाꣳसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह।

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली॥

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वर्यमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि। ऋतं वदिष्यामि। सत्यं वदिष्यामि। तन्मामवतु। तद्वक्तारमवतु। अवतु माम्। अवतु वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१॥

सत्यं वदिष्यामि पञ्च च॥ —— [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। साम सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॥ —— [२]

सह नौ यशः। सह नौ ब्रह्मवर्चसम्। अथातः सꣳहिताया उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु। अधिलोकमधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता महासꣳहिता इत्याचक्षते। अथाधिलोकम्। पृथिवी

पूर्वरूपम्। द्यौरुत्तररूपम्। आकाशः सन्धिः॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनꣳ सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननꣳ सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वाख्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासꣳहिताः। य एवमेता महासꣳहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृताथ्सम्बभूव। स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचर्षणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासाꣳसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा। आ मा यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा। तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा। स मा भग प्रविश स्वाहा। तस्मिन्थ्सहस्रशाखे। निभगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपः प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः। धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मा भाहि प्र मा पद्यस्व॥९॥

[४]

भूर्भुव॒ः सु॒वरि॒ति॒ वा ए॒तास्ति॒स्रो व्याहृ॑तयः। तासा॑मुहस्मै॒ तां च॑तु॒र्थीम्। माहा॑चमस्य॒ः प्रवे॑दयते। मह॒ इति॑। तद्ब्रह्म॑। स आ॒त्मा। अङ्गा᳚न्य॒न्या दे॒वताः᳚। भूरि॒ति॒ वा अ॒यं लो॒कः। भुव॒ इत्य॒न्तरि॑क्षम्। सु॒वरि॒त्य॒सौ लो॒कः॥१०॥

मह॒ इत्या॑दि॒त्यः। आ॒दि॒त्ये॒न॒ वाव सर्वे॑ लो॒का मही॑यन्ते। भूरि॒ति॒ वा अ॒ग्निः। भुव॒ इति॑ वा॒युः। सु॒वरि॒त्या॑दि॒त्यः। मह॒ इति॑ च॒न्द्रमाः᳚। च॒न्द्रम॑सा॒ वाव सर्वा॑णि॒ ज्योतीꣳषि॒ मही॑यन्ते। भूरि॒ति॒ वा ऋचः॑। भुव॒ इति॒ सामा॑नि। सु॒वरि॒ति॒ यजूꣳषि॥११॥

मह॒ इति॒ ब्रह्म॑। ब्रह्म॑णा॒ वाव सर्वे॑ वे॒दा मही॑यन्ते। भूरि॒ति॒ वै प्रा॒णः। भुव॒ इत्य॑पा॒नः। सु॒वरि॒ति॑ व्या॒नः। मह॒ इत्यन्न᳚म्। अन्ने॑न॒ वाव सर्वे᳚ प्रा॒णा मही॑यन्ते। ता वा ए॒ताश्च॑तस्रश्चतु॒र्धा। चत॑स्रश्चतस्रो॒ व्याहृ॑तयः। ता यो वेद॑। स वे॑द॒ ब्रह्म॑। सर्वे॑ऽस्मै दे॒वा ब॒लिमाव॑हन्ति॥१२॥

अ॒सौ लो॒को यजूꣳषि॒ वेद॒ द्वे च॑॥ [५]

स य एषोऽन्तर्हृदय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः। अन्तरेण तालुके। य एष स्तन इवावलम्बते। सेन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो विवर्तते। व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति वायौ॥१३॥

सुवरित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्नोति स्वाराज्यम्। आप्नोति मनसस्पतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्पतिः। श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः। एतत्ततो भवति। आकाशशरीरं ब्रह्म। सत्यात्मप्राणारामं मन आनन्दम्। शान्तिसमृद्धममृतम्। इति प्राचीनयोग्योपास्व॥१४॥

वायावमृतमेकं च॥ [६]

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशाः। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमा नक्षत्राणि। आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा। इत्यधिभूतम्। अथाध्यात्मम्। प्राणो व्यानोऽपान उदानः समानः। चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्त्वक्। चर्म माꣳसꣳ स्नावास्थि मज्जा। एतदधि विधाय ऋषिरवोचत्। पाङ्क्तं वा इदꣳ सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तꣳ

स्पृणो॒तीति॑॥१५॥

स॒र्वमेक॑ं च॥ ——— [७]

ओमिति॒ ब्रह्म॑। ओमिती॒दꣳ सर्व॓म्। ओमित्ये॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वा
अ॒प्योश्रा॑व॒येत्याश्रा॑वयन्ति। ओमिति॒ सामा॑नि गायन्ति। ओꣳशोमिति॑ श॒स्त्राणि॑
शꣳसन्ति। ओमित्य॑ध्व॒र्युः प्र॑तिग॒रं प्रति॑गृणाति। ओमिति॒ ब्रह्मा॒ प्रसौ॑ति।
ओमित्य॑ग्निहो॒त्रमनु॑जानाति। ओमिति॑ ब्राह्म॒णः प्र॑व॒क्ष्यन्ना॑ह॒ ब्रह्मोपा॓प्नवा॒नीति॑।
ब्रह्मै॒वोपा॓प्नोति॥१६॥

ओन्दश॑॥ ——— [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च। सत्यं च स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च। तपश्च
स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च। दमश्च स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च। शमश्च स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च।
अग्नयश्च स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च। अतिथयश्च
स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च। मानुषं च स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च। प्रजा च स्वाध्यायप्रव॑चने॒
च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च। सत्यमिति

सत्यवचा राथीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥ [९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिव। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणꣳ सवर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहꣳ षट्॥ [१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि।

यान्यस्माकꣳ सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयाꣳसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्थ्सप्त च॥——[११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वर्यमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो

विष्णुरुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥

सत्यमवादिषं पञ्च च॥ [१२]

॥अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदाप्नोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म। यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्। सोऽश्नुते सर्वान्कामान्सह। ब्रह्मणा विपश्चितेति। तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्नेरापः। अद्भ्यः पृथिवी। पृथिव्या ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः।

अयमात्मा᳚। इदं पुच्छं॒ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष श्लोको॑ भ॒वति॥१॥

अन्ना॒द्वै प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। याः काश्च॑ पृथि॒वीꣳ श्रि॒ताः। अथो॒ अन्ने॑नै॒व जी॑वन्ति। अथै॑न॒दपि॑ यन्त्यन्त॒तः। अन्न॒ꣳ॒ हि भू॒ताना॒ं ज्येष्ठम्᳚। तस्मा᳚त्सर्वौष॒धमु॑च्यते। सर्व॒ं वै तेऽन्न॑माप्नुवन्ति। येऽन्न॒ं ब्रह्मो॒पास॑ते। अन्न॒ꣳ॒ हि भू॒ताना॒ं ज्येष्ठम्᳚। तस्मा᳚त्सर्वौष॒धमु॑च्यते। अन्ना᳚द्भू॒तानि॒ जाय॑न्ते। जाता॒न्यन्ने॑न वर्धन्ते। अद्यतेऽत्ति च॑ भूता॒नि। तस्मादन्नं॑ तदुच्य॑त इ॒ति। तस्माद्वा एतस्मादन्न॑रस॒मयात्। अन्योऽन्तर आत्मा᳚ प्राण॒मयः। तेनै॑ष पू॒र्णः। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व। तस्य पुरु॑षवि॒धताम्। अन्वय॑ं पुरुष॒विधः। तस्य प्राण॑ एव॒ शिरः। व्यानो दक्षि॑णः प॒क्षः। अपान उत्त॑रः प॒क्षः। आका॑श आ॒त्मा। पृथिवी पुच्छं॒ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष श्लोको॑ भ॒वति॥२॥

प्रा॒णं दे॒वा अनु॒ प्राण॑न्ति। म॒नु॒ष्या᳚ः प॒शव॑श्च॒ ये। प्रा॒णो हि भू॒ताना॒मायु॑ः। तस्मा᳚त्सर्वायु॒षमु॑च्यते। सर्व॒मे॒व त॒ आयु॑र्यन्ति। ये प्रा॒णं ब्रह्मो॒पास॑ते। प्राणो हि भू॒ता॑नामा॒युः। तस्मात्सर्वायुषमुच्य॑त इ॒ति। तस्यैष एव शारी॑र आ॒त्मा। यः॑ पूर्व॒स्य।

तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्त्समश्नुत इति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा

एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उताविद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुँल्लोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३) उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदꣳ सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्रं आसीत्। ततो वै सदंजायत। तदात्मानꣳ स्वयंमकुरुत। तस्मात्तथ्सुकृतमुच्यंत इति। यद्वैं तथ्सुकृतम्। रंसो वै सः। रसꣳ ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनंन्दी भवति। को ह्येवान्याँत्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनंन्दो न स्यात्। एष ह्येवानंन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिंष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गंतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तंरं कुरुते। अथ तस्य भंयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमंन्वानस्य। तदप्येष श्लोंको भवति॥ ७॥

भीषाऽस्माद्वातंः पवते। भीषोदेंति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निंश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चंम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमाꣳसा भवति। युवा स्याथ्साधु युंवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठों बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्यं पूर्णा स्यात्। स एको मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणांमानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामंहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणांमानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणांमानन्दः। श्रोत्रियस्य

चाकाम॑ह॒तस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणा॑मान॒न्दाः। स एकः पितृणां चिरलोकलोकाना॑मान॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒तस्य।

ते ये शतं पितृणां चिरलोकलोकाना॑मान॒न्दाः। स एक आजानजानां देवाना॑मान॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒तस्य।

ते ये शतमाजानजानां देवाना॑मान॒न्दाः। स एकः कर्मदेवानां देवाना॑मान॒न्दः। ये कर्मणा देवान॑पिय॒न्ति। श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒तस्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवाना॑मान॒न्दाः। स एको देवाना॑मान॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒तस्य।

ते ये शतं देवाना॑मान॒न्दाः। स एक इन्द्र॑स्यान॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒तस्य।

ते ये शतमिन्द्र॑स्याऽऽन॒न्दाः। स एको बृहस्पते॑रान॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकाम॑ह॒तस्य।

ते ये श॒तं बृह॒स्पते॑रान॒न्दाः। स एकः॒ प्रजाप॒ते॑रान॒न्दः। श्रोत्रि॑यस्य चाका॑मह॒तस्य।

ते ये श॒तं प्रजाप॒ते॑रान॒न्दाः। स एको॒ ब्रह्म॑ण आन॒न्दः। श्रोत्रि॑यस्य चाका॑मह॒तस्य।

स यश्चा॑यं पु॒रुषे। यश्चासा॑वादि॒त्ये। स एकः॑। स य॑ एव॒ंवित्। अस्माल्लो॑कात्प्रे॒त्य। एतमन्नमयमात्मानमुप॑सङ्क्रा॒मति। एतं प्राणमयमात्मानमुप॑सङ्क्रा॒मति। एतं मनोमयमात्मानमुप॑सङ्क्रा॒मति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुप॑सङ्क्रा॒मति। एतमानन्द-मयमात्मानमुप॑सङ्क्रा॒मति। तदप्येष श्लो॑को भ॒वति॥८॥

यतो॒ वाचो॒ निव॑र्तन्ते। अप्रा॑प्य॒ मन॑सा स॒ह। आनन्दं ब्रह्म॑णो वि॒द्वान्। न बिभेति कुत॑श्चने॒ति। एतꣳ ह वाव॑ न त॒पति। किमहꣳ साधु॑ नाक॒रवम्। किमहं पापमक॑रवमि॒ति। स य एवं विद्वानेते आत्मा॑नꣳ स्पृ॒णुते। उ॒भे ह्ये॑वैष॒ एते आत्मा॑नꣳ स्पृ॒णुते। य ए॒वं वेद॑। इत्यु॑प॒निष॑त्॥९॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्य॑ं करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु

मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति। तꣳ होवाच। यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति।

स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्व्रतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्व्रतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्व्रतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः

प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कञ्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्व्रतम्। तस्माद्यया कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतोऽन्नꣳ राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नꣳ राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। एतद्वा अन्ततोऽन्नꣳ राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्ब्रह्मेत्युपासीत। ब्रह्मवान्भवति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं म्रियन्ते

द्विषन्तः सपत्नाः। परि येँऽप्रियाँ भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स यं एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। इमाँल्लोकान्कामान्नी कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतथ्साम गायन्नास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)ऽहमन्नादः। अहꣳ श्लोककृदहꣳ श्लोककृदहꣳ श्लोककृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः। अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) द्मि। अहं विश्वं भुवनमभ्यभवाम्। सुवर्न ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महतो महीयान्। शुक्रेण ज्योतीꣳषि समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः॥ यस्मिन्निदꣳ सं च विचैति सर्वं यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे व्योमन्॥ येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति तेजसा भ्राजसा च। यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरे परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः प्रसूती तोयेन जीवान् व्यससर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशूꣳश्च विवेश भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसꣳ हि परात्परं यन्महतो महान्तम्। यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तत्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव शुक्रममृतं तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः संवत्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः प्रदुघे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमूर्ध्वं न तिर्यञ्चं न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्येशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः॥२॥

न सन्दृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्। हृदा मनीषा मनसाऽभिक्लृप्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥ अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥ एष हि देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वो हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखास्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीळम्। यस्मिन्निदꣳ

सं च विचैकꣳ स ओतः प्रोतश्च विभुः प्रजासु। प्र तद्वोचे अमृतं नु विद्वान्गन्धर्वो नाम निहितं गुहासु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेद सवितुः पिताऽसत्। स नो बन्धुर्जनिता स विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा। यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये धामान्यभ्यैरयन्त। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि लोकान् परि दिशः परि सुवः। ऋतस्य तन्तुं विततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। परीत्य लोकान्परीत्य भूतानि परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानमभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्। सनिं मेधामयासिषम्। उद्दीप्यस्व जातवेदोऽपघ्नन्निरृतिं मम॥४॥

पशूꣳश्च मह्यमावह जीवनं च दिशो दिश। मा नो हिꣳसीज्जातवेदो गामश्वं पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्न आगहि श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि। तन्नो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय धीमहि॥ ५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय धीमहि। तन्नः षण्मुखः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे सुवर्णपक्षाय धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्। वेदात्मनाय विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्। नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदꣳष्ट्राय धीमहि॥ ६॥

तन्नो नारसिꣳहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे महद्द्युतिकराय धीमहि। तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

स॒ह॒स्र॒पर॑मा दे॒वी॒ श॒तमू॑ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्व॑ꣳ हर॑तु मे पा॒पं॒ दू॒र्वा दुः॑स्वप्न॒नाश॑नी। काण्डा᳚त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती॒ परु॑षः परुष॒ः परि॑॥७॥

ए॒वानो॑ दू॒र्वे॒ प्रत॑नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्रत॒नोषि॑ स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि। तस्या᳚स्ते देवीष्टके वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। अश्व॑क्रा॒न्ते र॑थक्रा॒न्ते॒ वि॒ष्णुक्रा᳚न्ते व॒सुन्ध॑रा। शिर॑सा धारयिष्या॒मि॒ र॒क्ष॒स्व मा᳚ पद॒े पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्धे॒नुर्धरणी लो॑कधा॒रिणी। उ॒द्धृता॑ऽसि व॑राहे॒ण॒ कृ॒ष्णे॒न श॑तबा॒हुना। मृत्ति॑के ह॑न मे पा॒प॒ं य॒न्म॒या दु॑ष्कृत॒ं कृतम्। मृत्ति॑के᳚ ब्रह्मदत्ता॒ऽसि॒ का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता। मृ॒त्ति॑के दे॒हि॑ मे पु॒ष्टि॒ं त्व॒यि सर्व॑ं प्र॒तिष्ठि॑तम्॥८॥

मृ॒त्ति॑के᳚ प्रतिष्ठि॑ते स॒र्व॒ं त॒न्मे निर्णु॑द॒ मृत्ति॑के। तया॑ ह॒तेन॑ पापे॒न॒ ग॒च्छा॒मि पर॑मा॒ं गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यतं इन्द्र भयांमहे ततो नो अभंयं कृधि। मघंवञ्छग्धि तव तन्नं ऊतये विद्विषो विमृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एंतु नः स्वस्तिदा अंभयङ्करः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रंवाः स्वस्ति नंः पूषा विश्ववेंदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिंष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिंर्दधातु। आपाँन्तमन्युस्तृपलंप्रभर्मा धुनिः शिमींवाञ्छरुंमाꣳ ऋजीषी। सोमो विश्वाँन्यतसावनांनि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानांनिदेभुः॥१॥

ब्रह्मंजज्ञानं प्रंथमं पुरस्ताद्विसींमतः सुरुचो वेन आंवः। सबुध्नियां उपमा अंस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसंतश्च विवंः। स्योना पृंथिवि भवांऽनृक्षरा निवेशंनी। यच्छांनः शर्म सप्रथाँः। गन्धद्वारां दुंराधर्षां नित्यपुंष्टां करीषिणीँम्। ईश्वरीꣳ सर्वंभूतानां तामिहोपंह्वये श्रियम्। श्रीँर्मे भजतु। अलक्ष्मीँर्मे नश्यतु। विष्णुंमुखा वै देवाश्छन्दोंभिरिमाँल्लोकानंनपजय्यमभ्यंजयन्। महाꣳ इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी

शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मघवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि। सोमानꣳ स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्थ्सीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि। चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्। जहि शत्रूꣳ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यश्रृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च

प्र॒तिग्र॑हः। यन्मे॒ मन॑सा वा॒चा॒ क॒र्म॒णा वा दु॑ष्कृ॒तं कृ॒तम्। तन्न॒ इन्द्रो॒ वरु॑णो॒ बृह॒स्पति॑ः स॒वि॒ता च॑ पुनन्तु॒ पुन॑ः पुनः। नमो॒ऽग्नये॑ऽप्सु॒मते॒ नम॒ इन्द्रा॑य॒ नमो॒ वरु॑णाय॒ नमो वारुण्यै॑ नमो॒ऽद्भ्यः॥१२॥

यद॒पां क्रू॒रं यद॑मे॒ध्यं यद॑शा॒न्तं तदप॑गच्छतात्। अ॒त्या॒श॒नाद॑तीपा॒ना॒द्य॒च्च उ॒ग्रात् प्र॑ति॒ग्रहा॑त्। तन्नो॒ वरु॑णो रा॒जा॒ पा॒णिना॑ ह्यव॒मर्श॑तु। सो॑ऽहम॑पा॒पो वि॒रजो॒ निर्मु॒क्तो मु॑क्तकि॒ल्बिषः। नाक॑स्य पृ॒ष्ठमारु॑ह्य॒ गच्छे॒द्ब्रह्म॑सलो॒कताम्। यश्चा॒प्सु वरु॑ण॒ः स पु॒नात्व॑घमर्ष॒णः। इ॒मं मे॑ गङ्गे यमुने सरस्वति॒ शुतु॑द्रि॒ स्तोम॑ꣳ सचता॒ परु॒ष्णिया। अ॒सि॒क्नि॒या म॑रुद्वृधे वि॒तस्त॒याऽऽर्जीकीये शृणु॒ह्या सु॒षोम॑या। ऋ॒तं च॑ स॒त्यं चा॒भी॑द्धा॒त्त॒पसो॒ऽध्य॑जायत। तत॒ो रात्रि॑रजायत॒ तत॑ः समु॒द्रो अ॑र्ण॒वः॥१३॥

स॒मु॒द्राद॑र्ण॒वादधि॑ संवथ्स॒रो अ॑जायत। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ वि॒दध॒द्विश्व॑स्य मिष॒तो व॒शी। सू॒र्या॒च॒न्द्र॒मसौ॑ धा॒ता य॑थापू॒र्वम॑कल्पयत्। दिव॑ं च पृथि॒वीं चा॒न्तरि॑क्ष॒मथो॒ सुव॑ः। यत्पृ॑थि॒व्या॒ꣳ रज॑ः स्व॒मान्तरि॑क्षे वि॒रोद॑सी। इ॒माꣳस्तदा॒पो व॑रुणः पु॒नात्व॑घमर्ष॒णः।

पुनन्तु वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वघमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता। एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्। द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयꣳ सꣳश्रितꣳ सुवः॥१४॥

स नः सुवः सꣳशिशाधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामघमर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमाꣳ रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः। आक्रान्त्समुद्रः प्रथमे विधर्मं जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा। वृषा पवित्रे अधि सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

---
[१]

॥दुर्गासूक्तम्॥

जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निदहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि

विश्वा॑ ना॒वेव॒ सिन्धुं॑ दुरि॒ताऽत्य॒ग्निः। ताम॒ग्निव॑र्णां॒ तप॑सा ज्वल॒न्तीं॒ वै॑रोच॒नीं क॑र्मफ॒लेषु॒ जुष्टा᳚म्। दु॒र्गां दे॒वीꣳ शर॑णम॒हं प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तरसे॒ नमः॑। अग्ने॒ त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्थ्स्व॒स्तिभि॒रति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा᳚। पूश्च॑ पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॒ तन॑याय॒ शं योः। विश्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जातवे॒दः सिन्धु॒ं न ना॒वा दु॑रि॒ताति॑ पर्॒षि। अग्ने॑ अत्रि॒वन्मन॑सा गृणा॒नो᳚ऽस्माकं॑ बोध्यवि॒ता त॒नूना᳚म्। पृ॒त॒ना॒जित॒ꣳ॒ सह॑मानम॒ग्निमु॒ग्रꣳ हु॑वेम पर॒माथ्स॒धस्था᳚त्। स नः॑ पर्॒ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॒ क्षाम॑द्दे॒वो अति॑ दुरि॒ताऽत्य॒ग्निः। प्र॒त्नोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॒ होता॒ नव्य॑श्च॒ सत्सि॑। स्वाञ्चा᳚ग्ने त॒नुवं॑ पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्यं॑ च॒ सौभ॑ग॒माय॑जस्व। गोभि॒र्जुष्ट॑म॒युजो॒ निषि॑क्तं॒ तवे᳚न्द्र विष्णो॒रनु॒सञ्च॑रेम। नाक॑स्य पृ॒ष्ठम॒भि स॒ंवसा॑नो॒ वैष्ण॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोममन्त्राः ॥

भूर॒न्नम॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवोऽन्नं॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒ सुव॒रन्न॑मादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुव॒ः सुव॒रन्नं॑ च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्य॑ः स्व॒धा पि॒तृभ्यो॒ भूर्भुव॒ः सुव॒रन्न॒मोम्॥१७॥

[३]

भूर॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॒ भूर्भुव॒ः सुव॑श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्य॑ः स्व॒धा पि॒तृभ्यो॒ भूर्भुव॒ः सुव॒रग्न॒ ओम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भुवो॑ वा॒यवे॑ चा॒न्तरि॑क्षाय च मह॒ते च॒ स्वाहा॒ सुव॑रादि॒त्याय॑ च दि॒वे च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ भूर्भुव॒ः सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॒ नमो॑ दे॒वेभ्य॑ः स्व॒धा पि॒तृभ्यो॒ भूर्भुव॒ः सुव॒र्मह॒रोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्न एनसे स्वाहा। पाहि नो विश्ववेदसे स्वाहा। यज्ञं पाहि विभावसो स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नो अग्न एकया। पाह्युत द्वितीयया। पाह्यूर्जं तृतीयया। पाहि गीर्भिश्चतसृभिर्वसो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दाᳪस्याविवेश। सताᳪ शिक्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम्॥२२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं कर्णयोः श्रुतं मा च्योढ्वं ममामुष्य ओम्॥२३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं तपो भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्स्यैतत्तपः॥२४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विह्वयिष्यामि कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सेत्॥२५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः। तमक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानमीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः सप्त जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां निहिताः सप्त सप्त। अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः। अतश्च विश्वा ओषधयो रसाच्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणाꣳ स्वधितिर्वनानाꣳ सोमः पवित्रमत्येति रेभन्। अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीं प्रजां जनयन्तीꣳ सरूपाम्। अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः॥२६॥

हꣳसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो

घृ॒तम्व॑स्य॒ धाम॑। अ॒नु॒ष्व॒धमाव॑ह मा॒दय॑स्व॒ स्वाहा॑कृतं वृषभ वक्षि ह॒व्यम्।
स॒मु॒द्रादू॒र्मिर्मधु॑माँ॒ उदा॑रदुपा॒ꣳशुना॒ सम॑मृत॒त्वमा॑नट्। घृ॒तस्य॒ नाम॒ गुह्यं॒ यदस्ति॑
जि॒ह्वा दे॒वाना॑म॒मृत॑स्य॒ नाभि॑ः। व॒यं नाम॒ प्रब्र॑वामा घृ॒तेना॒स्मिन् य॒ज्ञे धा॑रयामा॒
नमो॑भिः। उप॑ ब्र॒ह्मा शृ॑णवच्छ॒स्यमा॑नं॒ चतु॑ः शृङ्गोऽवमीद्गौ॒र ए॒तत्। च॒त्वारि॒ शृङ्गा॒
त्रयो॑ अस्य॒ पादा॒ द्वे शी॒र्॒षे स॒प्त हस्ता॑सो अ॒स्य। त्रिधा॑ ब॒द्धो वृ॑ष॒भो रो॑रवीति
म॒हो दे॒वो मर्त्या॒ꣳ॒ आवि॑वेश॥२७॥

त्रिधा॑ हि॒तं प॒णिभि॑र्गु॒ह्यमा॑नं॒ गवि॑ दे॒वासो॑ घृ॒तमन्व॑विन्दन्। इन्द्र॒ एक॒ꣳ॒ सूर्य॒
एक॑ं जजान वे॒नादेक॒ꣳ॒ स्व॒धया॒ निष्ट॑तक्षुः। यो दे॒वाना᳚ं प्रथ॒मं पु॒रस्ता॒द्विश्वा॒धियो॑
रु॒द्रो म॒हर्॒षि॑ः। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भं प॑श्यत॒ जाय॑मान॒ꣳ॒ स नो॑ दे॒वः शु॒भया॒ स्मृत्या॒
संयु॑नक्तु। यस्मा॒त्पर॒ं नाप॑र॒मस्ति॒ किञ्चि॒द्यस्मा॒न्नाणी॑यो॒ न ज्यायो᳚ऽस्ति॒ कश्चि॑त्।
वृ॒क्ष इ॑व स्तब्धो दि॒वि ति॑ष्ठत्येक॒स्तेने॒दं पू॒र्णं पुरु॑षेण॒ सर्व᳚म्। न कर्म॑णा न प्र॒जया॒
धने॑न॒ त्यागे॑नैके अमृत॒त्वमा॑न॒शुः। परे॑ण॒ नाक॒ं निहि॑त॒ं गुहा॑यां वि॒भ्राज॑ते॒ यद्यत॑यो

विशन्ति। वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्न्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः। ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। दहं विपापं परमेश्मभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसꣳस्थम्। तत्रापि दह्रं गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम्॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं नारायणꣳ हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरꣳ शाश्वतꣳ शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं

दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविꣳ समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश प्रतीकाशꣳ हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ट्या वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं भाती विश्वस्याऽऽयतनं महत्। सन्ततꣳ शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते सुषिरꣳ सूक्ष्मं तस्मिन्त्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महान्-ग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः। तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता ऋचस्तदृचा मण्डलꣳ स ऋचां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां मण्डलꣳ स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूꣳषि स यजुषा मण्डलꣳ स यजुषां लोकः सैषा त्रय्येव विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषः ॥ ३१ ॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः कः किं कं तथ्सत्यमन्नममृतो जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु ब्रह्मैतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यꣳ सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति

य ए॒वं वेदै॑त्यु॒प॒निषत्॥३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधं॑नपतये॒ नमः। निधं॑नपतान्तिकाय॒ नमः। ऊर्ध्वा॑य॒ नमः। ऊर्ध्वलि॑ङ्गाय॒ नमः। हिरण्याय॒ नमः। हिरण्यलिङ्गाय॒ नमः। सुवर्णा॑य॒ नमः। सुवर्णलि॑ङ्गाय॒ नमः। दिव्याय॒ नमः। दिव्यलि॑ङ्गाय॒ नमः। भवाय॒ नमः। भवलि॑ङ्गाय॒ नमः। शर्वा॑य॒ नमः। शर्वलि॑ङ्गाय॒ नमः। शिवाय॒ नमः। शिवलि॑ङ्गाय॒ नमः। ज्वलाय॒ नमः। ज्वललि॑ङ्गाय॒ नमः। आत्माय॒ नमः। आत्मलि॑ङ्गाय॒ नमः। परमाय॒ नमः। परमलि॑ङ्गाय॒ नमः। एतथ्सोमस्यं॑ सू॒र्य॒स्य॒ सर्वलिङ्ग॑ँ॒ स्था॒प॒य॒ति॒ पाणिमन्त्रं॑ पवि॒त्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

स॒द्योजा॒तं प्रं॑पद्या॒मि॒ स॒द्योजा॒ताय॒ वै नमो॒ नमं॑ः। भ॒वे भं॑वे॒ नाति॑ भवे भवस्व॒

माम्। भ॒वोद्भ॑वाय॒ नमः॑॥३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वा॒म॒दे॒वाय॒ नमो᳚ ज्ये॒ष्ठाय॒ नमः॑ श्रे॒ष्ठाय॒ नमो॑ रु॒द्राय॒ नम॒: काला॑य॒ नम॒: कल॑विकरणाय॒ नमो॒ बल॑विकरणाय॒ नमो॒ बला॑य॒ नमो॒ बल॑प्रमथनाय॒ नम॒: सर्व॑भूतदमनाय॒ नमो॑ म॒नोन्म॑नाय॒ नमः॑॥३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घोरे᳚भ्योऽथ॒ घोरे᳚भ्यो॒ घोर॒घोर॑तरेभ्यः। सर्वे᳚भ्यः सर्व॒शर्वे᳚भ्यो॒ नम॑स्ते अस्तु रु॒द्ररू॑पेभ्यः॥३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः प्रचो॒दया॑त्॥ ३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्व॑विद्या॒ना॒मीश्वरः सर्व॑भूता॒ना॒ं ब्रह्माधि॑पति॒र्ब्रह्म॒णोऽधि॑पति॒र्ब्रह्मा॑ शि॒वो मे॑ अस्तु सदाशि॒वोम्॥ ३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये॑ नमो॒ नमः॥ ३९॥

[२२]

ऋ॒तꣳ स॒त्यं प॑रं ब्र॒ह्म॒ पु॒रुष॑ं कृष्ण॒पिङ्ग॑लम्। ऊ॒र्ध्वरे॑तं वि॑रूपा॒क्ष॒ं वि॒श्वरू॑पाय॒

वै नमो॒ नमः॑॥४०॥

[२३]

सर्वो॒ वै रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु। पुरु॑षो॒ वै रु॒द्रः सन्म॒हो नमो॒ नमः॑। विश्वं॑ भू॒तं भुव॑नं चि॒त्रं ब॑हु॒धा जा॒तं जाय॑मानं च॒ यत्। सर्वो॒ ह्येष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रु॒द्राय॒ प्रचे॑तसे मी॒ढुष्ट॑माय॒ तव्य॑से। वो॒ चेम॒ शन्त॑मꣳ हृ॒दे। सर्वो॒ ह्येष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु॥४२॥

[२५]

॥अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम्॥

यस्य॒ वैक॑ङ्कत्यग्निहोत्र॒हव॑णी भवति॒ प्रत्ये॒वास्याहु॑तयस्तिष्ठ॒न्त्यथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज इति पञ्च॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषाꣳ सर्वभूतानां माता मेदिनी महता मही सावित्री गायत्री जगत्युर्वी पृथ्वी बहुला विश्वा भूता कतमा का या सा सत्येत्यमृतेति वसिष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदꣳ सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः पशव आपोऽन्नमापोऽमृतमापः सम्राडापो विराडापः स्वराडापश्छन्दाꣳस्यापो ज्योतीꣳष्यापो यजूꣳष्यापः सत्यमापः सर्वा देवता आपो भूर्भुवः सुवराप

ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम्। पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च प्रतिग्रहꣳ स्वाहा॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्। यदह्ना पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम्॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रियात्कुरुते पापं

तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णे महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरों गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाहयामि छन्दऋषीनावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयꣳ रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विꣳशत्यक्षरा त्रिपदा षट्कुक्षिः पञ्चशीर्षोपनयने विनियोग ओं भूः। ओं भुवः। ओꣳ सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओꣳ सत्यम्। ओं तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती पवने द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्ते सोम प्रजावथ्सोभि सो अहम्। दुःस्वप्नहन्दुरुष्षह। यास्ते सोम प्राणाꣳस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं

ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्नियꣳ सुव। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुव। यद्भद्रं तन्म आ सुव। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवꣳ रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाꣳ अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा। मधु मेधवा। ब्रह्ममेव मधु मेधवा। ब्रह्मा देवानां पदवीः

क॒वी॒नामृषि॒र्विप्रा॑णां महि॒षो मृ॒गाणा॑म्। श्ये॒नो गृध्रा॑णा॒ꣳ॒ स्वधि॑ति॒र्वना॑ना॒ꣳ॒ सोम॑ः प॒वित्र॒मत्ये॑ति॒ रेभ॑न्। ह॒ꣳ॒सः शु॑चि॒षद्वसु॑रन्तरिक्ष॒सद्धोता॑ वेदि॒षदति॑थिर्दुरोण॒सत्। नृ॒षद्व॑र॒सदृ॑त॒सद्व्यो॑म॒सद॒ब्जा गो॒जा ऋ॑त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॒तं बृ॒हत्। ऋ॒चे त्वा॑ रु॒चे त्वा॒ समित्स्र॑वन्ति स॒रितो॒ न धेना॑ः। अ॒न्तर्हृ॒दा मन॑सा पू॒यमा॑नाः। घृ॒तस्य॒ धारा॑ अ॒भिचा॑कशीमि। हि॒र॒ण्ययो॑ वे॒तसो मध्य॑ आसाम्। तस्मि॑न्थ्सुप॒र्णो म॑धु॒कृत्कु॑ला॒यी भज॑न्नास्ते॒ मधु॑दे॒वता॑भ्यः। तस्या॑सते॒ हर॑यः स॒प्ततीरे॑ स्व॒धां दुहा॑ना अ॒मृत॑स्य॒ धारा॑म्। य इ॒दं त्रिसु॑पर्ण॒मया॑चितं ब्राह्म॒णाय॑ दद्यात्। वी॒र॒ह॒त्यां वा ए॒ते घ्न॑न्ति। ये ब्रा॑ह्म॒णास्त्रिसु॑पर्ण॒ं पठ॑न्ति। ते सोम॒ं प्राप्नु॑वन्ति। आ॒स॒ह॒स्रात्प॒ङ्क्तिं पुन॑न्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मे॒धा दे॒वी जु॒षमा॑णा न॒ आगा॑द्वि॒श्वाची॑ भ॒द्रा सु॑मन॒स्यमा॑ना। त्वया॒ जुष्टा॑

जुषमाणा दुरुक्तान्बृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥ त्वया जुष्टं ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया। त्वया जुष्टश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न मेधे॥५८॥

[४१]

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे अश्विनावुभावाधत्तां पुष्करस्रजा। अप्सरासु च या मेधा गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवीं मेधा सरस्वती सा मां मेधा सुरभिर्जुषताꣳ स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती पयसा पिन्वमाना सा मां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र

इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पर्णं वनस्पतेरिवाभिनः शीयताꣳ रयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजाꣳ रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वꣳहसो ज्योग्जीवा जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशंस्तेरमुंञ्चः। प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमंस्माद्देवानांमग्ने भिषजा शचींभिः॥६५॥

[४८]

हरिँ हरंन्तमनुंयन्ति देवा विश्वस्येशांनं वृषभं मंतीनाम्। ब्रह्म सरूंपमनुंमेदमागादयंनं मा विवंधीर्विक्रंमस्व॥६६॥

[४९]

शल्कैरग्निमिंन्धान उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोंर्लोकयोर्-ऋध्वाऽतिं मृत्युं तंराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिंदो मृत्यो मा वंधीर्मा मे बलं विवृंहो मा प्रमोंषीः। प्रजां मा में रीरिष आयुंरुग्र नृचक्षंसं त्वा हविषां विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अर्भ॒कं मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑ उक्षि॒तम्। मा नो॑ऽवधीः पि॒तरं॒ मोत मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑ रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॒ मा नो॒ अश्वे॑षु रीरिषः। वी॒रान्मा नो॑ रुद्र भामि॒तोऽव॑धीर्ह॒विष्म॑न्तो॒ नम॑सा विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॒ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृत्र॒हा विमृधो॑ व॒शी। वृषेन्द्र॑ः पु॒र ए॑तु नः स्वस्ति॒दा

अंभयङ्करः॥ ७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्यंम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुंष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिंव बन्धंनान्मृत्योर्मुंक्षीय माऽमृताॅत्॥ ७३॥

[५६]

ये तें सहस्रंमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तंवे। तान् यज्ञस्यं मायया सर्वानवं यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहां मृत्यवे स्वाहाॅ॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अन्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अस्मत्कृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। यद्दिवा च नक्तं चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यथ्स्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यथ्सुषुप्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यद्विद्वाꣳसश्चाविद्वाꣳसश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। एनस एनसोऽवयजनमसि स्वाहा॥७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो देवाश्चकृम जिह्वया गुरुमनसो वा प्रयुती देव हेडनम्। अरावा यो नो अभि दुच्छुनायते तस्मिन्तदेनो वसवो निधेतन स्वाहा॥७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीँन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीँन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसाँ सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानँ सर्वेषाँ श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयꣳ सुरापानं भ्रूणहत्या तिला शान्तिꣳ शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। त्वक्चर्ममाꣳसरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्नोपस्थपायवो मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि

देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। क्षुधे स्वाहा। क्षुत्पिपासाय स्वाहा। विविट्यै स्वाहा। ऋग्विधानाय स्वाहा। कषोत्काय स्वाहा। क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद मे पाप्मानꣳ स्वाहा। अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॒ स्वाहा᳚। विश्वे᳚भ्यो दे॒वेभ्य॒ः स्वाहा᳚। ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॒ स्वाहा᳚। ध्रु॒व॒क्षित॑ये॒ स्वाहा᳚। अ॒च्यु॒त॒क्षित॑ये॒ स्वाहा᳚। अ॒ग्नये᳚ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहा᳚ ॥ धर्मा॑य॒ स्वाहा᳚। अधर्मा॑य॒ स्वाहा᳚। अ॒द्भ्यः स्वाहा᳚। ओ॒ष॒धि॒व॒न॒स्प॒तिभ्य॒ः स्वाहा᳚॥८४॥

र॒क्षो॒दे॒व॒ज॒नेभ्य॒ः स्वाहा᳚। गृह्या᳚भ्य॒ः स्वाहा᳚। अ॒व॒साने᳚भ्य॒ः स्वाहा᳚। अ॒व॒सान॑पतिभ्य॒ः स्वाहा᳚। स॒र्व॒भू॒तेभ्य॒ः स्वाहा᳚। कामा॑य॒ स्वाहा᳚। अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा᳚। यदेज॑ति॒ जग॑ति॒ यच्च॒ चेष्ट॑ति॒ नाम्नो॑ भा॒गोऽयं नाम्ने॒ स्वाहा᳚। पृ॒थि॒व्यै स्वाहा᳚। अ॒न्तरि॑क्षाय॒ स्वाहा᳚॥८५॥

दि॒वे स्वाहा᳚। सूर्या॑य॒ स्वाहा᳚। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा᳚। नक्ष॑त्रेभ्य॒ः स्वाहा᳚। इन्द्रा॑य॒ स्वाहा᳚। बृह॒स्पत॑ये॒ स्वाहा᳚। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा᳚। ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा᳚। स्व॒धा पि॒तृभ्य॒ः स्वाहा᳚। नमो॑ रु॒द्राय॑ पश॒ुपत॑ये॒ स्वाहा᳚॥८६॥

दे॒वेभ्य॒ः स्वाहा᳚। पि॒तृभ्य॑ः स्व॒धाऽस्तु॑। भूतेभ्यो॒ नम॑ः। म॒नु॒ष्ये᳚भ्यो॒ हन्ता᳚। प्र॒जाप॑तये॒

स्वाहा᳚। परमेष्ठिने स्वाहा᳚। यथा कूपः शतधारः सहस्रधारो अक्षितः। एवा मे अस्तु धान्यꣳ सहस्रधारमक्षितम्। धनधान्यै स्वाहा᳚। ये भूताः प्रचरन्ति दिवानक्तं बलिमिच्छन्तो वितुदस्य प्रेष्याः᳚। तेभ्यो बलिं पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु स्वाहा᳚॥८७॥

[६७]

ओं᳚ तद्ब्रह्म। ओं᳚ तद्वायुः। ओं᳚ तदात्मा। ओं᳚ तथ्सत्यम्। ओं᳚ तथ्सर्वम᳚। ओं᳚ तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वꣳ रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदाप आपो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धाया᳚ं प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायामपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि।

श्रद्धायां व्याने निविंष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमुदाने निविंष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायाꣳ समाने निविंष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मंणि म आत्माऽमृंतत्वायं॥ अमृतोपस्तरंणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निविंष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रंदाहाय। प्राणाय स्वाहां॥ श्रद्धायांमपाने निविंष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रंदाहाय। अपानाय स्वाहां॥ श्रद्धायां व्याने निविंष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रंदाहाय। व्यानाय स्वाहां॥ श्रद्धायांमुदाने निविंष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रंदाहाय। उदानाय स्वाहां॥ श्रद्धायाꣳ समाने निविंष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रंदाहाय। समानाय स्वाहां॥ ब्रह्मंणि म आत्माऽमृंतत्वायं। अमृतापिधानमंसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविंश्यामृतꣳ हुतम्। प्राणमन्नेंनाप्यायस्व। श्रद्धायांमपाने

निविंश्यामृतꣳ हुतम्। अपानमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायां व्याने निविंश्यामृतꣳ हुतम्। व्यानमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायामुदाने निविंश्यामृतꣳ हुतम। उदानमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायाꣳ समाने निविंश्यामृतꣳ हुतम्। समानमन्नेनाप्यायस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक्॥॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्। बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः। तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः॥९२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वय॑ः सुप॒र्णा उप॑ सेदु॒रिन्द्र॑ं प्रि॒यमे॑धा॒ ऋष॑यो॒ नाध॑मानाः। अप॑ ध्वा॒न्तमू॑र्णु॒हि पू॒र्धि चक्षु॑र्मुमु॒ग्ध्य॑स्मान्नि॒धये॑ऽव ब॒द्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा॑ विशा॒न्तकः। तेनान्नेना᳚प्याय॒स्व॥९३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्यु॑र्मे पा॒हि॥९४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने द्यु॒भि॒स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॒स्त्वम॒द्भ्यस्त्वमश्म॑न॒स्परि॑। त्वं वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं नृ॒णां नृ॑पते जायसे॒ शुचि॑ः॥९५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्मवर्च॒सेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्यर्धि॒मनु॒ सन्ति॑ष्ठ॒स्वोप॑ ते यज्ञ॒ नम॒ उप॑ ते॒ नम॒ उप॑ ते॒ नम॑ः॥९६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं प॒रं प॑रꣳ स॒त्यꣳ स॒त्येन॒ न सु॑व॒र्गाल्लो॒काच्च्य॑वन्ते क॒दाच॒न स॒ताꣳ हि स॒त्यं तस्मा॑थ्स॒त्ये र॑मन्ते॒ ० तप॒ इति॒ तपो॒ नान॑शना॒त्पर॒ं यद्धि प॒रं तप॒स्तद्दुर्ध॑र्॒ष॒ं तद्दुरा॑धर्॒ष॒ं तस्मा॒त्तप॑सि रमन्ते॒ ० दम॒ इति॒ निय॑तं ब्रह्मचा॒रिण॒स्तस्मा॒द्दमे॑ रमन्ते॒ ०

श॒म् इत्यर॑ण्ये मु॒नय॒स्तस्मा॒च्छमे॑ रमन्ते ◦ दा॒नमिति॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ प्र॒शꣳस॑न्ति दा॒नान्नाति॑ दु॒ष्कर॒ं तस्मा᳚द्दा॒ने र॑मन्ते ◦ ध॒र्म इति॒ धर्मे॑ण॒ सर्व॑मि॒दं परि॑गृहीतं ध॒र्मान्नाति॑ दु॒ष्कर॒ं तस्मा᳚द्ध॒र्मे र॑मन्ते ◦ प्र॒जन॒ इति॒ भूया॑ꣳस॒स्तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः॒ प्रजा॑यन्ते॒ तस्मा॒द्भूयि॑ष्ठाः प्र॒जन॑ने रमन्ते॒ऽग्नय॒ ◦ इत्या॑ह॒ तस्मा॑द॒ग्नय॒ आधा॑तव्या अ॒ग्निहो॒त्रमित्या॑ह॒ तस्मा॑दग्निहो॒त्रे र॑मन्ते ◦ य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वास्तस्मा᳚द्य॒ज्ञे र॑मन्ते ◦ मान॒समिति॑ वि॒द्वाꣳस॒स्तस्मा᳚द्वि॒द्वाꣳस॑ ए॒व मा॑न॒से र॑मन्ते ◦ न्या॒स इति॑ ब्र॒ह्मा ब्र॒ह्मा हि पर॒ः परो॑ हि ब्र॒ह्मा तानि॒ वा ए॒तान्यव॑राणि॒ परा॑ꣳसि न्या॒स ए॒वात्य॑रेचय॒द्य ए॒वं वेदे᳚त्यु॒पनिषत्॥१७॥

[७८]

॥ज्ञानसाधन-निरूपणम्॥

प्रा॒जा॒प॒त्यो हारु॑णिः सुप॒र्णेय॑ः प्र॒जाप॑तिं पि॒तर॒मुप॑ससार॒ किं भ॑गव॒न्तः प॑र॒मं व॑द॒न्तीति॒ तस्मै॒ प्रोवा॑च ◦ स॒त्येन॑ वा॒युरावा॑ति स॒त्येना॑ऽऽदि॒त्यो रो॑चते दि॒वि

सत्यं वाचः प्रतिष्ठा सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माँथ्सत्यं परमं वदन्ति ॰ तपसा देवा देवतामग्रं आयन्तपसर्षयः सुवरन्वविन्दं तपसा सपत्नान् प्रणुदामारातीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं वदन्ति ॰ दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः सुवरगच्छन्दमो भूतानाँ दुराधर्षं दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दमः परमं वदन्ति ॰ शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दञ्छमो भूतानाँ दुराधर्षञ्छमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं वदन्ति ॰ दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारꣳ सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माँद्दानं परमं वदन्ति ॰ धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माँद्धर्मं परमं वदन्ति ॰ प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायाँस्तन्तुं तन्वानः पितृणामनृणो भवति तदेव तस्यानृणं तस्माँत् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयी विद्या ॰ देवयानः पन्था गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः साम सुवर्गो लोको

बृ॒हत्तस्मा॑द॒ग्नीन्प॑र॒मं वद॑न्त्यग्निहो॒त्रꣳ सा॒यं प्रा॒तर्गृ॒हाणा॒ं निष्कृ॑ति॒ः स्वि॑ष्टꣳ सुहु॒तं य॒ज्ञक्र॒तू॒नां प्राय॑णꣳ सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ ज्योति॒स्तस्मा॑दग्निहो॒त्रं प॑र॒मं वद॑न्ति ॰ य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञेन॒ हि दे॒वा दिव॑ं ग॒ता य॒ज्ञेनासु॑रा॒नपा॑नुदन्त य॒ज्ञेन॒ द्विष॒न्तो मि॒त्रा भ॑वन्ति य॒ज्ञे स॒र्वं प्रति॑ष्ठित॒ं तस्मा॑द्य॒ज्ञं प॑र॒मं वद॑न्ति ॰ मान॒सं वै प्रा॑जाप॒त्यं प॒वित्र॑ं मान॒सेन॒ मन॑सा सा॒धु प॑श्यति मान॒सा ऋष॑यः प्र॒जा अ॑सृजन्त मान॒से स॒र्वं प्रति॑ष्ठित॒ं तस्मा॑न्मान॒सं प॑र॒मं वद॑न्ति ॰ न्या॒स इ॒त्याहु॒र्मनी॒षिणो॑ ब्र॒ह्माण॑ं ब्र॒ह्मा विश्व॑ः कत॒मः स्व॑य॒म्भुः प्र॒जाप॑तिः संवथ्स॒र इति॑ संवथ्स॒रो॑ऽसावा॑दि॒त्यो य ए॒ष आ॑दि॒त्ये पुरु॑ष॒ः स प॑रमे॒ष्ठी ब्रह्मा॒त्मा ॰ याभि॑रादि॒त्यस्तप॑ति र॒श्मिभि॒स्ताभि॑ः प॒र्जन्यो॑ वर्॒षति प॒र्जन्ये॑नौषधिवनस्प॒तय॒ः प्रजा॑यन्त ओषधिवनस्प॒तिभि॒रन्न॑ं भ॒वत्यन्ने॑न प्रा॒णाः प्रा॒णैर्बल॒ं बले॑न॒ तप॒स्तप॑सा श्र॒द्धा श्र॒द्धया॑ मे॒धा मे॒धया॑ मनी॒षा म॑नी॒षया॒ मनो॒ मन॑सा॒ शान्ति॒ः शान्त्या॑ चि॒त्तं चि॒त्तेन॒ स्मृति॒ꣳ॒ स्मृत्या॒ स्मार॒ꣳ॒ स्मारे॑ण वि॒ज्ञान॑ं वि॒ज्ञाने॑ना॒त्मान॑ं वेदयति॒ तस्मा॑द॒न्नं दद॒न्थ्सर्वा॑ण्ये॒तानि॑ ददा॒त्यन्ना॑त्

प्रा॒णा भ॑वन्ति । भू॒तानां॑ प्रा॒णैर्मनो॒ मन॑सश्च वि॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञाना॑दान॒न्दो ब्र॑ह्मयो॒निः स वा ए॒ष पुरु॑षः पञ्च॒धा प॑ञ्चा॒त्मा येन॒ सर्व॑मि॒दं प्रोतं॑ पृथि॒वी चा॒न्तरि॑क्षं च॒ द्यौश्च॒ दिश॑श्चावान्तरदि॒शाश्च॒ स वै सर्व॑मि॒दं जग॒त्स च॒ भूत॒ꣳ॑ स भ॒व्यं जि॑ज्ञासक्लृप्त ऋ॒त॒जा रयि॑ष्ठा । श्र॒द्धा स॒त्यो मह॑स्वान्त॒पसो॒ वरि॑ष्ठा॒द्ज्ञात्वा॑ तमे॒वं मन॑सा हृ॒दा च॒ भूयो॑ न मृ॒त्युमुप॑याहि वि॒द्वान्तस्मा॑न्न्या॒सम॒ेषां तप॑सामतिरिक्त॒माहु॑र्वसुर॒ण्वो॑ वि॒भूर॑सि प्रा॒णे त्वम॑सि सन्धा॒ता । ब्रह्म॑न् त्वम॑सि विश्व॒धृत्ते॑जो॒दास्त्वम॑स्य॒ग्निर॑सि वर्चो॒दास्त्वम॑सि॒ सूर्य॑स्य द्युम्नो॒दास्त्वम॑सि च॒न्द्रम॑स उपया॒मगृ॑हीतोऽसि ब्र॒ह्मणे॑ त्वा॒ । मह॒स् ओमित्या॒त्मानं॑ युञ्जीत॒ैतद्वै म॑होप॒निष॑दं दे॒वाना॒ गुह्यं॒ य ए॒वं वेद॑ ब्र॒ह्मणो॑ महि॒मान॑माप्नोति॒ तस्मा॑द्ब्र॒ह्मणो॑ महि॒मान॑मित्युप॒निषत्॥१८॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यै॒वं वि॒दुषो॑ य॒ज्ञस्या॒ऽऽत्मा यज॑मानः श्र॒द्धा पत्नी॒ शरी॑रमि॒ध्ममुरो॒ वेदि॒र्लोमा॑नि

बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निर्दमः शमयिता दक्षिणा वाग्घोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा ॰ श्रोत्रमग्नीद्यावद्ध्रियते सा दीक्षा यदश्नाति तद्धविर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो यथ्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं तदाहवनीयो या व्याहृतिराहुतिर्यदस्य ॰ विज्ञानं तज्जुहोति यथ्सायं प्रातरत्ति तथ्समिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनꣳ सायं च तानि सवनानि ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ येऽर्धमासाश्च मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये संवथ्सराश्च परिवथ्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा ॰ एतथ्सत्रं यन्मरणं तदवभृथ एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रꣳ सत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानं गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ ॰ यो दक्षिणे प्रमीयते पितृणामेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसोर्महिमानौ ब्राह्मणो विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत्॥११॥

[८०]

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै᳚। ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

❀❀❀

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

सं॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञानं॑ प्र॒ज्ञानं॑ जा॒नद॑भिजा॒नत्। स॒ङ्क॒ल्प॑मानं प्र॒कल्प॑मानमुप॒-
कल्प॑मान॒मुप॑क्लृप्तं क्लृ॒प्तम्। श्रेयो॒ वसी॑य आ॒यथ्सम्भू॑तं भू॒तम्। चि॒त्रः के॒तुः
प्र॒भाना॒भान्थ्स॒म्भान्। ज्योति॑ष्मा॒ꣳ॒स्तेज॑स्वाना॒तप॒ꣳ॒स्तप॑न्नभि॒तपन्। रो॒च॒नो
रोच॑मानः शोभ॒नः शोभ॑मानः क॒ल्याण॑ः। दर्॒शा दृ॒ष्टा द॑र्॒श॒ता वि॒श्वरू॑पा
सुदर्॒श॒ना। आ॒प्याय॑माना॒ प्याय॑माना॒ प्याया॑ सू॒नृतेरा᳚। आ॒पूर्य॑माणा॒ पूर्य॑माणा
पू॒रय॑न्ती पू॒र्णा पौर्᳚णमा॒सी। दा॒ता प्र॑दा॒ताऽऽन॒न्दो मोद॑ः प्रमो॒दः॥१॥

आ॒वे॒शय॑न्निवे॒शय॒᳚न्थ्सं॒वेश॑न॒ः स॒ꣳ॒शा᳚न्तः शा॒न्तः। आ॒भव॑न्प्र॒भव᳚न्थ्स॒म्भव॒न्थ्सम्भू॑तो
भू॒तः। प्र॒स्तु॑तं॒ विष्टु॑त॒ꣳ॒ सꣳ॑स्तुतं क॒ल्याणं॑ वि॒श्वरू॑पम्। शु॒क्रम॒मृतं॑ तेज॒स्वि
तेज॒ः समि॑द्धम्। अ॒रु॒णं भा॑नु॒मन्मरी॑चिमदभि॒तप॒त्तप॑स्वत्। स॒वि॒ता प्र॑सवि॒ता दी॒प्तो
दी॒पय॒न्दीप्य॑मानः। ज्वल॑ञ्ज्वलि॒ता तप॑न्वि॒तप᳚न्थ्स॒न्तपन्। रो॒च॒नो रोच॑मानः शु॒म्भूः

शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती प्रसुता सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीती प्रपा सम्पा तृप्तिस्तर्पयन्ती॥ २॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा। अभिशास्ताऽनुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्थ्सꣳसादनः सꣳसन्नः सन्नः। आभूर्विभूः प्रभूः शम्भूर्भुवः। पवित्रं पवयिष्यन्पूतो मेध्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो जीविष्यन्थ्स्वर्गो लोकः। सहस्वान्थ्सहीयानोजस्वान्थ्सहमानः। जयन्नभिजयन्थ्सुद्रविणो द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥ ३॥

अरुणोऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्। आर्द्रः पिन्वमानोऽन्नवान्रसवानिरा सर्वौषधः सम्भरो महस्वान्। एजत्का जोवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः। सरिस्रराः सुशेरवः। अजिरासो गमिष्णवः। इदानीं तदानीमेतर्हि क्षिप्रमजिरम्। आशुर्निमेषः फणो द्रवन्नतिद्रवन्। त्वरꣳस्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम उक्थ्योऽतिरात्रो द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निरृतुः सूर्य ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः।

प्रजापतिः संवथ्सरो महान्कः॥४॥

[१]

भूरग्निं च पृथिवीं च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्थ्संवथ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्थ्संवथ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्थ्संवथ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्थ्संवथ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वेत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। यत्ते अग्ने न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्।

आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाँश्चासि भूयाँश्चास्यग्ने। मा ते अग्ने च येन माऽतिं च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यद्दावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः। यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवथ्सरोऽसि परिवथ्सरोऽसि। इदावथ्सरोऽसीदुवथ्सरोऽसि। इद्वथ्सरोऽसि वथ्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि। सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्त्या चितिमापृण। अचित्त्या चितिमापृण। चिदसि

समुद्रयोनिः॥८॥

इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्थ्सधस्थे ध्रुव आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अह्ना प्रसारय। रात्र्या समंच। रात्र्या प्रसारय। अह्ना समंच। कामं प्रसारय। कामꣳ समंच॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो नाम। रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः। जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं दददभ्यावंवृथ्स्व॥१०॥

[५]

राज्ञी॑ वि॒राज्ञी᳚। स॒म्राज्ञी᳚ स्व॒राज्ञी᳚। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ बृह॒स्पति॑ः। विश्वे॑ दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते मा॒ सर्वे॒ यश॑सा॒ सꣳसृ॑जन्तु॥११॥

[६]

अस॑वे॒ स्वाहा॒ वस॑वे॒ स्वाहा᳚। विभु॑वे॒ स्वाहा॒ विव॑स्वते॒ स्वाहा᳚। अ॒भि॒भुवे॒ स्वाहाऽधि॑पतये॒ स्वाहा᳚। दि॒वां पत॑ये॒ स्वाहाऽꣳह॒स्प॒त्याय॒ स्वाहा᳚। चा॒क्षु॒ष्म॒त्याय॒ स्वाहा᳚ ज्योतिष्म॒त्याय॒ स्वाहा᳚। राज्ञे॒ स्वाहा॑ वि॒राज्ञे॒ स्वाहा᳚। स॒म्राज्ञे॒ स्वाहा᳚ स्व॒राज्ञे॒ स्वाहा᳚। शूषा॑य॒ स्वाहा॒ सूर्या॑य॒ स्वाहा᳚। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॒ ज्योति॑षे॒ स्वाहा᳚। स॒ꣳ॒सर्पा॑य॒ स्वाहा॑ क॒ल्याणा॑य॒ स्वाहा᳚। अर्जु॑नाय॒ स्वाहा᳚॥१२॥

[७]

वि॒प॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धाराऽत्यन्धो॑ अर्॒षति। अहि॒॑र्॒ह जी॒र्णामति॑सर्पति॒ त्वच॑म्᳚। अत्यो॒ न क्रीड॑न्नसर॒द्वृषा॒ हरि॑ः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मृ॒त्यवे᳚ त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णामि। ए॒ष ते॒ योनि॑र्मृ॒त्यवे᳚ त्वा। अप॑मृ॒त्युमप॒क्षुधम्᳚। अपे॒तः

शपथं जहि। अधा नो अग्न आवह। रायस्पोषꣳ सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया। सर्वानवयजामहे। भक्षोऽस्यमृतभक्षः। तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाक्। असावेहि॥१४॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः। असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्र। असावेहि॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा वेद। असावेहि। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्घृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः।

चक्षु॒र्हृद॑ये। हृद॑यं॒ मयि॑। अ॒हम॒मृते᳚। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। च॒न्द्रमा॑ मे॒ मन॑सि श्रि॒तः॥१७॥

मनो॒ हृद॑ये। हृद॑यं॒ मयि॑। अ॒हम॒मृते᳚। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। दिशो॑ मे॒ श्रोत्रे᳚ श्रि॒ताः। श्रोत्र॒ꣳ॒ हृद॑ये। हृद॑यं॒ मयि॑। अ॒हम॒मृते᳚। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। आपो॑ मे॒ रेत॑सि श्रि॒ताः॥१८॥

रेतो॒ हृद॑ये। हृद॑यं॒ मयि॑। अ॒हम॒मृते᳚। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। पृ॒थि॒वी मे॒ शरी॑रे श्रि॒ता। शरी॑र॒ꣳ॒ हृद॑ये। हृद॑यं॒ मयि॑। अ॒हम॒मृते᳚। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। ओ॒ष॒धि॒व॒न॒स्प॒तयो॑ मे॒ लोम॑सु श्रि॒ताः॥१९॥

लोमा॑नि॒ हृद॑ये। हृद॑यं॒ मयि॑। अ॒हम॒मृते᳚। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। इन्द्रो॑ मे॒ बले᳚ श्रि॒तः। बल॒ꣳ॒ हृद॑ये। हृद॑यं॒ मयि॑। अ॒हम॒मृते᳚। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। प॒र्जन्यो॑ मे मू॒र्ध्नि श्रि॒तः॥२०॥

मू॒र्धा हृद॑ये। हृद॑यं॒ मयि॑। अ॒हम॒मृते᳚। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। ईशा॑नो मे म॒न्यौ श्रि॒तः। म॒न्युर्हृद॑ये। हृद॑यं॒ मयि॑। अ॒हम॒मृते᳚। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। आ॒त्मा म॑ आ॒त्मनि॑ श्रि॒तः॥२१॥

आ॒त्मा हृद॑ये। हृद॑यं॒ मयि॑। अ॒हम॒मृते᳚। अ॒मृतं॒ ब्रह्म॑णि। पुन॑र्म आ॒त्मा

पु॒न॒रायु॒रागा᳚त्। पुनः॑ प्रा॒णः पु॒नराकू॑त॒मागा᳚त्। वै॒श्वा॒न॒रो र॒श्मिभि॑र्वावृधा॒नः।
अ॒न्तस्ति॑ष्ठत्व॒मृत॑स्य गो॒पाः॥२२॥

[८]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वान॑सृजत। ते पा॒प्मना॒ सन्दि॑ता अजायन्त। तान्व्य॑द्यत्। यद्व्य॒द्यत्।
तस्मा᳚द्वि॒द्युत्। तम॑वृश्चत्। यदवृ॑श्चत्। तस्मा॒द्वृष्टिः॑। तस्मा॒द्यत्रै॒ते दे॒वते॑ अभि॒प्राप्नु॑तः।
वि च॑ है॒वास्य॒ तत्र॑ पा॒प्मानं॒ द्यत॑ः॥२३॥

वृ॒श्चत॑श्च। सैषा मी॑मा॒ꣳ॒साऽग्नि॑हो॒त्र ए॒व सम्प॑न्ना। अथो॑ आहुः॒। सर्वे॑षु
यज्ञक्र॒तुष्विति॑। होष्य॑न्न॒प उप॑स्पृशेत्। वि॒द्युद॑सि॒ विद्य॑ मे पा॒प्मान॒मिति॑। अथ॑
हु॒त्वोप॑स्पृशेत्। वृष्टि॑रसि॒ वृश्च॑ मे पा॒प्मान॒मिति॑। य॒क्ष्यमा॑णो वे॒ष्ट्वा वा᳚। वि च॑
है॒वास्यै॒ते दे॒वते॑ पा॒प्मानं॒ द्यत॑ः॥२४॥

वृ॒श्चत॑श्च। अ॒त्य॒ꣳ॒हो हाऽऽरु॑णिः। ब्र॒ह्मचा॒रिणे᳚ प्र॒श्नान्प्रोच्य॒ प्रजि॑घाय। परे॑हि। प्ल॒क्षं
दय्या᳚म्पातिं॑ पृच्छ। वेत्थ॑ सावि॒त्रा(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। आ॒चार्यो॑

मा प्राहैंषीत्। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इतिं। स होंवाच वेदेतिं॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिंष्ठित इतिं। परोरंजसीतिं। कस्तद्यत्परोरंजा इतिं। एष वाव स परोरंजा इतिं होवाच। य एष तपंति। एषोँऽर्वाग्रंजा इतिं। स कस्मिंन्त्वेष इतिं। सत्य इतिं। किं तथ्सत्यमितिं। तप इतिं॥२६॥

कस्मिन्नु तप इतिं। बल इतिं। किं तद्बलमितिं। प्राण इतिं। मा स्मं प्राणमतिंपृच्छ इतिं माऽऽचार्योंऽब्रवीदितिं होवाच ब्रह्मचारी। स होंवाच प्लुक्षो दय्याँम्पातिः। यद्वै ब्रंह्मचारिन्प्राणमत्यंप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपंतिष्यत्। अहमुंत आचार्याच्छ्रेयाँन्भविष्यामि। यो मां सावित्रे समवांदिष्टेतिं॥२७॥

तस्माँथ्सावित्रे न संवंदेत। स यो ह वै सांवित्रं विदुषां सावित्रे संवदंते। सहाँस्मिञ्छ्रियं दधाति। अनुं ह वा अंस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वंस्मै श्रीस्तपों मन्यते। अन्वंस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वंस्मै बलं प्राणं मंन्यते। स यदाहं। संज्ञानं विज्ञानं दर्शां दृष्टेतिं। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाह। प्रस्तुतं विष्टुतꣳ सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाह। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽह्नो मुहूर्ताः। एष रात्रेः॥२९॥

अथ यदाह। पवित्रं पवयिष्यन्थ्सहस्वान्थ्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाह। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निरृतुः प्रजापतिः संवथ्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

एष संवथ्सरः। अथ यदाह। इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः। अहोरात्रैः समाजगाम। तꣳ होचुः। यो वा अस्मान् वेद। विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयत इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति।

नास्या॒मुष्मिँ॑ल्लो॒केऽन्नं॑ क्षीयते। य ए॒वं वेद॑। अहीना॒ हाऽऽश्वंथ्यः। सा॒वि॒त्रं वि॒दां चं॑कार॥३२॥

स ह॑ ह॒ꣳ॒सो हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यम्। ह॒ꣳ॒सो ह॒ वै हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑। दे॒व॒भा॒गो ह॑ श्रौत॒र्॒षः। सा॒वि॒त्रं वि॒दां चं॑कार। तꣳ ह॒ वागदृ॑श्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्वं॑ बत गौत॒मो वेद॑। यः सा॑वि॒त्रं वेदेति॑। स हो॑वाच। कैषा वाग॒सीति॑। अ॒यम॒हꣳ सा॑वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गुह्यं॒ महो॒ बिभ्र॒दिति॑। ए॒ताव॑ति ह गौत॒मः। य॒ज्ञो॒प॒वी॒तं कृ॒त्वाऽधो निप॑पात। नमो॒ नम॒ इति॑॥३४॥

स हो॑वाच। मा भै॑षीर्गौतम। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑। तस्मा॒द्ये के च॑ सावि॒त्रं वि॒दुः। सर्वे॒ ते जि॒तलो॑काः। स यो ह॒ वै सा॑वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दꣳ श्रि॒याऽभिषि॑क्तं॒ वेद॑। श्रि॒या है॒वाभिषि॑च्यते। घृणि॒रिति॒ द्वे अ॒क्षरे॑। सूर्य॒ इति॒ त्रीणि॑। आ॒दि॒त्य इति॒ त्रीणि॑॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदꣳ श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेद॥ ३६॥

तदेतत्परि यद्देवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानꣳ स्वर्गे लोक एति। विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः। स्वर्गे लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेद। शूषो ह वै वार्ष्णेयः। आदित्येन समाजगाम। तꣳ होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवैनं तदुवाच॥ ३७॥

[९]

इयं वाव सरघा। तस्यां अग्निरेव सारघं मधु। या एताः पूर्वपक्षापरपक्षयो

रात्र॑यः। ता म॑धु॒कृत॑ः। यान्यहा॑नि। ते म॑धुवृ॒षाः। स यो ह॒ वा ए॒ता म॑धु॒कृत॑श्च मधुवृ॒षाꣳ॑श्च॒ वेद॑। कु॒र्वन्ति॑ हास्यै॒ता अ॒ग्नौ मधु॑। नास्यै᳚ष्टापू॒र्तं ध॑यन्ति। अथ॒ यो न वेद॑॥३८॥

न हा᳚स्यै॒ता अ॒ग्नौ मधु॑ कुर्वन्ति। धय॑न्त्यस्येष्टापू॒र्तम्। यो ह॒ वा अ॑होरा॒त्राणा᳚ं नाम॒धेया॑नि॒ वेद॑। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॒माच्छ॑र्छति। सं॒ज्ञान॑ं वि॒ज्ञान॒ं दर्॒शा॑ दृ॒ष्टेति॑। ए॒ताव॑नुवा॒कौ पू᳚र्वप॒क्षस्या॑होरा॒त्राणा᳚ं नाम॒धेया॑नि। प्रस्तु॑त॒ं विष्टु॑तꣳ सु॒ता सु॑न्व॒तीति॑। ए॒ताव॑नुवा॒काव॑परप॒क्षस्या॑होरा॒त्राणा᳚ं नाम॒धेया॑नि। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॒माच्छ॑र्छति। य ए॒वं वेद॑॥३९॥

यो ह॒ वै मु॑हू॒र्ताना᳚ं नाम॒धेया॑नि॒ वेद॑। न मु॑हू॒र्तेष्वार्ति॒माच्छ॑र्छति। चि॒त्रः के॒तुर्दा॒ता प्र॑दा॒ता स॑वि॒ता प्र॑सवि॒ताऽभि॑शा॒स्ताऽनु॑म॒न्तेति॑। ए॒तेऽनुवा॒का मु॑हू॒र्ताना᳚ं नाम॒धेया॑नि। न मुहू॒र्तेष्वार्ति॒माच्छ॑र्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वा अ॑र्धमा॒साना᳚ं च॒ मासा॑नां च

नाम॒धेया॑नि॒ वेद॑। नार्ध॑मा॒सेषु॒ न मासे॒ष्वार्ति॒मार्च्छ॑ति। प॒वित्रं॑ पवयि॒ष्यन्थ्सह॑-स्वा॒न्थ्सही॑यानरु॒णो॑ऽरु॒णर॑जा॒ इति॑। ए॒ते॑ऽनुवा॒का अ॑र्धमा॒साना॑ᳪं᳚ च॒ मासा॑नां च नाम॒धेया॑नि॥४०॥

नार्ध॑मा॒सेषु॒ न मासे॒ष्वार्ति॒मार्च्छ॑ति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै य॑ज्ञक्रतू॒नां च॑र्तू॒नां च॑ संवथ्स॒रस्य॑ च नाम॒धेया॑नि॒ वेद॑। न य॑ज्ञक्र॒तुषु॒ नर्तुषु॒ न सं॑वथ्स॒र आर्ति॒मार्च्छ॑ति। अ॒ग्नि॒ष्टो॒म उ॒क्थ्यो᳚ऽग्निर्॒ऋ॒तुः प्र॒जाप॑तिः संवथ्स॒र इति॑। ए॒ते॑ऽनुवा॒का य॑ज्ञक्रतू॒नां च॑र्तू॒नां च॑ संवथ्स॒रस्य॑ च नाम॒धेया॑नि॥४१॥ न य॑ज्ञक्र॒तुषु॒ नर्तुषु॒ न सं॑वथ्स॒र आर्ति॒मार्च्छ॑ति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै मु॑हू॒र्ताना᳚ᳪं᳚ मुहू॒र्तान्॑ वेद॑। न मु॑हू॒र्ताना᳚ᳪं᳚ मुहू॒र्तेष्वार्ति॒मार्च्छ॑ति। इ॒दानी᳚ᳪं᳚ त॒दानी॒मिति॑। ए॒ते वै मु॑हू॒र्ताना᳚ᳪं᳚ मुहू॒र्ताः। न मु॑हू॒र्ताना᳚ᳪं᳚ मुहू॒र्तेष्वार्ति॒मार्च्छ॑ति। य ए॒वं वेद॑। अथो॒ यथा᳚ क्षेत्र॒ज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्र॒विश्या॒न्नमत्ति॑। ए॒वमे॒वैतान्क्षै᳚त्र॒ज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्र॒विश्यान्न॑मत्ति। स ए॒तेषा॑मे॒व

संलोकताꣳ सायुज्यमश्नुते। अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति। कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निꣳ सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवैनं तत्सावित्रः। स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदꣳ सयुग्भिः क्रियते। इतिरात्रायांदीक्षिषत। इतिरात्रायं व्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं धयन्ति। धीतꣳ हैव स शेवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निꣳ सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं न धयन्ति। अधीतꣳ हैव स शेवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तꣳ ह जीर्णिꣳ

स्थविरꣳ शयानम्। इन्द्र उपव्रज्योवाच। भरद्वाज। यत्ते चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनेन चरेयमिति होवाच॥४५॥

तꣳ ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषाꣳ हैकैकस्मान्मुष्टिनाऽऽदं स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य। वेदा वा एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्ववोचथाः। अथ त इतरदननूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हैतमग्निꣳ सावित्रमुवाच। तꣳ स विदित्वा। अमृतो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हैव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव त्रयी विद्या॥४७॥

यावन्तꣳ ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं

वेद॑। इन्द्र॑स्य॒ वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि॥४८॥

इन्द्र॑स्यै॒व सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। बृह॒स्पते॒र्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। बृह॒स्पते॑रे॒व सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। प्र॒जाप॑तेरे॒व सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। ब्रह्म॑णो॒ वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। ब्रह्म॑ण ए॒व सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒षो॓ऽग्निर॑पक्षपु॒च्छो वा॒यु॒रे॒व। तस्या॒ग्निर्मु॒खम्॓। अ॒सावा॑दि॒त्यः शिर॑ः। स यदे॒ते दे॒वते॒ अन्त॑रेण। तथ्सर्व॑ꣳ सीव्यति। तस्मा॓थ्सावि॒त्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

लो॒को॑ऽसि स्व॒र्गो॑ऽसि। अ॒न॒न्तो॓ऽस्यपा॒रो॑ऽसि। अक्षि॑तोऽस्यक्ष॒य्यो॑ऽसि। तप॑सः प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता

विश्व॑स्य ज॒नयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॒तम्। तेज॑सः प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं᳚ य॒क्षं विश्वं᳚ भू॒तं विश्व॑ꣳ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृ विश्व॑स्य ज॒नयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२॥

तेजो॑ऽसि॒ तप॑सि श्रि॒तम्। स॒मु॒द्रस्य॑ प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं᳚ य॒क्षं विश्वं᳚ भू॒तं विश्व॑ꣳ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृ विश्व॑स्य ज॒नयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥३॥

स॒मु॒द्रो॑ऽसि॒ तेज॑सि श्रि॒तः। अ॒पां प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं᳚ य॒क्षं विश्वं᳚ भू॒तं विश्व॑ꣳ सु॒भूतम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य ज॒नयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥४॥

आप॑ः स्थ समु॒द्रे श्रि॒ताः। पृ॒थि॒व्याः प्र॑ति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं᳚ य॒क्षं विश्वं᳚

भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्याꣳ श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥८॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥९॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१०॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे

का॒म॒दु॒घमक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१२॥

नक्ष॑त्राणि स्थ च॒न्द्रम॑सि श्रि॒तानि॑। सं॒व॒थ्स॒रस्य॑ प्रति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ॑ सु॒भू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृणि॒ विश्व॑स्य जन॒यि॒तृणि॑। तानि॑ व॒ उप॑दधे का॒म॒दु॒घा॒न्यक्षि॑तानि। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१३॥

सं॒व॒थ्स॒रो॑ऽसि॒ नक्ष॑त्रेषु श्रि॒तः। ऋ॒तू॒नां प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ॑ सु॒भू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जन॒यि॒ता। तं त्वोप॑दधे का॒म॒दु॒घमक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१४॥

ऋ॒तवः॑ स्थ सं॑वथ्स॒रे श्रि॒ताः। मासा॑नां प्रति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ॑ सु॒भू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तारो॒ विश्व॑स्य जन॒यि॒तारः॑। तान् व॒ उप॑दधे का॒म॒दु॒घा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१५॥

मासाः स्थर्तषु श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे। युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुघे अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्याः। अन्नादाः स्थान्नदुघो युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं

यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२०॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां धामामृतम्। अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२१॥

[१]

त्वमंग्ने रुद्रो असुंरो महो दिवः। त्वꣳ शर्धो मारुंतं पृक्ष ईंशिषे। त्वं वातैंररुणैर्यांसि शङ्गयः। त्वं पूषा विंधतः पांसि नु त्मनां। देवा देवेषुं श्रयध्वम्। प्रथंमा द्वितीयेंषु श्रयध्वम्। द्वितींयास्तृतीयेंषु श्रयध्वम्। तृतींयाश्चतुर्थेषुं श्रयध्वम्। चतुर्थाः पंञ्चमेषुं श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषुं श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः संप्तमेषुं श्रयध्वम्। सप्तमा अंष्टमेषुं श्रयध्वम्। अष्टमा नंवमेषुं श्रयध्वम्। नवमा दंशमेषुं श्रयध्वम्। दशमा एंकादशेषुं श्रयध्वम्। एकादशा द्वांदशेषुं श्रयध्वम्। द्वादशास्त्रंयोदशेषुं श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चंतुर्दशेषुं श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पंञ्चदशेषुं श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोंडशेषुं श्रयध्वम्॥२३॥

षोडशाः संप्तदशेषुं श्रयध्वम्। सप्तदशा अंष्टादशेषुं श्रयध्वम्। अष्टादशा एंकान्नविꣳशेषुं श्रयध्वम्। एकान्नविꣳशा विꣳशेषुं श्रयध्वम्। विꣳशा एंकविꣳशेषुं श्रयध्वम्। एकविꣳशा द्वांविꣳशेषुं श्रयध्वम्। द्वाविꣳशास्त्रंयोविꣳशेषु श्रयध्वम्। त्रयोविꣳशाश्चंतुर्विꣳशेषुं श्रयध्वम्। चतुर्विꣳशाः पंञ्चविꣳशेषुं श्रयध्वम्। पञ्चविꣳशाः

षड्वि॒ꣳ॒शेषु श्रयध्वम्॥२४॥

षड्वि॒ꣳ॒शाः सप्तवि॒ꣳ॒शेषु श्रयध्वम्। सप्तवि॒ꣳ॒शा अष्टावि॒ꣳ॒शेषु श्रयध्वम्। अष्टावि॒ꣳ॒शा एकान्नत्रि॒ꣳ॒शेषु श्रयध्वम्। एकान्नत्रि॒ꣳ॒शास्त्रि॒ꣳ॒शेषु श्रयध्वम्। त्रि॒ꣳ॒शा एकत्रि॒ꣳ॒शेषु श्रयध्वम्। एकत्रि॒ꣳ॒शा द्वात्रि॒ꣳ॒शेषु श्रयध्वम्। द्वात्रि॒ꣳ॒शास्त्रयस्त्रि॒ꣳ॒-शेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिस्त्रयस्त्रिꣳशाः। उत्तरे भवत। उत्तरवर्त्मान उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युम्नैर्वाजेभिरागतम्। राज्ञी विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्य। इदं मे प्रावता वचः। वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२६॥

[३]

अन्नं॑प॒तेऽन्नं॑स्य नो देहि। अ॒न॒मी॒वस्यं॑ शु॒ष्मिणं॑ः। प्र प्रं॑दा॒तारं॑ तारिषः। ऊर्जं॑ नो धेहि द्वि॒पदे॒ चतुं॑ष्पदे। अग्नें॑ पृथिवीपते। सोमं॑ वीरुधां पते। त्वष्टं॑ः समिधां पते। विष्णं॑वाशानां पते। मित्रं॑ सत्यानां पते। वरुं॑ण धर्मणां पते॥२७॥

म॒रुतों॑ गणानां पतयः। रुद्रं॑ पशूनां पते। इन्द्रौं॑जसां पते। बृहं॑स्पते ब्रह्मणस्पते। आ रु॒चा रों॑चे॒ऽहꣳ स्व॒यम्। रु॒चा रुं॑रुचे॒ रोचं॑मानः। अ॒तीत्या॒दः स्वं॑राभं॑रे॒ह। तस्मि॒न् योनौ॑ प्रज॒नौ प्रजां॑येय। व॒यꣳ स्यां॑म॒ पतं॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुव॒ः स्वः॑ स्वाहा॑॥२८॥

[४]

स॒प्त तें॑ अग्ने स॒मिधं॑ः स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्तर्षं॑यः स॒प्त धामं॑ प्रियाणिं॑। स॒प्त होत्रां॑ अनुवि॒द्वान्। स॒प्त योनी॒रापृं॑णस्वा घृतेनं॑। प्राची॒ दिक्। अ॒ग्निर्दे॒वता॑। अ॒ग्निꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वतां॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शों॑ऽभि॒दासं॑ति। द॒क्षि॒णा दिक्। इन्द्रो॑ दे॒वता॑॥२९॥

इन्द्र॒ᳪं स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शो॑ऽभि॒दास॑ति। प्र॒तीची॒ दिक्। सोमो॑ दे॒वता᳚। सोम॒ᳪं स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शो॑ऽभि॒दास॑ति। उदी॑ची॒ दिक्। मि॒त्रावरु॑णौ दे॒वता᳚। मि॒त्रावरु॑णौ॒ स दि॒शां दे॒वौ दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शो॑ऽभि॒दास॑ति॥३०॥

ऊ॒र्ध्वा दिक्। बृह॒स्पति॑र्दे॒वता᳚। बृह॒स्पति॒ᳪं स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शो॑ऽभि॒दास॑ति। इ॒यं दिक्। अदि॑तिर्दे॒वता᳚। अदि॑ति॒ᳪं स दि॒शां दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शो॑ऽभि॒दास॑ति। पुरु॑षो॒ दिक्। पुरु॑षो मे॒ कामा॒न्थ्सम॑र्धयतु॥३१॥

अ॒न्धो जागृ॑विः प्राण। अस॒ावेहि॑। ब॒धि॒र आँ᳚क्रन्दयितरपान। अस॒ावेहि॑। उ॒षस॑मुषसमशीय। अ॒हमसो॒ ज्योति॑रशीय। अ॒हमसो॒ऽपो॑ऽशीय। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुव॒ः स्वः॑ स्वाहा᳚॥३२॥

[५]

यत्तेऽचितं यदु चितं ते अग्ने। यत्त ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। लोकं पृण च्छिद्रं पृण। अथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिः। अस्मिन् योनावसीषदन्॥३३॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्नयः। जन्म देवानां विशः। त्रिष्वा रोचने दिवः। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवाꣳ इहाऽऽवह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यञ्चम्। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निꣳ होतारं परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमित्। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा निधीमहि। मनुष्वथ्समिधीमहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देंवायते यंज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददांति विश्वचंर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्ँ। स प्रीतो यांति वार्यम्ँ। इषंँ स्तोतृभ्य आभंर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृंथिव्याम्। पृष्टो विश्वा ओषंधीराविंवेश। वैश्वानरः सहंसा पृष्टो अग्निः। स नो दिवा स रिषः पांतु नक्तम्ँ॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवंते। सोँऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवंते। तदंस्य शिरंः। अथ यद्दंक्षिणा। स दक्षिंणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्। तत्पुच्छम्ँ। यदुदङ्ङ्। स उत्तंरः पक्षः॥३७॥

अथ यथ्संवार्ति। तदंस्य समञ्चंनं च प्रसारंणं च। अथो सम्पदेवास्य सा। सꣳ ह वा अंस्मै स कामंः पद्यते। यत्कांमो यजंते। योँऽग्निं नांचिकेतं चिंनुते। य उं चैनमेवं वेदं। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतंनं प्रतिष्ठां वेदं। आयतंनवान्भवति। गच्छंति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिꣳश्च लोकेऽमुष्मिꣳश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीयाꣳसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तꣳ ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तꣳ ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उ॒शन् ह॒ वै वा॑जश्रव॒सः स॑र्ववेद॒सं द॑दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒ नाम॑ पु॒त्र आ॑स। तꣳ ह॑ कुमा॒रꣳ सन्त᳚म्। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु श्र॒द्धाऽऽवि॑वेश। स हो॑वाच। तत॒ कस्मै॒ मां दा᳚स्य॒सीति॑। द्वि॒तीय॑ं तृ॒तीय᳚म्। तꣳ ह॒ परी॑त उवाच। मृ॒त्यवे᳚ त्वा दद॒ामीति॑। तꣳ ह॒ स्मोत्थि॑तं॒ वाग॒भिव॑दति॥४२॥

गौत॑म कुमा॒रमिति॑। स हो॑वाच। परे॑हि मृ॒त्योर्गृ॒हान्। मृ॒त्यवे॒ वै त्वा॑ऽदा॒मिति॑। तं वै प्र॒वसं॑न्तं ग॒न्तासीति॑ होवाच। तस्य॑ स्म ति॒स्रो रात्री॒रना᳚श्वान्गृ॒हे व॑सतात्। स यदि॑ त्वा पृ॒च्छेत्। कुमा॑र॒ कति॒ रात्री॑रवाथ्सी॒रिति॑। ति॒स्र इति॒ प्रति॑ब्रूतात्। किं प्र॑थ॒माꣳ रात्रि॑माश्ना॒ इति॑॥४३॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॒मिति॑। प॒शूꣳस्त॒ इति॑। किं तृ॒तीया॒मिति॑। सा॒धु॒कृ॒त्यां त॒ इति॑। तं वै प्र॒वसं॑न्तं जगाम। तस्य॑ ह ति॒स्रो रात्री॒रना᳚श्वान्गृ॒ह उ॑वास। तमा॒गत्य॑ पप्रच्छ। कुमा॑र॒ कति॒ रात्री॑रवाथ्सी॒रिति॑। ति॒स्र इति॒ प्रत्यु॑वाच॥४४॥

किं प्र॑थ॒मा॒ꣳ रात्रि॑माश्ना॒ इति॑। प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॒मिति॑। प॒शूꣳस्त॒ इति॑। किं तृ॒तीया॒मिति॑। सा॒धु॒कृ॒त्यां त॒ इति॑। नम॑स्ते अस्तु भगव॒ इति॑ होवाच। वर॑ᳪ वृणी॒ष्वेति॑। पि॒तर॑मे॒व जीव॑न्नया॒नीति॑। द्वि॒तीय॑ᳪ वृणी॒ष्वेति॑॥४५॥

इ॒ष्टा॒पू॒र्तयो॒र्मेऽक्षि॑तिं ब्रू॒हीति॑ होवाच। तस्मै॑ है॒तम॒ग्निं ना॑चिके॒तमु॑वाच। तत॒ो वै तस्ये॑ष्टापू॒र्ते ना क्षी॑येते। नास्ये॑ष्टापू॒र्ते क्षी॑येते। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चिनु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। तृ॒तीय॑ᳪ वृणी॒ष्वेति॑। पु॒न॒र्मृ॒त्योर्मेऽप॑चितिं ब्रू॒हीति॑ होवाच। तस्मै॑ है॒तम॒ग्निं ना॑चिके॒तमु॑वाच। तत॒ो वै सोऽप॑ पुनर्मृ॒त्युम॑जयत्॥४६॥

अप॑ पुनर्मृ॒त्युं ज॑यति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चिनु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। प्र॒जाप॑ति॒र्वै प्र॒जाका॑म॒स्तपो॑ऽतप्यत। स हिर॑ण्य॒मुदा॑स्यत्। तद॒ग्नौ प्रास्य॑त्। तद॑स्मै॒ नाच्छ॑दयत्। तद्द्वि॒तीय॒ं प्रास्य॑त्। तद॑स्मै॒ नैवाच्छ॑दयत्। तत्तृ॒तीय॒ं प्रास्य॑त्॥४७॥

तद॑स्मै॒ नैवाच्छ॑दयत्। तदा॒त्मन्ने॒व हृ॒दय्ये॑ऽग्नौ वै॑श्वान॒रे प्रास्य॑त्। तद॑स्मा अच्छदयत्। तस्मा॒द्धिर॑ण्य॒ं कनि॑ष्ठ॒ं धना॑नाम्। भु॒ञ्जत्प्रि॒यत॑मम्। हृ॒द॒य॒जꣳ हि।

स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। ताꣳ स्वायैव हस्ताय दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वाꣳसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्यां दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं ग्लीनाति॥४९॥

[८]

तꣳ हैतमेके पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसम्मित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामे॑न॒ सम॑र्धयति। अथ॑ हैनं॑ पु॒रर्ष॑यः। उ॒त्त॒र॒वे॒द्यामे॒व स॒त्रिय॑मचिन्वत। तत॒ो वै तेऽवि॑न्दन्त प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। वि॒न्दत॑ ए॒व प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। यो᳚ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं॑ वा॒युर्‌ऋद्धि॑कामः॥५१॥

य॒था॒न्यु॒प्तमे॒वोप॑दधे। तत॒ो वै स ए॒तामृद्धि॑माध्नोत्। यामि॒दं वा॒यु॒र्‌ऋ॒द्धः। ए॒तामृद्धि॑मृध्नोति। यामि॒दं वा॒यु॒र्‌ऋ॒द्धः। यो᳚ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं॑ गोब॒लो वार्ष्णः॑ प॒शुका॑मः। पाङ्क्त॑मे॒व चि॑क्ये। पञ्च॑ पु॒रस्ता᳚त्॥५२॥

पञ्च॑ दक्षिण॒तः। पञ्च॑ प॒श्चात्। पञ्चो᳚त्तर॒तः। एका॒ं मध्ये᳚। तत॒ो वै स स॒हस्र॑ं प॒शून्प्रा᳚प्नोत्। प्र स॒हस्र॑ं प॒शूना᳚प्नोति। यो᳚ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं॑ प्र॒जाप॑ति॒र्ज्यैष्ठ्य॑कामो॒ यश॑स्कामः प्र॒जन॑नकामः। त्रि॒वृत॑मे॒व चि॑क्ये॥५३॥

स॒प्त पु॒रस्ता᳚त्। ति॒स्रो द॑क्षिण॒तः। स॒प्त प॒श्चात्। ति॒स्र उ॑त्तर॒तः। एका॒ं मध्ये᳚। तत॒ो वै स प्र यशो॒ ज्यैष्ठ्य॑माप्नोत्। ए॒तां प्रजा॑ति॒ं प्राजा॑यत। यामि॒दं प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते।

त्रि॒वृद्वै ज्यैष्ठ्यम्᳚। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः॥५४॥

त्रि॒वृत्प्र॒जन॑नम्। उ॒पस्थो॒ योनि॑र्मध्य॒मा। प्र यशो॒ ज्यैष्ठ्य॑माप्नोति। ए॒तां प्रजा॑तिं॒ प्रजा॑यते। यामि॒दं प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। यो᳚ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैन॒मिन्द्रो॒ ज्यैष्ठ्य॑कामः। ऊ॒र्ध्वा ए॒वोप॑दधे। तते॒ वै स ज्यैष्ठ्य॑मगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं॑ गच्छति। यो᳚ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनम॒सावा॑दि॒त्यः स्व॒र्गका॑मः। प्राची॑रे॒वोप॑दधे। तते॒ वै सो॑ऽभि स्व॒र्गं लो॒कम॑जयत्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। यो᳚ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स यदी॒च्छेत्॥५६॥

ते॒ज॒स्वी य॑श॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी स्या॒मिति॑। प्राङ्गाहोतु॒र्धिष्ण्या॒दुथ्स॑र्पेत्। येयं॑ प्रागा॒द्यश॑स्वती। सा मा॒ प्रोर्णो॑तु। तेज॑सा॒ यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेनेति॑। ते॒ज॒स्व्ये॑व य॑श॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। अथ॒ यदी॒च्छेत्। भूयि॑ष्ठं मे॒ श्रद्द॑धीरन्। भूयि॑ष्ठा॒ दक्षि॑णा नयेयु॒रिति॑। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु प्राच्येहि॒ प्राच्ये॒हीति॒ प्राची॑ जुषा॒णा

वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति स्रुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्दधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय। चितिक्लृप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[१]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासाꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासाꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासाꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। अथो

या अ॒मूरि॑तरा अ॒ष्टाद॑श। य ए॒वामी उ॒रव॑श्च॒ वरी॑याꣳसश्च लो॒काः। ताने॒व ताभि॑र॒भिज॑यति॥ का॒म॒चारो॑ ह॒ वा अ॑स्यो॒रुषु॑ च॒ वरी॑यःसु च लो॒केषु॑ भवति। यो᳚ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। सं॒व॒थ्स॒रो वा अ॒ग्निर्ना॑चिके॒तः। तस्य॑ वस॒न्तः शिरः॑॥६०॥

ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षा उत्त॑रः। श॒रत्पुच्छ᳚म्। मासाः᳚ कर्मका॒राः। अ॒हो॒रा॒त्रे श॑तरु॒द्रीय᳚म्। प॒र्जन्यो॒ वसो॒र्धारा᳚। यथा॒ वै प॒र्जन्य॒ः सुवृ॑ष्टं वृ॒ष्ट्वा। प्र॒जाभ्य॒ः सर्वा॒न्कामा᳚न्थ्सम्पू॒रय॑ति। ए॒वमे॒व स तस्य॒ सर्वा॒न्कामा॒न्थ्सम्पू॑रयति। यो᳚ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते॥६१॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। सं॒व॒थ्स॒रो वा अ॒ग्निर्ना॑चिके॒तः। तस्य॑ वस॒न्तः शिरः॑। ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पुच्छ᳚म्। श॒रदुत्त॑रः प॒क्षः। हे॒म॒न्तो मध्य᳚म्। पू॒र्व॒प॒क्षाश्चित॑यः। अ॒प॒र॒प॒क्षाः पुरी॑षम्। अ॒हो॒रा॒त्राणीष्ट॑काः। ए॒ष वाव सो᳚ऽग्निर॑ग्नि॒मय॑ः पुनर्ण॒वः। अ॒ग्नि॒मयो॑ ह॒ वै पु॑नर्ण॒वो भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यम्। यो᳚ऽग्निं

ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तितरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्य॒ं ता अ॑ङ्गिरस्तमा॒ऽश्याम॒ तं काम॑मग्ने। आशा॑नां त्वा॒ विश्वा॒ आशा᳚ः। अनु॑ नो॒ऽद्यानु॑मति॒रन्विद॑नुमते॒ त्वम्। कामो॑ भू॒तस्य॒ काम॒स्तदग्रे᳚। ब्रह्म॑ जज्ञा॒नं पि॒ता वि॒राजा᳚म्। य॒ज्ञो रा॒योऽयं य॒ज्ञः। आपो॑ भ॒द्रा आदित्प॑श्यामि। तुभ्य॑ं भरन्ति॒ यो दे॒ह्यः। पूर्व॑ं देवा॒ अप॑रेण प्राणापा॒नौ। ह॒व्य॒वाह॒ँ स्विष्ट॑म्॥१॥

[१]

दे॒वेभ्यो॒ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रो॑ऽभवत्। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्। प्रजा॑पते स्व॒र्गो वै नो॑ लो॒कस्ति॒रो॑ऽभूत्। तमन्वि॒च्छेति॑। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै᳚च्छत्।

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥२॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु वा आशाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्याऽऽशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै

च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यः कामो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य॒ कामो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सो॑ऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहा᳚। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा᳚ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा᳚। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये᳚ स्वि॒ष्टकृ॒ते स्वाहेति॑॥४॥

तं ब्र॒ह्मा᳚ऽब्रवीत्। प्र॒जाप॑ते ब्रह्म॑णा॒ वै श्रा᳚म्यसि। अ॒हमु॒ वै ब्र॒ह्मा᳚ऽस्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते ब्र॒ह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ ब्र॒ह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्र॒ह्म॒ण्वान् ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सो॑ऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा᳚। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा᳚ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा᳚। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये᳚ स्वि॒ष्टकृ॒ते स्वाहेति॑॥५॥

तं य॒ज्ञो᳚ऽब्रवीत्। प्र॒जाप॑ते य॒ज्ञेन॒ वै श्रा᳚म्यसि। अ॒हमु॒ वै य॒ज्ञो᳚ऽस्मि। मां नु यं॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स

ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पु॒रो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सो॑ऽत्र॑ जु॒होति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा᳚। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा᳚ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा᳚। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये᳚ स्वि॒ष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥६॥

तमापो᳚ऽब्रुवन्। प्रजा॑पते॒ऽप्सु वै सर्वे॒ कामाः᳚ श्रि॒ताः। व॒यमु॒ वा आप॑ः स्मः। अ॒स्मान्नु य॑जस्व। अथ॒ त्वयि॒ सर्वे॒ कामाः᳚ श्रयिष्यन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पु॒रो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒द्भ्यश्च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मि॒न्थ्सर्वे॒ कामा॑ अश्रयन्त। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॑ ह॒ वा अ॑स्मि॒न्कामाः᳚ श्रयन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सो॑ऽत्र॑ जु॒होति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ऽद्भ्यः स्वाहा᳚। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा᳚ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा᳚। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये᳚ स्वि॒ष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ऽग्नये॒ वै ब॑लि॒मते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। अ॒हमु॒ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑स्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रिष्यन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒ग्नये॑ बलि॒मते॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मै॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिम॑हरन्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वा॑णि ह॒ वा अ॑स्मै भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ बलि॒मते॒ स्वाहा᳚। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा᳚ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा᳚। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये᳚ स्वि॒ष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥८॥

तमनु॑वित्तिरब्रवीत्। प्रजा॑पते स्व॒र्गं वै लो॒कमनु॑विवित्ससि। अ॒हमु॒ वा अनु॑वित्तिरस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्याऽनु॑वित्तिर्भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्।

अनु॑वित्त्यै च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽनु॑वित्तिरभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्यानु॑वित्तिर्भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽनु॑वित्त्यै॒ स्वाहा᳚। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा᳚ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा᳚। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये᳚ स्वि॒ष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१॥

ता वा ए॒ताः स॒प्त स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वार॑ः। दि॒वःश्येन॒योऽनु॑वित्तयो॒ नाम॑। आशा᳚ प्र॒थमा॑ꣳ रक्ष॑ति। कामो᳚ द्वि॒तीया᳚म्। ब्रह्म॑ तृ॒तीया᳚म्। य॒ज्ञश्च॑तु॒र्थीम्। आप॑ः पञ्च॒मीम्। अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान्थ्ष॒ष्ठीम्। अनु॑वित्तिः सप्त॒मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो᳚ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॒रिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्वि॒ष्टि। प॒ष्ठौ॒ही॒व॒रां द॑द्यात्क॒ꣳ॒सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रꣳ॑ सम॑ृद्ध्यै॥१०॥

[२]

तप॑सा दे॒वा दे॒वता॒मग्र॑ आयन्। तप॒सर्ष॑य॒ः स्व॑रन्व॑विन्दन्। तप॑सा

स॒प॒त्ना॒न्प्र॒णु॑दा॒मारा॑तीः। येने॒दं विश्वं॒ परि॑भूतं॒ यदस्ति॑। प्र॒थ॒म॒जं दे॒वꣳ ह॒विषा॑ विधेम। स्व॒य॒म्भु ब्रह्म॑ प॒रमं तपो॒ यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑ ह य॒क्षं प्र॑थ॒मꣳ सम्ब॑भूव। श्र॒द्धया दे॑वो दे॒व॒त्वम॑श्नुते। श्र॒द्धा प्र॑ति॒ष्ठा लो॒कस्य॑ दे॒वी॥११॥

सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। काम॑वथ्सा॒ऽमृतं॒ दुहा॑ना। श्र॒द्धा दे॒वी प्र॑थम॒जा ऋ॒तस्य॑। विश्व॑स्य भ॒र्त्री जग॑तः प्रति॒ष्ठा। ताꣳ श्र॒द्धाꣳ ह॒विषा॑ यजामहे। सा नो॑ लो॒कम॒मृतं॑ दधातु। ईशा॑ना दे॒वी भुव॑न॒स्याधि॑पत्नी। आगा॑थ्स॒त्यꣳ ह॒विरि॒दं जु॑षा॒णम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञि॒रे भुव॑नं च॒ विश्वे॑। तस्मै॑ विधेम ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑॥१२॥

यथा॑ दे॒वैः सं॑ध॒माद॑ मदेम। यस्य॑ प्रति॒ष्ठोर्व॑न्तरि॑क्षम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञि॒रे भुव॑नं च॒ सर्वे॑। तथ्स॒त्यम॒र्च॒दुप॑ य॒ज्ञं न॒ आगा॑त्। ब्रह्मा॒ऽऽहु॑ती॒रु॒पमोद॑मानम्। मन॑सो॒ वशे॒ सर्व॑मि॒दं ब॑भूव। नान्यस्य॒ मनो॒ वश॒मन्वि॑याय। भी॒ष्मो हि दे॒वः सह॑स॒ः सही॑यान्। स नो॑ जुषा॒ण उप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। आकू॑तीना॒मधि॑पति॒ं चेत॑सां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः। उपहवेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्। येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः। अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्। ज्योतिष्मद्भ्राजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहꣳ स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि। मां नु

यंजस्व। अथं ते सत्यं तपों भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीतिं। स एतमाँग्नेयमष्टाकंपालं निरंवपत्। तपंसे चरुम्। अनुंमत्यै चरुम्। ततो वै तस्यं सत्यं तपोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमंविन्दत्। सत्यꣳ ह वा अंस्य तपों भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विंन्दति। य एतेनं हविषा यजंते। य उं चैनदेवं वेदं। सोऽत्रं जुहोति। अग्नये स्वाहा तपंसे स्वाहाँ। अनुंमत्यै स्वाहाँ प्रजापंतये स्वाहाँ। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नयेँ स्विष्टकृते स्वाहेतिं॥१६॥

तꣳ श्रद्धाऽब्रंवीत्। प्रजांपते श्रद्धया वै श्राँम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मिं। मां नु यंजस्व। अथं ते सत्या श्रद्धा भंविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीतिं। स एतमाँग्नेयमष्टाकंपालं निरंवपत्। श्रद्धायैं चरुम्। अनुंमत्यै चरुम्। ततो वै तस्यं सत्या श्रद्धाऽभंवत्। अनुं स्वर्गं लोकमंविन्दत्। सत्या ह वा अंस्य श्रद्धा भंवति। अनुं स्वर्गं लोकं विंन्दति। य एतेनं हविषा यजंते। य उं चैनदेवं वेदं। सोऽत्रं जुहोति। अग्नये स्वाहाँ श्रद्धायै स्वाहाँ। अनुंमत्यै स्वाहाँ प्रजापंतये स्वाहाँ। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नयेँ स्विष्टकृते स्वाहेतिं॥१७॥

तꣳ स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॒ वै श्रा᳚म्यसि। अ॒हमु॒ वै स॒त्यम॑स्मि। मां नु यं॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यꣳ स॒त्यं भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा᳚ग्नेयम॒ष्टाक॑पाल॒ं निर॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। तत॒ो वै तस्य॑ स॒त्यꣳ स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सत्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य स॒त्यं भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं विं॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सो॑ऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ स॒त्याय॒ स्वाहा᳚। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा᳚ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा᳚। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये᳚ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो᳚ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ मन॑सा॒ वै श्रा᳚म्यसि। अ॒हमु॒ वै मनो᳚ऽस्मि। मां नु यं॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा᳚ग्ने॒यम॒ष्टाक॑पाल॒ं निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। तत॒ो वै तस्य॑ स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य॒ मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं विं॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सो॑ऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ मन॑से॒ स्वाहा᳚। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा᳚ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा᳚। स्व॒र्गाय॑

लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहमु वै चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं चरणमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यꣳ ह वा अस्य चरणं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाघा अनुवित्तयो नाम। तपः प्रथमाꣳ रक्षति। श्रद्धा द्वितीयाम्। सत्यं तृतीयाम्। मनश्चतुर्थीम्। चरणं पञ्चमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरां दद्यात्कꣳसं च। स्त्रियै चाऽऽभारꣳ समृद्ध्यै॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनꣳ शप्तम्। नाभिचरितमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्। पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्घोता षड्ढोतृणाम्। महाहविर्होता सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्भेषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्रुतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छंदिर्दर्शे यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ। एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः। प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुंषी पत्न्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदञ्चं पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चꣳ षड्ढोतारम्। उपरिष्टात्प्राञ्चꣳ सप्तहोतारम्। हृदयं यजूꣳषि पत्न्यश्च। यथावकाशं ग्रहान्। यथावकाशं प्रतिग्रहाँल्लोकं पृणाश्च। सर्वा हास्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसम्मितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ स्तृणुते। पक्षः सम्मितश्चेतव्यः। एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसम्मितमेव चिनुते। इममेव लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाँल्लोकानहीनेन। अथो सत्रेण। वरो

दक्षिणा। वरेणैव वरꣳ स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविꣳशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविꣳशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाँप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविꣳशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाँप्नोति। शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि वयाꣳसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यैँ। सर्वस्यावरुद्ध्यै। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वाँ। अश्नुते तं काममँ। यस्मै कामायाग्निश्चीयतेँ। पष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयाꣳसि। सर्वस्याऽऽप्त्यैँ। सर्वस्यावरुद्ध्यै॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स सत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद॥३१॥

तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभि॑ः। उपै॑न॒ꣳ॒ सोमपी॒थो न॑मति। ए॒ते वै चतु॑र्होतारोऽनुसव॒नं त॑र्पयित॒व्या॑ः। ये ब्रा॑ह्म॒णा ब॑हु॒विद॑ः। तेभ्यो॒ यद्दक्षि॑णा॒ न नये॑त्। दुरि॑ष्टꣳ स्यात्। अ॒ग्निम॑स्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो॑ यथाश्र॒द्धं द॑द्यात्। स्वि॑ष्टमे॒वैतत्क्रि॑यते। नास्या॒ग्निं वृ॑ञ्जते॥३२॥

हि॒र॒ण्ये॒ष्टको भ॑वति। याव॑दुत्त॒मम॑ङ्गुलिका॒ण्डं य॑ज्ञप॒रुषा॒ सम्मि॑तम्। तेजो॒ हिर॑ण्यम्। यदि॒ हिर॑ण्यं॒ न वि॒न्देत्। शर्क॑रा अ॒क्ता उप॑दध्यात्। तेजो॑ घृ॒तम्। सते॑जसमे॒वाग्निं चि॑नुते। अ॒ग्निं चि॒त्वा सौत्राम॒ण्या य॑जेत मैत्रावरु॒ण्या वा॑। वी॒र्ये॑ण॒ वा ए॒ष व्यृ॑ध्यते। यो॑ऽग्निं चि॑नु॒ते॥३३॥ याव॑दे॒व वी॒र्य॑म्। तद॑स्मिन्दधाति। ब्रह्म॑ण॒ः सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ꣳ॒ सायु॑ज्यम्। सा॒र्ष्टिता॑ꣳ समानलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। ए॒तदे॒व सा॑वि॒त्रे ब्रा॑ह्मणम्। अथो॑ नाचिके॒ते॥३४॥

[५]

यच्चा॒मृतं॒ यच्च॒ मर्त्य᳚म्। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेनर्॒षिणा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। सर्वा॒ः स्त्रिय॒ः सर्वा᳚न्पु॒ꣳ॒सः। सर्वं॒ न स्त्रीपु॑मं च॒ यत्। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तः पा॒ꣳ॒सवो॒ भूमे᳚ः॥३५॥

सञ्ज्ञा॑ता देवमा॒यया᳚। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषा᳚ः पशू॒नाम्। पृ॒थि॒व्यां पुष्टि॑र्हि॒ताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑ती॒ः सिक॑ता॒ः सर्वा᳚ः। अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॒ताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑ती॒ः शर्क॑रा॒ धृत्यै᳚। अ॒स्यां पृ॑थि॒व्यामधि॑॥३६॥

सर्वा॒स्ताः। याव॒न्तोऽश्मा॑नो॒ऽस्यां पृ॑थि॒व्याम्। प्र॒ति॒ष्ठासु॒ प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॒स्ताः। याव॑तीर्वी॒रुध॒ः सर्वा᳚ः। विष्ठि॑ताः पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॒स्ताः। याव॑ती॒रोष॑धी॒ः सर्वा᳚ः। विष्ठि॑ताः पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॒स्ताः॥३७॥

याव॑न्तो॒ व॒नस्पत॑यः। अ॒स्यां पृ॑थि॒व्यामधि॑। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तो ग्रा॒म्याः प॒शव॒ः सर्वे᳚। आ॒र॒ण्याश्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। ये द्वि॒पाद॒श्चतु॑ष्पादः। अ॒पाद॑ उदरस॒र्पिण॑ः।

सर्वा॒स्ताः। याव॒दाञ्जं॑नमु॒च्यते᳚॥३८॥

दे॒व॒त्रा यच्चं॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। यावं॑त्कृ॒ष्णायं॑स॒ꣳ॒ सर्वम्᳚। दे॒व॒त्रा यच्चं॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। यावं॑ल्लो॒हायं॑स॒ꣳ॒ सर्वम्᳚। दे॒व॒त्रा यच्चं॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। सर्व॒ꣳ॒ सीस॒ꣳ॒ सर्व॒ꣳ त्रपु॑। दे॒व॒त्रा यच्चं॑ मानु॒षम्॥३९॥

सर्वा॒स्ताः। सर्व॒ꣳ॒ हिरं॑ण्यꣳ रज॒तम्। दे॒व॒त्रा यच्चं॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। सर्व॒ꣳ॒ सुवर्ण॒ꣳ॒ हरिं॑तम्। दे॒व॒त्रा यच्चं॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ता इष्टं॑काः कृ॒त्वा। उपं॑ काम॒दुघां॑ दधे। तेनर्॒षिंणा॒ तेन॒ ब्रह्मं॑णा। तया॑ दे॒वतं॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सीं॑द॥४०॥

—[६]

सर्वा॒ दिशो॑ दि॒क्षु। यच्चा॒न्तर्भू॒तं प्रतिं॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ता इष्टं॑काः कृ॒त्वा। उपं॑ काम॒दुघां॑ दधे। तेनर्॒षिंणा॒ तेन॒ ब्रह्मं॑णा। तयां॑ दे॒वतं॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सीं॑द। अ॒न्तरिं॑क्षं च॒ केवं॑लम्। यच्चा॒स्मिन्नं॑न्त॒राहिं॑तम्। सर्वा॒स्ताः। आ॒न्त॒रि॒क्ष्यं॑श्च॒ याः प्र॒जाः॥४१॥

ग॒न्ध॒र्वा॒प्स॒रसं॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नुदा॒रान्थ्स॒लिलान्॑। अ॒न्तरिं॑क्षे॒ प्रतिं॑ष्ठितान्।

सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्त्सलिलान्। स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वां धुनिं सर्वान्ध्वंसान्। हिमो यच्च शीयते॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयते। सर्वास्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्त्स्तनयित्नून्। ह्रादुनीर्यच्च शीयते। सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः। सर्वमप्सुचरं च यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्। यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निं सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यं श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा

सीदं॥४५॥

[७]

सर्वान्दिवꣳ सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टंकाः कृत्वा। उपं कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तयां देवतंयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदं। यावंतीस्तारंकाः सर्वाः। वितंता रोचने दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूꣳषि सामांनि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसंश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं चं। सर्पदेवजनाश्च ये। सर्वास्ताः। ये चं लोका ये चांलोकाः। अन्तर्भूतं प्रतिंष्ठितम्। सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्चाब्रह्म। अन्तर्ब्रह्मन्प्रतिंष्ठितम्॥४७॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वांणि। अर्धमासाꣳश्च केवंलान्। सर्वास्ताः। सर्वानृतून्थ्सर्वान्मासान्। संवथ्सरं च केवंलम्। सर्वास्ताः। सर्वं भूतꣳ सर्वं भव्यम्। यच्चातोऽधिंभविष्यतिं। सर्वास्ता इष्टंकाः कृत्वा। उपं कामदुघां दधे।

तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्। अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीची। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते। ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जाताꣳ सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यꣳ ह शश्वत्। सर्वꣳ हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वे पूर्वेभ्यो वच एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वे विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमासत॥५०॥

तप आसीद्गृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवथ्स्वयम्। सत्यꣳ ह होतैषामासीत्।

यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्। सहस्रं परिवत्सरान्। भूतꣳ ह प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदꣳ सर्वꣳ सिषासताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः। सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशꣳसद्ब्रह्मणस्तेजः। अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसत॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्ग्राव्णः। यद्विश्वसृज आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्ट्रीयामयजत्त्विषिः। आग्नीध्राद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा हैवायजत्स्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनड्ढविः॥५३॥

इध्मꣳ ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषाꣳ सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि तन्वानाऽहः। सꣳस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां

पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानꣳ सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवथ्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशत एकविꣳशाः। विश्वसृजाꣳ सहस्रसंवथ्सरम्। एतेन वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यम्। सार्ष्टिताꣳ समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥

[१]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ॥